ئابدۇراخمان قاھار ئەسەرلىرى
4

ئىلى دولقۇنلىرى

(رومان)

2 - قىسىم

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 20
ئۈچىنچى باب 43
تۆتىنچى باب 79
بەشىنچى باب 103
ئالتىنچى باب 132
يەتتىنچى باب 159
سەككىزىنچى باب 183
توققۇزىنچى باب 209
ئونىنچى باب 237
ئون بىرىنچى باب 253
ئون ئىككىنچى باب 276
ئون ئۈچىنچى باب 310
ئون تۆتىنچى باب 340
ئون بەشىنچى باب 364
ئون ئالتىنچى باب 392
ئون يەتتىنچى باب 408
ئون سەككىزىنچى باب 433
ئون توققۇزىنچى باب 466
يىگىرمىنچى باب 488

بىرىنچى باب

ھەيۋەتلىك تاغلار ئارىسى ، شىپقاپ كېلىۋاتقان دۈشمەن ئالدىدا پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئالدىدا تاق تۇرغان ئەنۋەرگە بۇيرۇق قىلدى :

— سېنىڭ بىرىنچى ۋەزىپەڭ ، ئۆز باتالىيونىڭنى باشلاپ ، كۆك سالادىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، سايرام بويىغا چۈشۈش ۋە سايرام بويىغا چۈشىدىغان ئېغىزدىن چېكىنگەن دۈشمەنگە توسۇپ زەربە بېرىش ، ئىككىنچى ۋەزىپەڭ ، شۇ ئەتراپنى تىنچلاندۇرۇش ۋە سايرام بويىدىكى ياغاچ ئۆيلەرنى دۈشمەندىن تازىلاش ، قانداق ، چۈشەندىڭمۇ ، يەنە ئىزاھلايمۇ ؟

— تولۇق چۈشەندىم ، يولداش پولكوۋنىك !

— قايت !

نىزامىدىننىڭ ئىشەنچ ۋە قەتئىيلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئەنۋەرنى تېخىمۇ سەگەكلەشتۈرۈپ ، ئۇنى جىددىيراق ھەرىكەت قىلىش تۇيغۇسىغا ئېلىپ كەلدى - دە ، ئۇ باتالىيوننى باشلاپ ، كۆك سالا سېيى ئىچىگە ئۇقتەك كىرىپ كەتتى . دۈشمەن باتالىيوننىڭ بۇياققا قىلغان يۈرۈشىنى تۇيماسلىقى ۋە باتالىيون بەلگىلىگەن ئورۇنغا تېز يېتىپ بېرىشى كېرەك ئىدى . شۇڭا ، ئاراسلاپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ ئايىغى چىملىق يەرلەرگە ، يېڭىدىن كۆكەرگەن كۆكاتلار ئۈستىگە تاشلاندى . قىسىم پەم بىلەن شۇنداق ئالدىراش كېتىپ بارسىمۇ ، تەبىئەت مەنزىرىسى جەڭچىلەرنىڭ گۈزەللىك تۇيغۇلىرىنى ئويغىتىپ ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى . كۈنگەي يەرلەرنىڭ قارلىرى

پۇتۇنلەي ئېرىپ ، ئاسمىدىن هاياتلىق ـــ كۆن نۇرىغا تەشنالىق بېتىپ كۆتۈرۈلگەن ئوت ـ چۆپلەر ، ساينىڭ ئىككى يېقىدىكى ئاسمانغا بويسۇنغان مەغرۇر قارىغايلار ، تاغ ئۈستىدىن چۈشۈۋاتـ قان ئاق لېنتىدەك ئويناق شارقىراتمىلار ، كۆزلەرنى چاقنىـ تىپ ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ سايدا ئېقىۋاتقان سۇلار ـــ مانا بۇلارنىڭ هەممىسى كىشىلەرنىڭ يۈرەك ئارزۇلىرىنى دەمـ مۇدەم دولقۇنلىتاتتى… جەڭچىلەرنىڭ كۆزلىرى مۇشۇ سېھىرـ لىك تەبىئەتتە بولسىمۇ ، كۆڭۈللىرى مەنزىلدە ئىدى .

ئىزامىدىن ئۈچباتاليوننى جىرالار ، قاپتاللار باغرىغا تارقىـ تىپ شىپقاپ كېلىۋاتقان دۈشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ زەربە بېـ رىشكە ـ ئۆرلەشكە بۇيرۇق بەردى . جەڭچىلەر بىر تۈپ قارىغاي ياكى بىرەر پارچە تاش يېنىغا يېتىۋېلىشنى ئويلايتتى ، يېتىۋالاتـ تى ، بىراق توختىماي ئۆرلەيتتى . تىك ماڭاتتى ، ئۆمىلەيتتى ، يەر بېغىرلايتتى… دۈشمەن ئوقلىرى ئۇچۇپ كېلەتتى ، توپلىرى پارتلاپ تۇراتتى .

ئىزامىدىننىڭباتاليون ۋە روتا كوماندىرلىرىغا بەرگەن بۇيـ رۇقى جەڭچىلەرگە يەتكۈزۈلۈپ تۇراتتى :

ـــ ئىككى ياندىكى قىسىملار شىددەت بىلەن ئالغا بېسىۋاتـ لار !…

ـــ مەركىزىي قىسىم ئالدىرىماي ئۆرلەڭلار !…

تاغ ئۈستىگە جايلاشقان گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ زەمبىـ رەكلىرى توختىماي ئېتىلاتتى ، چۈشۈۋاتقان توپلار دەهشەتلىك پارتلاپ تاغلارنى تىترىتەتتى . قارىغايلار ، تاغ تېرەكلىرى ، قىـ يىنلار قاراسلاپ سۇناتتى ، هەتتا بەل ئوتتۇرىسىدىن ، تۈۋىدىن ، ئۈچىدىن چورتلا كېسىپ تاشلىناتتى ، بەزىلىرى يىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلۇپ بىرنەچچە مېتىر يىراقلىققا ئۇچۇپ چۈشەتتى .

بۇيرۇق ئوخشاشلا جاراڭلاپ تۇراتتى :

ـــ ئىككى ياندىكى قىسىملار شىددەت بىلەن ئالغا !

— مەركىزىي قىسمىم ئالدىرىماي ...

دۈشمەن كۆزى پۈتۈن تاغلار باغرىنىڭ لۆمۈلدەپ كەتكەنلىكىنى كۆردى : بۇ چاغدا ئۇ ئۈچ تەرەپتىن قورشىلىپ بولغانىدى .

شۇ چاغقىچە پەقەت ئاتماي ئۆرلىگەن قىسىمنىڭ مەرگەنلىرى مانا ئەمدىلا گومىنداڭ زەمبىرەكچىلىرىنى چەنلەشكە باشلىدى . ئۇلار زەمبىرەكلىرىنى تېز ـ تېز يۆتكەيتتى . زەمبىرەكلەر شۇنداق تېز يۆتكىلىۋاتقان چاغدا ، ئەنۋەر ئۆز باتالىيونىنى باشلاپ كۆك سالانى ئايلىنىپ سايرام بويىغا چۈشتى . سايرام بويىدىكى ياغاچ ئۆيلەردە گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ پەقەت ئارقا سەپ خىزمەتچىلىرىلا بارئىدى . ئۇلار شىددەت بىلەن يېتىپ كەلگەن قوشۇنغا قارشىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئەد شىكلەرنى ئېچىپ بېرىپ ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشتى .

ئەنۋەرباتالىيونىنى سايرام بويىغا چۈشىدىغان تاغ باغرى ئەتراپىغا يوشۇرۇپ ، پايلاپ ياتتى .

ئوق ئاۋازلىرى ، گۈمبۈرلەشلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— يولداش كوماندىر ، — دېدى ئۆمىلەپ يېتىپ كەلگەن باتىرغازى ، — بىز كەينىدىن ھۇجۇم قىلساق ، ئاسان يېڭەلمەمدۇ ؟

— بولمايدۇ !

— ئۇ چاغدا دۈشمەن قارا باسقاندەك قورقۇپ ، تەمتىرەپ ، قاياققا ئېتىشىنى بىلمەي ، قول كۆتۈرەتتى ـ دە .

— بولمايدۇ !

دۈشمەن بىلەن ئېلىشىپ تۇرمىسا ، ئىچى تىتىلداپ تۇرىدىغان باتىرغازى يەنە ئېغىز ئاچتى :

— ئۇ ياقتا چىقىم كۆپ بولىدىغان بولدى ـ دە ...

— بولمايدۇ ! — ئەنۋەرنىڭ چوقۇر يۈزى جىددىي تۈس ئالدى ، — پولكوۋنىك بۇنى ئوبلىمىدى دەمسەن ، سەن دېگەن

ـدەك قىلىساق بولاتتى ، بىراق بىز ھۇجۇم قىلىساق ، دۈشمەن
پىتىراپ كېتىدۇ ، تاغ ئىچى ئۆلارنىڭ نورغۇنلىرىنى يوشۇرۇپ
قالىدۇ ؛ بۇ تەرەپ ھازىر ئوچۇق ، ئاڭلاۋاتامسەن ، زەمبىرەك
ئاۋازلىرى بارغانسېرى يېقىنلاۋاتىدۇ ، ئۇلار چېكىنىپ ھازىر
ئالدىمىزغا چۈشىدۇ ، زايە قىلماي قىرىپ تاشلايمىز .
ئەنۋەر مۇھاپىزەتچىسىگە ئېيتتى :
ــ ئۆيلەرنى تەكشۈرۈپ تەييار قىلىڭلار ، پولك بەلكى
مۇشۇ يەرگە جايلىششى مۇمكىن ، مۇشۇ يەردە ھاردۇق ئالار-
مىز ، تاماقلىنارمىز .
ئېتىشلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ، پايلاپ ياتقاندـ
لارمۇ جىددىيلەشمەكتە ئىدى .
جەڭچىلەر غۇلجا ئازاد بولغاندىن كېيىن ، ھازىرغىچە بىرەر
ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگىنى يوق ، شۇڭا ئۇرۇشنى بەك سې-
غىنغان ، ئۆزلىرىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، تونۇگۇندىن باشلاپ
زېرىكىشتىن قۇتۇلغانىدى .
زەمبىرەك ئاۋازلىرى ئالىمقاچان ئۆچكەن بولۇپ ، مىلتىق ،
پىلىموت ئاۋازلىرىلا پايلاپ ياتقانلارنىڭ قولاق تۈۋىدە ئاڭلىنىشقا
باشلىدى . چېكىنىۋاتقانلار ئەنە كېلىۋاتىدۇ... كېلىپ قالدى...
بىردىنلا قىقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، ھېلىراقتا
گۈمبۈرلەشلەر تاغلارنى تىترەتكەن بولسا ، ئەمدىلىكتە كۈچلۈك
قىقاس ـ چۇقانلار ، جاراڭلىق ھۇررا سادالىرى يەر ـ كۆك-
نى ــ سايرام بويىنى لەرزىگە كەلتۈردى . ئەنە ، چېكىنگەن
گومىنداڭ قىسىملىرى ئۆلە ـ تىرىلىشىگە باقماي ، ئېغىزدىن
پاتماي چىقىپ كېلىشكە باشلىدى .باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ
تاپانچىسىدىن ئۇزۇلگەن بىر پاي ئوق ئاسمانغا چىقىپ چاراسلاپ
ياندى . بۇ ئېتىشقا بېرىلگەن بۇيرۇق ئىدى .
ــ ئېتىڭلار !...
ــ قىرىپ تاشلاڭلار !...

بارماقلار ھەرىكەتكە كەلدى ، كۆرچۈكلار بېسىلدى . خۇددى ئېگىزلىكتىن تاش ـ داڭگال دومىلاتقاندەك قىچىپ كېلىۋاتقانلار توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە تاغ ئاغزىدىن پەسكە دومىلاپ چۈشمەكتە ئىدى .

ـــ ئا ـــ ھاي !... دەپ ۋارقىراشاتتى پىلىموتچىلار ، ـــ ئۆلۈكتىن غارام ياسايدىغان بولدۇق !...

قىرىش تاكى گومىنداڭ قىسىملىرى قوراللىرىنى تاشلاپ ، تىترىگەن قوللىرىنى كۆتۈرگۈچە داۋام قىلدى . گويا قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئېتىشىش بىراقلا توختىدى . شۇنىڭدىن كېيىن ، قىسىمنىڭ شەپقەت ھەمشىرىلىرى ئۇچۇن ئەڭ ئېغىر ئىش باشلاندى . ئۇلار ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ يارىلىرىنى تېڭىشقا باشلىدى .

بىر ۋىزۋود جەڭچى بەش يۈزدىن ئوشۇق ئەسىرنى ئالدىغا سېلىپ ، كەڭ سايغا ئېلىپ ماڭغاندىن كېيىن ، ھەمشىرە قىزلار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ سايرام ياقىسىغا چۈشتى . خۇددى ئاسماننى يەرگە كۆچۈرۈپ قويغاندەك ئاجايىپ چىرايلىق كۆپكۆك سايرام ، ئۇنىڭ دولقۇنلىرى قىرغاقلارغا يېنىك ئۇرۇلاتتى ـ دە ، قايتىپ كېتەتتى . بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىۋاتقان ئۇششاق دولقۇنلارنىڭ گىرۋەككە ئۇرۇلۇشى شۇنچىلىك يېقىملىق ۋە كۆركەم ئىدىكى ، قىزلارنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە تېزلا تارتىۋالدى ، قەيەرلەردىدۇ ، خۇددى مۇشۇ دولقۇنلار ساداسىغا تەڭكەش قىلىنغاندەك شارقىراتمىلارنىڭ بىر خىل رىتىملىك ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . قىزلار ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى ئاق كۆپۈكلەر قاپلىغان كۆپكۆك سايرامغا ، يىراقلاردا ئاقىرىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، قارامتۇل ـ توق يېشىل قارىغايلىق قاپتاللارغا زوقلىنىپ قاراپ ، ھېسسىياتلىرى قوزغىلىپ كەتكەنىدى ۋە دولقۇن كۆچىدە سىلىقلىنىپ كەتكەن كۆل گىرۋىكىدىكى تاشلارنى دەسسەپ قوللىرىنى سۇغا تىقتى . يېنىك تەۋرىنىپ كەل-

گەن دولقۇن، ئۇلارنىڭ پۈتلىرىنى ئوشۇقىغىچە ھۆل قىلىۋەت-
تى. قىزلار ئەندىكىپ كەتتىيۇ، لېكىن ھۇزۇر ھېس قىلىش-
تى.
ئۇلار ياغلىقلىرىنى يۇيۇشۇپ، نېمىدۇر، بىرنېمە كەملىك
قىلىۋاتقاندەك نازلىق ۋە شوخلۇق بىلەن بىر - بىرىگە سۇ
چېچىشتى، قى - چۇ قىلىشتى...
قىزلارنىڭ بىرسى يېنىدىكى ھەجەر ئىسىملىك قىزغا رەي-
ھاننىڭ ئاق ياغلىقىنى شەرەت قىلىپ:
— رەيھان، سېنىڭ چىرايلىق ياغلىقلىرىڭ كۆرۈنمەيدۇ-
غۇ، — دېدى مەنىلىك كۈلۈپ.
رەيھان بىرنېمە دەي دېگۈچە ھەجەر:
— چىرايلىق ياغلىق تۇرامدۇ بۇنىڭدا، توقۇغانلىرىنى
ئۇدۇللۇق بېرىپ بولىدۇ - دە، — دېدى.
— كىمگە بېرىپ بولاتتىم؟
— ئىگىسىگىچۇ...
مەن سىلەردەك كۈچۈك چىش چىقىرىپ ياغلىق توقۇيالمى-
سام... نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ...
رەيھان ئەندىككەندەك قىلغان بىلەن، شۇنداق گەپلەرنىڭ
داۋاملىشىشىنى خالايتتى:
— ئۇنداقتا سىلەر قولۇڭلاردىكى ياغلىقلارنى بىرسىگە
بېرىش ئۈچۈن توقۇپسىلەركەن - دە، — دېدى ئۇ.
— ئەلۋەتتە، — دېدى بايىقى قىز ئوچۇق كۆڭۈللۈك
بىلەن، — بىراق بېرىدىغان ئادىمىمىز يوق، قولىمىزدا تۇرۇپ-
تۇ.
— شۇنىڭ ئۈچۈن تۇتۇۋەتتۇق دېگىنە...
قىزلار دۇنياسىمۇ قىزىق: ئادەتتە يىگىتلەر بىلەن بىللە
تۇرغاندا، چاقچاق قىلىنسا ياكى ئىشق - مۇھەببەتكە دائىر
گەپلەر بولسا، قىزىرىپ يەرگە قارايدۇ. ئەمما، كۆڭلىدە يەنە

شۇنداق سۆزلەرنىڭ قىلىنىشىنى كۈتىدۇ، ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ. يەنە شۇنداق سۆز ـ چاقچاقلار قىلىنسا، «ۋىيەي» دەپ قاچىدۇ، ئارزۇسىنى، مەيلىنى، ھېسسىياتىنى يوشۇرىدۇ. ئاغزىدىن چىقارمىغان بىلەن مۇھەببەتكە بېرىلىشى يىگىتلەردىن كۆچلۈكرەك بولىدۇ. ئەمما، ئاغزىدا شۇنداق ئىشلارغا ئۆچلۈك قىلىدۇ، «سەت»، «تېتىقسىز» دەيدۇ. يىگىتلەرگە باشقا قىزلاردىن خەت ـ خالتا، ياغلىق كەلسە، ئىچى تارلىق قىلىدۇ، راستىنى ئېيتقاندا چىدىمايدۇ. قىزىق يېرى شۇكى، ھېلىقى قىزىرىپ يەرگە قارىغان گەپلەردىن نەچچە ھەسسە ئېغىر گەپلەرنى يىگىتلەر يوق يەردە بەخۇدۇك قىلىۋېرىدۇ. «سەت» نى ئۇنتۇپ قالىدۇ.

مانا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا گەپلىرىگە قۇلاق سېلىڭلارچۇ:

— بىزنىڭ يىگىتلىرىمىزنىڭ بېشىنىچۇ، شەھەردىكى نايناقلار قايدۇرۇپ بولدى.

— تېخى ئىككى ماگدام ماگماي تۇرۇپلا خەت ـ خالتىلىرى، ياغلىقلىرى كەلگىلى تۇردى ئۇ قېلىنلارنىڭ!

— ياندىكى كاسپىنىڭ قەدىرى يوق، دېگەندەك، بۇ نېمىلەرگە شۇلارلا ئوت كۆرۈنىدۇ.

— بولدى ھەجەر، يوشۇرما، ئاخشام سۇنىڭ ياقىسىدا ئولتۇرۇپ، ئىلياس بىلەن پىچىرلىشىۋاتاتتىڭغۇ، — دېدى رەيھان قول ياغلىقىنى ئېچىپ ـ سىلكىپ شامالدىتىپ.

قىزلارنىڭ بىرسى گەپ قىستۇردى:

— تېخى ياغلىق بېرىدىغان ھالغا كەلمەپتۇ ـ دە...

ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، مۇنداق قاتتىق كۈلگەن چاغلاردا رەيھاننىڭ ئوڭ چېكىسىدىكى تاتۇقى بىلىنمەي قالاتتى.

— ۋاي... جان، — دەپ يۈزىنى ئۆرىدى ھەجەر، — ئۇ ئىلياس دېگىننىڭ كەچكىچە ئۇرۇشىنىڭلا گېپىنى قىلىدىكەن. دۇنيادا باشقا گەپ قۇرۇپ كەتكەندەك.

قىزلار يەنە كۈلۈشتى .

— دۇنياغا كىشى ئۇرۇش قىلغىلىلا كەلمەيدۇ ، باشقا ئىشقىمۇ كېلىدۇ دېسەڭ بولمامدۇ ؟

— ئۇنداق دېسەم ، ئۇ تۇرقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ قالار ئىدى ، ئاران يېنىمدا ئولتۇرغۇزغاندا...

قىزلار تېخىمۇ قاتتىق كۈلدى .

قىزلار گۈزەل سايرام ياقىسىدا تۇرۇشۇپ ، كۈلكىلىك ھەم ئازابلىق گەپلەرنى قىلىشىۋاتقاندا ، ئۇلارنى ئاماققا چاقىرىپ بىرسى قولىنى پۇلاڭلاتتى .

× × ×

كۈن تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى .

سايرام بويى تەبىئەتنىڭ كۈن ئولتۇرۇش ئالدىدىكى گۈزەللىكىگە چۆمۈلدى . تاغ شاماللىرى دەل - دەرەخ ۋە يېڭىدىن كۆكىرىپ چىققان ئوت - چۆپلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرىنى دىماغقا ئۇراتتى . قىزغۇچ - ھال رەڭگە كىرگەن بۇلۇتلارنىڭ گىرۋەكلىرى كۆزلەرنى قاماشتۇرۇپ ئادەمدە ئاجايىپ نازۇك ، يېقىملىق تۇيغۇلارنى ئويغىتاتتى . شارقىراتمىلارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ بارغانسېرى ئاشكارا ئاڭلىناتتى . بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشلەر ، ئېسىل پۇراقلار ، نازۇك ئاۋازلار جەڭچىلەر خاتىرىسىدىن ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەن قانلىق ئۇرۇشلارنى ئۇنتۇلدۇراتتى .

جەڭچىلەر تاماقتىن كېيىنلا چاڭ - توزان ، قان داغلىرى بىلەن بۇلغانغان كىيىم - كېچەكلىرىنى قېقىشتى ۋە يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن كۆل بويىغا مېڭىشتى .

— يۈر ۋارىسجان ، كۆل بويىغا ، — دېدى باتىرغازى ، — ئاشنىلىرىڭ بەرگەن ياغلىقلار بولسا ، ئېلىۋال ، پۇرايمىز ، — ئىككىسى تۆۋەنگە ئۈز گەۋدىلىرىنىڭ سالمىقى

بىلەن يۇگۇرۇپ دېگۇدەك چۇشۇپ كەتتى . ۋارىسجاننىڭ مەيدى-سىدىكى «پىدائىي» لىق ، باتىرغازىنىڭ «باتۇرلۇق» ، «پىدا-ئىي» لىق مېداللىرى پۇلاڭلاپ جىرىڭلايتتى ، بىردەمدىلا كۆل بويىنى جەڭچىلەرنىڭ ۋالڭ - چۇڭلىرى قاپلاپ كەتتى - دە ، كۆل ياقىسىغا قونغان ياۋا ئۆردەكلەر پۇرۇلداپ قاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ كېتىشتى .

كەچ كىرىپ ئەتراپنى نەم ھاۋا قاپلىغان چاغدا ، نىزامىدىن باتالىيون كوماندىرلىرىنى باشلاپ ياغاچ ئۆيدىن چىقىپ كەلدى . دىلى قاتتىق بۇ پولك كوماندىرىنىڭ كېلىشكەن قامەتلىك گەۋدى-سى ، سۇرلۇك چىرايى ، راۋان ۋە ئۆتكۇر سۆزلىرى كىشىدە ئۇنىڭغا ئوق تەگمەيدىغاندەك غەلىتىلا بىر تۇيغۇنى پەيدا قىلاتتى . بۇنى دەلىللىگەندەك كۆكسىدىكى «باتۇرلۇق» ، «ساداقەت» مې-داللىرى پارقىراپ تۇراتتى .

ئۇ سالماق قەدەم تاشلاپ ، ئېگىزرەك يەرگە چىقتى - دە ، شەرق تەرەپنى كۆرسەتتى :

— دۇشمەننىڭ بىرباتالىيونى ئەنە شۇ سايرامغا ئۇسۇپ كىرگەن تاغ ئەتراپىدا ، زەمبىرەكلىرى كۆلنىڭ چېتىدىكى كى-چىك ئارالغا — بۇتخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان . ئۇ يەر ، بۇ يەردىكىدەك ئورمانلىق ئەمەس ، تاقىر تاغ ، شۇڭا ھۇجۇمنى كېچە سائەت 0 دە باشلايمىز .

ئەنۋەر سورىدى :

— ھۇجۇم قايسى يۆنىلىشتە بولىدۇ ؟

— ئالدىرىما ، — دېدى پولكوۋنىك ئۇنىڭغا قاراپ ، — «خۇدا» سېنى دېدىم ، تېخى «بەردى» سېنى دېمىدىم ، ھازىر سۆزلەيمەن ، — باشقىلار كۇلۇپ كەتتى ، — ئۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش بۇرۇنقىسىدىن پەقەت ۋاقىت جەھەتتىنلا ئوخشىمايدۇ ، قالغىنى ئوخشاش . ئۈچ باتالىيونىمىز تاشيول ياقىسى ، تاغ باغرى ۋە ئۇستى بىلەن قاپساپ ئۇ يەرگە يېقىنلىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتى-

ـدۇ ، شەرق تەرەپ دۈشمەننىڭ قىچىشى ئۈچۈن ئوچۇق قالدۇرۇ-
لىدۇ ، قېچىپ چىققان دۈشمەننى بىر باتالىيونىمىز لەنسازا ئاغزى-
ـدا ئوققا تۇتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن دۈشمەننىڭ بىر پولك ئەسكىرىي
كۈچى تەلتۆكۈس يوقىتىلغان بولىدۇ ـ دە ، ئۇتەيگە توسالغۇسىز
يېتىپ بېرىشىمىز مۇمكىن .

كوماندىرلار تارقىلىپ كەتكەندىن كېيىن ، نىزامىدىن يەنە شەرق تەرەپكە ـــ بۇگۈن كېچە ھۇجۇم قىلىنىدىغان توچكىغا نەزەر تاشلىدى . زەمبىرەكلەر جايلاشقان كۆل چېتىدىكى ئارالچە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى قارا ـ كۆرە بولۇپ كۆرۈندى . ئارىلىقنى مۆلچەرلەپ ، يۈرۈش قىلىش ۋاقتىنى ، شۇ يەرنىڭ شارائىتىغا مۇۋاپىق ھەرىكەت تاكتىكىسىنى ، روتىلار ، ۋزۋودلارنىڭ ئىلگى-رىلەش يۆنىلىشىنى ئۇزاق ئويلىدى . ئۇنىڭ ئويلىرى بارغانسې-ري بۈگۈنكى ھۇجۇم توچكىسىدىن ھالقىپ بارماقتا ئىدى : «يۈ-رۈشكە ئاتلاندۇق ، يۈرۈشىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى بىرىنچى غە-لىبىمىز دەلىللىدى . سەپىرىمىز ئۇزۇن ، شىمالىي فرونتتا بو-لامدۇق ، ئوتتۇرا يۆنىلىشتە بولامدۇق ، بۇنى ھازىر بىرنېمە دەپ بولمايدۇ ، تارىخنىڭ يۈكسىلگەن ۋەزىيىتى ، خەلقنىڭ ئەسىر-لىك ئارزۇسى بىزنىڭ ھەرىكىتىمىز ـــ ئۇرۇشىمىزدا تو-لۇق ئادا قىلىنسا ، يۈرۈشىمىز توختىمىشى مۇمكىن ، يۈرۈشنىڭ جەڭگىۋار يۈرۈش بولۇشىغا كېپىللىك قىلغىلى بولامدۇ ؟ ئۇرۇ-شىمىزنىڭ ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولمۇەرمەيدۇ ، غەلىبىلىك ئۇرۇشلارمۇ ، مەغلۇبىيەتلىك ئۇرۇشلارمۇ بولىدۇ ؛ لېكىن ئا-خىرقى نۆۋەتتە كىمنىڭ يېڭىشى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ ، يۈرۈ-شىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ياكى جەڭگىۋار ئەمەسلىكى شۇ چاغدا بەلگىلىنىدۇ . ئەمما ، يۈرۈشىمىزنىڭ جەڭگىۋار يۈرۈش بولۇپ ، تارىختا قېلىشىنى ئىستەيمىز ، بۇ يولدا جان پىدا قىلى-مىز . كىشى ئاخىر ئۆلىدۇ ، مۇشۇنداق ئۇلۇغ نىيەت يولىدا

ئۆلسەك نېمە ئارمان ؟ !... سىپىمىزگە ئۇيۇشقانلارنىڭ بەزىلىرى بىرنەچچىدىن باللىرىنى تاشلاپ ، بەزىلىرى يالغۇز ئوغۇل بول-سىمۇ ئانىلىرىنىڭ كۆز يېشىغا قارىماي ، بەزىلىرى مۇھەب-بەتلىك يارى ـ جانانلىرىدىن قىيىپ ، مۇشۇ يەرگىچە يۈرۈش قىلىپ كەلدى . يەنە يۈرۈش قىلىدۇ ، بۇنى چۈشىنىش كېرەك ، چوڭقۇر ئويلاش كېرەك ، مىلتىقنى قانداق ئېتىشنى ، قانداق يوشۇرۇشنى ، قانداق يۈگۈرۈشنى ، قانداق يېتىشنى ، ھۇجۇم-نى ، مۇداپىئەنى ، قىسقىسى توغرا يۈنىلىشنى كۆرسىتىپ بې-رىش كېرەك . بىر جەڭچى خاتا يۈنىلىشتە ھەرىكەت قىلسا ، ئۆزى تۈگەيدۇ . مەن يۈنىلىشنى خاتا كۆرسەتسەم پولك تۈگەي-دۇ ، بۇنى ھېسابقا ئالمىسام بولامدۇ ، جەڭچىلەر مىسالى بىر قورۇنى چۈشەنسە ، مەن بىر مەھەللىنى چۈشىنىشىم كې-رەك !... » ئۇنىڭ چىرايى بارغانسېرى جىددىيلىشىپ ، قويۇق قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ ، كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا ئۇششاق قورۇقلار كۆپەيمەكتە ئىدى . شۇ ھالدا ئۇ خېلى تۇردى ـ دە ، ئاندىن كۆزىنى جەنۇبتىكى ئاقۇاش تاغلارغا ، غەربتىكى قارىغاي-لىق قاپتاللارغا تىكتى . شۇ چاغدىلا ئۇ يېنىك نەپەس ئېلىشقا باشلىدى . چىرايىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئېچىلدى .

ئەنە ، ياغاچ ئۆينىڭ كەينىدە ، يانتۇلۇقتىكى چىملىق ئۈس-تىدە ئۈچ جەڭچى يانپاشلاپ ، قىزىق پاراڭغا چۈشكەن ، ئاق سېرىق يۈزلۈك ، كۆزى قارا ، قىسقا بۇرۇت قويغان ، يىگىرمە ئىككى ـ يىگىرمە ئۈچ ياشلار چامىسىدىكى ئابدۇۋەلى ئىسىملىك يىگىت ئاپتوماتىنى يېنىغا قويۇپ ، يېنىدىن تاماكا خالتىسىنى ئالدى . خالتا ناھايىتى چىرايلىق گۈللەپ كەشتىلەنگەنىدى .

— پاھ... بەرگەن تاماكا خالتىسى مۇشۇكەن ـ دە ، — دېدى جامالىدىن كۈلۈمسىرەپ .

— شۇ ، — دېدى ئابدۇۋەلى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ . ئۇلار تاماكا يۆگەشتى ۋە تاماكا خالتىسىنى قولدىن ـ قولغا

ئېلىپ كۆرۈشتى .
ئاراش تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ئېغىز - بۇرنىدىن قويۇق ئىس چىقىرىپ :
— قېنى ئابدۇۋەلى ، سىرلىرىڭنى تولۇق ئاڭلايلى ، بۇ يالدامىنىڭ تارىخىنى بىزمۇ ئۇقۇپ قالايلى ، ئۆلۈپ كەتسەڭ ، ئارماندا قالمايلى ، سۆزلىگىنە ، — دېدى .
— قويۇڭلار بۇ ئۇزۇن گەپ ... ھېلى تۈگىمەيدۇ ، ئۇ-رۇش ۋاقتىدا ...
جامالىدىن دەۋەت قىلدى :
— ئۇرۇشمۇ ئۆز يولى بىلەن بولىۋېرىدۇ ، سېنىڭ ھېكا-يەڭنىمۇ ئاڭلاۋېرىمىز .
— ھەربىر ئۇرۇش ئارىلىقى — ھېكايەڭنى سۆزلەش مەزگىلى بولىدۇ ، قېنى ، باشلا ، — ئاراشمۇ ، جامالىدىنمۇ قىستاپ تۇرۇۋالدى .
ئابدۇۋەلى ئاخىر كۆندى - دە ، ھەرقاچان ئەسلىسە ھەم لەززەتلىنىدىغان ، ھەم ئازابلىنىدىغان ھېكايىسىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە كىرىشتى :
«مەن 1943 - يىلى ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىنى تۈگە-تىپ سامىيوزى① گە ئوقۇتقۇچىلىققا چىقتىم .
بۇ يەردە ئالتە سىنىپلىق بىر مەكتەپ بار ئىكەن ، بالا تەربىيىلەش ئۈنىڭ قەدرىگە يەتكەن كىشى ئۈچۈن ناھايىتى كۆ-ڭۈللۈك ئىش . مەن ئاۋات شەھەردە چوڭ بولغان ، ئوقۇغان بولساممۇ ، بالا ئوقۇتۇۋاتقانلىقىم ئۈچۈن ، شېغىللىق ، كۆرۈمە-سىز بۇ يېزىغا مېھرىم چۈشۈپ قالدى . ئەتىگەندىن تارتىپ كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە ئوقۇتۇشتىن باش كۆتۈرەلمەيتتىم . كۈندۈزى بالىلارنى ئوقۇتسام ، كېچىسى ياشلارنىڭ ، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ

① سامىيوزى — يېزا ئىسمى .

ساۋاتىنى چىقىراتتىم . تېز ئارىدىلا نامىم چىقىپ ، ھەممىسى مېنى 〈 ئابدۇۋەلى ئەپەندىم ، ۋاي ئابدۇۋەلى ئەپەندىم〉 ... دەپ تۇرىدىغان بولدى ، توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغلارغا چاقىرىل-ماي قالمايتتىم . قىلغان ئەجرىڭنىڭ قەدرىگە يېزىنىڭ ساپ دىل ئادەملىرى ئاجايىپ يېتىدىكەن ... قىزىق يېرى شۇكى ، ئۇغۇل تەرەپتە خەۋەر يوق ، قىز تەرەپتە دۇمباق چاپتۇ دېگەن-دەك ، ئۆزۈمنىڭ خەۋىرى يوق ، بەزى ئانىلار مېنى كۈيئوغۇل قىلىۋېلىش كويىغىمۇ چۈشۈپتۇ . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بىر تويغا بېرىپ قالدىم . كۆپچىلىك بىلەن تويدىن ئۇزاپ چىد-قىپ ، ھويلىدا گەپ بىلەن بىرئاز تۇرۇپ قالدۇق . بىر چاغدا قارا دېگەندەك قىلىپ قالدى . يانغا بۇرۇلۇپ قارىسام ، بىر قىز ماڭا كۆلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇپتۇ . باشقىلاردىن خىجىل بولۇپ كۆزۈمنى دەرھال قاچۇردۇم ... بىراق يۈرىكىم «جىغ» قىلىپ قالدى ـ دە ، تاپىنىمدىن بىر ئوت كىرىپ ، بېشىمدىن چىقىپ كەتكەندەك ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىم يېنىپ كەتكەندەك بولدى . پاھ ، قىز ئەمەسمۇ ، نېمىسىنى ئېيتىسىلەر ، ھەرقانچە پەرى بولسا شۇنچىلىك بولار ، چۈشۈممۇ بۇ ، ئوڭۇممۇ بۇ دەپ قالدىم ، چىقىپ كېتىپ بېرىپ كەينىمگە بۇرۇلۇپ باقايمۇ ، دەپ ئويلى-دىم ، بىراق بۇرۇلۇشتىن خىجىل بولدۇم ، ئاخىر قوزغالغان ھېسلىرىم خىجىللىقىمنى يەڭدى . قايرىلىپ قارىدىم ، قىز تې-خىچىلا ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ ، ئۇ كۆزۈمگە خۇددى لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان بىر پارچە ئوتتەك كۆرۈنۈپ كەتتى . خۇدنى يوقاتقان ئادەمدەك ، ئۆزۈمنى بىلمىگەن ھالدا ئاستا ياتاققا قاي-تىپ كەلدىم . شۇ كۈنى جۈمە بولۇپ ، مەكتەپ ئىچى جىمجىت ئىدى . قولۇم ئىشقا بارمايتتى ، ئېسى ـ يادىم ھېلىقى ھويلىدىلا ئىدى ... ئاخىر ئۆزۈمنى جىملەشكە باشلىدىم : 〈 نېمانچە بولۇپ كېتىمەن ، ساراڭ بولۇپ قالدىممۇ ؟ بىر قاراپ قويغانغا شۇنچە بولۇپ كەتسەم ، ئىككى قاراپ قويسا ئۆلىدىغان ئوخشىمامدىم ،

مەن بىر ئوقۇتقۇچى تۇرۇپ ، 》... لېكىن بولمىدى ، مۇھەببەت دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ ، مەن ئاشىق ـ مەشۇقلار يېزىلغان نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان ، ھېكايە ـ چۆچەكلەرنى ئاڭلىغان بولساممۇ ، لېكىن مۇھەببەتنىڭ مۇنداق سېھىرلىك ئۇلۇغ كۈچ-كە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىغانىكەنمەن ، مەن سېھىرلىك ئوتنىڭ ئىچىدە قالدىم...

بولمىدى ، مېنى ئەسىر قىلىۋالغان ئاق كۆڭلەكلىك ، قارا كۆزلۈك قىزنى سۈرۈشتۈرۈشكە باشلىدىم . بىلسەم ، ئۇنىڭ ئىسمى ئەختەربۇۋى بولۇپ ، شاڭيۇنىڭ قىزى ئىكەن . ئەمما ، مۇنۇ گەپ يۈرىكىمگە ئوقتەك تەگدى : قىز بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئۇ قاتتىكى بىر باينىڭ دەلدۈش ئوغلىغا مەجبۇرىي ياتلىق قىلىنىپ ، نىكاھ كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۆيگە قېچىپ كېلىۋالغانىكەن ، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى ئۆي تۇتۇشقا زورلىغاندا ، مۇنداق مەجبۇرلىساڭلار ، ئۆزۈمنى قاش دەرياسىغا تاشلايمەن دەپ تۇرۇۋېلىپ ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلغانىكەن ، شۇنىڭدىن بېرى تول تۇرۇۋېتىپتۇ . بۇ گەپ مېنى ئۇنىڭدىن سوۋۇتتى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىزنىڭ دادىسىنى بىلەتتىم ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن مۇتەئەسسىپ ، بۆرىدەك ياۋۇز ، قارا كۆڭۈل ئادەم ئىدى . مەن ئالىمەن ، ئەخ-تەربۇۋى تېگىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ ، دادىسى مېنىڭدەك گادايـ-نىڭ ئوغلىغا قىزىنى بېرىپ قويمايتتى ، بىراق مۇھەببەتنىڭ كۈچى ئاخىرقى نۆۋەتتە ھەممە سەۋەبلەر ، ئەيىبلەرنى بىر تىيىن قىلىۋەتتى ، ئۇنىڭدىن مېھرىمنى پەقەتلا ئۈزەلمىدىم ، كۆزۈمگە ئەختەربۇۋىنىڭ كۈلۈپ تۇرغىنىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيت-تى . ئاياغلىرىم ھامان مېنى ئۇلارنىڭ بېغىنىڭ كەينىگە ئاپى-رىپ قوياتتى . ئەختەربۇۋى كۆرۈنمىسىمۇ تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قايتىپ كېلەتتىم . كۆزۈم كىشىلەر ئارىسىدىن ھامان ئۇنى ئىزدەيتتى . شۇنداق چاغلاردا مۇنۇ ناخشا ئېسىمدىن زادىلا كەت-مەيدىغان بولدى :

كىشىلەر ئاراسىدا ،
بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم .
ئېيتمىغانغا بولمايدۇ ،
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم .

مۇشۇ ناخشىنى چىقارغانلارنىڭ قەدرىگە شۇنچىلىك يېتىپ كېتەتتىمكى ، شۇلارنى تاپسام ، مۇڭداشسام دەيتتىم...

كۆڭلىرىم ئازاب بىلەن ئۆتمەكتە ئىدى . بىر كۈنى دەرس ئۆتۈۋاتسام ، ئىشىك چېكىلدى . چىقسام ئەخەتەربىۋۇى تۇرۇپتۇ !... »

— مانا خۇدا دىلىغا سالدى دېگەن... — ئابدۇۋەلىنىڭ ھېكايىسى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن جامالىدىن ھاياجانلىنىپ كەتكەندى .

— ھېلىمۇ ياخشى قىزنى كۆرۈپ ئوڭداڭغا چۈشمەپسەن ، — دېدى ئاراشمۇ قىزىپ .

« — توختا ، ھېلىمۇ ئاز قالدىم ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم ، پۇتلىرىم دىرىلداپ ، تىللىرىم كالۋالىشىپ ، تۇزۇك گەپمۇ قىلالمىدىم .

— بۇ مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ ، — دېدى ئۇ ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا بېقىپ ، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ يېنىدا مېنىڭ ئوقۇغۇچىم — ئۇنىڭ ئىنىسى تۇرغانلىقىنى بايقىدىم .

— شوخلۇق قىلغان ئوخشايدۇ ، ئەمدى قىلمايدىغان بولدى ، ئەگەر ماڭا ئىشەنسىڭىز ، سىنىپىڭىزغا كىرگۈزۈڭ ، — ئۇنىڭ ئىنىسى سىنىپ بويىچە ئىنتايىن شوخ ، دودەن ، باشقىلارنى ئانىي تاپىدىغان ، دەرس ئۇقمايدىغان دۆت بالا ئىدى . مەن مەكتەپ تەربىيىسى بىلەن ئائىلە تەربىيىسىنى بىرلەشتۈرۈش

ئۇچۇن بالىنى ئانىسىنى باشلاپ كېلىشنى، باشلاپ كەلمىسە، ئوقۇتمايدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، سىنىپتىن چىقىرىۋەتكەنىدىم. ئەختەربۇۋىنىڭ ‹ماڭا ئىشەنمىسىڭىز› دېگەن گېپىنى ئاڭلاپلا، ھېچقانداق شەرت قويماي:

— ماقۇل، ماقۇل ··· سىنىپقا كىرسۇن، دەۋېتىپتىمەن.

ئەختەربۇۋى مېنىڭ ھودۇقۇپ كەتكىنىمنى سەزدى ئەتىمالىم، كۆلۈمسىرەپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قارىدى - دە، كېتىپ قالدى. ئۇ مەكتەپ قورۇسىدىن چىقىپ كەتكۈچە، كەينىدىن قاراپ قاپتىمەن، ئۇمۇ چىقىپ كېتىدىغان چاغدا، بۇرۇلۇپ كەينىگە بىر قارىدى، يۈرىكىم تېخىمۇ ئويناپ كەتتى. سىنىپقا يېنىپ كىردىم، لېكىن دەرس ئۆتكۇدەك ھالىم يوق ئىدى. باللارنى كىتاب ئوقۇشقا قويۇپ بەردىم ۋە ئولتۇرۇپ ئۆز - ئۆزۈمنى ئەيىبلەشكە باشلىدىم: ‹مەن نېمىدېگەن دۆت - ھە، مانا مەن دەپ، ئالدىمغا كەلگەن ئادەمنى ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن چېكىپ باقسام بولماسمىدى؟ ··· مۇنداق پۇرسەت ئاسانلىقچە قولغا كېلەتتىمۇ ··· توختا، مۇنداق دۆتلۈك قىلمىۋەرمەي، بىر چارە تاپاي ···›

دەرستىن كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسىنى چاقىرتىپ:

— بابا ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ماڭ بېرىپ ھەدەڭگە ئېيت، كېيىللىك خەت يېزىپ بېرىپ كەتسۇن، كەلمىسە سەنمۇ كەلمە، دېدىم.

چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار كېتىشتى، ئوقۇتقۇچىلارمۇ بىر - بىرلەپ تارقىلىپ، مەكتەپ ئىچى خۇددى مېنى ئارام خۇدا سۆزلىشۋالسۇن دېگەندەك بوشلا قالدى. ئامىتىم كېلىۋاتىدۇ، دەپ خۇشاللىناتتىم··· بىراق ئەختەربۇۋىنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. بۆلۈمگە كىرەتتىم، قورۇغا چىقاتتىم، كوچىلاردىكى ئاياغ تىۋىشلىرىغا قۇلاق سالاتتىم، تېخىچە كەلمەيۋاتقىنىغا تىت - تىت بولاتتىم، شۇنداق ئازادە يالغۇز پەيت قولدىن كېتىپ قالارمۇ دەپ، ئەنسىرەيتتىم. كەچ كىرىپ كەتسىلا، مەكتەپ ئىچى

ساۋات چىقىرىدىغانلار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ كەلگىنىنىڭ نېمە پايدىسى؟ ياق ، ئۇنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن قىز-لىق- خۇلۇقلىرىغا قارىغاندا ، چوقۇم كېلىدۇ ، ئۇمۇ پەيت ئىز-دەۋاتىدۇ ... مەن شۇنداق ئۈمىدلىك ئوي - خىياللار بىلەن ئۆز-ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىپ ، تەشنالىقىمنى باساتتىم . بىراق ، كۈن ئۆلتۈرۈپ كېتىپ باراتتى ، ئۈمىدلىرىم ئاشۇ ئۆلتۈرۈپ كېتىپ بارغان كۈندەك يوقىلىشقا باشلىدى . مەن ئۇنىڭ يولىغا قانچە تەلمۈرۈپ ، ئىنتىزار بولسامۇ ، ئۇ بەرىبىر كەلمىدى . كەچ كۈرسىغا كېلىدىغانلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى . خەپ ، ئىنىسىنى ئەتە سىنىپتىن قوغلاپ چىقارمىسام ، دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، جىلىلىكتە قانداق دەرس ئۆتكەنلىكىمنى بىلمەيمەن ، بەزىلەر : ئەپەندىم تاۋۇڭىز يوقمۇ ، نېمە؟ دېگەندىلا ئۆزۈمگە كەلدىم . سا-ۋات چىقىرىدىغانلار كەتتى ، ئەل ياتار چاغ بولدى . ھېچ ئىش خۇشياقمايتتى ، قولۇمغا كىتاب ئالغۇم كەلمەيتتى . ياتىقىمغا چىقىپ ، ياتاي دەپ تۇرۇۋشۇمغا تۇيۇقسىز ئىشىك چېكىلدى ! يۈرىكىم قىنىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى ، چۆچۈپمۇ كەت-تىم ، تىترىگەن قولۇم ئىشىكنى ئاچتى . ئەختەربۇۋى خۇددى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇنئاي تاغلار كەينىدىن چىقىپ كەلگەندەك ياتىقىمغا كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى . »

— ئۇھ ... — دەۋەتتى جامالىدىن ۋە قولىنىڭ ئالىقانلى-رىنى بىر - بىرىگە سۈركىدى ، — قارا ، بۇ قىزنىڭ پەيت تېپىپ كەلگەن ۋاقتىنى ، ئەقىللىقكەن جۇمۇ ...

ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى :

« — ۋاقتىدا كېلەلمىدىم ، خاپا بولمىغانسىز ئەپەن-دىم ، — دېدى قىز .

ئەختەربۇۋىنى كۆرۈپ بايىقى ئاچچىق - خاپىلىقلىرىم خۇد-دى توزغاقتەك توزۇپ كەتتى .

— كەلمىگىنىڭىزگە قاراپ ، ئۆزۈم بارايمىكىن دېۋە-

دىم ، — دېدىم ئۆزۈمنى ئارانلا بېسىپ .
— ۋىيەي ... — دېدى ئۇ ئىلىلىق كۈلۈم-
سىرەپ ، — دادامنىڭ مىجەزى ئەسكى ، بارغان بولسىڭىز سۆ-
رۈپ چىقاتتى .
— سىزچۇ ؟... سىزمۇ سۆرۈپ چىقاتتىڭىزما ؟
— مەن ... مەنمۇ خۇشال بولاتتىم ، — ئۇ مۇلايىم
قىياپەتتە يەرگە قارىدى .
مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم ، لېكىن سۆزسىز
جىم ئولتۇرۇش ئەپسىز ئىدى :
— بولدى ، خەت يېزىپ بەرمىسىڭىزمۇ بولدى ، ئىنىڭىز-
نىڭ شوخلۇقى چاغلىق گەپ .
ئەختەربۈۋى مېنى ئىزا تارتقۇزۇپ كۈلۈۋەتتى ، ئۇ ئۆزىنى
تۇتۇۋېلىشتا هامان مەندىن ئۈستۈن تۇراتتى .
— بىراق ، مەنمۇ ئىنىمدەك شوخ... — ئۇ يالت قىلىپ
كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارىدى .
ئۇنىڭ مەنىلىك گېپىنى چۈشەندىم :
— مەن هەرقانداق شوخ ئادەمنى تۇزەلەيمەن...
— قانداق قىلىپ ؟...
— مانا مۇنداق قىلىپ ، — ئۇنىڭ يۇمشاق ئاپئاق قولى-
نى تۇتۇۋالدىم ، يۈرىكىمگە ئوت كەتكەندەك بولدى . »
— يارايسەن ئابدۇۋەلى ! — دېدى ئاراشىمۇ قى-
زىپ ، — جۈرئەتلىككەنسەن ، هودۇقۇپ كەتكىنىڭ بىلەن ،
سەنمۇ پەيتنى قولدىن بەرمەپسەن ...
« — توختا ، جۈرئەت تېخى ئالدىمىزدا ، ئۇ قولىنى تارتى-
مىدى ، ئەمدى قانچە جۈرئەتلىك قىلسام بولىدىغاندەك ئىدى ،
ئەمما ئەمدىكى جۈرئىتىمگە ئۇ يەنە يول ئاچتى :
— مېنىڭ قولۇمنى ئادەم قىلغىنىڭىز بىلەن ، ئۆزۈمنى
ئادەم قىلالمايسىز - دە ، — دېدى ئۇ باللارچە ئەركىلەپ .

بۇ گەپ بىلەن تەلپۈنۈپ تۇرغان يۈرىكىمنىڭ تەشنالىقى ئېشىپ، ھاياجاندىن تىترەپ كەتكەن قولۇم، ئۇنىڭ نازۇك بې-لىنى تۇتتى ...»

ئابدۇۋەلىمۇ، ئاڭلىغۇچىلارمۇ، يىل ئۆرۈلگەن بۇ ئىش-تىن، گويا ھېلى بولۇۋاتقاندەك قانداقتۇر بىر ھوزۇر ھېس قىلىشتى. سايرام بويىغا تۈننىڭ قارا پەردىسى ئاستا - ئاستا يېپىلدى، يۇلتۇزلار جىمىرلاشقا باشلىدى. ياغاچ ئۆيدىن نادەم چىقىپ كەلدى - دە، جامالىدىننى چاقىردى.

ھېكايە شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى.

— قوماندانلىق بىزگە بۈگۈن كېچە بۇتخانا ئەتراپىنى رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى، — دېدى نادەم، — ھازىر ئاتلىنىمىز.

ئون مىنۇتتىن كېيىن، نادەم باشلىق ئۈچ نەپەر ئاتلىق رازۋېدكىچى تاغ باغرى بويلاپ يولغا چىقتى.

ئىككىنچى باب

قوشۇن يولغا چىقتى.

تاغلار ئارىسىدا بىردەم ئۆرلەپ، بىردەم پەسلەپ ئىلگىرىلە-ۋاتقان قوشۇن بۈگۈن ئۈچىنچى كۈنگە قەدەم قويدى. شىددەت بىلەن ئىلگىرىلەش — سايرام ياقىسىدا بولغان ئۇرۇشنى جەڭ-چىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈۋەتتى. ئەمدى ئۇلارنىڭ پۈتۈن ۋۇ-جۇدىدا ئالغا ئىلگىرىلەش تۇيغۇسى يانغانىدى. ئاياغلاردىن كۆتۈ-رۈلۈۋاتقان گۇپۇرلىگەن ئاۋاز، قوشۇننىڭ كەينىدە كېلىۋاتقان هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى خېلى يەرلەرگىچە ئاڭلىناتتى.

يولكىنىڭ ھەمشىرە قىزلىرى ئۆز قىسىملىرىدا بىر رەت تۈزۈپ، قەدەملىرىنى تەكشى ئېلىپ كېتىپ باراتتى. ئۇلارمۇ باشقا جەڭچىلەرگە ئوخشاش، ئوڭ مۈرىسىگە مىلتىق ئاسقان، بېلىدە سۇ قاچىسى ۋە ئوقدان، بىراق سول مۈرىسىدە بېغىدىن ئۆتكۈزۈۋالغان دوختۇرلۇق سومكىسى بار. باھار گۈزەللىكىگە پۈركەنگەن تەبىئەت ھۆسنىگە قىزىقىشى، ھېسسىياتچانلىقى بە-لەن ئۇلار باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئىككى ياقتىكى تاغلار ۋە يولنىڭ چەت - چۆرىلىرىدىكى ئوت - چۆپلەر ھەم دەسلەپ ئېچىلغان كۆرۈمسىز تاغ گۈللىرىگە ئۇلار ھەممىدىن كۆپرەك سەپسالاتتى. ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلانمىسا، شۇلار ھەققىدە گەپ قىلىشاتتى. رەيھان باھارنىڭ خۇش پۇراقلىرىدىن، ئىللىق شاماللىرىدىن قوزغالغان تۇيغۇلارغا چۆمۈلگەن ھالدا، سەپداش-لىرىغا ئېيتقىلى بولمايدىغان لەززەتلىك خىيالدا ئىدى: دېرىز-لىرىگە ھاۋارەڭ پەردىلەر تارتىلغان ئۆي بولسا، ئۆينىڭ ئوتتۇ-رىسىدىكى ئۈستەلگە سىرىن گۈل چىلانغان قاچا قويۇلسا، نادەم

بىلەن ئىشتىن يېنىپ كېلىپ، شۇ ئۈستەلدە قارىمۇ قارشى ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشسە، قۇچاقتىكى قىزى گۈلگە تەلپۈنسە... ئۇنىڭ خىياللىرى تاشقا پۈتلىشىپ كېتىش بىلەن ئۈزۈلدى.

گۈپۈلدەپ يۈرۈۋاتقان قوشۇن يىلان باغرىدەك ئەگرى يولدا، بىر جىرا باغرىدىن پەسلەپ، كۆزدىن غايىب بولسا، ئىككىنچى جىرا باغرىدىن ئۆرلەپ چىقىپ پەيدا بولاتتى، يولنىڭ ئۇچى كۆرۈنمەيتتى.

بۇ يوللار — قەدىم يوللار، ئەسىرلەردىن بېرى تۆگە كارۋانلىرى، ئاتلىقلار سەپلىرى بۇ يوللاردىن ئۈزۈلمىگەندۇ، يوللارنىڭ ئورنى ئۆزگىرىپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆتكۈنچىلەر بېسىلمىغاندۇ، تارانچى هارۋىلىرىنىڭمۇ بۇ يوللارنى بېسىۋاتقىنىغا ئۇزاق يىللار بولدى. تاشيول بىنا بولغاندىن بېرى بۇ يوللار جانلاندى، ئۆتكۈنچىلەر كۆپەيدى. ئەيمەنمەي هارۋىلارغا ئېسىلىدىغان ئاچ بۆرىلەر ماشىنىلارنىڭ گۇركىرىشىدىن ئالاقزادە بولۇپ، يىراقلارغا قاچىدىغان بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرى يوقتەك كۆرۈنىدىغان بۇ يولدا هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى، ماشىنىلارنىڭ گۇركىرىشى، ئادەملەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭى كۆپىيىپ، غەمكىنلىك، ئۇمچەرەش غايىب بولۇپ كەتتى. ئاچ بۆرىلەر، توپ - توپ يۈرىدىغان ئۇچقۇر كېيىكلەر كۆزگە كەم چېلىقىدىغان بولدى.

بۇ يوللار، يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاغلار ئۆز تارىخىدا قىسما - قىسما قىسمەت، كارامەت ۋە بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان روهىي هالەتلەرنى كۆرۈپ كەلدى. قايسى كۈنىلا غەربكە ماڭغان ماشىنىلار كالونىنى كۆرگەن، ماشىنىدىكىلەر ئۈپچۆرىسىگە، تاغلار ئارىسىغا، كۆزلىرىنى پارقىرىتىشىپ ئەنسىزلىك بىلەن قاراشقان؛ بەزىلىرى تىترىگەن، بەزىلىرى كۆزلىرىنى چىڭگىدە يۇمۇۋالغان. لېكىن، ئۇلار قايتىشمىدى، بۈگۈنچۇ؟ بۈگۈن باشقىچە بىر سەپنى كۆرۈۋاتىدۇ، بۇ سەپ پىيادە، شەرققە

كېتىپ بارىدۇ ، بۇلار ئالاقزادىلىككە چۈشمىگەن ، ئەتراپىغا ئەن-
سىزلىك بىلەن باقمايدۇ ، تاغلارنىڭ قىرلىق چوققىلىرىغا ، قاد-
داقتۇ بىر نەرسىلەر شەكلىگە كىرىپ قالغان يوغان تاشلارغا ،
قارىيىپ كۆرۈنگەن ئۆڭكۈرلەرگە قىزىقىپ قاراپ ، تەبىئەت مۆ-
ئەرلىرىگە ھەيران قېلىپ كېتىپ بارىدۇ . تېخى بۇلار نېمىلەرنى-
دۇ دېيىشىپ كۈلۈشىدۇ… يانلىرىدىن چىرايلىق گۈللەپ تىكىل-
گەن تاماكا خالتىلىرىنى ، بىر چېتىگە يۈرەك سۈرىتى كەشتىلەن-
گەن قولياغلىقلارنى بىر - بىرىگە كۆرسىتىشىدۇ…

ئىككى سائەت يول يۈرگەندىن كېيىن ، پولك توختاپ دەم
ئالدى ، گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ، هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بېسىلدى .

كۈننىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن ، يۈزلەرگە ئۇرۇلۇۋاتقان ئىز-
غىرىن شامال توختىدى . كۈننىڭ قىزىق تەپتى بىردەمدىلا تاش-
لارنى قىزىتىشقا باشلىدى . جەڭچىلەر يولنىڭ ئىككى ياقىسىدا
ئولتۇرۇشتى ، بەزىلىرى يانپاشلىدى ، بەزىلىرى سۇنايلاپ ياتتى .
هارۋىلارغا بېسىلغان نان ، سايرام ياقىسىدىكى ياغاچ ئۆيلەردە
پىشۇرۇۋېلىنغان گۆش ،باتالىيون - روتىلارغا ، ۋزۋود- گۇرۇپ-
پىلارغا تارقىتىلىشقا باشلىدى .

— قورساقنى ياخشى تويغۇزۇڭلا ، — ئەنۋەرنىڭ ئاۋازى
ئاڭلاندى ، — بۈگۈن كېچىلەپ بولسىمۇ ئۆتەيگە يېتىمىز ،
كەينىمىزدىن ماشىنىلار يېتىپ كەلسە ، شورپىنى شۇ يەردە
ئىچىمىز .

— مۇزدەك گۆش بىلەن نان مەززىلىك تاماق - دە ، —
دېدى نادەم ، — ھەم قورساقتا ئۇزۇن تۇرىدۇ .

باتىرغازى قېشىنى ئېتىپ :

— نېنىڭنى قوي ، گۆشكە يېتىدىغىنى يوق ، — دېدى
ۋە بىردەمدىلا بىر پارچە قوۋۇرغىنىڭ گۆشىنى يەپ ، ئۇستىخې-
نىنى ياغاچتەك ئاقلاپ قويدى .

— قازاق بالىسىمەن ، دەيسەن ، گۆشنىڭ تەملىك يېرىنى

بىلمەمسەن ؟

— بىلمەيچۇ ، باش يانپاش...

— يانپاش ؟ بىلمەيدىكەنسەن ، ئەڭ تاتلىق يېرى يەرگە تەگمەيدىغان بوينى بولىدۇ .

— ھەرقانداق يېرى بولسىمۇ گۆشىگىنى ئەكە...

— گۆشىنىمۇ يەپ بولدۇڭ ، قۇرۇق ناننى قانداق يەيسەن ؟ شۇ تۇرقىدا تاش بولسىمۇ ، يەۋېتىدىغاندەك تۇرىمەن ، ئەكە باكالاشكاڭنى ، ئىككى يۇتۇم...

— بىر يۇتۇممۇ بەرمەيمەن .

— سەن بەرمىسەڭ رەيھان بېرىدۇ ، — ئۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن گۆش چاپىناپ نېرىدا ئولتۇرغان رەيھاننى چاقىردى . رەيھان يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى :

— ئۇسسۇلۇقتا مەيلىڭىز بولسا مەيەرگە كېلىڭ .

ۋارىسجان رەيھاندىن شۇنداق سۆزنى ئاڭلاشنى بەكمۇ خالايتتى . بىر يۇتۇم سۇ سورىماقچى بولدى ، بىراق رەيھاننىڭ كۆڭ شولىسىدا پارقىراپ تۇرغان ئوڭ چېكىسىدىكى تاتۇقتا كۆزى چۈشتى ـ دە ، دەسلەپتە ئاق سېرىق يۈزى قىزاردى ، كېيىن تاتىرىپ كەتتى . كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولۇپ ، ئۇممىدى ئۈزۈلدى . ئىككىنچى يېنىپ قىز ئولتۇرغان تەرەپكە قارالمىدى . بىراق ، باتىرغازىنىڭ : قەندەك سۇ ئىكەن ـ دە ، قەندەك دېگەن سۆزىدىن يۈرىكىنىڭ بىر يېرى ئېچىشقانلىقىنى سەزدى ۋە بىر چىشلەپ نان يەپ ، بىر يۇتۇم سۇ ئىچىپ ، كۆزىنى جەنۇبتىكى تاغلاردىن ئالماي ئولتۇرغان نادەمگە ئالىيىپ قاراپ قويدى .

— بۇرنۇمغا ئۆيۈمنىڭ سۈت ـ قايماقلىرى پۇراۋاتىدۇ ، — ئاراشىنىڭ كۆزلىرى سېغىنىش بىلەن يانغاندى .

— بورتالاغا يېقىنلاپ قالدۇق ـ دە ، دېدى نادەم كۈلۈمسىرەپ ، — كۆزۈڭگە تايغانلىرىڭمۇ كۆرۈنۈۋاتقاندۇ تېخى...

— ئۇنى بىر دېمە ، تايغانلارنى ئەگەشتۇرۇپ ئوۋغا چىقىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك ـ دە ، بىز تەرەپتە قىرغاۋۇل ، ئۇلار كۆپ ، موڭغۇللار ئۇلارنى ئاتقان كىشىنى ناھايىتى يامان كۆرىدۇ . ئۇلارنىڭ گۆشى بەك تاتلىق بولىدۇ . ئوۋغا چىقسام ، ئۇلارنى ئاتىمەن ـ دە ، كاۋاپ قىلىپ يەيمەن ، قىرغاۋۇلنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىمەن .

— ساڭىغۇ ھارىمى يوق...

— سېنىڭ ھارام دەۋاتقىنىڭمۇ يوق يېگەن توخۇدىن ياخشىراق .

— ئاچ قالغان ئادەملەردەك يەيدىغانىڭلا گېپىنى قىلىدىسلەرغۇ ، — دەپ ئولتۇرغانلارنىڭ يېنىغا كەلدى جامالىدىن ، — خوش ، يەنە نېمىنىڭ گۆشى تاتلىق بولىدۇ ؟

— سۆزلىگىنە جامالىدىن ، — دەپ گەپكە ئارىلاشتى گايىت ، — ئەتكەن چېيىڭنىڭ تاتلىقلىقىنى ، شاما چايناشنىڭ لەززىتىچۇ تېخى...

— ئەلۋەتتە سۆزلەيمىز ، ئوخشىغان بىر ئاپقۇر ئەتكەن چاي ، بىر تەخسە لەڭمەندىنمۇ قۇۋۋەتلىكرەك بولىدۇ ، شۇنداقمۇ گايىتكا ، يا خاتا گەپ قىلدىممۇ ؟

— بۈگۈنكى تاماقنىڭ قاتتىق ـ قۇرۇق بولۇشى شۇنداق گەپلەرنى قوزغىغۇۋەتتى ـ دە ، گايىتمۇ گەپكە كىرىشتى ، — ئادەم قانچە ئاچ قالسا ، ياخشى تاماق شۇنچە ئېسىگە كېلىدۇ ، بىزمۇ تاماق يېگەنمىدۇق دەپ ئويلاپ قالىمىز ، ئېسىڭلاردىمۇ ، ئۇلاستايدا بىر كۈن ئاچ قالغاندا ، بىر كېچىنى تاماقنىڭ — پولۇنىڭ ، مانتىنىڭ ، شورپىنىڭ گېپىنى قىلىپلا تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكىنىمىز .

گەپ تازا قىزىۋاتقان چاغدا ، يۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىلىپ قالدى . جەڭچىلەر دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ يولغا چىقىپ ئۆز قىسىملىرىنىڭ قاتارىنى تولۇقلاشتى .

قوشۇن يولغا چىقتى .
يەنە ئاياغلاردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ، هارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . يۈرۈشتە تەكشىسىزلىك پەيدا قىلىۋاتقان ئىگىز - پەس يوللارمۇ تۈگەپ قالدى . ستەيگە چۈشىدىغان يەرگە كەلگەندە غارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى ! بۇ ئاۋاز دۈشمەننىڭ بومباردىمانچى ئايروپىلانلىرىنىڭ ھىلىلا يېتىپ كېلىشىدىن دېرەك بېرەتتى . ھەممىسى ئالىقانلىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ ، ئاسمانغا قاراشتى . ئوچۇق ھاۋادا قوش قاناتلىق ئۈچ ئايروپىلان يىراقتىن سادەك چوڭلۇقتا كۆرۈندى .

— تارقىلىڭلار !...

— ئەپلىك جايلارغا مۆكۈنۈپ تەييارلىنىڭلار !...

قوللاقنى يارغۇدەك قاتتىق ئاۋازلار ، بۇيرۇقلار تەرەپ - تەرەپتىن جاراڭلايتتى .

بىردەمنىڭ ئىچىدىلا پۈتۈن بىر پولك تارقىلىپ ، يوللارنى پۈتۈنلەي بوش قالدۇرۇپ قويدى . ئايروپىلانلار غارقىرىشىپ ، پەسلەپ كەلدى - دە ، پىلىموتتىن ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى . خۇددى ئىگىزلىكتىن ئۆلۈك قاغىنى تاشلىۋەتكەندەك پۇلاڭلاپ چۈشۈۋاتقان بومبىلار يەرگە چۈشۈشى بىلەنلا گومباڭ - گۈمباڭ قىلىپ پارتلاپ تاغلارنى تىترىتەتتى ، توپا ، تاش پارچىلىرىنى ئاسمانغا ئاتاتتى ، گوداڭلارنى پەيدا قىلاتتى . دەل - دەرەخسىز تاغ ئىچى ياخشىراق پاناھلىنىشقا ، ئايروپىلان كۆزىنى باغلاشقا مۇمكىنچىلىك بەرمەيتتى . جەڭچىلەر يوغان تاشلارنى ، يوتىلار قىرلىرىنى دالدا قىلىپ ياتاتتى . بۇ قىزىق — يەردىن ئاسمانغا ، ئاسماندىن يەرگە قىلىنىۋاتقان ھۇجۇم ئىدى . ئايروپىلانلار غارقىراپ كېلىپ تاراسلىتىپ ئاتاتتى ، بومبىلارنى تاشلايتتى . جەڭچىلەر تاشلار ، قىرلارنى دالدا قىلىپ ، ئايروپىلان ماتورىنى چەنلەيتتى . ئايروپىلان ئايلىنىپ ، ئەمدى دۈمبىسىدىن ئاتمەن

دەپ كەلگەندە ، جەڭچىلەر تاشلارنىڭ ، قىرلارنىڭ بويىقىغا ئۆتۈۋېلىپ ، ئۇلارنى يەنە ھۇجۇم بىلەن كۇتۇۋالاتتى ، شۇ ئۇسۇل بىلەن ئوقلاردىن ، ئاسكولكىلەردىن (توپ پارچىلىرىدىن) ساقلىناتتى ۋە ئۇنىڭ بىمالال نىشانلىق ئېتىشىغا ئىمكانىيەت بەرمەيتتى .

ھەممىدىنمۇ نادەمنىڭ تاپقان چارىسى ئۇنۇملۇك بولدى . نىزامىدىن پولكىنىڭ شۆھرەتلىك ئىشلىرى قاتارىغا ئۇنىڭ ياراتقان يېڭىلىقىنى يېزىپ قويدى .

نادەم سايدىكى ھارۋىلارنىڭ بىرىنىڭ ئوقىنى چىقاردى ، ئۇنى ئېلىپ كېلىپ ، تاشيول بويىدىكى ئېگىز دۆڭنى كولاپ ، ئوقنىڭ بىر ئۇچىنى تىكلەپ كۆمدى ، يەنە بىر ئۇچىغا چاقنى كىيدۈردى ، چاقنىڭ ئۈستىگە ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتنى ئورناتتى ، شۇنىڭ بىلەن ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتنى چۆرگىلىتىپ يۈرۈپ ئېتىش ماھارىتىنى ياراتتى ۋە غارقىراپ كېلىۋاتقان ئايروپىلانلارغا چاقنى پىرقىرىتىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ ، دەللەپ ئوق ئۈزدى . ئايروپىلانمۇ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشى كېرەك ـ دە ، ئۇ ئەمدى تۆۋەنلەپ ئوق ياغدۇرۇشتىن قالدى .

— كۆردۈڭمۇ ، — دېدى گايست يېنىدا ياتقان ۋارىسجانغا ، — خىيال سۈرسەڭ نادەمدەك سۈر ، قارا ، ئۇنىڭ تاپقان ئەقلىنى…

سەن ئۆچ كۆرگەن ئادەمنى باشقا بىرسى كۆزۈڭچە ماختىسا ، خۇددى چىشىڭغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلانامدۇ ، نادەمنى ماختاش — ھەرقاچان ۋارىسجاننىڭ ئوغىسىنى قايناتاتتى . بىراق ، ئۇ توغرۇلۇق ماختاشلارنى يوقىتا چىقارغىلىمۇ بولمايتتى .

— شۇنچىلىك يېڭىلىقنى سەنمۇ يارىتالمىدىڭغۇ گايستكا ، — دېدى ئۇ ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ .

— مەنغۇ يارىتالمىدىم ، سېنىڭ قۇرۇق خىيال سۈرۈشۈڭ

نى دەۋاتىمەن ــ دە ، ئۇكا ، خاپا بولما ، راست گەپنى ئېيتاي ، قاچانلا قارىسام ، خىيال سۈرگىنىڭ سۈرگەن ، ئۇھ تارتىسەن دەردمەن كىشىدەك ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىسەن ، كاللاڭدا نېمە ئوي باردۇ سېنىڭ ؟… جىگىنى ئالغاندا ، ھەمشىرە قىزلار-دىن بىرەرسىنى چېتىپ قويايلىمۇ يا ؟…

ۋارىسجان جاۋاب بەرمىدى ، ئەمما ئىچىدە ئۇنى مىگىبىرنى تىللىدى : بۇ گادايلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ زېتىمغا ئىش قىلى-دۇ ، ماڭا تەگكىنى ــ تەگكەن ، سەنلەرنى كۆرىمىز تې-خى… باتۇرلۇقلىرىڭ ، يىگىتلىكلىرىڭنى ئالدىمىزدا كۆرىمىز…

لېكىن ، ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك جەڭچىلەرنىڭ نادەم-نىڭ شەنگە ياڭراتقان ئالقىشلىرى تەرەپ ــ تەرەپتىن كۆتۈرۈ-لۈپ كەتتى :

ــ ئەقلىڭگە ئاپىرىن !…

ــ يارايسەن ، نادەم !…

ــ مانا ، كىتابلارغا يازغۇدەك ئىجادىيەت !…

جەڭچىلەر پەسلىيەلمەي ، ئېگىزدىن بومبا تاشلاۋاتقان ئاي-روپىلانلارغا كۆلۈپ قارىشىۋاتقاندا ، نادەمنىڭ ئۇق ئۇزىۋاتقان پىلىموتى توختاپ قالدى . ئۇ سول قولىنى تۇتقىنىچە تۇرۇپ قالغانىدى .

ــ نېمە بولدى !

ــ نادەمگە قاراڭلار !…

ھاۋاغا ئاتقۇچى پىلىموتنىڭ يېنىغا چۈشۈپ پارتلىغان بومبا ئاسكولكىسى ئۇنىڭ سول قولىنىڭ بىلىكىدىن بىر پارچە گۆشنى بۆلۈپ ئېلىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنى بىلەن يارىلانغان جاينى بېسىپ تۇرۇۋالسىمۇ ، قان تامچىلاپ چۈشۈۋا-تاتتى ، بارماقلىرى قانغا چىلانغاندەك قىپ-قىزىل بولۇپ كەتكەنىدى .

تېزلىك بىلەن يېتىپ كەلگەن جامالىدىن دەرھال پىلىموت-نى قولىغا ئالدى.

رەيھان ئېگىز دۆڭنىڭ نېرىقى تەرىپىدە بىر جەڭچىنىڭ يانپىشىنى تېڭىۋاتاتتى، نادەمنىڭ خەۋىرى يېتىپ كېلىش بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ شۇ ياققا چاپقىلى تاس قالدى، بىراق ئالدىدا يانقان ياردار ئېسىگە كېلىپ، ئۇنى تېزلىك بىلەن تېڭىپ تۈگەتتى ـ دە، ئۆڭىسلى ئۆچكەن ھالدا شۇ ياققا يۈگۈردى، ئۇ يېتىپ كەلگەندە، ھەجەر ئىسىملىك ھەمشىرە قىز ئۇنىڭ قولىنى تېڭىپ بويىنىغا ئېسىپ قويغانىدى.

— ئۇستىخان ساقمۇ؟ — دېدى رەيھان ئالدىراپ. ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى يانغان، تەشۋىشلىك ئالامەتلىرى ئەكس ئەتكەن يۈزىگە قارا چاچلىرى يېپىلغانىدى.

نادەم كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى:

— قورققۇدەك ئىش يوق، ناھايىتى بىلىكىمدىن بىر چىشلەم گۆشنى ئېلىپ كېتىپتۇ.

ئايروپىلانلار ئوق ـ بومبىلىرىنى تۆكۈپ، يېنىپ كەت-تى ـ دە، كۆزدىن غايىب بولدى. جەڭچىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ يەنە يولغا چىقتى. دەرھال يۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى. قوشۇن يولغا چىقتى.

بۇ يەرلەرگە «چۆل ئېدىر» دەپ ئۆز ۋاقتىدىكى كارۋانلار، ھارۋىكەشلەر بىكارغا ئىسىم قويمىغان، ھەقىقەتەن چۆل ئېدىر، بىر ـ بىرىدىن خېلىلا يىراقلىقتا تۇرغان تاغلار ئارىسىدىكى ئېدىرلىق؛ تاش، شېغىل، قۇم ۋە تىكەن، ئارىلاپ يۇلغۇن؛ باشقا ھېچ نەرسە يوق. يا ئاشۇ تاغ جىرالىرىدىن ئېقىپ چۈش-كەن بىلەكتەك سۇ، يا كۆز ئاچقان بىرەر بۇلاق — قىسقىسى بىر تامچە سۇمۇ يوق چۆللۈك، پولىك مۇشۇ چۆل باغرىنى بېسىپ ئىلگىرىلەۋاتىدۇ، ھەممىسىنىڭ بېلىگە چىگىۋالغان باكالاشكى-لىرى داراڭلاپ قالغان. چۈشتىن كېيىنكى قۇياش بۇ قاقاس

ئېدىرلىقنى ئوبدانلا قىزىتقان. گويا پۈتۈن ھارارىتىنى مۇشۇ يەرگە توكۇۋاتقاندەك، ئۇن كىلوگىرامدىن ئارتۇق يۈك كۆتۈرگەن جەڭچىلەرنىڭ يۈزلىرى ئىسسىقتىن قىزىرىپ كەتكەن، ئۇلار- نىڭ قۇلاق چۆرىلىرى، بويۇنلىرى ۋە يۈزلىرىدىن ئاچچىق تەر قۇيۇلماقتا. تەر قۇيۇلغانسېرى ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى شۇنچە قىستايتتى.

يولدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى ئۇچراپ تۇ- راتتى، ئۆلۈك يەپ قورساقلىرى پومپىيىپ، كۆزلىرى قىزى- رىپ - يېنىپ كەتكەن بۆرىلەر شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان قى- سىمنى كۆرۈش بىلەنلا قاچاتتى. بەزىلىرى ئاياغلىرىنى خۇشياق- مىغاندەك يۆتكەپ نېرى كېتەتتى - دە، قىسىمنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ يەنە كېلەتتى.

بۇنداق يەرلەردە سېسىق پۇراق دەستىدىن نەپەس ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى، جەڭچىلەر بۇرۇنلىرىنى ئېتىشىۋېلىشتى ۋە ئۆ- لۈكلەرگە نەپرەت كۆزلىرى بىلەن نەزەر تاشلاپ مېڭىشتى. ئاشۇ ئۆلگەن ئادەملەر مۇنداق ئاقىۋەتنى ئويلىغان دەمسىز؟ ھەتتا قولىغا مىلتىق ئالغان چاغدىمۇ ئويلىمىغان. ئۇنداق بولمىسا ئۇلار ئۆزلىرىنى مۇشۇ تەقدىرگە ئىتتىرىۋاتقانلارغا نېمىشقا مىل- تىقنىڭ ئۇچىنى قارىتالمىدى؟ ... ئۇلارنى ئەمدى كىم خاتىرى- لەيدۇ؟ ھېچكىم! بەلكى ئۇلارنى مۇشۇ قىسمەتكە مۇپتىلا قىل- غانلارمۇ خاتىرىلىمەيدۇ، بەلكى تىللايدۇ، ئەيىبلەيدۇ. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق يىرگىنىشلىك ئۆلۈم بولامدۇ؟!

كۆز باغلىنىشقا باشلىدى، ۋىژىلداپ ئاچچىق شامال يېتىپ كەلدى. بىراق، بۇ شاماللار يۈزلەرنى ئېچىشتۇرمىدى، بەلكى جەڭچىلەرگە ئارام بەردى. ئۇسسۇزلۇق بېسىلغاندەك بولدى. يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاغلار بارغانسېرى قارىيىپ كۆرۈ- نۈشكە باشلىدى. بۇزۇلۇپ ئۇڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ كەتكەن تاشيول ئاقىرىپ، ئۇچى يوقتەك كۆرۈندى. يول بېسىلغانسېرى

ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى يەنە بىلىندى . شۇ چاغدا ئۇسسۇغانغا تالقان بەرگەندەك ، يۇرۇشتىكى جەڭچىلەرگە بىردىن نان تارقىتىلدى . بۇ توختىماسلىقتىن ، ئارام ئالماسلىقتىن دېرەك بېرەتتى .

ئاسمان گۇمبىزى چاراقلاپ ياتقان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار بىلەن قاپلاندى . كېچە گۈزەللىكى جەڭچىلەرنى بىردىنلا روھلاندۇردى ، تېتىكلەشتۇردى . ھاۋا ھۇجۇملىرىسىز يول يۇرۇش كۆڭۈللۈك ئىدى . ئۇرۇش ئىچىدە كېچە گۈزەللىكىگە بېرىلگەن جەڭچىلەرنىڭ ئوي ـ خىيالى ھەر خىل بولىدۇ ، ۋارىسجاننىڭ ئوي ـ خىيالى شۇ تاپتا باشقىلارغا ئوخشىمايتتى : ئۇ ئۆز ئۆيىنى ، ئاپىسىنى ئويلاپ قالدى : «ئاپاملار مۇشۇ يۇلتۇزلارنى كۆرۈۋاتامدىغاندۇ ؟ تايىنلىق ، ھازىر تاماقلىرىنى يەپ بولۇپ ، ئاچچىق دەملەنگەن چايلىرىنى ئىچىشىپ سوزۇلۇپ ياتقاندۇ ؟ !… »

قىسىم تاڭ ئاتاي دېگەندە ، داخىيەنگە يېتىپ كەلدى ، مەنزىلمۇ مۇشۇ يەر ئىدى . بۇ جاي بىرنەچچە كۇندىن بېرى قاتتىق جەڭ بولغان ، ئەمما ئېلىنمىغان جاي ئىدى . نىزامىدىن بۇ يەرگە بۇرۇن كېلىپ ئاباروننى تۇتۇپ ، دۇشمەن بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقان قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ، ئەھۋاللارنى تەپسىلىي ئۇقتى ۋە كېيىنكى ھۇجۇم يۆنىلىشلىرىنى مۇزاكىرىلەشتى .

ئۇ ئۆز پولكىنىڭ باتاليون كوماندىرلىرىنى دۆڭلۈكنىڭ كەينىگە يىغىپ مۇنداق دېدى :

ـــ دۇشمەن پوتەيلىرى ئېگىزلىككە جايلاشقان ، بىز تۆۋەندە ـــ سازلىق ، قومۇشلۇقتا . قومۇشلار قىرقىلىپ تۈگە-

ـسە ، ئۇچۇقچىلىقتا قالىمىز . ھازىر بۇ يەردە بىر دىۋىزىئون[1] ئۆپچۆرىسىدە ئادىمى قالغان بىر پولك ، بورتالادىن كەلگەن ئىككى قىسىم — موڭغۇل ئىسكادرون[2] بىلەن بارات تۆمۈرچىنىڭ يۈز كىشىلىك پارتىزانلىرى بار .

ئەنۋەر سوئال سورىدى :

— بىر پولكنىڭ قالغان ئادىمى قىرىلىپ تۈگىگەندىمۇ ، ياكى ...

— شۇنداق ، — دەرھال جاۋاب بەردى نىزامىدىن ، — پولك خېلى كۆپ قىسىم كۈچىنى ئەتراپنى چارلاشقا تارقىتىۋەتـكەن ، قالغان ئاساسىي قىسىمنى ھېسابىسىز كەلگەن ئارىلىققا يېيـۋەتكەن . دۈشمەن ئىككى پولكتىن كۆپرەك ھەربىي كۈچى بىلەن ھۇجۇمغا چىقىپ ، ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىۋالغان ـ دە ، قىسىملىـرىمىزنى بۆلۈپ ـ بۆلۈپ قاپسىۋېلىپ قىرىپ تاشلىغان ، — نىزامىدىن ئېغىر تىندى ، پېشانىسى يول ـ يول بولۇپ ، قېلىن قاشلىرى كۆتۈرۈلدى ، — بورتالادىن ئىككى قىسىم ياردەمگە كەلسىمۇ كۈچ ئېلىشالمىغان . بىز ئەمدى مۇنداق يۈنىلىشتە ھۇجۇم قىلىمىز : بۇ يەردىكى بار قىسىملار شىمالىي تەرەپتىن ، بىز مەركىزىي قىسىم جەنۇبىي تەرەپتىن پوتەيلەرنى ئوققا تۇتىمىز .

دۈشمەننىڭ ئالدى پوتەيلىرىنى گۇم قىلماي تۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش — بىزنى ئاۋۋالقى مەغلۇبىيەتكە ئېلىپ بارىدۇ ، شۇڭا بارلىق كۈچىمىز ، زېھنىمىز ، غەيرىتىمىز دۈشمەننىڭ بىرىنچى قاتار پوتەيلىرىنى يىمىرىشكە قارىتىلىشى كېرەك !

— بۇ يەردىكى جەڭ مۇشەققەتلىكرەك بولۇشى مۇمـ

---

① دىۋىزىئون — ئاتلىق پولكتا ئۈچ ـ تۆت دىۋىزىئون بولىدۇ ، بىر دىۋىزىئون پىيادە قىسىمنىڭ بىر باتالىيونغا تەڭ كېلىدۇ .

② ئىسكادرون — پىيادە قىسىمنىڭ بىر روتىسىغا تەڭ .

كىن ، — دېدى باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر روتا كوماندىرلىرىغا ، — بىز ئۇرۇشنى مۇنداق ئېلىپ بارىمىز : پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا ئادەم ئەۋەتىش ۋە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۈشمەننىڭ ئوت توچكىلىرىنى ئوققا تۇتۇش ، بىرلا پوتەينى گۇم قىلالىساق دەرھال ئىگىلەش ، قانچە قۇربان بەرسەكمۇ مەيلى ···

— چاشقانلار ئۇۋۇا ياساپ ، يوللىرىنى تۇتاشتۇرۇۋالغان بولۇشى مۇمكىن ، — دېدى گايىت ئويلانغان هالدا .

— ئۇنداق بولسا ، تېخى ياخشى ، بىردىنلا ئىگىلىۋالساق ، ئۇ بىزنىڭمۇ يەنە بىر هۇجۇم قىلىش يولىمىز بولىدۇ .

جەڭچىلەر ، سېپىل قىسقا ، كىچىك گۈرجەكلىرى بىلەن يەر قېزىشقا باشلىدى . ئۇلار ئۆرە تۇرۇپ ياكى تىزلىنىپ ئەمەس ، يېنىچە يېتىپ قازاتتى . ئون گۈرجەك سېلىنسا ، بىر گۈرجەك توپا ئاران ئېلىناتتى ، تېخى بەزى يەرلەردىن سۇ چىقىپ كېتەتتى .

پوتەي تۆشۈكلىرىدىن ئوق ئۇچۇپ كېلەتتى ، ئارىلاپ توپلار چۈشەتتى ، ئىككى - ئۈچ باغلام كەلگۈدەك قومۇشلار يىلتىزلىرى بىلەن هاۋادا پۇلاڭلاپ ئۇچاتتى . دەهشەتلىك چىرقىراپ كەلگەن توپتىن يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالغان باتىرغازى ، ئۈستىگە چۈشكەن توپىلارنى سىلكىۋېتىپ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئۆزىدىن ئۈچ - تۆت مېتىر يىراقلىقتا گوداڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆردى .

— گولىنىڭ ئىشىنى خۇدا قىلىدۇ - دە ، كۆردۈڭلارمۇ ، خۇدا بىزنىڭ هۇجۇمىمىزنىڭ قىيىنلىقىدىن تەسىرلىنىپ ، ئاسماندىن توپ ئاتلىق ئىككى پەرىشتە چۈشۈرۈپ ، پاناهلانسۇن دەپ ، بۇ يەرنى كولاپ بەردى ، — دېدى باتىرغازى ۋە گوداڭغا سىيرىلىپ چۈشتى ، — بۇ يەر ئەڭ خاتىرجەم ، ئىشەنچلىك يەر .

— مەنمۇ پاتامدىم ؟ — دەپ سورىدى جامالدىن .

AltunOq

— كە ، پاتسەن ، ئۆلسەك بىللە ئۆلەيلى .
— ئەمدىغۇ بۇ يەرگە توپ چۈشمەيدۇ ، ناۋادا چۈشسە قانداق بولۇپ كېتەرمىز ؟
يېنىچە يېتىپ ، ھەدەپ يەر قېزىۋاتقان ئاراش جاۋاب بەردى :
— قانداق بولاتتىڭلار ، بىر پارچە ئۈستىخىنىڭلارنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ - دە ...
— ھەر ھالدا قىيىن ئۇرۇش بولدى بۇ ، — دېدى باتىرغازى ، — ھازىرغىچە مۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەنتۇق ، ئەمدىكى ئۇرۇشلار پۈتۈنلەي مۇشۇنداق بولۇشى مۇمكىن .
جامالىدىن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى :
— تاغلاردىكى ئۇرۇشلار بۇنىڭ ئالدىدا ئويۇنكەن .
— بۇنىڭمۇ ئېپىنى ئېلىپ كېتىمىز ، يەر شارائىتىنى ئىگىلەش — قىسىم ئۈچۈن بىرىنچى ۋەزىپە .
ھۇجۇم باشلانغىنى يوق ، جەڭچىلەر يەر قېزىش بىلەن مەشغۇل . ئەمما ، ھۇجۇم قىلىشمۇ تەسكە چۈشۈۋاتاتتى . گومىنداڭ قىسىملىرى مۇداپىئەدە ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆت - بەش مېتىر ئېگىزلىكتىكى پوتەيلىرى ئېگىز يەرگە قوپۇرۇلغان . ھۇجۇمچى قىسىملار پەستە . پوتەيلەرنى قومۇشلار توراپ كەتكەن ، قومۇشلۇقنىڭ ھەم پايدىسى ، ھەم زىيىنى تېگىۋاتاتتى .
— بىر بولسا ، بىز بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرۇپ قېلىشىمىز مۇمكىن ، — دېدى جامالىدىن باتىرغازى بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپ ، — بۇ يەرنى ئېلىش ئاسانغا چۈشمەيدۇ ، ئەنۋەركام دەرس ئۆتكەندە ، مۇداپىئەدە تۇرغان دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلغاندا ، ئۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ ھەسسە ، بەلكى تۆت - بەش ھەسسە ئۈستۈن ئەسكىرىي كۈچ بىلەن ھۇجۇم قىلىش كېرەك دېگەنىدى ، بۇ يەردە مۇداپىئەدە تۇرغان دۈشمەن بىزدىن كۆپ تۇرسا ...
— بۇ يەردىكى ئۇرۇشمۇ ھەرەمباغدىكى ئۇرۇشقا ئوخشاپ

كېتەمدۇ ، قانداق ؟ ــــ باتىرغازى ئويلانغان هالدا ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى ، ــــ دۈشمەن ھەرەمباغدىكىدەك مۇستەھكەم مۇداپىئەدە ھەم ئېگىز ئەپلىك جايدا ، بىزنى كۆرۈپ ئاتىدۇ .
ــــ تېخى ھەرەمباغدىكىدىن تەسرەك بولۇشى مۇمكىن ، ئۇ يەردە بىزگە پاناھلانغۇدەك قورۇلار ، تاملار ، دەل ـ دەرەخلەر ، قەبرىلەر بار ئىدى ، بۇ يەردىچۇ ؟ ھېچنېمە .
ــــ تېخى ئارقا سەپ يېنىمىزدىلا ئىدى ، ئوزۇق ـ تۈلۈك ، ئوق ـ دورىدىن قىينالمايتتۇق ...
ــــ ئالدىنقى ئۇرۇش قىلغان قىسىملارنىڭ ساۋۇقى بويىچە ئىزامىدىن ئەپەندى بىر پىلان تۈزەۋاتقاندۇ ...
ــــ جامالىدىن ئابدۇۋەلىنى چاقىرمامسەن ، ــــ دېدى ئاراش ئۇرۇش توغرىسىدىكى مۇلاھىزىدىن چىقىپ .
ــــ نېمە قىلىمىز ؟
ــــ ھېلىقى ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى سۆزلىتىمىز ، قاچان بۇيرۇق بېرىلگىچە زېرىكىپمۇ قالارمىز .
باتىرغازى سورىدى :
ــــ نېمە ھېكايىكەن ئۇ ؟
ــــ مۇھەببەت ... سايرام بويىدا باشلىغان .
ــــ تازا قىزىق يېرىگە كېلىپ قالغان .
ــــ قىزىقكەنسىلەر ، ــــ دېدى باتىرغازى ، ــــ ھازىر پەيتىمۇ ؟ ئورنىمىز سايرام بويىدىكىدەك خاتىرجەممۇ ئەمەس ، قويۇڭلا ، سۆزلەش مەزگىلى كېلىدۇ .
يېرىم كېچىدىن ئاشقان مەزگىلدە پولك كوماندىرى ئىزامىدىنىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :
ــــ بەلگە ئوقى ئېتىلغاندىن كېيىن ھۇجۇم ئۈچ تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا باشلىنىدۇ !
ئىككى تەرەپتىن ــــ قومۇشلۇق ئىچىدىن ۋە پوتەيلەردىن ئېتىلىۋاتقان سان ـ ساناقسىز ئوقلار ، توپلار يەر ـ زېمىننى

خىلى يەرلەرگىچە تىترەتمەكتە ، ئەتراپ بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشىپ ، گويا ئوت دېڭىزى يالقۇنلاپ يانغاندەك ۋە يەنە ئۆچكەندەك دەھشەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى پەيدا قىلماقتا . ئوقلار كۇشۇلدايدۇ ، ۋىژىلدايدۇ ، چىرقىرايدۇ… قومۇشلار قىرقىلىپ يىقىلىدۇ ، بەزىلىرى كېسىلگىنىنى تۇيماي قالغاندەك يېنىغىلا تىك سانجىلىپ قالىدۇ ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلىدۇ . ئۇرۇش ئىچىدە ئايلاپ ، يىللاپ يۈرگەن جەڭچىلەر ئۈچۈن بۇ قانلىق ئۇرۇش ئادەتتىكى ئىشلاردەك بىلىنگىنى بىلەن ، نېرىدىكى دۆڭنىڭ كەينىگە باغلاپ قويۇلغان ئاتلار ئىگىلىرىنى كىنەپ كىشنىشىدۇ ، يەر چاپچىيدۇ ، بىر ئورۇندا تۇرالماي ، ئالدى ئىككى پۇتىنى كۆتۈرىدۇ ، كۆزلىرىدىن ياش تامىدۇ …

پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا روتىلاردىن چىققانلار يەر بېغىرلاپ يۇرۇپ كەتتى . قالغانلار گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئوت توچكىلىرىغا ئوق ياغدۇرۇشتى ، ئېتىشىش تېخىمۇ ئەۋج ئالدى .

ئۇلار پوتەيلەرگە ئانچە يېقىنلىشالمىدى . كۈچىنىپ تۇرۇپ ئاتقان بومبىلىرى پوتەيلەرنىڭ ئەتراپىغا چۈشتى ، يىقىلغانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، قالغانلىرى قايتىپ كېلىشتى ، ئىككىنچى قېتىم بارغانلارمۇ شۇنداق نەتىجىسىز ياندى .

چوقۇر يۈزى جىددىي تۈس ئېلىپ ، كۆزلىرى يېنىپ كەتكەن ئەنۋەر ئۈچىنچى قېتىم يەنە ئادەم ئەۋەتتى ۋە جەڭچىلەرگە ئايىماي ، ئۈزۈلدۈرمەي ئېتىشقا بۇيرۇق بەردى . بۇ قېتىم يەر بېغىرلاپ يۈرگۈچىلەر ئالدىغا بومبا تاشلاپ ، چاڭ ـ توزان پەيدا قىلىپ ، ئۇنىڭ پاناھىدا ئىلگىرىلەش ئۇسۇلىنى قوللاندى . دەرۋەقە ، بۇ ئۈنۈم بەردى . بۇ قېتىم ئېتىلغان بومبىلار بىرنەچچە پوتەيلەرنىڭ ئۈستىگە چۈشتى . ئەنۋەرنىڭ چىرايى ئېچىلىپ ، دەرھال قوزغىلىشنى ئويلىغانىدى ، بىراق شۇ پوتەيلەردىن يەنە تاراسلاپ ئۈچۈپ كەلگەن ئوقلار يامغۇردەك چۈشۈشكە باشلىدى .

ئەنۋەرنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى :

— كۆردۈڭلارمۇ ، — دېدى ئۇ ئاچچىقى بىلەن ، — دېمەك ، پوتەيلەر قەۋەتلىك ئىكەن ، بىرىنچى قەۋەتتى گۇمۇرۇلۇپ چۈشسىمۇ ، قالغان قەۋەتلىرى ئوخشاشلا ئىشلەۋاتىدۇ... دۈشمەن ئۆزىنى ئوڭشىۋالغۇچە يەنە بىرىش كېرەك !

بۇ قېتىم يەنە يەر بېغىرلاپ ماڭغۇچىلارنى پوتەيلەرنىڭ ئەتراپىدىكى ئاكوپىلاردا پەيدا بولغان قىسىملار يېقىن كەلتۈرمىدى .

شۇ تەرىقىدە ئۈچ كېچە ھۇجۇم قىلىندى . ئوقلار قومۇشلۇقنى چالغا بىلەن قىرقىپ تاشلىغاندەك تاقىر مەيدانغا ئايلاندۇرۇپ قويدى .

دۆڭلۈكنىڭ كەينىگە يىغىلغان باتالىيون كوماندىرلىرىغا ئىزامىدىن قەتئىيلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

— جانلىق كۈچلىرىمىزنى خورىتىدىغان ، پايدىسى بولمىغان مۇنداق ھۇجۇمنى قىلماسلىق كېرەك ، قىسىملار ئۈچ يۈز مېتىر چېكىنسۇن !

ئاقلبەگ ئىزامىدىننىڭ مەخپىي بۇيرۇقىنى ئېلىپ ئاتلاندى- دە ، غەربكە — ئۇتەي - ستەي تەرەپكە ئۇچقاندەك چېپىپ كەتتى .

قىسىملار چېكىندى .

چېكىنىش يۈز مېتىرغا يېتە - يەتمەيلا ، بىردىن دۈشمەننىڭ توپلىرى ئېتىلىشقا باشلىدى . توپقا تۇتۇش بىلەن ھۇجۇم قىلىپ چىققىپ كەلگەن دۈشمەنمۇ كۆرۈندى . چاڭ - توزانلار ئارىسىدا قوراللىرىدىن ئوق ئۈزۈپ كېلىۋاتقانلار ھېسابسىز نۇرغۇن ئىدى ، ئاتاتتى ، ۋارقىرىشاتتى ، بومبا تاشلايتتى ، يۈگۈرۈيتتى ...

ئەنۋەرنىڭ جېنى يايراپ كەتتى :

— مانا پەيت دېگەن ... ئېسىل پەيت... تەييارلىنىڭلار ، گراناتلىرىڭلارنى راسلاڭلار !...

دۈشمەننىڭ شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئالدىنقى سەپلىرىنى جەڭچىلەرنىڭ كۈچىنىپ تۇرۇپ ئاتقان گراناتلىرى توسۇپ ۋە ئوق ياغدۇرۇپ يولدى .

پىلىموتنى سايرىتىۋاتقان جامالىدىن ، باتىرغازىلارنىڭ ئاۋازلىرى ياڭرىدى :

— كەل خۇمسىلار ، رودۇپايلار !...

— كېلىش !... مۇشۇنداق كېلىشىپ بەرسەڭ ، ئۈچ كۈن ياتاتتۇقمۇ بۇ يەردە !...

ئۇلار ئۈچ كۈندىن بېرى پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنى قاپلىغان غەزەپلىرىنى بىراقلا تۆكمەكتە ئىدى .

جەڭچىلەر شۇ تۇرقىدا ، ئاتاكىغا ئۆتۈش بۇيرۇقىنى كۈتكەندەك ئالغا تەلپۈنۈپ تۇراتتى ۋە ئۆزلىرى تۈيمىغان ھالدا ئالغا سىلجىۋاتاتتى .

ئىس ـ تۈتەكلەر قاپلانغان مەيدان بىردىنلا جىمىپ ، ئېتىلغان ئوقلارنىڭ بۇرۇننى ئېچىشتۇرغۇچى ئاچچىق ھىدى قالدى .

— قاچتى !... قاچتى !... چېكىندى !...

شۇنداق ئاۋاز ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇشىغا ، پوتەيلەرنىڭ تۆشۈكلىرىدىن يەنە ئوت ئۇچقۇنلىرى كۆرۈندى . جىددىي ئېلىشىش يىگىرمە مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئاخىرلاشتى . باتالىيون ـ روتىلار ئوخشىمىغان ئارىلىق قالدۇرۇپ ، پوتەيلەردىن تۆت ـ بەش يۈز مېتىر بېرى چېكىنىپ توختىدى .

تاڭ ئېتىپ ، كۈن چىقتى .

تېخى ئىككى سائەت ئۆتمەيلا ، بۇ چەكسىز كەتكەن قومۇشلۇقلار ، سازلىقلار ، شېغىل ـ قۇملۇقلار ۋە شورلۇق توپىلىق يەرلەر قىزىشقا باشلىدى . تېڭىلىپ ئارقا سەپكە يەتكۈزۈلگەن يارىدارلار ئۇزۇق ـ تۈلۈك توشۇيدىغان ھارۋىلارغا سېلىنىپ ، بورتالا ۋە كەڭ سايغا توشۇلماقتا ئىدى . بۇ ئىش كېچىدىن بېرى بېسىلمايتتى . دۈشمەنمۇ مەن بار دېگەندەك قىلىپ ئارىلاپ ـ

ئارىلاپ ئوق ئۈزۈپ قويانتى .
جەڭچىلەر كۆن بويى خەندەك قېزىش بىلەن بولدى . ئۇلار-نىڭ ئىچىدە : مۇشۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالارمىزمۇ ؟ پولكۇۋنىك بىزنى چېكىندۇرۇپ نېمە قىلمىدىغاندۇ ؟ دېگەن ۋەھىمە كىرەتتى .
كەچ كىردى . چەكسىز ۋادىنى گۇگۇم قاراڭغۇلۇقى ئاس-تا - ئاستا قاپلاشقا باشلىدى . هارۋىلارنىڭ تاراق - تۇرۇقى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئۆچتى . بىراق ، قاراڭغۇلۇق قانچە يې-يىلغانسېرى دۈشمەن ئوقلىرىنىڭ ئۇچۇپ كېلىشى شۇنچە ئەدە-مەكتە ئىدى .
شۇ ئارىلىقتا : «غۇلجىدىن ماشىنا بىلەن ئىككى پولك ياردەمگە كېلىۋېتىپتۇ ، ئۇلار كېچە سائەت ئون ئىككىدە يېتىپ كېلىدىكەن ، هۇجۇم شۇ چاغدا بولىدىكەن» دېگەن خەۋەر تارقال-دى . بۇنىڭغا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى . ئىشەنمەي دې-سەڭ ، خەۋەرنى پولك كوماندىرىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ئاقلىبەك ئۆزى يەتكۈزۈپ يۈرەتتى .
قىزىق ، بۇ خەۋەر جەڭچىلەر ئىچىدە خۇشاللىق ، تەنتەنە قوزغىماي ، خاپىلىق ، نارازىلىق كەيپىياتلارنى قوزغىدى :
— بىزنىڭ پولك هازىرغىچە ياردەمگە موهتاج بولمى-غان ، — دېدى خەندەك ئىچىدە يېنىچە ياتقان جامالىدىن ، — بۇ نېمە دېگەن سەتچىلىك ، ئۆزلىرى ئالالماپتۇ دېسە...
باتۇرغازىنىڭ كۆزى ئالايدى :
— نىزامىدىنكامغا ئېيتمىدىڭمۇ ، گايىتكا ، پولك كومان-دىرىنىڭ شەنىگىمۇ ياخشى ئەمەس - دە ، بۇ ...
— ئېيتقىلى بولامدۇ ، ئۇكا ، شۆھرىتىمىزنىڭ يەرگە ئۇرۇلغىنىغۇ ئۇرۇلدى ، ئامال قانچە ...
— ئۆزى تەلەپ قىلدى - دە ...
— ئىككى پولكى يېتىپ كەلگۈچە هۇجۇم قىلمۇەتسەك بولاتتى ، دەپ باقمامدۇق ؟

— ئەلۇ بولمىسا، باتالىيون كوماندىرىغا دەپ باقايلى.
غۇلغۇلا، نارازىلىق كېچە سائەت ئون ئىككىلەرگىچە داۋام قىلدى، سائەت بىر بولغاندا، سىتەي ئېگىزلىكىدىن ماشىنىلار چىرىغى كۆرۈندى.
— ئەنە كېلىۋاتىدۇ.
ھەممىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراشتى ۋە كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن ئالايتتى. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىۋاتقان ماشىنىلار چىرىغى يىراقتىن خۇددى لاۋۇلداپ يانغان چوغدەك كۆرۈنەتتى. بىردەمدىن كېيىن چىراغلار كۆرۈنمەي قالاتتى ۋە يەنە پەيدا بولاتتى، بۇ ماشىنىلارنىڭ تۇركۇم - تۇركۇملەپ كېلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.
ئارىدىن بىر سائەت ئۆتۈپ كەتتى.
چىراغلار كالۇننىسى تېخىچە ئۈزۈلمەيتتى، مانا ئىككى سائەتمۇ ئۆتتى.
چىراغلار كالۇننىسى تېخىچە ئۆچكىنى يوق.
بىر گورۇپپا رازۋېدچىكلار ئۇرۇش سېپىنىڭ جەنۇبىدىكى تېخى قىرقىلىپ تۈگىمىگەن قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى.
تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى.
ماشىنىلارنىڭ ئالدى تېخى ئۇرۇش مەيدانىغا يېتىپ كەلمەيلا، نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى:
— قىسىملار ئاتاكىغا ئۆتسۇن!
— ئالغا!...
— ئالغا! يولداشلار، ئالغا!...
ھېلىلا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان مەيدان جەڭچىلەرنىڭ قىقاس - چۇقانلىرى بىلەن جانلىنىپ جۇشقۇنلاندى... قىسىملار پۈتۈن سەپ بويىچە ئاتاكىغا ئۆتكەنىدى.
— ھۇررا! ھۇررا!...
بىراق، جەڭچىلەرگە قارىتىپ بىر پايمۇ ئوق ئېتىلغىنى

يوق . بۇ نېمە ئىش؟ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەشكە ئىمكانىيەت بەرمىگەن دەھشەتلىك توپلار ، توختاۋ-سىز ئېتىلغان ئوقلار قېنى؟ پوتەيلەر گويا بۇ تىنەك جىمجىت تۇرىدىغۇ؟...

قىسىملار پوتەيلەرنىڭ بىرىنچى قاتارىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كەتتى . ھۇررا تۇۋلاپ كېتىپ بارغان باتىرغازى ، ئۆزى ئۈيمى-غان ھالدا ، قانداقتۇر بىر چوڭقۇرلۇققا چۈشۈپ كەتتى . ئۇ تار تۆشۈكتىن سىيرىلىپ تىكلا چۈشكەندى . ئۇ بۇنىڭ يەر ئاستى ئۆيى ئىكەنلىكىنى ۋە بىرنەچچە گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ بىر بۇلۇڭدا قىستىلىشىپ تۇرغانلىقىنى بايقىدى ـ دە ، ئۆزىدىكى قورقۇش ھەم ھودۇقۇشنى بېسىپ تۇرۇپ قاتتىق ۋارقىرىدى :

— تاشلا قورالنى ! رودۇپايلار !...

ئۇلارنىڭ بېشىدىن ھالقىتىپ ئاپتوماتتىن بىرنەچچە پاي ئۇزدى . ئۇستىدىن ھۇررا سادالىرى تېخىمۇ دولقۇنلىنىپ ئاڭلى-نىپ تۇراتتى .

ئۇ يەر ئاستى ئۆيىنىڭ پەلەمپەيلىك ئىككىنچى تۆشۈكىدىن يەنتە نەپەر ئەسىرنى ھەيدەپ يۇقىرىغا چىقتى . بۇ چاغدا قىسىملار پۈتۈن پوتەيلارنى ئىشغال قىلىپ بولغانىدى .

تېخىچىلا ھەيرانلىقتا قالغان گايىت شوپۇرلارنىڭ يېنىغا كېلىپ سورىدى :

— قېنى ياردەمگە كەلگەن ئىككى پولكىڭلار؟

— بىز ئادەم ئەكەلمىدۇق ، سىلەرگە ئوزۇقلۇق ئەكەل-دۇق .

— نېمە؟... ئوزۇقلۇق؟...

— شۇنداق .

— كېچىچە نەچچە يۈز ماشىنىنىڭ چىرىغى كۆرۈنگەنتى-غۇ؟

— پولكوۋنىكنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، — دېدى شوپۇرلار .

نىڭ بىرى ، بىز سەككىز ماشىنىنى ئۆرىگە چىققاندا چىرىغىنى ياندۇرۇپ ، پەسكە چۈشكەندە ئۆچۈرۈپ ، بىر دۆڭلۈكنى ئايلىنىۋەردۇق .

— سەككىز ماشىنا ساڭىلا شۇنداق نەچچە يۈز بولۇپ كۆرۈنگىنى يوق گايىتكا ، — دېدى كولۇمسىرەپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلگەن ئەنۋەر ، — مۇھىمى گومىنداڭ قىسىملىرىغىمۇ شۇنداق نەچچە يۈز بولۇپ كۆرۈندى ، شۇڭا ئۇلار بەدەر قاچتى ـ دە .

گايىتنىڭ يۈزىدە ئەكس ئەتكەن ھەيرانلىق ئالامەتلىرى يىتتى .

— ھە ، مۇنداقمۇ ھۈنەرلەر بار دېگىنە ، ئۇكا !

ئەنۋەر كولۇمسىرەپ ئېيتتى :

— ئۇرۇشنىڭ توققۇزى رەڭ ، بىرى جەڭ دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ !

— ئاڭلىغان ، ئاڭلىغان ... نىزامىدىنغا ئاپىرىن ... ئىشلەتكەن رەڭلىرىڭگە ئاپىرىن !

ئۇ ئۆزىمۇ ، ئەنۋەرمۇ ، شوپۇرلارمۇ كولۇپ كەتتى .

ئۈچىنچى باب

ۋارىسجان ئانىسىدىن كەلگەن خالتىغىمۇ قارىماي، خەت يېزىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەندى. زىمىلانكا[1] ئىچىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم يوق، ئارىلاپ - ئارىلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىمۇ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. «شۇنداق ئانا، — دەيتتى ئۇ خېتىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — رەيھانئاي ئاشۇ مالايغا بېرىلىپ كەتتى. كۆزۈمچە سەت قىلىقلارنى قىلىپ، ئۇنىڭغا ئايناقلايدۇ، ئاشۇ تېگى پەسنى بىر دەم كۆرمىسە چىدىمايدۇ، ماڭا بولسا نەزەر كۆزىنىمۇ سالمايدۇ. بۇنىڭغا ئادەم قانداق چىدايدۇ؟... مەن ئۆز گۆشۈمنى ئۆزۈم يەپ، كېچىسىمۇ، كۈندۈزىمۇ، ھەتتا چۈشۈمدىمۇ ئازابلىنىپ چىقىمەن، گۈلسۈمئاي چوڭ ئانامنىڭ ساڭا بەرگەن ۋەدىسى قېنى؟ ... ئۇ خوتۇن ئۆز قىزىغا ئىككى ئېغىز گېپىنى يېگۈزەلمەسمۇ؟ ... ئانا، جېنىم ئانا، بىر چارە قىل ...» ۋارىسجان ئانىسىغا مۇنچىلىكمۇ يالۋۇرۇپ خەت يازمىغان بولاتتى، بىراق ئاخشامقى كۆرگەنلىرى ئۇنىڭ جېنىغا پاتتى، تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى ... ئاخشام ئۇ سالقىنداپ قومۇشلۇقنىڭ يېنىدىكى پاكار دۆڭلۈككە يانپاشلىغانىدى. نادەم بىلەن رەيھان نېرىدىكى قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە كېلىپ پاراڭلىشىپ تۇرۇشتى، بىردەمدىن كېيىن، كۆتۈرۈلگەن ئاي نۇرى ئىككىسىنى مانا مەن دەپ ئېنىق كۆرسەتتى، رەيھان نادەمنىڭ بويىغا ئېسىلغان ياردار قولىنى يەشتى، يەنە قايتىدىن تاڭدى. ئىككىسى بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ كۈلۈشتى،

---

① زىمىلانكا — يەر ئاستى ئۆي (گەمە).

AltunOq

گەپنىڭ تولىسىنى رەيھان قىلاتتى ، لېكىن ئۇقىلى بولمايتتى ، بىر چاغدا قىز ئەركىلەپ ، بېشىنى نادەمنىڭ مەيدىسىگە قوي-دى··· ۋارىسجان ئورنىدا تۇرالماي قالدى . كۆزۈم كۆرمىسۇن دەپ تەتۈر قارىۋالدى . لېكىن ، ئاشۇ بىر جۈپ گەۋدىگە ـــ ئاي نۇرى يورۇتقان چىرايلارغا يەنە قارىغۇسى كەلدى . ئەمما ، قانداق-تۇر ، تۇيۇقسىزلا ھالسىزلانغاندەك مادارى كېتىپ ، بېشىنى بۇراشقىمۇ ھالى قالمىدى ، شۇ پەيتتە ئۇ ، ئۆز ۋۇجۇدىنىڭ بىردىنلا ئېغىرلاشقانلىقىنى ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنىڭ قىزىپ كەتكەنلىكىنى سەزدى . چۈشىدىكىدەك بىر قىسما روھىي ھالەت-لەرنى كۆرگەندەك بولدى··· شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ، ئاچچىق ئەلەمدە تولغىنىپ ، ئانىسىغا خەت يېزىش قارارىغا كەلگەن .

ئۇ خېتىنى يېزىپ تۈگەتكەندە ، تەرلەپ كەتكەنىدى . زېمىن-لانكا ئىشىكىدىن بېشىنى ئېگىشتۈرۈپ تالاغا چىقتى . بېشىدىن ئوق ئۇچۇپ ئۆتتى ، كەچ كىرىپ قاپتۇ . «ھەر كۈنى كەچلىكى ئۇلار شۇ يەرگە كېلىدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ . ئاخشامقى يەرگە بېرىپ ئولتۇردى ـ دە ، ئانىسىدىن كەلگەن خالتىنى ئاچتى . دەسلەپتە ئۇنىڭ قولىغا ناۋات ، قەنت ، ئۇششاق چىشلىق مەنپە-سە ، پەتتازا چىقتى . ئۇ شۇلارنى تۇتقىنىچە بىر قىسما بولۇپ تۇرۇپ قالدى . ئانىسىنىڭ بالىسىنى سېغىنىپ ـ قىسىنىپ ئەۋەتكەنلىكىگە ئەمەس ، رەيھانغا شۇ نېمەتلەرنى بېرەلمىگەنلىكى-گە بىر قىسما بولدى . رەيھان ۋارىسجاننىڭ كۆڭلىدىكىدەك قىز بولسا ، شۇلارنى ئىككى قوللاپ بەرسە ، نېمىدېگەن ياخشى بولغان بولاتتى ـ ھە !··· ئاندىن قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر پارچە پىشقان مايلىق گۆش چىقتى ، بىراق مەڭدىشىپ ـ پۇراپ قاپتۇ . ۋارىسجاننىڭ تەرى تۇرۇلدى . كەينىدىن ئۇششاق توقاچلار چىق-تى ، ئۇمۇ كۆكىرىپ كېتىپتۇ . ۋارىسجاننىڭ ئاچچىقى كەلدى :

ـــ سالغان نېمىسىنى قارىمامدىغان··· غودۇڭشىدى ئۇ ، ـــ ماڭا ئەمەس ، چوشقىغا ئەۋەتىشىپسەن ـ دە ، سەھرالىق

دۆتلەر... — ئۇ تىترەك باسقان بارماقلىرى بىلەن ئاۋۋال گۆشنى، ئاندىن توقاچلارنى قاماللاپ تۇتۇپ، قومۇشلۇق ئىچىگە پىرقىرىتىپ ئېتىشقا باشلىدى، — چوشقىلار يېسۇن بۇ سېسىق نەرسىلىرىڭنى!

ئۇ خالتىنى بېشىغا قويۇپ ياتتى، يۇلتۇزلارغا كۆز تىكتى، ئالتۇن كىرپىكلىرىنى چىمچىقلىتىۋاتقان يۇلتۇزلار ئۇنى زاڭلىق قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى، «نېمە قىلاي شۇلارنى كۆرۈپ، گېپىنى ئاڭلاپ، كەتسەم بولامدۇ...» ئۇ بېشىنى كۆتۈردى، بىراق شۇ چاغدا، نادەم بىلەن رەيھاننىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ قالدى! ئۇ شۈمشەيدى ۋە ئاستا ياتتى. ئۇنىڭ پەرىزىنى دەلىللەپ نادەم بىلەن رەيھان تۇنۇگۈنكى يوغان قېرى قارىياغاچ تۈۋىگە كېلىپ توختىدى، ۋارىسجان تەشۋىشلەندى: يېقىنراق بارايمىكىن... ئۇ ئورنىدىن تۇرماي، ئالىقانلىرى بىلەن يەرنى تىرەپ، شۇ ياققا ئاستا شىپقىدى.

— ئەت ئالغاندىكىن ئەمدى يېشىۋېتىڭ، دېدى نادەم، — بولمىسا ئۆزۈم يېشىۋېتىمەن.

قىز قارىياغاچقا يۆلىنىپ دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن يۇلتۇزلارغا تىكىلەتتى، كۆتۈرەڭگۈ كۆكسىنىڭ تېز - تېز يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشى ئۇنىڭ ھېسسىياتىنىڭ قوزغالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى.

— نېمىدېگەن چىرايلىق كېچە، ھە، — دېدى قىز ھەممىنى ئۇنتۇپ، — مۇنداق كېچىلەرگە كىم مەھلىيا بولمايدۇ؟ ... قاراڭ، نادەم، ئاۋۇ يۇلتۇزنىڭ كىرپىكلىرىنى...

— ئاسماندا يۈرەمسىز نېمە، مەن سىزگە تېگىشنى يېشىۋېتىڭ دەۋاتىمەن، ئاڭلاۋاتامسىز؟

— مۇنداق كېچىلەرنىڭ قەدرىنى بىلىش كېرەك، بولمىسا قەرزدار بولۇپ قالىمىز، — قىز پۈتۈن ئېغىرلىقىنى بىر پۇتىدىن، ئىككىنچى پۇتىغا يۆتكەپ نادەمگە يېقىنراق تۇردى.

نادەم ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ :
— مەن قەرزگە بوغۇلدۇم ، — دېدى ۋە شۇ سۆز
يۈزىنىڭ ئوت ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بايقىدى .
— ئىككىمىز بوغۇلدۇق ، سىز جىقراق···
— نادەم رەيھانىنىڭ قولىنى تۇتتى ، بۇ ئىش خۇددى
چى قېتىم بولغاندەك ، رەيھانىنىڭ بەدىنى لاۋۇلداپ يان
بولۇپ كەتتى··· ئۇنىڭ قولىدىكى قىزىق ھارارەتنى با
نادەم نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي :
— سىز يەشمەيدىغان ئوخشايسىز··· — دېدى ۋە تې
ئۆزى يېشىشكە تۇتۇندى .
— سىز تېخىچىلا تېگىقتىمۇ ؟ ··· بولدى ، بولدى
يېشەي ، ئەجەب ئالدىرمايدىغان ئىشقا ئالدىراپ كەتتىڭ
رەيھان ئىككى چېگىنۋېتىلگەن چېگىكنى چىشى بىلەن
لەپ يېشىشكە باشلىدى .
مۇشۇكتەك قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ ، ئۇلارنى مارىلاپ
ۋارىسجانىنىڭ يۈرىكىنى كۆنچىلىك ئوتلىرى ياندۇرماقتا :
شۇ كۆنى چىرايىمغا سەپسالغان بولسىڭىز ، قورقۇپ
تەتتىڭىز ، — دېدى رەيھان ، — سىزگە ئوق تەگدى د
مۇ ، تاس قالدى يۈرىكىم ئېتىلىپ كەتكىلى ، ھېلىمۇ
ئۇستىخان ساق ئىكەن .
نادەم كۈلۈمسىرىدى :
— نېمە بولاتتى ئوق تەگسە ، ئۇرۇش دېگەندە ئو
گىش ، ئۆلۈش ئىشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ .
— قاراڭ ، دەۋاتقان گېپىڭىزنى··· — قىز راست
نى دەۋەتتى ، — نېمە بولاتتى؟··· سىزگە ئو
گىپ··· — ئۇنىڭ بەدىنى شۈركۈندى ، — باشقىچە بىرە
يۈز بېرىپ قالسا ، ئۆلىمەن دەڭا !
نادەم يەنە كۈلۈمسىرىدى .

ئىككىسىنىڭ گەپلىرى ۋارىسجانىنىڭ يۈرىكىگە يىڭنىدەك سانجىلاتتى . «ئىككىسىنى ئاتسام ، — دەپ ئويلىدى ئۇ تەش. ۋىش ئىچىدە ، — ياق ، بىرىنى ئاتسام ، كىم بىلەتتى ، ئۇنىڭ. سىزمۇ ئۇستىمىزدىن ئۆتۈۋاتقان ئوقلار ئازمىدى ؟ … ھەي قورالىم ئېسىپ قويغان يەردىلا قاپتۇ ـ دە ، تېخىچە ئۆزۈمنىمۇ دادامنىمۇ رازى قىلالمىدىم ، قورقۇنچاقمۇ يا مەن ؟… ھېلىقى چاغدىكىنى ھېچكىم بىلمىدىغۇ ، شۇ چاغدا مۇنۇ گادايغا تېگىپ كەتكەن بولسىغۇ ، پۈتكەن ئىش… » ئۇنىڭ يادىغا فۇلجىدا نادەم. نى ئاتمەن ، دەپ رەيھاننى ئېتىپ قويغىنى كەلدى . ئاندىن نادەممۇ يالغۇز تۇرغان تازا ئەپلىك پەيتلەر كېلىپ قالار ، دېگەن ئۇمىددە ، ئۆزىگە تەسەللى بەردى .

ئىككىسىنىڭ گەپلىرى سوس ئاڭلىنىپ تۇراتتى :

— سىز مۇنچىلىكمۇ ئويلاپ كەتمەڭ ، ئۇرۇش قانۇنىيە تىنى بىلمەيدىغان ئادەمدەك ، — دېدى نادەم .

— راست ، شۇنداق…

— ئەگەر ئىككىمىزگە ئوق تېگىپ ئۆلۈپ كەتسەكچۇ ؟

— ئۇ چاغدا نېمە ئارمان…

— ئوقتا كۆز يوق ، ئىككىمىزنىڭ ئارمانلىرىغا قارىمايدۇ ـ دە .

شۇ سۆز بىلەن قىز بىردىنلا جىمىپ كەتتى ۋە قايناق جەڭلەر ئىچىدە يۇمىلاپ يۈرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ ، ئۆمۈرنىڭ تېخى لەززىتى تېتىلمىغان ، ئەمما دائىم ئويلايدىغان باشقىچە ھېس . تۇيغۇلارغا چۆمۈلدى ، تۇرمۇشتىن ئۆزىگە لەززەت ئىزدىدى . ئۇ نادەم بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن دۇنياغا كەلگىنىگە رازى بولغا ندى . مانا ھازىر ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپتۇ . لېكىن مۇشۇ قەدىرلىك ئادىمىگە ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتقىلى بولمايدۇ ـ دە ! ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا تېز يېتىشنى ئويلايتتى ھەتتا بۈگۈن ـ ئەتىنى ئارزۇلاپ تالاي ـ تالاي كۈنلەرنى ئۆتكۈ

زۇۋەتتى ، ئۇ نادەم بىلەن بەختلىك ئائىلە قۇرۇشنى ، ئىككى قىز ، ئىككى ئوغۇلغا ئاتا ـ ئانا بولۇشنى ، تەڭ قېرىشنى شۇنچە زارىقىپ ئويلىغان ئەمەسمىدى... ئەمما ئەجەل ئوقلىرى ئارىلاپ يۈرگەن ئۇرۇش ئۇنىڭ ئارمانلىرىغا قارامدۇ؟ ئۇ ياخشى بىلەتتى : ساڭا ئەجەل ئوقلىرى ياغدۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئوقلىرىنى جىمىقتۇرمىسالڭ ، ئارزۇلىغان بەختلىك ئائىلىنىمۇ قۇرالمايسەن . ئۇنى جىمىقتۇرۇشمۇ ئاسان ئەمەس ، ئارمانلىرىڭ يېرىم يولدا ئۈزۈلۈپ قېلىشى مۇمكىن . چۈنكى ، نادەم ئېيتقاندەك : ئوقتا كۆز يوق ـ دە!... ھەي ئۆمۈر ، ئارمانلىق ئۆمۈر ، كىشىنىڭ ئويلىغانلىرىغا يەتمىكى نېمانچە تەستۇ...

— قاراڭا نادەم ، مەن ئاجايىپلا ئويلارنى ئويلاپ كەتتىم ، باشقىلار تەرىپىدىن خورلاندۇق ، خورلۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قولىمىزغا قورال ئالدۇق . نى ـ نى يىگىتلىرىمىز قۇربان بولدى . ئۇلار تېخى ئۆمۈرنىڭ لەززىتىنى تېتىمىشقا ، ھالاۋىتىنى كۆرۈشكە ئۈلگۈرمىدى ، ئۇلاردىن نېمە نام ـ نىشان قالدى؟

نادەم خېلى ئۇزاق ئويلاندى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاكىسى كەلدى .

— مېنىڭ ئاكام مۇئەللىم ئىدى ، — دېدى ئۇ ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سۆزلەپ ، — ئۇ تەڭسىزلىككە ، ئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلىپ ئۆلۈپ كەتتى ، ئۇنى پۈتۈن يۇرت ھازىرغىچە يادلايدۇ .

— بىزنىچۇ؟

— بىز تېخى ھايات ، ئۆلۈپ كەتسەك ، كۆكسىمىزدىكى ئوردېنلار قالىدۇ .

— ئادەم ئارمانلىرىغا يەتمەي ئۆلۈپ كەتسە ، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق ـ ھە؟... ئىككىمىزمۇ مۇرادىمىزغا يەتمەي ئۆلۈپ كەتسەك ئەلەم ئەمەسمۇ ... دەھشەت! دەھشەت!...

نادەم كۈلدى ۋە رەيھاننىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن قىلغان

گەپلىرىدىن تەسىرلەندى :

— ئەلۋەتتە ئىچىنىشلىق ، — دېدى ئۇ ، — مېنىڭ ئويۇمچە هايات قانۇنىيىتى ئەنە شۇنداق بولسا كېرەك... قىزنىڭ ئارزۇسى ، كۆتكىنى باشقا ئىدى ، شۇڭا ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى :

— قويۇڭ ، ئەنۇەركامدىن ئۆگىنىۋالغان مۇنداق گەپلىرىڭىزنى ، مەنمۇ مۇنداق گەپلەرنى كىتابتىن كۆپ ئوقۇغان ، ئۇ شۇنداق . لېكىن ، راستىمنى ئېيتسام نادەم ، مەن هازىر ، كېلەچىكىمىز ، ئارمانلىرىمىز ، تۇرمۇشىمىز ھەققىدىكى گەپلىرىڭىزگە تەشنا ، — قىز شۇنداق دېدى - دە ، ئىككى قولىنى نادەمنىڭ بويىنىغا گىرەلەشتۇرۇپ سىلىۋالدى .

نادەم خۇددى نۇتۇق سۆزلىگەندەك ئېيتتى :

— ئارمانلىرىمىز قايناق ! كېلەچىكىمىز پارلاق ! تۇرمۇشىمىز ئىناق !

ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى ۋە تېخىمۇ يېقىنراق تۇرۇشتى .

رەيھاننىڭ شۇ تاپتىكى ھېسسىياتىنى چۈشەنگەن نادەم ، ساق قولى بىلەن قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى ۋە چاچلىرىنى بارماقلىرى ئارىسىغا ئېلىپ تاراشقا باشلىدى . ھەر ئىككى بەدەن سىمابتەك تىترىدى... نادەم بېشىنى ئېگىشتۇرۇۋېدى ، قىز دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاينى كۆرسەتتى :

— قاراڭ ، ئاي... بىزگە قاراۋاتىدۇ...

— مەسلىكى كېلىۋاتقاندۇ...

— ئۇنداق قىلماڭ... سەت...

رەيھان شۇنداق دېدىيۇ ، بىراق ئىككى ئايغىنىڭ ئۆكچىسىنى كۆچەپ كۆتۈردى .

ۋارىسجاننىڭ تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى ، ئەگەر يېنىدا قورالى بولغان بولسا ، بېشىغا نېمە كەلسىمۇ ، ئاتقان بولاتتى . ئامال يوق - دە ، ھېلىمۇ بولسا ، ئىككىسىنى ئايرىۋېتىش ،

گەپلىرىنى ئۇززۇۋېتىش كېرەك، نېمە قىلىدۇ يۈرەكنى زېدە قىلىدىغان گەپلەرنى ئاڭلاپ...

ئۇ بۇ يەرگە قانداق كەلگەن بولسا، يەنە شۇنـداق شىپ-قاپ - سۇرۇلۇپ بۇرۇنقى ئولتۇرغان يېرىگە باردى - دە، ئىككىسىنى ۋارقىرىدى:

— نادەم !... رەيھان !...

ئىككىسى چۆچۈپ كەتتى، لېكىن ۋارىسجاننى ئۇنىدىن تو-نۇپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى.

— ئۆيدىن خالتا كەپتۇ، ئېغىز تېگىڭلار!

ئىككىسى ئوڭايسىزلاندى، بىراق بارماي بولمايتتى.

— يۈرۈڭ، مېنىڭ خوجايىنىم، سىزنىڭ تۇغقىنىڭىز چاقىرىۋاتىدۇ، خالتىسىغا ئېغىز تېگەيلى.

— بىزنى مارىلاپ ئولتۇرغان نېمىدە ئۇ... كۆرەرگە كۆ-زۈمىزۇ يوقتى ئۇ نېمىنى...

ئىككىسى ۋارىسجان ئولتۇرغان يەرگە ئەمدىلا كېلىشىگە تۇيۇقسىز ئوقلار ئېتىلىپ كەتتى ۋە ئۇلارنىڭ بېشىدىن ۋىڭىلداپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇچىلىسى يېتىۋالدى. ئۇلار خېلىغىچە ياتـ-تى. لېكىن، ئېتىشىشلار پەسىيىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ-رۇش ئالدىنقى سېپىدىن ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر يىراق بۇ جايدا ئوپۇر - توپۇر باشلىنىپ كەتتى. ئاسماندا بەلگە ئوقلىرى كۆرۈندى ئۇياقتىن - بۇياققا يوگۇرۇشلەر ۋە دىجورنى، رازۋېد-كىچىلەرنىڭ كىملەرنىدۇ ئىزدەپ ۋارقىراشلىرى ئاڭلاندى. ئۇ-چىلىسى زېمىلانكىغا يېتىۋېلىشقا ئالدىراپ، بەزىدە ئۆمىلەپ، بەزىدە يەر بېغىرلاپ يۈردى.

× × ×

يىنجۇخۇ ئاجايىپ قىلىن قومۇشلۇقى، قۇم بارخانلىرىنىڭ

كۆپلۈكى ھەم سان ـ ساناقسىز قارىياغاچلىقلىقى بىلەن باشقا
يەرلەردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى . داخىيەنزىدىن گومىنداڭ قىد-
سىملىرىنى قوغلاپ كەلگەن نىزامىدىن پولكى باجاڭخۇغا كىرىش-
تە قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراپ ، يىنجۇخۇدا توختىغان .

بىرنەچچە قېتىملىق قاتتىق ھۇجۇمدىنمۇ ئالغا ئىلگىرىلەش-
كە مۇمكىن بولمىغاندىن كېيىن ، قىسىملار زېمىلانكا كولاشقا
چۈشتى . جەڭچىلىك ھايات قىزىق بولاتتى . ھەر ھۇجۇم ئالدىدا :
قايسىمىز ئۆلىمىز ، قايسىمىز قالىمىز ، دېيىشىپ بىر ـ بىرىگە
ۋەسىيەتلەرنى ئېيتىشىدىغان جەڭچىلەر ، تىنچ يەر قېزىشتىن ـ
بىخەتەر يەر ئاستى ئۆيى ، تاماقخانا ، ئاشخانا ، ئىسكىلات ياساش-
تىن چاپسانلا زېرىكىپ قالاتتى . خۇددى ئىككى تەرەپ كېلىشىم
ھاسىل قىلغاندەك بىر پايمۇ ئوق ئۈزمىگەن مەزگىللەر ئۆتتى ،
نەچچە سائەتلەپ جىددىي تىركىشىپ قالىدىغان باسقۇچلارمۇ ئۆت-
تى ، بىراق ھۇجۇم بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ ئۆگىنىپ قالغان
قوشۇن بىر ئورۇندا ئۇزاق تۇرۇپ قېلىشتىن ـــ ھەپتىلەر ،
ئايلارنى ئالغا سىلجىتماي ئۆتكۈزۈشتىن ئىچى پۇشۇپ قالاتتى :
«بىز زېمىلانكا كولاشقا كەلمىگەن ، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش
قىلىشقا كەلگەن···» دەپ قىسىمدىن كەتكۈچىلەرمۇ بولدى .
يېقىندا قىسىمدىن ئۆزلۈكىدىن كېتىپ قالغانلارنىڭ سانىنى
ئالغاندا ئەللىكتىن ئوشۇق ئادەم بولۇپ چىقتى .

جەڭ سۆرەلمىلىك بىلەن باراتتى . دۈشمەن ئەپلىك يەر-
دە ـــ ئېگىزدە ، قىسىملىرىمىز تۆۋەندە ـــ قومۇشلۇقتا ، قۇم
بارخانلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىدى . ئىلگىرىلەش ، نۇرغۇن قان بەدە-
لىگە كېلەتتى .

دىجورنى گايىت قاراۋۇللىرىنى ئارىلاپ كېلىپ ، ئاكوپقا
چۈشۈپ ، ئۇنىڭ قىرىغا يۆلىنىپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى .
ئەتىگەن شارىلداپ ياغقان يامغۇر ئەمدى ئاق يېغىنغا ئايلىنىۋال-
دى . قومۇشلۇق ، قۇملۇق ـــ پۈتۈن دالا ھۆل بولۇپ كەتكەن .

قومۇش غوللىرىدا قېتىپ قالغان قان تامچىلىرى سىيرىلىپ ئېقىپ چۈشمەكتە . ئىنساننى ئىككى پۈتلاپ ماڭغۇزۇۋاتقان ، يورۇق دۇنيادا تىك تۇرغۇزۇۋاتقان نەرسىنىڭ مانا ئەمدى ئەھمى. يەتسىز نەرسىگە ئايلىنىپ ، يامغۇر سۇلىرىغا قوشۇلۇپ ، ئاددىي هالدا تامچىۋاتقىنىغا ئۇ ، مەيۇسلۇك ھېس قىلماقتا ئىدى… ئەينەكتەك سۈزۈك تامچىلار ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى ھۆل قىلمۇەت. تى . شۇ تاپتا ئۇ ، بويىنغا تامچىۋاتسىمۇ ئەندىكمەيتتى ، ئىس. سىقتىن بەزگەن بەدەنلىرىنىڭ سالقىنلاپ ـ يايراپ كەتكەنلىكى. نىمۇ سەزمەيتتى .

كەچكە يېقىن سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇر توختىدى ، ئا. قۇچ تومانمۇ تارقىلىپ كەتتى . ھەتتىگىنەي ، ھاۋا شۇنداق گۈ. زەل تۇسكە كىرگەندە ، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالدى . ئۇ ئاكوپتىن ئىرغىپ چىقتى ـ دە ، زېمىلانكا ياققا قەدەم باستى ۋە دىجورنى بۆلۈمگە كىرىپ كەتتى .

ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، تۇيۇقسىز تاراسلىغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە بارغانسېرى كۈچىيىپ كەتتى . بۇرۇتلى. رى داردىيىپ كەتكەن گايىت زېمىلانكا ئىشىكىدىن چىقىشىغا ، يۈگۈرۈپ ھاسىراپ كەلگەن جەڭچى :

— يولداش كوماندىر ! دۇشمەن… دۇشمەن قارشىلىقى. مىزغا قارىماي ، كەلكۈندەك بېسىپ كېلىۋاتىدۇ ! — دېدى .

گايىت ئىتتىك يۇلتۇزلارغا قاراپ ئېيتتى

— ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ ، ئەبلەخلەر كېچىسى ھۇجۇمغا چىقمايدىغان…

ئۇ رازۋېدكىچىنى چاقىردى ـ دە ، ھايال قىلماي ئۆز روتى. سىنى باشلاپ قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .

دۇشمەن پىلىموتلىرىدىن ئوق ياغماقتا ئىدى . ئالدىنقى قاراۋۇللارنىڭ ئىككىسى ئۆلۈپ ، بىرسى قالغان ۋە ئۇ چېكىنى. گەن . دۇشمەن ئىككى ياندىكى تۆت پىلىموتنىڭ ھىمايىسىدا

ئىتتىكلەپ كېلەتتى... شۇ چاغدا باشقا سەپلەردىمۇ ئېتىشىش باشلاندى. دۈشمەن شۇنچىلىك يېقىن كېلىپ قالدىكى، قول گراناتلىرى ئېتىلسا، ئۇلارغا بەخۇدۇك يېتەتتى.

تېزلىك بىلەن ئېتىلغان قول گراناتلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىنـ قى سەپلىرىنى مېڭىشتىن توختاتتى.

شىددەت بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان دۈشمەن نېمىشقىدۇ چېـ كىنىشكە باشلىدى. جەڭچىلەر قوغلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. گايت نېرىدىكى ئەتراپى قومۇشلۇق قۇم دۆڭنى ئىگىلەيدىغان بولدۇم، دەپ خۇشال بولدى. ئۇلار چېكىنىۋەردى، جەڭچىلەر قوغلاۋەر- دى. قومۇشلۇق ئىچىدە قوغلاپ، ئېگىز دۆڭگە ئاز قالغاندا، ئەتراپىنى ئۆسكىلەڭ، قېلىن قومۇشلۇق قورشىغان كەڭرى ئوچۇقچىلىقتا چىقىپ قالدى ۋە شۇ ئان قارشىلىقتا ئۇچرىدى. ئالدىدىن، ئىككى ياندىن پىلىموت ئوقلىرى ئۇچۇپ كەلدى. كەينىدىنلا مىلتىقلىرىغا ئىتتىك بېكىتىۋالغان نۇرغۇن دۈشمەن كۆرۈندى. ئۇلار توختاۋسىز ئوق ئۈزۈپ ۋارقىرىشىپ كېلەتتى.

گايت ئۆز روتىسىغا چېكىنىشكە بۇيرۇق بەردى. بىراق، يەتتە – سەككىز قەدەم چېكىنمەي تۇرۇپلا، ئويلىمىغان ھالدا بۇلارنىڭ كەينىدىن ئوق چىقىپ قالدى. خورىغان روتا بىر باتاليون دۈشمەننىڭ قورشاۋىدا قالغاندا، گايت ئۆزىنىڭ ئالداـ غانلىقىنى ئەلەم بىلەن ھېس قىلدى.

خۇددى قەدىمكى زامان ئۇرۇشلىرىدەك مۇشتلىشىش، باش ئېتىش، پەشۋا ئېتىش، قۇچاقلىما جەڭ باشلاندى. تەڭ كېلىش قىيىن ئىدى. گايت: بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كەتسەك، روتىنىڭ بىر قىسمىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلايتـ تى.

قىيا – چىيا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەيدان پاتقاق بولۇپ كەتتى، گايت كۈچلۈك قوللىرى بىلەن ئىككى گومىنداڭچىنىڭ يەلكىـ سىنى قامالاپ تۇتقىنىچە، بىر – بىرىگە ئۇرۇپ يېقىتىۋەتتى.

Altun0q

شۇ چاغدا گايىتنىڭ دۇمبىسىگە ئىتتىكىنى ئۇرغان دۈشمەننىڭ قولىغا ۋارىسجان چاققانلىق بىلەن تېپىۋەتتى . يەنە بىرسى ۋارىسجاننىڭ بېشىغا مىلتىق قوندىقىنى كۈچىنىپ تۇرۇپ ئۇرغانىدى ، ئۇ ئۆزىنى ئىتتىك يانغا ئالدى ، دۈشمەن ئۆزىنىڭ كۈچ سالمىقىدا پاتقاققا دۈم چۈشتى ، گايىتنىڭ چىگرىن ئۆتۈكلۈك ئوڭ ئايىغى ئۇنىڭ مېڭىسىنى يانجىۋەتتى... ۋارىسجان يەردە ياتقان تاپانچىسىنى ئالدى — دە ، باش — كۆزى قانغا بويالغان بىر جەڭچىگە ئىتتىكىنى ئۇرۇشقا كەلگەن گومىنداڭچىنى ئېتىدۋەتتى . مەيداندا «ئۇر ! ، يىقىت ! ، دەسسە ! ، چەيلىۋەت !...» دېگەن ئاۋازلار ئۈزۈلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . گايىت يەنە بىرسىنى پاتقاققا بېسىۋېلىپ گېلىنى ئامبۇردەك قىسقانىدى ، بېشىغا مىلتىق قوندىقى ئۇرۇلۇپ يىقىلدى ....

تاڭ سۈزۈلمەكتە ئىدى . قىيا — چىيا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەيدان جىمىشقا باشلىدى . مۇئاۋىن روتا كوماندىرى ساق قالغان جەڭچىلەر بىلەن بىر تەرەپتىن بۆسۈپ چىقىپ كەتتى .

تاڭ ئاتتى .

ئۆلۈكلەر بىلەن تولغان مەيدان — قۇمساڭغۇ توپىلىق يەرلەر ، پاتقاقلار ، قومۇشلار قان بىلەن بويىلىپ سۈرلۈك تۈسكە كىرىپ قالدى .

ئۆكسىلى ئۆچكەن ، غەزەپتىن چىشلىرى كىرىشكەن باتاليون كوماندىرى ئەنۋەر ئېگىز قۇم دۆڭىگە چىقىپ ، دۇربۇن بىلەن شۇ ياققا قارايتتى ، دۇربۇن قانلىق مەيداننى ئېنىق كۆرسەتتى .

مەيداندا گومىنداڭچىلار پەيدا بولدى . ئۇلار يارىلىنىپ دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ كەتكەن يارىدارلىرىمىزنىڭ بۇرنىنى ، قۇلىقىنى كېسىپ كۆزلىرىنى ئويۇپ ، مەيدىلىرىنى يانجىپ مەيدانغا ئەكېلىپ تاشلىدى . بۇ ھالنى بېشى يېرىلىپ يۈز — كۆزى قانغا مىلىنىپ ياتقان گايىتمۇ ، دۇربۇن بىلەن قاراۋاتقان ئەنۋەر-

مۇ كۆردى . گايىت ئۆز قىسمىنىڭ هايات جەڭچىلىرى چېكىنىدۇ
ۋاتقانلىقىنى بايقىغان ، لېكىن بىرنەچچە جەڭچىسىنىڭ بېشىغا
چىقماسلىق ئۈچۈن ، قىمىر قىلماي ياتقان ، مانا ئەمدى گومىنـ
داڭچىلار ئۆلۈكلەرگە نەيزە سانجىپ كېلىۋاتىدۇ ، ھېلى ئۆزىگىـ
مۇ سانجىشى مۇمكىن . ئۇ ئېغىر ئېچىنىش ، ئەلەم ھېس قىلـ
ماقتا . بېشىغا ئۆلۈم سايىسى چۈشكەن ئادەملەر كۆپ ھاللاردا ،
ئۆلۈم ئالدىدا ئۆز خاتالىقىنى ، سەۋەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىـ
لىدۇ . گايىت ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ چېكىنىپ ، ئۆزلىرىـ
نى قومۇشلۇق ئىچىگە ئەكىرىپ كەتكىنىگە ــ ئالدانغانلىقىغا
قاتتىق پۇشايمان قىلماقتا .
ئۇ نەيزىنىڭ ئۆزىگە سانجىلىشىغا گۇمان قىلمايتتى ، شۇ
ھالدىمۇ يەنە ئېلىشىش مۇمكىن ، بىراق نەتىجە چىقمايدۇ . نىزاـ
مىدىن ئەپەندى ئۈچ كۈن جەڭ ، ھۇجۇم بىلەن ئېلىنمىغان
داخىيەنزىنى ھىيلە بىلەن ئالدىغۇ ، ھىيلە ئىشلىتىپ قۇتۇلۇپ
قالغىلى بولماسمۇ ؟...
ئۇ قانغا بويالغان يۈزىنى ئوتقا قىلىپ ياتتى . ئۆلۈكلەرگە
نەيزە سانجىپ كېلىۋاتقانلار ئۇنىڭ قانلار قېتىپ قالغان دەھشەتـ
لىك يۈزىگە بىر قارىدى ــ دە ، بېشىغا تېپىۋېتىپ ئۆتۈپ كەتتى .
گايىتنىڭ تەشۋىشلەنگەن كۆزى ئېچىلدى ۋە دۈم بولۇپ ،
غەيرەت قىلىپ يەر بېغىرلاپ ، قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتـ
تى . ئۇ كۆچىنىپ بىر سائەتتىن ئوشۇقراق يەر بېغىرلاپ ئالـ
دىنقى بىرىنچى قاراۋۇلغا يېقىنلاپ كەلدى .
ــ ھەي... بىغەملەر ! ماۋۇ يەرگە كېلىش ، مېنى
يۆلە !... ــ ۋارقىرىدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ .
قاراۋۇل ئۇنى يۆلەپ ، باتاليون شتابى ئالدىغا كەلگەندە ،
جەڭچىلەر كوماندىرىنى ئورىۋېلىشتى . ئۇ يەنىلا روھلۇق بولسىـ
مۇ پۇتلىرى دىرىلدەپ ، دەلدەڭشىپ تۇرالمايتتى .
ــ خۇداغا شۈكرى ، ئامان ئىكەنسەن...

— مېنى ئاسان ئۆلمدۇ ، دېۋىدىڭىز !...
— يۈزلىرىڭ نېمە بوپكەتكەن ؟...
— قورقۇۋاتامسەن ، مېنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالغان قانلار بۇ !

ئۇنى شەپقەت ھەمشىرىلەر بۆلۈمى جايلاشقان زېمىلانكا ئەڭگە ئەكىرىپ كېتىشتى .

«روتا كوماندىرى گايست قۇربان بولدى ، ئۆلۈكى دۈشمەن ئىشغالىيىتىدىكى يەردە قالدى» دېگەن خەۋەر تارقىلىپ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئۇ پولك «بالنىتسىدا» پەيدا بولغاندا ، ھەممىسىدىن بۇرۇن ئۇنى ۋارىسجان يوقلاپ كىردى . گايستنىڭ بېشى ۋە يۈزلىرىدىكى قان داغلىرى يۇيۇلۇپ ، ئىسپىرت بىلەن تازىلىنىپ ، ئادەم سىياقىغا كەلتۈرۈلگەن ۋە بېشىنىڭ زەخىملەنگەن يېرى تېڭىلغانىدى ، ۋارىسجان كىرگەندە ، ئۇ سۆيۈنگىنىدىن ئىرغىپ تۇرماقچى بولدى ، لېكىن بېشى ئاغرىپ ، ھوشى كېتىشكە تاس قالدى ، ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى .

— ياخشىلا... ھېلىمۇ تىرىك قاپسەن ، ئويلىمىغان ئويىمىز قالمىدى جۇمۇ گايىتكا ، — دېدى ۋارىسجان ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن .
— ھە ، نېمانچە ئەنسىرەپ كەتتىڭ ؟
— نېمىشقا ئەنسىرىمەيمىز ، سەن دېگەن ئادەتتىكى ئادەممۇ ؟ باتۇر كوماندىر تۇرساڭ...
— ئۇنچىلىك ئاشۇرۇۋەتمە ، قېنى ، تاماققا كەلمەمسەن ، ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ ، دېگەن راست گەپ - دە... راستىنى ئېيتسام ، دۈشمەن دېگىنىڭگە ھەر ھالدا بوش كەلمەيدىغان جۇمۇ ئۇكا !
— ئۇنى بىز بىلىمىز .
— سەنمۇ بوش كەلمىدىڭ ، ئەگەر ھېلىقى خۇمپەرنىڭ ماڭا ئۇرغان ئىشتىكىنى تېپىۋەتمىگەن بولساڭ ، مەن دېگەن يوق - دە ! قالتىس جەڭ قىلدىڭ ، جەڭچى بولساڭ شۇنداق

بول .
ـــ ھېلىقى تاپانچىنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغىنىنى دېمەمـ-
سەن ، تازا ئەسقاتتى ئۇ .
ـــ ئۇنىڭغىمۇ چاققانلىق قىلدىڭ ، ماڭا قالتىس ياردىڭ
ئۇكا . پولكوۋنىككە ئۆزۈم دوكلات قىلىمەن ، بىرىنچى بولمىسا-
مۇ ، ئىككىنچى دەرىجىلىك ئوردېن ئېلىشقا تېگىشلىكسەن ،
مۇشۇنداق چاققانلىقىڭ بولسا ، ئۆزۈمگە كانۋوي قىلىۋالايمۇ يا
سېنى ؟
ـــ يارىغان بولسام ، مەيلى...
گايىت ئېشىنى ئىچىپ بولۇپ ، ئاغزىنى ئالىقىنى بىلەن
ئېرتتى ـ دە ، سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ يېنىدىن تاماكا
خالتىسىنى چىقاردى :
ـــ تاماكا ئورىغىنا ئۇكا .
ۋارىسجان تاماكا يۆگەپ تۇتاشتۇرۇپ بەردى . گايىت تاما-
كىنى خۇمادىن چىققۇدەك قاتتىق شوراپ چېكىشكە باشلىدى .
ۋارىسجاننىڭ روھى كۆتۈرۈلگەن ، گايىتنىڭ ماختاشلىرى
ئۇنىڭ تاۋىنى ئۆستۈرگەنىدى . ئۇرۇشقا قاتناشقاندىن بۇيان ،
بۈگۈن بىرىنچى قېتىم كوماندىرنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى ، تېخى
ماختاش بىلەن ئىشەنچىمۇ ئىگە بولۇۋاتىدۇ : ئەگەر ئۇنىڭغا
كانۋوي بولۇۋالسام ، نادەمدىن ئۈستۈن ئورۇنغا ئىگە بولۇۋال-
سام ، دېگىنىم ـ دېگەن ، ئەتكىنىم ـ ئەتكەن بولات-
تى ـ دە ، ـــ دەپ ئويلاشقا باشلىدى ئۇ ، ـــ نادەمنىڭ ھەدېسە-
لا گەپتانلىق قىلىپ گۇركىرەشلىرى ، رەيھاننىڭ ئادەمگە قىرد-
چە ـ يېنىچە تېگىشلىرى كوماندىرلارنىڭ ماختاشلىرىدىن ئە-
مەسمۇ... مېنىڭ دۆتلۈكۈمنى ، مىلتىقنىلا ئويلاپتىمەن ... بۇمۇ
بولىدۇ . لېكىن ، ئۇنىڭغا ئېسىلىپلا ئالغۇچە ، نېمىشقا باشقا
ئۇسۇللارنى ئويلاپ باقمىدىم ؟... ئەمدى يول ئېچىلىۋاتىدۇ ،
مۇنۇ كالتە پەمنىڭ كېپىتىغا كىرىۋالسام ، ئوشۇقۇم ئالچۇ چۈشى-

دىغان ئوخشايدۇ... دادام : ئادەم دېگەننى ماختىسالڭ خۇش بولىدۇ . ۋاقتى كەلگەندە ماختاپ – ئۇچۇرۇپ بەرسەلڭ ، ئەقىل – ھوشىنى يوقىتىپ قويىدۇ ، دەيدىغان شۇنىمۇ چوڭقۇرراق ئويلىماپتىمەنا...

— سىنىلڭ باتۇرلۇقلىرىلڭ ئازمۇ ئەمەس ، گايىتكا ، — دېدى ئۇ جىددىي قىياپەتتە ، نىزامىدىنكام شۇنچە قۇربانلارنى بېرىپ ئالالمىغان داخىيەنزىنى بىرلا ھىيلە بىلەن ئالدىغۇ ، سەنمۇ ئاشۇ ئەجەل پۇراپ تۇرغان قانلىق مەيداندىن بىرلا ھىيلە بىلەن ساق قايسەنغۇ...

— ئەزرائىلنى ئازغاشتۇرۇش دېگىنە ، بۇ .

— بۇ قايسى جەڭدىن كەم ؟ !

گايىت ئويلىنىپ قالدى :

— ئۆلگەنلا ئادەمدە بىز ... شۇ يەردىن ساق قالغىنىم — دۇنياغا قايتا كەلگىنىم بولدى . ئۇكا ، بايا سەن باتۇرلۇقلىرىلڭ ئاز ئەمەس دېدىلڭ ، راست گەپنى قىلسام ، ئىلقا تاغلىرىدىكى ئۇرۇشلاردا — ئۇ چاغدا سەن يوق ، بىلمەيسەن — ئېسىبوسىن سېپىدا بىر كىچىك ئەترىتىم بىلەن گومىنداڭچىلارنى قىرىپ ، ساينىلڭ تېشىدەك ياتقۇزۇۋەتتىم ، باش ساقچىنى ئالىدىغان چاغدىچۇ ، ئالدى دەرۋازىدىن چىققانلارنىلڭ بىرىنى قويمىدىم ، لەڭشالڭ ، ھەرەمباغدىكى ئۇرۇشلارنى دەمسەن ، ئاچالدىكىنى دەمسەن ، ۋاي – ۋۇي ، سۆزلەپ كەلسەم تۈگىمەيدۇ .

— شۇنچىلىك جەڭلەرنى سەن قىلسەڭۇ ، يەنە گېزىتلەرگە نادەمنى ، رەيھاننىلا يازغىنى نېمىسى ؟

گايىت كەسكىن جاۋاب بەردى :

— باشقىلارنىمۇ يازدى ، ئۇلارنىمۇ يازغىنى توغرا .

— توغرىلىقى توغرا ، لېكىن شۇ چاغدا مەھەللىگە چىقسام ، كىشىلەر : گايىت ئىككىڭلار نادەمچىلىك بولالمىدىڭلارمۇ ، ئۇنى قالتىس يېزىپ كېتىپتۇ . دېيىدى ، ئۆلمىدىم ، ئۇنىلڭ

بىرسى بولدۇم دېگىنە ، — ۋارىسجاننىڭ گەپلىرى گايىتنى ئويلاندۇرۇشقا باشلىدى ۋە ئۇ جىمىپ كەتتى .
— تاماكىدىن يەنە بىرنى يۆگىگىنە ، — دېدى ئۇ ئۇھ تارتىپ .
ۋارىسجان سۆزىنى داۋام قىلدى :
ئۇ چاغدا سەن بىر ئەترەتنىڭ كوماندىرى ، سېنىڭ يازسا ئەرزىگۈدەك شۇنچە نۇرغۇن باتۇرلۇقلىرىڭ بولغاندىكىن ، ئاۋۋال سېنى ، ئاندىن جەڭچىلىرىڭنى يازسا بولماسمىدى ؟
— مەيلى ئەمەسمۇ...
— ھەممىگە مەيلى ، دەۋرىسەڭ ، يۇرت ئالدىدا ئادەم ئوـ سال بولۇپ قالىدىكەن ، — دېدى ئۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ، ھەرەمباغلار ئېلىنىپ ، ئەنۋەرنى دوختۇرخانىغا يوقلاپ بېرىشقاندا ، مۇخبىرلارنىڭ ئۇنى يازماقچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى ، لېـ كىن ئەنۋەرنىڭ ئاۋۋال نادەمنى ، رەيھاننى يېزىشنى تاپىلىغانلىـ قىنى ، گايىتنى تىلغىمۇ ئېلىپ قويىمىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى .
— بوپتۇ ، ئۇكا ، بىزنىمۇ يازىدىغانلار چىقىپ قالار .
— ئەمدى ھەرقانچە يازسىمۇ ئاشۇلاردىن كېيىن ـ دە ، كېيىن تۇرىدىكەن دەيدۇ ـ دە ...
ئۇرۇش ھەر قىسما قىسمەتلەرگە ، ئادەم ئىشەنمىگۈدەك قىسسىلەرگە باي بولىدۇ : ئۆلدى دەپ سانالغان جەڭچىنىڭ قانـ لىق مەيدان ئىچىدىن ھاياتقا كۆز ئېچىپ ئۆمىلەپ كېلىشى ، تاماق ئېتىشتىن باشقا ھېچ ئىش بىلەن كارى بولمايدىغان ئاشـ پەزنىڭ بىر چەيدۇ بىلەن ئىككى قوراللىق دۈشمەننى قول كۆتۈرۈتكۈزۈشى ، رازۋېدكىچىلارنىڭ دۈشمەن ئىچىگە كىرىپ ، شتاب باشلىقىنىڭ خەرىتىسىنى ئوغرىلاپ كېلىشى — كۆندە بولمىسىمۇ ، كۆنمدە بولۇپ تۇرىدۇ . تىنچ ھايات كەچۈرۈۋاتقانلار ئۈچۈن بۇ ھەيران قالارلىق ئىش بولغان بىلەن ، ئۇرۇش قىلىدـ

ۋاتقان جەڭچىلەر ئۇچۇن كۈندىلىك تىرىكچىلىكتىكى ئاددىي، ئادەتتىكى ئىشلاردەك ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ. بۇ ئىشلار گېزىتلەرگە بېسىلسا، ئەلۋەتتە ئاجايىپ چوڭقۇر تەسىر قوزغايدۇ. غۇلجىدا چىقىدىغان گېزىتلەرنىڭ مۇخبىرلىرى ئاخشام داخىيەنزىگە كەلگەن، ئۇلار كېچىلەپ يول يۈرۈپ (بۇ چاغدا داخىيەنزى بىلەن يىنجۇخۇ ئارىلىقىدا گومىنداڭنىڭ بومباردىمانچى ئايروپىلانلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۇچۇن كېچىسى يول يۈرۈلەتتى.) بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنىدى. پولك سىياسىي باشقارما باشلىقى مۇخبىرلارنى باشقا زېمىلانكىلاردىن چوڭقۇرراق ياسالغان «بالىنىسا» دەپ ئاتىلىدىغان، ھازىر بولسا گايىت ياتقان ئازادە ئۆيگە باشلاپ كىردى. بېشى داكا بىلەن تېڭىلغان گايىت ۋارىسجان بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

— مانا بىزنىڭ گايىت، — دېدى سىياسىي باشقارما باشلىقى مۇخبىرلارغا ئۇنى تونۇشتۇرۇپ، — جەڭچىلىرىنىڭ ھاياتى ئۇچۇن، ئۆلۈم مەيدانىدا قېلىشقا رازى بولغان ۋە ئۇ يەردىن ھالسىز ھالدا يەم بىلەن سالامەت كەلگەن، قورقۇمسىز روتا كوماندىرىمىز.

— مانا، ئەمدى ھاياتىمنى ساقلاپ قالغان جەڭچى، — دەپ ۋارىسجاننى كۆرسەتتى گايىتمۇ، — ئەگەر بۇنداق چاققان ـ چەبدەسلىكى، جەسۇرلۇقى بولمىسا، پېقىر ئۆزىنى ئۇ دۇنيادا كۆرەتتى.

سىياسىي باشقارما باشلىقى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مۇخبىرلار خاتىرە دەپتەرلىرىنى ئېچىشىپ، گايىت، ۋارىسجانلار بىلەن سۆھبەتكە كىرىشتى.

× × ×

ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان دۈشمەننىڭ

يېقىندىن بېرى تەھدىدى ، ھۆججۇمى كۆپىيىۋاتقانلىقتىن ئىگىلەنـ-
گەن گۇمانى دەلىللەرنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن پولك شتابى
جايلاشقان زېمىلانكىغا باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر كىرىپ كەلـ-
دى :

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى ئۇ ھۆرمەت بىلەن ئولڭ
قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، ـــ يېقىندىن يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋالـ-
لارنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن كەلدىم .

ـــ راھەت ، قېنى سۆزلە ! .

ـــ يېقىندىن بېرى روتىلارغا قوشۇۋېتىلگەن ئەسىرلەرگە
قاراۋۇللۇق نۆۋىتى كەلگەندە ، يوقاپ كېتىدىغان ، باشقىلىرى
ئۇلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى يوشۇرىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىۋا-
تىدۇ...

ـــ يوشۇرىدىغانلار بۇرۇنقىلاردىنمۇ ؟

ـــ ياق ، قوشۇلغانلاردىن .

نىزامىدىن ئويلىنىپ قالدى .

ـــ سورۇشتۇرۇلمىدىمۇ ؟

ـــ سورۇشتۇرۇلدى ، يولداش پولكوۋنىك ، نەتىجە چىقمايـ-
ۋاتىدۇ .

پولكوۋنىكنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ ، كۆزلىرى ئەتراپىدا
ئۇششاق قورۇقلار كۆرۈندى . بۇنداق ھالەت ئۇ جىددىيلەشكەندە
پەيدا بولاتتى .

ـــ ئۇلارنى ياخشى تاماق ، ئېسىل ھاراقلار بىلەن مېھمان
قىل .

ئەنۋەر تەئەججۇپلەندى :

ـــ ھە ؟...

ـــ ئاندىن سورۇشتۇر ، ھەممىنى ئۆزلىرى سۆزلەيدۇ ،
سەن تېخىچە دۈشمەنلىكنىڭ مىجەز - خۇلقىنى بىلمەمسەن ؟

ـــ قايتىشقا رۇخسەت قىلىڭ .

— بۈگۈندىن قالمىسۇن !
— خوپ ، بولىدۇ !
— قايت .

ئەنۋەر بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى ۋە ئۇدۇل خوجىلىق بۆلۈمىگە كىرىپ تاماق زاكاز قىلدى : سەككىز خىل سەيلىك تۆت جوزا ، سەككىز بوتۇلكا ئاق هاراق ، سەككىز بوتۇلكا قىزىل هاراق ، يىگىرمە تۆت قاچا مەنپەر .

ناگان ـ ناگاندا ئېتىلىپ قالىدىغان ئوقلارنى هېسابقا ئالمىغاندا ، يىنجۇخۇدا تىنچ ، جىمجىت جەڭچىلىك هايات يەنە باشلىنىپ قالدى . لېكىن ، بۇ جىمجىتلىقنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولىدىغانلىقىنى هېچكىم ئېيتىپ بېرەلمەيتتى . جەڭچى قەلبى ئەلۋەتتە يەنە بۇ جەڭلەرنىڭ بولۇشىنى سېزەتتىيۇ ، قايسى تەرىقىدە بولىدۇ ؟ بۇنى ئېيتىپ بېرىش قىيىن ئىدى . هازىر جەڭچىلەرنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىشى ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى سۆزلەش ئىدى . شۇڭا ، جامالىدىن بىلەن ئاراش ئابدۇۋەلىنى ئۇنىمىغانغا قويماي ، ئۇزۇلۇپ قالغان سەرگۈزەشتىسىنى سۆزلەشكە ئېلىپ چىقتى .

— سائەت ئون ئىككىدە ماڭا قاراۋۇللۇق نۆۋىتى كېلىدۇ ، — دەيتتى ئابدۇۋەلى كەينىگە شوخچۇپ .

ئۇنىڭغا قويامدۇ ، ئىككىسى ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ — تارتىپ زورلايتتى .

— سائەت ئون ئىككىگىچە سۆزلەيسەن ، مۇشۇ يەردىنلا قاراۋۇللۇقىڭغا بارىسەن ...

— تاتلىق ئۇيقۇڭنى بۇزۇشمۇ يوق ...

ئۇلار قارىياغاچ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇشتى . بۇ يەرگە بۈگۈن ئادەم بىلەن رەيھاننىڭ كەلمىگىنىگە هەيران بولغان ۋارىسجان يانپاشلاپ ياتقان هېلىقى قومۇشلۇق يېنىدىن كەلدى :

— مەنمۇ ئاڭلاي .

ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنىڭ ئاخىرىنى سۆزلەشكە چۈشتى.

«— شۇنداق قىلىپ، ئەختەربوۋى بىلەن كېلىشىپ قالدۇق. مەن ساۋات چىقىرىدىغانلارنى ئوقۇتۇپ بولۇپ، گەل ئايدىغى بېسىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ كەينىدىكى يوغان باغقا بارىمەن، ئەختەربوۋى ئاتا - ئانىسى قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن چاغدا، ئاستا باغقا چىقىدۇ. شۇ يەردە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بولدۇق. بىز بىر - بىرىمىزگە شۇنداق ئىچەكىشىپ كەتتۇقكى، بىر - ئىككى كۈن كۆرۈشەلمەي قالساق، تۇرالماي قېلىشاتتۇق. قىش ئايلىرى كەلگەندە، بىزنىڭ كۆرۈشۈشىمىز قىيىنلاشتى. بۇنىڭغا يەنە ئەختەربوۋى ئامال تاپتى، ئۇ دادىسىدىن شۇنچە قورقسىمۇ، يېرىم كېچىلەر مەزگىلىدە، دادىسىنىڭ كونا جۇۋا، قولاقچا، پىيمىلىرىنى كىيىپ، خۇددى بىر ئەركىشىدەك سۈرەتتە بىزنىڭ ياتاققا كېلەتتى. مەن كۆيۈك، ئىشق - مۇھەببەتتە ئەرلەرگە قارىغاندا، قىزلار چىڭىمىكىن دەيمەن، ئۆز مۇھەببىتىگە سادىقلىق، ۋاپادارلىقتا، ئەگەر بېشىغا مەڭگۈلۈك جۇدالىق كەلسە، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان قىزلارنى كۆردۈم، ئۇلار كۆيۈكتىمۇ شۇنداق، ۋاپا - ئەقىدىدىمۇ شۇنداق! ئۇ كەلگەندە، مېنى ئىزا تارتقۇزۇپ قورۇق كەلمەيتتى، تۇخۇم پوشكىلى، سامسا، پىشقان گۆشلەرنى ئېلىپ كېلەتتى. تېخى قاراپ ئولتۇرۇپ ماڭا يېگۈزمىگۈچە كۆڭلى تىنمايتتى.

بىر كۈنى ئۇ بېشىنى كۆكسۈمگە قويۇپ تۇرۇپ، سورىدى:

— ئابدۇۋەلى، مېنى راست ئالامسىز؟

ئۇنىڭ سوئالى مېنى تەئەججۇپلەندۇردى.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

— سوراۋاتىمەن - دە... — ئۇ كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇراتتى.

— ئالمايچۇ؟

— راستمۇ؟

AltunOq

— راست بولمايچۇ ...

ئۇ ھەرقاچان مېنىڭدىن ئۇستۇن تۇراتتى :

— ئەمىسە ، نېمىشقا ئۆيگە كىشى كىرگۈزمەيسىز ؟ راستىمنى ئېيتسام ، مەن بۇ توغرۇلۇق تېخى ئويلاشمىغانىدىم ، لېكىن ئويلىماپتىمەن دېگىلى بولامدۇ ؟

— سىز بىلەن مەسلىھەت قىلماقچىدىم ، كىشى كىرگۈزسەم ، دادىڭىز ئۇنارمۇ ؟ — دېدىم .

— دادام ئۇنىماي قالسا ، قانداق قىلىسىز ؟

ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش تەس ئىدى .

— ئۇنىماي قالسا...

— ئۇنىماي قالسا ، بوپتۇ دەيدىكەنسىز ـ دە ؟

— ياق ، بىر ئىلاجىنى قىلارمىز ...

— دادام راست ئۇنىماسلىقى مۇمكىن ، ئۇنىمىسا ، قېچىشنى ئويلىمىدىڭىزمۇ ؟

مەن چۆچۈپ كەتتىم .

— قېچىش ؟ ...

— بىزنىڭ بۇ يەردە ئېلىپ قاچمىغان ئەر ئەمەس ، دەيدىغان گەپ بار ...

مەن ، مۇنداق گەپنى ئاڭلىغان بولسامۇ ، لېكىن بىر ئوقۇتقۇچى ئۇچۇن بۇنداق قىلىش نومۇسقۇ ، دەپ ئويلايتتىم .

— ئىش كەينىگە تارتسا ، بەلكى شۇنداقمۇ قىلارمىز ، — دېدىم .

— تېخى ئەپقېچىپ ئۆيلەنمىسە ، ئۆيلەنگەندەك بولمايدىغان ، قېچىپ تەگمىسە ، پۇخادىن چىقمايدىغان ، ئۇنىڭسىز ئۆتكەن تويىنىڭ ئەتىۋارىمۇ بولمايدىغان ئادەتمۇ بار ، — دېدى ئەختەربۇۋى كۈلۈپ تۇرۇپ .

ئىككىمىزنىڭ مەسلىھەتى شۇ بولدى : باھاردا توي قىلىدىغان بولۇپ كېلىشتۇق .

باھار ئايلىرىمۇ كەلدى. يېزىنىڭ بىر ئاقساقىلى بىلەن يەرلىك بىر پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىنى ئەلچىلىككە ماڭغۇزدۇم. بىرىنچى قېتىمدا دادىسى مەسلىھەت قىلايلى، دەپتۇ. ئىككىنچى قېتىمدا: ئۇ مېنىڭ قىزىمنىڭ خىلى ئەمەس ھەم ئۇنداق دەھرىنىڭ بالىسىغا بېرىدىغان قىزىممۇ يوق ... دەپتۇ. ‹خىلى ئەمەس› دېگىنى — گاداي كۆرۈۋاتقىنى، ‹دەھرىنىڭ بالىسى› دېگىنى — دادامنى دىنسىز دېگىنى ئىدى. ئەمدى دادامنى نېمىشقا ‹دەھرى› دەيدۇ؟ بۇنى ئازراق سۆزلەي: دادام كەمبەغەل بولغان بىلەن كىتاب ئوقۇيالايدىغان، ئەرەب - پارس تىللىرىدىن ئازراق ساۋاتلىق، كونا شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى پىششىق بىلىدىغان، ئۆزىمۇ ئانچە - مۇنچە شېئىر يېزىپ قويىدىغان ئادەم ئىدى. دادام دىنسىز ئەمەس، ئەمما ياخشى - يامان ئىشلار پېشانىگە يېزىلغان بولىدۇ، دەيدىغان خۇراپىي قاراشلارغا قارشى ئادەم ئىدى. بىر كۈنى مەھەللىمىزدىكى نەزىردە، كاتتا مەسچىتنىڭ بىر مەشھۇر ئىمامى خەتمىقۇرئان قىپتۇ. تۈگىگەندىن كېيىن، دادام:

— تەقسىر، نەزىر - چىراغ دېگەندە مۇسىبەت توغرىسىدىكى ئايەت ئوقۇلۇشى لازىم، سىلىنىڭ بۇ ئوقۇغانلىرى كۆچەت يېتىشتۈرۈش — ئاسراش توغرىسىدىكى ئايەت، مۇنداق قىلسىلا بولامدۇ، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ناھايىتى ئوسال ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىمام، دادامغا كۆڭلىدە ئۆچمەنلىك ساقلاپ يۈرۈپتۇ. يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شۇ ئىمامنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىپ قىرقى توشمايلا ئۆيلىنىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ ۋە شۇ مەھەللىدىكى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىگە خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى، بامدات نامىزىغا شۇ ئۆيدىن چىقىدىغانلىقىنى كىشىلەر كۆرۈپ قاپتۇ. خۇتپىغا چىقىۋېلىپ دائىم ئىنساپ، ئەخلاق، دىيانەت، ھايا، ... توغرىسىدا تىنماي ۋەز ئېيتىدىغان بۇ ئىمامنىڭ رەسۋاچىلىقلىرىدىن غەزەپلەنگەن دادام

مۇنداق شېئىر يېزىپتۇ:

بار ئىكەن بىر يۇرت ئىمامى يېشى يەتمىش ئىككىدە،
دەيدىكەن: كۆيگەن زىناخورلار دوزاخنىڭ تەكتىدە.
بىر كۈنى تاسادىپەن قازا يېتىپ خوتۇنغا،
قاپتۇ نەۋرە ـ چەۋرىسى كۆزياش تۆكۈپ مۇڭ ئىلكىدە.
بۇ قازا قىرقى تېخى توشماي تۇرۇپ، نەپسى تېشىپ،
ھەريانغا قاتراپتۇ ئىمام ئۆيلىنىشنىڭ قەستىدە.
ئۇچرىتىپ قاپتۇ ئۇنى ئەسلى مەھەللە بىر كۈنى،
چىققىنىنى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىدىن تۈن ـ كېچىدە.
ئاغزىدا ھاتەم، ئەمەلدە ئۇ زىناخور بەدبەشەر،
بوپتۇ راست رەسۋايىئالەم ئەل ـ جامائەت كۆزىچە،
بىلمىدىم قادىر خۇدا بەرگەي ئاڭا قانداق جازا،
خوپ بولار قانداق جازا ھەم بۇ سۇپەت شەرمەندىگە؟!

دادامنىڭ بۇ شېئىرى ئەل ئىچىگە تارقىلىپ، جامائەت ئىچىدە زور قىزىقىش پەيدا قىپتۇ. ھېلىقى ئىمامنىڭ بۇنىڭ بىلەن ئۇچمەنلىكى تېخىمۇ كۈچىيىپ، دادامنى «ئەھلى ئۆلىما-لار شەنىگە داغ چۈشۈردى» دەپ مەھكىمە شەرئىگە چېقىپتۇ. ئۇنىڭ چاقۇسى بىلەن دادام مەھكىمە شەرئىگە چاقىرىلىپ، ئاتمىش دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلۇپتۇ. شۇ چاغدىكى غۇلجىنىڭ ئىلغار، خەلقپەرۋەر ئادىمى ئاۋاكرى شيەنگەن بۇ ئىشقا ئارىلى-شىپ، دادامنى ئاتمىش دەررىدىن قۇتقۇزۇپ ئاپتۇ. دادامنىڭ ئىچى كۈچلۈك، ناھەق ئىشلارغا غەزىپىنى يوشۇرالمايدىغان ئا-دەم بولغاچقا، بىر كۈنى يەنە بىر سورۇندا: 〈ياخشى ـ يامان ئىشلار پېشانىگە يېزىلغان، بەندىنىڭ ئۆزى كۆرمىكى بەر-ھەق〉... دېيىلىۋاتقاندا، دادام غەزىپىنى باسالماي، ئۆمەر ھەي-يامنىڭ مۇنۇ شېئىرىنى ئوقۇپتۇ:

ئەزەلدىن لىپىمنى ئەتكەنتى خالىق ،
قىلماقچى ئىشىمنى بىلمىش ئۇ ئېنىق .
ھەر گۇناھ قىلسامىۇ ھۆكمىدىن قىلدىم ،
مەھشەردە جازالاش — بۇ نىچۈك مەنتىق

شۇنىڭ بىلەن دادام يەنە مەھكىمە شەرئىيگە چاقىرىلىپ : ئاۋۋالقى گۇناھلىرىغا توۋا قىلماي ، يەنە ئۈستىلەپ گۇناھ ئۆتكۈزدى ، دەپ يۈز دەررىگە بۇيرۇلۇپتۇ . بۇنىڭغا يەنە ئاۋاكرى شيەنگەن ئارىلىشىپ ، ئەللىك دەررىنى سورىۋالغان بولسىمۇ ، لېكىن دادام قالغان ئەللىك دەررىنىڭ زەربىسى بىلەن ئۈچ ئايدىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتتى . ئەختەرىبۇۋىنىڭ دادىسىنىڭ دادامنى «دەھرى» ، مېنى «دەھرىنىڭ بالىسى» دېيىشى مۇشۇ ۋەجىدىن ئىدى .

نۇرغۇن ئادەملەر بىزنىڭ ئىشىمىزغا ئارىلاشتى : بالىلىرىمىزنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سېلىۋاتىدۇ ، ئۆزى ياۋاش ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتكەن بالا ، بۇنىڭدىن يېڭىلمىسىلە ، دېيىشتى ، لېكىن ئۇ دېگەن گېپىدىن يانمىدى ۋە ئەختەرىبۇۋىنى ئۆيىدىن چىقارمايدىغان بولدى ھەم ئوقۇتۇۋاتقان كىچىك بالىسىنى مەكتەپتىن چىقىرىۋالدى . بىزنىڭ كۆرۈشمىكىمىزمۇ قىيىنلاشتى . ھەتتا قېچىش ئۈچۈن مەسلىھەتمۇ قىلالمايدىغان ھالغا كەلدۇق ، ياز ئايلىرىمۇ كەلدى ، ۋاقىت بولسا ، چاپقاندەك تېز ئۆتۈۋاتىدۇ ، قانداق قىلىش كېرەك ؟ تەقدىر دېگەن مۇشۇ دەپ يۈرەمدۇق ؟...

بىر كۈنى كېچىدە بېغىغا باردىم ۋە بۆدۈنە بولۇپ سايرىدىم . ئەختەرىبۇۋى ئاۋازىمنى ئاڭلاپ باغقا چىقتى ، چىقتى ـ دە ، مېنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئاتتى ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى... قانچە بەزلىسەممۇ توختار ئەمەس ئىدى . ئاخىر ئۇ :

— سىز ئۆيدىكى ئىشلارنى بىلمەيسىز ، مېنى ئارا ئۆستەڭدىكى[1] بىر بايغا توقاللىققا بەرمەكچى بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى يىغلاپ تۇرۇپ ، — كۆرۈشەلمەيدىغان ئوخشايمىز ، دەپ بەك قورققانتىم…

— ئۇنداق بولسا قاچايلى ، — دېدىم مەن جىددىيلىشىپ ، — سىزمۇ ، مەنمۇ تەييارلىقىمىزنى قىلايلى ، ئۆگۈنلۈككە يېرىم كېچىدە مەھەللىدىن چىقىپ كېتىمىز . ئۇچرىشىدىغان يېرىمىز يالغۇز سۆگەت .

قاچتۇق . ئالتە سۇزۇلۇشنىڭ ئالدىدا توقايغا[2] — يىراق تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردۇق . تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، بىزنى ئىزدەپ شاڭيۇنىڭ ئىككى ئادىمى توقايغا كەلدى . بۇ يەردىكى ياشلار بىزگە بولۇشقانلىقتىن ، ئۇلار ئەختەربۇۋىنى ئەكىتەلمىدى . بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جىمىپ قالمايدۇ ، يەنە كېلىدۇ ، دەپ ئويلاپ ، شەھەرگە قاچماقچى بولۇپ تۇراتتۇق ، ئىككى قوراللىق چېرىك بىلەن ھېلىقى ئىككىسى كېلىپ قالدى… »

ھېكايىگە تازا بېرىلىپ كەتكەن جامالىدىن چىديالماي ۋارقىرىۋەتتى :

— ئەخمەق دەسلەپتىلا شەھەرگە قاچماي ، نېمە پايدىسى بار يېقىن يەرگە قاچقاننىڭ …

— بىز مۇنداق ئويلاپتۇق ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — «بولار ئىش بولدى ، ئەمدى ئىككىسىنىڭ نىكاھىسىنى قىلىپ قويايلى ، دەمدىكىن دەپ قاپتىمىز . خەير ، بىز كېچىكىپ قاپتۇق . شۇنىڭ بىلەن ئەختەربۇۋىنى مۆكتۈرۈۋېتىپ ، مەن ئابرال تېغىغا ياماشتىم . ئۇلار مېنى كۆ-

---

[1] ئارا ئۆستەڭ — يېزا ئىسمى .
[2] توقاي — يېزا ئىسمى .

رۇپ قىلىپ، كەينىمدىن قوغلىدى. دەسلەپ ماڭا يېتىشۋالغان چېرىكنى بىر مۇشت بىلەنلا تاغدىن دومىلىتىۋەتتىم. قالغان ئۇچى ئۇچ تەرىپىمدىن قورشاپ، مېنى تۇتۇۋالدى ۋە ئۆلگۈدەك ئۇرۇشتى. ئاندىن پۇت - قولۇمنى باغلاپ، شەھەرگە ئېلىپ ماڭدى. ئەختەربوۋىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمىدىم. مېنى باش ساقچىغا ئەكىرىپ سولاپ قويدى. ئەكىرگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى چېرىكنى ئۇرغىنىم ئۈچۈن، مېنىمۇ ھوشۇمدىن كەتكۈچە ئۇردى ... شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى. ئىككى ئايدىن كۆپرەك ياتتىم يا سوراق قىلمىدى، يا چىقىرىۋەتمىدى. ئاخىر سىلەر ساقچى ئىدارىسىنى ئالغان كۈنى ئازاد بولۇپ چىقتىم - دە، قولۇمغا مىلتىق ئالدىم، ئۇدۇل بېرىپ ئەختەر بوۋىنىڭ دادىسىنى ئاتماقچى بولدۇم، لېكىن كوماندىرلار يول قويمىدى، ھازىرقى پەيتتىكى ئاساسىي دۈشمەن مۇستەبىت گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئىكەنلىكىنى، ئۇنى يوقاتمىغۇچە، ئەركىن - ئازاد بولالمايدىغانلىقىمىزنى چۈشەندۈردى. ئۇرۇشقا قاتنىشىپ كەتتىم، سىلەر بىلەن مانا مۇشۇ يەرگىچە كەلدىم. ئېچىنىشلىق يېرى، ئۇرۇشقا مېڭىشتىن بېرىم سائەت ئىلگىرى ئەختەربوۋىنىڭ مېنى ئىزدەپ، شەھەرگە كىرگەنلىكىنى ئاڭلىدىم، بىراق مەن گازارمىدىن شەھەرگە چۈشەلمىدىم، چۈنكى جەڭگىۋار يۈرۈش سىگنالى يول قويمىدى. بۇياققا ئاتلىنىپ كەتتۇق. ئەختەربوۋى مېنىڭ ھايات ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ، خۇشال بولغاندۇ... ئاجايىپ شېرىن ئۈمىدلەر بىلەن شەھەرگە كىرگەن بولغىيدى... ئازراق كېچىكىپ قالغانلىقىمدىن قاتتىق ئۆكۈنگەندۇ؟... بۇلارنى ئويلىسام، ئىچىم تىت - تىت بولىدۇ، ئازابلىنىمەن، ئۆرتىنىمەن... ئامال قانچە، جەڭگىۋار سەپ شۇنداق بولىدىكەن، خەت يازاي دېسەم، دادىسىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالارمىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن... »

ئاراش بىلەن جامالىدىن ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىغاندا،

خۇددى ئابدۇۋەلىگە ئوخشاش ، ئەختەربۇۋىگە چوڭقۇر ئىچىندى ، قايغۇردى ، ئازابلاندى... ۋارىسجانچۇ؟ ئۇ ئۆزىگە ئىچىندى . كاشكى ئۇنىڭ ۋەدىلەشكەن شۇنداق يارى بولسىچۇ... ئەگەر رەي-ھان ئۇنىڭغا يار بولغان بولسا ، ئۇنىڭ يولىدا قانچە ـ قانچە جاپالارنى تارتىپ كەتسە ، ھىجرانلىق ئوتىدا تولغىنىپ كۆيى-سە... ئۇ ئۆزىدىن قانچىلىك رازى بولۇپ كېتەر ئىدى ـ ھە ! بەخت دېگەن شۇ ئەمەسمۇ ، شۇنداق ئاجايىپ قىسمەت نېمىشقا ئۇنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلمىگەندۇ؟... ئۇ ئاۋۋال ئىچىدە ئۆزىنى تىللىدى ، ئاندىن تادەمنى تىللىدى ؛ رەيھاننىڭ بېشىنى ئايلان-دۇرمىغان بولسا ، مۇنداق ئازابقىمۇ قالمىغان بولار ئىدىم...

ئۇلار ئورنىدىن قوزغالغاندا ، سائەتمۇ ئون ئىككى بولاي دەپ قالغانىدى . تولغان ئايىنىڭمۇ تىنىق ئاسمانغا چىققىنىغا خې-لى بولدى .

كەيپى ئۇچقان ئابدۇۋەلى قاراۋۇللۇققا ئاستا ماڭدى .

× × ×

ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن ، قاپقى سېلىنغان نىزامىدىن تېلېفونىستنىڭ يېنىغا كەلدى .

— يولداش پولكوۋنىك ئالاقە ئۈزۈلدى ، — دېدى تېلېفو-نىست .

تېلېفون سىمىنى ئۇلاش ئۈچۈن ، ئىككى جەڭچى دەرھال ئاتلىق يولغا چىقتى . جىملە بولغان نىزامىدىن پولك شتابى ئالدىدا دەممۇ دەم سائىتىگە قاراپ تۇراتتى .

يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى ئاتلىقنىڭ بىرسى قايتىپ كەلدى .

— ئۇلاش مۇمكىن بولمىدى ، يولداش پولكوۋنىك ! — دېدى ئۇ ھاسىراپ تۇرۇپ ، — ئۇ يەرنىمۇ دۈشمەن ئىگىلەپ

بوپتۇ ، ئەسكى تاملىق بىلەن قارىياغاچلىقنىڭ ئىچى گومىنداڭ-چىلار بىلەن تولۇپتۇ…

شۇ چاغدىلا نىزامىدىن بىردىنلا سەگەكلەشتى :

— سەپدىشىڭ قېنى؟

جەڭچىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى .

— ئۇ … ئوق تېگىپ … ئۆلدى .

ئۈچ كۈندىن بېرى ئوق - دورا يەتكۈزىدىغان هارۋىلار كەلمەيۋاتاتتى . تۈنۈگۈن كېلىشى كېرەك ئىدى ، بۈگۈنمۇ يوق . نىزامىدىن : ھەممە يېقىمىز قورشىلىپ بوپتۇ - دە ، دەپ ئويلى-دى . ئوق - دورا بۇ يەرگە ئەللىك كىلومېتىر يىراقلىق يەردىن — داخىيەنزىدىن توشۇلاتتى . ئەسلىدە هارۋىلار بومبار-دىمانچى ئايروپىلانلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كېچە-سى ماڭاتتى . تۈنۈگۈن كېچىسى ئۈچ هارۋا يولغا چىققان ، ئالدىدىكى هارۋىنىڭ ئادىمى ئۇخلاپ قېلىپ ، هارۋىنىڭ بىر چاقى يول چېتىدىكى چوڭقۇر پاتقاققا چۈشۈپ كېتىپ ، ئۇنى چىقارغۇچە تاڭ ئېتىپ كەتكەن . هارۋىنى پاتقاقتىن چىقىرىپ ، ئەمدىلا مېڭىشىغا ئىككى ئايروپىلان پەيدا بولۇپ ، بومباردىمان قىلغان ، نەتىجىدە ئۈچ هارۋىدىكى ئوق - دورا پارتلاپ تۈگە-گەن ، نىزامىدىن بۇ ئەھۋاللاردىن خەۋەرسىز ئىدى .

نىزامىدىن دەرھال باتالىيون كوماندىرلىرىنىڭ يىغىنىنى چاقىردى ۋە مۇنداق دېدى :

— ئەھۋالىمىز ئېغىر ، يولداشلار ، ئەسىرگە ئېلىنىپ ، قىسىملارغا قوشۇۋېتىلگەنلەر دۈشمەن بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇر-غان ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىزنىڭ كۆپرەك ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىشىمىز ئاشۇلارنىڭ خائىنلىقىدىن ، دۈشمەننىڭ بىزنىڭ ھەربىي پوزىتسىيىمىزنى بىلىپ قالغانلىقىدىن بولغان . هازىر قورشاۋدا قالدۇق ، ئەلڭ ئېغىرى ، ئوقىمىز تۈگەي دەپ قالدى ، بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتەلىشكىمىز يەتمەيدۇ ، ئەمدى قانداق

قىلىش كېرەك ؟

باتالىيون كوماندىرلىرى ئىزامىدىنىڭ مەلۇماتىدىن ، ئەندىشىلىك سوئالدىن سەگەكلىشىپ ، جىددىي ئويغا پېتىشتى . قىسىملار ھەرىكەتلىنىۋاتقان ئەندىشىسىز بۇ ئورۇننى مانا ئەمدى كۆزگە كۆرۈنمەس ، ئەمما ئېغىر بىر خىل ۋەھىمە قاپلىۋالغاندى . كوماندىرلار تاماكا يۆگەپ چېكىشتى ۋە كۆكۈچ تاماكا ئىسلىرىنى ئېغىز - بۇرنىدىن پۇرقىرىتىشىپ ئېغىر جىمىلىققا چۆكۈشتى . خېلى ئويلىنىشلاردىن كېيىن ، تەكلىپلەر قويۇلۇشقا باشلىدى : بەزىلەر ، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ ، بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىش ، بەزىلەر قىسىمنىڭ يېرىمىنى چېكىندۈرۈپ ، قالغان يېرىمىنى قۇربان بېرىش ، يەنە بەزىلەر ، بىر ئامال قىلىپ داخىيەنزىگە سىۋەز①ئەۋەتىش تەكلىپلىرىنى بەردى . تېخى بەزى كوماندىرلار قىسىم ھازىرغىچە دۇچ كەلمىگەن بۇ ئېغىر ئەھۋالدىن مەڭدەپ ، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشتى .

— ئالدى بىلەن بىز ئۇنۇملۇكرەك بىر چارە تاپايلى ، — دېدى بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر ، — بولمىغاندا پايدىسى ئاز بولغان چارىنى قوللىنىمىز . مېنىڭچە ، داخىيەنزىگە يوشۇرۇنچە سىۋەز ئەۋەتىش كېرەك . بۇ يەردە داخىيەنزى تەرەپكە كېتىدىغان بىر كۆتەمە ئېرىق بار . ئۇنىڭ ئىككى ياقىسىنى ئۆسكىلەڭ ئوت - چۆپلەر ، قومۇشلار قاپلاپ تۇرىدۇ . مۇشۇنىڭدىن نېمىشقا پايدىلانغىلى بولمايدىكەن ؟...

جىددىي مۇزاكىرىدىن كېيىن يىغىندىكىلەر مۇنداق قارارغا كېلىشتى : كۆتەمە ئېرىق ئىچى بىلەن داخىيەنزىگە سىۋەز ماڭغۇزۇش كېرەك ، سىۋەز پىيادە دەم ئالماي ماڭسا ، ئۇ يەرگە ئون بىر ، ئون ئىككى سائەتتە ئاران يېتىپ بارالايدۇ ، دۈشمەن

① سىۋەز — خەۋەرچى مەنىسىدە .

ئۇنىڭغىمۇ قاراپ تۇرمايدۇ ـ دە . شۇڭا ھەم قورقۇمسىز ، ھەم پەملىك ، ھەم ئاتقا مىختا بىر جەڭچىنى ئەۋەتىش كېرەك .

نىزامىدىن مۇنداق دېدى :

ـــ سىۋەز دەرھال ماڭسۇن ، بىز جىددىي جەڭگە تەييارلىنىدىغا كىرىشەيلى ! نەيزىلىنىش جېڭى ، قۇچاقلىما جەڭ مەشىقى ئېلىپ بېرىلسۇن ! قايتىڭلار .

نىزامىدىن ئەنۋەرنى ئېلىپ قالدى :

ـــ كىمنى ئەۋەتىسەن ؟

ـــ باتىرغازىنى ، ئۇ ئاتقا چىلىق ، بايىقى شەرتلەر ئۇنىڭدىن تېپىلىدۇ .

ـــ بولىدۇ ، ئۇنى چاقىر !

ئەنۋەر بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئون مىنۇتتىن كېيىن باتىرغازىنى باشلاپ كىردى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! چاقىرتىشىڭىز بويىچە كەلدىم ، ـــ دېدى ئۇ ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ تىك تۇرۇپ .

ـــ راھەت ، ۋەزىپەڭنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟

ـــ ئاڭلىدىم .

ـــ بۇ جىددىي ، شۇنداقلا ئۇلۇغ ۋەزىپە ، پۈتۈن بىر پولكنىڭ ھايات قېلىشى ياكى تارمار بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ۋەزىپە !

ـــ تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ تەلىپىڭ بارمۇ ؟

ـــ بار .

ـــ خوش ؟

ـــ بىرىنچىدىن ماڭا ئەڭ ياخشى ماۋزېر بېرىلسە ، ئىككىنچىدىن جىرەن قاشقىڭىزنى بەرسىڭىز .

نىزامىدىن كۈلۈمسىرىدى :

ـــ ئال ، ئۇنىڭدىن چوڭراقى بولسىمۇ ئال ، قېنى ، ئىنىم ، ئىشىڭغا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن ، ـــ نىزامىدىن ئۇنىڭ

Altun Oq

قولىنى چىڭ سىقىپ خوشلاشتى .
قومۇش قۇلاقلىق يۇگۇرۇك جىرەن قاشقىنى يېتىلەپ چىقـ.
قان باتىرغازىنى يولغا سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ، نادەم ئۇنىڭ
بىلەن كۆتەمە ئېرىق ياقىسىغا بىللە كەلدى . ئۇلار نېرىدىكى
دۇشمەن ئىگىلەپ ئالغان ئەسكى تاملىق ۋە قويۇق قارىياغاچلىققا
نەزەر تاشلىدى . كۆتەمە ئېرىق ئۇ يەرنىڭ شەرقىدىن يانداپ
ئۆتەتتى .
— كېچىسى بولىسىمىغۇ يىلاندەك تولغىنىپ ئۆتۈپ كېـ.
تەتتىم ، — دېدى باتىرغازى ، — هازىرمۇ ئاشۇ خەتەرلىك
جايدىن ئۆتۈۋالسام ئاتنى مىنىمەن ـ دە ، چاپىمەن ، ئۇچقۇر
دۇلدۇل مېنى بىر سائەتنىڭ ئىچىدە داخىيەنزىگە يەتكۈزىدۇ .
باتىرغازى ئاتنى يېتىلەپ كۆتەمە ئېرىق ئىچىگە چۈشتى .
ئاتنى يېتىلەپ ، ئۆزى بېشىنى ئېگىشتۈرۈپ ماڭسا ، ئېرىق ياقىـ.
سىدىكى ئوت ـ چۆپلەر ، قومۇشلار ئۇنى يوشۇرۇپ قالاتتى .
ئىككىسى قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى . ئاغزىدىن چىقىرىشقا جۇر-
ئەت قىلالمىغىنى بىلەن ئۇلار بۇ خوشلىشىش ، بەلكى ئاخىرقى
خوشلىشىش بولۇپ قالار ، دېگەننى ئويلىماقتا ئىدى .
— ياخشى بايقا ، نېرىدىكى تۈزدىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈل-
سە ، مېنى ئۆتۈپ كەتتى دەپ هېسابلاۋەر ، توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈل-
مىسە...
— قوي ، مۇنداق سۆزۈڭنى ، — دېدى نادەم ، —
يولۇڭ خەتەرسىز بولسۇن ، مەن شتابقا خۇش خەۋەر ئاپىراي ،
قېنى ماڭ .
نادەم باتىرغازىنى ماڭغۇزۇۋېتىپ ، قارىياغاچقا ئېسىلىپ
چىقتى ـ دە ، ئۇ كەتكەن تەرەپكە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇردى .
ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ناھايىتى ئاستا بىلىنمەكتە ئىدى ، دەرەختىن
تاشلانغان سايىمۇ قىمىرلىماي تۇراتتى . ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىـ.
دىكى هاشاراتلارنىڭ چىرىلدىشى — ھەممە ياقنىڭ جىمجىتلىـ.

قىدىن ، باتىرغازىنىڭ شەپىسىز كېتىپ بارغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى . ئۇ شۇ تاپتا نەگە يېتىپ بارغاندۇ؟ ئەسكى تاملىقنىڭ ئۇدۇلىدىن ئۆتۈپ كەتكەنمىدۇ؟ ياق تېخى ئۇنچىلىك مۇساپە بېسىلمىدى ، بىرەر تىۋىش ئاڭلانمىسىلا ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن ۋە توپا ـ چاڭ توزۇتقان بولىدۇ . ئاڭلانمىغىنى تۈزۈك ...

بىراق ئاڭلاندى ، مىلتىق ، پىلىموت ئاۋازلىرى ئاڭلاندى !... نادەمنىڭ ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى . بېشى ئايلىنىپ ، تۈتۈپ تۇرغان دەرەخ شېخى قولىدىن چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى . ئۇ ئۆزىنى بېسىپ ، چىڭگىدە يۇمۇۋالغان كۆزىنى ئاچ- تى- دە ، شۇ ياققا قارىدى . ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە ماۋزېر ئۇنىمۇ بار ئىدى . نادەمنىڭ تەشۋىشلىك يۈزى ئاقىرىپ كەتتى . ‹ئەگەر ئۆلگەن بولسا ، ئوق ئاۋازلىرى نېمىشقا بېسىلمايدۇ؟ — دەپ ئويلايتتى ئۇ ، — جېرەن قاشقا قېنى؟ ئۇنىڭغىمۇ ئوق تەگدىمۇ يا؟› ... نادەمنىڭ كاللىسىنى قالايمىقان خىياللار ئورىۋالغانىدى :

ئوق ئاۋازلىرىمۇ جىمىقىپ قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى ، نادەمنىڭ يانغان كۆزلىرى يىراققا ، ئىككى يانغا تەكشى قادىلاتتى .

نېرىدىكى تۈزدىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى .

— ئەنە ، چىقتى ! توپا ـ چاڭ !...

ھاياجانلانغان نادەم خۇشاللىقىنى بېسىۋالالماي ۋارقىرىۋەت- تى . دەرەخ شاخلىرىنىڭ مىدىرلاپ كەتكەنلىكىنى بايقىغان دۈش- مەن ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق ئۈزدى . نادەم دەرەختىن بىراقلا سەكرەپ چۈشتى ـ دە يۈگۈردى .

— يولداش كوماندىر ، — دېدى ھاسىراپ كەلگەن نادەم ئەنۋەرگە ، — توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى ! باتىرغازى ئۆتۈپ كەتتى ، بىراق ئېتىشىش بولدى ، ئاڭلىغانسىز؟... ئۇ يارىدار بولغان بولۇشى مۇمكىن...

ئەنۋەر نادەمدىن ئاڭلىغان خەۋەرنى نىزامىددىنغا تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن پولك شتابىغا يۈگۈردى .
راست ، باتىرغازى ئۆتۈپ كەتكەندى . ئۇ ئېتىنى يېتىلەپ ئەسكى تاملىقنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ، دۈشمەن قومۇشلار ئارىسىدىن جىرەن قاشقىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە ، ئوق ئۈزدى . باتىرغازى ئاتقا چاققانلىق بىلەن مىندى ـ دە ، قارىنىغا چۈشۈۋېلىپ ، ئېتىنىشىپ چاپتى . ئۇلار يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، باتىرغازى ئۈزاپ كەتكەندى . ئۇ شۇنداق تېز چېپىپ بارغىنىچە ، داخىيەنزىدە تۇرۇشلۇق پولكنىڭ كوماندىرىغا يىنجۇخۇدىكى ئەھۋاللارنى دوكلات قىلدى . پولك كوماندىرى دەرھال بورتالا ، ئارشاڭ ، سىمپىتوزا ۋە كەڭسايدىكى قىسىملارغا جىددىي تېلېفون بېرىۋېتىپ ، هايال قالماي ئۆز پولكىنى باشلاپ يولغا چىقتى .
نىزامىددىن پولك ئوفىتسېرلىرى ، باتالىيون كوماندىرلىرىنى باشلاپ چىقىپ ، ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇردى . باتىرغازىنىڭ كەتكىنىگە ئىككى سائەت بولغانىدى . ئۇ ھېلىمدىن ـ ھېلىغا سائىتىگە قارايتتى ، مانا ئۈچ سائەتمۇ ئۆتتى ، قارىياغاچقا چىقىپ ، شۇ ياقنى كۆزىتىپ تۇرغان جەڭچى چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ نۇرغۇن ئاتلىقلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ كەلدى . ئەسكى تاملىقتا قىسقا ئېتىشىش بولدى . داخىيەنزىدىن چىققان پولك ، بۇ يەرنى قورشاپ كەچ كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرغان دۈشمەن سەپلىرىنىڭ بىر تەرىپىنى بۇزۇپ يېتىپ كەلدى .
پولك كوماندىرلىرى بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت بىلەن چاس بېرىشىپ كۆرۈشتى . باتىرغازى جىرەن قاشقىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، نىزامىددىننىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە ، دوكلات قىلدى :
— يولداش پولكونىك ! جىددىي ۋەزىپىنى تولۇق ئادا قىلىپ كەلدىم ! — ئۇنىڭ يارىلىنىپ ، داكا بىلەن تېڭىلغان سول قولى بويىغا ئېسىلغانىدى .
— يارايسەن ، باتىرغازى ! سەن قوش «باتۇرلۇق» ئوردې-

نىغا مۇناسىپ جەڭچىسەن! سېنى يەنە «باتۇرلۇق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلايمەن!...

نىزامىدىن ئالقىش ـ تەنتەنە ئىچىدە ئۆز كۆكسىدىكى «با-تۇرلۇق» ئوردېنىنى ئېلىپ باتىرغازىنىڭ مەيدىسىدىكى «باتۇر-لۇق» ئوردېنىنىڭ يېنىغا تاقاپ قويىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە پولك كوماندىرى نىزامىدىن باش شتابقا تۆۋەندىكىچە خەت يازدى:

«... يىنجۇخۇدا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى هۇجۇم قىلىش ـ ئىلگىرىلىيەلمەسلىك، تىركىشىش ـ پەسىيىپ قېلىش؛ يەنە هۇجۇم قىلىش ـــ يەنە ئىلگىرىلىيەلمەسلىك، ئەمما قۇربان بېرىش ـــ جانلىق كۈچلىرىمىزنى خورىتىش بولۇۋاتىدۇ. مې-نىڭچە، بۇ يەردە مەلۇم ھەربىي كۈچ قالدۇرۇلسا، يەنە بىر قىسىم ھەربىي كۈچ تاغ ئىچى بىلەن شىخوغا يۈرۈش قىلسا، بۇ دۈشمەنگە ئېغىر ۋەھىمە ھەم تەھلىكە سالىدۇ، بۇ ۋاقىتتا يىنجۇخۇنىمۇ، شىخونىمۇ ئېلىش ئاسان بولۇشى مۇمكىن، بەل-كى بىر ۋاقىتتا بولار، تېزرەك ئويلىشىپ بېقىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن ھەم بۇيرۇق كۈتىمەن.»

تۆتىنچى باب

ئۈيقۈنىڭ قەدرى جەڭچىلەرگە ئەڭ كۆپ ئۆتۈلىدۇ؛ ئۈيقۇ-سىراپ كەتكەندە، سەپتە كېتىپ بېرىپ ئۇخلاپ قېلىش — ئادەتتە يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ئەھۋال. قاش قارايغاندا بىرلا بۇيرۇق بىلەن يولغا چىققان جەڭچىلەر يېرىم كېچىگىچە توختى-ماي يۈردى. ئەمدى دەم ئېلىشقا بۇيرۇق بېرىلىدۇ، دەپ تۇرغان-دا، بىردىنلا يامغۇر يېغىپ قالدى. كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرى-ۋالىدىغان ۋاقىتمۇ بېرىلمىدى، راسا تۆتۈپ كېلىۋاتقان تاتلىق ئۈيقۇ خۇمارىمۇ تارقىلىپ كەتتى. ئۇستىۋاشىمۇ، تاشلىق يولمۇ چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ، يۈرۈش قىيىنلاشتى. بىراق، سەپتە تۇرغانلار تېتىكلىشىپ سالقىنداپ قالغاندى.

يامغۇر توختىماي يېغىۋاتاتتى. ھېلىلا جەڭچىلەر بىلەن كۆز قىسىشىپ ئوينىغان يۇلتۇزلار يۈزى، قارا بۇلۇتلار بىلەن قاپلىنىپ، سەللا نېرىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئەگەر يول ساي-لىقنىڭ ئىچى بولمىغاندا، ئادىشىپ كېتىش مۇمكىنىدى.

تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى.

يامغۇر سىمىلداپ يېغىپ توختاپ قالدى. بىر كىچىلىك قاتتىق يۈرۈش بىلەن پولك تاڭ ئاتقاندا، تاقىر تاغلىق — قويتاشقا كەلدى. بۇ يەر قىشلاق ئىدى. تاملىرى تاشتىن قوپۇ-رۇلغان، ئۈستى ئەگرى - بۈگرى تېرەك، شاخ ۋە قوي قىغلى-رى بىلەن يېپىلغان ھاڭقىر - قاي ئۇچۇق ئەسكى ئۆيلەر، پاكار تاغ باغرىدا غېرىبسىنىپ تۇراتتى. ئالدىدا يېتىپ كەلگەنلەر بەزى ئۆيلەردە ئۈزۈنلۈقى ئۈچ مېتىر، تومۇقى بىلەكتەك يىلانلارنى كۆرۈپ قالىغان بولسا، جەڭچىلەر مۇشۇ ئۆيلەرگە كىرىپ

ئۇخلاپ كەتكەن بولاتتى ، ئۇنىڭسىزمۇ كوماندىرلار هۆل كىيىم بىلەن ئۇخلاشقا رۇخسەت قىلمىدى . ھەممىسى چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى سىلىپ سىقتى - دە ، تاشلارغا يېيىشتى .

پولكنىڭ ھەمشىرە قىزلىرىمۇ ھىلىقى ۋەيرانە ئۆيلەرنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كىيىملىرىنى سىلىپ سىقتى ۋە شۇ چاغدىلا بىر-بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشتى .

— قىزلار ، نېمىگە ئوخشاپ قالدۇق ؟ — دېدى ھەجەر ئىچ كىيىمى بىلەن دىرىلدەپ تىترەپ ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقان دوستلىرىغا كۈلۈپ قاراپ ، ئۇنىڭ چىرايىدىن قىزىقچىلىقى بى-لىنىپ تۇراتتى .

رەيھان جاۋاب بەردى :

— نېمىگە ئوخشايتتۇق ، مايمۇنغا ئوخشاپ قالغاندىمىز

— مۇشۇ تۇرقىمىزدا بىزنى يىگىتلەر كۆرسە ، بەدەر قاچىدۇ ، جۇمۇڭلار… .

— ھەرقانداق سەتلىرى بولسىمۇ دېگىنە…

— ئالۋاستى كۆردۇق دەيدۇ - دە .

— ئادەم دېگەن كىيىم بىلەنلا ئادەم ئىكەن - دە ، بولمىسا ئاجايىپلا مەخلۇققا ئوخشاپ قالىدىكەنمىز .

— بەزى بىزەڭلەرغۇ ، قاچماق تۇگۈل ، — دېدى بىرسى ، — ھىجاراپ قاراپلا تۇرار…

— چىرايلىرىمۇ بىر قىسما بولۇپ كېتىدۇ - دە .

— تېخى بىزنى ماراۋاتقانلار بارمۇ ، كىم بىلىدۇ ، — ھەممىسى تۆت ئەتراپىغا قاراپ كۈلۈپ كېتىشتى . ئۇلارنىڭ كۈلكە سادالىرى تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ جاراڭلاپ ، يېقىن ئەتراپتىكى كەكلىكلەرنى يىراققا قاچۇرۇۋەتتى .

ھەجەر تىنىم تاپماي قىزىق گەپلەرنى قىلاتتى ۋە ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كىرمىگەن ئىشلارنى سۆزلەپ كۈلدۈرەتتى :

— ئەگەر كىمدە كىم شۇ تاپتا ئوغۇللارغا قارىيالىسا، ئۇنى باتۇر دەيمىز، — دېدى ئۇ رەيھانغا قاراپ، — قېنى سەن قاراپ باققىنا، ئۇلار قانداق بولۇپ قالدىكىن؟
— قارىغىلى كېلىپ كەتكەن بولسا، ئۆزۈڭلا قاراپ باتۇر بولۇۋالماسسەن، قېنى، مەرھەمەت...
— ھېلى بەدەر قاچىدۇ دەۋاتاتتىڭ، ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ قارىغۇسى كەپتۇ - دە...
قىزلار كۈلۈشتى.
رەيھان بىردىنلا چىرايىنى ئۆزگەرتىپ، ئويچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك مۇنداق دېدى:
— بىر زامانلار كېلىپ، باللىرىمىزغا بىزمۇ شۇنداق تۇرمۇشلارنى ئۆتكۈزگەن، دەپ سۆزلىسەك، بەلكى ئۇلار ھەيران قالار، ئازادلىق، تەڭلىك، باراۋەرلىك ئۈچۈن مۇشۇنداق ئازاب-لىق سەپەرلەرنى قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار نەدىنمۇ بىلسۇن.
— بىز دەيمىزدە، — دېدى ھەجەر ئۇنىڭغا ئۇلاپ، — كۆرەڭلىمە ھارىمىلار، سەنلەرنىڭ خاتىرجەم ياشىشىڭغا بىز ئا-ساس سالغان، ئۇ چاغدا...
— ئۇ چاغدا، بىز ئاشۇ زېمىنلارنىڭلاردا يېتىپ - قوپۇپ، جەڭ قىلمىغان بولساق، سىلەر بۇ ئايئاق، ئازادە ئۆيلەرگە ئىگە بولالمايتتىڭلار، بىز ئاشۇ چۆل - ئېدىرلاردىن، تاغ - داۋانلار-دىن ئاشمىغان بولساق، سىلەر بۇ رەتلىك، باراقسان، چىراغلىق كوچىلارنى كۆرمىگەن بولاتتىڭلار، دەيمىزدە، كېيىنكى ئەۋلاد-لار ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تارىخىنى بىلمىسە، خۇددى قارىغۇ ئادەمدەك تەمتىلەپ ماڭالماي قالامدۇ؟ !...
رەيھان ھاياجىنىنى بېسىپ، تاغ شامىللىرى يۇزىگە يايغان چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ كەينىگە سۈردى.
ئادەملەر ئۆزىگە ئىشەنسە، قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ھەقلىقلى-

قمغا كۆزى يەتسە ، ھەرقانچە خەتەرلىك سەپەرلەردىمۇ ، كەلگۈ-
سىنى — كېلەچەكنى ئويلايدۇ .
ھەمشىرە قىزلار كىيىملىرىنى شامالدىتىپ قۇرۇتۇشتى ۋە
پۈرلەشكەن يەرلىرىنى ئۇۋىلاپ ، ئالمقانلىرى بىلەن بىسىپ ،
رەتلىك كىيىۋېلىشتى . بېشىغا ئىسپانكا ، ئۇچىسىغا گىمناس-
توركا — يوپكا ، ئايىغىغا ئۆتۈك خوپ ياراشقان جەڭگىۋار
ھالەت ئەسلىگە كەلدى .
— قېنى جۇرۇڭلار ، — دېدى ھەجەر ، — ئەمدى ئادەم
سىياقىغا كەلدۇق .
ئۇلار تاملار كەينىدىن چىقىپ ، تاغ باغرىدىكى كەڭرى سايغا
كەلدى . جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى يانپاشلىغان - ئۇخلاشقان ،
بەزىلىرى ئۆتۈكلىرىنى كىيىشىۋاتقان ۋە بەزىلىرى تۆت - بەش-
تىن بولۇشۇۋېلىپ ، قىزىق پاراڭلارغا چۈشكەندى .
باتىرغازى ئەتراپىغا يەتتە - سەككىز ئادەمنى يىغىۋېلىپ ،
ئالدار كۆسىنىڭ قىزىق ئىشلىرىنى سۆزلەپ ، ئۇلارنى راسا
كۈلدۈرۈۋاتاتتى . قىزلار كۈلكە كۆتۈرۈلۈۋاتقان بۇ توپقا كېلىپ
قوشۇلدى .
— قېنى باتىرغازى ، قىزلارغا ئاتاپ ، قىزىق گەپلىرىڭنى
باشلىغىنا ، — دېدى بىرسى .
— سۆزلىسەم سۆزلەي ، ئەمما قاچمايسىلەر ، — دېدى
ئۇ گېپىنى باشلاپ ، — بىر يېزىدا بىر بەگ ئۆتكەنىكەن ، بەگ
چا ساقاللىق مەزگىلىدە ، خوتۇنىنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر خوتۇن
ئاپتۇ . ئىككى خوتۇن بىرى - بىرىدىن بەگنى كۈنلەيدىغان ، بەگ
چوڭ خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بارسا ، ئۇ : كىچىك خوتۇن بۇنىڭغ
ئامراق بولۇپ كەتمىسۇن ، دەپ ساقىلىنىڭ قارىسىنى يۇلىدى-
كەن ؛ كىچىك خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بارسا ، ئۇ : چوڭ خوتۇن
ئۆزىگە قارىتىۋالمىسۇن ، دەپ ساقىلىنىڭ ئېقىنى يۇلىدىكەن
شۇنداق قىلىپ ، بۇ بەگ بىر ئايغا بارمايلا كوسا ئادەم بولۇپ

قاپتۇ .
ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . قىزلار قىزىرىپ ئورنى-
دىن تۇردى .
باتىرغازى كۈلمەي :
— توختاڭلار ، توختاڭلار بۇدا ئوغۇللارنى ئوخشىتى-
مەن... — دېدى .
ھەجەر كەينىگە قايرىلىپ :
— شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بەگ تازا سەت خوتۇنغا ئايلىنىپ
قاپتۇ ، دەڭا ، — دېدى .
جەڭچىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى :
— ئۆلە . باتىرغازى ، مانا ئوخشاتتى دېگەن...
بۇ چاغدا نىزامىدىن تاغنىڭ بېشىدا ئىدى ، ئۇ شەرق تەرەپكە
نەزەر تاشلاپ تۇراتتى . ئۇنىڭ گەۋدىلىك بەستى ، تىك تۇرغان
قامىتى شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتىكى ، تۆۋەندىن قارىغان
ئادەمگە ئۇ تاغ ئاستىدىكى جەڭچىلەرنى ئەمەس ، گويا مۇشۇ
تاغلارنى يېتەكلەپ كېتىپ بارغاندەك بىلىنەتتى . ئۇنىڭ مورى-
سىدىكى پاگوندا ئىككى بالداق ، ئۈچ يۇلتۇز ، پېشانىسىدىكى
كاكار ، ئۆتكۈر كۆك نۇرىدا ۋالىلداپ تۇراتتى : ئۇ گەۋدىسىنى
ئاستا بۇراپ ، غەربكە نەزەر تاشلىدى ۋە دۇربۇنىنى كۆزىگە
تۇتۇپ ، ئۇزاق قاراپ تۇردى . ئۇ كېچىدىن تارتىپ ھازىرغى-
چە - چۈش بولاي دېگۈچە ئۆز جەڭچىلىرىنىڭ ئاغزىغا بىر
چىشلەم نان سالمىغانلىقىنى بىلەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ غەربكە
كۆپرەك نەزەر تاشلايتتى ۋە توق كىشىلەردەك غەمسىز ھالدا
قىزىق - قىزىق گەپلەر ، كۈلكىلەر بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈۋاتقان
جەڭچىلەرگە زوقلىنىپ قارايتتى .
ئەنە ، ھارۋىلار ، تۆگىلەر كارۋىنى كۆرۈندى .
گۈرۈپپا - گۈرۈپپا بولۇپ ئولتۇرۇشقان جەڭچىلەر نان
بىلەن پىشقان گۆشنى مەززە قىلىپ يېيىشتى .

ھارۋىنىڭ يېنىدىن بىر يىگىتنىڭ ئاۋازى جاراڭلىدى :
— ئاغىنىلەر ، خوش خەۋەر ! ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، خوش خەۋەر ، ئابدۇقادىرنىڭ شېئىرى چىقىپتۇ !...

ئۇنىڭ قولىدا گېزىت پۇلاڭلايتتى ، بىرنەچچىسى ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى . گېزىت قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ، بىرسى ئەمدىلا ئىككى قۇرنى ئوقۇغىچە ، يەنە بىرسى تارتىپ كېتىپ ، شۇ تەرىقىدە ئايلىنىشقا باشلىدى . ئاخىرى ئۇ ئەنۋەرنىڭ قولىغا تەگكەندىلا ئاندىن توختىدى . جەڭچى ئابدۇقادىر خۇشال بولسىمۇ ، لېكىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى .

كوماندىر ئەنۋەر «ئويغان» گېزىتىنىڭ شېئىرلار يېپىلغان بىر بېتىگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن ، مۇنداق دېدى :
— سىلەر شاۋ ـ شۇ قىلماي ، دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭلار ، مەن ئالدىرىماي ئوقۇپ بېرەي ، — ئۇ ئابدۇقادىرنىڭ «كەلدۇق» ماۋزۇلۇق شېئىرىنى زوق بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى :

« — بوۋام سادىر دىيارىغا چېلىش بىرلەن يېتىپ كەلدۇق ،
رەقىبلەر كۆكسىنى چەيلەپ ، يۈرەكىنى مىجىپ كەلدۇق .

«ئويغان» مەشئىلى بىزنى راسا پەيتىدە ئويغاتقاچ ،
كۈرەشتە ھەمنەپەس بولماق ئۈچۈن جاننى تىكىپ كەلدۇق .

ئۇلۇغ جاي ھەم ئۇلان بولاق ئېتەكى كەڭ گۈزەل يايلاق ،
ئاشۇ جايلاردىكى جەڭدە نى قۇربانلار بېرىپ كەلدۇق .

رەقىب قۇربانلىرى سانسىز بۇ يولنى توسسىمۇ چەندان ،
مۇشەققەت ، جەبرۇ زۇلمەتنى چېلىش بىلەن يېڭىپ كەلدۇق .

ئاسانغا چۈشمىدى مەقسەت شېھىتلەر قەبرىسىز قالدى ،
نىجاتلىق ئىشقىدا يانغاچ قىزىل قانلار كېچىپ كەلدۇق .

بۇ يولدا كۆپ خەتەرلىككە يولۇقساقمۇ پىسەنت قىلماي ،
ۋەتەن ئازادلىقىنى دەپ داۋانلارنى ئېشىپ كەلدۇق .

مۇبارەك ئەي ئىلى خەلقى ئازادلىق تۇغى ـ ھۆسنىڭگە ،
قىلايلى جەڭ ئارا جەۋلان ، بۇ لەززەتنى تېتىپ كەلدۇق .

شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا ، جەڭچىلەر ئالقىش ياڭراتتى ۋە ئابدۇقادىرنى تەرىپلەشلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن كۆتۈرۈلدى :

— يېتىشكەن شائىر ئىكەنسەن . قورساقتا ھۈنەر تولا دېگىنە…

— ئىنقىلابىمىزنىڭ تارىخىنى يازىدىغان ئادەم تېپىلدى .

— يۈرۈشلىرىمىزنىڭمۇ…

— بۇ شېئىردا يوشۇرۇنغان بىر جەڭگىۋار تارىخ بار ئىكەن ، — دېدى جامالىدىن ، — بۇنى ئېچىپ بەرمىسە بولمايدۇ ـ دە .

— توغرا ، — دېدى نادەم ، — شائىرنىڭ شېئىرى جەڭچىنىڭ ئوقىدەك بولۇش كېرەك ، — دېگەننى ئاڭلىغاندۇق ، مانا ئابدۇقادىرنىڭ شېئىرىمۇ ، ئۆزىمۇ بىز بىلەن جەڭگە قاتنىشىۋاتىدۇ ـ دە….

— ئابدۇقادىر ئىككى كىشىلىك جەڭ قىلىۋاتىدۇ .

— سۆزلە ، ئاداش ، تارىخىڭنى تولۇقراق ئوقۇپ قالايلى .

— مۇنداق بولسۇن ، — دېدى ئەنۋەر كۈلۈمسىرەپ ، ئابدۇقادىر ھەممىمىزگە ئايان ، مايتاغدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ كەلگەن قىسىمنىڭ جەڭچىسى ، بىز شۇنىلا بىلىمىز ، ئىسيان

كۆتۈرگەن قىسمىنىڭ ئىشلىرىنى تەپسىلىي ئۇقمايمىز ، ئۇخلاي-دىغانلار ئۇخلىسۇن ، ئاڭلايمىز دەيدىغانلار ، ئاۋۇ دۆڭگە يىغى-لىپ ، يۈرۈش باشلانغۇچە ئۇنىڭ تارىخىنى تولۇق ئاڭلايلى ، قانداق ئابدۇقادىر ؟

جەڭچى ئابدۇقادىر مەيلى دەپ بېشىنى لىڭشىتىشىغا ، باش-قىلارمۇ چورقىراشتى :

— ئاڭلايمىز !··· ئۇخلىمايمىز···

ئابدۇقادىر بۇرىغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى ـ دە ، ئىككى شورىۋېلىپ ، ئۆز قىسسىسىنى سۆزلەشكە كىرىشتى :

« — مايتاغدا خىزمەت قىلىۋاتقان چاغلىرىم ، شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىلىرى پەيدا بولغاندىن كېيىن ، پايلاقچىلىق ، چېقىمچىلىق ، تۆھمەت ئەۋج ئېلىپ ، ئادەم تۇتۇش باشلاندى . ئىشپىيونلار شۇنچىلىك كۆپىيىپ كەتتىكى ، ئىككى ئادەمنىڭ بىرسى چوقۇم ئىشپىيون بولۇپ چىقاتتى . تۇنۇگۇن كۆرۈشكەن بۇرادىرىڭنىڭ بۈگۈن تۇتۇلۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلايتتىڭ . ئى-شەنچلىك ماڭالمايدىغان ، قاتتىقراق يۆتىلەلمەيدىغان ھالەت شە-كىللەندى ، بۇنىڭغا بىر مىسال ئېيتىپ بېرەي . ئاقسۇ ئاۋاتلىق ھېلىم دېگەن ئاشپەز بىر گومىنداڭ ئەمەلدارىنىڭ يېنىدىن ئۆ-تۈپ كېتىۋېتىپ ، قاتتىقراق يۆتىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن «سەن مەقسەتلىك يۆتەلدىڭ» دەپ سولاپ قويغان . قورقۇش ، ۋەھىمە ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالدى . يۇرتۇمغا قايتىپ كېتەي دېسەم رۇخ-سەت قىلمايدۇ يا بىرەر ئىشمۇ بەرمەيدۇ . تاتمىنىڭ ئاچقۇسى تارتىۋېلىنغاچقا ، ۋەھىمە ئىچىدە شۈمشەرەپ يۈرۈشكە مەجبۇر ئىدىم ، گويا قەپەسكە چۈشۈپ قالغان قۇشتەك بولۇپ قالدىم . گومىنداڭ نۇرغۇن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئىشتىن توختى-تىپ ، پوتەي ياسىتىپ ، ئاكوپ كولىتىپ ، ھەر كۈنى ئېغىر مەجبۇرىي ئەمگەككە سالاتتى ، قارشىلىق قىلغانلارنى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلايتتى ، ھەتتا ئۆلگۈچىنىڭ كاللىسىنى سازايى قىلىپ

قوياتتى ، مىللىيلارنى خورلاش ، كەمسىتىش ئەۋج ئالدى . 1944 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1945 ـ يىلىنىڭ بېشىغا كەلگەندە خورلاش ، ئىشەنمەسلىك تېخىمۇ چېكىگە يەتتى . كەمسىتىش ، ناھەقچىلىق جېنىغا پاتقان ئادەم ، ھەر قانچە ياۋاش ، قورقۇنچاق بولسىمۇ ، ئاخىر غەزەپلەنمەي ، ئويغانماي قالمايدىكەن . گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ فاشىستلىقى ئاشقانسېرى غەزىپىم ئۆرلەپ ئويغىنىشقا باشلىدىم... غەزەپلىرىمنى باشقىلارغا ئېيتقۇم ، كۆڭۈل دەردلىرىمنى تۆككۈم كېلىدىغان بولدى .

مەن ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا ئانچە ـ مۇنچە شېئىر يازاتتىم ۋە ئۇنى لۇتپۇللا مۇتەللىپكە كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ ماختىشىغىمۇ ئىگە بولغانىدىم . شۇنداق ھەسرەتلىنىپ ، غەزەپلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە «تۇتۇلمەكتىمەن» دېگەن بىر شېئىر يازدىم . شېئىرىمنىڭ ئېسىمدە قالغان قۇرلىرى مۇنداق :

دەرد ـ ئەلەم سەھراسىدا يۇرمەكتىمەن ،
كۆز يېشىم دەرياسىدا ئۇزمەكتىمەن .
ۋاھ... ئەجەب جەبرۇ مالامەت ئىلكىدە ،
ئىككى يىغلاپ ، بىر كۇلۇپ ئۆتمەكتىمەن .

بۇ زېمىننى باستى قاپقارا بۇلۇت ،
زۇلمەتى گۇلخانىدا كۆيمەكتىمەن .
شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى قىلدى خاراب .
ھەر دەقىق ئۇن مىڭ قېتىم ئۆلمەكتىمەن .

ھەق جامالىنى كۆرەلمەي بىر قېتىم ،
ئەرتە ـ كەچ شېرىن خىيال سۇرمەكتىمەن .
تا... ئەزەلدىن تەلىيىم كاجمۇ مېنىڭ ،

كۆن ۋە ئاي ، يۇلتۇزلىدىن سورىماقتىمەن .

پاتتى زورلۇق جان ـ جىنىمغا بىھىساب ،
غەزىپىمدە مۇشتۇمۇم تۈرمەكتىمەن ،
تۇر ، ئەي قادىر ، بولما ھەرگىز نا ئۈمىد ،
تەڭلىك ، بەخت نۇرىنى كۈتمەكتىمەن .

شېئىرىمنى ماڭا ئوخشاش گومىنداڭدىن زارلاپ يۈرگەن ئىككى ئادەمگە ئوقۇپ بەرگەنىدىم ، نەدىن بىلەي ، شۇ كۈنى كېچىسىلا قولغا ئېلىنىپ قالدىم . تۈرمىدە ئۇرۇلدۇم ، سوقۇلدۇم ، بەدەنلىرىم تىلىندى… كىملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلدىڭ؟ كىملەر بىلەن بىرلەشتىڭ… دېگەن سوئاللار ھەر كۈنى مېنى قىينايتتى . مەن مۇشۇ بىر گەپنى : گۇناھسىز ھالدا خىزمەتتىن قالغانلىقىمغا نارازى بولۇپ ، مۇشۇ شېئىرنى يازدىم ، دەپلا تۇراتتىم .
تۈرمىدە ياتقانلارنىڭ قۇلىقى ئەڭ ئۇزۇن بولىدۇ . بىر كۈنى تۈرمىگە : ئىلىدا «ئالتە ئوغرى پەيدا بوپتۇ ، ئۇلار قورال-لىق ئىكەن ، خېلى ئىش تەۋرىتىۋېتىپتۇ… دېگەن خەۋەر تارقالدى . مەھبۇسلار جانلىنىپ كەتتى ، مەن ئاۋۋالقى ساۋاقلارنى ئېسىمگە ئېلىپ ھېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك ، خۇشاللىقىمنى بىلىندۈرمەي يۈردۈم . لېكىن ، كېچىلىرى ئۇيقۇم كەلمەيتتى ، ھاياجانلىناتتىم… ئىلىدىن كەلگەن خەۋەر يۈرەك ـ باغرىمنى دولقۇنلىتىپ ، يېڭى ـ يېڭى تۇيغۇلارنى قوزغايتتى ، شۇ پەرگە بارغۇم ، قوراللىقلارغا قوشۇلغۇم كېلەتتى . كۆڭلۈم قاناتلىرىغا مۇنداق مىسرالار تىزىلدى :

زۇلۇمنىڭ دەستىدىن پەرياد ، ماڭا ئىنسيان كېرەك بولدى .
كەمىنە خەستە ھالىمدۇر ، ماڭا غەمخان كېرەك بولدى .

تۇمان باستى بۇ ئۆلكەمنى قەيەردىن كەلدى بۇ ئاپەت،
يۇرەرگە كەڭتاشا ئەركىن، ماڭا دەۋران كېرەك بولدى.

بىزار بولدى خالايىقلار فاشىست قانخور جاڭ[1] خاقاندىن
ئىشىمغا چىن ئادالەتلىك، ماڭا سۇلتان كېرەك بولدى.

زۇلۇم ـ كۈلپەت كېلىپ باشقا مېنى ۋەيرانە ئەتكەچكە،
ھەۋەسنىڭ دامىدىن ياندىم، ماڭا ۋىجدان كېرەك بولدى.

بۇ ياشلىق نەۋ باھارىمنى ئاتاپ قويدۇم كۈرەش ـ جەڭگە،
ئەلى ئوغلانلىرى يەڭلىغ، ماڭا پالۋان كېرەك بولدى.

دۇئا ـ تەگبىر بىلەن ھەرگىز نىجاتلىق تاپقىلى بولماس.
قىلۇرمەن جەڭ ئارا جەۋلان ماڭا پەيكان كېرەك بولدى.

3 ـ ئاينىڭ بېشىدا تۈرمىدىن بوشاپ چىقتىم، بۇ چاغدا، گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداش ئۈچۈن ئورۇمچىدىكى مۇستەھكەم ئالتىنچى باتالىيونىدىن ئۈچ روتا ئەسكىرى مايتاغقا كەلتۈرۈلگەنىكەن. مەن بۇرۇن بىللە ئىشلىگەن ليۇباجۇن دېگەن ئاغىنەمنىڭ ياردىمى بىلەن بەشىنچى روتىنىڭ ئاشخانىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتىم، خىزمىتىم: ئوچاققا ئوت قالاش، قاچا ـ قۇچىلارنى يۇيۇش ئىدى. ليۇباجۇن ئاشخانىلارنى باشقۇرغۇچى بولۇپ، گومىنداڭنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى ئىدى. ئۇ مايتاغقا سىرتتىن چىقىمۇ ئۈچۈپ كىرەلمەيدىغان ياكى چىقالمايدىغان شارائىتتا شىخوغا كىرىپ، ئاشخانىغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى

① جاڭ — جياڭ جيېشى.

ئېلىپ كېلىپ تۇراتتى .
بۇ مەزگىلدە گومىنداڭچىلار ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قالغا-
نىكەن . ھەممىسىنىڭ بېشى چۈشكەن ، روھسىز - پەرىشان
ئىدى . ئىلىدىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەر ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى شۇن-
داق سۇندۇرۇۋەتكەنىدى . ئەمما ، بەشىنچى روتا كوماندىرى ساي-
تاخۇن بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ ، مەغرۇر يۈرەتتى ، بۇ ھال مېنى
ئەجەبلەندۈرەتتى .
گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ تەمىناتى بەك ناچار ، تامىقى ئې-
غىزغا ئالغۇسىز ئۇسال ئىدى . كۆك ماتادىن تىكىلگەن كىيىم-
لىرى جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن ، ئۇلار ئەتىدىن كەچكىچە
تۆت ئۇششۇق ، ماجاڭ ، قارتا ئويناپتتى ، جېدەللىشەتتى ، تىللى-
شاتتى...
بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن ، ئۆزۈم يالغۇز ئاشخانىدا قاچا
يۇيۇپ ئولتۇرسام ، سايتاخۇن كىردى . ئۇ بۇرۇنقىدەكلا مەغ-
رۇر ، روھلۇق ئىدى .
— قادىر ، — دېدى ئۇ ، — سېنى شائىر دەپ ئاڭلاي-
مەن ، ھېلىقى شېئىرىڭنى ئوقۇپ بەرمەمسەن ، شائىرلىقىڭ
قانچىلىككىن ؟
— قويۇڭ كوماندىر ، — دېدىم مەن ، — ئۇ شېئىرىم-
نىڭ دەردىنى ئاز تارتمىدىم...
— ئاناڭ سېنى ئوغۇل بالا دەپ تاپقاندۇ ، يېزىشتىن
قورقمىغان ئادەم ئوقۇشتىن قورقامسەن - ھە ؟
مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي ، بېشىمنى تۆۋەن سالدىم .
— مېنىڭدىن قورقۇۋاتامسەن ، مەن باشقا كوماندىرلارغا
ئوخشامدىم يا ؟ تۇر ، ئورنۇڭدىن قورقۇنچاق ! دەردىڭنى ئادىمىنى
تېپىپ ئېيت ، ئوقۇ !
سايتاخۇننىڭ سۆزلىرى ماڭا قورقۇش ، ئەندىشىلىك ئە-
مەس ، قانداقتۇ يار - يۆلەك ، ھېسسىداشلىق تۇيۇلدى .

شېئىرىمنى يادلاپ بەردىم.

— ھە، بارىكاللا! تاپقان ئاتاڭغا رەھمەت، تۇغۇلغەن مۇشتنى ئىچمۇەتمەي، تېخىمۇ چىڭ تۇگۇش كېرەك، ئۇنى ئۇرۇدىغان چاغ كېلىدۇ، ئەمەسمۇ!

بۇ كۈنلەردە گومىنداڭنىڭ تەشۋىقاتى يۇرۇپ تۇراتتى: غۇلجىدا «ئالتە ئوغرى» پەيدا بولدى، ئۇلار بۇلاڭچىلىق قىلىپ خەلققە ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. خوتۇن ـ قىزلارنىڭ نومۇسىغا تېگىۋاتىدۇ... بىز زەربە بەرگەندىن كېيىن، تاغقا قېچىپ كەتتى. يەنە چۈشمەيدۇ، دېگىلى بولمايدۇ، يامان ئادەملەرنىڭ، ئوغرىلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئىشەنمەڭلار، ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىڭلار، دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشلار ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇراتتى.

بەشىنچى روتا كوماندىرى سايىتاخۇننىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە كەچقۇرۇنلۇقى ئۆيىگە كىردىم. ئۇنىڭ ئۆيىدە مۇئاۋىن روتا كوماندىرى نىياز ۋە ۋزۋود كوماندىرلىرى ئولتۇرغانىكەن.

سايىتاخۇن گەپ باشلىدى:

— بىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى گومىنداڭ ئۈستىدىن قاقشاپ كېلىۋاتىمىز، ھەربىي باشلىقلىرىنىڭ زوراۋانلىقىدىن شىكايەت قىلىپ يۈرۈۋاتىمىز، ئەسكەرلىرىمىزمۇ ناچار تەمىناتتىن، خورلاش ـ كەمسىتىشلەردىن بىزار بولۇۋاتىدۇ... بىراق قاقشاش، شىكايەت بىلەن ئىش تاگاتمايدۇ، بىزنىڭ قولىمىزدا قورالىمىز بار، شۇنداق ئوڭۇشلۇقلارغا ئىگە تۇرۇپ، ئۆيۈشماي، بىرلەشمەي يۈرۈۋېرەمدۇق؟ ئەنە غۇلجىدا ھازىر قوزغىلاڭ بوپتۇدەك، قوزغىلاڭچىلار غۇلجىنى ئىشغال قىلدى دېگەن خەۋەرلەر كېلىۋاتىدۇ، ھۆكۈمەت: ئۇ ئالتە توك ـ توكنىڭ ئىشى، دەۋاتىدۇ، قايسىسى راست؟ بىز قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟...

سايىتاخۇن قورقۇمسىز، مەرد، سۆزلىرى ئۆتكۈر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى كۆڭلىمىزگە گويا بىر پارچە ئوت بولۇپ چۈشۈپ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىمىزنى قىزىتىۋاتاتتى.

ئۇنىڭ مەردانە ئاۋازى يەنە جاراڭلىدى :
— بىز بۇگۇن بۇ يەردە ئون بەش كىشى باش قوشۇپ يىغىن ئېچىۋاتىمىز ، بۇ ئون بەش كىشىلىك تەشكىلات بولسۇن ، بۇنىڭ نامىنى «قوزغىلاڭ» دەپ ئاتايلى ، كۆتۈرۈلەيلى ، هەرە-كەت قىلايلى ، نىجاتلىق ئىزدەيلى ، سېپىپ يېتىۋەرمەيلى ، بىز-مۇ ئىنسانىي غۇرۇرىمىزنى كۆرسىتەيلى ، قانداق دەيسىلەر ؟
هەممىمىز ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللىدۇق .
سىرتتىن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ قالدى . هەممىمىز ئالدى-مىزدىكى ئوشۇق ، ماجاڭ ، قارتىلارنى قولغا ئېلىپ ۋارقىراش-تۇق :
— قولۇڭنى كۆتۈرۈپ ئات !...
— سىيا چۈشتى !...
— ئاتلاتماي ئاچ !...
ئىشىك ئېچىلىپ ، مايتاغنى قوغداش قىسمىنىڭ باش كو-ماندىرى ئىككى مۇهاپىزەتچىسى بىلەن كىرىپ كەلدى ، سايتا-خۇن ئورنىدىن چەبدەسلىك بىلەن تۇرۇپ :
— هۆرمەت بىلەن دىققەت ! — دەپ ۋارقىرىدى . هەممە-مىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا چاس بەردۇق .
— هە ، سا لىيەنجاڭ قىمارغا بەك بېرىلىپ كەتتى-ڭىز ، — دېدى باش كوماندىر ، — خوتۇنىڭىزنى ئۇتتۇرۇپ قويماڭ يەنە...
— بىز مەردانە ئويۇنچى ، هۆرمەتلىك باش كوماندىر ، — دېدى سايتاخۇن كۈلۈمسىرەپ ، — ئۇتتۇۋالسا بېرىۋېتىمىز .
باش كوماندىر قاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە :
— مەيلى - مەيلى ، ئوينىڭ ، لېكىن هوشيارلىقىڭىزنى يوقىتىپ قويماڭ ، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ هەرىكىتى يامان ، — ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە يېتىكەندى ، — بىخودلۇق ئۆلۈم بىلەن تەڭ ، قانداق دەيسىز ؟

— مېنى ئەۋەتسىڭىز باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، ئالتە تولۇ - توكنى پاكپاكىز يوقىتىۋېتەتتىم.

— ئۇرۇشتا باتۇرلۇق ياخشى ئامىل، لېكىن ئەڭ ياخشىسى، ئېغىر تىپتىكى قورال، — ئۇ ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ، بېشىنى لىڭشىتقان هالدا چىقىپ كەتتى.

ئاياغ تىۋىشلىرى يىتكەندىن كېيىن، بىز كۈلۈشۈپ كەتتۇق.

سايتاخۇن مۇنداق دېدى:

— تەشكىلاتىمىزنىڭ مەقسىتى: قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ شىخۇ خەلقىنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە شىخۇنى ئازاد قىلىپ ئىلى قوزغىلىڭىغا قوشۇلۇش. مېنىڭچە، ئىلىدىكى ئىش ئالتە تولۇ - توكنىڭ ئىشى ئەمەس. ئۇ زور قوزغىلاڭ بولۇشى مۇمكىن، ئۇنداق بولمىسا، بۇلار نېمانچە ئەندىشىگە چۈشۈپ كېتىدۇ؟ هېلى باش كوماندىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدۇقمۇ، هەرىكىتى يامان دەپ، شۇنچە يىراق يەردە تۇرۇپ، ئەنسىزلىككە چۈشىدۇ؟...

— بۇ قېيىن، — دېدى مۇئاۋىن روتا كوماندىرى، — شىخۇدا قوشۇن كۆپ...

سايتاخۇن دەرهال ئېيتتى:

— شىخۇغا ئادەم ئەۋەتىشىمىز كېرەك، هازىر مايتاغنى بەك قامال قىلىۋاتىدۇ، هەقىقىي ئەهۋالنى ئۇقۇپ باقايلى. تارىختا نۇرغۇن زور قوزغىلاڭلار بولغان، لېكىن دەسلەپتە ئۇلار بىرنەچچە كىشى بىلەنلا ئىش باشلىغان، ئاز - كۆپلۈكىنى ئويلاپ تېڭىرقاپ تۇرمايلى...

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئېيتتىم:

— شىخۇغا مەن كىرەي، لىيۇباجۇن بىلەن مۇناسىۋىتىم قويۇق، ئۇ شىخۇغا كىرىشىمگە رۇخسەت بېرىشى مۇمكىن.

ئەتىسى مەن تىلىڭ - تىڭلاش ئۈچۈن شىخۇغا كىردىم،

Altun Qq

قۇلىقى ئۇزۇن كىشىلەر بىلەن ــــ بىكار تەلەپلەر، هارۋىكەشلەر، ساتىراشلار، قاساپلار بىلەن ئۇچراشتىم. سايتاخۇننىڭ تاپشۇرمىسى بويىچە مەشھۇر زات ــــ ھېلىم ھاجىم بىلەن كۆرۈشتۇم. ھەربىي ئەھۋاللارنى ئىگىلەپ، بۇ يەردە ھەقىقەتەن گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى ئۇقتۇم. شىخۇ بازىرىدا كېتىپ بارسام، ئالدىمدىن مەن بۇرۇنلا تونۇيدىغان نىنا ئىسىملىك قىز چىقىپ قالدى.:

ــــ ۋۇي... قادىر بارمۇسەن؟ ــــ ئۇ مەن بىلەن خۇشال ھالدا كۆرۈشتى. بۇ دادىسى خەنزۇ، ئانىسى ئورۇس پرووۋوتكا قىز بىلەن ئۈرۈمچىدىكى ۋاقتىمدا تونۇشقان ۋە يارۇ دوست بولۇشقانىدىم. ئۇنىڭغا ئۆيلەنمەكچى بولغىنىمدا، مېنى ئۇ قاق تارتىپ، يېڭىسادىن چىقىپ، ئۈرۈمچىدە ئاشپەزلىك قىلىۋاتقان دادام يول قويمىغان، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمىگەن. ئۇ مېنى بىر قاۋاقخانىغا باشلاپ كىردى. دۇكاننىڭ كەينىدە ئۆيى بار ئىكەن، دادىسى مەيپۇرۇشلۇق قىلىدىكەن. نىنانىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ دادىسى بىلەن شىخۇغا كېلىپ ئورۇنلىشىپ قاپتۇ. نىنا مېنىڭ ئۇستۇۋېشىمنىڭجۇل ـ جۇللۇقىغا، جۇدەپ ئورۇقلاپ كەتكىنىمگە ئېچىندى. مەن مايتاغدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تارتىۋاتقان ئېغىر كۈنلىرىنى، ئۇلارغا ئىشتىن توختىتىپ تاشيول، پوتەيلەرنى ياسىتىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم.

ــــ مۇشۇ يەردە قال، ساڭا ئىش تېپىلىدۇ، بىز بىللە ياشايلى، ــــ دېدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن. ئۇنىڭ كونا ئوتلىرى تېخى ئۆچمىگەنىكەن، مېنىڭ بۇ يەردە قېلىشىم ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا:

ــــ ھازىر بۇ يەردە قالالمايمەن، ماڭا ئاران تۆت سائەتلا رۇخسەت بەرگەن، قالسام، سۈرۈشتۈرۈپ كېلىدۇ، تۇتۇۋالسا، ئېتىپ تاشلايدۇ، مەن كېتىمەن، ئەمما كۆرۈشۈپ تۇرايلى، ــــ

دېدىمەن قايتىپ دۇكاننىڭ ئالدىغا چىققاندا :
— خەير - خوش ، نىنا ، كۆرۈشكىچە ئامان بول ، — دېدىم قولۇمنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ .
نىنا كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قارىدى - دە ، دۇكاننىڭ ئالدىدا سېتىش ئۈچۈن ئېسىپ قويغان گېزىتلەردىن ئىككىنى ئېلىپ ماڭا سۇندى :
— مە ، تاماكا چېكەرسەن...
نىنا بىلەن خوشلىشىپ مېڭىپ ، كېرەم مەنجاڭنىڭ ئاشخا- نىسىغا كىردىم . تاماق يەپ ئولتۇرۇپ ، گېزىتنى ئېچىپ قارى- سام ، بىرسى خەنزۇچە «شىنجاڭ گېزىتى» ، يەنە بىرسى غۇل- جىدا چىقىدىغان «ئويغان» گېزىتى ئىكەن ! شۇئان يۈرىكىم دۈپۈلدەپ ئۇرۇپ كەتتى ، گېزىت ئەمەس ، خۇددى گۆھەر تېپىۋالغان ئادەمدەك خۇشال بولۇپ ، گېلىمدىن تاماق ئۆتمىدى . گېزىتنى دەرھال قوينۇمغا سالدىم ، ھاياجانلانغانلىقىمدىن ئور- نۇمدىن تۇرۇپ كېتىپتىمەن . كۆمۈرخانىغا كىرىپ ، ئۇنىڭ باش ماقالىسى — «ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت» نى ئوقۇپ چىقتىم . خە- ياللىرىم جۇشقۇنلىنىپ ، پۈتۈن ئەزايى - بەدەنلىرىم يالقۇنلى- نىپ يېنىپ كەتتى ۋە بىردىنلا كۆز ئالدىمغا نىنا كەلدى : «ئۇ ماڭا تاماكا چېكىش ئۈچۈن قەغەز ئەمەس ، ئىنقىلاب ئوتىنى بېرىپتۇ ، مەشئەل بېرىپتۇ . قايمۇقۇپ قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي يۈرگەنلەرگە نۇرلۇق يول كۆرسىتىپتۇ !... ئۇ ئاڭسىز ، بىلمەي بېرىپ قويغانمىدۇ ؟... كۆزۈمنىڭ ئىچىگە مەنىلىك قارىغىنى بىكار ئەمەسكەن - دە ، ئۇنىڭ ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋىتى بار ئىكەن - دە ، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ خەۋەرلىرى مۇشۇ يەردىن تارىلىدىكەن - دە ، شىخۇ خەلقىنىڭ ئاغزىدىكى يېڭىلىقلار ئۇنىڭ دۇكىنىدىن چىقىدىكەن - دە... ئىسىت ، ئىسىت ، كېتىدىغان ۋاقتىم بولۇپ قالغىنى ، يېنىپ بېرىپ

ئاشكارا سۆزلىشىش كېرەك ئىدى ، بىراق پەيت كېتىپ قالدى ، ماشىنا بېكىتىگە ھازىرلا بېرىش ۋاقتى بولۇپ قالدى . ماشىنا بېكىتىگە تېز يېتىپ باردىم . ئەمما ، گېزىتنى مايتاغقا قانداق يەتكۈزىمەن؟ ئۈچ قەۋەت پوست بار ، قاتتىق تەكشۈرىدۇ ، گېزىت ئەمەس ، قاغىنىمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ . بېشىم قېتىپ تۇرغاندا ليۇباجۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم . ئۇنىڭ ئىككى قولىدا ئىككى سېۋەت بولۇپ ، بىرسىدە كۆكتات ، بىرسىدە پىنتوزا بار ئىدى . ماڭا خىزىر يولۇققاندەك خۇشال بولۇپ كەتتىم . چۈنكى ، ئۇ گومىنداڭنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى ئىدى . (مەن ئۇنىڭغا ئۇررۇمچىدىكى ۋاقتىمدا بىر ئەسقاتقان ، خاڭچىڭ كۆلۈبىنىڭ ئالدىدا قىز تالىشىپ ، بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن پەيتتە ، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋەتكەنىدىم) پىنتوزا بار سېۋەتنى مەن كۆتۈرۈۋالدىم ، دە ، پۇرسەت تېپىپ ، گېزىتنى ئۇنىڭ ئاستىغا تىقىۋەتتىم ، ماشىنىدا يۇرۇپ تەكشۈرۈش ئورنىغا كەلدۇق ، يۈرىكىم ئەنسىزلىك بىلەن ئۇرۇپ كېتىپ باراتتى ، تەكشۈرۈلۈپلا قالسا ، بېشىم ئامان قالمايتتى . ئادەملەرنى بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپ ماڭا كەلگەندە ، ليۇباجۇن :

— ئۆز ئادەم ، — دەپ قويدى . شۇنىڭ بىلەن تەكشۈرۈشتىن قالدىم .

ماشىنىدىن چۈشۈپ ماڭدۇق ، مەن كەينىدە قالغان بولۇپ ، پىنتوزىنىڭ ئاستىدىكى گېزىتنى ئېلىپ قوينۇمغا ئىتتىكلا سېلىۋەتتىم .

كېچىسى ئەل ياتار چاغدا ، گېزىتنى ئېلىپ سايتاخۇننىڭ ئۆيىگە كىرسەم ، ئۇلار يەنىلا ئوشۇق ، قارتىلارنى يىغىپ قويۇپ ، جىددىي پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇشقانىكەن ، مەن كىرىپ ئىشىمدىن مەلۇمات بەردىم :

— شىخودا ھازىر گومىنداڭنىڭ ئىككى پىيادە پولكى ، بىر ئاتلىق دىۋىزىئون ، بىر ئارتىللېرىيە قىسمى (توپچىلار

قىسمى) بار ئىكەن ، ئىلىدىكى «ئوغرى» دېگەنلەر ئوغرى ئەمەس ، رەسمىي ئىنقىلابچىلار ئىكەن ، ئۇلار غۇلجىنى ئازاد قىلىپ ، هازىر بورتالاغىچە كەپتۇ ، ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنى قۇرۇپ ، ئۇنىڭ گېزىتىنى چىقىرىپتۇ ، مانا «ئويغان» گېزىتى !

ھەممەيلەن جانلىنىپ كەتتى ، سايتاخۇن قولۇمدىن گېزىتنى ئېلىپ «ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت» دېگەن باش ماقالىنى ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ ئوقۇدى . ئۇ ئورنىدىن تۇردى . هاياجانلانغانلىقىدىن قولىدىكى گېزىت تىترەپ تۇراتتى ، يۈزلىرىدە ئىشەنچ ، شادلىق ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى .

— مانا قېرىنداشلا ! — دېدى ئۇ هاياجانلىنىپ ، هۆكۈمەتنىڭ تەشۋىقاتىدىكى بوھتان ، ئالدامچىلىق ، ئويدۇرمىلارنىڭ سىرى ئېچىلدى . ئىلىدىكى ئىش «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشى بولماستىن ، ئالتە مىڭ — ئالتە يۈزمىڭ ئوغرىنىڭ ئىشى ئىكەن ، ئىنقىلاب ئىكەن ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بوپتۇ ! خوش ، بىز مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ، قانداق قىلىشىمىز كېرەك ؟ خۇددى قۇرتتەك مىدىرلاپ يۈرۈپ ، ۋىجدان - نومۇسىمىزنى بۇلغاۋېرەمدۇق ؟ ياكى بىزمۇ ۋەتەن ، خەلقىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىمىزنى ئەمەلدە كۆرسىتەمدۇق ؟...

ھەممىمىز ئەمدى ئىككىلىنىشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى ، كۆتۈرۈلۈشنىڭ لازىملىقىنى ، پەيتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىقنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىشتۇق . يىغىندىكىلەرنىڭ يۈزلىرىدە ، كۆزلىرىدە ، لەۋلىرىدە ئاجايىپ روھىي جۇشقۇنلۇق ، يورۇقلۇققا تەلپۈنۈش كەيپىياتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى ، بەزىلەرنىڭ كىرپىكلىرىگە ياش تامچىلىرى ئېلىنگەن...

سايتاخۇن تەمكىنلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

— ئەسكەرلىرىمىزنىڭ كىيىمى يېشىلىڭ ھەم جۇل - جۇل، ھازىر تېخى سوغۇق، بىرنەچچە كۈن تەخىر قىلايلى، 4 - ئاينى كۆرەيلى، شۇنىڭغىچە ھەر - بىرىمىز ئىككىدىن ئادەم تەربىيە-لەيلى. سەگەك يۈرەيلى، قانداق خەۋەر ئاڭلىساق، تەشكىلاتى-مىزغا يەتكۈزۈپ تۇرايلى...

يىغىندىن كېيىن، سايتاخۇن مېنى ئايرىپ قېلىپ، نان قۇرۇتۇپ، يوشۇرۇن بىر يەرگە قاچىلاپ تۇرۇشنى تاپىلىدى ھەم ليۇباجۇندىن ئاسماقچىلاپ گەپ ئېلىشنى جېكىلىدى.

يىغىندىن قايتىپ چىقىپ، زادى ئۇيقۇم كەلمىدى. پۈتۈن بەدەنلىرىم ھاياجاندىن يالقۇنلىنىپ يانغاندەك قىلاتتى. خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ئاجايىپ قىياپەتلەر — ئارغىماق ئۈستىدە قىلىچ ئوينىتىپ، گومىنداڭچىلارنى چېپىپ كېتىپ بارغان ھا-لەتلەر ۋە مايتاغدىكى پوتەيلەرنى پارتلىتىپ كۇمپەيكۇم قىلىۋەت-كەن كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنەتتى. «ئويغان» گېزى-تى بىر سانىنىڭ «قوزغىلاڭ» ئىچىدە پەيدا قىلغان كۈچ - غەيرىتى، تېڭىرقاشلارنى بەربات قىلىپ، مۇستەھكەم تۇرغۇز-غان ئىشەنچ ۋە ئېچىپ بەرگەن نۇرلۇق يولى مېنى ئاجايىپ ئىلھاملاندۇرۇۋەتكەنىدى. قەلبىمدىن — يۈرەك - باغرىمدىن مانا مۇنداق مىسرالار خۇددى فونتاندەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلى-دى:

كىرىپ شىخۇ بازىرىغا ۋىسال جانانىنى تاپتىم،
كۆرەش سىگنالىنى چالغان يۈرەك دەرمانىنى تاپتىم.

يۈزى گويا تولۇن ئايدۇر، كۆزى چولپان، تىلى ئۆتكۈر،
قېشى قۇندۇز، چېچى سۇمبۇل، شېرىن - پەرھادىنى تاپتىم.

قاراپ ھۆسن - جامالىغا يۈرىكىمگە تۇتاشتى ئوت،

كۆرۈشكە ئىنتىزار بولغان گۈلى رەيھاننى تاپتىم .

كېچە ـ كۈندۈز ئاسارەتتە ، قارايتتىم تەلمۈرۈپ ھەريان ،
تەسەددۇق جان ، سائادەتلىك بەخت ئىقبالىنى تاپتىم .

ئۇنىڭ نامى ئىكەن «ئويغان» ، ئازادلىق نۇرىنى چاچقان ،
زۇلۇم تەختىنى ئۆرتەرگە جازا گۈلخاننى تاپتىم .

ئوقۇغاندا خۇشاللىقتىن تېنىم تولدى جاسارەتكە ،
ئۆزۈمنى ئاتىدىم جەڭگە ، چىقىپ ھەمراھلىنى تاپتىم .

«ئويغان» بەردى كۈچ ـ ئىدراك ، كۆرەش ـ جەڭ باش-
لىنىپ كەتتى ،
قۇتۇلدۇق تېگىرقاشلاردىن باھار ئەييامىنى تاپتىم .

ۋەتەن ئازادلىقنى دەپ ، ئۆلۈمدىن قورقمىدى مەردلەر ،
شۇ مەردلەرنىڭ قاتارىدا بۈيۈك جەڭگاھىنى تاپتىم .

قادىرمۇ جان پىدا ئەيلەپ ، قوشۇلدى جەڭگىۋار سەپكە ،
ئازادلىق تۇغى كۆتۈرگەن ئىلى گۈلزارىنى تاپتىم . »

ھېكايە ئاڭلاپ ئولتۇرغان باتىرغازى ئۆزىنى تۇتۇۋا-
لالمىدى :

ـــ ئوغۇل بالا... يارايسەن !

ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن ھەقىقەتەن ھاياجانلانغا-
نىدى . ئۆزلىرىنى شۇ ۋەقە ئىچىدە سېزىپ ، ۋاقىتنىڭ قانچىلىك
ئۆتكەنلىكىنى ، كەچ كىرىپ قېلىۋاتقانلىقىنىمۇ تۇيماي قېلىشقا-
نىدى .

ئابدۇقادىر ھېكايىسىگە يەنە چۈشتى :

« — بىراق ئىشىمىز كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى ، 4 - ئاي كىرىشى بىلەنلا كۈيتۇڭ ئايرودرومىنى ساقلاۋاتقان ئابلىز ، ئالىدىراپ - تېنەپ تەشكىلاتنىڭ رۇخسىتىسىزلا چېدىرغا ئوت قويۇۋېتىپ ، ئۆز ۋزىۋودىنى باشلاپ ، غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقىپ كېتىپتۇ . بۇيرۇق بويىچە سايتاخۇن ئۆز قىسمىدىن — تەشكىلات ئەزالىرىدىن بىر گۇرۇپپا تەشكىللەپ ، ئۇنى ئىزدەپ چىقىپ كەتتى ۋە ئۈچ كۈندىن كېيىن ، تاپالمىدىم ، دەپ قايتىپ كەلدى . ئەسلىدە قوغلاپ يەتكەنىكەن ، لېكىن ئىش پۈتكەن ، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز كېتىشى خاتالىق بولسىمۇ ، «قوزغىلاڭ» كۆتۈرۈلۈشىگە بىرمۇنچە قىيىنچىلىقلارنى كەلتۈرسىمۇ ، ئۇنى قويۇپ بەرمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

شۇنىڭ بىلەن ئىش چاتاقلاشقىلى تۇردى . گومىنداڭ سايتاخۇن قىسمىدىن گۇمانلىنىپ ، يەنسىخەي كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقان ئۇنىڭ بىر گۇرۇپپا ئادىمىنى مايتاغقا قايتۇرۇپ كەلدى ۋە گومىنداڭنىڭ سايتاخۇن قىسمىغا بولغان نازارىتى كۈچەيتىلدى .

بىزنىڭ تەقدىرىمىز قىلنىڭ ئۈستىدە تۇرغان شۇ ئېغىر كۈندە ، تۇيۇقسىز ليۇباجۇن مېنى چەتكە تارتىپ :

— سىلەرنىڭ ئاشخانىدىن تاماق يەۋاتقان بەشىنچى روتا گۇمانلىق بولۇپ ، ئۇلارنى ماناسقا يۆتكەپ ئەكەتمەكچى ھەم ئۇ يەرگە ئاپىرىپ قورالسىزلاندۇرماقچى ، سەن شۇلار بىلەن كېتەمسەن ياكى سېنى باشقا ئاشخانىغا يۆتكەپ قويايمۇ ؟ — دېدى .

مەن :

— جېنىم ئاداش ، ئاغىنىدارچىلىقتا يەتسەڭ ، مەن ئۇياققا كەتمەيمەن ، سېنىڭ بىلەن بىللە قالىمەن ، قىلغان ياخشىلىقىڭنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن ، مېنى يۆتكەپ قوي ، — دېدىم يېلىنغان قىياپەتتە .

ئۇ ماقۇل بولدى - دە ، بۇ سۆزنى ئاغزىمدىن چىقارماسلىق-

نى جېكىپ قويۇپ كەتتى.
مەن بۇ سىرنى سايتاخۇنغا يەتكۈزدۈم. ئۇ شۇ كۈنى كەچتە
تەشكىلاتنىڭ جىددىي يىغىنىنى ئاچتى:
— ئەھۋال ئېغىر، بۇرادەرلەر، بۈگۈن قوزغالمىساق،
ئەتە تۇتۇلىمىز، — دېدى ئۇ. ئۇنىڭ چىرايى جىددىي تۈس
ئالغان ۋە ئۇ ئىنتايىن ھوشيار، تەدبىرلىك كوماندىر ئىدى.
بىر مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە شۇنچە مۇھىم، جىددىي
ۋەزىپىلەرنى پۇختا، ئىددىتلىق ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇپ بول-
دى، — بۈگۈن كېچە جەنۇبىي پوتەيلەرگە پوستتا تۇرۇش بىز-
نىڭ روتىغا كەلگەن، ئۇ يەرگە تەشكىلات ئەزالىرىدىن قويۇڭلار،
كېچىدە قوزغىلىمىز، شۇنىڭغىچە قادىر بىلەن نەجمىدىن مايتاغ-
شىخۇ تېلېفون سىمىنى كېسىپ تاشلىسۇن، پوتەيلەردە پوستتا
تۇرغانلار كېچە سائەت بىردە باتالىيون شتابىغا قارىتىپ ئوت
ئاچسۇن. «ئالتە ئوغرى» كېلىپ قاپتۇ، دېگەن تۇيغۇ پەيدا
قىلىپ، ھۇجۇم قىلغان بولۇپ، بىز بۇ يەردىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ
كېتىشىمىز كېرەك. يىراقلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن ئۈچ كىشى دا-
ۋاملىق ئوت ئېچىپ تۇرۇشى ۋە ئۇلارنىڭ كېيىن بىزگە يېتىشى-
ۋېلىشى ئۈچۈن، ئاشخانىنىڭ ئىككى ئېتى تەق قىلىپ قويۇلۇ-
شى كېرەك، تەييارلىققا كىرىشىڭلار. بۈگۈن ئۇيقۇ يوق!

بۈگۈنكى كېچە سۈرلۈك كېچە بولدى، ئورغاق شەكىللىك
ئاي تېزلا ئولتۇرۇپ كەتتى. كەينىدىنلا يۇلتۇزلار يۈزىنى قارا
بۇلۇتلار توسۇپ، مايتاغ دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇق ئاستىدا قال-
دى. ئەنسىز جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان كېچىدە، ھەر
قايسىمىز تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىشقا كىرىشتۇق.
بىرنەچچىسى قورۇتۇلغان نانلارنى تەشكىلات ئەزالىرىغا تارقى-
تىشقا، ئىككىسى ئاشخانىنىڭ ئېتىنى ئوغرىلاشقا، بىز نەجمى-
دىن ئىككىمىز تېلېفون سىمىنى كېسىشكە ماڭدۇق. سايتاخۇن
ئەسكەرلەرنى بۈگۈن كېچە بۇيرۇق كۈتۈپ، قورالنى مەھكەم

تۆتۆپ ، يېشىنىمەي يېتىشقا بۇيرۇدى .

دەل سائەت بىردە جەنۇبىي پوتەيلەردىن مايتاغ باتاليون شتابىغا قارىتىپ ئوت ئېچىلدى ! سايتاخۇن قىسمى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ : «ئالتە ئوغرى» كەلدى ! چاپسان تۇرۇڭلار !··· » «ئالتە ئوغرى» كەلدى !··· دەپ ۋارقىرىشىپ «قايتۇرما ھۇجۇم» غا ئۆتتى . پۈتۈن مايتاغ ئىچى ئەنسىز ۋارقىراشلار ، نالىلار بىلەن پاتىپاراق بولۇپ كەتتى··· »

ھېكايە ئۈزۈلدى :

تۇيۇقسىزلا يورۇش سىگنالى چېلىنىپ قالدى . ئابدۇقادىرنىڭ ھېكايىسىگە بېرىلىپ كەتكەن جەڭچىلەر كەچ كىرىپ كۆز باغلىنىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قېلىشقانىدى . شۇنداقتىمۇ ھېكايىسىنىڭ ئورنىدىن تۇرغۇسى ، ھېكايىنى ئۈزۈپ قويغۇسى كەلمەيتتى .

— يامان ۋاقىتتا چېلىنىپ قالدى ـ دە ، تازا جىددىي يېرىگە كەلگەندە ، — دېدى نادەم ، — بۇرۇنراق باشلانغان بولسىغۇ ئۈزۈلۈپ قالمايتتى .

ئەنۋەر ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— قېنى دەرھال سەپكە !

باتىرغازى ئورنىدىن قوزغالماي :

— بىز سۆرەلمىلەردىن ئەمەس ، ئاخىرىنى ئاڭلىۋېتەيلى ، سەپكە كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە يېتىشۋالىمىز ، — دېدى .

ئەنۋەرنىڭ كۆزى ئالايدى :

— نېمە ؟··· يورۇش سىگنالى ھەرقانداق مۇھىم ئىشنى تاشلاپ ، سەپكە ئېتىلىشنى بۇيرۇيدۇ ، بۇ ئىنتىزام ، بىلەمسەن ، ھەربىي ئىنتىزام قوشۇننىڭ جېنى !

قوشۇن ئاياغ ئاستىدىكى ئۇششاق تاشلارنى شىرىقلىتىپ يورۇپ كەتتى . لېكىن ، جەڭچىلەردە ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاش تەقەززاسى يېنىپ قالدى .

بەشىنچى باب

ئۈرۈمچى ئاسمىنى كۆمۈردەك قارايغان، سىرلىق كېچە. شىنجاڭ گارنىزون شتابى شۇ كۈنلەردە تازا ئەسەبىيلەشكەن ۋە ھەرقانداق تىۋىشتىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى. شۇ-ڭا، كىشىلەر كېچىسى كوچىغا چىقمايتتى ۋە چىراغلىرىنىمۇ ئۇزاقراق ياقالمايتتى. مىللىي قىسىملار شەرققە ئىلگىرىلەپ، جاڭ ناھىيىسىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇۋاتقانلىقىدىن شەھەر ئەنسىزلىككە چۈشكەن، كېچىلىرى گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرۈپ، كوچىلار سۈرلۈك تۇس ئالغان. ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ بىر خىل ئاۋازدا شارقىرى-شى ۋە قەيەرلەردىدۇ ئىتلارنىڭ زاۋاللىق تىلىگەندەك ئارىلاپ - ئارىلاپ ھوۋلىشى بۇ سىرلىق كېچىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى.

بۇ قاراڭغۇ سۈرلۈك كېچىدە شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ ئازادە ئۆيى يورۇق ئىدى. دېرىزىلەرگە بېغىررەڭ دۇخاۋا پەردە-لەر تارتىلغان، پولغا يىپشىل گىلەم سېلىنغان بولۇپ، ئۈستىگە ئۇزۇنلۇقى تۆت مېتىر، كەڭلىكى بىر يېرىم مېتىر ئۈستەل قويۇلغان؛ تاملارغا خەرىتىلەر ئېسىلىپ، پەردىلەر بىلەن يېپىل-غان ۋە كۈنچىقىش تەرەپتىكى تامغا يۆلەپ بىرقانچە دىۋانلار قويۇلغان. گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ بىلەن دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىغا بىر سائەتتىن ئاشقان. دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرى قوماند-دانىنى بىردە جىددىيلەشتۈرسە، بىردە روھسىزلاندۇراتتى. ئۇ پۈتۈن جەريانىنى ـــ «ئوغرىلار» پەيدا بولىدى دېگەندىن تارتىپ،

AltunOq

ھازىرغىچە ئۆتكەن سەل كەم بىر يىللىق جەرياننى ئەسلەيتتى . بۇرۇنقى قوللانغان تەدبىرلىرىگە : سىلىق ـ يۇمشاق ، رەھىم- دىل ، ئاددىي ، دېگەن گۇناھلارنى ئارتاتتى .

ـــ بىز ئەسلەپتىلا ئېغىر خاتالىق سادىر قىلدۇق ، ـــ دېدى گېنېرال جاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ نىلقىدا «ئوغرىلار» پەيدا بولدى ، دېگەندە ، نېمە قىلاتتۇق نەسىھەت قىلىش ئۆمىكى ئەۋەتىپ ، بىرنەچچە پولك ئەسكىرىي كۈچ بىلەن بىراقلا بېسىق- تۇرۇۋېتىش ھەتتا «ئوغرىلار» نىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ، بالا ـ چاقىلىرى ، تونۇش ـ بىلىشلىرىنى يوتۇنلەي قىرىۋېتىش كېرەك ئىدى .

دۇبىزىيە كوماندىرى ئۆزىگە قوماندانىنىڭ بىرنەچچە گۇناھ ئارتىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ :

ـــ ئىلى ۋەقەسىنى تىنجىتىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ليۇبىن- دېمۇ[1] ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمىدى ، ـــ دېدى .

ـــ ئۇ قاپاق باش شۇڭا ئۆلدى ، ئۆلگەندىمۇ ، شەرمەندىلەر- چە ئۆلدى ، ـــ گېنېرال تېرىكىپ قالدى ۋە ئۆي ئىچىدە ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا تېز ـ تېز مېڭىشقا باشلىدى . ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ تىك تۇرغان دۇبىزىيە كوماندىرى قوماند- دانى قاياققا ماڭسا ، شۇ ياققا يۈزلىنىپ ھۆرمەت بىلدۈرمەكتە ئىدى .

ـــ ئاددىيلا بىر تەرجىمان ، خۇشامەتچى ، شۇنچە چوڭ ئەمەلگە ئۆستۈرۈلدى ، كۆردىڭىزمۇ بىزدىكى ئەنئەنە بولۇپ كې- لىۋاتقان ئادەتنى . ھەرقانداق خۇشامەتكە مەسلىكىمىز كېلىدۇ ، بىلىمچانلىقنى ، ئەقىللىقلىقنى ، تەدبىرچانلىقلىقنى خۇشامەت بېسىپ كېتىدۇ...

---

[1] ليۇبىندې — ئۆلكىلىك قورچاق ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلى- قى ، ئۇ ئەسلىدە غۇلجىلىق خۇيزۇ ئىدى .

ئۇ بىردەم جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، يەنە ئىشنىڭ بېشىغا ئەنسىزچىلىكنىڭ تۇغۇلۇش سەۋەبىگە كۆچتى :

— كىچىك ئىشقا ھەرگىز سەل قارىماسلىق كېرەك ، ھەممە مەغلۇبىيەت سەل قاراشتىن تۇغۇلدى ، — دېدى گېنېرال توختاپ ، — ئەۋەتكەن قوشۇنلىرىمىز قايتمىدى ، گېنېرالشى يىگمۇ يۈزگە يەتمەيدىغان ئادىمى بىلەن ئارانلا قېچىپ كېلەلىدى . قانداق ، مەسىلە كىچىكمىكەن ؟

— رەھىمدىللىكنى تاشلىشىمىز كېرەك...

— ئەمدى ۋاقتى ئۆتتى ، ئۇچقۇننى ئۆچۈرمەك ئاسان ئىدى ، ھازىر يالقۇنغا ئايلىنىۋالدى .

— ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى ۋە باشقا يەرلەردىكى قوشۇنلاردىن بىر قىسمىنى ئالدىنقى سەپكە تېز يۆتكىسەك...

دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ، قوماندان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى :

— يۆتكەش قىيىن ، بولمىغاندا ئاز يۆتكەش مۇمكىن ، ھازىر جايلارنىڭ ئەھۋالى ياخشى ئەمەس ، قۇتراش ئېغىر... ئۈرۈمچى ، تۇرپان ، پىچان ، توخسۇنلار ، ھەتتا قەشقەرلەردىمۇ «ئوغرىلار» نى قوللاش ، ھەرىكەت قىلىش ، ئۇيۇشۇش ، ئىلىغا قېچىش يۈز بېرىۋاتىدۇ ، مۇنداق شارائىتتا ئۇ يەرلەردىكى قوشۇنلارنى يۆتكىسەك ، بۇزۇقلارغا قولايلىق يارىتىپ بەرگەن بولمامدۇق ؟ !...

گېنېرال كۆن قاپلانغان يۇمشاق دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يانچۇقىدىن ناۋات رەڭ تاماكا قۇتىسىنى چىقاردى . دىۋىزىيە كوماندىرى سەرەڭگە چاقتى . ئۇ تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى كەينى - كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم قاتتىق شوراپ چەكتى - دە ، مۇنداق دېدى :

— ۋەزىيەت ياخشى ئەمەس ، كوماندىر ، مايتاغدىن ، كۆيتۇڭ ئايرودرومىدىن ئىسيان كۆتۈرگەن قىسىملىرىمىز تۇتۇق

بەرمەي قېچىپ كەتتى ، كەينىدىن قوغلىدۇق ، ئالدىنى توس-تۇق ، لېكىن بوي بەرمىدى ، مۇنداق ئەھۋاللار چۆچەك تەرەپلەر-دىمۇ يۈز بەردى . ئۇرۇمچىدىكى ئوفىتسېرلار مەكتىپىدىنمۇ گۇ-مانلىق ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالدۇق ، قەشقەر ، تۇرپانلاردىمۇ شۇنداق قىلدۇق ، لېكىن بۇزۇقلار ھەرىكىتى پەسەيمىدى . «ئوغرىلار» ئۇرۇمچىگە قاراپ يۈرۈش قىلغانىمىش ، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى شۇنچە ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، ··· قېنى ، ئولتۇرۇڭ ـ ئولتۇرۇڭ .

گېنېرال قولىنى پۇلاڭلاتتى ، يۇمشاق دىۋانغا كېلىپ ئول-تۇرغان دىۋىزىيە كوماندىرىغا پۇراقلىق تاماكىسىدىن تۇتتى . ھەر ئىككىسى سۆزسىز ئولتۇرۇشۇپ كەتتى . ئۇلارنىڭ ئەنسىز خىياللارغا بېرىلىشىمۇ سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى : ئۇرۇمچىنىڭ كېچىسى سۈرلۈك ، جىمجىت بولغىنى بىلەن ۋە ھەر كۈنى كېچىسى ھەربىر كوچىلاردا بەشلەپ ـ ئونلاپ قاراۋۇللار يۈرگە-نى بىلەن ، تاڭ ئاتقاندا كىشىلەر كوچىلارنىڭ كۆرۈنەرلىك يەرلىرىگە يېپىشتۇرۇلغان تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى كۆرۈشۈپ تۇراتتى . شۇڭا ، قوماندان مۇشۇ سىرلىق كېچىلەردە كىملەرنىڭ قەيەرلەردىدۇ ئىلى ئىنقىلابىنى قوللاپ تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى بېسىۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، چوڭقۇر خىياللارغا بېرىلىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئەلۋەتتە بۇنىغۇ ئۇچقۇن دەپ ھېساب-لاپ ، يالقۇنغا ئايلىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى .

گېنېرال جاڭ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى ۋە شىنجاڭ خەرىتىسى يېيىلغان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ ئۇستەل يېنىغا كەلدى . دىۋىزىيە كوماندىرىمۇ ئۇستەل يېنىغا كېلىپ خەرىتىگە ئىگىلىشىپ قارىدى . خەرىتىدە شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىدىكى يەرلەردىن ئون ئىككى قىزىلىق بايراقچە-لار ئېلىپ تاشلانغانىدى . شۇڭا ، ئۇلار خەرىتىگە كۆڭۈلسىزلىك بىلەن قاراشتى . گېنېرالنىڭ كۆزى جىمى ناھىيىسىگە تىكىلدى ،

ئۇ ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن، خەرىتىدىن كۆز ئۇزمەي تۇرۇپ سوئاللارنى ياغدۇرۇشقا باشلىدى:

— هازىر بۇ يەردىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟

— جىددىي تىركىشىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىمىز.

— «ئوغرىلار» نىڭ ئەسكىرىي كۈچى قانچىلىك؟

— ئىككى پولك ئەتراپىدا ئىدى...

— بۇياققا ئاتلانغىنىچۇ؟

— تەخمىنەن بىر پولك.

— ئۇلار جىڭنى ئىشغال قىلماي، نېمىشقا يەنە بۇ ياققا يۈرۈش قىلىۋاتىدۇ؟

— كەينىمىزگە ئۆتۈۋېلىپ، تەھلىكە سېلىشنى قەستلەۋاتسا كېرەك.

— ياق! — گېنېرال خەرىتىدىن باش كۆتۈردى. ئۇنىڭ پېشانىسى پارقىراپ كەتكەنىدى، — چۈشىنىۋاتامسىز، ئۇلار بىزنىڭ كۈچلىرىمىزنى بۆلۈپ - بۆلۈپ يوقاتماقچى.

دىۋىزىيە كوماندىرى قوماندانىنىڭ دېگىنىنى چۈشەنمىدى، شۇڭا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى.

— ئۇلار تاغ باغرى بويلاپ كېلىۋاتامدۇ؟

— شۇنداق.

ئۇ خەرىتىگە تىكىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ئۇلارنىڭ هازىرقى يۈرۈش يۆنىلىشى ئوخشىمىغان هالدا تاش يولدىن بىرقانچە ئون كىلومېتىر يىراقلىقتا، مۇشۇ يۆنىلىشتە ئۇلار ئاۋۋال چەپەيزىگە كېلىدۇ، ئاندىن شىخوغا شىمالدىن هۇجۇم قىلماقچى. دېمەك، ئىككى ئورۇنغا بىرلا ۋاقىتتا هۇجۇم قىلماقچى. «ئوغرىلار» نىڭ رازۋېدكىسىنى بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ، قارالىڭ، ئۇلار بىزنىڭ ئاجىز يېرىمىزنى بىلىۋالغان. مۇشۇ ئەھۋالدا جىڭغا قوشۇن ئەۋەتىشتىن مەھرۇم

قالىمىز ـ دە ، ئارقا سەپنىڭ قاتتىشى ئۈزۈلىدۇ ...
گېنېرالنىڭ قاتتىق تىكىلىشى ۋە جىددىي سوئالىدىن دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ يۈرىكى تىترەپ كەتتى . لېكىن ، ئۇ كۆزىنى قاچۇرالمايتتى . بىر نېمە دېمەي ، شۇك تۇرۇشمۇ ئەپسىز ئىدى :
— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى !
— بۆلۈپ ـ بۆلۈپ يوقىتىش دېگەن مۇشۇ ، دېمەك چەپەيزىنگە مۇستەھكەم قورغان ياساش كېرەك ، مۇستەھكەم قورغان ! چۈشىنىۋاتامسىز ، مۇستەھكەم !
ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى چىڭقىلىپ ۋارقىراپ ئېيتتى . دىۋىزىيە كوماندىرىمۇ قاتتىق ئاۋازدا جاۋاب بەردى :
— تولۇق چۈشەندىم ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !
تەرلەپ كەتكەن گېنېرال باياتىن بېرى تۇتۇپ تۇرغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى ـ دە ، قەدەملىرىنى ئاستا يۆتكەپ ، دېرىزىنىڭ يېنىغا باردى ۋە ئۇنىڭ قاناتلىرىنى ئېچىۋەتتى . سالقىن شامال ئىسسىپ كەتكەن ئۆي ئىچىگە يېنىك شۇۋىلاپ كىرىشكە باشلىدى . ئۇ كۆكسىنى كۆتۈرۈپ دەم ئالدى ـ دە ، ئۇرۇمچىنىڭ قاراڭغۇ كېچىسىگە سوغ نەزەر تاشلىدى . سىرلىق كېچىنىڭ جىمجىتلىقى ئۇنىڭغا سۈرلۈك تۇيۇلدى ، پەردىلەرنىڭ لەپىلدىشىدىن بەدىنى شۈركۈندى . لېكىن ، تاماكىسى كۆيۈپ تۈگىگۈچە قىمىر قىلماي تۇرۇپ ، ئاندىن دېرىزىنىڭ قاناتلىرىنى ياپتى ـ دە ، كەينىگە بۇرۇلدى .
دىۋىزىيە كوماندىرى ئىستاكانلارغا چاي قۇيۇپ قويغانىدى . گېنېرال دىۋانغا كېلىپ ئىككى پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، ئىككى يۇتۇم چاي ئىچتى ، ئاندىن يەنە تاماكا چەكتى .
— شىخۇ بەك مۇھىم — ئىستراتېگىيىلىك جاي ، ئۇرۇمچى ـ ئىلى ـ چۆچەكنىڭ قاتناش تۈگۈنى ، — دېدى ئۇ كوماندىرغا قاراپ بۇيرۇق ئاھاڭدا ، — بارلىق كۈچ بىلەن شىخۇنى قوغدىشىمىز كېرەك ، قوغداشلا ئەمەس ، بۇ قازاندەك

چوڭقۇرلۇقتا ئوغرىلارنى چۇشۇرۇۋېلىپ ، قاپساپ ، قانچىلىك چىد-
قىم تارتساقمۇ ، بىرىنىمۇ قويماي ، پاكپاكىز يوقىتىشىمىز كې-
رەك : جاننى تىككەندىلا ، جاننى ساقلاپ قالالايمىز ، بولمىسا ،
جەسىتىمىزنى قويىدىغان يەرمۇ تاپالماي قالىمىز .

ئۇ ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ئۆزى قانائەت ھاسىل قىلمايتتى ،
نېمىدۇ ، بىرنېمە كەملىك قىلىۋاتقاندەك ، ئۇھ تارتىپ قوياتتى
ۋە ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكەتتى ، سۆھبەتدىشىدىن يۈرەكنى
تىنچلاندۇرغۇدەك سۆزلەرنى ئاڭلاشنى خالايتتى .

— بۇ يەرنى تامامەن قوغداپ قالغىلى بولىدۇ ، — دېدى
دىۋىزىيە كاماندىرى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — ھېلىغۇ
بىر پولك ئىكەن ، ئىككى ـ ئۈچ پولك بولسىمۇ ، سۆزسىز
قوغداپ قالغىلى بولىدۇ ، بىزنىڭ ھازىر ئۇ يەردە ترانسپورت
چولڭ ئەترىتىمىزدىن باشقا ، سەككىز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز
بار ، بىرنەچچە تانكا ، چوڭ تىپتىكى زەمبىرەكلىرىمىزمۇ بار ،
بەلكى ...

دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ تەنتەنىلىك سۆزى گېنېرالنىڭ ئو-
غىسىنى قايىنتىۋەتتى ـ دە ، سۆزىنى بۆلدى :

— سىزنىڭ سۆزىڭىزدىن قانائەت ھاسىل قىلغىلى ، خا-
تىرجەم بولغىلى بولامدۇ ؟ — ئۇ قولىدىكى ئىستاكاننى ئاچچىد-
قى بىلەن «تاق» قىلىپ قويدى ، — قوغداش ـ قوغداش ...
ھازىرقى ئۇرۇشتىكى ئورنىمىزنى قانداق ئالاھىدىلىكتە دەپ بى-
لىسىز ؟

سۆزىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولغۇچىلا ئەيىبلەشكە ئۇچرىغان
دىۋىزىيە كوماندىرى ، نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىنى بىلمەي ، مەڭ-
دەپ قالدى .

— بىر ھەربىي باشلىق ، — دېدى ئۇ ئاچچىقى بېسىلمى-
غان ھالدا ، — يۈز بېرىۋاتقان ئۇرۇشنىڭ ئالاھىدىلىكىنى
بىلىشى شەرت ، — ئاندىن ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى ،

ــــ بىزنىڭ هازىرقى ئالاھىدىلىكىمىز پەقەت مۇداپىئە كۆرۈشىلا بولۇۋاتىدۇ ، ئويلاپ بېقىڭلا ، يۈز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز تۇ- رۇپ ، مۇداپىئەگە ئۆتۈپ قالساق قانداق بولغىنى ، بۇ يولۇۋاسنىڭ بۆرىدىن قورقىنىدەك ئىش ئەمەسمۇ ؟ ... بىلىپ قويۇڭ ، بۇ قوشۇننىڭ يېڭىلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ ، ئۇستۇنلۇكنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىدىن بېشارەت بېرىدۇ .

ــــ ئۇلارنى تولۇق يوقىتىش ئۈچۈن ، مېنىڭچە ، ئۇنۇملۇك تەدبىر ، ئاكتىپ چارە كېرەك بولۇۋاتىدۇ ، هازىرقى مۇھىم ئىش مۇشۇمىكىن دەيمەن ؟

ــــ ھەببەللى ... ــــ گېنېرال جانلاندى ، ــــ دەل مۇشۇ !

بىردەم قىزىرىپ ، بىردەم تاتىرىپ ئۆزىنى ئەيىبلىنىك ھېس قىلىۋاتقان دېۋىزىيە كوماندىرى ، بىرەر ئاكتىپ چارە كۆرسە- تىپ ، ئۆزىنى قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ئۇرۇندى :

ــــ ئوغرىلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن ئەمدى خىل قوشۇن ئەۋەتىش كېرەك ، بىراق ... ــــ ئۇ ئەلەم بىلەن باشلى- قىغا تىكىلدى .

ــــ خوش ؟

ــــ بەك قىرىلىپ كەتتۇق ...

ــــ قىرىلىش قاچان بولمىغان !... گېنېرالنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۇرۇش جەريانى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى ، ــــ قىرىلدۇق ، «دۈشمىنىمىزنى «ئالتە توك - توك» دەپلا قارىدۇق . لېكىن ، «ئالتە توك - توك» لا ئەمەسكەن ، ھەربىي تەلىم كۆرگەن ، يېتىشكەن مۇنتىزىم قوشۇن ئىكەن ...

قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلۇۋالغان دېۋىزىيە كوماندىرىنىڭ يۈ- زىگە قان يۈگۈردى :

ــــ بۇمۇ دۈشمىنىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى ...

ــــ ئەلۋەتتە ، بۇ ئالاھىدىلىكنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك ، دۈشمەننىڭ ئالاھىدىلىكىنى ھېسابقا ئالماي ، ئاتقان ئوقۇڭ ،

ئاسمانغا ئاتقان بىلەن باراۋەر!
ئىككىسى بىر - بىرىگە قارىشىپ سۆزسىز تۇرۇپ قېلىشتى، ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايىدىن جىددىيلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ھەربىي تۇرمۇش ئوق ئاۋازىدىن يىراق يەردىمۇ شۇنداق جىددىي، ئويچان ئۆتەتتى. گېنېرالنىڭ پېشانىسىدە، كۆز ئەتراپىدا ئەلەملىك ئۆششاق قورۇقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى.
ھازىرقى ۋەزىيەتتە شىنجاڭنىڭ ئورنى قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە؟ — بۇ سوئالنى گېنېرال ئۆزىگە قويدىمۇ ياكى سۆھبەتدىشىغىمۇ، دۇبىزىيە كوماندىرى بىلەلمەي تېڭىرقاپ قالدى، لېكىن شۇ ھامان يەنە بىر قېتىم ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. سوقۇشۇشتىن چىققان خورازدەك ھالغا كېلىپ قالغان كوماندىر، شۇ تاپتا قوماندانىنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى نەدىنمۇ بىلسۇن، ئۇ نېمىلەرنى قىياس قىلىشى مۇمكىن؟...
گېنېرال ئۆز سوئالىغا ئۆزى خۇددى باشقىلار ئاڭلاپ قالمىسۇن دېگەندەك ئاستا جاۋاب بەردى:
— بىلەمسىز، شىنجاڭ — بىر ئالتۇن تاۋاق. بۇ ئالتۇن تاۋاقنى جاننى تىكىپ تۇرۇپ ساقلاش كېرەك! شۇنداق ئەمەسمۇ؟
— شۇنداق، گېنېرال جانابلىرى.
— خوش، شىنجاڭ قولدىن كەتسە، نېمە بولىدۇ؟
— ئالتۇن تاۋاق قولدىن كېتىدۇ.
— ئالتۇن تاۋاق قولدىن كېتىپلا ئىش تىنچلىنىپ قالمايدۇ، مۇھىمى، يەنئەن بىلەن مۇنۇ قىزىل ھۆكۈمەتنىڭ[1] تۇتىشىپ كېتىشى ئاسانلىشىدۇ، يول ئېچىلىدۇ.
دۇبىزىيە كوماندىرى قوماندانىنىڭ دەلىللىرىگە قايىل بول-

① سوۋېت ئىتتىپاقىنى دېمەكچى.

دى ، بىراق چۆچۈپ كەتتى :
— مۇلاھىزىڭىزگە قايىلمەن ، گېنېرال جانابلىرى ، ئۇنداقتا ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالىمىز .
ئەلۋەتتە ··· شۇنىڭ ئۈچۈن مەيلى جان كەتسە ، كەتسۇنكى ، قۇرۇق تاۋاق بولسىمۇ ساقلاپ قېلىش كېرەك !
دەل شۇ چاغدا چارروسىيىدە ياسالغان سېرىق مىس زەنجىرلىك يوغان تام سائىتى ئۈچنى ئۇردى . سائەتنىڭ داراڭلىغان ئاۋازى خۇددى تۇيۇقسىز ئۇرۇش باشلانغاندەك ياكى بىرەر ئەدىسىز چىلىكتىن خەۋەر بەرگەندەك قورقۇنچلۇق ئاڭلاندى ، ئىككىسى بىر - بىرىگە قارىماسلىققا تىرىشتى . گېنېرال دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى - دە ، يەنە تاماكا چەكتى ۋە ئۇنى ئىككى قېتىم قاتتىق شوراپ ئېيتتى :
— ھازىرقى ئەڭ ياخشى چارە : يۇرۇشتىكىلەرنى بومباردىمان قىلىپ خورىتىش ، ئاندىن ئوبدان ھالسىرىغان پولكنى چەپەيزىدە كۈچلۈك بىر پولك كۈچ بىلەن كۈتۈۋېلىش··· — قوماندان دىۋىزىيە كوماندىرىغا قاتتىق تىكىلىپ سورىدى :
— ئۇلار ھازىر قەيەرگە يېتىپ كەلدى ؟
ئۇ يەنە دۇدۇقلاپراق جاۋاب بەردى :
— تېخى ئۇلگۇرەلمىدۇق···
— ئېيتتىمغۇ ، سىزنىڭ بىلىدىغىنىڭىزدىن ، بىلمەيدىغىنىڭىز كۆپ ، ھەرقاچان شۇنداق ! — قوماندانىنىڭ تەرى تۇرۇلدى - دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ئۇنىڭ تاماكا تۇتقان ئوڭ قولى تىترەۋاتاتتى ۋە قاتتىق ۋارقىرىدى :
— ئايروپىلان ئەۋەتىش كېرەك ، ئايروپىلان !···

× × ×

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ تې-

رىكىپ، ئۆز دىۋىزىيە كوماندىرىنى ئەيىبلىگەن كېچىسى، ئىزامىدىن پولكى توختىماي يول يۈرۈپ ئەتىگەنلىكى ئۈزۈن بۇلاققا يېتىپ كەلدى.

ئۈزۈن بۇلاق — يايلاق، ئىككى تەرىپى چىمەنلىك كەڭ ساي، قىسما - قىسما تاغ گۈللىرى ھۆپپىدە ئېچىلغان، كۈمۈش بۇلاقلار قايناپ تۇرغان ۋە سايدا ئانچە چوڭ بولمىغان تاغ سۈيى تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىپ تۇرغان جاي. سالقىن تاغ شامallىرىنىڭ خۇشبۇي پۇراقلارنى دىماغلارغا ئۇرۇشى، تۈرلۈك قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى، سۇلارنىڭ بىر خىل شارقىراشلىرى جەڭچىلەرنىڭ يول ئازابلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ئۇلارنى ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەن ۋە ئۇلارنىڭ ھېسسىياتلىرىنى قوزغىۋەتكەنىدى. ئۇلار ئۇيقۇنى ئۇنتۇدى، يۈزلىرىنى مۆزدەك ئارامبەخش تاغ سۈيىدە يۇيۇشۇپ، ئۈزۈن بۇلاقنىڭ گۈزەللىكىگە مەسلىكى كېلىپ، ھېسسىياتلىق گەپلەرگە چۈشۈپ كەتتى. تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە زوقلانمايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك، ھەممىنىڭ كۆزى گۈللەردە، ياپيېشىل قاپتاللاردا، ئويناق سۇلاردا، قەلبلەردە ھاياجان ... گۈزەللىكنى تاماشا قىلىش، جىرالارنى كېزىش، ئوت - چۆپلەر ئۈستىدە ئېغىناش... كۆڭۈللۈك، بۇ يەردىكى چارۋىچىلار قوي - كالا سويۇپ، قازان - قازانلاردا گۆش پىشۇرۇۋاتاتتى، لېكىن شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ھېچكىمنىڭ ئاغزىغا سۇ كەلتۈرگىنى يوق، بولمىسا، كېچىچە يول يۈرۈپ ھەممىنىڭ قورسىقى ئاچقان.

ئەنۋەر كۈن چىقىش تەرەپكە گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن تاغ قاپتىلىغا چىقىپ يانپاشلاپ ياتتى. تۆۋەندە قى - چۇ قىلىشىپ يۈرگەن جەڭچىلەرگە قارىدى، ئەنە، شوخ ۋە گەپتان ھەجەر كىمدۇ بىرسىگە سۇ چېچىپ قاچتى. ئەنە نېرىراقتا رەيھان بىلەن نادەم ئوچۇملاپ سۇ ئىچىشىپ، نېمىلەرنىدۇ دېيىشىپ كۈلۈشمەكتە، ئەنۋەرنىڭ كۆز ئالدىغا ھامان ھۆرلىقا كەل-

AltunOq

دى . ئۇ گەلەپى شىمىنىڭ يانچۇقىدىن بۇياقتا ماڭىدىغان چاغ
هۆرلىقا يوللۇق تۇتقان تاماكا خالتىنى ، تۆش يانچۇقىدىن قو
ياغلىقىنى ئالدى . ياغلىقتا بىر جۈپ پورەكلىگەن گۈل كەشتە
لەنگەنىدى ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە ئوت كەتكەندەك بولدى .
ياغلىقتا تىكىلدى ، هۆرلىقا قاچۇرۇۋەتكەن هېلىقى كېچىنى ئو
لىدى ... شۇ ئاندا ياغلىقتا تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى بىرسى كۆرۈ
قالغاندەك قىزىرىپ كەتتى ـ دە ، ئۇنى ئىتتىك يانچۇقىغا سېل
ۋالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ يېنىغا هېچكىممۇ كەلمىگەنىدى .
ئۆزىنىڭ شۇ ئىشىدىن شۇئان كۈلدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزى
بىئارام قىلىدىغان ، قىينايدىغان خىياللار ئۇنى ئىلكىگە ئېلىۋا
دى . ئۇ يىنجۇخۇدا ۋاقتىدا هۆرلىقادىن خەت تاپشۇرۇۋالغاز
خەتتە مۇنداق دېيىلگەن : « قىممەتلىكىم ، مېنى سېغىنىدىڭ
مۇ ؟ مەن ئۆلگۈدەك سېغىنىدىم . دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باش
قىممەتلىك هېچنېمەم يوق ، سىز مېنىڭ بەختىم ، هاياتىم
دۇنياغا كېلىپ تاپقان بايلىقىم پەقەت سىز... ئۇرۇشلارمۇ ئ
گەر ، سىز بىلەن ياشىسام ، دۇنياغا كەلگىنىمگە مىڭ راز
مەن » ئەنۋەر مەيۈسلەنىدى ، ئېغىر تىنىدى : «بىچارە قىز ،
دەپ پىچىرلىدى ئۇ ، ـــ ماڭا كۆيگەن ، ئىشەنگەن پەرۋانە قىز
كۆزىڭىزدىكى ياشلارنى ئاخىر بىر كۈن قۇرۇتىمەن ، غۇلچىم
كەڭ يېيىپ ، ئالدىڭىزغا غالىپ كوماندىر بولۇپ بارىمەن ، ب
مەڭگۈ بىللە ياشايمىز ! »...

ئەنۋەرنىڭ قىزغا بىرئۇاتقان غايىبانە قەسەملىرى ئۈزۈلدى
تاماق يېيىش سىگنالى چېلىنىپ قالدى .

ئۇ تاماقنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن يەپ ئولتۇراتتى ، تۇيۇ
سىز ئايروپىلان ئاۋازى ئاڭلاندى . شەرق تەرەپتىن غارقىر
كېلىۋاتقان ئىككى ئايروپىلان كۆرۈندى .

ـــ مۆكۈنۈڭلا ، يولداشلار !

ـــ دۈشمەننىڭ رازۋېدكا ئايروپىلانلىرى كەلدى !

خۇددى ئوت ـ چۆپلەر رەڭگىدىكى كىيىملىك جەڭچىلەر جىم يېتىۋالدى ، ئىككى ئايروپىلان ئۈلارنىڭ ئۈستىدە ئىككى ئايلىنىپ ، ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالمىدى ـ دە ، كەلگەن تەرەپ- كە ــ شەرق تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى .

بىر توپ جەڭچىلەر ئابدۇقادىرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ قالغان ھېكايىنىڭ داۋامىنى ئاڭلاش ئۈچۈن سۆز بويىغا كېلىش- تى . ئەنۋەرمۇ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى .

« ــ بىز ئون بەش مىنۇت ئىچىدىلا مايتاغدىن ئۆرۈلۈپ چىقىپ كەتتۇق ، ــ دەپ ئابدۇقادىر ھېكايىسىنى باشلىغانىدى ، ــ شامالدەك تېز ئىلگىرىلەپ كېتىپ بارغان قىسىمغا ئوق ئاۋازلىرى بارغانسېرى سۇس ئاڭلىناتتى . شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ خاتىرجەملىنىپ ، كەينىمىزگە قارىماي ، ماڭىدىغان بولدۇق . ئۈنىڭغىچە پوتەيدە ئوق ئۈزۈپ قالغان ئۈچ ئادىمىمىز ئىككى ئاتقا مىنگىشىپ يېتىپ كەلدى .

سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە تاغ ئېتىكىدىكى بىر جىلغىغا يېتىپ كەلدۇق ، بۇ چاغدا مايتاغدىن ئون كىلومېتىردەك يىراقلاپ كەتكەندۇق . قىسىم ھارغانىدى ، دەم ئالدۇق . بەزىلەر ياتتى ، بەزىلەر يانپاشلىدى ، قاتتىق ـ قۇرۇق نانلىرىمىزنى يېيىشتۇق . قىسىمنىڭ كۆپچىلىكى بۇ يەرگە نېمىشقا كېلىپ قالغانلىقىمىز- نى ئۇقمايتتى . ئۇلارنىڭ مۆلدۈرلىگەن كۆزلىرى دەممۇ دەم سايتاخۇنغا تىكىلەتتى . كوماندىر سايتاخۇن خۇشخۇي ، مەغرۇر ئىدى . ئۇنىڭ يۈزلىرىدە غەلىبە شادلىقى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى . «قوزغىلاڭ» نىڭ ئەزالىرىدىمۇ شۇنداق جۇشقۇن ھالەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى .

ئۇ قاتتىق جىگمومىدىن بىرنى يەپ بولۇپ ، ئىككى يۇتۇم سۇ ئىچتى ـ دە ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ :

ــ بۇرادەرلەر ، قېرىنداشلار ، قوزغىلاڭچىلار ! ــ دېدى

ئۇ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق «قوزغىلاڭ-چىلار» دېگەن گەپ چىقمايتتىغۇ ، ئۇ ھەر قېتىم بۇنداق كۆتۈ-رەڭگۈ ، يالقۇنلۇق سادا بىلەن سۆزلىمەيتتىغۇ ، ئۇنى شۇنچە ھاياجانغا ، دولقۇنلۇق يۈرەك ساداسىغا سېلىۋاتقان قانداق كۈچ-تۇ؟ ئۇ نېمىدىن شۇنچە غۇرۇرلىنىپ كەتكەندۇ؟ سىرلىق تۇي-غۇدا ئەندىككەن ئەسكەرلەر ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قېلىشتى.

سايتاخۇننىڭ جىددىيلىك ، قەيسەرلىك چىلۋىلەنگەن لەۋلىرى ئېچىلدى ، — بىز نىجاتلىق ئىزدەپ يولغا چىقتۇق ، گومىنداڭ-دىن قول ئۈزدۇق ، ئۇنىڭ قانخور ھاكىمىيىتىگە ئوق ئات-تۇق !… ۋىجدانىمىزنى ساتقان ، ئۆز خەلقىمىزگە خائىنلىق قى-لىپ ، شەرمەندىلىكتە قالغان ھاياتىمىز ئاخىرلاشتى ، ئەمدى باشقىچە ھاياتقا كۆچتۇق !

ئالدىدا ، ئىككى يىنىدا ئولتۇرغانلارغا تەكشى قاراپ ، جىد-دىي ھەرىكەت بىلەن سۆزلەۋاتقان كوماندىرنىڭ يۈزىدە يېڭىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان كۈننىڭ شولىسى جىلۋە قىلاتتى . ئولتۇر-غانلار ئۆز ھاياتىدا تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقان بۇ يېڭى گەپلەردىن ھەيران قېلىشىپ ، قىمىرلىشىپ ئولتۇرالماي قېلىشقان ۋە خۇددى قەپەستىن قۇتۇلغان قۇشلاردەك جانلىنىپ ئەركىن نەپەس ئېلىشماقتا ئىدى . ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان يېڭى يولغا ئۆزلىرىنى باشلاپ چىققان بۇ ئىدراكلىق كوماندىرغا قايىل بولۇشۇپ ئىچ - ئىچىدىن ياناماقتا ئىدى …

سايتاخۇن سۆزىنى داۋام قىلدى :

— كۈننى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولامدۇ؟ بىز ئاڭلاپ كېلىۋاتقان «ئىلى ۋەقەسى» ، ھەرگىزمۇ «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشى ئەمەسكەن ، ئۇ گومىنداڭغا قارشى مەردانىلىك بىلەن باش كۆتۈرۈپ چىققان يۈزمىڭلىغان خەلقنىڭ ئىنقىلابى ئىكەن ، تو سۇۋالغىلى بولمايدىغان بوران ئىكەن !… ئۇلار ھازىر ئۆزىنىڭ ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بوپتۇ . مانا پاكىت ، مانا ئۇلارنىڭ گېزى

تى ، — ئۇ قوينىدىن «ئويغان» گېزىتىنى ئېلىپ پۇلاڭلاتتى : ئويغان ! ئويغىنىڭلار قېرىنداشلار ! ! !... بۇ جاراڭلىق ، ئۆتكۈر سادا ھەممىنىڭ يۈرەك قاتلاملىرىغا خۇددى نۇردەك قۇيۇلدى ۋە بۇ ئويغاتقۇچى سادا ھەممىنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى دولقۇنلىتىپ ، كۈچلۈك ھاياجانغا سالدى ، — بىز ئويغان بىلەن ئويغاندۇق ، — دېدى سايتاخۇن غەيرەتلىنىپ ، — ئەمدى ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپامدۇق ياكى كەينىمىزگە چېكىنىپ ، گومىنداڭغا شەرمەندىلەرچە تەسلىم بولامدۇق؟ قېنى ، ئويلاڭلار قېرىنداشلار ! ... كېتىمىز دەيدىغانلار ، كەتسۇن ، يول ئوچۇق ، دەخلى قىلىنمايدۇ !

ھەممىسى ئەسىرلەپ جىم ياتقان بۇ تاغ باغرىنى زىلزىلىگە سېلىپ ، ئۈنلۈك ۋارقىراشتى :

— تاپىمىز ! جەزمەن تاپىمىز ! ...

— گومىنداڭدىن تويدۇق ! ...

— نىجاتلىق ئىزدەيمىز ، چېكىنمەيمىز !...

قىزغۇچ تاغ باغرى تەنتەنىلىك سادالار ، قىزغىن ئالقىشلار بىلەن دولقۇنلاندى ، بۇ سادالارغا تۈمەنمىڭ سادالار جور بولغاندەك يىراق ـ يىراقلاردا ئۇنىڭ ئەكس سادالىرى گۈرۈلدەيتتى .

قىسىم يولغا چىقىپ ، كۈن ئولتۇراي دېگەن مەزگىلدە گومىنداڭنىڭ ئىككى ئايروپىلانى بىزنى ئىزدەپ كەلدى . بىز يوغان تاشلار ئاستىغا ، كامالارغا ، جىرا ئىچىدىكى چاتقاللىقلارغا يوشۇرۇنۇۋالدۇق . ئايروپىلان ئۈستىمىزدىن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئايلىنىپ كېتىپ قالدى . ئايروپىلان بىزنى كۆرمىدى دەپ خاتىرجەم بولغاندۇق ، ئەمما كوماندىر تاغ ئۈستىگە ئابارۇن قۇرۇشقا ـ تاش پارچىلىرىدىن ئىستىھكام ياساشقا ۋە ئۇنىڭغا چاۋا ـ چاتقاللارنى سانجىشقا بۇيرۇق بەردى . يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن بىزگە ئوشۇقچە ھېس قىلىنغان جىددىيلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۇق ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ مايتاغدىن

چىققان ئىككى روتىسى بىزنى قوغلاپ، پو - پوغا يۇگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى، كۆز باغلىناي دەپ قالغان چاغ ئىدى.

— مۇداپىئەدە تۇرغان قىسىم ئۇچۇن ئۆزىدىن بىر ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچ ھېچ گەپ ئەمەس، — دېدى سايىتاخۇن دۇربۇننى كۆزىدىن ئېلىپ، — ئالدى بىلەن ئالدىدا كېلىۋاتقان ئاتلىقلىرىنى ئېتىڭلار، — ئاتلىقلار كوماندىرلىرى ئىدى.

ئوچۇقچىلىقتا ئالدىڭغا كېلىپ بەرگەن دۇشمەننى ئېتىش، ئاتقاندىمۇ زايە قىلماي ئېتىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك. بىراقلا ئوق ئۈزدۇق، پىلىموتلىرىمىز سايراپ كەتتى (بىزدە توققۇز دانە پىلىموت بار ئىدى) ئالدىدىكىلىرى يىقىلىشقا باشلاپ، كەينىدى-كىلىرى ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىشقا ئۈلگۈرمەيلا، سايىتاخۇن ئاتاكىغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بەردى. قىقاس - چۇقان بىلەن ئابارۇندىن چىقتۇق. ئۇلارنىڭ بىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئۆزىگە ئايان بولسىمۇ، قايسىدۇ، بىرىنىڭ «ئوغرىلار، ئوغرىلار كەپتۇ…» دېگەن سۆزى بىلەن تەڭلا پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى، قوغلاپ يۈرۈپ قىردۇق … ئۇلار ھۇجۇمدا گال بولغان بىلەن قېچىشتا ئىتتىك ئىكەن، تىرىك قالغانلىرى قېچىپ، بىزنى يەتكۈزمەي قويدى.

سايىتاخۇن:

— ۋاي، ئىسىت … بىر ۋزۋود ئاتلىق ئەسكىرىم بولسا، قويماي قىرىپ تاشلايتتىم - دە، دەپ تىت - تىت بولۇپ كەتتى.

ئىككى جەڭچى گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداۋاتقان قىسىم-لىرىنىڭ باش كوماندىرىنى ھەيدەپ كەلدى. بۇ چاغ كۆز باغلى-نىپ قالغان چاغ بولغاچقا، سايىتاخۇن تاپانچىسىنىڭ ئۇچى بى-لەن، ئۇنىڭ كۆزىگە چۇشۇرۇۋالغان شەپكىسىنى كەينىگە سۇ-رۇپ قويۇپ:

— باش كوماندىر مېنى تونۇغانسىز؟ — دېدى. ئۇ سايىتاخۇننى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى، — قەيىرىڭىزگە ئا-

تاي ، ــ سايتاخۇننىڭ تاپانچىسى ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىغا تىرەلگەنىدى .

ئۇ قايىقىنى تۇرۇپ :

ــ ھەربىي قانۇندا يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلەر ئەسىرگە چۈشسە ، ئاتمايدۇ ، سەن بىلمەيتتىڭمۇ ، ــ دېدى ئۇ تېرىكىپ .

ــ مېنىڭ قانۇنۇمدا ئاتىدۇ ، ــ دېدى سايتاخۇن ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ ، ــ مەن «ئوغرىلار» نىڭ بىرى تۇرسام ، ھەربىي قانۇننى بىلەمدىمەن .

باش كوماندىر ئۆز قول ئاستىدىكى قۇلدەك يۈرگەن بىر ئادەمنىڭ مانا ئەمدى ئۆزىنى ئەخمەق قىلىپ ئوينىتىۋاتقانلىقىدىن تېرىكىپ ، چىچاڭشىپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن تەڭ سايتاخۇننىڭ تاپانچىسىدىن ئۈزۈلگەن ئىككى پاي ئوق ئۇنى يەرگە يىقىتتى .

سايتاخۇن دەرھال يۈرۈشكە بۇيرۇق بەردى .

دۈشمەندىن ئولجا ئېلىنغان قورال ، ئوق ـ دورىلارنى ئىككى ـ ئۈچ ئاتقا ئارتىپ ، كېچىلەپ يۈرۈپ كەتتۇق . ئۇ دەممۇ ئالمىغان ، قورساقمۇ بىر نېمە يېمىگەن ئۆز قىسمىنى ئىلدام‌لىق بىلەن يۈرۈشكە دالالەت قىلىپ ، سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېتىپ باراتتى . پۈتۈن تۈن بويى ئارىلىقتا پەقەت ئۇن مىنۇتلا توختاپ دەم ئالغان قىسىم ، شامالدەك تېز ئىلگىرىلەپ تاڭ بىلەن تەڭ تاغ ئارىسىدىكى بىر موڭغۇل بۇتخانىسىغا يېتىپ كەلدى .

بۇتخانىنىڭ لامىسى بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى . ئۇ بىزنىڭ نىجاتلىق ئىزدەپ ئاتلانغانلىقىمىزدىن تەسىرلىنىپ ، بىزگە ئەللىك ئات ، ئون ئېگەر ـ توقۇم ، يىگىرمە قوي سوۋغا قىلدى . بەش ـ ئالتە قوينى سويدۇق ـ دە ، پىشۇرۇشقىمۇ ئۈلگۈرمەي ، چالاسلاپ يېيىشىۋاتقان ئوتلارغا قاقلاپ كاۋاپ قىلىپ يېدۇق .

موڭغۇل پاشلىرىدىن ئون نەچچىسى بىزگە ئاتلىرى بىلەن قو۔
شۇلدى . شۇنىڭ بىلەن ئوفىتسېرلەر ، بىر قىسىم جەڭچىلەر
ئاتلىق بولۇپ قالدۇق . كوماندىرىمىز ئىككى كۈن ئۇيقۇسىزلى۔
قىمىز ، توختىماي يول يۈرگەنلىكىمىزگە قارىماي ، بىزنى يەنە
يۈرۈشكە باشلىدى .

بۇتخانا لامىسى ۋە موڭغۇل چارۋىچىلار ئۇزىتىپ قالدى .

ئۈچ ئاتلىق جەڭچى ئەمدى ئالدىمىزدا ، بىزدىن ئۈزاپ ما۔
ڭىدىغان بولدى . ئەللىك ـ ئاتمىش كىشى ئاتلىق بولساقمۇ ،
بەربىر پىيادىلەر بىلەن تەڭ ماڭاتتۇق . شۇ تاپتا بىزگە ئەڭ
ئېغىر كېلىۋاتقىنى ئۇيقۇ ئىدى . كىشى ھېرىپ ـ چارچاشقىمۇ ،
ئاچلىققىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيدىكەن ، بىراق ئۇيقۇغا بەرداشلىق
بېرىش ئىنتايىن تەس ئىكەن ، بىر نەچچە كوماندىر ـ جەڭچىلەر
ئۇخلاپ قېلىپ ، ئات ئۈستىدىن يىقىلىپمۇ چۈشتى . مۇنداق
چاغلاردا يىقىلغۇچىنىڭ ئازابىغا قارىماي ، ئۇنىڭ پالاقلاپ يىقى۔
لىشى ۋە ئۆندەرىشىگە كىشىنىڭ كۈلگۈسى كېلىدىكەن .

ئالدىمىزدا كەتكەن ئۈچ ئاتلىق جەڭچىمىزنىڭ بىرسى خۇش
خەۋەر ئېلىپ كەلدى :

ــ جانابىي كوماندىر…

سايتاخۇن كۈلۈۋەتتى :

ــ تۈز گەپ قىل !

ــ يولداش كوماندىر ، ــ دېدى ئۇ ئۆزىمۇ كۈلۈپ ، ــ
ئالدىمىزدا ئۇلۇغجاي دېگەن قازاقلار ئولتۇراقلاشقان جاي بار
ئىكەن ، ئۇلارنىڭ ئاقساقىلى بىزنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىل۔
دۈردى ، بىزنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق قىلىپ قويلارنى سويۇۋا۔
تىدۇ .

ــ بۇرۇن بىز بىر يەرگە بارساق خەلق قانداق قارشى
ئالاتتى ؟ ــ دېدى سايتاخۇن جىددىي ھالدا .

ئۇ ئەمدى چاقماقتەك جاۋاب بەردى :

— خەلق قارشى ئالمايتتى، بىزدىن قاچاتتى يا نەرسىلىرىنى تىقاتتى، يولداش كوماندىر.

— ھازىرچۇ؟

— ھازىر ··· ھازىر باسقان يولىمىزنى خەلق ئالقىشلاۋاتىدۇ، ھەتتا يەۋاتقان نانلىرىنىمۇ بېرىۋاتىدۇ···

— يارايسەن!

ئەتراپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

ئۇلۇغجايغا يېتىپ كەلگەندە، بىزگە ئەڭ دەسلەپ يېقىملىق بولۇپ تۇيۇلغىنى دىماغقا ئۇرۇلغان شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بولدى، ئاغزىمىزغا سېرىق سۇ كەلدى. بىرنەچچە چوڭ قازانلاردا گۆش قايناۋاتقانىكەن، شادلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلەر، تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن يۈزلەر بىزنى قارشى ئالدى. يەرلىكلەرنىڭ ئاقساقىلى قىرىق ـ قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى قىزىل يۈزلۈك، قاشلىق، ئۆتكۈر كۆزلۈك، گەۋدىلىك نورپاي دېگەن كىشى ئىكەن، نورپاي كوماندىر سايتاخۇن، مۇئاۋىن كوماندىر نىياز ۋە باشقىلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. شۇنچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، تاۋىدا قىزىرىپ پىشقان نان، سېرىق ماي ۋە قۇرۇتلارنى قويدى. ئاۋۋال چاي ئىچتۇق، ئاندىن مەززە قىلىپ گۆش يېدۇق، شورپا ئىچتۇق. بۇ بىر نەچچە كۈنلۈك ئېغىر ھەربىي يۈرۈشتىن كېيىنكى ئەركىن ـ بەھۇزۇر تاماقلىنىش ئىدى··· بەدەنلىرىمىز بوشاشتى، كۆزلىرىمىزنى ئۇيقۇ باستى، كېرىلدۇق، ئەسنەشكە باشلىدۇق··· بۇلارسىزمۇ كوماندىرىمىز ئەلۋەتتە بىزنىڭ ئۇيقۇسىزلىقىمىزنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇ بىرنەچچە ئورۇنغا پوستلارنى قويۇپ بولۇپ، جەڭچىلەرگە ئۇخلاشنى بۇيرۇدى. ئۆزىمۇ ئۇخلاش ئۈچۈن بىر كىگىز ئۆيگە كىرىپ كەتتى.»

ئابدۇقادىر ھېكايىسىنى توختىتىپ تاماكا يۆگىدى ـ دە، تۇتاشتۇرۇپ، بىرنەچچە قېتىم كەينى ـ كەينىدىن شورىدى.

ئاڭلىغۇچىلارنىڭمۇ ھازىر ئۇخلاش مەزگىلى ئىدى ، كەچكىرسىلا يۇرۇش باشلىناتتى ، لېكىن ھېكايە ۋەقەلىكى ئۇلاردىن ئۇيقۇنى تامامەن قاچۇرۇۋەتتى .

ئۇ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى :

« ـــ بىز ئۇيقۇدىن تۇرساق... »

ئۇيقۇنىڭ كېيىنى قىلما ، ئاداش ، ـــ دېدى ئاڭلىغۇچىلاردىن بىرسى چاقچاق قىلىپ ، ـــ خۇمارى تاتلىق نېمىنى ئادەمنىڭ ئېسىگە سالىدىكەنسەن...

« ـــ ماقۇل ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر ، ـــ ئۇيقۇ كەلتۈرمەيدىغان يېرىنى سۆزلەي ، ـــ شۇنداق قىلىپ قازانلاردا يەنە گۆش قايناۋېتىپتۇ . ئورپاي بىلەن كوماندىرىمىز پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ .

ئورپاينىڭ بوم ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ شېلىڭ شىسەي ، گومىنداڭ بىلەن كۆپ ئېلىشتىم ، مېنى تۇتۇشقىمۇ كۆپ قېتىم كەلدى ، تۇتۇق بەرمىدىم ، لېكىن چوڭراق ئىش قىلالمىدىم ، ـــ ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى يېنىشقا باشلىدى ، ـــ مانا ئىلى ئىنقىلابچىلىرى چوڭ ئىش قىلدى ، گومىنداڭنىڭ جاجىسىنى بېرىۋاتىدۇ ، مەن قىلغان ئىشلىرىمنى ئويلىسام ، يىغىپ كەلگەندە ، يالغۇز باتۇرلۇق قىلىپتىمەن ، مېنىڭچە ، ـــ ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى سايىتاخۇنغا تىكىپ ، يوغان قولىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويدى ، ـــ سېنىڭ بۇ يۈرۈشۈڭ ـــ ئۇلۇغ يۈرۈش ، تاغدا يولۋاسمۇ ياشايدۇ ، توشقانمۇ ياشايدۇ ، توشقاندەك قورقۇپ ياشىغاندىن كۆرە ، يولۋاستەك ھۆركىرەپ ئۆلگەن مىڭ ئەلا ! ـــ ئۇ سەل توختىمۇېلىپ ، ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ دېدى :

ـــ خوش ، سەن قانداق ماڭماقچىسەن ؟

ـــ تاغ بىلەن .

ـــ ھەي... بۇ قىيىن .

— مۇنۇ تاغنى ئېشىپ، قاش بېشىغا چۈشسەڭ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپىمىز ئەمەسمۇ؟

— 5 - ئايدىن كېيىن بولسا، بۇ بولاتتى. ھەم يېقىن، ھەم خەتەرسىز يول ئىدى، بىراق ھازىر تېخى قار كەتمىدى، چارۋىچىلارمۇ تاغقا كەلمىدى.

سايتاخۇن ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى:

— بورتۇڭگېدە گومىنداڭنىڭ بىر ئىسكادرون ھەربىي كۈچى بار، بۇ ئىسكادروننىڭ ئاتلىرىمۇ، ئىگە - توقۇملىرىمۇ خىل، شۇنى قولغا چۈشۈرۈپ تاغ ئېشىشنى ئويلاۋاتىمەن.

— قولغا چۈشۈرگەن تەقدىردىمۇ، — دېدى نۇرپاي قىيىنچىلىق، توسالغۇلارنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ، — بىرىنچىدىن قارلىق يول ئۇزۇن، قار ئاتنىڭ قارنىغا كېلىدۇ، بەزى يەرلەردە چۆكۈپمۇ كېتىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئېل يوق، ئۇزۇق-لۇقتىن، يېتىپ - قوپۇشتىن قىينىلىپ قالىسىلەر. تېخى جۇدۇن باشلىنىپ قالسا، پۈتۈنلەي قىرىلىپ كېتىسىلەر. ئۈ-چىنچىدىن، ئەگەر ئايروپىلان بىلەن قوغلاپ قالسا، مۆكۈنۈشكە ئۈلگۈرەلمەي قالىسىلەر...

سايتاخۇن كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە ئويلىنىپ قال-دى. سوغۇق تاغ شامىلى ئۇنىڭ يۈزىگە يىڭنىدەك سانجىلاتتى، لېكىن ئۇ بۇنى تۇيمايتتى، قىسمىنىڭ ھاياتى، قايسى يول بىلەن يۈرۈش كېرەكلىكى ئۇنىڭ پۈتۈن ئېس - يادىنى چولغىۋالغاند-دى. ئۇ بىردىنلا ئەقىل تاپقاندەك بىر قارارغا كەلدى - دە، نۇرپايغا ئىتتىك قارىدى:

— خەتەرلىك بولسىمۇ، ئوي بىلەن ماڭايلى.

— دۇرۇس، ئەقلى بولۇپ، دىتى بولمىسا بىكار، — نۇرپايىنىڭ قىزىل يۈزى نۇرلاندى، — بۇ يول — توغرا يول، ئەمدى مېڭىش نىشانىڭلارنى كۆرسىتىپ بېرەي: كۈيتۇڭ بىلەن بەنسىخەي ئارىلىقىنى بۆسۈپ، ئويغا چۈشۈڭلار، شىمالنى ياقى-

لاپ ، چەپەيزىنىڭ ئوڭ تەرىپى بىلەن مېڭىپ ، ئۆلانبۇلاققا يۈز-لىنىڭلار ، ئەمما چەپەيزىگە يېقىنلاشماڭلار ، كىگەنچىگە چۈشىسىلەر ، ئات يەڭگۈشلەپ ، سوكسۇۋزلۇق بىلەن ماڭساڭلار بو-لىدۇ ، ئۇ يەرلەردە ئېل بار...

سايتاخۇن يۈرۈشنىڭ خەرىتىسىنى سىزىۋالدى .

بۇ چاغدا كىچىك تۆزلەڭلىك جانلىنىپ كەتكەنىدى : سايتا-خۇننىڭ بۇيرۇقى بىلەن موڭغۇل ، قازاق ياشلىرى ھەربىي تېخ-نىكا ئۆگىنىۋاتاتتى ، گىرانات تاشلاش ، يەر بېغىرلاپ يۈرۈش چېكىنىش ، ئاتاكىغا ئۆتۈش ، قورال تۇتۇش ، پوستا تۇرۇش قوراللارنى ئىشلىتىش... مەشىقلىرى كۆرسىتىلىۋاتاتتى .

مېڭىشقا ھازىرلاندۇق . نۇرپاينىڭ ئېلىدىن بىزگە ئوتتۇز-دىن ئوشۇقراق ياشلار ئاتلىرى بىلەن قوشۇلغانىدى . نۇرپاي ئوتتۇز ئات تەقدىم قىلدى . بەللىرىمىزگە پىششىق گۆش تۇگۈش-تۇق . ئات يېتىشمىگەنلەر مىنگىشىپ ، ھەممىمىز تولۇق ئاتلان-دۇق .

— خەير نۇرپاي ئاغا ، — دېدى سايتاخۇن ، — جېنىمىزغا جان قوشۇلدى ، ئەمدى بوزەك بولمايمىز ، بىرىمىز قال-ساقمۇ ئېلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپىمىز !...

— خەير ، خەير ، — دېدى نۇرپايمۇ ، — يۈرۈ-شۈڭلار ئوڭۇشلۇق بولسۇن ، غەلىبە سىلەرگە يار بولسۇن .

سايتاخۇن بىلەن نۇرپاي قۇچاقلاشتى .

قاش قارايغاندا يۈرۈش باشلاندى . چوڭ - كىچىك ، قې-رى - ياش ، قۇچاقتىكى باللارمۇ بىزنى ئۇزىتىپ قالدى .

ئۇزۇن سەپ تۆۋەنلەپ چۈشمەكتە ئىدى . يۇلتۇزلار يۈرۈ-شىمىزنى ئالقىشلاۋاتقاندەك ، ئالتۇن كىرپىكلىرىنى چىمچىقلى-تىپ تەبەسسۇم ياغدۇراتتى . كېچە سوغۇقى ، نە يولسىز تاغ-تاغ ئازابى قىلچىمۇ بىلىنمەيتتى . ئات تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا تېگىشىدىن چاچراپ چىقىۋاتقان ئوت ئۇچقۇنلىرى توختىماي يا

ناتتى .
تاڭ ئالدىدا تاشيولغا چىقتۇق ، مىلتىق ئىشتىكى بىلەن سىمتاناپ تۈۋرۈكلىرىنىڭ ئاستىنى كولاپ ئۇن نەچچىسىنى ئۆرۈۋەتتۇق . يۇرۇشىمىزنى چاپسانلىتىپ ، كېكەنچىگە كەلدۇق . بۇ يەردىكى ئاھالىلەرمۇ بىزنى قىزغىن كۈتتۈۋالدى . بىراق ، «بەش خورجا» دېگەن يەردە قىسقا ئېتىشىش بولدى . گومىنداڭچىلار بۇ يەردىكى ئاھالىلەرنى قورالالاندۇرۇپ قويغانىكەن . شۇنداق قىلىپ ، بۇ يەرنى ھۇجۇم بىلەن ئالدۇق . يەيدىغىنىمىز تۈگىگەندى ، جەڭچىلەر ئۆز ۋۇقلۇق بولاشقا كىرىشتى . بىر جەڭچى بىر تاغار گۇرۇچنى بولاپ چىققاندا ، ئىگىسى ئۇنىڭغا ئېسىلىۋالغان ، جەڭچى مىلتىقنىڭ قوندىقى بىلەن ھېلىقى دېھقاننى ئۇرۇپ ، بېشىنى يېرىۋەتكەن ، نەق مۇشۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالغان سايىتاخۇن :
— سەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بولاڭچىلىق - زورلۇقىنى تېخىچە ئۆزۈڭدە ساقلاپ يۈرەمسەن ! — دېدى - دە ، ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى . بۇ ھالنى كۆرگەن ئاھالىلەر تەسىرلىنىپ ، ئۆزلۈكىدىن بىزگە ئۇن ، گۇرۇچ تەقدىم قىلدى ۋە بەش خورجا ، كېگەنچىدىن نۇرغۇن ياشلار سېپىمىزگە قوشۇلدى . بىز كېگەنچىدە ئات يەڭگۈشلىدۇق ھەم ھەممىمىز تولۇق ئاتلىق بولدۇق . كېچىسى يولغا چىقتۇق ، بىراق مۇشۇ يەردە مۇئاۋىن كوماندىرىمىز نىياز ئىككى جەڭچىنى ئازدۇرۇپ ، قېچىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى . سايىتاخۇن ئىككىلىنىپ تۇرماستىن :
— ئۇلارنى قوغلاش خەتەرلىك ، قوغلايمىز دېسەك ، دۈشمەننىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالىمىز ، مۇھىمى تېز يۈرۈپ كېتىشىمىز كېرەك ، — دېدى جىددىي ھالدا .
ئىككى سائەت چامىسى يۈرگەندىن كېيىن ، كەينىمىزدىن نۇرغۇن ئاتلىقلارنىڭ ئۇپۇر - توپۇرى ئاڭلىنىپ قالدى . بىز ئۆزىمىزنى ئوڭشىغىچە كەينىمىزدىن ، ئىككى يېنىمىزدىن تا-

راسلاپ ئوق چىقتى . بىرنەچچە جەڭچىمىز ئات ئۈستىدىن غۇلاپ چۈشتى .

— بۇ چوقۇم نىيازنىڭ ئىشى ، دېدى سايتاخۇن ، — چەپەيزىدىن قىسمىم باشلاپ كەلدى - دە ، — ئۇ مۇداپىئەلىنىش. كە بۇيرۇق بەردى ، ئالىنىشلار ئاڭلاندى :

— ۋاي - جان... قان !...

— پۇتۇم ئۈزۈلۈپ كەتتى...

— ئۈچەي - باغرىم چۇۋۇلدى...

ئاتلاردىن چۈشۈپ ئورۇن ئىگىلىدۇق ، ئات ئۈستىدە ئوق ئۈزۈپ كېلىۋاتقانلارغا قارشى بىزمۇ ئاتتۇق ۋە گرانات تاشلاپ ئۇلارنىڭ بېسىپ كېلىشىنى توستۇق ، ئېتىشىش كۈچەيدى .

بىھۇدە ئاتماڭلا ، ئوقنى ئاياڭلار !...

سايتاخۇننىڭ ئاۋازى جاراڭلاپ تۇراتتى . ئۇ قىسىمنى ئۈچ. كە بۆلدى . بىرىنچى بۆلەك ئورنىدا قالدى ، ئىككىنچى بۆلەك ئوڭ - سولغا بۆرۈلۈپ ، بەشيۈز مېتىردەك يۈرۈپ ، ئالغا بۇرۇ. لۇپ ، جەنۇب بىلەن شىمالدىن بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى ئالدى .

سايتاخۇننىڭ يېشىل بەلگە ئوقى ئېتىلدى .

ئۈچ تەرەپتىن تەڭلا ئوت ئاچتۇق ۋە شىپقاپ ئالغا ئىلگىرى. لىدۇق ، سەپ بويىچە بىر گرانات تاشلاپ ، بىر ئىلگىرىلەش جېڭى باشلىدۇق ، بۇ جەڭ ئىككى قېتىم قىلىنغاندىن كېيىن ئاتلارنىڭ تاراسلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى — دۈشمەن قاچقاندى قوغلاپ قىرىپ تۈگەتمەكچى بولدۇق ، بىرئاز قوغلىغاندىن كې. يىن ، سايتاخۇن يول قويمىدى :

— شۇ تاپتا ، بىر ئىسكادرون ھەتتا بىر دىۋىزىئونىنى قىرىپ تۈگىتىۋەتسەكمۇ ، دۈشمەن ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئە. مەس ، مۇھىمى بىز بۇ يەردىن يىراقلاپ كېتىشىمىز كېرەك

ئۆلگەن يەتتە جەڭچىمىزنى ئايدالاغا تاشلاپ ، ئۈستىنى

سوكسۇزۇل ، چاتقاللار بىلەن يېپىسپ قويدۇق ـ دە ، ئون ئىككى ياردارنى ئات ئۇستىگە ئېلىپ يولغا چىقتۇق . تاڭ ئاتقاندا گومىنداڭنىڭ ئىككى ئايروپىلانى قوغلاپ كەلدى . دەشت ـ قۇملۇق دالىدا كېتىپ باراتتۇق ، مۆكۈنگۈدەك يەرمۇ يوق ئىدى . ئايروپىلانلار غارقىراپ ـ پەسلەپ كېلەتتى ـ دە ، پىلىموتتىن ئوق ياغدۇراتتى ، بومبا تاشلايتتى . يەنە قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى... ئايروپىلانلار كۈن بويى ئارام بەرمىدى ، ئىككىسى كەتسە ، يەنە ئىككىسى كېلەتتى ، ئەتىسىمۇ خۇددى شۇنداق بولدى . ئەمما ، بىز مىنۇت ـ سېكۇنتنىمۇ قولدىن بەرمەي ، بۇ سۇسىز دەشتتە ئۆلان بۇلاققا قاراپ ماڭىۋەردۇق . جەڭچىلىرىمىزنىڭ چىرايلىرى ئاپئاق ئاقىرىپ ، لەۋلىرى قۇرۇپ كەتتى ، ئاتلىرىمىز ئاياغلىرىنى ئاران ـ ئاران ئالاتتى . ياردارلار ئۇچۇنمۇ بىر يۇتۇم سۇ يوق ئىدى . ئوتتۇزغا يېقىن ئۆلگەن ئادەملىرىمىزنىمۇ ، قانسىراپ ئۆلگەن ياردارلارنىمۇ يول بويى تاشلاپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدۇق . قورساقنىڭ ئاچلىقىدىن ، ئۇسسۇزلۇق يامان ئىكەن ، ئاغزىمىزغا سىلىۋالغان ئۇششاق تاشلارمۇ ئۇسسۇزلۇققا دال بولالمىدى .

ئالدىمىزدا كەتكەن ئىككى جەڭچى قايتىپ كەلدى .

ـــ سۇ !... سۇ !... ـــ ئۇلارنىڭ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى يېنىپ كەتكەنىدى .

ئازگالغا يىغىلىپ قالغان لاي ـ توختام سۇنى ئاتلار بىلەن تالىشىپ ئىچتۇق .

كەينىمىزدىن يەنە ئاتلىق گومىنداڭ قىسىملىرى قوغلاپ كەلدى ، ئۇستىمىزدە ئايروپىلان كۆرۈندى . دۆڭلۈكلەرگە جايلىشىپ ئېتىشتۇق ، ھەممىمىزدىنمۇ كۆپرەك سىيرىلىپ ، جۇدەپ ، ياغاچتەك قېتىپ قالغان سايتاخۇن يەنىلا تېتىك ئىدى ، ئۇ :

ـــ كۆچمە جەڭ قىلىمىز ، ـــ دېدى بۇيرۇق قىلىپ .

بىر قىسمىمىز قوغلاپ كەلگەنلەر بىلەن جەڭ قىلاتتۇق ، يەنە بىر قىسمىمىز يۈرۈش قىلاتتۇق ، شۇ ئۇسۇل بىلەن دۈشمەندىن بارغانسېرى يىراقلايتتۇق .

ئۇلانبۇلاققا يېقىنلىشىپ قالدۇق ، ھەممىمىزدە جانلىنىش پەيدا بولدى . بىراق ، ھېرىپ ئايغلىرىنى ئارانلا يۆتكەپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ يۈرۈشى تەكشى ئەمەس ، سەپ رەتسىز ، ئىلگىرى - كېيىن ، چېچىلاڭغۇ ئىدى . جەڭچىلەرنىڭ چىرايلىرى شۇنداق ئۆزگىرىپ كەتكەنكى ، كىشى قارىسا قورققۇسى كېلەتتى ، خۇددى ئادەم ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ روھى كېتىپ بارغاندەك قىلاتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەللىكتىن ئوشۇق يارىدارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتۇق ، بەزىلىرى ئاتتا ئولتۇرالمىغاچقا نۆۋەتلىشىپ ھاپاش قىلىشقا ياكى ئۆزىمىز توقۇۋالغان زەمبىللەردە ئېلىپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى . يارىدارلارنىڭ : «قىيىنىلىپ كەتتىڭلار ، بىزنى دەپ پۈتۈن قىسىم ھالاك بولۇپ كەتمىسۇن ، بىزنى ئېتىۋېتىپ ، تېز ئىلگىرىلەڭلار···» دېگەن سۆزلىرى كۆڭلىمىزنى بۇزاتتى ، كۆزلىرىمىزدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى بۇلدۇقلايتتى . بىزنى مۇشۇنچىلىك چىقىمغا ، ئوڭۇشسىزلىققا روھىي ئازابقا سېلىۋاتقان كىشى ئەلۋەتتە ، ئارىمىزدىن چىققان خائىن — مۇئاۋىن كوماندىرىمىز نىياز ئىدى . قورغاننىڭ ئىچىدىن چىققان دۈشمەن ھەقىقەتەن قورغاننىڭ تېشىدىكى دۈشمەندىن نەچچە ھەسسە يامان ئىكەن ، كۆنلەرنىڭ بىرىدە نىياز بىلەن ئۇچرىشىپ قالساق ، ئۇنى نېممۇ قىلىۋېتەرمىز ، پۈتۈن بەدەنلىرىنى قىيما - چىيما قىلىۋەتسەكمۇ دەردىمىز چىقمىدىغاندەك ئەمەس ئىدى···

يول ئۇستىدە سايتاخۇن يىغىن چاقىردى ، ھەممىمىز جەم بولدۇق ، يارىدارلىرىمىزنى قوشقاندا ، بىزنىڭ بارلىق ئادىمىمىز ئىككى يۈز ئەللىك ئىدى . ئۇنىڭدىن ئالتە روتا تۈزدۇق . جەڭچىلىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ، يول بويى دۈشمەننىڭ بىرقانچ

روتا ، ئىسكادرونلىرىنى تارمار قىلغانلىقىمىز ۋە چېكىندۇرگەنـ
لىكىمىز ئۈچۈن قىسمىمىزنى «قوزغىلاڭچىلار پولكى» دەپ
ئاتىدۇق ، پولك كوماندىرلىقىغا سايتاخۇننى سايلىدۇق .
يۈرۈشىمىز باشلاندى .
قىسمىنىڭ ئالدىدا يەتتە ئادەم ماڭدۇق ، ئىككىمىز ئېتىـ
مىزنىڭ تۆش بېغىنى تۈزەپ كەينىدە قالغانىدۇق . ئالدىمىزدىكى
بەش ئادىمىمىز بىر كىچىك جىرادىن ئۆرلەپ چىققىشىغا : تا ــ
تا ــ تا ــ تات ، تا ــ تا ــ تا ــ تات... قىلىپ پىلىموت ئاۋاز
ئاڭلاندى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا بەش ئادىمىمىز يىقىلدى ، ئىكـ
كىمىز دەرھال يېتىۋالدۇق .
جىرا ئىچىدىن :
ــ مېنى ئېتىۋېتىڭلار... ! جېنىم قىينىلىپ كەتـ
تى... ــ دېگەن ئاۋاز كەلدى . بىز ئۇنى ئاۋازىدىن توندۇق ،
بۇ غېنىنىڭ ئاۋازى ئىدى . بۇ ئازابلىق ئاۋاز نەچچە قېتىم
تەكرارلىنىپ ئۆچتى .
سايتاخۇن بىز يېتىپ كېلەي دەپ قالغان تاغقا نەپرەتلىك
كۆزلىرى بىلەن بىر قارىدى ــ دە :
ــ دېمەك نىياز ئۆلانبۇلاقتا دۈشمەن قىسمىنى باشلاپ
كەلگەن ، ئۇنىڭ بىز سىزىۋالغان خەرىتىدىن خەۋىرى بار
ئىدى ، ــ ئۇ ئۆز پولكىنى دۆڭلۈكلەر ، قىرلىق يەرلەرگە
ئورۇنلاشتۇردى ، بىزمۇ دۈشمەن قوشۇنى ئورۇنلاشقان تاغنى
قورشىۋالدۇق . ئېتىشىش ئەۋج ئالدى ، پەقەت ئىلگىرىلىيەلمىـ
دۇق ، ئاخىر تەدبىرلىك كوماندىرىمىز بۇيرۇق قىلدى :
ــ كۈچلىرىمىزنى خوراتماسلىقىمىز كېرەك ، مۇداپىئە
تۇرغان دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىپ ، بۇ تاغنى تارتىۋېلىش قىيىن ،
كوچىمە جەڭ ئۇسۇلى بىلەن يۈرۈش باشلايمىز ، ــ ئۇنىڭ
كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ كەتكەنىدى .
يۈرۈشىمىز كۆچمە جەڭ ئۇسۇلى بىلەن يەنە باشلاندى .

زۇلمەتلىك كېچىلەر ، قاتلىق كۈندۈزلەر بىلەن تولغان ئون توققۇز سوتكا ئازابلىق ، ئەمما جەڭگىۋار مۇساپىنى بېسىپ ، مىللىي ئارمىيىنىڭ شۇ چاغدىكى ئالدىنقى قىسمى تۇرغان جاي ـ قىزىل — تۇزغا يېتىپ كەلدۇق !

يول ئازابى ، ئېغىر كۈنلىرىمىز بىردىنلا ئۇنتۇلۇپ ، ھەممىمىز جانلىنىپ كەتتۇق ، ئارانلا يەر دەسسەپ قالغان ئاتلىرىمىزمۇ شۇ ھېسسىياتىمىزنى سەزگەندەك ، قەدەملىرىنى چاققان يۆتكەپ كېتىپ باراتتى . ئىككى يېنىمىزدىكى پاكار قومۇشلۇق ، چاتقاللىقلار ئارىسىدا بىزگە مارىشىپ قاراۋاتقان مىللىي ئارمىيىنىڭ قاراۋۇللىرىنى كۆردۇق ، يۈرەكلەر ئۇرۇشقا باشلىدى...

ھەممىمىز ئاتتىن چۈشتۇق ، سايتاخۇننىڭ بۇيرۇقى بىلەن قوراللىرىمىزنى كەينىمىزگە — شەرق تەرەپكە قارىتىپ قويدۇق ـ دە ، قورالسىزلىنىپ تىزىلىپ ماڭدۇق .

ئالدىمىزدا كېتىپ بارغان چەبدەس قەدەملىك سايتاخۇن كىچىك دۆڭلۈكتە بىزگە قاراپ تۇرغان كاپىتان ئۇنۋانلىق موڭغۇل كوماندىرنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى ـ دە ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، دوكلات قىلدى :

— يولداش كوماندىر ، بىز — گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداۋاتقان قىسمى ئىدۇق ، ۋەتەن ئالدىدا ، خەلق ئالدىدا ۋىجدانى بۇرچىمىزنى تونۇپ ، مۇستەبىت گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈردۇق . نىجاتلىق ئىزدەپ ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىغا تەلپۈنۈپ ، ئون توققۇز كۈن ئازابلىق يول بېسىپ كەينىمىزدىن قوغلاپ كەلگەن دۈشمەنلەر بىلەن ئېلىشىپ ، ئىككى يۈز قىرىق تۆت نەپەر جەڭچى ئاخىر بۇ يەرگە — ئازاد رايونىغا غەلىبە بىلەن يېتىپ كەلدۇق ، قوزغىلاڭچىلار كوماندىرى سايتاخۇن !

— مەن ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ۋە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى نامىدىن سىلەرنى قىزدىن قارشى

ئالىمەن !

شۇ سۆزدىن كېيىنلا، ئىككى كوماندىر غولچىنى كەڭ يېيىپ كېلىپ قۇچاقلاشتى، بىزمۇ مىللىي قىسىم جەڭچىلىرى بىلەن قېرىنداشلارچە قۇچاقلاشتۇق، ھەممىمىزنىڭ كۆز بۇلاقلىرىدىن ئىسسىق، مۇھەببەتلىك ياش تامچىلىرى خۇددى يامغۇردەك ئاقتى…

— بىز سىلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىڭلاردىن خەۋەر تېپىپ، ئۇزۇق - تۈلۈك بىلەن بىر ۋزۋود جەڭچىنى ئالدىڭلارغا ئەۋەتكەندۇق، — دېدى مىللىي قىسىم كوماندىرى مەڭزىگە تېمىپ چۈشكەن ياشلىرىنى ئېرتىۋېتىپ، — ئۇچرىشالماي قاپسىلەر، لېكىن سىلەرنىڭ بۇ مۇشكۈل سەپىرىڭلار مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىي تارىخىمىزنىڭ جەڭگىۋار بىر بېتى بولۇپ قالغۇسى !…

ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت قەيسەر كوماندىرىمىز سايتاخۇننى مىللىي ئارمىيە پولكوۋنىكى دەپ تونۇدى ۋە ئۇنىڭغا پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن «باتۇرلۇق» ئوردېنى، قالغانلىرىمىزغا «پىدائىي» لىق مېدالى بەردى.

خۇددى ئابدۇقادىر بىلەن مەسلىھەت قىلىشىۋالغاندەك، ئۇنىڭ ھېكايىسى تۈگىشى بىلەنلا، يۈرۈش سىگنالى چېلىندى.

ئالتىنچى باب

— كۈندۈزى دەم ئېلىش — ئۇخلاش ئەمەلدىن قالدۇ. رۇلسۇن ! كېچە ـ كۈندۈز توختىماي يۈرۈش باشلانسۇن !

بۇ پولك كوماندىرى نىزامىدىنىنىڭ يۈرۈشتىكىلەرگە بەرگەن بۇيرۇقى . بۇ بۇيرۇقتىن ئۇنىڭ چەپەيزىگە تېز يېتىشكە ئالدىراۋاتقانلىقى ، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى پەيدىنپەي ئاشۇرۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

كېچىسى يول يۈرۈپ ، تاڭ ئالدىدا ئىككىلا سائەت ئۇخلىغان قوشۇن ، تېز يۈرۈش بىلەن ئۇلانبۇلاققا يېتىپ كەلدى . ئۇلان ـ بۇلاق — قوڭغۇراق تىكەنلىك ، تېۋىلغا — يۇلغۇنلۇق ، سۆكسۆكلۈك ، جىگدىلىك ، قۇمساڭغۇ توپلىق ، كەڭ تۈزلەڭلىك يەر . قوشۇن مۇشۇ تۈزلەڭلىكتە كېتىپ بارغاندا شەرق تەرەپتىن بىر ئايروپىلان كەلدى . پۈتۈن قىسىم جىگدە ، يۇلغۇنلارنى دالدا قىلىپ مۆكۈندى ، لېكىن دۈشمەننىڭ بۇ رازۋېدكا ئايروپىلانى ئارقا سەپتىكى ئات ـ هارۋىلارنى كۆرۈپ قالدىمۇ ، تېزلا كەينىگە يېنىپ كەتتى . ئارىدىن — بىرەر سائەت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا ، دۈشمەننىڭ بىرقانچە ئايروپىلانى غارقىرىتىپ يېتىپ كەلدى ـ دە ، قىسىمنى بومباردىمان قىلىشقا باشلىدى .

بۇ بىرنەچچە كۈن تىنچ يول يۈرگەن قوشۇننىڭ رەسمىي جەڭگە كىرگىنى بولدى . لېكىن ، پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى بۇ قېتىم باشقىچە ، ئايروپىلانلارغا توختاپ قارشىلىق قىلىش ئەمەس ، توختىماي يۈرۈپ قارشىلىق قىلىش بۇيرۇلدى .

بۇمۇ قىزىق جەڭ ئىدى ، ئايروپىلانلار يىراقتىن شۇڭغۇپ كېلىدۇ ـ دە بومبا تاشلايدۇ ، جەڭچىلەر ئايروپىلان يېقىنلاپ

كەلگەندە ، ئىككى يانغا تېز چېكىنىپ يېتىۋالىدۇ . ئۇلارنىڭ تاشلىغان بومبىسى نىشانلاپ كەلگەن يەردە — ئادەمسىز بوش ئورۇندا پارتلايدۇ . ئايروپىلانلار يەنە ئايلىنىپ ، يېتىپ كەلگۈچە جەڭچىلەر يۈرۈۋېرىدۇ ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن يۈرۈش داۋاملىشىۋەردى .

جانغا تېكىلىۋاتقان ئورۇنتا كۆلكىنىڭ چىقىشى قىزىق ئىش ، دەسلەپ جەڭچىلەر بېشىنى كۆتۈرۈپ بوش ئورۇندا كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزانغا ، ئايروپىلانلارغا قاراپ كۈلۈشتى . كېيىن ئىككى ياقتا كۆلكە بىلەن چېكىنەتتى - دە ، يېتىۋالغاندا كۆلكە بېسىلاتتى ، بېشىنى كۆتۈرگەندە يەنە بىردىنلا تەرەپ - تەرەپتىن كۆلكە كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى . شۇنداق قىلىپ ، بۇ بىر ئويۇنغا ئايلىنىپ قالغان قارشىلىق كۆرسىتىش جېڭى بولدى .

ئايروپىلانلار ئۆز ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلدى ، قاچىلاپ كەلگەن بومبىلىرىنى تاشلاپ بولۇپ كەتتى .

قىسىم نامازدىگەر بىلەن چەپەيزىگە يېقىنلاپ كەلدى .

چەپەيزىنى رازۋېدكا قىلىش ئۈچۈن ئۈچ نەپەر رازۋېدكىچى ماڭغۇزۇلدى . قىسىم توختاپ دەم ئالدى ۋە ئۆزئۆزىنى قىلىنىشقا ئولتۇردى . چەپەيزىنىڭ يەر تۈزۈلۈشىنى ، دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىش ئەھۋالىنى ، قانچىلىك ئەسكىرىي كۈچىنىڭ بارلىقىنى پۈلۈك شتابى بىلمەيتتى . شۇڭا ، ھۇجۇمنىڭ قايسى يۆنىلىشتە بولىدىغانلىقىنى قىياس قىلىشمۇ تەس ئىدى . سىرلىق جىمجىتلىق . ھەممە كىشىدە ئەندىشە قوزغايتتى . جەڭچىلەر بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى . رەيھان ئىتتىك قوزغالدى - دە ، پارتلاش ئاۋازى چىققان تەرەپكە مۆلدۈرلەپ قارىدى . بۇ جىمجىتلىقنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى كۈچەيتىپ ، ئاستا - ئاستا تۆت ئەتراپنى ئۇنسىز قاراڭغۇلۇق ئوراشقا باشلىدى .

كۆز ئوبدانلا باغلانغان چاغدا ، ئىككى نەپەر رازۋېدكىچى قايتىپ كەلدى - دە ، باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەرگە تۆۋەندىكىچە

مەلۇمات بەردى :

— چەپەيزىگە مۇستەھكەم پوتەيلەر ياسالغان ، جەمئىي بەش ، ئوتتۇرىدا گېنېرالنى پوتەي[1] بولۇپ ، تۆت تەرىپىگە ئېتىش تۆشۈكلىرى ئېچىلغان . پوتەينىڭ تۆت ئەتراپىدىكى سۆكسۆك ، يۇلغۇنلار قۇمۇرۇپ تاشلىنىپ ، تەخمىنەن پوتەيدىن بىر كىلومېتىر يىراقلىقىقىچە تاقىر مەيدان ياسالغان ۋە گېنېرالنى پوتەينىڭ تۆت ئەتراپىغا كەڭ ھەم چوڭقۇر خەندەك كولانغان . يەنە تاقىر مەيداننىڭ تۆت بۇرجىكىگە ئادەتتىكىچە تۆت پوتەي تۇرغۇزۇلغان . ئۇ يەرگە يېقىنلاشقاندا ، سۆكسۆكلارغا يىپ باغلاپ ، ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى كۆمۈپ قويغان بومبىلارغا باغلاپ قويغانلىقىنى بىلدۇق . بۇنى بىر رازۋېدچىكىمىز قۇربان بولغاندىلا ، بايقاپ ئالالىدۇق . مانا ئۇ يەرنىڭ مۇداپىئەلىنىشتىن سىزىلغان خەرىتىمىز ، — نادەم سىزىپ كەلگەن خەرىتىسىنى ئەنۋەرگە ئۇزاتتى ، خەرىتىدە ھېلى سۆزلەنگەن مەلۇماتلار تېگىشلىك شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن كۆرسىتىلگەنىدى . ئەنۋەر خەرىتىگە تېز كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى ـ دە ، مەمنۇنلۇق بىلەن :

— بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، — دەپ خەرىتىنى پولك كوماندىرىغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭدى ۋە پولك كوماندىرنىڭ ئالدىدىن ئانچە ھايال قىلماي ، قايتىپ كېلىپ ، يەنە نادەم باشلىق بەش نەپەر رازۋېدكىچىنى پولك كوماندىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە كونا شىخۇغا ماڭغۇزدى .

نادەمنىڭ خەرىتىسىنى كۆرۈپ خېلى ئۇزاق ئويلانغان نىزامىدىن ئالدىدا ھازىر بولغان باتالىيون كوماندىرلىرىغا مۇنداق دېدى :

---

[1] گېنېرالنى پوتەي مىللىي قىسىملار بىرىنچىچە قەۋەتلىك پوتەيلەرگە «گېنېرالنى پوتەي» دەپ ئىسىم قويۇشۇۋالغانىدى . شۇ ۋاقىتلاردىكى ئۇرۇشنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن بۇ ئىسىم ئەينەن ئېلىندى .

— چەپەيزىگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئىككىنچى باتالىيون بۇ يەردە قالدۇرۇلىدۇ ، يۇرۇش يۆنىلىشى ئۆزگەرتىلىدۇ ، چەپەيزىگە تۆت تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىنىدۇ . ھۇجۇم بىلەن تەڭ ، قالغان باتالىيونلار كونا شىخۇغا يۇرۇش قىلىدۇ ، دېمەك ھۇجۇمىمۇ ، يۇرۇشمۇ بىرلا ۋاقىتتا بولىدۇ . ئەمما ، ھۇجۇمدىن بۇرۇن چەپەيزى بىلەن كونا شىخۇنى تۇتاشتۇرغان تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلىنىشى كېرەك ! قانداق ، قارشى پىكىر بارمۇ ؟

— بار ، رازۋېدكىچىلارنىڭ كۆزىتىشىچە ، — دېدى ئەنۋەر ، — چەپەيزىدە دۈشمەننىڭ كۈچى ئاز ئەمەستەك قىلىدۇ ، مېنىڭچە بىر باتالىيون ئازلىق قىلىدۇ ، پۈتۈن كۈچ بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىلساق...

نىزامىدىن بېشىنى سىلكىدى :

— بولمايدۇ ! ئادەتتىكىچە ياسالغان تۆت پوتەيىنى ئېلىش ئاسان ، لېكىن بىز ئوتتۇرىدىكى گېنېرالنى پوتەيگە بىر كىلومېتىر ئۇزۇلەئىلىكتىن ھۇجۇمغا ئۆتىمىز ، بۇ ھالدا ئادەم قانچە كۆپ بولسا ، چىقىم شۇنچە زور بولىدۇ . بۇنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك . بەلكى ھۇجۇمغا ئۇلگۇرۇپ موڭغۇل دىۋىزىيون بىلەن باراتا تۆمۈرچىنىڭ پارتىزانلىرى كېلىپ قالار .

— چەپەيزىنى ئىشال قىلماي ، كونا شىخۇغا يۇرۇش قىلساق ، كۈچ بۆلۈنۈپ كەتمەمدۇ ؟

— مۇشۇ ئەھۋالدا كۈچنى بۆلۈش زۆرۈر ، ۋاقىت — پايدا ئالىمىز . گومىنداڭ قىسىملىرى تېخى ئويلاپ ئۈلگۈرمىگەن چاغدا ، يېڭى شىخۇدا پەيدا بولىمىز . چەپەيزى بىلەن كونا شىخۇدىكى دۈشمەنلەر ئالاقىلىشىشتىن مەھرۇم قىلىنسا ، ھەر ئىككى ئورۇننى ھېچقانچە كۈچ سەرپ قىلمايلا ، ئىگىلەشكە بولىدۇ . بەلكى كونا شىخۇنى قانسىز ئىشغال قىلىشىمىز مۇمكىن .

نىزامىدىن باتالىيون كوماندىرلىرى بىلەن شىخۇ يۇرۇشى

ھەققىدە مۇزاكىرىلىشىۋاتقاندا ، جەڭچىلەر قوغۇنلۇقتا قوغۇن يەۋاتاتتى .

جەڭچىلەر ئىنسترويىغا تىزىلىشتى .

تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلانغاندىن كېيىن ، چەپەيزىگە ھۇجۇم باشلاندى . شۇنىڭ بىلەن تەڭلا نىزامىدىن قالغان باتالىيونلارنى باشلاپ ، كونا شىخۇغا يۈرۈش قىلدى . شۇ چاغدا نادەمۇ رازۋېدكىچىلارنى باشلاپ كونا شىخۇدىن بۇياقتا ماڭغانىدى .

پايانسىز دەشت ـ دالا جىمجىتلىقىدا شىمال شاملى چەپەيزىدىكى ئېتىشىش ئاۋازلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى .

ــ ئاڭلاۋاتامسەن ، جامالىدىن ، ــ دېدى نادەم ، ــ ھۇجۇم ئەۋجىگە چىقتىمۇ نېمە ، قارا...

ــ ئاڭلىمايچۇ...

ئۇلار شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا بىردىنلا ھۇررا ، قىقاس ـ چۇقان ئاۋازلىرى ، ئاتلارنىڭ دۈكۈرلەشلىرى ئاڭلاندى .

ــ ھۇجۇمغا ئۆتتى !... ــ جامالىدىن جانلىنىپ كەتتى ، ــ ئاڭلا ، ئاتلىقلارمۇ بارمۇ نېمە...

ــ موڭغۇل دىۋىزىيون يېتىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن .

رازۋېدكىچىلار كۆرگەنلىرىنى پولكقا تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتلىرىنى ئىلداملىتىپ يۈرمەكتە ئىدى . ئۇلار تېز يۈرۈشتە كېتىپ بارغان پولك بىلەن يولدا ئۇچراشتى . نادەم پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە ، تىك تۇرۇپ دوكلات قىلدى :

ــ يولداش پولكوۋنىك ! دۈشمەن كونا شىخۇنى بوشىتىپ قويۇپتۇ ، ئۇلار شۇنداق ئالاقزادە بولۇپ قېچىپتۇكى ، جوزا ئۈستىگە كەلتۈرۈلگەن تاماقلىرى ھور چىقىپ پېتى شۇنداقلا قاپتۇ . بىزنىڭ تەكشۈرۈشىمىزچە ، ئەتراپنى مىنالاشقا ، تۇرلۇك ھىيلىلەرنى ئىشلىتىشكە ئۈلگۈرمەپتۇ .

ئەنۋەر نىزامىدىنىنىڭ بايا بەرگەن يوليورۇقلىرىنىڭ مەنىسىنى مانا ئەمدىلا تولۇق چۈشەندى .

نىزامىدىن كەيىندە تۇرغان ئاقىلبەگكە قايرىلىپ قاراپ :
— قىسىملارغا ئېيىت ، كونا شىخۇغا كىرگەندە ، دۈشمەننىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن تاماق - نانلىرىنى يېيىشكە ، سۇلىرىنى ئىچىشكە قەتئىي رۇخسەت قىلىنمايدۇ ! — دېدى .
— خوپ بولىدۇ !
پولك كونا شىخۇنى ئىشغال قىلدى . تاڭ سۈزۈلگەندە ، چەپەيزىدىن يولغا چىققان ئىككىنچى باتالىيون ، ھۇجۇمغا ئۆلگۈرۈپ كەلگەن موڭغۇل دىۋىزىئون ، بارات تۆمۈرچىنىڭ پارتىزانلىرى يېتىپ كەلدى . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ، رازۋېدكىچىلار بۇيرۇق بويىچە يېڭى شىخۇغا مېڭىشقا تەييارلاندى .

× × ×

سۆكسۆكلۈك ئارىسىغا يوشۇرۇنغان كوماندىر جەڭچىلەرنىڭ گەپلىرى ھەر خىل : بەزىلىرى ئاتا - ئانىسىدىن كەلگەن خەتتىن ، بەزىلىرى كۆزلىرى ياشلىنىپ قالغان ئاشنا - يارلىرىدىن كەلگەن خالتىلاردىن ، بىرلىرى نامەلۇم تېخى ئۆزلىرى كۆرمىگەن قىزلاردىن كەلگەن تېپىشماقتەك مەنزىرىلەر كەشتىلەنگەن ياغلىقلاردىن ياكى تاماكا خالتىلىرىدىن ۋە بىرلىرى ئۆتكەن ئۇرۇشلاردىن قىزىق ، سېغىنىش ، مۇھەببەتلىك پاراڭلارغا چۈشكەندى .
— بايا نېمىگە چېچىلىپ كەتتىڭ ، گايىتكا ؟ — دەپ سورىدى ۋارىسجان ئۈنىگىدىن .
بېشىنى ئالىقىنىغا قويۇپ ، جەينىكى بىلەن يەرنى تىرەپ ياتقان گايىت بېشىنى سىلكىدى :
— قويە ، ئۇكا ، ئۇ ئىشنى ...
— شۇ ئەنۋەركام گېپىڭنى ئىلىك ئالمىغاندۇ ؟
— شۇ گەپ .

— باتالیون کوماندىری مەن تۇرسام، ماۋۇنىڭ مەمەدانلىق قىلىۋاتقىنىنى دەپ ئويلىدى ـ دە …
— شۇنداقمىكىنتاڭ …
— نىزامىدىنكام بەك ئۇستۇرۇۋەتتى، شۇنىڭلا گېپىنى ھېسابقا ئالمدۇ ئەمەسمۇ.
— ياق، ئۇنى يىغىندا نەچچە قېتىم قېقىۋەتكەن.
ۋارىسجان ئەتراپىغا بىر قاراپ قويۇپ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ شىپقاپ كەلدى ـ دە، پىچىرلىدى:
— ئۇ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ گېپىنى زادى ئىلىك ئالماس بولۇۋالدى، بايقاۋاتقانسەن؟
— مېنى ھېچنېمىنى سەزمەيدىغان كالا دېۋىدىڭمۇ … ئۇغۇ بىر نۆرى، مۇنۇ نادەم دېگەننىڭ ئاقساقاللىقى جېنىمغا تەگدى.
— سېنىڭ راست دەپ قويسا، تاپىنى يەرگە تەگمەيدىغان بوپتۇ ئۇنىڭ.
— ماڭا قارا، — دېدى گايىت بېشىنى كۆتۈرۈپ، — شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن بىرەر ۋۇزۋود جەڭچىنى يۇقرا- چە كىيىندۇرۇپ، خەلق ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتەيلى، ئۇلار يەرلىك ئادەملەرنى ئويغىتىپ، ئارقىسىدىن ھەرىكەت قىلسا، شىخۇنى ئىشغال قىلىشىمىز ئاسانلاشامدۇ، دېسەم، ئەنۋەر پىكرىمگە قوشۇلمىدى.
— سېنىڭ پىكرىڭ توپتوغرىكەنغۇ!
— توختا، ئۇ: ئەگەر دۈشمەن تۇيۇپ قالسا، شىخۇ خەلقىنى بەك پاراكەندە قىلىۋېتىدۇ، بەلكى چىقىمغا ئۇچرىتىشى- مىز مۇمكىن، دېدى. مایاقتىن، نادەم قوپۇپ: ئۇنداق يېنىك- لىق بىلەن ئىش قىلساق، نۇرغۇن ئادەمنىڭ قىرغىن قىلىنىشى- غا سەۋەبچى بولۇپ قالىمىز، دەپ قاراپ تۇرۇپ ئىشنى يوغىنى- تىۋاتىدۇ، شۇنىڭغا ئاچچىقىم كېلىپ چىچىلدىم.
— ھازىر نادەمنىڭ گېپى ـ گەپ.

شۇ كۈنلەردە گايىت ۋارىسجاننىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى قىلىپ، ئۇ سىزغان سىزىقلاردىن چىقماي مېڭىۋاتاتتى. ئۇ گايىتنىڭ ئىسىگە ئۆزۈن بۇلاقتا بولغان مۇنۇ گەپنى سالدى:

— ئۆزۈن بۇلاقتا سەن: خوتۇنلارنىڭ كۆڭلىكىمۇ ئادەمنىڭ كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنىدىغان بولدى، بۇگۈن مۇشۇ يەردە بىر كىچە قونساق كېلىنچەكلەرمۇ كۆپكەن دېۋىدىڭغۇ؟

— ھە، ھە ...

— نادەم شۇ گېپىڭنى ئەنۇەركامغا يوغىنىتىپ، دوكلات قىلىۋاتامدۇ ... مەن ئۆزۈندىن بېرى ئۇنىڭ مۇنداق مىجەزىنى بايقىمىغانىكەنمەن.

— ۋاھ ... ئۇ مۇنداقلا دەپ قويغان گەپ تۇرسا، ئۇنىڭ چاقىدىغان نېمە يولى بار؟ ... — گايىتنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرى تىكەنلىشىپ، كۆك كۆزلىرى يېنىپ كەتتى.

— شۇ ئەمەسمۇ، مەنمۇ ھەيران قالدىم، ئەسلى ئۆزلىرى رەنجىۋالىشىپ يۈرسە، ھېچكىمنىڭ گېپى يوق.

— رەيھان بىلەن ئۆزى خان تاھىر، خان زۆھرە بولۇپ يۈرىدۇ، چاتىقىمىز يوق، بىزنىڭ چاقچىقىمىزنى دوكلات قىلغۇدەك ئىش بولامدىكەن؟ ... گايىت ئويلىنىپ قېلىپ دېدى: — ئۆزىنىڭكىنى يېپىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتامدۇ يا؟

— تازا ساددا نېمىكەنسەن، ئۇنىڭ نىيىتى باشقا.

— قانداق دەيسەن؟

— سېنىڭ روتا كوماندىرلىقىڭغا كۆزى قىزىرىۋاتىدۇ جۇمۇ ئۇنىڭ، بولمىسا نېمىشقا شۇنچە پايپاسلايدۇ؟ ... بىزدەك تىنچ يۈرمەمدۇ، كىم گەپ قىلسا ئىسىلىپ ...

— نېمە! ... — گايىت تاس قالدى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتكىلى، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى، تۇكۇرۇكىنى زورغا يۇتتى ... — مېنىڭ ئالدىمدا قانچىلىك نېمىكەن ئۇ! ... مەن كىم، ئۇ كىم!...

— ئۆزۈڭ ئويلاپ باق ، مەن ئاڭلىغىنىمنى دەپ قويدۇم .
سۆكسۆكلۈكنىڭ بىر يېرىدە نادەم بىلەن رەيھانمۇ گەپكە چۈشكەن ، بىراق رەيھاننىڭ گەپلىرىدىن ئەنسىرەش سېزىلىپ تۇراتتى :
مۇنداق چاغدا رازۋېدكىغا چىقىش خەتەرلىك ، كېچىسى چىقساڭلار بولامدۇ ؟
— ئەھۋالنى ئۇقمايدىغان ئادەمدەك گەپ قىلىسىزغۇ ؟
— يا ئۇ يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرىنى بىلمىسەڭلار ...
— يەرلىكلەرنى تاپىمىز .
— كۆپكۈندۈزى ...
— قورقماڭ ، تۇماقنى تەتۈر كىيىمىز ، جۇل - جۇل بولۇۋالساق ، كىمنىڭ كۆزى چۈشەتتى بىزگە . بىزنىڭ ھۈنەرلىرىمىزنى ئۇقمايسىز - دە . پولك يوشۇرۇنغان ، نادەم باشلىق رازۋېدكىچىلارغا شىخۇنى رازۋېدكا قىلىش تاپشۇرۇلغان ، ئۇلار دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىنى كۆزىتىپ كەلسە ، پۈتۈن پولك كېچىسى يولغا چىقماقچى .
نادەم بىلەن رەيھان ئالىقانلىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ ئاسمانغا قارىدى . جەنۇب تەرەپتىن ئىككى ئايروپىلان غارقىراپ كېلىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ كەتتى - دە ، ھايال قىلماي قايتىپ كەلدى ۋە يەنە ئايلىنىپ غەرب تەرەپكە كەتتى . ئۇزۇن ئۆتمەي كېيىن ، ئۇياقتىنمۇ قايتىپ كېلىپ تۆۋەنلەپ يەنە بىر قېتىم ئايلاندى ، ئوق ئۈزدى ، بومبا تاشلىدى ... تىرىكلىكنىڭ ھېچقانداق شەپىسى سېزىلمىگەندىن كېيىن ، كېتىپ قالدى .
— كۆردىڭىزمۇ تېپىرلاۋاتقىنىنى ، — نادەم ئايروپىلاننىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن ، رەيھانغا قارىدى ، — بىزنىڭ بۇ يەردىلىكىمىزدىن شەپە ئالالىغان بولسا ، ھازىرلا بىر توپ قاغىلىرى ئۇچۇپ كېلىدۇ ، بىراق سېزەلمىدى .
— مۇشۇكەنغۇ زامانىۋى ئۇرۇشلىرى ، ئاتقان پولىرى

پوجاڭزىدەك توزۇپ كېتىدۇ، كۆردۇققۇ توپ ـ توپ كەلگەن ئايروپىلانلىرىنىڭ كاراممىتىنى ... — دېدى رەيھان. ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى نادەمگە تىكىلگەنىدى.

— بىزنىڭ ئۇرۇشقا كىرگەن كۈنىمىز — بۇلارنىڭ ھالاكەتلىك تەقدىرىگە چۈشكەن كۈنى بولدى، ھەرقانچە زامانىۋى قوراللىرى بولسىمۇ، ئەمدى ھالاكەتلىك تەقدىرىدىن قۇتۇلالمايدۇ! يەر قاتتىق تەۋرىسە، ئۈي ئۆرۈلىدۇ ـ دە!

نادەمنىڭ مەنىلىك سۆزلىرىدىن رەيھاننىڭ كۆزلىرى ئوت ئېلىپ، يېقىملىق ئۇچقۇنلار چاقنىدى ۋە نادەمگە تەلمۈرۈپ قارىدى. بۇ قاراشتىن نادەم ئۇنىڭدا قانداق ھېسسىياتلار قوزغالغانلىقىنى سەزدى، بىراق ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— ۋاقىت توشتى، بىز مېڭىشىمىز كېرەك، — دېدى ئۇ، بىزگە ئاق يول تىلەڭ.

— قاچان قايتىسىلەر؟

— كۆز باغلانغاندا.

— چارلىشىڭلار غەلىبىلىك بولسۇن.

رەيھان ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالغانىدى، ئەگەر بايىقىدەك ئولتۇرۇشقان بولسا، ئۇ ئۆزىنى نادەمنىڭ قۇچىقىغا ئاتقان، قانغۇدەك خوشلاشقان بولاتتى. شۇ تاپتا ئەتراپتىكى سۆكسۆك، يۇلغۇنلۇقلار ئارىسىدىن قانچە ئۇنلىغان كۆزلەرنىڭ ئۇلارغا تىكىلگەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك ـ دە! يۈرەكلەر تەشنالىقىنى، ھاياجانلىق تۇيغۇلارنى بېسىپ تۇرۇپ، ئايرىلماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئاتلىق يولغا چىققان رازۋېدكىچىلار چۈش بولاي دېگەندە، «مۇسىراخۇننىڭ بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان شىخۇ بويىچە داڭلىق باغنىڭ كەينىدىكى چوڭقۇر يارلىققا كەلدى. ئاتلىرىنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ، ئۆزلىرى بۇ چوڭ باغقا كىردى. شۇ يىلى باغدىكى

شاپتۇل ، ئۆزۈملەر ئوخشىغانىدى . رازۋېدكىچىلار قورسىقىنى شېرىن مېۋىلەر بىلەن راسا تويدۇرۇپ ، يەنە مۇشۇ باغدا ئۇچرى-شىدىغان بولۇپ ، ئەتراپقا تارقىلىشتى .
هاۋا ئوچۇق ئىدى . ئاۋغۇست قۇياشى بۇ قازاندەك چوڭقۇر-لۇقنى ئوبدانلا قىزىتىۋەتكەن ، يارلىق ئىچىدە قاقىلدىشىپ ، ئۇچۇشۇپ يۈرىدىغان توقىنەك قاغىلار شۇ تاپتا سايىلىق يەرلەرگە مۆكۈنگەن ، تىكەنلىك - شىۋاقلىق ئېگىز - پەس دۆڭلۈكلەردىن چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ ، ئەمما ئاس-ماندا ئۇچار قاناتلار كۆرۈنمەيدۇ . قىشتا قارا سوغۇقى ، يازدا تونۇردەك قىزىق ئاپتىپى بىلەن مەشهۇر بولغان بۇ يەر بىرنەچچە كۈندىن بېرى قالايمىقانچىلىق ، ئەنسىزلىك ئىچىدە قالدى . قى-زىق ئاپتاپتا چۇشلۇكى سۆرۈنلىشىپ قالىدىغان كوچىلاردا چىر-قىرىغان ماشىنىلار ئۈزلۈكسىز چاڭ - توزان كۆتۈرۈپ چاپاتتى . شەھەرگە تىنىپ كەتكەن گومىنداڭ قىسىملىرىغا شۇ كۈنلەردە چۇشلۈك ئۇيقۇ ۋاقتى بېرىلمەيدىغان بولدى . ماشىنىلار قانچە كۆپ چىرقىرىغانسېرى شىخۇ خەلقىمۇ كوچىلارغا شۇنچە كۆپ چىقىدىغان بولۇۋالدى... هاۋانىڭ شۇنچە ئىسسىقىدا بېشىغا ئەس-كى تۇماق ، ئۇچىسىغا جۇل - جۇل چاپانلارنى كىيىشىپ ، شىخۇ بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۈرگەن بەش نەپەر رازۋېدكىچى ھېچكىمنىڭ كۆزىگە چېلىقمايتتى .
رازۋېدكىچىلار ئۈچ سائەتلىك كۆزىتىشلىرىنى ئاخىرلاشتۇ-رۇپ ، باغقا قايتىپ كېلىشتى .
— ئىش ئىزدەپ يۈرگەن ماساپىرلارنىڭ دەل ئۆزى بوپ-تىمىز ، — دېدى نادەم كۈلۈمسىرەپ ، — شۇ تۇرقىمىزدا قول-مىزنى كۆتۈرسەك ، كىشىلەر جەزمەن پۇل بېرىدۇ .
— ئىشمۇ تاپتۇق ، — دېدى جامالىدىنمۇ ، — مەن چوڭ يول بويىدىكى بىر ئۆيگە بىر سوملۇق كىرا قىلدىم ، يوغان ساندۇقنى يۈدۈپ ، سېپىل ئىچىگە ئەكىرىپ بەردىم .

— ئاراشنى كۆرگەنلەر نېمە دەپ قالغاندۇ؟
— دادىسى مانجۇ دېۋانىكەن دېگەندۇ.
ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى، ئاراش:
— ياق، ياق، ماڭا تازا سەپسېلىپ قاراڭلارچۇ، كۆچالىققا ئوخشامدىم نېمە؟ بىرسى: — ھەي، قارىي، بۇيافقا ئۆت، ماشىنا كېلىۋاتىدۇ، — دېدى.
ھەممىسى يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى.
— راست، يۈزۈڭنىڭ دۆگلەكلىكىگە قارىغاندا، كۆچالىققا ئوخشاپ كېتىسەن، — شۇنىڭدىن كېيىن نادەم مۇنداق دېدى:
— قېنى، ئاغىنىلەر، بۇ گەپلەرنى ئەمدى قويايلى، ئەمىشىمىزغا كېلىپ، ئۇقفانلىرىمىزدىن مەلۇمات بېرەيلى.
— ھازىر شىخۇ خەلقىمۇ ئويغىنىپ كېتىپتۇ، بىز ئۇياقتىن ھۇجۇم باشلىساق، خەلق دۈشمەن كەينىدىن تاياق - توقماق كۆتۈرىدىغاندەك، بىراق گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن خەلق ئەنسىرەيدىكەن، — دېدى ئاراش سۆزگە كىرىشىپ، — پولك كوماندىرى تاپىلىغان پىرووۋوتكا قىز بىلەن كۆرۈشتۈم، ئۇ ئىنتايىن تۇيغۇن، يۈرەكلىك قىز ئىكەن؛ ئۇنىڭ دېيىشىچە، ھازىر شىخۇدا گومىنداڭنىڭ بىر ئاتلىق بىرىگادىسى[①]، ئۈچ پىيادە پولكى، ترانسپورت ئەترىتى، بەش تانكىسى، ئون بىرونېۋىك، چوڭ تىپتىكى ئون نەچچە زەمبىرىكى بار ئىكەن، ئۇ قىزنىڭ مۆلچەرلىشىچە، سەككىز، توققۇز مىڭدىن كۆپرەك ئەسكىرىي كۈچى بولسا كېرەك، چەپەيزىنى تارتقۇزۇپ قويغاندىن كېيىن، گومىنداڭ قىسىملىرى تازا ئەنسىزلىككە چۈشۈپتۇ. شۇڭا، ماناستىن قوشۇن يۆتكىمەكچى بولۇپ، ھازىر ئورۇن ھازىرلاۋېتىپتۇ.

---

① ئۈچ ئاتلىق پولكتىن تەشكىل تاپقان قىسىم.

نادەم ئاراشنىلاڭ دىگەنلىرىنى تېز ـ تېز يازاتتى ، سوئال قويااتتى ، يەنە يازاتتى ، ئېلىپ كېلىنگەن مەلۇماتلاردىن مەمنۇن بولۇپ ، قولىدىكى قېرىنىدىشىنى ئادەتتىن تاشقىرى تېز ھەرىكەت-لەندۈرمەكتە ئىدى .

گومىنداڭچىلار شەھەردە يامان كەيپىيات پەيدا قىل-غان ، — دېدى ئاراش سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — ئىلى ئوغرىلىرى خەنزۇلارنى قويماي قىرىپ كېلىۋاتىدۇ ، دەپ تەشۋى-قات يۈرگۈزگەن ، ئالاقزادىلىكتە چۈشكەن خەنزۇ پۇقرالار ھە-دەپ سېپىل ئىچىگە كۆچۈۋېتىپتۇ...

نادەمنىڭ يۈزىدە جىلۋىلەنگەن شادلىق تۇيغۇلىرى يىتۇپ ، قوشۇمىسى تۈرۈلدى ـ دە ، قېرىنداش تۇتقان قولى تىترەشكە باشلىدى :

— مۇنداق ئەھۋال غۇلجىدىمۇ يۈز بەرگەن ئەمەسمىدى ، — دېدى نادەم ئاراشنىڭ سۆزىگە ئۇلاپ ، — بىز نىلقىدىن يۈرۈش قىلىپ ، غۇلجىغا يېقىنلاپ قالغان چاغدا ، گومىنداڭ ئەكسىيەت-چىلىرى : بۇ قوزغىلاڭ خەنزۇلارنى يوقىتىشقا قارىتىلغان ، پۇق-رالارمۇ مۇداپىئەلىنىشى كېرەك ، دەپ خەنزۇ پۇقرالارغىمۇ قو-رال تارقىتىپ ، قوزغىلاڭچىلارنىمۇ ، باشقا مىللەت پۇقرالىرىنى-مۇ ئېتىڭلار ، دىگەن . ئۇلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئالدانغان بەزى خەنزۇ پۇقرالار ، باشقا مىللەت پۇقرالىرىنىمۇ ئاتقان . بىز شە-ھەرگە كىرگەندىن كېيىن ، بۇنداقلارغا قارشى ئوق چىقاردۇق ، زەربە بەردۇق . شۇنىڭ بىلەن ئەكسىيەتچىلەر : خەنزۇ پۇقرالى-رىنىمۇ ئوققا تۇتتى ، دىگەن گەپلەرنى چىقاردى ، بۇنى پۈتۈنلەي گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ياساپ چىققان ، تەتۈر تەشۋىقات دې-گەن مانا شۇ . بۇنداق تەشۋىقاتلار بەزىلەرنى ئالداپمۇ كېتەلەيدۇ .

— ئەلۋەتتە ، — دېدى ئورۇق يۈزى جىددىي تۈس ئالغان جامالىدىن ، — بىز ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن ، شىخۇ بازىرى ئىچىگە تەشۋىقات ۋەرەقىسى تاشلىشىمىز ، ئىنقىلابىمىزنىڭ تۈپ

مەقستىنى چۈشەندۈرۈشىمىز كېرەك .

— بۇ ئىشنى رەھبەرلىككە مەلۇم قىلىمىز ، — دېدى نادەم ، — گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى نىيىتىنى ئېچىپ تاشلى-ماي بولمايدۇ . خوش ، مەنمۇ كۆزىتىشلىرىمنى سۆزلەي : — مۇسىراخۇننىڭ بۇ بېغى ناھايىتى چوڭ ، باغنىڭ ئورنى ئىنتايىن مۇھىم يەردە ، شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشتا بىز ئۈچۈن تەبىئىي قورغان . چېكىنىشكە توغرا كەلسە ، كەينىدىكى يارلىقتا چۈشۈپ تارقىلىپ كېتىشكىمۇ بولىدۇ . دېمەك ، بۇ باغ بىزنىڭ قىسىملار ئورۇنلىشىدىغان مۇھىم جاي . بۇ يەردىن ئىلگىرىلەپ ، كىچىك مەھەللە — قارا دۆڭنى ئىشغال قىلىش ئاسان . قارا دۆڭنىڭ ئورنى بىزگە پايدىلىق — ئېگىزرەك يەر ، ئالدى سازلىق ، دۈشمەن ھۇجۇم قىلىپ چىقسا ، پەسلىكتىن چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ .

— بىز مۇشۇ يۆنىلىشتە ئىلگىرىلىسەك ، — دېدى جاما-لىدىن نادەمنىڭ كۆزىتىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — سازلىققا چۈشىمىز ، سازلىقنىڭ ئۇ تەرىپىگە — شىخۇ شەھىرى تەرەپتىن-كى ئېگىز دۆڭگە سېلىنغان بۇتخانىغا دۇچ كېلىمىز . بۇتخانا گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك ، مۇستەھكەم قورغى-نى بولسا كېرەك ، بۇتخانىنى مەركەز قىلغان ھالدا ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا سان - ساناقسىز پوتەيلەر تۇرغۇزۇلغان ، بۇتخانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە — بىر تەرىپىدە تۈگمەن ، بىر تەرىپىدە گېنې-رالنى پوتەي بار ...

— يەر ئاستى يوللىرىچۇ ؟ — يېزىقتىن باش كۆتۈرمەي سورىدى نادەم ، تاقەتسىزلىك بىلەن .

ئىگىلەشكە مۇمكىن بولمىدى ، ئەلۋەتتە يەر ئاستى يوللىرى ئارقىلىق قورغانلىرى بىر - بىرى بىلەن تۇتاشسا كېرەك . چاشقان ئۆۋىسى ياساش گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ بىرىنچى ۋە-زىپىسىغۇ...

— توگمەن ، گومسنداڭنىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇس-تەھكەم قورغىنى ، — دېدى ئابدۇۋەلى سۆزىنى باشلاپ ، ئۇنىڭ نېرىسىدا «شىلىڭشىڭنىڭ بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر جاڭزا بار ئىكەن ، بىر قىسىم كۈچ شۇ يەرگىمۇ ئورۇنلاشسا بولىدۇ . ئۇ يەردىن توگمەنگە يېقىنلىشىشقىمۇ بولىدۇ ، پەقەت ئالدىدا بىر پوتەي بار ، ئۇ گۇم قىلىنسا ، توگمەنگە يول ئېچىلىدۇ .

رازۋېدكىچىلار ئۆز كۆزىتىشلىرىدىن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى توختىماي سۆزلەيتتى . ئۇلار دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشى-دىن يېڭى ، روشەن خەرىتە سىزماقتا ئىدى ، نادەممۇ بىر پارچە قەغەزنى ھەر خىل بەلگىلەر بىلەن تولدۇرماقتا ئىدى . ئۇ مۇنداق خەرىتىلەرنى كۆپ سىزغان ، ھەربىي بەلگىلەر قويۇشقىمۇ ماھىر بولۇپ كەتكەن . شۇ تاپتا شىخۇنىڭ تۆت ئەتىراپى ، مەھەللە ، دەل — دەرەخ ، كوچىلار ، پەسلىك — ئېگىزلىكلەر ، سازلىقلار ، يارلىق — چوڭقۇرلۇقلار ، پوتەي — ئاكوپكىلار ... دەل ئورنىنى تېپىپ ، قەغەز يۈزىگە چۈشمەكتە ئىدى .

نادەم سىزىشنى توگىتىپ ، بېشىنى كۆتۈردى :

— ئىشىمىز تۈگىدى ، ۋەزىپىنى ئادا قىلىپ بول-دۇق ، — دېدى ئۇ پېشانىسىدىن پۈژۈلداپ چىققان تەرنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ ، — ئەمدى قايتىمىز ، كىيىملىرىمىزنى ئال-ماشتۇرايلى .

رازۋېدكىچىلار باغدىن چىقتى ۋە سىيرىلىپ يارلىققا چۈش-تى . يارلىق ئاستىدا بولدۇقلاپ چىقىۋاتقان ، شىرىلداپ ئېقىۋات-قان بۇلاقلار كۆپ ئىدى . ئۇلار بۇلاق سۈيىدىن ئوچۇملاپ قانغۇ-دەك ئىچىشتى ، بەزىلىرى تاماكا يۆگەشتى . ئاندىن ھېلىقى جۇل — جۇل كىيىملىرىنى سالدى ، ئىگىلىرىنى خوپلا سېغىنغان ئاتلىرىنى مىندە — دە ، تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى .

× × ×

ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇرغانلار يىراقتىن بەش ئاتلىقنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى . تولۇق بەش ئاتلىق ! يۈرەكلەر تىندى ، ئەنسىرەش پۈتتى . رەيھان ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان نادەمنى تونۇپ ، قولىنى كۆكسىگە قويىۋالدى . ئۇلار كەلمىگەنسېرى ھەر خىل ئوي ـ خىياللار ئۇلارنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى مۇجىغان ، ھەتتا ئېغىر ، قايغۇلۇق ئاقىۋەتلەرنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندى... ئۇلارنىڭ يىراقتىن بىردىنلا كۆرۈنۈشى ، خۇددى قاپقاراڭغۇ كېچىدە تاغ كەينىدىن تولۇن ئاي ئۆرلەپ چىقىپ ، ئەتراپنى يورۇتۇپ گۈزەل تۈسكە كىرگۈزۈۋەتكەندەك ، قىز قەلبىدە ئاجايىپ نازۇك تۇيغۇلارنى پەيدا قىلدى . ئۇ خۇشاللىقىدا ، ئۇلارنىڭ يولىغا تەقەززا بولۇپ تۇرغان پولك كوماندىرىغا خەۋەر ئېلىپ كىرىشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، نېمىشقىدۇر ئۇلارنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپ قالدى .

رازۋېدكىچىلار شۇنداق تېز چېپىپ كەلدى ـ دە ، ئاتلىرىدىن ئىرغىپ چۈشۈشتى . نادەم ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئەنۋەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ :

— يولداش باتالىيون كوماندىرى ! پولك تاپشۇرغان ۋەزىپىنى تولۇق ئادا قىلدۇق ! دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىدىن خەرىتىمۇ سىزىپ كەلدۇق ، — دېدى .

— راھەت ! — دېدى ئەنۋەر ھاياجانلىنىپ ، — يارايسىلەر ! سىلەر يۈرۈشىمىزنىڭ يولىنى ئاچتىڭلار ! سىلەر خۇددى قارىغۇنىڭ كۆزىنى ئاچقاندەك ئىش قىلدىڭلار ، شۇڭا سىلەرنى قىسمىمىزنىڭ كۆزى دەيمىز ـ دە .

نادەم سىزىپ كەلگەن خەرىتىنى ئەنۋەرگە ئۇزاتتى . ئۇ خەرىتىنى ئېچىپ ، كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى ، بىرنەچچىسى

ياندىن خەرتىگە بوينىنى سوزۇپ قاراشتى .
— ۋەزىپىمنى ئادا قىلىپ كەلگەنلەرگە قوغۇن ئېلىم قويدۇق ، — دېدى رەيھان ھاياجاندىن ئۆزىنى باسالماي ، — تەلىيىڭلار بولسا ، تاتلىق چىقىدۇ .
بىر جەڭچى كۆزىنى قىسىپ :
— سىزنىڭ قولىڭىز تەگكەندىكىن تاتلىق چىقىدۇ دە ، — دېدى .
— مەن تۇتۇپ قويغانغا تاتلىق بولۇپ قالسىلا ، ھەممە قوغۇننى تۇتۇپ چىقاي .
— بىزمۇ قۇرۇق كەلمىدۇق ، — دېدى جامالىدىن كۆ لۈمسىرەپ ، — قولىمىزغا قاراپ قالمىسۇن دەپ مانا شاپتۇل ئۆزۈملەرنى ئېلىپ كەلدۇق ، — ئۇ شاپتۇل - ئۈزۈملەرنى جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا تۆكتى .
— خېلى ئوقەت قىپسىلەر - دە…
— ھە ، بىرىمىز ھامال ، بىرىمىز باققال بولدۇق . ئە ۋەر نادەمگە قاراپ :
— قېنى ، جۇر ، نىزامىددىنكامنىڭ ئالدىغا كىرەيلى ، خا رىتەڭنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىن .
قوغۇن تىلىمۋاتقان جەڭچى ۋارقىرىدى :
— توختا نادەم ، رەيھاننىڭ قوغۇنىدىن يېمىسەڭ ئارما قالىسەن ، مانا بىر تىلىم…
ئەنۋەر كۈلدى .
— راست ، نىكەم ساقلىغىلى…
رەيھان قىزىرىپ كەتتى :
— مەن نادەمگىلا ساقلىمىدىم ، ھەممىسىگە ساقلىدىم مۇنداق گەپلەر ۋارىسجاننىڭ چىشىغا مۇشت ئۇرغاندە ئاڭلىناتتى ، ئۇ ھازىر رەيھانغا قىلمىدىغان سىلىق - سىپا گەپلەردىن كەچكەن ، خېلىدىن بېرى قىزغا قىرىچە ، يېنى

تېگىدىغان بولۇپ قالغان .

ــ نادەمنىڭ رەيھانغا ئاتاپ ئەكەلگەن شاپتۇللىرىدۇ بۇ ، رەيھاننىڭ تەمەخورلۇقىنى نادەممۇ بىلىدۇ ـ دە...

نادەمنىڭ قارا كۆزلىرى يېنىپ ، قىسقا قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتتى ، ئۇ بىر نېمە دەي دېگۈچە ، يۇزىگە نەپرەت ئۇچقۇنلىرى يېپىلغان رەيھان :

ــ تەمە قىلسامۇ نادەمدىن تەمە قىلدىم ، نادەمگە ساقلىغان قوغۇنۇمنى يەۋاتقىنىڭىزغا ھەيرانمەن !... ــ دېدى زەردە بىلەن .

قىزنىڭ نومۇسچانلىقىنى ئاچچىقى كەسكەندى .

ــ يوغان ئادەمگە ساقلاپسىز ، ــ دېدى گايىت جۇدۇن بىلەن ، ــ نومۇستىنمۇ ئازراق ساقلىسىڭىزچۇ !...

ۋارىسجان قولىدىكى شاپاقنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى ـ دە ، نېرى كەتتى .

ــ ۋىيەي... ماۋۇ گايىتكامنىڭ گېپىنى... رەيھانمۇ باشقىلارمۇ گايىتنىڭ بوراندەك گۇركىرەپ ئېيتقان سۆزىگە ھەيران بولۇپ قېلىشتى .

ــ ۋۇي ، نىمانچىلا گۇركىرەيسەن ، گايىتكا ، ــ دېدى باتىرغازى كۇلۇمسىرەپ .

ــ مۇشۇنداق گۇركىرەپ ئۇرۇش قىلىمىۋاتىمەن ، قولۇڭدىن كەلسە ، سەنمۇ قىلىشامسەن !

ــ بىزغۇ چىرقىراپ قىلىۋاتىمىز ، ئەمما بۇگۈن سېنىڭ سوغۇقلۇق ئېشىپ قاپتۇ ـ دە...

ــ ھە ، ھەمىمە نېمىسەم ئېشىۋاتىدۇ ، كىۆزۈڭ قىزىرىۋاتامدۇ ؟

ــ جۇر ـ جۇر ، ــ دېدى باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر ، گايىتقا قاراپلا قالغان نادەمگە ، بۇگۈن مىجەزى قوداڭشىپ قاپتىغۇ بۇنىڭ .

باتالیون کوماندىرى نادەمنى باشلاپ رازۋېدكىچىلارنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈۋاتقان پولك شتابىغا ماڭدى .

گايىتنىڭ بۇلۇتلۇق ئاسماندەك بىردەمدىلا ئۆزگەرگەن روھىي ھالىتى ، تورۇلۇڭ ـ تورۇلۇڭ گەپلىرى جەڭچىلەرگە غەلىتە تۇيۇلدى . باتىرغازى يەنە كۈلۈمسىرەپ :

ـــ ئۇمسەلا گەپلەرنى قىلىسەنغۇ ، گايىتكا ، چۈشۈڭ بۇزۇلمىغاندۇ ؟ ـــ دېدى .

ـــ ھە ، ھەرقايسىڭنىڭ نىيىتى بۇزۇلغاندۇ ، مەن باتۇرلۇق قىلىپ كوماندىر بولغان ، لەڭشاڭنى كىم ئالغان ، ھەرەمباغنىچۇ ؟ باش ساقچىدا گومىنداڭچىلارنى سايىنىڭ تېشىدەك ياتقۇزۇۋەتكەن كىم ؟ يىنجۇخۇدا دۈشمەن قولىدىن ساق كېلەلىگەن كىم ؟ شۇ چاغدا قانداق ھالەتتە ئىدىم ؟ ... باتۇر بىز ، شۆھرىتى سەنلەرنىڭ ، ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى يېنىپ ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى تىترەپ كەتكەندى .

باتىرغازىنىڭمۇ چىرايىدىكى تەبەسسۇم يىتتى :

ـــ ھەي ، گايىتكا ، سەن غېنى باتۇرمۇ ؟... سەنمۇ باتۇر ، لېكىن قايسى باتۇر يالغۇز شەھەر ئالغان ؟... ئۇنچىلىك كۆپسەپ كەتمە !

ـــ ئەلڭ بولمىسا ، مېنىڭ قىسمىم ئالغان !

ـــ جەڭنى جەڭچىلەر قىلىدۇ ، جەڭچىلىرىڭ بىلەن باتۇرسەن ، غېنى باتۇرمۇ بورتالا ، ئارىشاڭلارنى پارتىزانلىرى بىلەن ئالغان يا ئۇنداق ئەمەسمۇ ؟... بۇ گەپلەرنى قويغىنا ، جۇرە رەيھاننىڭ قولى تەگكەن قوغۇندىن يەيمىز يا شاپاق يەمسەن...

گايىت بېكمۇخەممەت دېگەن تاتار باينىڭ جاڭزىسىدا يىلقىچى بولۇپ ئىشلىگەن چېغىدا سىڭىپ قالغان «موزاي» دېگەن لەقەم جەڭچىلەرنىڭ يادىغا كېلىپ پاراقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى . ئەمما ، قوپال ، لېكىن ئاق كۆڭۈل دېھقان كوماندىرىنىڭ بۈگۈن نېمىشقا كۆپۈپ كەتكەنلىكى ھەممىنىڭ كۆڭلىدە تېپىشماق بو-

لۇپ قالدى .
پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئادەمنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلىغان-دىن كېيىن ، سىزىپ كەلگەن خەرىتىسىنى ئۇزاق كۆردى . خەرىتىدىكى بەلگىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىزاھاتلارنى ئاڭلىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يېڭى ئۇرۇش مەيدانى گەۋدىلەندى . ئەنۋەر بىلەن ئادەم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، ئىمىلەرنىدۇ ئويلاپ ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى ، يەنە خەرىتىگە تىكىلدى . ئۇرۇش ھەققىدىكى كىتابلاردىمۇ ئۇچرىمايدىغان يېڭى ئەھۋال ئۇنى قىينىماقتا ئىدى . ئۇ ئويلايتتى : مۇداپىئەدە تۇرغان دۇش-مەنگە ھۇجۇم قىلىش ئۇچۇن ئۇنىڭدىن ئىككى ھەسسە ، ئۈچ ھەسسە ، ھەتتا تۆت ـ بەش ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچنى توپلاش لازىم . قەھرىمانلىقتىلا يۆلىنىپ ئۇرۇش قىلغاندا ، پۈ-تۈن پولكىمىز تۈگەپ كېتىشى مۇمكىن... ھېچبولمىغاندا دۇش-مەن ئەسكىرىي كۈچىنىڭ يېرىمىغا تەڭ بولساقمۇ مەيلى ئىدى... تېخى دۇشمەن ئىستراتېگىيىلىك ئورۇندا . بۇنىڭ ئۇ-چۇن كۈچ يۆتكەش ، ئەڭ كەم بولغاندا ، بىر پولك يۆتكەش كېرەك ئىدى ، بىراق نەدىن يۆتكەش مۇمكىن؟... شىمالىي فرونتتىنمۇ؟ جەنۇبىي فرونتتىنمۇ؟ ئۇ يەرلەردىمۇ جىددىي ئې-لىشىشلار بولۇۋاتىدۇ... دۈشمەننىڭ ئارقا سەپ قاتنىشىنى ئۈ-زۈپ تاشلاش زۆرۈر ئىدى ، — نىزامىدىن ئېغىر تىنىدى ، ئۇششاق قورۇقلار پەيدا بولغان پېشانىسىدە ، قىزىرىپ كەتكەن قۇلاق چۆرىلىرىدە تەر تامچىلىرى پارقىرىدى . ئۇنىڭ خىياللىرى يەنە داۋاملاشتى : دۈشمەننىڭ ياردەمگە كېلىدىغان يولىنى ئۈزۈپ تاشلاش كېرەك . بىز ئۇچۇن قانداق پايدىلىق ئامىل بار؟ ئۇ-رۇش جىددىيلەشكەندە ، دۈشمەن ئارقىسىدىن خەلقنىڭ قىقاس-چۇقانلىرى كۆتۈرۈلۈشى كېرەك ، ھازىرغىچە ئۇلار يېڭىلىپ كېلىۋاتىدۇ ، ئەۋەتكەن قوشۇنلىرى قايتماپۋاتىدۇ ، بۇ ئۇلار ئۇ-چۇن ئېغىر ۋەھىمە . كەينىدىكى خەلقتىن ئەنسىرەيدۇ ، چۆچۈي-

دۇ ، بىرى ئىككى بولۇپ كۆرۈنىدۇ ، بۇمۇ ئېغىر ۋەھىمە ۋەھىمە ئىچىدە قالغان قوشۇن چىڭ دەسسەپ تۇرالمايدۇ . ھۇ جۇمدىن كۆرە قېچىشنى ئويلايدۇ . چەپەيزىنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا تەسلىم بولۇشى ، كونا شىخۇدىن قىسىملىرىنىڭ ئۇ رۇشمايلا قېچىشى ، بۇ يەرلەرنىڭ يېنىدىلا تۇرغان يىگى شىخۇ ئۇچۇن تېخىمۇ ئېغىر ۋەھىمە . قىسىملىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلە- قى ئۇستۈن ، جەڭگىۋار قوشۇن ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ . بىزنىڭ قوشۇننى شىخۇ خەلقى كۈتۈۋاتقانلىقىنى ، ھەتتا دۈشمەنمۇ بىلى- دۇ . مۇشۇنداق پايدىلىق ئامىللار بولغانلىقى ئۇچۇن ئەسكىرىي كۈچىمىز يەنە بىر ھەسسە ئېشىپ ، دۈشمەننىڭ يېرىمىغا تەڭلە- شەلىسەك ، بىز چوقۇم ئۇستۈنلۈككە ئېرىشەلەيمىز ، غەلىبە قىلالايمىز…

چوڭقۇر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرگەن نىزامىدىن ئاقىلبەك- نى چاقىرىپ مۇنداق دېدى :

باش شتابتىن كەلگەن ئالاقىچىلارغا ئېيت : قوماندانلىق بىزگە ئىككى پولك ، بولمىغاندا بىر پولك يۆتكەپ بەرسۇن ، ئىككىنچى ، كۈيتۇڭ دەرياسى كۆۋرۈكىنى ئىشغال قىلىپ ، دۈشمەننىڭ ياردەمگە كېلىدىغان يولىنى ئۈزۈپ تاشلاشقا دەرھال ئايرىم قوشۇن ئەۋەتسۇن !

— خوپ يولداش پولكوۋنىك !

ئاقىلبەك يۈرۈلۈپ چىقىپ كەتتى .

ھايال قىلماي ، باش شتابتىن ئەۋەتىلىپ ، بۇ يەرگە تېخى يېڭىلا يېتىپ كەلگەن ئالاقىچىلار گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى كى- رىپ كەلدى . ئۇنىڭ قىزىل پاگۇنىدا ئىككى بالداق بىر يۇلتۇز چاقناپ تۇراتتى .

— سىزنىڭ تەلىپىڭىزنى باش قوماندانلىق ، يولداش گې- نېرال لېيتنانت ئىسھاقبېك ئويلاشقان ھەم ئورۇنلاشتۇرغان . سىزگە ياردەمگە پەقەت بىرلا پولك — تارباغاتاي پولكى كېلى-

دۇ ، ئۇلار ئەتە سەھەر ، كېچىككەندە ، كەچتە يېتىپ كېلىشى مۇمكىن . دۈشمەننىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ، كۆيتۆك دەرياسىنى ئىگىلەشكە راقىمجان پارتىزانلىرى ئەۋەتىلگەن ، ئۇلار بۈگۈن يېتىپ بارغان بولۇشى مۇمكىن .

— ئۇنداق بولسا ، ناھايىتى ياخشى ، — دېدى نىزامىدىن تېخىمۇ جىددىيلىكتە تۇرۇپ ، — شىخۇغا تەشۇىقات ۋەرەقىلىرى تاشلىنىشى كېرەك ، بۇ ئاتقان ئوقىمىز بىلەن تەڭ قىممىتى ، ئەھمىيىتى بار ئىش .

— ئەلۋەتتە ، — دېدى مايور ، — بىز تەشۇىقات مەزمۇنىنى يېزىپ قويغان ، ھازىر كۆپەيتىشكە كىرىشىمىز .

— بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇشقا بولمايدۇ ، يولداش مايور ، دۈشمەن بىزنىڭ ئورنىمىزنى بىلىپ قالسا ، مۆلچەرلىگۈسىز ئېغىر ئاقىۋەت كەلتۈرىدۇ . كەچ كىرىپ قالدى ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ، نىشانلانغان ئورۇنلارغا بېرىپ جايلىشىشىمىز كېرەك .

— پىكرىڭىزگە قوشۇلىمەن .

نىزامىدىن باتالىيون كوماندىرلىرىنىڭ ئون مىنۇتلۇق يىغىنىنى چاقىردى . ھەر بىر باتالىيونغا تېگىشلىك ۋەزىپە يۈكلەندى .

يۈرۈش باشلاندى .

× × ×

مۇسىراخۇن بېغىنىڭ غەربىگە پولك شتابى جايلاشتى ، قىسىملار شىخۇنىڭ شىمالىدىن ، ئاز بىر قىسمى غەربىدىن ئىلگىرىلەش ۋەزىپىسىنى ئالدى . شەپىسىز ئىلگىرىلەش — مۇشكۈل ۋەزىپە ، كېچە جىمجىتلىقىدا «تىرىق» قىلغان ئاۋازمۇ دەھشەتلىك ئاڭلىنىدۇ . پۈتۈن دىققەت نەزىرىڭنى ئىلگىرىلەشكە قارىتامسەن ياكى باسقان قەدىمىڭدىن تىۋىش چىقارماسلىققىمۇ ؟

«كۆرمىگەن يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرى تولا» دېگەن گەپ بار، كىم بىلىدۇ، بىرەر چوڭقۇرلۇققا پالاقلاپ چۈشۈپ كېتەرسەن ياكى بىرەر نەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلارسەن، سۇنى شالاپلىتار-سەن ... قېيىن يۈرۈش - قېيىن ئىلگىرىلەش، ئېھتىيات قىلىشقا، پۈتۈن دىققىتىڭنى ھەممە ئېھتىماللارغا تەكشى سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

جەڭچىلەر ئوقلار ئارىسىدا ئىلگىرىلەشكە قارىغاندا، شەپە-سىز ئىلگىرىلەشنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلىشتى. كۆمۈردەك قارىيىپ تۇرغان جىمجىت كېچە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. نە ئىتلار-نىڭ ھاۋشىغان ئاۋازلىرى نە ئۇچار قۇشلارنىڭ سايراشلىرى، نە ھاشاراتلارنىڭ چىرىلداشلىرى ئاڭلانمايتتى.

ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمىغاندىن كېيىن، پوتەيلەرنىڭ تۆ-شۈكلىرىدىن بېرىلىپ تۇرىدىغان ئۆتكۈر پروژېكتور نۇرلىرىمۇ ئۆچۈپ قالغان، ئېھتىمال ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرغانلار ئۇگدەپ قالغاندۇ ... بۇ پايدىلىق شارائىتتىن پايدىلىنىپ تېز ئىلگىرى-لەش كېرەك.

پاقىنىڭ كوركىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. قەدەملەرنىڭ ئېلد-نىشى تېزلەشتى.

قارا سۇنى بويلاپ كېلىۋاتقان ئۇچىنچى روتا سۇغا چۈشتى؛ سۇنىڭ ئاستى پاتقاق بولۇپ، پۇتنى يۇلۇپ ئېلىشمۇ ئاسانغا چۈشمەيتتى، ھەر يۆتكىگەندە سۇ شالاپلايتتى، ئىلياس ئالدىدىكى جەڭچىنى تۇرتۇپ قويدى. ئۇ يەنە سايرىدى — پاقىنىڭ كوركى-رىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاۋاز خاتىرجەملىكتىن دېرەك بېرەت-تى. بۇ قارا سۇ شىخۇنىڭ ئىچىدىن ئېقىپ كېلەتتى، جەڭچىلەر سۇنىڭ ئىچىدە، ئۇلار كوركىرىغان سادا بىلەن سۇ ياقىسىدىكى كىچىككىنە مەھەللىگە يېتىپ كەلدى ۋە مېڭىشتىن توختاپ قۇلاق سالدى: جىمجىتچىلىق.

ئىلياسنىڭ پىچىرلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بۇ يەردىكى ئائىلىلەرنى گومىنداڭچىلار كۆچۈرۈۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن، تىرىكچىلىكتىن ئەسەرمۇ يوق.

— شۇنداق، — دېدى يەنە بىر جەڭچىمۇ پىچىرلاپ، — ئەل بولمىغاندا ئىتلىرى ھاۋشىغان بولاتتى - دە...

مەھەللە گۆرىستاندەك جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى، ئۆيلەر- نىڭ ئىشكلىرى ھاڭقىرقاي ئوچۇق، قوتانلىرى بوش، توخۇ كاتەكلىرى ئۆرۈلگەن، بەزى ئىشىك - دېرىزىلىرى سۇنغان، ۋەيرانچىلىق...

سۇدىن چىقماي ئىلگىرىلەش يەنە باشلاندى، سۇنىڭ بەزى يەرلىرى پاقالچاقتا كەلسە، بەزى يەرلىرى يانپاشقىچە كېلەتتى. پۇتنى سۇنىڭ ئىچىدە سىيرىپ يۆتكەشكە توغرا كېلەتتى. جەڭ- چىلەر تۇزلەڭ يەرگە يېتىپ كەلگەندە، نەدىندۇ پەيدا بولغان ئۆتكۈر نۇر ئەتراپنى بىردىنلا يورۇتۇۋەتتى، يالت - يۇلت قىلى- غان تۇز سىزىقلىق نۇرلاردىن جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى. لېكىن، نەگە قاچۇرغىلى بولسۇن، سۇدىن چىقساڭ، يانپاش شەكلىدە تۇزلەڭلىك، سۇغا چۆكۈۋالاي دېسەڭ تېز، پاناھلانغۇ- دەك تۇزۇك جايمۇ يوق، چېكىنىش كېرەكمۇ؟ ئىككى ياققا تاشلىنىش كېرەكمۇ؟... سۇلار شالاپلاپ كەتتى... جەڭچىلەر سەپسىلىپ قاراپ ئالدىدا تۇرغان چوڭ پوتەينى ۋە ئۇنىڭ تۆشۈ- كىدىن ئۆتكۈر نۇر بېرىلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى، پوتەينىڭ تۆ- شۈكلىرىدىن تاراسلاپ ئوق ئۈزۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆلۈكتەك سۈرلۈك كېچىنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلدى. ئالدىدا كېتىپ بار- غان جەڭچىلەردىن بىرنەچچىسى يىقىلدى. ئۇلار مۇمكىنقەدەر سۇغا يىقىلماسلىققا تىرىشاتتى. ۋىژىلدىغان ئوقلار توختىماي ئۇچۇپ كېلەتتى، كەينىدىن توپلار چۇشۇشكە باشلىدى.

جەڭچىلەر تارقالدى، دەھشەتلىك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى، كىچىك گۇرجەكلەر ھەرىكەتكە كەلدى، ھەممىسى يەر قېزىشقا كىرىشتى. دۈشمەن پوتەيلىرىدىن ئالدىدا نۇر چۇشۇرەلەيتتى،

ئاندىن ئوقلار ئۇچۇپ كېلەتتى . جەڭچىلەر ئوڭۇشسىز ئورۇش ئىچىگە چۈشۈپ قالدى . چېكىنىشكىمۇ ، ئالغا ئىلگىرىلەشكىمۇ بولمايدىغان ۋەزىيەت شەكىللىنىپ ، ئۆلۈكلەر ، يارىدارلار كۆپىيىشكە باشلىدى .

بۇ چاغدا پۈتۈن ئورۇش سەپلىرىدە ، يېقىن ـ يىراقلاردىمۇ دەھشەتلىك ئېتىشىش ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى . بۇ قازاندەك چوڭقۇرلۇقتا ئېتىشىشلار ، ئېلىشىشلار ، ئەسەبىي ۋارقىراشلار ، جان تالىشىشلار ئاسماننىڭ قەرىگە ئۇچاتتى .

شىخۇ خەلقى ئاللىقاچان ئويغىنىپ كەتكەن ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ بۇ يەرگە كۆپلەپ يۆتكىلىشى ، كوچىلاردا ھەربىي ماشىنىلارنىڭ ئەنسىز چىرقىراپ ئۇياق ـ بۇياققا چېپىشى ، تۇتقۇن قىلىنىشلارنىڭ كۆپىيىشى شەھەردە كۆرۈلمىگەن جىددىيلىكلەرنىڭ ئەۋج ئېلىشى — مانا بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ سىرى بۈگۈن ئېچىلدى . كىشىلەر تېخى ئۆزلىرى كۆرمىگەن ، ئىككى يۈز كىلومېتىرغا يېقىن يولنى پىيادە بېسىپ ، بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەرگە ئۆيلىرىدىن چىقماي ، نۇسرەت تىلەپ ئولتۇرۇشاتتى...

بىرىنچى باتالىيون مۇسىراخۇننىڭ بېغىدىن ئاللىقاچان ھالقىپ ئۆتۈپ ، قارا دۆڭ مەھەللىسىگە يېقىنلاپ كەلدى .

يىنجۇخۇدا يارىدار بولغان قولى ساقايماي ، ئورۇشقا كىرەلمەي ، تىت ـ تىت بولۇپ كەتكەن باتىرغازىغا باتالىيون كوماندىرى ھېلىراقتا باتالىيون بىلەن پولك شتابى ئارىلىقىدا سىمسىزلىك قىلىشقا ئاران رۇخسەت قىلدى . ئۇ بىرىنچى قېتىم پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ كەلدى :

— قارا دۆڭنى ئىگىلەپ ، ئابارۇن تۇتۇلسۇن ، ئۇ يەرنىڭ ئېگىزلىكىدىن پايدىلىنىپ ، ئۇستۇنلۇك قولغا كەلتۈرۈلسۇن

ئەنۋەر ۋارقىرىدى :

— ئالغا ! يۆنىلىش بويىچە ئالغا !...

بىرىنچى روتا ئولڭ تەرەپتىن ، ئىككىنچى روتا سول تەرەپ. تىن ، ئۈچىنچى روتا ئوتتۇرىدىن ئالغا سىلجىدى . روتا كوماندى. رى گايىت ئەڭ ئالدىدا ئۆمىلەپ باراتتى . ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۇچاتتى .

— يولداش كوماندىر ، يەر بېغىرلاش كېرەك !

نادەم چەتتە — يانپاش يەردە بىر يۇگۇرۇپ ، بىر ئۆمىلەپ كېتىپ باراتتى ؛ ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارىسجان قالماي ماڭاتتى ۋە ئەتراپىغا ئەنسىزلىك بىلەن قارايتتى . جەڭچىلەر بىردە قويۇق. لاپ ، بىردە شالاڭلاپ قالاتتى . ئۇ يوغان دەرەخنىڭ كەينىگە ئۆتتى ـ دە ، يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالىدى . ئوقلار كېچىدىكى ۋال ـ ۋۇل يورۇتۇپ ئۆچۈپ قالاتتى . ئۇ كەينىدىن ئېتىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى ، شۇڭا جەڭچىلەردىن ئۆزاپ ، ئالدىغا ئۆتۈۋالغانىدى . دۈشمەن ئوقلىرى جەڭچىلەرنى توختىماي قويىدى .

ۋارىسجان ئاپتوماتىنى تەڭلەپ ياتاتتى . يەر بېغىرلىغۇچىلار ئۆتۈشكە باشلىدى ، جامالىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، يەنە بىر جەڭچى ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئالدىدىن نادەم ئۆتۈشكە باشلىدى «ئەمدى ئېتىش كېرەك ، يامىنىغا كەلسە ، ئۆچىلىسىنى ئاتامدىم...» دەپ ئويلىدى ئۇ . پەقەت بىر سېكۇنت ، ئاپتومات نادەمگە توغرى. لاندى : بىراق كۈتۈلمىگەندە ، يۇقىرىدىن يۇمىلاپ بىرسى ۋارىس. جاننىڭ ئۈستىگە چۈشتى ، بۇ رەيھان ئىدى . ۋارىسجان چۆچۈپ ، ھودۇقۇپ يۆنىلىشىنىمۇ ئۆزگەرتەلمەي قالغانىدى .

— سىز قاياققا ئىلگىرىلىمەكچى ؟ — قەھرى بىلەن سورىدى رەيھان .

— ئالغا ...

— ئىلگىرىلەش نىشانىڭىز قاياق ؟

— بېشىم تۈرەپ قالغان ئوخشايدۇ...

نادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئالغا ! جەڭچىلەر ئالغا ! ...

رەيھان غەزەپ بىلەن خۇددى كوماندىردەك ۋارقىراپ بۇيرۇق قىلدى :

— قېنى ، بۇرۇلۇپ ئىلگىرىلەڭ !

چاڭ - توزان ، ئىس - تۈتەكلەر دەستىدىن كۆزلىرىلا پارقىراپ قالغان جەڭچىلەر ھەدەپ ئالغا ئىلگىرىلەيتتى ، يۇمىلايتتى ، يەر بېغىرلايتتى ، بەزىلىرى گوداڭلارغا چۈشۈپ كېتەتتى ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ چىقاتتى ، بەزىلەر چىقالماي قالاتتى ... ھەممىنىڭ نىشانى قارا دۆڭ ئىدى .

باتالىيون قارا دۆڭ ئېگىزلىكىنى ئىگىلىدى .

دۈشمەن ئوقلىرى ۋىژىلداپ ، يامغۇردەك يېغىشقا باشلىدى . ئۇرۇش پادىشاھلىرىنىڭ[1] ئېغىر ئوقلىرى ئېگىزلىككە توختىماي چۈشەتتى . مانا ئەمدى ئالغا ئىلگىرىلەش ئەمەس پاناھلىنىش زۆرۈر بولۇپ قالدى . قىسمنىڭ شەپقەت ھەمشىرىلىرى ئۆلۈكلەر ، يارىدارلارنى توشۇپ قارا تەرگە چۆمۈلدى . زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاسكولكىلىرى نۇرغۇن ئادەمنى سەپتىن چىقىرىۋاتاتتى .

يارىدار قولى بويىنغا ئېسىلغان باتىرغازى پولك كوماندىرىنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ كەلدى - دە ، باتالىيون كوماندىرىغا يەتكۈزدى :

— زەمبىرەكلەرنى ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ !

ئەنۋەر تىت - تىت بولماقتا ئىدى : پولك كوماندىرى نېمىنى ئويلاۋاتىدىغاندۇ ؟ نېمىشقا رۇخسەت قىلمايدىغاندۇ ؟ ...

قارا دۆڭنى ئىگىلىگەن قىسىم دەھشەتلىك بومباردىمان قىلىشنىڭ ئاستىدا قالدى .

---

① ئۇرۇش پادىشاھى — جەڭچىلەر زەمبىرەكنى ئۇرۇش پادىشاھى دەپ ئاتايتتى .

يەتتىنچى باب

تارباغاتاي پولكى تېخى يېتىپ كەلمىگەن ، ئۆلۈش ، يارىلى-
نىش كۆپىيىۋاتقان ، قان كېچىپ ئىگىلەنگەن ئورۇنلاردىن چې-
كىنمەكتىن ئۆزگە ئامال بولمىغان خەۋپلىك ، ئېغىر پەيت …
پولك كوماندىرى نىزامىدىن ، ئادەم تەرىپىدىن سىزىلىپ ، چو-
ڭايتىلغان خەرىتىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تىكىلگەنىدى ، ئۇنىڭ
قولىدا قىزىل قېرىنداش ، شەپكىسى كەينىگە سۈرۈلگەن ، پېشا-
نىسىنى ئەلەملىك قورۇقلار قاپلىغان ، قويۇق قاشلىرى ئاستىدى-
كى كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغان … ئۇ خۇددى ئىچىدىن تۈتۈن
چىقىۋاتقاندەك تولغىناتتى ، لەۋلىرى چۈشىنىكسىز پىچىرلايت-
تى . قولىدىكى قېرىندىشى خەرىتە ئۈستىدە ئېغىر هالدا سىيرى-
لاتتى : قارا سۈنى بويلاپ ئىلگىرىلەپ ، پوتەي بەلگىسى قويۇلغان
يەرگە بېرىپ تىرىلەتتى ، تۈگمەنىنىڭ ئالدىدا توختايتتى ، قارا
دۆڭدىن پەسلەپ ، سازلىققا چۈشەتتى ۋە ئەلەملىك هالدا
ياناتتى …

ئاقىلبەك پولك كوماندىرىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ ، چۆ-
چۈپ قالدى . كوماندىرىنىڭ سۈرلۈك ، جىددىي تۈس ئالغان چى-
رايى تاتىرىپ ، چېكە تومۇرلىرى تىنىمسىز لىپىلدايتتى . كو-
ماندىر ئۆزىنىڭ ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى ، يۈزلى-
رىدە ، قۇلاق چۆرىلىرىدە قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچىلىرى
پەيدا بولغانلىقىنى سەزمەيتتى .

ئۇ قولىدىكى قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىگە تاشلاپ چوڭقۇر
تىندى ـ دە ، ئاقىلبەكگە قاراپ :

— باتالىيون كوماندىرلىرىنى چاقىر ، — دېدى .

ئاقىلبەگ چىقىپ كەتتى .
ئېتىشىشلار ئەۋج ئېلىۋاتاتتى ، بولۇپمۇ «گۇمبالڭ ـ گۇم-بالڭ...» قىلغان زەمبىرەك ئاۋازلىرى قۇلاق ـ مېڭىنى يەيتتى ، ئۇ يەنە تاماكا يۆگەپ چەكتى . ئۇ ئويلايتتى : ئۇرۇش دەھشىتى هازىرقىدەك تۇس ئالمىغان ، مۇنداق شارائىتتا ، خەۋپلىك مەي-داندا تۇرنۇبىرىش ـــ پۈتۈن جانلىق كۈچلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن دېرەك بېرىدۇ . دۈشمەن مەغلۇبىيەتلىرىدىن ئەقىل تاپقان : ئۈزۈلدۈرمەي ئېتىش ، ئوت توچكىسى كۆرۈنگەن يەرگە زەمبىرەك ئېتىش ، سەل چاغلىماسلىق ، قىرىش ، چېپىش ، كۆيدۈرۈپ تۈگىتىشكە ئۆتتى . تاڭ ئاتسا ، هاۋادىن بومباردىمان قىلىشى مۇمكىن ، هازىرقى پەيتتە ، جانلىق كۈچلىرىمىزنى ساق-لاپ قېلىش مۇهىم يا باشقا چارە بارمۇ ؟ ...
باتالىيون كوماندىرلىرى كىردى ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قارى-داپ ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغانىدى .
ـــ ئەھۋال ئېغىر ، يولداشلار ، ـــ دېدى ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ـــ خەۋپلىك پەيتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تېپىشىمىز كېرەك . تاڭ ئاتسا ، تېخىمۇ ئېغىر ئەھۋالدا قالىمىز...
ـــ چېكىنىش كېرەك ، ـــ دېدى بىرىنچى باتالىيون كو-ماندىرى ئەنۋەر ، ـــ باشقا چارە يوق .
ـــ چېكىنسەك ، تېخىمۇ چاتاق ، ـــ دېدى ئۈچىنچى باتالىيون كوماندىرى ، ـــ قارشىلىق تېخىمۇ كۈچىيىدۇ ، دۈش-مەن تېخىمۇ ئۈستۈنلۈككە چىقىۋالىدۇ...
ـــ هازىرقى ئەھۋالدا چېكىنمىسەك ، ھەممە جانلىق كۈچ-لىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالىمىز ، ـــ ئەنۋەرنىڭ ئاۋازى قەتئىي ئىدى . ئۈچىنچى باتالىيون كوماندىرى ئېتىراز بىلدۈرەتتى :
ـــ چېكىنسەك ، كەينىمىزدىن قوغلاپ چىقسا ، رەسۋالار-چە مەغلۇپ بولمامدۇق ؟

— چارىسىنى ئويلىشىمىز .

— ھازىرقى ئوزۇنلارنى ئىگىلەش — نۇرغۇن قۇربانلار بەدىلىگە كەلدى .

— قۇربانلار بەدىلىنى ، قۇربان بېرىش بىلەن تۆلەمدۇق ، بۇنداق قىلىش ھازىرقى پەيتتە پۈتۈنلەي يوق بولۇشتىن دېرەك بېرىدۇ .

نىزامىدىن ئۆزۈلدۈرمەي تاماكا چەكمەكتە . باتالىيون كوماندىرلىرى كىرگەن پېتى ئۆرە تۇرۇشۇپ جىددىي تالاشماقتا ۋە ئۇياق ـ بۇياققا ماڭماقتا ، قىيىن ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلماقتا ئىدى . چېكىنىش ئۇنۇم بېرىدىغان ئىستراتېگىيىلىك تەدبىرمۇ ، قەتئىي قارشىلىق قىلىشمۇ ؟ ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىنى ، ئۇسۇل ـ چارىلىرىنى ئېيتىشاتتى .

— چېكىنىشنىڭ خەۋپلىك يېرى شۇ يەردىكى ، — دېدى ئۇ : — بۇ يەردىكى دۈشمەننىڭ ئاتلىق پولكلىرى بار ، شۇڭا چېكىنگەندىن كۆرە ، ئېلىشقان تۈزۈك...

— بىزنىڭ ھۇجۇممىز ئۇرۇش قانۇنىيىتىدىن تاشقىرى بولۇۋاتىدۇ ، بۇ يەردىكى دۈشمەن قاتتىق مۇداپىئەلەنگەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ، شۇڭا بىز ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كېلىۋاتىمىز . ئەمما ، بىز ھازىرغىچە غەلىبە قىلىپ كېلىۋاتىمىز ، دۈشمەن يېڭىلىپ كېلىۋاتىدۇ ، بىزدە غەلىبىگە ئىشەنچ بار ، دۈشمەننىڭ يۈرىكى پوك ـ پوك ، بۇ ئۇرۇشتا مۇھىم ئامىل ، شۇڭا دۈشمەننىڭ قوغلاپ چىقىشى ناتايىن ، چۈنكى ئۇ مۇداپىئەدە تۇرسىلا ، بىز ھۇجۇم قىلىپ ، كەلمىسەكلا كۆڭلى تىنىدۇ...

— تاڭ ئېتىپ كەتسە ، بىز تېخىمۇ ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرايمىز ، — دېدى نىزامىدىنمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئۆتكەندىكى ئۇرۇشلارنى ئېسىڭلارغا ئېلىڭلار ، ھازىرقى مۇھىم ئىش نېمە ؟...

ئەنۋەر پولك كوماندىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى كۈتمەيلا، ئىتتىك جاۋاب بەردى:

— جانلىق كۈچىمىزنى ساقلاپ قېلىش!

— توغرا! — نىزامىددىننىڭ ئاۋازى ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق چىقىپ كەتتى، — جانلىق كۈچلىرىمىزنى قانداق قىلغاندا ساقلاپ قالالايمىز؟ بىز بىلەن بىر يىلدىن بېرى قاتتىق ئۇرۇشۇۋاتقان گومىنداڭچىلارنىڭ: «شىخۇ قولدىن كەتسە، شىنجاڭ قولدىن كېتىدۇ» دەپ پۈتۈن تەقدىرىنى شىخۇغا باغلاپ قويۇشى — بۇ يەرگە قاتتىق مۇداپىئەلەنگىنىدىن ئېيتىلغان. بىز قىيىن ئەھۋالدا، ئارباغاتاي پولكى تېخى يېتىپ كەلمىدى، كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا بىز تولىمۇ تۆۋەن ئورۇندا. بۇنداق ئەھۋالدا پۈتۈن پولكىمىز يەم بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. شۇڭا، چېكىنىشتىن ئۆزگە چارە يوق، كىچىك تىپتىكى زەمبىرەكلىرىمىز بولسىمۇ، بۇ ئەھۋالدا ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ، دۈشمەن ئۇنىڭ ئورنىنى بىلىپ قالماسلىقى كېرەك، ئىشلىتىش ۋاقتى تېخى كەلمىدى. چېكىنگەندە، ھەربىر باتاليون بىردىن ۋزۋود قالدۇرۇشى، ئۇلار چېچىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ھەربىر ۋزۋودتا ئىككىدىن ئىستانكوۋۇي پىلىموت قالدۇرۇلۇشى كېرەك، شۇ ھالدىمۇ دۈشمەن بىزنى قوغلاشقا مۇۋەپپەق بولالىسا، ئېلىشىمىز، بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىشىمىز كېرەك!...

باتاليون كوماندىرلىرى، شتاب خىزمەتچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىنى تىك تۇرۇپ ئاڭلىدى.

— تاڭ ئاتقۇچە قىسىملار سەزدۈرمەي چېكىنىپ بولۇشى كېرەك! — دېدى نىزامىددىن قەتئىي ھالدا، — باشقا گەپ يوق، قايتىڭلار!

تۆكۈلگەن قانلار، دەل - دەرەخلەرگە چاچرىغان، توپىلارغا سىڭگەن، ئوت - چۆپلەرنىڭ رەڭگىنى بېغىررەڭگە كىرگۈزگەن

قانلار ، ئۆي تاملىرى ، قورۇق تاملىرىنى ئالا ـ بۇلىماچ قىلىپ بويىغان قانلار ... كۆتۈرۈلگەن كۆن شولىسىدا بۇ يەر مەنزىرىسىنى باشقىچە — قورقۇنچلۇق ، ئېچىنىشلىق تۈسكە كىرگۈزۈپ قويىدى . ئۇيۇپ قالغان قانلارنى يەپ دەندىگەن قاغا ـ قۇزغۇنلار بۇ يەر ئاسمىنىدا كۆرۈنمەيدۇ ، ئاشۇلارمۇ چۆشىنىۋاتامدىغاندۇر ، بۇ قانلار ئۆزلىرىنى ئۇلۇغ ئىشقا ئاتىغان ۋە بۇ يولدا مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلارنىڭ قانلىرى ئىكەنلىكىنى شۇلارمۇ بىلىۋاتامدىغاندۇ ؟...

تاڭ ئالدىدا مۇسىراخۇن بېغىنىڭ ئاخىرى ۋە باغنىڭ كەيىندىكى يارلىقتا چېكىنگەن قىسىملار يورۇق چۈشكىچە ، يارلىقنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئىستىھكام ياساپ ئۇلگۈردى .

گەپ قىلىش خۇددى مەنئى قىلىنغاندەك پۈتۈن جەڭچىلەر جىمجىت ، غەمكىن هالدا ئولتۇرۇشاتتى . بەزىلەر ئىگىكىنى ئالقىنىغا ئېلىشىپ ، بەزىلەر بېشىنى ساڭگىلىتىشىپ ، كۆزلىرىنى بىر نۇقتىدىن ئالماي قېتىپ قالغاندەك تۇرۇۋشاتتى ، بەزىلەر يانپاشلاپ يېتىپ ، ئۆزى سەزمىگەن هالدا كوكات غوللىرىنى چاينايتتى ... كۆڭۈل غەملىرىنى ، غەشلىكلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن ، تېتىك هالەت ، جەڭگىۋار سەپ كېرەك ئىدى ، لېكىن هازىر ئۇنىڭدىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ ـ دە ! قورساق ئاچلىقى ، هارغىنلىق ئۇنتۇلغان ، ئىشتىها تۇتۇلغان ، هەممىنى قانداقتۇ كۆزگە كۆرۈنمەس روهسىي ئازاب قىيىنىماقتا ... بەللىرىگە تۇگۇلگەن نانغا ، تۆۋەندە شىرقىراپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك بۇلاق سۇيىگە ، باغدا مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈم ـ شاپتۇللارغا هېچكىمنىڭ مەيلى يوق ، رايى كېسىلگەن ...

رەيھان پىچىرلىدى :

— ۋارىسجانغا سەگەك بولمىسىڭىز بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ .

نادەم ئۈنسىز ئولتۇراتتى .

Altun0q

— سىزگە دەۋاتىمەن ، — دېدى رەيھان تىكىلىپ .
— قانداق ؟
— سىز تۇيمىدىڭىز ، مەن ئاجايىپ خۇپىيانە بىر ئىشنى بايقاپ قالدىم ، دەڭا .
— ھە...
— ئېرەنسىزلىك قىلماڭ .
— گەپ قىلىڭ .
— ئاخشام قارا دۆڭگە ئىلگىرىلەپ كېتىپ بارغاندا ، ئۇ-نىڭ دەرەخنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ ، ئاپتوماتنى سىزگە تەڭلە-ۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم ، مەن يۇقىرىدا ئىدىم ، ئۆزۈمنى ئۇ-نىڭغا ئاتتىم...
— قاراڭغۇدا شۇنداق كۆرۈنگەندۇ ؟
نادەم ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە پەرۋامۇ قىلماي ، غەمسىز ئولتۇ-راتتى ، رەيھان تېرىكىپ قالدى :
— نېماندىق تۇزلۇك قىلىسىز ؟... كىمگە تەڭلەۋاتىسىز دېسەم ، ھودۇقۇپ قاپتىمەن ، — دەيدۇ .
— سىز ۋارىسجانغا ئۆچ ئەمەسمۇ .
— ئۆچلۈكۈمغۇ ئۆچ...
— شۇڭا ، سىزگە شۇنداق بىلىنىدۇ ـ دە .
— توۋا ، دەۋاتقىنىنى... — رەيھاننىڭ يۈزىدە نارازىلىق ، ھەيرانلىق ئالامەتلەر ئۇچقۇندىدى ، — مەن ۋارىسجانغا ئىشەن-مەيمەن ، ئۇ قارا كۆڭۈل ، مۇنداق تۇزلۇك قىلمۇەرسىڭىز ، ئاخىر بېشىڭىزغا چىقىدۇ ، جۇمۇڭ ، ئاگاھلاندۇرۇپ قوياي : ھەممە ئادەمنىڭ قورالى دۈشمەنگە قارىتىلىۋاتسا ، ئۇنىڭ سىز-گە ... بۇمۇ ھودۇقۇپ قالغانلىقى بولامدۇ ؟... ھۇجۇم پەيتى — ئەڭ جىددىي ، ئەڭ سەگەك پەيت ئەمەسمۇ ؟... ئىككىڭىزنىڭ مۇناسىۋىتى ، ۋارىسجاننىڭ ئوي ـ خىيالى ، ئۆزىنىڭ كىملىكى ، سىزنىڭ كىملىكىڭىز ھەم باشقا ئىشلارنى تازا چوڭقۇرراق ئوي-

لاپ بىقمىغا ؟

ئادەمنىڭ ئېرەنسىزلىكى ـــ تۈزلۈكمدىن جىلە بولغان رەيهان دېمەيدىغان گەپلەرنىمۇ دەۋەتتى ، ئادەم ئۆيلىنىپ جىمە-جىت ئولتۇرۇپ كەتتى .

ئالدىنقى سەپتىن ئېتىشىش ئاۋازلىرى ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، ھەممىسى شۇ يەردە قالغان جەڭچىلەرنى ئويلىماقتا ئىدى ، ئۇلارمۇ خۇددى بىر پولك جەڭچىدەك دۈشمەن ئوت توچكىلىرىغا توختىماي ئېتىۋاتقاندۇ ، سەپداشلىرىنىڭ يوقلۇق-نى بىلىندۇرمەيۋاتقاندۇ ؟ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈنلەي قۇربان بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلىدىغاندۇ... ؟ ئېتىشىش بىردە ـ پەسلەپ ، بىردە ئەدەپتتى .

چۈشتىن كېيىن ، گومىنداڭنىڭ بىر تۈركۈم ئايروپىلانى يېتىپ كەلدى . پولك تېز ھەرىكەتكە كېلىپ مۆكۈنۈۋالدى . لېكىن ، ئايروپىلانلار بۇياققا كەلمىدى ، كېچىدىن بېرى ئۇرۇش بولۇۋاتقان مەيدانلارنى بومباردىمان قىلىشقا باشلىدى . شەرقتىن غەربكە ، غەربتىن ـ شەرققە ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۇزاق بومباردىمان قىلدى ـ دە ، كېتىپ قالدى .

ئېتىشىش توختىمىغان بولسىمۇ ، توپا ـ چاڭ ، ئىس ـ تۈتەكلەر ئارىسىدا قالغان جەڭچىلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرى ئازلاپ كېتىپ باراتتى . گومىنداڭ قىسىملىرىمۇ بۇ ھالنى بايقاپ قال-دى . بىراق ، ھۇجۇم قىلىپ چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدى ، چۈش-كى كەچ كىرىپ قالغانىدى .

جەڭ مەيدانىدا ھايات قالغان جەڭچىلەر ھالىدىن كەتكەن چاغدا ، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى .

× × ×

شىخۇ ئۇرۇش مەيدانىغا پولكوۋنىك ىىزامىدىننىڭ قوماندا-

لىق قىلىشى توغرىسىدىكى باش شتابنىڭ بۇيرۇقىمۇ تارباغاتاي پولكىمۇ يېتىپ كەلدى .

نىزامىدىن ھۇجۇم ئوپېراتسىيىسىنى تۈزۈپ چىقتى : بىر پولك شىمالىي غەربتىن ، يەنە بىر پولك شىمالىي شەرقتىن ، موڭغۇل دۆبىزىنى مەركىزىي قىسىمدىن ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ ، زەمبىرەكچىلەر ئەترىتى جەڭگىۋار ھالەتتە يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ .

— بىز مۇشۇ يۆنىلىشتە ھۇجۇمغا ئۆتىمىز ، — دېدى نىزامىدىن كوماندىرلارغا چۈشەندۈرۈپ ، — بىرنەچچە سائەتلىك ، بەلكى بىر كۈنلۈك ھۇجۇمدا دۈشمەن ئەلۋەتتە ھالسىرايدۇ ، ئەمدى ياردەمگە ئېرىشەلمەيدۇ ، چۈنكى كۈيتۈڭ دەرياسى كۆۋرۈكىنى راقىمجان پارتىزانلىرى ئىشغال قىلىپ بولدى . ئۇلارنىڭ قاتنىشى ئۈزۈلدى ، دۈشمەن ياردەمگە موھتاج بولۇپ تۇرغاندا ، زەمبىرەكچىلىرىمىز ئۈزۈلدۈرمەي ئاتىدۇ ، بىز شىددەت بىلەن باستۇرۇپ بارىمىز .

پىلان ماقۇللاندى .

ھۇجۇم پۈتۈن سەپ بويىچە بىراقلا باشلاندى ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى ، يەرلەر تىترىدى ، دېرىزىلەر جالاقلىدى ، دەل - دەرەخلەر قاراسلاپ سۇندى ، ھەتتا قومۇرۇپ تاشلاندى ، شىخۇ دەرياسى ۋادىسى زىلزىلىگە كەلدى . ئاسمان بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشىپ ، خۇددى سەھنە پەردىسىدەك تۇسكە كىرىپ قالغانىدى . غۇلجا - ئۈرۈمچى - چۆچەككە سوزۇلغان ئۈچ مۇھىم تاشيولنىڭ تۈگۈنى بولغان بۇ جاي دەھشەتلىك ئۇرۇش قاينىمىدا قالدى .

ئەنۋەر جەڭچىلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ ، ۋارقىراپ تۇراتتى :

— ئازگاللارغا چۈشۈپ پاناھلىنىڭلار !...

دۈشمەن زەمبىرەكلىرىنىڭ ئوقىدىن پەيدا بولغان ئازگاللار جەڭچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى پاناھلىنىش جايلىرى ئىدى . چۈنكى ، بۇ ئەڭ ئىشەنچلىك جاي ، توپ ئىككىنچى يېنىپ بۇ يەرگە

چۈشمەيدۇ. بىر پارچە چولاق تام، ئېرىق قىرى، كىچىككىنە دۆمچەك يەر ياكى ئادەم پاتقۇدەك گوداڭلىق — جەڭچىلەر ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك، ئۆۋىتى كەلگەندە، كىشىلەر ئېتىبارمۇ قىلمايدىغان بىر پارچە خام كېسەكنىڭ پۈتۈن سېۋرۇك بىر جاننى — ھاياتنى ساقلاپ قېلىش رولى بولاتتى.

سۆكسۆك — يۇلغۇنلۇق، تىكەنلىك داللاردا، قانچە - قانچە يىللار تىرىكچىلىك بىلەن مىدىرلاپ كەلگەن شەھەردە، ئۇزاقتىن - ئۇزاقلارغا سوزۇلغان ۋادىلاردا ئاجايىپ شاۋقۇن - سۈرەنلەر، كۈشۈلدىغان توپ سادالىرى، سېكۇنت توختىماي ئۇزلۇكسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. بۇ داللار ئۆز تارىخىدا بىر پارچە ئۇزۇنچاق قىپقىزىل ئوتنىڭ چاقماق تېزلىكىدە ئۈچۈشىنى، چۈشكەن يېرىدە بىرنەچچە ئادەم پاتقۇدەك گوداڭلار پەيدا قىلىشىنى، ھەتتا بەزىدە ئادەم، دەل - دەرەخلەرنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىشىنى كۆرمىگەن بولـ.ـغىيدى؟ !... كۆرمىگەن، مانا ئەمدى كۆرۈۋاتىدۇ. بۇ ئالامەتـ.ـلەرنىڭ بىر يېڭى ئۆزگىرىش ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئەمـ.ـدى سېزىۋاتىدۇ.

جەڭچىلەر ئاتاتتى، يەر بېغىرلايتتى، ئۆرىگە چىقاتتى. پەسكە چۈشەتتى، ئوڭدا بولاتتى، دۈم ياتاتتى...

قارا دۆڭ مەھەللىسىنى ئىگىلىگەن قىسىملار شىددەت بىـ.ـلەن ئالغا سىلجىماقتا ئىدى. ئىس - تۈتەكلەر، كۆيۈندىلەر قونۇپ، يۈزلىرى قارىدىغان ۋە پۈرۈشكەن ئەنۋەر ۋارقىرىدى:

— كۆۋرۈكنى ئىگىلەڭلار!...

ئۇنىڭ كۆزلىرى خالڭ ئاستىدىن يېڭىلا چىققان كىشىدەك پىلدىرلاپ، چىشلىرى پارقىراپ قالغانىدى.

جەڭچىلەرنىڭ بىر قىسمى قارا دۆڭ مەھەللىسى بىلەن شىخۇ ئارىلىقىدىكى كۆۋرۈككە ئۆمىلەپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يۈگۈرۈشتى، ئۈچىنچى بولۇپ ئابدۇۋەلى يۈگۈردى، ۋە-

ژىلدىغان ئوقلار ئىچىدە ئۇ ، بىردىنلا مەيدىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالدى ، سەنتۈرۈلۈپ توختىدى ، بولمىدى ... يىقىلدى ... رەيھان ھېچنېمىگە قارىماي ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۇنى سۆرەپ كۆۋرۈك ئاستىغا ئېلىپ چۈشتى . ئابدۇۋەلىنىڭ كۆزى يۇمۇلـ ـغان ، بىراق تىناتتى . قەيەرلەردىندۇ ، بىرىلىۋاتقان ئۆتكۈر نۇر ، ئۇچۇۋاتقان سانسىز توپلارنىڭ قىزغۇچ شولىلىرىدا ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن يۈزى بىردە يورۇپ ، بىردە ئۆچەتتى . ئۇ بىر تولغىنىپ قولىنى گىمناستوركىسىنىڭ يانچۇقىغا ئەكېلىۋىدى ، بىراق تۈگمىسىنى يەشكىچە قولى سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ بېشىغا يېتىپ كەلگەن جامالىدىنىڭ كىرپىكىگە ياش ئېلىندى ... ئابدۇۋەلىنىڭ تەشنالىقتا يەتمىگەن ئارزۇسى ، تېخى ئاخىرلاشماي تۇرۇپ ، ئۈزۈلۈپ قالغان مۇھەببەت قىسسىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلگەندى . رەيھان ئابدۇۋەلىنىڭ مەيدە يانچۇقىغا قول سېلىپ ، «پىدائىي» لىق مېدالىنى ئالدى . جان ھەلقۇمىغا كەلگەندە ، بىر تۈزۈلۈش بولىدۇ ، دېگەن راستىمىدۇ ، ئابدۇۋەلى كۆزىنى ئېچىپ بېشىدىكىلەرگە سەپسالدى ، جامالـ ـدىننى تونۇپ :

— سەن بىلىسەن ... مەن ئۆيلەنمىگەن ... ئەختەربۇۋىگە ئېيت ، ئەرگە تەگسۇن ... ئوغۇل تۇغۇپ ... ئىسمىنى ئابدۇۋەلى قويسۇن ... ئۇنىڭغا ... مۇشۇ — ... مېدالىنى تا — قاپ ... قوي — ... سۇن ، — دېدى .

جامالىدىنىڭ كىرپىكىدىكى ياش ئابدۇۋەلىنىڭ يۈزىگە تېمـ ـمىپ چۈشتى ، شۇئان ئابدۇۋەلىدە يەنە قانداقتۇر بىر جانلىـ ـنىش — تۈزۈلۈش كۆرۈلدى :

— يىغلىما ، — دېدى ئۇ يەنە ، — خۇشال بول... تۇرمىدە ئۆلۈپ كەتكەن بولسام ... يىغلىساڭ بولاتتى ، كۆكسۈمگە «پىدائىي» لىق مېدالى چىققۇچىلىك ئۇرۇشلاردى قىلدىم ... ئازادلىق تېگىنىڭ ئېتىشىغا مەنمۇ بىرنەچچە پاي

ئوقنى بۇرۇنراق ئاتتىم...
جان ئۈزگەنلەرنى كۆپ كۆرۈپ، باغرى ئېزىلىشتىن توختاپ قالغان رەيھاننىڭمۇ نازۇك كىرپىكلىرى نەملەندى...
— مەيلى ... ئارمىنىم — يوق... ئاپامغا سىلەر —... ئىگە، — ئۇنىڭ ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ ئۆزگىرىدىپ باراتتى، — ھۆكۈ — — — مەت ... ئىد — — — گە...
ئۇنىڭ تىنىقى ئاستىلاپ كەتتى - دە، نۇرسىز كۆزلىرى ئاستا يۇمۇلدى...
بىردىنلا قىقاس چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، بېشىنى كۆتۈرۈپ نېرىدىكى پوتەيدىن توزانلار، ئىس - تۈتەكلەر بۇرۇقتۇرما بولۇپ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن جامالىدىن جانلىنىپ:
— ئابدۇۋەلى !... ئابدۇۋەلى !... ئەنە، ئاۋۇ گېنېرالنى پوتەي گۇم بولدى، قارىغىنا... ئابدۇۋەلى !...
ئۇ كۆزىنى يېنىپ ئاچمىدى.
بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەر كۆۋرۈكنىڭ ئاستى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىغا، ئېرىق قىرلىرىغا يوشۇرۇندى. رەيھان يارىدارلارنىڭ يارىسىنى تېڭىشقا كىرىشىپ كەتتى. بەزى يارىدارلارنى يۆدەپ - ئۆمىلەپ كۆۋرۈك ئاستىغا ئېلىپ چۈشەتتى. ھەجەرمۇ چولڭ يانپىشىدىن تېگىلغان يارىدارنى يۆدەپ ئەكەلدى. كۆۋرۈك ئاستى ھەمشىرە قىزلارنىڭ يارىدارلارنى ئەملەيدىغان تېببىي پونكىتىغا ئايلىنىپ قالدى.
مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوقلار ئارىسىدا ئىلگىرىلەش داۋاملىشىپ، جەڭچىلەر سازلىققا چۈشتى. قىرىق - ئەللىك مېتىر كەڭلىكتىكى، ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا كەتكەن، قومۇش - يېكەنلەر بىلەن قاپلانغان سازلىق، قارا سۇغا چىلىشىپ تۇراتتى. سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەكشىسىز، بەزى يەرلىرى ئوشۇقچە، تىزغىچە كەلسە، بەزى يەرلىرى بەلگىچە، مەيدىگىچە كېلەتتى. سازلىقنىڭ دۈشمەنلەر تەرىپىدىكى قىرغىقى ئېگىز، ئېگىزلىككە

سىلىنغان بۇتخانا گومىنداڭچىلارنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك مۇستەھ-
كەم قورغىنى . بۇتخانىنى ئاساسىي غول قىلىپ ، سانسىزلىغان
پوتەيلەر تۇرغۇزۇلغان ؛ ئاكوپكىلار قېزىلىپ ، يەر ئاستى يوللى-
رى ئارقىلىق بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان .
ھۇجۇمنىڭ ئوڭۇشسىزلىقى مانا ئەمدى ئېنىقمۇ بىلىندى .
ۋەزىپە ئېلىپ دۆڭگە ياماشقان جەڭچىلەر (ئۇلارنىڭ قوللى-
رىدا ئۇچتىن - بەشتىن بىر قىلىپ چېگىلگەن گراناتلار بار
ئىدى .) خۇددى يىلاندەك تولغىنىپ ، يەر بېغىرلاپ ئالغا سىل-
جىيتتى ، لېكىن ئوق تېگىپ دومىلاپ چۈشەتتى ياكى شۇ يەردە
يېتىپ قالاتتى . شۇ تەقلىدتە ئالغا سىلجىش ، ئوق تېگىپ ئۆلۈش
بىرنەچچە قېتىم قايتىلاندى . سازلىقنىڭ ئىچىدىمۇ ئۆلۈش ،
يارىلىنىش كۆپىيىپ كەتتى ، شىددەت بىلەن تۇرتۇپ - شىپقاپ
كېتىۋاتقان قوشۇن بۇ يەردە ئىلگىرىلەشكە پەقەت ئېرىشەلمىدى .
سازلىق سۇيى قان بىلەن بويىلىشقا باشلىدى ... دۇشمەن قىسىم-
لىرىمىزنى مۇشۇ سازلىققا قاپسىۋېلىپ قىرىپ تۈگىتىشنى
قەستلەيتتى . شۇڭا ، پۈتۈن قورالىلىرىنى بىراقلا ئىشقا سېلىپ ،
ئەجەل ئوقلىرىنى ئادەتتىن تاشقىرى ياغدۇرماقتا ئىدى ، شۇنداق
جىددىي توپقا تۇتۇش بىلەن پولك چامىسىدىكى دۇشمەن سەپ
تارتىپ ، جېنىنى تىكىپ ھۇجۇم بىلەن ۋارقىرىشىپ چىقىپ
كەلدى . ئۇلار مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىغا ئىشتىكلىرىنى بېكىتىد-
شىۋالغان ، بۇ ئۇلارنىڭ ئىككى كۈندىن بېرى ئۈچىنچى قېتىم
ھۇجۇمغا چىقىشى ئىدى . نىزامىدىنىنىڭمۇ ، ئەنۋەرنىڭمۇ ، باشقا
كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭمۇ كۈتۈۋاتقىنى مۇشۇ ! ئۆزۈلمەي مۇ-
شۇنداق قىلىپ تۇرسا ، خوپ ياخشى بولار ئىدى -
ھە !... كەلسۇن ، يېقىنراق كەلسۇن !
جەڭچىلەر دۇشمەننى كۆرمەي ئېتىشتىن ، كۆرۈپ ئېتىش-
نى ئەۋزەل كۆرەتتى . پىلىموتلار خۇشاللىقتىن سايراپ كەتتى ،
گراناتلار جۇشقۇنلۇق بىلەن تاشلاندى . تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقى-

راشلار كۆتۈرۈلدى :
— ئامەت كەلدى ! ئامەت !...
— ئات ! سايرىتىۋەت !...
— ئولڭ يانغا قارا ! گراناتا تاشلا !...
دۈشمەننىڭ بىرىنچى قاتارى يىقىلدى ، ئىككىنچى قاتارى يىقىلدى... لېكىن تەن بەرمىدى ، كۆچىنىپ يەنە ھۇجۇم بىلەن كەلدى ، يىقىلدى... بولالمىدى ، چېكىندى... ئىستىھكاملىرىغا چۈشۈپ كەتتى ، جەڭچىلەرنىڭ ئامىتى كەتكەندى . پوتەيلەردىن ئوقلار ئىتتىك ياغقان يامغۇردەك يېغىشقا ، زەمبىرەكلىرىدىن ئېتىلغان توپلار كۈشۈلداپ كېلىپ پارتلاشقا باشلىدى...
تاڭ ئېتىپ قالدى ، ئېتىشىشلار پەسلىدى . قىسمىلار قوـ مۇش ، يېكەنلەرنىڭ دالدىسىدا سۇغا چىلىشىپ ياتاتتى . جەڭچىـ لەر تىۋىش چىقارماسلىققا تىرىشاتتى ، ھەتتا جان ئۈزۈۋاتقانلارمۇ شەپىسىز يىقىلىشنى ئىستەيتتى . ئۆلگەن جەڭچىنى ئېلىپ كېـ تىشكە ياكى نېرىراق سۈرۈپ قويۇشقا بولمايتتى . سۇ تولۇپ قورسىقى كۆپكەندىن كېيىن ، يېنىڭدا لەيلەپ تۇراتتى ياكى چۆكۈپ كېتەتتى . شۇنداق ئېچىنىشلىق ھاللار كۆرۈلمەكتىكى ، سۇدا جان ئۈزۈۋاتقان سەپدىشىڭنى ئەركىنىگىنە ياتقۇزۇپ قويالـ مايسەن ، سۇنى شالاقلىتىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۇنى خۇددى بوـ غۇۋاتقاندەك مەھكەم قۇچاقلاپ تۇتۇۋالىسەن ، ئىككى ئېغىز ياخـ شى گېپىنى ـ يۈرىكىڭدە ساقلىنىپ قالغۇدەك سۆزىنى ئاڭلىـ يالمايسەن ، ئۇنىڭمۇ ئارمان ، ۋەسىيەتلىرى بار ئىدىغۇ... نېمىدېگەن ئەلەملىك بۇ ! بۇ ھەتتا جان ئاچچىقىدا ۋارقىرىۋەتمىـ سۇن دەپ ئاغزىنى چىڭگىدە تۇتۇۋالىسەن... ئاھ... نېمىدېگەن ئېغىر مىنۇتلار بۇ — ھە !...

× × ×

قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن ھۇجۇم يەنە باشلاندى.
بىرنەچچە سائەتكىچە بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەش كۆرۈلمەدى. كۆرۈلۈۋاتقىنى جەڭچىلەرنىڭ سەپتىن چىقىۋاتقانلىقىلا ئىدى.
يېرىم كېچىدىن ھالقىغان مەزگىلدە، نىزامىدىن قولىدىكى قىزىل قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىگە تاشلىدى. ئۇ قىسىملىرىمىزغا ئوت ئېچىۋاتقان دۈشمەن توچكىلىرىغا قارشى ھۇجۇم ئىستىرېلكىلىرىنى قويۇپ بولغانىدى.
ئۇنىڭ چاقىرىشى بىلەن كىرگەن ھەرقايسى قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى نىزامىدىننىڭ چىرايىنىڭ سۇرلۇك تۇس ئالغانلىقىنى، قويۇق قاشلىرى تىكلىشىپ، كۆزلىرىنىڭ يانغانلىقىنى كۆرۈشتى. ئۇ كوماندىرلارغا مۇنۇلارنى ئۇقتۇردى:
— ئېگىزلىكتىكى بۇتخانا دۈشمەننىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك جاھىل قورغىنى، ئۇياقتىكى تۈگمەن، بۇياق دوقمۇشتىكى گېنېرالنى پوتەي دۈشمەننىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك قورغانلىرى، بىزنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز مۇشۇ جاھىل قورغانلارنى ئېلىشىمىزغا باغلىق.
ئۇنىڭ قوغۇشۇندەك ئېغىر سۆزلىرى كوماندىرلارنىڭ ئۇستىگە مۇشەققەتلىك ۋەزىپىلەرنى يۈكلىمەكتەئىدى، ئۇ سۆزىنى تېز - تېز داۋاملاشتۇردى:
— ئەتە ھېيت، شىنجاڭ خەلقى ھېيتنى خۇشال - خۇراملىق بىلەن ئازادلىق نۇرى ئاستىدا ئۆتكۈزسۇن، بۇگۈن ئالىي باش قوماندانىمىز گېنېرال لېيتنانت ئىسھاقبېك يولغا چىقتى، ئۇمۇ ئەتە مۇشۇ خۇشاللىققا — تەنتەنىگە ئۈلگۈرسۇن، بىز بىلەن، شىنجاڭ خەلقى بىلەن ھېيت نامىزىنى بىللە ئوقۇسۇن!...

ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى جاراڭلاپ - جۇشقۇنلىنىپ چىقماقتا ۋە ئالدىدا تىك تۇرۇشقان كوماندىرلارغا غەلىبە ئىشەنچ ئاتا قىلماقتا:

— بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر ئەللىك كىشىلىك قاۋۇل ئاپتوماتلاردىن تەشكىل قىلىنغان زەربىدارلار ئەترىتىنى باشلاپ بېرىپ بۇتخانىنى كۇمپەيكۇم قىلىدۇ!

— تەييارمەن! — دېدى ئەنۋەر قەتئىيلىك بىلەن.

— روتا كوماندىرى يولداش گايىت، يىگىرمە جەڭگىۋار جەڭچىنى باشلاپ بېرىپ گېنېرالنى پوتەينى گۇم قىلىدۇ!

— تەييارمەن، يولداش پولكوۋنىك!

— ۋزۋود كوماندىرى يولداش نادەم، يىگىرمە جەڭچىنى باشلاپ بېرىپ تۈگمەننى ئالىدۇ!

— تەييارمەن، يولداش!

— خەلقىمىز نامىدىن ئېيتىمەنكى، نىشانلانغان ئورۇنلارنى سۆزسىز ئېلىشىڭلار كېرەك، زەمبىرەكچىلىرىمىز ئەمدى ئۈزۈلمەي ئاتىدۇ، بۈگۈن ھەممىمىز — پولك رەھبەرلىرى، شتاب خىزمەتچىلىرى، ئارقا سەپ خادىملىرى — ھۇجۇمغا كىرىمىز، قىرىلىپ بىرىمىز قالساقمۇ، تاڭ ئاتقۇچە شىخۇنى ئالغىنىمىز — ئالغان!

كوماندىرلار يەر ئاستى گەمە ئۆيىدىن بىر - بىرلەپ چىقىپ كەتتى، نىزامىدىنمۇ قولىغا ئاپتوماتىنى ئېلىپ ماڭدى. كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ قالغان ئاقىلبەك:

— يولداش پولكوۋنىك... — دەپلا قالدى.

قەدەملىرىنى چوڭ ئېلىپ، گەمە ئىشىكىدىن بېشىنى ئېگىشتۈرۈپ چىققان نىزامىدىن:

— باشقىلارنىڭ جېنىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش... — دېدى- دە، ئالدىنقى سەپكە يۈرۈپ كەتتى، ئاقىلبېكمۇ قورالىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.

زەربەدارلار ئەتىرەتلىرى تېزلا سەپ بولۇپ، ھۇجۇمغا ئۆتتى.

گايتىنىڭ گېنېرالنى پوتەينى پارتلىتىشقا ئەۋەتكەن ئۇچىنچى قېتىملىق جەڭچىلىرىمۇ قۇربان بولدى. ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرى غەزەپتىن تىترەپ كەتتى، كۆزلىرىياندى ... ئاخىرى غەزىپىگە پايلىماي، بىرنەچچە جەڭچىنى باشلاپ ئۆزى يەر بېغىرلاپ كەتتى.

گايتىنىڭ روتىسىغا كېلىپ قوشۇلغان نىزامىدىن دۈشمەن پوتېيىنىڭ ئوت توچكىسىغا ئاپتوماتىدىن ئوق ياغدۇرماقتا ھەم ئېتىش تۆشۈكىنىڭ ئەتراپىغا ئېتىپ، توپا توزۇتماقتا ئىدى. بۇ چاغدا گايتىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككىدىن تۆت نەپەر جەڭچىمۇ يەر بېغىرلاپ كەلمەكتە ئىدى. گايت يىلاندەك تولغىنىپ، تېز يۈرۈپ، پوتەيگە ئوتتۇز مېتىر چامىسى قالغاندا، يېنىچە يېتىپ تۇرۇپ گراناتنى ئاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىرلا ۋاقىتتا پوتەيدىن بىر بومبا ئۇچۇپ كەلدى. گايتىنىڭ گراناتى پوتەينىڭ بىر تەرىپىنى گۇمۇرۇپ چۈشتى. ئەمما، دۈشمەن بومبىسى گايتىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭ پاقالچىقىنىڭ بولجۇڭ گۆشىنى يۇلۇپ كەتتى.

جەڭچىلەر ۋارقىراشتى:

— گېنېرالنى پوتەي گۇمۇرۇلدى!...

— جېنى چىقىپ كەتتى!...

لېكىن، پوتەيدىن پىلىموت ئوقلىرى قاقشاپ چىقىۋاتاتتى. ھالسىراپ، ئازابلىنىپ ياتقان گايت كەينىدىكى ھەم ئوڭ يېنىدىكى جەڭچىلەرگە ۋارقىرىدى:

— ئات، جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالدى!...

ئۇلار قولىدىكى بىر قىلىپ چېگىلگەن ئۈچ گراناتنى كەينى - كەينىدىن ئاتتى. دەھشەتلىك چاڭ - توزان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

نىزامىدىن ھاياجانلىنىپ ۋارقىرىۋەتتى :

— يارايسەن گايىت ! ئوغۇل ، ئوغۇل !... ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى :

— ئالغا ! ئالغا !...

ئۇنىڭ قولىدىكى ئاپتومات كۈچلۈك سىلكىنەتتى ، جەڭچىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرۈشتى .

دەھشەتلىك ئۇرۇش سېپىنىڭ بىر يېقى غەلىبە شادلىقىغا چۆمۈلگەن چاغدا ، ئىككىنچى يېقىدا — تۈگمەنگە ھۇجۇم قىلىنىۋاتاتتى ، بىراق تېخىچە نەتىجە يوق ، نادەمنىڭ جەڭگىۋار ئەتىرىتى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراپ ، ئوڭۇشسىزلىقتىن باش كۆتۈرەلمەي ياتاتتى . دۈشمەن بارلىق كۈچىنى ئىشقا سالاتتى ، جاھىللىق بىلەن ئاتاتتى... ئون بىر ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغان نادەمنىڭ خىياللىرى چىگىش كىرىپ كەتكەن . يۈزلىرى پۈرۈشكەن ۋە قارىدىغان ... پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى ، خەتەرلىك ئۇرۇلەشلەردە قۇربان بولغان جەڭچىلىرىنىڭ ئەلەملىك ئاۋازلىرى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلايتتى . ئۇ ئويلايتتى : «توققۇز جەڭچىنى باشلاپ ، بىراقلا يۈرۈش قىلاي ، بىراق بۇ خەتەرلىك... چېچىلىپ سىلجىيلى ، ھېچبولمىغاندا بىرىمىز بولساقمۇ ساق قالارمىز... » ئۇ توققۇز جەڭچىسىنى باشلاپ ، ئاپەت ئۇرۇقى چېچىۋاتقان تۈگمەنگە قاراپ سىلجىشقا باشلىدى . ھەتتىگىنەي... تۈگمەن تەرەپتىن بىر بومبا ئۇچۇپ چىقتى ، ئۇ چاقماق تېزلىكىدە ئويلاپ ئۈلگۈردى : ھەممىمىز تۈگەيدىغان بولدۇق ، ھامىنى بىر ئۆلۈم... ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە ، يېتىپ كەلگەن بومبىنى تۇتۇۋالدى ۋە ياندۇرۇپ ئاتتى ، بومبا تۈگمەننىڭ ئۇستىگە چۈشۈشكە بىر غېرىچتەك قالغان چاغدا پارتلاپ كەتتى ، تۈگمەننىڭ ئۈستى گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى .

— ھۇررا ! ھۇررا !...

نادەم توققۇز جەڭچىسىنى باشلاپ جاھىل قورغان — تۈگ-

مەنىڭ ئىچىگە ئېتىلىپ كىردى . گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئۆل-
مەي قالغان ئىككى پىلىموتچىسى بىلەن كوماندىرى خۇددى توپ-
نىڭ ئاستىدىن لۆمۈلدەپ چىققان چاشقاندەك بېشىنى كۆتۈردى .
شىردەك ئېتىلىپ كىرگەن ئابدۇقادىر تاپانچا تۇتقان نىيازنى
تونۇپ قالدى :

— ھە ، ليەنجاڭ !...

ئۇ ئابدۇقادىرنى تونۇپ چۆچۈپ كەتتى .

— ئىپلاس ، خائىن !... ئېيتقىنا ، مۇشۇنداق يەردە ئۇچ-
رىشىپ قېلىشنى ئويلىمىغانمىدىڭ ؟

— مەن ئازدىم... — ئۇ ئابدۇقادىرنىڭ ئايىغىغىچە ئۆمە-
لەپ ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتتى .

نىيازنىڭ قوزغىلاڭچىلار سېپىدىن يوشۇرۇنچە قېچىپ كې-
تىپ ، قوشۇن باشلاپ كېلىپ ، ئۇلانبۇلاقتا سايتاخۇن قىسمىنى
ئوقا تۇتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ كاساپىتىدىن ئون نەپەر سەپدىشىنىڭ
قۇربان بولغانلىقى ئابدۇقادىرنىڭ كۆز ئالدىغا دەرھال كەلدى :

— قىساس قۇشى قاناتسىزمىكەن ؟... كۆردۈڭمۇ بۇ يەرگە
ئۇچۇپ كەلگىنىنى...

— بەندىچىلىك... بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي...

نىياز بېشىنى كۆتۈرەلمىسىمۇ ، لېكىن كۆزىنىڭ قۇيرۇقى-
دا ئابدۇقادىرنىڭ قولىغا قارايتتى .

ئابدۇقادىرنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى جاراڭلىدى :

— ساڭا جاننىڭ نېمە لازىمى ، يەنە قانچىلىك ئادەمنىڭ
بېشىغا چىقىشنى ئويلاۋاتىسەن ، خائىن ، غېنى ئۇچۇن ! ئەخمەت
ئۈچۈن ! نەمتۇل ئۈچۈن !...

ئۇنىڭ قەھرى - غەزىپى ئاپتوماتتىن گويا ئوق بولۇپ
چىقتى ، ئون نەچچە پاي ئوق نىيازنىڭ كۆكرىكىنى تېشىپ
ئۆتۈپ كەتتى .

تۇگمەننىڭ ئېلىنىشى دۈشمەننىڭ مۇھىم ئىستراتېگىيە

بلىك ئورنى بولغان شىخۇغا بىرنەچچە كۈندىن بېرى ھۇجۇم قىلىۋاتقان مىللىي قىسىملارنىڭ ئىككىنچى غەلىبىسى ئىدى .

ئەمما ، دۈشمەن تېخىمۇ جاھىللاشتى ، قاننى قان بىلەن يۇيۇشنى ئويلىسا كېرەك . يەنە ۋارقىرىشىپ ، ھۇجۇمغا چىقىپ كەلدى . بۇ قېتىم ئەلپازى يامان ، ھەممىسى قىرىلىپ كەتكۈچە ئېلىشىدىغاندەك قىلاتتى ھەم ھەيۋە بىلەن چىققاندى : تانكىلىرى خۇددى قارىغۇ ئېيىقتەك بىر ئۇياقتا ، بىر بۇياقتا تاشلىنىپ ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماي ۋە ھەممىنى چەيلىۋېتىدىغاندەك كېلەتتى ، برونېۋىكلىرى بېقىنلىرىدىن ئوت چېچىپ ، خۇددى ئەجدىھادەك ئەلپازدا كېلەتتى .

گومىنداڭ قىسىملىرى مىللىي قىسىملارنى بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئوبدان ھالسىرىدى ، ئەمدى تىرىپىرەن قىلىۋېتىمىز دەپ چىققاندۇ ياكى مۇھىم قورغىنىنى تارتقۇزۇپ قويغىنىغا چىدىماي ، جان ئاچچىقىدا تېپىرلاپ ـ پۇلاڭلاپ كېلىۋاتقاندۇ ، نېمىلا بولسۇن ئۇلارنىڭ ئوچۇقچىلىقتا چىقىشى ، جەڭچىلەرنىڭ كۈتكىنىدەك ئىش بولدى .

پۈتۈن فرونت بويلاپ نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا ئۆتۈپ جاراڭلىدى :

— زەمبىرەكلەر ئېتىلسۇن !...

— تانكا ئاتارلار ئېتىلسۇن !...

توپلار دەھشەتلىك پارتلىماقتا ، ئوقلار توختاۋسىز ئېتىلماقتا ، پىلىموتلار سايرىماقتا...

ئەنە تانكىلار ئىرغاڭلاپ يېقىنلاپ كەلمەكتە ، زەنجىر تاپانلىرى شاراقلىماقتا...

— ئات ! ! !

تانكا ئاتارلار ئېتىلدى...

تانكىنىڭ بىرسى قېيسىيىپ توختاپ قالدى ، ئەنە ئىككىنچىسى... ئۇنى يانداپ كېلىۋاتقان برونېۋىككە ئوت تۇتاشتى ،

يالقۇن كۆتۈرۈلدى ، خۇددى زور ئەجدىھا ئېغىز ـ بۇرنىدىن ئو
چېچىۋاتقاندەك يالقۇنلار تۈرۈلۈپ ـ تۈرۈلۈپ ئاسمانغا ئۆچما
ئىدى .
جەڭچىلەرنىڭ تەنتەنە ، قىقاس ـ چۇقانلىرى كۆتۈرۈل
كەتتى...
قالغان تانكىلىرى كەينىگە پىرقىرىدى .
يەنە كۈچلۈك چۇقانلار : ھۇررا ! ھۇررا !...
دۈشمەن چېكىندى ، بىراق ئاتاكىغا ئۆتكىلى بولمايتت
جاھىل قورغاندىن قاقشاپ چىقىۋاتقان ئوقلار قۇلاق ـ مېڭ
يەيتتى ، ئورۇندىن تۇرۇشقىمۇ ئىمكانىيەت بەرمەيتتى .
ئەنۋەر گاھ ئوڭدىن ، گاھ سولدىن يەر بېغىرلاپ بارا
ئۇنىڭ يۈزلىرى قارىدىغان ، ئىس ـ تۈتەكلەردىن يۈزلىر
ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرلىرىمۇ ، تاش تىلىۋەتكەن مەڭزىدىن
چىلاۋاتقان قانلىرىمۇ قاپقارا بولۇپ كەتكەن ، گىمناستۇرك
نىڭ يەڭلىرى تىتىلىپ ، قولىنىڭ جەينىكىدىنمۇ قان ئېق
دۇ ، ئۆتۈكىنىڭ ئۆكچىسىنى ، بېشىدىكى شەپكىسىنى ئو
چۇرۇپ كەتتىمۇ ، نەلەردە قالدى ؟ ئۇ بۇلارنىڭ ھېچقايس
بىلمەيدۇ . ئەمما ، پىلىلداپ قالغان كۆزلىرى بىلەن نەگە
نى ، قاياققا يۈزلىنىشنى ياخشى بىلىدۇ ، كۆزىدىن پەقەت
قىلمايۋاتقان پىلىموت تۆشۈكىنى جىممىقتۇرالىسا ، كەي
مىڭلىغان جەڭچىلەرنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقى
خىمۇ ياخشى بىلىدۇ . قەدەمدە بىر سۇنايلاپ ياكى ئىككى
نىپ يېتىپ قالغان جەڭچىلىرى ئۇچراۋاتىدۇ ، بەزىل
قولىدا قورالى ، ئېتىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن گراناتلىرى شۇ
تۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك توختاپ قالغانكى ، د
ئۆلۈم ئاتا قىلىدىغان قوراللىرى ئەھمىيەتسىز نەرسىدەك
دى . جەسەتلەر بارغانسېرى كۆپلەپ يولۇقماقتا ، ئاۋۇ
گەن يەرگە بارالمىغان ئۆلۈغ ئارزۇ ـ ئىستەك ئىگە

جەسەتلىرى ئەمدى ئاددىي هالدا ئۇنىڭغا پاناهلىنىش قورالى بولۇپ خىزمەت قىلماقتا . ئۇ دۈشمەن ئوقلىرى بىلەن ئوينىشىۋاتقاندەك بىردەم ئۇياقتا ، بىردەم بۇياقتا تاشلىناتتى ۋە كۆزىنى يۇمۇپ ئېچىۋالغاندەك ئوت تۆشۈككە قارايتتى . كىشى بىر مىنۇت ئىچىدە نۇرغۇن ۋەقەلەرنى ئويلاپ ئۈلگۈرىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭ نۇرغۇن مىنۇتلار ئىچىدە ئويلاۋاتقىنى ئاشۇ ئەجەل ئۇرۇقلىرى چېچىۋاتقان ئوت تۆشۈككە يېتىپ بېرىش .

باشلاپ كېتىپ بارغان جەڭچىلىرى بارغانسېرى ئازلاپ كېتىپ بارىدۇ ، ئەللىك نەپەر قاۋۇل جەڭچىسىدىن ئارانلا ئون ئۈچى قالدى ۋە ئۇلار تارقالدى .

ئەنۇەر بۇتخانىغا يېقىنلاپ بېرىپ بولغانىدى ، كۆزىگە بۇتخانىدىن باشقا هېچنېمە كۆرۈنمەيتتى . بۇتخانا تۇۋىگە بېرىپ ، سانسىزلىغان ئوقلار چىقىۋاتقان تۆشۈكتىن بىر باغلام قىلىپ چېگىلگەن بەش دانە گراناتنى تاشلىۋەتتى . ئەتراپنى تىترىتىپ ، كۈچلۈك پارتلاش «گۈمبالڭ !» قىلغان ئاۋاز كۆتۈرۈلدى ، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پىلىموت ئۈنىمۇ بىراقلا ئۆچتى !

يۈرەكلەر دولقۇنلىدى ، كۆزلەر ياندى ، مۇدا ياتقان جەڭچىلەر هاياجان هېسلىرىنى باسالماي ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى - دە ، ئاتاكىغا ئۆتتى . يېقىندىن — ياندىن ، يىراقلاردىن ، تەرەپ - تەرەپتىن قىقاس - چۇقانلار خۇددى گۈلدۈرمامىدەك دەهشەتلىك جاراڭلاشقا باشلىدى…

گومىنداڭچىلار پۈتۈن تەقدىرىنى باغلىغان بۇتخانىغا جەڭچىلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بېسىپ كىردى .

— جېنىم ئاكىلار بىز مۇسۇلمان…

— بۇتخانا ئىچىدە بارى - يوقى گومىنداڭنىڭ ئالتە نەپەر پىلىموتچىسىلا قالغان ، ئۇلار جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي ، ئەنە شۇنداق يالۋۇرماقتا ئىدى .

— سەنلەر مۇسۇلمانمۇ ، — دېدى جامالىدىن پۈتۈن غەزىپىـ

نى تۆكۈپ ، ــ سەنلەر ئۆز خەلقىغە مىلتىق ئاتقان ، خەلق ئىنقىلابىغا زەھەر چاچقان ۋەھشىيلەر !… قانچىلىك قىرىندىشى مىزنىڭ قېنىنى تۆكۈشتۈڭ ، ئېيتىشە !…

ــ خۇدا ھەققى…

مۇشۇلارنىڭ ئاتقان پىلىموت ئوقلىرىدىن قانچە يۈزلىگەن جەڭچىلەر ئۆلگەندۇ ؟… ئاشۇ يالغۇزۇۋاتقانلار ھېلىلا بۇتخانى بىرىنچى بولۇپ بېسىپ كىرگۈچىلەرنىمۇ ئاتقانىدى . شۇ دەھ شەتلىك مەنزىرىلەر جەڭچىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرۇپتۇ :

ــ سەنلەرگە ئوق زايە ئىدى ، خەير…

شۇ سۆز بىلەن تەڭلا بىرنەچچە جەڭچىنىڭ ئاپتوماتلىرى تاراسلاپ ئېتىلدى .

بۇتخانىنىڭ ئالدىدا پولك كوماندىرى نىزامىدىن ھەم بىر نەچچە جەڭچى قايغۇلۇق ھالدا ئۆرە تۇرۇشاتتى ، نادەم ، جامالە دىن ، ئاراش ، ۋارىسجانلارمۇ بۇ يەرگە كېلىشتى ۋە ۋارقىرىشەتتى :

ــ ئەنۋەركا !…

ــ ئاھ… قەدىردان كوماندىر !…

ھايات بىلەن مەڭگۈگە خوشلاشقان ئەنۋەر ھېلىقى پىلىمو تۆشۈكنىڭ تۆۋەنىدە قىيسىيىپ ياتاتتى . ئاپتومات قولىدىن ئاجرىمىغان ، پوتەينىڭ گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن كېسەكلىرى ئۇنى بەلگىچە باسقان ، غەزەپلىك كۆزلىرى ئوچۇق پېتى قېتىپ قالغا ندى . ھەممىنىڭ بېشى چۈشتى ، ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ئېچىنىش ئەلەم بىلەن تولغاندى… رەيھان ئۇنىڭ بېشىنى ئاۋايلاپ تىزى ئالدى ۋە بارمىقى بىلەن ئۇنىڭ قاپىقىنى ئاستا باستى . لېكىن كۆزلىرى يۇمۇلمىدى ، ئۇ خۇددى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىمدىغاندەك قىلاتتى . نىزامىدىننىڭ كۆزىدىن ئۇرۇشقا قاتنى شىۋاتقان بىر يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم ياش تامدى .

دۇنيادا ئۆلۈش ـ يوقىلىش بولۇپ تۇرىدۇ ، لېكىن ئۆلۈم

نىڭ سەۋەبلىرى ئوخشىمايدۇ ، شۇڭا ئۆلۈككە قاراپ تۇرغۇچى-لاردا قوزغالغان ھېس - تۇيغۇمۇ بىر خىل بولمايدۇ ، پولك كوماندىرىدىن تارتىپ ، ئاددىي جەڭچىگىچە ئەنۋەرنىڭ جانسىز گەۋدىسىگە قاراپ تۇرغۇچىلار قايغۇرۇۋاتىدۇ ، ئېچىنىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭغا كەلگەن ئەجەلگە نەپرەتلىنىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ قانداق ياشى-غانلىقى ، كۈرەشكەنلىكىنى ئويلاۋاتىدۇ... نىزامىدىن قايسى ئۆ-لۈمنىڭ بېشىدا شۇنداق ئۇزۇن تۇرۇپ قالغان ؟ ! ئەي رەھىمسىز ئەجەل ، كىملەرنىڭ بېشىغا چىقتىڭ ، دەپ پىچىرلايتتى ئۇ ، — سەن بېشىغا چىقساڭ بىزدە خۇشال بولىدىغان ئاددەملەر ئازمى-دى ، بىزنىڭ قايغۇلىرىمىزنى ، ئازابلىرىمىزنى ئاز دەپ ئويلى-دىڭمۇ... ئەنۋەر ! تەڭسىز جەمئىيەتنى ۋە ئۇنى غۇلىتىشنى ئەڭ بالدۇر چۈشەنگەن ئوقۇغۇچىم ! مەن سېنى ئۆزۈمنى بىلگەندەك بىلەتتىم ، مەخپىي خىزمەتتە ھوشيار ئىدىڭ ، نادانلارنى تەربىيە-لەش - ئويغىتىشتا چىۋەر ئىدىڭ ، جەڭ - كۈرەشتە قەيسەر ، پاراسەتلىك كوماندىر ئىدىڭ . ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى ، ساڭا ۋە ساڭا ئوخشىغانلارغا بىمەھەل كېلىۋاتقان ، كەلگەن رەھىمسىز ئەجەلنى توپ - يىلتىزىدىن قومۇرۇۋەتمىگۈچە قالغانلىرىمىزغا ھاياتلىق يوق ، ياخشىلىق يوق !

ئەمما ، نادەمنىڭ كۆز ياشلىرى — ئۇستازى — كوماندى-رىغا بولغان ئېچىنىش ، مۇھەببىتى ، ھۆرمىتى — توختىماي تۆكۈلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ خىياللىرى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق : سېنىڭ پۇتۇڭغا كىرگەن تىكەن ، مېنىڭ كۆزۈمگە كىرسە ، ساڭا تەگكەن ئوق ماڭا تەگسە بولماسمىدى ، مەن كەتسەم — ئاددىي بىر جەڭچى كېتىمەن ، سەن كەتتىڭ — بەش - ئالتە يۈز جەڭچىنىڭ كوماندىرى ، يېتەكچىسى كەتتى . ئانامنىڭ ، ئائىلەم-نىڭ قايغۇسى ، ئازابى ، ئەتراپىدا تەمتىلەپ ، ئايلىنىپ ، يۈرگەن مېنى ، خەلقنىڭ — ۋەتىنىمنىڭ قايغۇسىنى قىلىدىغان ھالغا كەلتۈرگەن سەن ئەمەسمىدىڭ ، قولۇمغا قورال تۇتقۇزغان ۋە

مۇشۇ قورال ئاناڭنىڭ، مىليونلىغان جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ غېمىنى قىلىدۇ، ئارزۇسىنى قاندۇرىدۇ، بىزنى باشقىلارنىڭ قاپقىنىغا قاراپ ياشاشتىن ئازاد قىلىدۇ، دېمەكچىمىدىڭ، دەل سەن دېگەندەك يېگانە دۇنيانى كۆرۈۋاتاتتۇقۇ... مېھرىبان ئۇ-قۇتقۇچىم، قەدىردان كوماندىرىم، سېنى ئاتقانلارغا خۇددى تۇل-كىنى ئېلىشقا ئېتىلغان بۆركۈتتەك ئېتىلىمەن!

ئەنە كوماندىرنىڭ بېشىنى تىزىغا قويغان رەيھاننىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشمەكتە. قايغۇنىڭ، دەھشەت-لىك يوقىتىشنىڭ ئازابىدىن يۈرىكى مۇجۇلغان ھېسسىياتلىق قىز، ئۇنىڭ قەبرىسىگە گۈلدەستە قويۇشنى، كەلگۈسى ئەۋلاد-لارمۇ خۇددى ئۇنىڭ قېبرىدەك قىپقىزىل گۈلدەستىلەرنى قويىدى-غانلىقىنى ئارانلا ئويلىيالىدى. قىز ئۇنىڭ كۆكسىدىكى ئوردېن-لارنى سىلىدى، مەيدە يانچۇقىدىن ئىككى پارچە خەت ئالدى. خەتنىڭ بىرى، «قەدىرلىك ئەنۋەر، دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باشقا ھېچنېمەم يوق، سىز مېنىڭ ھاياتىم، بايلىقىم...» دەپ يېزىلغان ھۆرلىقانىڭ خېتى ئىدى. يەنە بىرى ئەنۋەرنىڭ: «غە-لىبىلىك كۈنلەر بايرىمىدا ئالدىڭىزغا غالىپ كوماندىر بولۇپ بارىمەن، سىزنى قۇچاقلايمەن، كۆز ياشلىرىڭىزنى مەڭگۈ قۇرۇ-تىمەن» دەپ ھۆرلىقاغا يازغان خېتى ئىدى.

بۇ قايغۇلۇق يەرگە ئىس - تۈتەكتىن يۈزلىرى قارىداپ، چىشلىرىلا پارقىراپ قالغان، يىرتىلغان گىمناستيوركا، گەلەپى شىملىرىدا قان داغلىرى قاتقان، ئاچلىق، ھارغىنلىقى ئەمدىلا بىلىنگەن جەڭچىلەر يىغىلىشقا باشلىدى.

— باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ ۋە نەچچە يۈزلىگەن كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ قېنى بىكار كەتمىدى، — دېدى پولك كوماندىرى خۇددى بوراندەك گۈركىرەپ سۆزلەپ، — جاھىل قورغان ئېلىندى، دۈشمەننىڭ بېلى ئۇشتۇلدى. ئەمدى-كى جەڭلىرىمىز مەرد كوماندىر، شانلىق قۇربان ئەنۋەر ئۇچۇن، ئەنۋەرنىڭ نامى بىلەن باشلانسۇن!

سەككىزىنچى باب

سىز ئۆمرىڭىزدە قان دەرياسىنى كۆرگەنمىدىڭىز؟ ئېھتىمال، بەزى ھېسسىياتلىق شائىرلارنىڭ: «ئېھ… قان دەرياسى…» دېگەن مىسرالىرىنى ئوقۇپ، قىياسمۇ قىلغان بولغىيدىڭىز، مانا كۆرۈڭ، ئۈچ كۈندۈز، تۆت كېچە ئۇرۇش قىلىپ، جەڭچىلەرنىڭ ئىسسىق قېنى تۆكۈلگەن ھېلىقى كەڭلىكى قىرىق ئەللىك مېتىر كەلگۈدەك قاراسۇ ـ قان دەرياسىغا ئايلانغان!

قىزىرىپ چىققان كۈن نۇرىدا بېغىررەڭ، قېنىق قىزىل رەڭگە كىرگەن سۇ، ئاجايىپ سىرلىق چىمىرلاپ، كۆڭۈللەردە ئاللىقانداق ئېچىنىشلىق، قايغۇلۇق تۇيغۇلارنى قوزغايدۇ… ئاددا ـ ساندا ئۆرە قالغان قومۇش ـ يېكەنلەرمۇ، كىشىگە گويا قاندىن قاتۇرۇلغان تاياقچىلاردەك كۆرۈنىدۇ، ئۇنىڭ يېنىك شامالدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئىرغاڭلىشى ئادەمدە قورقۇنچ ياكى سەسكىنىش پەيدا قىلىدۇ، ئۇ ئۆزىدە قانچىلىك ئېغىر قىسمەتلەرنى يوشۇرغاندۇ ـ ھە!… سۇلا ئەمەس، ئۇنىڭ ئىككى يېقىمۇ، قان بىلەن بويالغان، شۇ يەرلەرگە قانچىلىك قانلار سىڭگەندۇ؟ بەزى يەرلەردە قانلار ئۇيۇپ ـ ئۇيۇپ قاپتۇ، ئۇ خۇددى يېنىۋاتقان يالقۇندەك ۋىلىلدايدۇ، بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن ھەر قانچە باغرى تاش ئادەممۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي بۇقۇلداپ يىغلايدۇ، غەزەپتىن تىترەيدۇ…

ئىزامىدىن بىرقانچە كوماندىرلار بىلەن قان دەرياسىنىڭ قىرغىقىغا كەلدى. ھەممىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، بەزىلەر ئۆپكىدەپ يىغلىدى، بەزىلەر كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى قۇيۇلۇۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمەي، خۇددى ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپ

Altunoq

قالدى . نىزامىدىنچۇ ؟ ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنى تىترەك باسقاندى . ئۆسۈپ كەتكەن چاچ ـ ساقاللىرى تىكەنلەشكەن ، ئىختىيارسىز ھالدا مۇشتۇملىرى تۈگۈلگەن... ئۇ قان دەرياسىدىن كۆزىنى ئالماي ، خىيالغا كەتتى .

بۇ قان — تەڭلىك ـ ئازادلىق ئۈچۈن سۇغا چۈشكەن ، ئوتقا كىرگەن ، جان پىدا جەڭچىلەرنىڭ قېنى ! ئون گۈلىنىڭ بىرگۈلى ئېچىلمىغان نۇۋەر يىگىتلەرنىڭ قېنى !

بۇ قان — قان تۆكۈلمەيدىغان بەختىيار زامان يارىتىش ئۈچۈن تۆكۈلگەن قان !

ئىسسىت... شۇنداق خاسىيەتلىك بۇ قاننى ساقلىغىلى بولسىچۇ ، كاشكى ، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز كۆرگەن بولسا بولماسمىدى ، شۇ چاغدىكى گۈزەل دەۋرنىڭ قەدىرىگە تېخىمۇ چوڭقۇر يەتمەسمىدى...

نىزامىدىننىڭ خىياللىرى بارغانسېرى چوڭقۇرلاشماقتا ئىدى : ئېھتىمال ، شۇ چاغلاردا بۇ قانلار خاسىيىتىنى تەرىپلەشنىڭ ئورنىغا ، ئۇنى قارىلايدىغان ، قاغايدىغانلار چىقىپ قالار ، شۇنداقلار مۇشۇ قاننى ، مۇشۇ مەنزىرىنى كۆرسە ، ئاشۇ ھۆر دەۋر ئۈچۈن قانچىلىك ساپ قانلارنىڭ تۆكۈلگىنىنى كۆرسە ـ ھە... ئامال قانچە ساقلىغىلى بولمايدۇ ـ دە ، ئەمىسچۇ ؟ بۇ قانلارنىڭ نېمىشقا ، قانداق قىلىپ تۆكۈلگەنلىكىنى يېزىش كېرەك ، يازايلى ، يازغاننى ئۆچۈرۈۋەتكىلى بولماس ، ئۆچۈرۈۋەتكەن تەقدىردىمۇ ، مىليونلىغان كۆڭۈل قاتلىرىدىن چىقىرىۋەتكىلى بولماس ! ئەمما بۇ قانلارنىڭ قىممىتى ھەر قانداق تەتۈر قۇيۇنلاردىمۇ يىقىلماس مۇناره بولۇپ تىكلىنىدۇ !...

نىزامىدىن كۆزىنى بىر نۇقتىدىن ئالدى ، ئەتراپتا تۇرغانلار ئۇنىڭ كۆزىدىن مەيۈسلۈك ـ غەمكىنلىك ئۇچقۇنلىرىنى ئەمەس ، بەلكى غەزەپ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈشتى .

يىراقتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ كىچىك ماشىنا كۆرۈن-

دى . ھەممىسى شۇ ياققا قاراشتى . ماشىنا بۇلاردىن يۈز مېتىر-دەك نېرىدا توختىدى ــ دە ، ئىچىدىن مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى ــــ كۆزلىرى كىچىك ، ئەمما ئۆتكۈر ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتلۇق ، گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك چۈشتى .

نىزامىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئىتتىك ماڭدى . گېنېرال بۇياققا ماڭدى . لېكىن ، يېتىپ بېرىشقا ئۇن نەچچە قەدەم ئارىلىق قالغاندا ، نىزامىدىندىن بۇرۇنلا :

ــــ سالام ، يولداش نىزامىدىن ! ئۇلۇغ غەلىبەڭلارنى تەب-رىكلەيمەن ! ــــ دېدى باش قوماندان كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن .

ــــ رەھمەت ، يولداش گېنېرال لېيتېنانت !

ئىككىسى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ، بۇ كۆرۈشۈش ئىككى-سىدىن باشقىلارنىڭ كۆز چاناقلىرىغا ئىسسىق ياش تامچىلىرىنى تىزدى...

ــــ يولداش نىزامىدىن ، كېلىشتۈرۈپ جەڭ قىلدىڭلار ، غەلىبىلىك جەڭ قىلدىڭلار ، ياش ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت نامىدىن ، مىللىي ئارمىيە باش شتابى نامىدىن رەھمەت سىلەرگە ، ــــ دېدى ئىسھاقبېك ھاياجان بىلەن ، ــ سىلەرنىڭ پولكقا «باتۇر-لۇق» ئوردېنى بېرىش كېرەك !

ــــ رەھمەت ، يولداش گېنېرال لېيتېنانت !

ــــ شىخۇدىكى ئۈچ سوتكىلىق جەڭ غەلىبىسى ــ بىر ئەسىرگە تەڭ غەلىبە ، ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن ، قورال-لىرى خىل ، مۇداپىئەدە تۇرغان دۈشمەننى يېڭىش ــ تارىختا ئاز كۆرۈلگەن ، ئۇلار شىنجاڭدا پۇت تىرەپ تۇرۇش تەقدىرىنى شىخۇغا باغلىغانىدى ، ئەمدى ئۇمۇرتقىسى ئۇشتۇلدى !

باش قوماندانىنىڭ يالقۇنلۇق ، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلىرى نىزامىدىنىلا ئەمەس ، بۇ يەردە تۇرغان كوماندىر ، جەڭچىلەرنى-مۇ ھاياجانغا سالدى .

ــــ جەڭچىلىرىمىز ئۆلۈمدىنمۇ ، جاپا ـ مۇشەققەتتىنمۇ

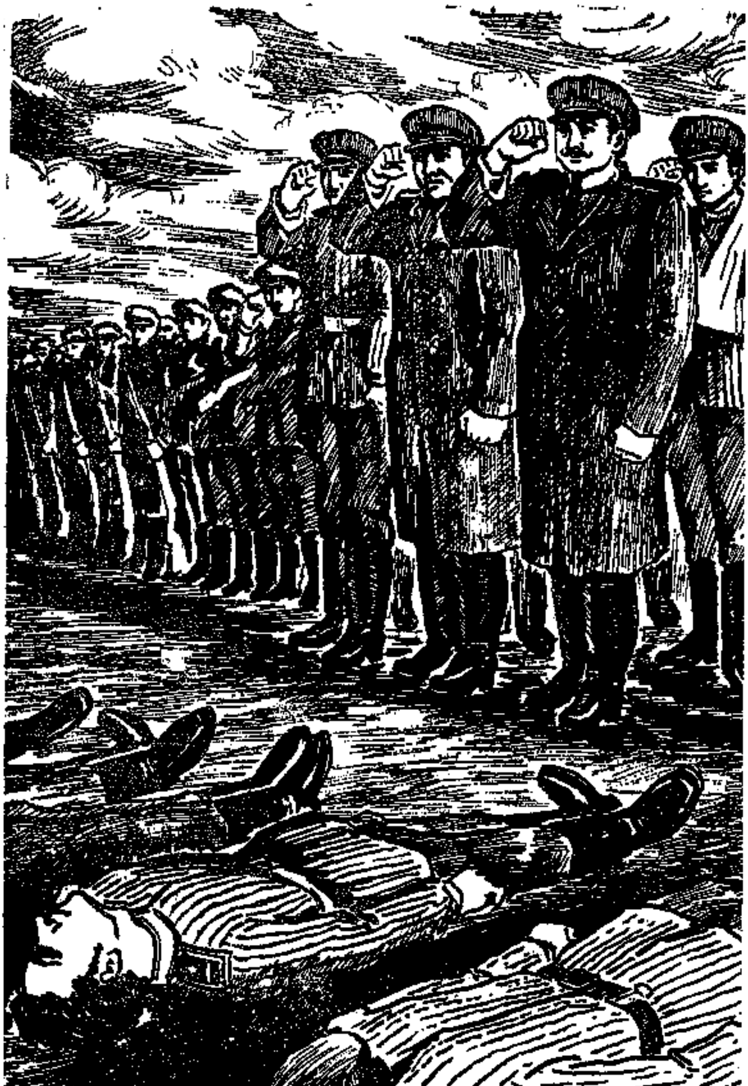

قورقماي جەڭ قىلدى ، — مۇنداق روھمۇ تارىختا ئاز كۆرۈلـ ـدۇ ، — دېدى نىزامىدىن دوكلات قىلىپ ، — چىقىممۇ ئاز ئەمەس ، ھەر ھالدا قان بىكار ئاقمىدى .

— ئەلۋەتتە ، — دېدى باش قوماندان ، — ئۇرۇشتا جەڭچىلەر ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ ، غەلىبە قانسىز قولغا كەلمەيدۇ ، بىراق ئۇرۇشقا كونكرېتنى رەھبەرلىك قىلغۇچىنىڭ پىلانى ، تاكتىكىسى توغـرا بـولمىسا ، تۆكۈلـگەن قان بىكار كېتىدۇ .

ئۇلار ئۇرۇش قۇربانلىرى ياتقۇزۇپ قويۇلغان يەرگە كەلـ ـدى . مەيداننى بىردىنلا ئېغىر سۈكۈت باستى . سەككىز يۈزگە يېقىن ئۇرۇش قۇربانلىرى ئوڭدا ياتقۇزۇلۇپ ، رەتلىك تىزىپ قويۇلغان ۋە قۇربانلارنىڭ يۈزىگە شەپكىسى يېپىلغانىدى . يۈزلەر يېپىلغان بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ كىملىكى ۋە قانداق جەڭلەرنى قىلغانلىقى ھەممىگە ئايان ، نادەم ئەنۋەرگە يېنىپ - يېنىپ قارايتتى ، ئۇ قۇربانلارنىڭ ئەڭ بېشىدا ياتاتتى . ئاھ ئېغىر مىنۇتلار ، قارىماي دېدىيۇ ، لېكىن قارىماسلىققا قانداق كۆڭلى چىدىسۇن ! ؟... نادەمنىڭ كۆز ئالدىدا ئەنۋەرنىڭ يېزىغا چىقىپ ئۆزىنى ئوقۇتقانلىقى ، ئىنقىلاب يولىغا باشلىغانلىقى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى .

ئۇنىڭ ئىككى پارچە خېتىنى ساقلاۋاتقان رەيھان ئۇنىڭغا قانچە قارىغانسېرى تېخى قۇرۇمىغان كىرپىكلىرىگە ئىسسىق ياش تامچىلىرىنىڭ ئېلىنىۋاتقانلىقىنى سەزمەكتە . ئۇ ئۆزىنى ھۆرلىقا ئالدىدا ئەيىبلىك ھېس قىلماقتا ، ئۇنىڭغا دەيدىغان ، كۆڭلىنى بەزلەيدىغان ، تىندۇرىدىغان سۆزلەرنى ئويلىماقتا . ئويلىغان گۈزەل ئويلارنىڭ ، شېرىن خىياللارنىڭ ئەتۈرىسى يۈز بەرسە — ئۇنىڭ ھاياتتا ئەڭ ئېغىر ئېچىنىش ، ئازاب بولىدىغانـ ـلىقىنى ئۇ بىرىنچى قېتىم بىلىپ يەتمەكتە .

ئاشۇ ياتقانلارنىڭ يانچۇقلىرىدا يەنە قانچىلىغـان مـۇھەبـ

بەت ـ ئەقىدىگە ، قايىناق ۋەدە ـ ئىشەنچكە ، ۋاپادارلىق ئەھدىسى.
گە تولغان خەتلەر باردۇ؟… بەش دۇشمەننى يەر چىشلەتسىگىز
مەن سىزنىڭ ، دېگەن خەتلەر كەشتىلەنگەن ياغلىقلار ، بىر تال
چېچىنى ، بىر چېتى چىشلەنگەن ئۆششاق توقاچلار سېلىنغان
خالتىلارنى ئەۋەتكەن قىزلار بۇ يەردىن يىراق ـ يىراق يەرلەردە
ئاجايىپ گۈزەل ئۈمىدلەر بىلەن مۇشۇ جەڭچىلەرگە يول تۇتۇپ
تۇرۇۋاتقاندۇ؟… مۇشۇ ئۇرۇش قۇربانلىرىنىڭ ئانىلىرى —
ئوغلۇم سادىر پالۋاندەك جەڭلەرنى قىلىۋاتىمدۇ ، يات يېقىندا
ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ، ئۆيگە كىرىپ كېلىمدۇ ، دەپ تەلمۈر.
گەن موماي‌لار — شۇ كۈنلەردە نېمىلەر چۈشەۋاتقاندۇ؟… ئۈمىد
دېگەن يۈز ئاچمىغان نەرسىمۇ؟ ئەسىرلەردىن بېرى ئۈمىد قىلى.
نىۋاتقان نەرسىلەر ئەمدى ئاران ـ ئاران يۈز ئېچىۋاتقاندا ،
سېغىنغان يىگىتلەرنىڭ بىرلىرىنىڭ يەتتە ـ سەككىز پاي ئوق
بىلەن قارىغايدەك يىقىلغانلىقىنى ، بىرلىرىنىڭ بەدەنلىرىنىڭ
نەچچە پارچىغا بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكىنى ، بىرلىرىنىڭ تاملارنىڭ
ئاستىدا قالغانلىقىنى ياكى ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتكەن يوغان دەرەخ.
لەرنىڭ يېنىپ چۈشۈپ باشلىرىنى قانداق يانجىۋەتكەنلىكىنى؛
بىرلىرىنىڭ ئۆزىنى ئەمەس ، ئۆلمىغان سەپداشلىرىنىڭ جېنىغا
كەلگەن ئۆلۈمنى ئۆزىنى تۇتۇپ بېرىپ قۇربان بولغانلىقىنى؛
ھەتتا بىرلىرىنىڭ ئاۋۇ جاھىل قورغاننى ئېلىپ بولۇپ ، ئۇرۇش
غەلىبىسى تەنتەنە قىلىنىۋاتقان چاغدا ، قايسىدۇر بىر ئاكوپكىدا
ئۈزۈلگەن ئوق بىلەن خۇشاللىقتا چاقنىغان كۆزى يۇمۇلغانلىقى.
نى شۇ تاپتا ئۇلار نەدىنمۇ بىلسۇن… ئۇرۇشتا ھېچكىم ئۆزىنى
ئويلىمايدۇ ، باشقىلارنى ئويلايدۇ ، بىراق ئۇرۇشقا كىرگەندىن
كېيىن ، گاھ كۆرۈنۈپ ، گاھ كۆرۈنمەيدىغان دۇشمەننى ، ئۇنىڭ
ئوقلىرىنى ئويلايدۇ ، شۇ ئوقلارنىڭ باشقىلاردىن كۆرە ، ئۆزىگە
تېگىشىنى ئويلايدۇ . شۇڭا ، ئۇلارنى باشقىلار ئويلايدۇ ، ئويلاۋا.
نىدۇ… تېخى تارىخ بەتلىرىگە مەردلىك ـ جان پىدالىقنى قانداق

پېزىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، مۇشۇ قۇربانلارنى ئاجايىپ سېغىنىش ،
ئىسسىق مېھىر بىلەن كۈتۈۋاتقانلارغا قانداق جاۋاب بېرىشنى
ئويلاۋاتىدۇ ، بۇنى ھەممىدىن كۆپرەك گېنېرال لېيتنانت ئىس-
ھاقبېك بىلەن پولكوۋنىك نىزامىدىن ئويلاۋاتىدۇ .

تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان بۇ قايغۇلۇق ، دەھ-
شەتلىك مەنزىرىلەر جەڭچىلەردە ، كوماندىرلاردا — ھەممىدە
ئېچىنىش ، ئەلەم قوزغىدى ۋە ئۆزلىرى بىلەن ئۈچ كۈندۈز ،
تۆت كېچە تىركەشكەن دۈشمەنگە ، دۈشمەن ئەسىرلىرىگە ، ھەتتا
ئېنە ، ئاۋۇ نېرىدىكى پەسلىككە دۆۋىلەپ قويۇلغان دۈشمەن ئۆ-
لۈكلىرىگە غەزەپ - نەپرەت قوزغىدى…

ھەممىنىڭ كۆزى ھاياتتىن مەڭگۈ خوشلاشقان سەپداشلىرى-
دا ئىدى ، نىزامىدىن پاراسەتلىك ، چوڭقۇر پىكىرلىك كوماندى-
رىمىدىن ئايرىلىپ قالدىم دەپ ئويلاۋاتامدىكىن ، ئۇ پات - پات
ئەنۋەرگە قارايتتى . جەڭچىلەر شۇ غەلىبىلىك مىنۇتلاردا ئۇلار
بىلەن بىللە بولالمىغىنىغا ئېچىناتتى… ئۇرۇشنى ھەممىدىن
كۆپرەك كىم قىلىدۇ؟ جەڭچى قىلىدۇ . مۇشۇ مەنزىرىگە تىكىل-
گەن جەڭچىلەر ئۆمرىنىڭ قىسقىلىقىنى ھېس قىلىشتى…
ئۆتكەن ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن ياشىغىلى
بولمايدۇ - دە ، ئۇرۇشنىڭ تۆمۈر تىرناقلىرى ئۇلارنىڭ باغرىنى
رەھىمسىزلىك بىلەن تىلماقتا… شۇ ئېغىر مىنۇتتا جەڭچىلەر
شۇنداق ئويلاپ قالدىكى ، ھاياتى ئۆچكەن سەپداشلىرىغا شۇنچى-
لىك چىڭ باغلىنىپ قاپتىكەن ، ئەمدى ھايات يوقتەك ، ياشاش-
نىڭ قەدرى يوقتەك تۇيۇلۇپ كەتتى . بىراق ، تىرىكلىك ، ئۇ-
مىدۋارلىقتا باي بولاتتى ، يەنە ياشاشنىڭ لازىملىقى — كۈرەش
قىلىشنىڭ ، سەپداشلىرىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى يارىتىشنىڭ
كېرەكلىكى سېزىلەتتى…

سۇرلۇك تۇس ئالغان مەيداندا ، خۇددى ئۆز - ئۆزىگە
سۆزلىگەندەك ئېغىر ، ئاستا سۆزلىگەن باش قوماندانىنىڭ سۆزى

جاراڭلاپ كەتكەندەك ئاڭلاندى ؛
— خەير يولداشلار... شانلىق قۇربانلار... سىلەر ئارزۇ قىلغان زاماننى — كەمبەغەللەر ھاكىمىيىتىنى ئاخىرقى نۇۋەتتە مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇپ چىقالىساق، يۈزلىرىمىزدىن نۇر ياغقۇسى... ئەگەر قۇرۇپ چىقالمىساق، سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خەلق ئالدىدا... شەرمەندە - قارا يۈز بولىمىز... لېكىن سۆز بېرىمىز : جەزمەن قۇرۇپ چىقىمىز !
باش قوماندانىنىڭ سۆزى ئۈزۈك - ئۈزۈك چىقاتتى...
نىزامىدىن قۇربانلاردىن، يەنە ئاۋۇ باش تەرەپكە يانفۇزۇپ قويۇلغان ئوقۇتقۇچىسى، ياخشى كوماندىرى ئەنۋەردىن كۆزىنى ئالماي، مۇنداق دېدى :
— قۇربانلارنى ئىنقىلابىمىزنىڭ بۆشۈكى بولغان ئىلىغا قويۇش كېرەك ئىدى...
گېنېرال ئۇنىڭغا بۇرۇلدى :
— ھېسسىياتىڭىز چۈشىنىشلىك، يولداش پولكوۋنىك... خوش، ھازىرچۇ ؟
— ھازىر... تاشيولنىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭلۈككە يەرلىك كولىتىۋاتىمىز .
— مەيلى، ھازىر قويۇپ تۇرايلى، كەلگۈسىدە بۈيۈك قەھرىمان مۇنارىسى تىكلىنىدۇ !
ئىككىسى جىم بولۇپ قالدى . شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا چېلىنىۋاتقان ناغرىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئاڭلاندى .
— ئاڭلاۋاتامسىز ؟ — دېدى ئىسھاقبېك .
— ئاڭلاۋاتىمەن، ھېيت ناغرىسى !
— جۇرۇڭ، بۈگۈن قوش بايرام، شىخۇنىڭ ئازادلىقىنى، ئازادلىققا ئۆلگۈرۈپ كەلگەن ھېيتنى خەلق بىلەن بىللە تەنتەنە قىلايلى .
ئۇلار مەيداندىن چىقىشتى - دە، ماشىنىغا چۈشتى . ماشىنا

تېز بۇرۇلۇپ ، خۇشاللىق ، تەنتەنە ، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈ-
لۈۋاتقان شىخۇ شەھىرى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .
بۈگۈن ھېيت !
بۈگۈنكى ھېيت شىخۇ تارىخىدا كۆرۈلمىگەن ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى . كىشىلەر بىر يىلدىن بېرى مۇشۇنداق ئازادلىقنى كۈتكەن ، يۈرەكلىرى تېپىچەكلەپ ئۇنىڭ ئىشقىدا يانغان... مەرھابا ، ئاشۇ كۈن كەلدى ! پەشتاقلاردا ناغ-را ـ سۇنايلار چېلىنماقتا ، «شادىيانە» كۈيى ياڭرىماقتا ، ئۇنىڭ ئاستىدا شوخ ئۇسسۇللار ئوينالماقتا... ئەمما شۇنچىلىك خۇشال-لىق ئىچىدە يىغا ـ زارە قىلىشىۋاتقان ئائىلىلەر ، بوينىنى قىسىپ قالغان بالىلارمۇ يوق ئەمەس ، گومىنداڭچىلار گۇمانلى-نىپ تۈرمىلەرگە تاشلىغان ، قىيناپ ئۆلتۈرگەن ۋە ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى سېپىل ئاستىدىن تېپىپ داد ـ پەرياد كۆتۈرۈۋات-قان كىشىلەر ھەربىر كوچا ، مەھەللىدىن بەشلەپ ـ ئونلاپ تېپىلاتتى . پاجىئەگە ياكى بىرەر خېيىمخەتەرگە ئۇچرىمىغان ئائىلىلەرمۇ شىخۇ ئازادلىقى يولىدا جان پىدا قىلغان مەردلەرگە ئاتاپ ، زىت ـ قۇيماق سېلىپ قويغان ، شۇڭا ھەربىر ئائىلىلەر-دىن ئوقۇلۇۋاتقان مۇڭلۇق ئايەتلەر ۋە ھايات قالغانلارنىڭ ئاماز-لىقى ئۈچۈن ئېيتىلىۋاتقان دۇئا ـ تەلەپلەر ئاڭلىناتتى .

× × ×

سېپىل تۈۋىگە بىر توپ ئادەملەر يىغىلغان ، ئۇ يەردىن ئېسەدەپ يىغلاۋاتقان ئايالنىڭ ئاۋازى كېلەتتى . ئابدۇقادىر قە-دەملىرىنى ئىلداملىتىپ ، ئۇ يەرگە يېتىپ باردى ـ دە ، توپنىڭ ئارىسىنى يېرىپ ئىچىگە كىردى . ئايال ئابدۇقادىرنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئۆپكىدەپ كەتتى .
ئوتتۇرىدا بىر ئۆلۈك ئوڭدا ياتقۇزۇپ قويۇلغان ، ئۇنىڭ

قولاق ـ بۇرۇنلىرى كېسىلگەن ، كۆزلىرى ئويۇلغان ، بەدەنلى
ـرى قىيما ـ چىيما قىلىنغان... كىملىكىنى بىلگىلى بولمايتتى
بىراق ئۇ يىغلاۋاتقان ئايالنىڭ ئېرى بولسا كېرەك ، بەلكى كى
يىملىرىدىن تونۇۋالغاندۇ ، ئولتۇرۇپ تۇرغانلار ئۇنىڭغا ئېچى
نىپ ، قايغۇرۇپ ، تەسەللى بېرەتتى . لېكىن ، ئايال يىغىسىنى
توختىتالماس ئىدى :

ـــ كۆردۇڭلارمۇ ئىت ئۆلۈكىدەك قويغىنىنى ، ـــ دەيت
تى ئايال مۆلدۈرلەپ يىغلاپ ، ـــ دۇنيادا مۇنداقمۇ ۋەھشىيلىك
بولامدۇ ، بۇنىڭغا ئادەم قانداق چىدايدۇ...

جەسەت ھېلىلا سېپىل ئاستىدىن كولاپ ئېلىنغانىدى .

ـــ بۇلارنىڭ قىلمىغىنى قالمىدى ، ـــ دېدى توپ ئىچى
دىن بىرسى ، ـــ بۇ ۋەھشىيلىككە سىزلا ئۇچرىغىنىڭىز يوق
ئۇچرىمىغان ئادەم ئاز ، تارتقۇلۇقلا بولسا تارتتۇق ، كۆرمىگىلى
غان ئادەم بىئەجەل ، بىگۇناھ ئۆلدى ، ئىت غالجىرلاشقاندا
كۆرگەنلا ئادەمنى چىشلىگەندەك ئىش بۇ...

ـــ بولدى قويۇڭ ، ـــ دېدى يەنە بىرسى ئابدۇقادىرنىڭ
مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ، ـــ مانا بۇ ئەزىمەتلەر ئۆچىمىزنى
ئېلىپ بەردى ، پۇخادىن چىقتۇق ، قالغانلار ئامان بول-
سۇن ئەمدى...

ئايالنىڭ قۇچاقتىكى تېخى يېشىغا تولمىغان بالىسى بىر
ئانىسىغا ، بىر يەردە ياتقان دادىسىغا ۋە كىم گەپ قىلسا شۇنىڭغا
كىچىك كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ قارايتتى .

ـــ نېمە دەپ ئەكىرىپ كەتكەن؟ ـــ دەپ سورىدى توپ
ئىچىدىن بىرسى ئايالدىن .

ـــ نېمە گۇناھى بارلىقىنى بىلمەيمەن ، ئالدىدا ئىككى
چېرىك ئۆيىمىزگە بېسىپ كىرىپ ، قويىمىزنى ، يېرىم خالتا
گۈرۈچىمىزنى ، ئازراق ئۇنىمىزنى بۇلاپ چىقىپ كەتتى ، ئىككى
كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇن نەچچىسى يەنە بېسىپ كىردى ،

بۇ قېتىم ئۇلار شۇنچىلىك ۋەھشىيلىشىپ كېتىپتۇكى ، چىرايىغا قارىغىلى بولمايدۇ ، ئۆيلەرنى ، قوتان ، ھاجاتخانا ، ھېچ يەرنى قويماي ئاختۇردى ، يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ ئەستە ـ پاختىلىرىنىمۇ ئۆرۈۋەتتى... نېمىنى ئىزدەيتتىكىن ، ھېچ نەرسە تاپالمىدى ، ئاخىر ئېرىمنى باغلاپ ئاچىقىپ كەتتى .

ــ ئېرىڭىز نېمە ئىش قىلاتتى؟

ــ ۋاي... قويدىن ياۋاش ، چىۋىنىنىمۇ رەنجىتمەيدىغان ئادەم ئىدى ، مۇئەللىملىك قىلاتتى ، باللارنى ئازدۇردۇڭ دەپ مەكتەپتىن چىقىرىۋەتكەن ، شۇنىڭدىن بېرى ئانچە ـ مۇنچە تىجارەت قىلاتتى .

ــ سىيىت ئەپەندىمۇ يا؟

ــ شۇنداق ، خەقلەر «سىيىت ئەپەندى» دېمىسە بىلمەيتتى .

ــ سىيىت ئەپەندىنى بىلىمىز ، دېدى توپ ئىچىدىن بىرسى ، ــ نېمىشقا تۇتۇلغانلىقى ھەم ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلىكى چۈشىنىشلىك ، ياۋاش بولغان بىلەن ئىچى كۆچلۈك ئادەم ئىدى...

ــ مۇشۇ يېقىندىن بېرى كېچىسى تىنماي خەت يازىدىغان بولۇۋالغان ، ــ دېدى ئايال ، ــ بەزى ـ بەزىدە قويىنىغا گېزىت سېلىپ ، چىقىپ كېتەتتى .

شۇ چاغدىلا ئابدۇقادىر سىيىت ئەپەندىنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى چۈشەندى ۋە يۈرىكىدىن ئەلەملىك ئېچىنىش ھېسلار قوزغالدى .

زەمبىل كۆتۈرۈپ ئىككى ياش كەلدى ، ئۇلار جەسەتنى زەمبىلگە ئاۋايلاپ سالدى ـ دە ، ئېلىپ كېتىشتى . ئايال ئۇن سېلىپ يىغلاپ ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى .

شىخۇ بازىرىدا كۆرگەن پاجىئەدىن غەزەپلىنىپ كېتىپ بارغان ئابدۇقادىر يان كوچىدىن چىقىپ كەلگەن ھەربىي قىزنى

AltunOq

كۆرۈپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى . ھەربىي قىزمۇ ئابدۇقادىرنى كۆرۈپ شۇنداقلا داڭقېتىپ قالغانىدى . ئىككىسى تەئەججۇپتا قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيتتى ... ھەيران قېلىشقا سەۋەب بولۇۋاتقان نەرسە — ھەر ئىككىسىنىڭ ھەربىي كىيىمدە ئىكەنلىكى ، قىز ھەربىي يىگىتكە ھەيران قالسا ، يىگىتمۇ ھەربىي قىزغا ھەيران ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر ئىككىلىسى ئوفىتسېر ، ئۇنۋان — دەرىجىسىمۇ ئوخشاش ، ئوخشىمايدىغان يېرى قىزنىڭ كۆكسىدە «ساداقەت» ، يىگىتنىڭ كۆكسىدە «پىدائىي» ئوردېنلىرى چاقناپ تۇراتتى .

ھەر ئىككىلىسى ھاياجانلىق ھېسلىرىنى باسالماي تەڭلا ۋارقىرىۋەتتى :

قادىرمۇ سىز ؟

— نىنامۇ سىز ؟

ئىككى ئوفىتسېر قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

— سىز تېخى يېقىندىلا مايتاغدىكى بىر قارا ئىشچى ئىدىڭىز ، قانداق قىلىپ مىللىي ئارمىيىنىڭ پورۇچىكى بولۇپ قالدىڭىز ؟

— سىزمۇ بىر ئائىلە قىزى ئىدىڭىز ، قانداق قىلىپ پورۇچىك بولۇپ قالدىڭىز ؟ مېنىڭ ئۆتكەنكى گۇمانىم توغرا ئىكەن — دە !

ئىككىسى بىر — بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ ، شۇنچىلىك يېقىن — كىيىملىرى تېگىشىپ تۇرغان ھالدا ، ھەيرانلىقلىرىنى باسالماي ، سۆزلىشىپ كېتىشتى . كوچىلاردىكى كىشىلەرمۇ ، ئىككىسىنىڭ شۇ ھالىتىگە ھەيران قېلىشىپ ، تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشاتتى .

— جۇرۇڭ ، بىزنىڭ ئۆيگە ، — دېدى نىنا ، — پاراڭلىشىمىز ، ھەممە گەپلەرنى دېيىشىمىز ، بىر — بىرىمىزگە ھەيران قېلىشىمىزنىڭ سىرلىرىنى يېشىمىز .

ئابدۇقادىر نىنا بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئۆيىگە ماڭدى، كىشىلەر ئىككىسىگە زوقلىنىپ قارىشاتتى. تۇرلۇك ئوقەتچىلەرنىڭ بىر ــ بىرىگە ئۇلىشىپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاۋازلىرى بازارنى بىر ئالغانىدى:

ــ يە ئاغىنە ــ باللار، ئازادلىقتا چىققان ئەكەك قوينىڭ قۇيرۇقىدا ئەتكەن مانتىدىن يە...

ــ ماي چاينۇال، ئاغىنە ــ باللار، بىرنى يېسەڭ، يەنە دەيسەن، ئىككىنى يېسەڭ تىلىڭ تۇرسەن، ئۈچنى يېسەڭ شۇك تۇرسەن...

ــ ئىلىخونىڭ باللىرى ئىچىدىغان ناۋاتنىڭ سۈيى بۇ!...

ــ جەڭچى باللار يەيدىغان قوغۇن دېگەن مۇشۇ!...

ئىككىسى بىر ــ بىرىگە قاراپ كۈلۈشۈپ قويدى.

ئابدۇقادىر بۇنىڭدىن تۆت ئاي بۇرۇن كىرگەن دۇكانغا يەنە كىردى. نىنانىڭ دادىسى ئۆتكەنكىدەك تەرىنى تۇرۇپ ئەمەس، خۇشخۇيلۇق بىلەن ئۇنى قارشى ئالدى ۋە ئىچكىرىكى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

نىنا داستىخان سېلىپ چاي قىلدى، ئىككىسى بىر ــ بىرىدىگە قاراپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشتى. ئابدۇقادىرنىڭ يۈرىكى ھېسسىقىدۇ ئۇرۇشقا باشلىدى... كونا ئوتلىرى قوزغالدىمۇ يا قىزنى شۇ ھالدا كۆرۈپ ھاياجانلاندىمۇ، ھەر ھالدا ئامىقى بوغۇلۇپ نەپەس ئېلىشى قىيىنلاشقاندەك بولدى. بىراق، نىنانىڭ شۇ ئاپتا قانداق ھېسسىياتتا ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ ئىدى. قانداقلا بولمىسۇن بۇ ئۇچرىشىش ئاسادىيى يۈز بەردى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىسىنىڭ بىر سەپتىن چىقىشى ــ خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك خىيالىي ئىشلارنى ئەسلىتەتتى.

ــ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە نېمىدېگەن ئۇلۇغ ئۆزگىرىشلەر بولدى ــ ھە، نىنا؟ ــ دېدى ئابدۇقادىر گەپ باشلاپ، نىنا

يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى :

بۇ ئۆزگىرىش شۇڭا ئىككىمىزنى يېڭى تۇسكە كىرگۈزۈپ قويىدى ـ دە ، ـــ دېدى قىز يېقىملىق كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ ، ـــ شىخۇ قارىماققا تىنچ تۇرغاندەك قىلغان بىلەن ، تىنچ ياتقىنى يوق ، نۇرغۇن ئادەملەر ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ تۇردى ...

ـــ ھە راست ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر ، ـــ مەن ھېلى گومىنداڭچىلار ئۆلتۈرۈۋەتكەن بىر ئادەمنىڭ جەسىتىنى كۆر-دۈم ، ئەھۋالدىن قارىغاندا ، ئۇ يەر ئاستى خىزمىتى بىلەن شۇغۇ-لانغان بولسا كېرەك .

ـــ كىمكەن ئۇ ؟

ـــ سىيىت ئەپەندى دەيدىكەن .

ـــ ھە ، ئۇمۇ مىللىي قىسىم رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ بۇ يەرگە كىرگەن ئادەملىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇراتتى ، ئۆزى تەشۋىقات رەرەقىسى تاشلايتتى ، ئىلىدا چىقىدىغان گېزىتلەرنى خۇپىيانە تارقىتاتتى ، ئەپسۇسكى ، بىلەر ھۇجۇم قىلىشتىن ئۈچ كۈن بۇرۇن ، ئۇنىڭ ئىشىنى بىر تەرجىمان سېزىپ قېلىپ ، تۇتۇپ بەردى . ھە ، راست سىزمۇ ھېلىقى مەن بەرگەن «ئۇي-غان» گېزىتى بىلەن تۇتۇلۇپ قالمىغانسىز !

ـــ سىزنىڭ بەرگەن شۇ گېزىتىڭىز ، ھەقىقەتەن يۈرىكى-مىزگە ئىنقىلاب ئوتىنى ياقتى ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر شۇ چاغدى-كى ئىشلارنى ئەسلەپ ، ـــ بىراق بىز ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق ئويغىنىشقا باشلىغان ، لېكىن نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي تەمتى-رەپ تۇرغاندا ، شۇ گېزىتىڭىز بىزگە پارلاق يول كۆرسەتتى ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىقنىڭ ، ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىل-ماسلىقنىڭ ھەربىر ۋەتەن پەرزەنتى ئۈچۈن جىنايەت ئىكەنلىكى-نى كۆرسەتتى ، ئويغىنىشىمىزغا جۈرئەت قوشتى ، گېزىت چى-قىرىۋاتقان ئىنقىلابچىلارنى ئىېپىش قارارىغا كەلدۇق ھەم مايتاغ-

دىن قوزغالدۇق ، — ئابدۇقادىر قوزغىلاڭچىلار تەشكىلاتىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ، مايتاغدىن قوزغىلىپ ئون توققۇز كۈنلۈك ئا-زابلىق سەپەر بىلەن ئاخىر ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن غەلىبە-لىك ئۇچراشقانلىقىنى ، مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە قوشۇلۇپ ، بۇياققا يۈرۈش قىلىش جەريانلىرىنى تولۇق سۆزلەپ چىقتى .

ھەر ئىككىمىز بىر سەپتە كۈرەش قىپتىمىز ، لېكىن بىر-بىرىمىزنى چۈشەنمەپتىمىز ، — دېدى نىنا ئۇنىڭ كۆزى-نىڭ ئىچىگە قاراپ ، — بۈگۈن ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇچ-رىشىپ قالدۇق ، بۇ ئىنتايىن مەنىلىك ئۇچرىشىش بولدى ، بۇنىڭ شەرىپىگە ، كېلىڭ ، بىر ئاز ئىچەيلى .

ئەلۋەتتە ئىچىمىز ، ئىچمىسەك بۇ مەنىلىك ئۇچرىشىشقا قەرزدارمۇ بولۇپ قالارمىز ، — دېدى ئابدۇقادىر ھاياجانلى-نىپ ، — ئۇچرىشىشىمىزنىڭ ئەھمىيىتىنى قەدىرلىشىمىز كې-رەك — دە !

نىنا يېنىككىنە ئىرغىپ تۇرۇپ ، بىر تەخسە سوغۇق سەي بىلەن هاراق ئېلىپ كەلدى ۋە ئىككى رۇمكىغا قۇيدى — دە ، بىرىنى ئابدۇقادىرنىڭ ئالدىغا قويدى ، بىرىنى قولىغا ئالدى :

— شىخۇ ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن !

ئابدۇقادىر گەپنىڭ مەنىسىنى بۇرىدى :

— ئىككىمىزنىڭ ئىناقلىقى ۋە مەڭگۈ بىرلىكىمىز ئۈ-چۈن !...

نىنا «يالت» قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى ۋە يۈزلىرى بىردىنلا ئوت ئالدى — دە ، مۇنداق دېدى :

— ئۇيغۇرلار ئاياللار هاراق ئىچسە ، يامان كۆرىدىغان ، سىزمۇ مېنى يامان كۆرۈپ قالامسىزكىن ؟ ...

ئۇ نىنانىڭ مەنىلىك سۆزىنى چۈشەندى :

— ياق ، نىنا ، سىزنى ھەرگىز يامان كۆرمەيمەن... ئۇ

ئۇنا ئىشلارنى قويۇڭ ... مەن ھازىر باشقىچە ئادەممەن ! — دېدى ئابدۇقادىر قىزىرىپ .

ئىككىسى كەلگۈسىدىكى ئىشلار توغرىسىدا قىزغىن پاراڭلىشىپ كەتتى .

× × ×

ئۈرۈمچى ھېچقاچان مۇنداق ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىككە چۈشمىگەن ، كوچىلاردا كىچىك ھەربىي ماشىنىلار چىرقىرىشىپ ئۇچقاندەك چاپاتتى ، كىشىلەر يول بوشاتتىمۇ ، بوشاتمىدىمۇ ، ئۇنىڭغا قارىغۇدەك كىم بار دەيسىز ؟ ئىنساپ ، قاتناش تۈزۈمى دېگەنلەر ئاسماننىڭ قەرىگە چۆرۈۋېتىلگەن . دۇكانلارنىڭ نۇرغۇنلىرى تاقالغان ، بازار ـ رەستىلەردە سودا ـ سېتىق قىلىۋاتقان ئادەمنى كۆرگىلى بولمايدۇ ، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ئۆڭگىسىلى ئۆچكەن ، بىر ـ بىرىگە قاراشمايدۇ ، سېپىل دەرۋازىلىرىنىڭ ئاغزىمى ئېتىلىپ ، ئەتىگىنى ئېچىلىشى ئۆزگىرىپ ، ئەنسىز ماشىنىلارنىڭ ھېلىدىن ـ ھېلى كىرىپ چىقىشىغا قارىماي ، ھەر قېتىمدا ئېچىلىپ ـ يېپىلىپ تۇراتتى . دەرۋازىغا سەللا تىكىلىپ قارىغان ئادەمگە قاراۋۇللارنىڭ مىلتىقلىرى تەڭلىنەتتى .

ھەربىي ، مۇلكىي ئەمەلدارلار كوچىلاردا كەم كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغان ، چۈنكى ئۇلار ئالدىلىرىغا دۆۋىلەنگەن قەغەز ـ ماتېرىياللارنى رەتلەش بىلەن ئاۋارە ، بەزىلىرىنى پەشكەللەرگە قاچىلايتتى ، بەزىلىرىنى يىرتىپ تاشلايتتى ، بەزىلىرىنى كۆيدۈرەتتى ... بولۇپمۇ ھەربىي ئەمەلدارلار كىچىككىنە ئىشلارغا چېچىلىپ ، قىلدىن ـ قىيىق كەتسىلا ، قوللىرىنى ناگانلىرىغا ئۇزىتىدىغان بولۇپ قالدى ...

ئۆي بىساتلىرىنى ئۈچ ئات قوشقان ھارۋىلارغا ، ماشىنىلارغا بېسىپ ، ئۈرۈمچىدىن كۆچۈۋاتقانلارمۇ نۇرغۇن ، تېخى چەت

ئەللەرگە قېچىشنىڭ كويىغا چۈشكەنلەرمۇ بار ... ھەر كۈنى سەھەردىكى كىشىلەر ئىلى ئىنقىلابىنى قوللايدىغان مىڭلاپ - مىڭلاپ تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنىڭ تاملارغا چاپلىنىپ قالغانلىقىنى ياكى كوچىلارغا تاشلانغانلىقىنى كۆرۈشۈپ تۇراتتى. گومىنداڭ ساقچىلىرى ئۇنى يىغىپ - يىرتىپ ھېرىپ قالدىمۇ، ھازىر ئانچە پەرۋا قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا، ئۈرۈمچى ھاۋاسىنى ئىلى ئىنقىلابىنى قوللايدىغان سۆزلەر يېرىپ تۇراتتى.

ئەسلىدە بۇ ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىكلەر شىنجاڭ گارنىزون شتابى گېنېراللىرىنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ئىچكىرىگە ئالدىراپ يولغا سېلىشىدىن باشلانغان. ھازىر بولسا كېڭىيىپ، دىۋىزىيە دەرىجىلىك كوماندىرلارنىڭمۇ بالا - چاقىلىرىنى كۆچۈرۈشى ئەۋج ئالدى. تېخى يول تاپقان پولك دەرىجىلىك كوماندىرلارمۇ شۇنداق قىلىشقا ئۆتتى.

ھەممىدىن ئېغىرراق ۋەھىمە شىنجاڭ گارنىزون شتابىنى قورشىۋالدى. تەرەپ - تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئەنسىز، قورقۇنچلۇق خەۋەرلەر، تېلېفوننىڭ ھېلىدىن - ھېلىغا جىرىڭلاشلىرى قۇلاق - مېڭىنى يەيتتى، باش قوماندانىنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتەتتى، ئۇ بارغانسېرى تېرىكىپ، تېلېفونغا چاقىرماسلىقنى ئۇقتۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، بىرئاز ئارام ئالغاندەك بولۇپ، نېمىدۇ، بىر نېمىنى كۈتۈپ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى.

گېنېرالنىڭ ئېغىر ۋەھىمىگە چۈشكىنىگە بىرنەچچە كۈن بولدى. ئۇ بىرىنچى كۈنىلا مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە جياڭ جيېشىغا ئالاقزادىلىك ئىچىدە مۇنداق جىددىي تېلېگرامما يوللىغان، «مىللىي قىسىملار ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا شىددەت بىلەن يېتىپ كەلدى، ئۈرۈمچىگە پەقەت يۈز كىلومېتىردىن ئوشۇقراقلا ئارىلىق قالدى. ئەھۋالىمىز ئېغىر ... كىشى ئاخىر ئۆلىدۇ، مەن ۋەتەن ئۈچۈن شەرەپ بىلەن قۇربان بولۇشقا تەي-

بار .» جياڭ جيېشى دەرھال جاۋاب تېلېگراممىا يوللاپ، ئىلى
تەرەپ بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ۋەزىيەتنى مۇقىملاش
تۇرۇشنىڭ كېرەكلىكىنى، سۆھبەتكە بەي چۇڭشىنى ئەۋەتىدى
غانلىقىنى ئۇقتۇرغان. گېنېرال جاڭ بۇ جاۋاب تېلېگراممىنى
كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەن، تېخىمۇ ئالاقزادىلىككە چۈشكەن ۋ
جياڭ جيېشىغا: بەي چۇڭشىنىڭ مىجەزىنىڭ يېنىكلىكى، ئ
كەلسە، ئىشنى بۇزىدىغانلىقى، تەمكىن، سالماق باشقا بىرە
ئادەمنى ئەۋەتىشنىڭ كېرەكلىكى توغرىسىدا يەنە جىددىي تېلېگ
راممىا بەرگەن. شۇ تاپتا ئۇ ئاجايىپ تەقەززالىق ئىچىدە جاۋاب
تېلېگراممىا كۈتمەكتە ئىدى.
قوماندان شىخۇ ئۇرۇشىدا قوشۇنلىرى تارمار قىلىنىپ قې
چىپ كەلگەن تاتۇق كوماندىرنىڭ (ئۇنىڭ ئولڭ قېشىنىڭ قۇي
رۇقىدا تاتۇقى بار ئىدى) بۇ يەردە — يۇمشاق دىۋاندا بېشىنى
ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، ئۆزىگە .
ئۆزى پىچىرلاپ، ئۇياقتىن - بۇياققا توختىماي ماڭاتتى.
ئۇ يانچۇقىدىن تاماكا قۇتىسىنى ئالدى، تاتۇق كوماندى
ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، سەرەڭگە چاقتى.
— قەيەرگىلا قارىسالڭ، كۆرۈنىدىغىنى ئوت، — دېدى
قوماندان تاماكىسىنى ئەلەم بىلەن قاتتىق شوراپ، — دەسسە
گەن يېرىڭ قوقاس ... «ئىلى ۋەقەسى» پەيدا بولغاندا، ب
شىنجاڭدىكى سوقۇر ئۇچەي بولغان، مانا ئەمدى زورىيىپ
غەربىي شىمالدىكى سوقۇر ئۇچەيگە ئايلاندى، جاڭ ۋېيىۋەنجاڭ
بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەي تۇرالماس ئەمدى...
— گېنېرال جانابلىرى، ئەھۋال شۇنچىلىك يامانلىشى
كەتتىمۇ؟ — دېدى تاتۇق كوماندىر كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ۋ
دېگەن سۆزىدىن ئەنسىرەپ قالدى.
— سىز نەدە يۈرىسىز! — ئۇ سۆزلىگەنسېرى ئاچچىق
لىناتتى، — ئىلى ئوغرىلىرى تەرەپ - تەرەپتىن خۇددى

يۈگەنسىز ئاتتەك چىپىپ كېلىۋاتسا، يامان بولماي نېمە بولاتتى؟...

ئاتلىق كوماندىرنىڭ كۆز ئالدىغا مىللىي قوشۇنلارنىڭ شىخۇدا ھۇجۇمغا ئۆتكەن چاغدا، چىرايلىرى ئاپئاق تاتىرىپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالغان ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ ئالاقزادە بولۇپ قاچقان قىياپىتى كەلدى. ئۇ ئېغىر تىندى ـ دە، گېنېرالغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى. گېنېرال مېڭىشتىن توختاپ ھەسرەتلىك سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ــــ جىلڭ ناھىيىسىنى ساقلاۋاتقان بىر دىۋىزىيىمىز پۈتۈنلەي تارمار قىلىندى. سىزنىڭمۇ ئىككى مىڭدەك ئەسكىرىي كۈچىڭىز ساق قالغىنى بىلەن، ئاساسىي كۈچىڭىز تۈگىتىلدى، مايتاغ، يەنسىخەي، شىخەنزىلەردىمۇ شۇنداق بولدى. ئوتتۇرا يۆنىلىشنىڭ ئەھۋالى سىزگە ئايان ــــ ئۇ ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى ياندۇرۇپ چەكتى ـ دە، داۋام قىلدى، ــــ جەنۇبقىمۇ ئەندىشە چۈشتى، ئوغرىلار خەتەرلىك تىيانشان داۋىنىدىن ئېشىپ ئاقسۇ كونا شەھەر، باي ناھىيىلىرىنى ئىشغال قىلدى، بۇنىڭ بىلەن قەشقەر، يەكەن، خوتەنلەر بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋىتىمىز قىيىنچىلىقتا ئۇچراۋاتىدۇ...

گېنېرالنىڭ پاكىتلىق مىساللىرى ئاتلىق كوماندىرنىڭ يۈرىكىگە خەنجەردەك سانجىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭدا يېڭىلىۋاتقان مەنلىمىدىم، دېگەن تۇيغۇلارنىمۇ قوزغايتتى.

ئەمدى شىمالىي لىنىيىگە كېلەيلى، ــــ دېدى قوماندان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــــ ئوغرىلار ئالتاينىمۇ تارتىۋالدى، ئۇ يەردە تېخى شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدۇق.

ــــ گېنېرال ۋەنىنىڭ تەقدىرى نېمە بولغاندۇ؟ ــــ ئالدىراپ سورىدى ئاتلىق كوماندىر.

ــــ سىز ئۇنىڭ تەقدىرىنى ئويلاۋاتامسىز؟ تۆت مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىزنىمۇ؟ شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدۇق دېگىنىم

شۇ ئەمەسمۇ، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي قوماندانى، ئۆزى گېنېرال تۇرۇقلۇق ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپتۇ، ئۇ، توخۇ يۇ- رەك تېخى بىر يۈز ئون بىر ئوفىتسېر، بىر مىڭ ئالتە يۈز سەكسەن تۆت نەپەر ئەسكىرىمىزنى ئۆزى باش بولۇپ قول كۆ- تۈرگۈزۈپتۇ.

— شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۈگىشىپتۇ- دە؟...

— ھەممە يەردە تۈگىشىۋاتىدۇ... تۈگەشتى... پەقەت سارسۇمبە پولكىدىن پولك كوماندىرى پەن گوۋى ئەللىككە يەت- مىگەن ئادىمى بىلەن گۇچۇڭغا قېچىپ كەپتۇدەك.

— ئۇ ياش، جۇرئەتلىك كوماندىر ئىدى...

— ياشلىقى قۇرۇسۇن، ھەممىسى قورقۇنچاق... گېنېرال ۋەنىنىڭ غۇرۇرى نەگە كەتتى - ھە! غۇرۇرى يوق ئادەمنى ھايۋان دېسىمۇ بولىدۇ، قولىنى كۆتۈرگىچە، بىر پاي ئوق بىلەن ئۆزىنى ئېتىۋالسا بولمامدۇ...

گېنېرالنىڭ راسا كەلگەن ئاچچىقىدىن تاتۇق كوماندىر ئور- نىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇ قاياققا ماڭسا، شۇ ياققا يۈزلىنىپ تىك تۇردى.

گېنېرالنىڭ خىياللىرى چېچىلغان، شىنجاڭنىڭ ھەرقاي- سى جايلىرىدىكى قوشۇنلىرىنىڭ تەقدىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى- نىڭ نېمە بولۇشى ئۇنى ئەندىشىلىك خىياللارغا سالاتتى، ئۇ يەرلەردىكى خەلقلەر ھەرىكىتى ئۇنىڭ نەزەرىدە ھامان زورىيىپ بارماقتا ئىدى... بۇنداق بولۇشىنى كىم ئويلىغان؟!

ئىشىك چېكىلدى.

قوماندان سەل تۇرۇۋېلىپ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن، ئىشىكتە ئىككىسى ھېلىلا گېپىنى قىلىشقان پەن گوۋى پەيدا بولدى ۋە ئۇ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ، ئۆزىنىڭ كېلىشىنى دوكلات قىلماقچى بولدى:

— هۆرمەتلىك قوماندان…

گېنېرال قولىنى سىلكىدى ، ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيىتالماي تەڭقىسلىقتا تۇرۇپ قالدى .

— ھەممەڭ توخۇ يۈرەك !… يا قول كۆتۈرىسەن ، يا قاچىسەن…

— ھۆرمەتلىك قوماندان ، — دېدى ئۇ سۆزلەشكە جۈرئەت قىلىپ ، — تەسلىم بولغاندىن كۆرە ، قېچىش — قارشىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالىغانلىق ئەمەسمۇ…

باش قوماندان ئۇنىڭ بېشىدىن - ئايىغىچە قاراپ چىقتى ، ئۆڭگەن كىيىم - كېچەكلىرىگە ، جۇدەپ سارغايغان يۈزىگە سەپ سالدى ۋە ئۇنىڭ «جۈرئەت قىلىش» دېگەن سۆزىنى ئويلاپ قالدى - دە ، چىرايى سەل ئېچىلدى :

— كەل ، ئولتۇر ، ھەر ھالدا سېنىڭ بىر ئاز غورۇرۇڭ بار ئىكەن .

پولك كوماندىرى پەن گوۋى تاتۇق كوماندىرغىمۇ چاس بەردى - دە ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى ۋە يېنىغا كېلىپ ، كۆن قاپلىق يۇمشاق دىۋاننىڭ بىر چېتىدە ئولتۇردى . ئۇ قوماندانىنىڭ پېشانىسىدىكى ھەسرەتلىك قورۇقلارغا سەپسېلىپ ، گۇچۇڭدا ئاڭلىغاندەك ۋەزىيەتنىڭ ھەقىقەتەن يامان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ئاندىن تاتۇق كوماندىرنىڭ چىرايىغا سەپسالدى ، ئۇنىڭ چىرايىمۇ غەمكىن ۋە مەيۈس ئىدى . ئەمما ، ياش پولك كوماندىرى شۇنىڭغا قارىماي ئۆزىنى يېنىك سېزىپ ئولتۇراتتى . بۆلۈم ئىچىدە بىر پەس ئېغىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى .

— سېنىڭ قېچىشىڭنى گېنېرال ۋەن بىلەمدۇ ؟ — دەپ سورىدى قوماندان ئۇنىڭدىن .

پولك كوماندىرى ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى :

— ئەلۋەتتە بىلمەيدۇ ، ھۆرمەتلىك گېنېرال ، بىلسە يول قويامتىمۇ ، ئېتىپ تاشلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى … ئۇ تەسلىم

AltunOq

بولۇشقا ئۈندىگەندە، پۈتۈن قوشۇننىڭ تەگدىن - تولىسىدىن ئايرىلىپ بولغانىدۇق، باشقا پولك كوماندىرلىرى ماقۇللىدى، مەنمۇ ماقۇللىغان بولدۇم، يېرىم كېچىدە قاچتىم، تەسلىم بولۇشقا ۋىجدانىم يول قويمىدى ...

— شۇنچىلىك ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە، نېمىشقا تاكتىكا ئۆزگەرتىلمىدى؟ يۈنىلىشنى بۇرىۋەتسە بولماتتى؟

ياش پولك كوماندىرى شۇ چاغدا ھېس قىلغانلىرىنى توغرى-دىن - توغرا ئېيتتى:

— خەلق ئىچىدە «ئوغرىلارنى» قوللايدىغانلار كۆپ ئې-كەن، ئارقا سەپ ئىشەنچلىك بولمىسا، ئالغا خاتىرجەم قارىغىلى بولمايدۇ - دە، قەيەرگە بارساڭ چۇقان، ئۇر - ئۇر...

ئاتۇق كوماندىر باياتىن بېرى ئېيتالمىغان گېپىنى ئەمدى ئېيتىشقا مۇۋەپپەق بولدى:

— خۇددى مۇشۇ ئەھۋال بىزدىمۇ بولدى، كەينىمىز ئې-شەنچلىك بولمىدى، يەنىسەي كۆۋرۈكىدە پاراكەندىچىلىك ... تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى ئۇزۇلمەي چاپلىنىپ تۇردى. نۇرغۇن ئا-دەملەرنى تۇتتۇق، ئىبرەت قىلىپ كاللىسىنى ئاستۇق، لېكىن بېسىلمىدى... بىز ئاخىرقى تىركىشىۋاتقان كۈنىمىز، كەيند-مىزدىن خەلقنىڭ چۇقانلىرى كۆتۈرۈلۈپ تۇردى، ئالدىمىزغا قارامدۇق، كەينىمىزگىمۇ... قىسىملار دەككە - دۈككىدە قال-سا، مۇشۇكنىڭ شەپىسىنى سەزگەن چاشقاندەك، ئۆۋىسىدىن چىقالمايدىكەن...

ئەمدى قوماندانلىق نېمە دېيىشى كېرەك، بۇلارغا قايسى گۇناھلارنى ئارتىدۇ؟ ئۆتكەندە ئۇ، باي ناھىيىسىدە بىر پولك ئەسكىرىي كۆچى ئاساسەن تارمار قىلىنغاندا: ئۆزىدىن ئون ھەسسە تۆۋەن كۈچتىن يېڭىلگەن نەدە بار؟ دەپ تېرىكىپ سەك-رەپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭغا قارىغاندا بۇ مەغلۇبىيەتلىرى ئورۇن-لۇقتەك بىلىندى. شىنجاڭدا پەيدا بولغان سوقۇر ئۈچەيلەرنى

يوشۇرۇشنىڭمۇ ئورنى قالمىدى ـ دە .
ئۇ دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، تۇمشۇقىنىڭ ئاستىغا كېلىپ قالغان خەۋپلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەشكە باشلىدى :
ــ «ئوغرىلار» نىڭ ئۈچ يول بويلاپ قىلىۋاتقان ھۇجۇملىرىدا ئوشۇقى ئالچۇ چۈشۈۋاتىدۇ ، ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇلۇپ ، شۇنچە كەڭ زېمىن بىر پۈتۈن ئۇيۇلتاشقا ئايلىنىۋالدى . بىز ئىگىلەپ تۇرغان رايونلاردىمۇ ئەھۋال ئېغىر ... شەرقىي شىنجاڭمۇ تىنچ ئەمەس ، تۇرپان ، توقسۇن ، پىچانلاردا پارتىزانلار ھەرىكىتى ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، بۇ ئىنتايىن مۇھىم يەر ئىدى ، بىزنىڭ تومۇرىمىزغا قان يەتكۈزۈپ بېرىدىغان يەر ئىدى ، ــ گېنېرال يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ــ تاشقورغاندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى ، قوزغىلاڭچى قاراقچىلار تاشقورغاننى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىۋالدى ... ئاقتۇنى ئىگىلىدى ، تېخى تاشقورغان مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇشقىمۇ ئۈلگۈردى . بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىنى يوق ، قاراقچىلارنىڭ سانى ئىككى مىڭدىن ئېشىپ ، قەشقەر ، يەكەن ، قاغىلىق ، پوسكاملارغا يۈرۈش قىلدى ، ھازىر قەشقەردە كىشىلەر بېشىغا غۇلجىنىڭ قىزىل مانجىستر دوپپىسىنى كىيىشىپ يۈرىدىغان بولۇۋالدى ، بۇ ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى ئاشكارا قوللىغانلىق ... مەن سىلەرگە ئاساسلىقلىرىنى سۆزلەۋاتىمەن ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە يېنىۋاتقان ئۇچقۇنلار تېخىمۇ كۆپ . قوماندانلىق مەركىزىمىز بولغان ئۈرۈمچىدە ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر ...
گېنېرالنىڭ سۆزلىرى ئىككى ئوفىتسېرنىمۇ ئېغىر ۋەھىمىگە سېلىپ قويدى . تاتۇق كوماندىر بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ ، ئېغىر خورسىنىش ئىچىدە مۇنداق دېدى :
ــ 1945 - يىل ــ بىز ئۈچۈن ئەڭ ئاپەتلىك يىل ــ بولدى .
ئىشنىڭ ئېچىلىپ قوماندانىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى كۆرۈندى .

— گېنېرال جانابلىرى، تاماق ۋاقتى بولدى.

ئۇ مۇھاپىزەتچىسىگە ئىرەنسىزلىك بىلەن قاراپ:

— مۇشۇ يەرگە ئەكىرىڭلار، — دېدى.

ئۈستەل ئۈستىگە ھەش - پەش دېگۈچە زىما سېپىلگەن ئاق نان، تىلىنىپ تەخسىلەرگە تىزىلغان سانجىنىڭ قوغۇن - تاۋۇز- لىرى، نەنسەننىڭ ئاق مېيى، تۇرپاننىڭ سۈزۈك ئۈزۈمى، كورلىنىڭ سۇلۇق نەشپۈتى ۋە باشقا سوغۇق يېمەكلىكلەر ھەم ئىككى بوتۇلكا چىڭداۋ ۋىنوسى قويۇلدى. باياتىن بېرى ئىشتىھا- سى تۇتۇلۇپ، ئولتۇرغانلارنىڭ بۇ يېمەكلىكلەرنى كۆرۈپ، ئاغ- زىغا سۇ كەلدى.

— قېنى ئېلىڭلار، — دېدى قوماندان ئۈزۈمگە قول ئۇزىتىپ، — يەرلىكلەردەك ئوزۇقلىنىشنىڭ تەمىنى تېتىپ قالدۇق، قاراڭلار، ئەڭ پايدىلىق، قۇۋۋەتلىك نەرسىلەرنى ئا- دەتتىكىدەك ئۈچ ۋاقىتلىق تاماق قىلىدىكەن.

— شۇڭا، بۇلار قىيىنچىلىققا، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرە- لەيدۇ، ئاتاكىغا ئۆتكەن چاغلاردا، قوچاقلىما جەڭلەردە كۈچىگە ھەيران قالدىم، — ياش پولك كوماندىرى كۆرگەنلىرىنى مە- سال كەلتۈرۈپ، — بىر ئادەمنى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇرۇش، بۇلارغا ھېچ گەپ ئەمەس.

ئۇنىڭغىچە ئۈچ قاچا گاڭپەن ۋە بىرنەچچە تەخسە ھەر خىل سەيلەر كەلتۈرۈلدى.

گېنېرال قاچىدىكى دانە - دانە گۈرۈچلەرگە قاراپ:

— سەندۇبا[1] نىڭ گۈرۈچىمۇ داڭلىق، مەملىكەتتە كەم تېپىلىدۇ، — دېدى.

— شۇنداق، — دېدى تاتۇق كوماندىر، — قانداقتۇ تەمى، قۇۋۋىتىدە بىر ئالاھىدىلىك بار.

---

① سەندۇبا — سىچۈەن ناھىيىسى دېمەكچى.

— مۇشۇ ئېسىل نازۇ نېمەتلەردىن ئايرىلىپ قالامدۇق ـ قانداق ؟

تاتۇق كوماندىر بىلەن پولك كوماندىرى بىر ـ بىرىگە قاراشتى ، «ئايرىلمايمىز» دەيلى دېسە ، ھەر ئىككىسى — بىرسى ئوتتۇرا فرونتتىن ، بىرسى شىمالىي فرونتتىن قېچىپ كەلگەنلەر ، نېمە دېيىش ، قوماندانىنىڭ سوئالىغا قانداق جاۋاب بېرىش ئىككىسىنى تەڭلىكتە قويدى ، بىر ـ بىرىگە يەنە ھەسرەتلىنىپ قاراشتى .

— بىز بۇ نازۇ نېمەتلەرگە خوپلا ئۆگىنىپ قالغاندۇق ، — دېدى تاتۇق كوماندىر ئەلەم بىلەن ، — قىيىن بولۇۋاتىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى ...

— ئايرىلماسلىق ئۈچۈن جاننى تىكىپ كۈرەش قىلىش كېرەك !

— بۇنىڭ ئۈچۈن ئىچكىرىدىن كۈچ يۆتكەش كېرەك ، — دېدى پولك كوماندىرى جۇرئەتلىك بىلەن تەكلىپ بېرىپ ، — ھازىر ئۇرۇش بولۇۋاتقان جايلارغا باشقا رايونلاردىن كۈچ يۆتكەش خەتەرلىك . چۈنكى ، ئۇ يەرلەر تىنچ ئەمەس ، ھازىر شىنجاڭدا يۈز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز بار دېگەن بىلەن ، بىر مىليون ئالتە يۈز مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان بىر پايانسىز زېمىنغا تارقىلىپ كەتكەن ، شۇڭا بۇ چەكلىك ساندىكى ھەربىي كۈچ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . بۇ ھەربىي كۈچ بىپايان چۆللۈك ، قۇملۇق ، تاغلىق يەرلەردىن ئايرىلغان ، بوستانلىقلار ، شەھەرلەر بىر ـ بىرى بىلەن تۇتاشمايدۇ ـ دە ، شۇڭا ئىچكىرىدىن كۈچ يۆتكەلمىسە ، ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىگىلى بولمايدۇ .

بۇ ياش پولك كوماندىرىنىڭ مۇلاھىزىسى قوماندانغا ياقتى :

— سېنىڭ ئېيتقىنىڭ توغرا ، — دېدى ئۇ جانلىنىپ ، — مەن بۇنى بۇرۇنلا ئويلىغان ھەم مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ئېيتقان ، ئەمما نېمىشقىدۇ ، مەركىزىي ھۆكۈمەت بۇ تەلە-

پمگه سەل قارىدى ، بۇ قېتىم يەنە جىددىي ئېيتماقچىمەن
ئىشىك ئېچىلدى :

— مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن جىددىي تېلېگراما !

ئۇچىلىسى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، گېنېرالنىڭ كۈتكەن سائىتى كەلگەنىدى . ئۇ ئىتتىك بېرىپ تېلېگراممىنى ئالدى ، ئوقۇدى . تېلېگراما جاڭ جىيېشىدىن كەلگەنىدى .

— ياخشى ... ئىنتايىن ياخشى ! ... ، — دېدى ئۇ تېخىمۇ جانلىنىپ ، — ئىلى تەرەپ بىلەن تىنچ سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى كېلىدىكەن . ئۇ ئىنتايىن تەمكىن ، سالماقلىق ، يىراقنى كۆرەر ئادەم ، دىپلوماتىيە ماھىرى ، ئالدى بىلەن ھەربىي ھەرىكەتنى توختىتىش توغرىسىدا ئىلى تەرەپكە گەپ يېگۈزۈشى مۇمكىن ، مانا ئەمدى ئىچكىرىدىن ھەربىي كۈچ يۆتكەشنىمۇ جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئارقىلىق ھەل قىلىشىمىز مۇمكىن ...

تاماقلار تاماقلىقتا قالدى ، ئۇچىلىسى بۆلۈمىدىن چىقىپ كېتىشتى . گېنېرالنىڭ تەقەززالىقى ئېشىۋاتقان شۇ كۈنلەردە تىنچ سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى ئىزدەپ ، چوڭچىڭدىن ئاي-روپىلان بىلەن جاڭ جىجۇڭ كەلدى . يول بويى ئىلى تەرەپ بىلەن بىزنى كىم ياراشتۇرۇپ قويار ، دەپ ئويلاپ كەلگەن جاڭ جىجۇڭ ، ئۈرۈمچىگە كېلىپلا ھېچنېمىگە قارىماي ، ئالدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى باش كونسۇلخانىسىغا كى-رىپ كەتتى .

توققۇزىنچى باب

ئوتتۇرا يۆنىلىش جەڭ مەيدانىنىڭ مەركىزى — يەنىسە-خەي . بۇ قېلىن قارىياغاچلىق يەرگە سان - ساناقسىز زېمىلان-كىلار كولانغان . ئۇنىڭ ئالدى چەكسىز كەتكەن ئوچۇق دالا ، قۇمساڭغۇ ياكى سېرىق توپىلىق ، شېغىللىق ، قۇمىلۇق يەر-لەر ... ئۇ يەر - بۇ يەردە تۆپلەپ ئۆسكەن قىزىل يۇلغۇنلا ، قېيشىيىپ ياتقان سۆكسۆكلار ۋە ئارىلاپ چوقچىيىپ تۇرغان كىچىك - كىچىك قۇم بارخانلىرى كۆزگە چېلىقىدۇ . تۆۋەنلى-گەنسېرى تەرەپ - تەرەپكە كەتكەن ئوتۇنچىلار هارۋا يوللىرىنىڭ ئىزناسى ئۇچراپ تۇرىدۇ . بۇ يەرنىڭ شىمالىي تەرىپى خۇددى كۆندىن - كۆنگە پەسلەۋاتقاندەك ئېگىز - پەس ئېدىرلىقلار بىلەن ئورالغان .

يەردىن ئانچە ئېگىز بولمىغان زېمىلانكىلاردا ئوتتۇرا فرونتىنىڭ ئاساسىي قىسىملىرى تۇرىدۇ ، پولك شتابلىرى ، يا-تاقلار ، كۇلۇبلار ، دوختۇرخانىلار ، خوجىلىق بۆلۈملىرى ، تا-ماقخانىلارغىچە ھەممىسى يەر ئاستىغا جايلىشىپ كەتكەن . ھەر-بىي دەرسلەر ، ئۇرۇش تاكتىكىسى ھەققىدىكى لېكسىيىلەر ، ئاددىي مەشىقلەر ، كۈندىلىك گېزىت خەۋەرلىرىنى ئاڭلاش ، كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىرى ئۆتكۈزۈش ، ئاڭلىغان گەپ - سۆز-لەرنى بىر - بىرىگە يەتكۈزۈشلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ زېمىلانكى-لاردا بولۇپ تۇرىدۇ .

ئوقسىز - تىنچ هالەتكە كۆچكەن جەڭچىلەر گەپنى ھەدەپلا غۇلجىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن باشلىغانىدى :

— ھازىر ھۆكۈمىتىمىز كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى قىلى -

ۋېتىپتۇ ، — دېدى ئېگىز بويلۇق بىر جەڭچى ، — قىشلىق كۆمۈر ، پاختىلىق كىيىم ، كىگىز - كېچەكلەرنى تارقىتىپ بېرىپتۇ .
— ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان ئائىلىلەرگە ، — دېدى يەنە بىر جەڭچى ، — ئۆي ، قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپتۇ .
— بۇلا ئەمەس ، — دېدى يەنە بىرسى ، — يېتىم بالىلارنى تەربىيىلەيدىغان دارىلئېتام ، ئىگە - چاقىسىز قالغان قېرى - چۆرىلەرنى باقىدىغان دارىلئاجىزلارنى قۇرۇشقا تەييار-لىق قىلىنىۋېتىپتۇ .
— تېخى ئۆز ئالدىغا دېھقانچىلىق قىلىشقا چامى يەتمەيدى-غان دېھقانلارغا قىلىنىۋاتقان ياردەمچۇ ، — بايىقى ئېگىز بوي-لۇق جەڭچى يېنىدىن بىر پارچە خەت چىقاردى ، — مانا قاراڭ-لار ، دادامدىن مۇنداق خەت كەپتۇ .
ھەممىسى ئۇنىڭ قولىدىكى خەتكە قىزىقىپ قاراشتى . ئۇ قاتلانغان خەتنى ئاۋايلاپ ئاچتى - دە ، ئوقۇشقا كىرىشتى ، خەتتە مۇنداق دېيىلگەنىدى :
«... بالام ، ئۆمرۈم كىشىلەرگە ياللىنىپ ئىشلەپ ، بىر پارچە يېرىمنىمۇ تېرىيالماي ئۆتكەن . ھۆكۈمەت يېقىندا بىزدەك گادايلارغا ئۆسۈمسىز پۇل تارقاتتى . بىر ئات - بىر سوقا سېتىۋ-ۋالدىم . ئىرگىلو ھارۋىنىڭ سۇنغان ئوقىنى يېڭىلاۋاتىمەن ، ئۇششاق - چۈششەك جابدۇقلىرىنى تۈزەۋاتىمەن ، قىشچە خاڭ-دىن كۆمۈر ئەكېلىپ ساتماقچىمەن . ئەتىيازدا ھاياتىمدا بىرىنچى بولۇپ ئۆز ئالدىمغا دېھقانچىلىق قىلماقچىمەن . قارا ، بىزدەك كەمبەغەللەرنى يۆلەيدىغان ھۆكۈمەتمۇ بولىدىكەن ، مۇنداق ھۆ-كۈمەتنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەن ، مەنلا ئەمەس ، بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ كۆرمەپتىكەن . بۇ ھۆكۈمەت ، بالام ، كۆكلەيدۇ ، گۈللەيدۇ . نېمىشقا دېسەڭ ، ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ھالىغا يېتىپ ، ئۇنىڭ غېمىنى قىلىۋاتىدۇ ... مانا قارا ، كۆڭلىمىزدىكىدەك

ھۆكۈمەتنى بىز ئەمدىلا كۆرۈۋاتىمىز ، تېخى ئالدىمىزدا بۇنىڭ-
دىنمۇ ياخشى كۈنلەر بولغۇدەك ...»

جەڭچىلەر بىردىنلا جىمجىتلىقتا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ كې-
تىشتى . خەت ئۇلارغا قاتتىق تەسىر قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆز
ئالدىغا قوربان بولغان سەپداشلىرى كەلگەنىدى .

بۇ جىمجىتلىقنى بىرىنچى بولۇپ باتىرغازى بۇزدى :

— ئاغىنىلەر ، بىزنى خۇشال قىلىۋاتقان يەنە بىر ئىش
بار ، ئۇ بولسىمۇ ، ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتتە ۋەكىللىرىمىزنىڭ
ئۇستۇنلۇكتە تۇرۇۋاتقانلىقى . گومىنداڭ ئۇرۇشتا بىزدىن قاند-
داق يېڭىلگەن بولسا ، ھازىر سۆھبەتتىمۇ شۇنداق يېڭىلىۋېتىپ-
تۇ !

ئەمدى گەپنى ئۇرۇمچىدىكى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمە-
تى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى
ۋەكىللىرى ئۆتكۈزۈۋاتقان سۆھبەتكە كۆچتى .

شۇ كۈنلەردە جەڭچىلەر ئىچىدە قانداقتۇر بىر بۇرۇقتۇرمە-
لىق ھۆكۈم سۈرەتتى . شامالدەك تېز ئىلگىرىلىگەن قوشۇننىڭ
ئۇرۇمچىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، توختاپ قېلىشى ئۇلارنى
جىلە قىلاتتى ، تىت - تىت قىلاتتى ... ئالغا ئىلگىرىلەشكە
تېزرەك بۇيرۇق بېرىشلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى .

— ئەخمەتجان ئەپەندىم : گومىنداڭنىڭ ۋەھشىي سىياسى-
تى بىزنى قوزغىلىپ ئىنقىلاپ قىلىشقا مەجبۇر قىلدى ، دېگەنى-
دى ، شۇڭا ئۇرۇشتا بولسۇن ، تىنچ سۆھبەتتە بولسۇن ، ئەلۋەتتە
بىز ئۇستۇنلۇكتە تۇرىمىز - دە ، — دېدى جامالىدىن .

— ئۇنىڭ ئۇستىگە سۆھبەتكە ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ
بېرىشى بىزنى خاتىرجەم قىلىدۇ ، — دېدى نادەممۇ ، شىنجاڭ-
دىن مۇنداق يېتىشكەن ئادەمنىڭ چىققانلىقىغا ئۇلار ھەيران
قالغاندۇ...

— ئەلۋەتتە ھەيران قالىدۇ ، — رەيھاننىڭ لەۋلىرى

غەزەپتىن تىترىدى ، — قانچىلىغان مەشھۇر ئادەملىرىمى
ئىنقىلابچىلىرىمىزنى — بىرسىنى ئەمەل بېرىپ ئالداپ ، بە
سىنى ياغلىما سۆزلەر بىلەن ماختاپ ئۇچۇرۇپ ، بەزىلەرن
ئارىسىغا پىتنە سېلىپ ، ھىجايىغاقلىرى تۈلكە بولۇپ ، قاپە
ياماڭلىرى بۆرە بولۇپ يوقىتىپ بولدى ... ئەمدى شىنجاڭ خەل
ئالدام خالتىغا چۈشمەيدۇ !

— تارىخ كەلمەسكە كەتتى ، دېدى رەيھاننىڭ سۆزىد
تەسىرلەنگەن باتۇرغازى ، — ئۇ ئىشلار بىزگە ساۋاق بەردى
ئەقىل بەردى .

زىمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرۇشقان ياكى يانپاشلىغان جەڭچىل
قىزىق پاراڭغا بېرىلگەن . ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلى
تىكى بۇ يەر ئاستى ئۆيى قىزغىن سۆھبەتلەر بىلەن ھەر كۈ
مۇشۇنداق جانلىنىپ تۇراتتى .

— سۆھبەتتە ئۇلار : بىز ئاكا - ئۇكا قېرىنداشلار ،
دەپ سۆز باشلاپتىكەن ، — دېدى نادەم . ئەخمەتجان ئەپەندىم
دۇنيادا ئۆز ئىنسىنى خورلايدىغان ، ئادەم قاتارىدا كۆرمەيد
غان ، بېشىغىدا ياغاق چاقسامىمۇ ، ماڭا قاپاق كۆتۈرۈپ قارىمايد
غان مەجبۇرىيىتىڭ بار ، مەنمۇ ئادەمغۇ دەيدىغان ھوقۇقۇ
يوق ، دەيدىغان ئاكا بولامدۇ ؟ ... دەپ ، رەسۋاسىنى چىقىرىپتۇ

باتۇرغازى ھاياجىنىنى باسالمىدى :

— پاھ ، پاھ ... تازا دەككىسىنى بېرىپتۇ - دە ! ياغلىم
گەپلىرىگە ئېرىپ كېتىدۇ ، دەپ ئويلىغان بولغىيدى...

پاراڭ بارغانسېرى قىزىشقا ئۆتتى ، بولۇپمۇ بىر مەن ، بە
سەن بولۇپ سۆزلەۋاتقان نادەم بىلەن باتۇرغازىنىڭ يېنىغا جەڭ
چىلەر شىپقاپ كېلىشكە باشلىدى . پەقەت ۋارىسجانلا ئۇياق
قاراپ ، كۆزىنى يۇمۇپ ياتاتتى . كۆزىنى يۇمۇپقۇ ئۇخلاۋاتقىد
يوق ، ئۇ ھەممىنى ئۆزىگە قارىتىپ سۆزلەۋاتقان نادەم توغرىلى
ئويلاپ ياتاتتى . شىخۇ ئۇرۇشىدا نادەمنىڭ شۇنچىلىك خەتەرلى

ۋەزىپىگە بۇيرۇلغاندا، ئۆلۈم ئاغزىغا بېرىپمۇ ساق قالغانلىقىغا ئىچى ياناتتى. تىت ـ تىت بولاتتى... ھېچبولمىغاندا ئەنۋەر ئەپەندى ئۆلگىچە، مۇشۇ مۇناپىق ئۆلسە بولماسمىدى، دەپ تولغىناتتى. ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا قارىتىپ تېخىچە بىر پاي ئوق ئاتالمىغىنىغا جىلە بولاتتى: گاپىتكام ئىندەككە كېلىپ قالدى، ئاشۇ زەربە بەرمىسە مەن ھېچنېمە قىلالمايدىغان ئوخشايمەن، دەپ ئويلايتتى. رەيھاننىچۇ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئۆچلۈكى يانغان، ئۇ ئىزا تارتماي، نېمانچىلا: سۆزلەڭلا نادەم، ئاڭلىغانلىرىڭىزنى قويماي دەڭ، دەپ كېتىدۇ؟ شۇ تاپتا نادەمگە قانچىلىك تەلمۈرۈپ قاراۋاتقاندۇ؟ قانداق خۇلقلارنى كۆرسىتىۋاتقاندۇ؟... ئۇنىڭ خىياللىرى ئازابلىق، ھەسرەتلىك... ئۇ ئۇخلىغاندەك قىمىر قىلماي ياتقان بىلەن ئىچىدىن يېنىپ كۆيۈۋاتىدۇ، ئۆرتىنىۋاتىدۇ...

ــ گەپنى سۆھبەتنىڭ بېشىدىن باشلايلى، ــ دېدى نادەم، ــ ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ۋەكىللىرى سۆھبەت زالىغا كىرىپ بارغاندا، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى جاڭ جىجۇڭ ئۇلارنى چېكىپ، قانچىلىك ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ باققۇسى كېلىپ، دىپلوماتىك ئۇسۇل بىلەن: «ئىتتىپاقلىق» دەپ قولىنى ئۇزىتىپتىكەن، ئەخمەتجان قاسىمى ئۇنىڭ ھەدەپلا ھىيلە ئىشلىتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى سېزىپتۇ ـ دە، «باراۋەرلىك» دەپ قولىنى بېرىپتۇ. جاڭ جىجۇڭ تۇيغۇن ئادەم ئىكەن. شۇ ھامان چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ، لېكىن چاندۇرماي، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ يەنە «بىرلىك» دەپتۇ. ئەخمەتجان ئەپەندىمۇ دەرھال «خەلقچىللىق» دەپ ئۇنىڭ قولىنى سىلكىپ قويۇپتۇ. شۇنداق تېز، جايىدا قايتۇرۇلغان ئىككى ئېغىز سۆزدىن جاڭ جىجۇڭ ئۆزىدە تېخى سۆھبەتكە كىرىشمەي تۇرۇپلا ئېغىر ئوڭايسىزلىق ھېس قىپتۇ، چۈنكى ئۇ پال سالغانىكەن، كۆڭۈلدىكىدەك چىقماپتۇ ـ دە.

«مەن ــ دەپتۇ جاڭ جىجوڭ مەغرۇر هالدا ، مەركىزىي هۆك
مەت نامىدىن ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇ
قىلغانلىقىم ئۈچۈن ، ئۆزۈمدە بەخت ۋە خۇشاللىق هېس قىلما
تىمەن» دەپتىكەن ، ئەخمەتجان ئەپەندىممۇ مەغرۇر هالدا : «گ
مىنداڭ هۆكۈمىتى ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى «ئوغرىلار» د
ئاتاشقانىدى ، ئەمدىلىكتە تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالاشنى ئە
دەيدىغانلىقىنى جاكارلاپ «ئوغرىلار» بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزى
غان بولۇپ قاپتۇ . گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتىنىڭ تىن
لىق كېلىشىمى ئىمزالاش ئۈچۈن بىزنى سۆھبەتكە چاقىرى
ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يەنە بىر غەلىبىسى ، مۇشۇنداق ئە
ۋال ئاستىدا ئىككى تەرەپنىڭ تىنچ سۆھبەت ئۆستىلىگە كېل
شىدىن بىزمۇ خۇشاللىق هېس قىلماقتىمىز» دەپتۇ .
ــ ئوغۇل ! ــ دەۋەتتى بىرسى هاياجانلىنىپ ،
خەلقىنىڭ هەقىقىي ئوغلى !… ئاشۇ مەردانە سۆزىدىن قانچىل
كۈچلۈك تەسىرات قوزغالغاندۇ ـ هە ! گومىنداڭنىڭ هەربىي
مۇلكىي ئەمەلدارلىرى پەرىشان ، ئوڭايسىز هالغا چۈشۈپ ، ق
چىلىك ئازابلانغاندۇ ؟… بېشىغا بىغىررەڭ دۇخاۋا دوپپا كىيگ
بۇ ئاددىي ئادەمنىڭ ئۆتكۈر سۆزىدىن يىغىن زالى ئېغىر سۈكۈ
ئىچىدە قالغاندۇ ، بەلكى …
ــ بىزنىڭ ئەخمەتجان ئېمىدىگەن زېرەك ئادەم ـ ه
دېدى يەنە بىر جەگچى .
ــ ئالدىرىما ، تېخى زېرەكلىكىنى ئەمدى كۆرىسەن ،
دېدى باتىرغازى ماختانغاندەك قىياپەتتە سۆز باشلاپ ، ــ بى
نىڭ تەرەپ ئۆزئارا ۋەكىللىك سالاهىيەت قەغەزلىرىنى ئالماش
رۇش ئۈچۈن قائىدە بويىچە ئۆزلىرىنىڭكىنى ئۇلارغا ئۆزىتىپت
شۇ چاغدا ئۆمەك باشلىقى : «ئىككى تەرەپ ئۇرۇمچىدە سۆهب
ئۆتكۈزۈشكە كېلىشكەن ئەمەسمىدى ، ئىش ئىككى تەرەپكە ئېن
تۇرغان ئەهۋال ئاستىدا ، ئۇنى كۆرۈشنىڭ هاجىتى بولمە

كېرەك ، دەپ ئويلايمەن » دەپتىكەن ، ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق دەپتۇ : «هۆرمەتلىك ئەپەندىلەر ، — بىز ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي هۆكۇمىتىنىڭ تولۇق هوقۇقلۇق ۋەكىللىرى ، ئەنە بىزنىڭ ۋەكىللىك سالاهىيەت قەغەزلىرىمىز قولۇڭلاردا تۇرۇپتۇ ، خوش ، سىلەر كىم؟… بىز گومىنداڭنىڭ مەشهۇر ئەربابلىرى بىلەن شەخسىي سۆهبەت ئۆتكۈزۈۋاتقىنىمىز يوق ، گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۇمىتى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي هۆكۇمىتىنىڭ سۆهبىتىنى ئۆتكۈزمەكچىمىز ، ئەگەر هۆكۇمەتنىڭلار سىلەرگە ۋەكىللىك سالاهىيەت قەغىزى بەرمىگەن بولسا ، بىز سىلەرنىڭ كىملىكىڭلارنى تونۇمايمىز ، بۇ ئاددىي دىپلوماتىيە ساۋاتىغۇ ؟ ! » ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ سۆزى بىلەن سۆهبەت بىرنەچچە كۈن كېچىكىپتۇ . كېيىن رەسمىي باشلانغان چاغدا ، جاڭ جىجۇڭ ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلەپتۇ . ئۇ سۆزىدە تىنچلىقنى كىمنىڭ بۇزغانلىقى ، تىنچلىق ، ئىتتىپاقلىق – بىرلىكنىڭ كېرەكلىكى ، هەربىي هەرىكەتنى توختىتىشنىڭ زۆرۈرلۈكى توغرىسىدا توختىلىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئەخمەتجان قاسىمى : «هېلى بەزى ئەپەندىلەر تىنچلىقنى كىم بۇزدى ؟ دېدى . ئەلۋەتتە بىز بۇزدۇق ، بىز بۇزۇۋشقا — ئىنقىلاب قىلىشقا هەقلىق ئىدۇق ، — دەپتۇ سالماقلىق بىلەن ، — گومىنداڭنىڭ ۋەھشىي سىياسىتى ، بوزەك قىلىشى ، مىللىي كەمسىتىشى بىزنى قوزغىلىپ ئىنقىلاب قىلىشقا چاقىردى ، قوزغىلىش — تارىخ ئالدىدىكى مۇقەددەس ۋەزىپىمىز ئىدى . بىز پەيغەمبەرلەرچە ئېيتالايمىزكى ، ئىنقىلابىمىز چوقۇم ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرىدۇ ! لېكىن ، ئەلۋەتتە بىزگە تىنچلىق كېرەك ، بۇ بارا-ۋەرلىك ، خەلقچىللىق ئاساسىدىكى تىنچلىق بولۇشى كېرەك . شۇڭا ، بىز ئۆلكىمىزدە ئاستىدىن ئوت يېنىپ تۇرىدىغان تىنچ-لىق ئۈچۈن ئەمەس ، هەقىقىي تىنچلىق ئورنىتىش مەقسىتىدە كەلدۇق . ئەنتەنە بىلەن جاكارلايمەنكى ، هۆكۇمىتىمىزنىڭ ئار-

زۇسى مۇشۇ !» شۇ چاغدا جالڭ جۈجۇلڭ مۇنداق دەپتۇ : «ئەلۋەت
تە تىنچلىقنى سىلەر بۇزدۇڭلار ، بۇ پاكىت . لېكىن ، بىز يە
تىنچلىق ئىزدەپ كەلدۇق ، بىز كەچۈرۈم قىلىمىزكى ، ئاكا
ئۇكىلار ئوتتۇرىسىدا مۇنداق ئىختىلاپ ـ ماجىرالارنىڭ يۈ
بېرىپ تۇرۇشى نورمال ئىش» دەپتۇ . جالڭ جۈجۇڭنىڭ ياغلى
سۆزلىرىنى ، ھىيلە ـ مىكىرلىرىنى ئەخمەتجان قاسىمى چۈشە
مەيدىغان ئادەممىدى ، ئەخمەتجان كەسكىن ھالدا مۇنداق دەپتۇ
«كەچۈرىسىز جالڭ جۈجۇلڭ ئەپەندى ، بۇ يەردە ھازىر ئاكا
ئۇكىلار مۇناسىۋىتى مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس ، شىنجاڭدى
ئىبارەت بۇ زېمىندا قانداق ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش مەسىلىس
تۇرۇپتۇ ، تىنچلىقنى بۇزۇش ئىشىغا كەلسەك ، بىز ئۆلكىمىز
ئەبەدىي تىنچلىق ئورنىتىش ئۈچۈن ، تىنچسىزلىق پەيدا قىل
دۇق ، تىنچسىزلىقتىن خەلقىمىزگە تىنچلىق ئىزدەپ كەلدۇق
سىز ئۇ سۆزىڭىز بىلەن ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھەقىقىي تەلەپلىرىن
باشقا ياققا بۇرىۋېتەلمەيسىز ياكى نەزەربەند قىلالمايسىز» شۇنى
دىن كېيىن جالڭ جۈجۇلڭ : «بىرلىك كېرەك ، ئەخمەتجان
بىرلىك» دەپتىكەن ، ئەخمەتجانمۇ : «ئەلۋەتتە كېرەك ، لېكى
ئۇنىڭ شەرتى بار» دەپتۇ . جالڭ جۈجۇلڭ : شەرتىڭىز نېمە ؟
دەپ سورىغاندا ، ئەخمەتجان : «مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي ، ئەمەلد
كى باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسەت» دەپ جاۋاب بېرىپ
تۇ .

— بۇ جاۋابلار ھىيلىگەرلەرنى قانچىلىك مەڭدەتكەن
دۇ ، — دېدى جامالىدىن ھاياجاندىن ياشىشىغا ئۇرۇپ .

رەيھانمۇ ئۆز ھاياجىنىنى باسالمىدى :

— تايىنلىق ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندۇ ئالدامچىلار
نىڭ...

شۇ تاپتا ھەممىدە ھاياجان ھېسلىرى قوزغىلىپ ئەخمەتجا
قاسىمغا نىسبەتەن قايىللىق ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇلىرى ياڭغا

بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تاپانچا ئوقىدەك تاراسلىتىپ ئاتقان سۆزىدىن ، دەل جايىدا بەرگەن جاۋابلىرىدىن ، گومىنداڭ ۋەكىللىرىنىڭ قانداق ھېسسىياتقا كەلگەنلىكىنى بۇ زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرغان جەڭچىلەر بىلمەيتتى . سۆھبەت ئۈستىلىگە كەلگەن گومىنداڭ ۋەكىللىرى شۇ چاغدا مۇنداق ئويغا كېلىشكەندى ؛ ئۇلار ئەخمەتجاننىڭ ئاددىي ، سەممىي ۋە جۇرئەتلىك ، قابىل ئىكەنلىكىنى ، چارە ـ تەدبىرلىرىنىڭ ئۇنۇم بېرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى ، ۋە ئۇلار ئۆزلىرى بىلگەن ، كۆرگەن ناتىق ، دىپلوماتلارغا ئۇنى سېلىشتۇرۇپ كۆردى . ئۇلارنىڭ بىلىدىغانلىرى ئىشىدىن بىرەر نەتىجىگە ئېرىشسە ، ئۆز خۇشاللىقىنى ھەرقاچان باشقىلارغا بىلدۈرۈشكە تىرىشاتتى . لېكىن ، بۇ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۋاتقان ، مۇشۇ زېمىندىن چىققان ناتىقتا ئۇنداق روھىي ھالەت ـ ئالامەت كۆرۈلمەيتتى . پەقەت دائىملا بىر خىل ، ئادەتتىكىچە شادلىق تۇيغۇلار جىلۋىلىنەتتى .

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بۇ زېمىندا يېقىنقى يۈز يىلدىن بېرى ھېچكىم قىلالمايدىغان سۆزلەر بىلەن ئۆزلىرىنى ئۈزۈلدۈرمەي بومباردىمان قىلىۋاتقان بۇ ئادەمگە قاراپ خىيالغا كەتتى : ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بۇ يەردە پۇت دەسسەپ تۇرغان ئادەملىرىمىزنىڭ بۇلارنى باشقۇرۇشتا قوللىنىپ كەلگەن ئۇسۇل ـ چارىلىرى شۇ زامانغا لايىق ئىكەن ، ئەمدى ئۇ ئاقماس بولۇپ قاپتۇ ، مۆلچەرىمىزدىن باشقىچە ئويلىمىغان ھۇجۇملارغا دۇچ كېلىۋاتىمىز ... شىنجاڭ خەلقى ئەمدى تارىختىكى نادان ، قارام خەلق ئەمەسكەن ، بۇلار ئەمدى ئاپئاق ئۇننى كۈلگە بۇلاپ كۆمەچ قىلىپ ، قوي سويسا پۈتۈن پېتى ئوتقا پۇچىلاپ يەيدىغان دەۋردىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ . بۇلارنىڭ ۋەكىلى مۇنۇ ئەخمەتجان ئاتلىق ئادەمنىڭ ئۇچىسىغا كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ ، بوينىغا گالستۇك تاقىۋالغانلىقى ھەرگىزمۇ بىلىملىك ، مەدەنىيەتلىك ياۋروپالىقلارنى دورىغانلىقى ئەمەسكەن ، ئۇ شۇ-

نىڭغا مۇناسىپ ئەتراپلىق يېتىشكەن، كاتتا دىپلومات ئىكەن، كونا ئۇسۇللىرىمىز ئەمدى كارغا كەلمەيدىكەن ۋە بۇلاردىن قېچىپمۇ قۇتۇلغىلى بولمايدىكەن...
— قېنى، نادەم، سۆزلەڭ، ئاڭلىغانلىرىڭىز يەنە بارمۇ، — دېدى رەيھان.
— ئەلۋەتتە بار، — دېدى نادەممۇ ۋە ئاڭلىغانلىرىنى بايان قىلدى:
— ئەخمەتجان ئەپەندىم مۇنداق دەپتۇ: «جاڭ جىژجۇڭ ئەپەندى ‹ئىتتىپاقلىق› دەيدۇ، بىز ‹باراۋەرلىك› دەيمىز، جاڭ جىژجۇڭ ئەپەندى ‹بىرلىك› دەيدۇ، بىز ‹خەلقچىللىق› دەيمىز، جاڭ جىژجۇڭ ئەپەندىنىڭ خالايدىغىنى ‹تىنچلىق›، بىزنىڭمۇ خالايدىغىنىمىز تىنچلىق، ئەمما تىنچلىقنىڭ شەرتى خەلقچىللىق، بىرلىكنىڭمۇ شەرتى خەلقچىللىق، خەلقىمىزنىڭ ئىزدىگىنىمۇ تىنچلىق، ئەلۋەتتە بۇ تىنچلىقنىڭ ئاساسي خەلقچىللىق، بۇ توغرۇلۇق كېلىشتۇق، مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسەت تۇرمۇشقا ئاشۇرۇلماقچى دېمەك، خەلقچىللىق سىياسەت يۈرگۈزۈلىدىكەن، مەركىزىي ھۆكۈمەت خەلققە مەتبۇئات، سۆز، مەجلىسكە ئۇيۇشۇش، نامايىش قىلىش ئەركىنلىكىنى بېرىش كېرەك.» سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە، جاڭ جىژجۇڭ: «بۇ مەسىلىسىنى سۆزلىمىسىڭىزمۇ خەلققە ئۇنداق ئەركىنلىك ئاللىقاچان بېرىلگەن» دەپتۇ. ئەخمەتجان ئەپەندىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: «ھۆكۈمىتىڭىزنىڭ يۇقىرىلارغا كېچىسى چىراغ ياقماسلىق توغرىسىدا پەرمانلارنى چىقارغانلىقىنى سىز تېخىچە بىلمەمسىز!» دەپ ئۇنى ئوڭايسىز ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ.
نادەم سۆزىنى داۋام قىلدى:
— جاڭ جىژجۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ پىكىر لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق

دەپتۇ : «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ئالتە ئاي ئىچىدە ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى تەشكىل قىلىنىدۇ، بىر يىل ئىچىدە ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنى سايلاپ چىقىدۇ، دېگەن تەكلىپنى بېرىدۇ. بىز ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى تەشكىل قىلىش، كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنى سايلاشنى ئىككى ئاي ئىچىدە ئورۇنداپ بولۇش تەكلىپىنى بېرىمىز. خەلق ئۆزلىرى ئىشەنگەن يەرلىك خەلقتىن مەمۇرىيەت خادىملىرىنى سايلاپ چىقىشقا نېمانچە ئۇزۇن ۋاقىت تەكلىپ قىلىنىدۇ؟ ئەگەر بۇنىڭدا باشقىچە مۇددىئا بولمىسا، بىزچە ئىككى ئاي بەخۇدۇك يېتىدۇ. ئىككىنچى مەسىلە، مەركەزنىڭ پىكىر لايىھىسىدە : شىنجاڭدا تىنچ، مۇقىم ۋەزىيەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن مىللىي قىسىملارنى تارقىتىۋېتىش، ئەگەر بولمىغاندا ئىككى پولك ئەتراپىدا ساقلاپ قېلىپ، ئۇنى دۆلەت ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىش ۋە بىر تۇتاش قوماندانلىققا بويسۇنۇش، دېيىلگەن. مەن سىلەرگە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرەي : «ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، يولۋاس، بۆرە، تۈلكە بىرلىكتە ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇلار بىر ئېشەك، بىر قوي ۋە بىر توخۇ ئوۋلاپتۇ. ئوۋلىغانلىرىنى بۆلۈشۈپ يېيىش ئۈچۈن ھەممىسى بىر يەرگە جەم بوپتۇ. يولۋاس بۆرىگە :

— سەن تەقسىملەپ باققىنا، — دەپتۇ. بۆرە :

— سىلى ھەممىمىزدىن چوڭ بولغاندىكىن ئېشەكنى يېسىلە، مەن قوينى يەي، تۈلكە كىچىك بولغاندىكىن توخۇنى يېسۇن، — دەپتۇ. يولۋاسنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، بۆرىنىڭ بېشىغا بىر ئۇرغانىكەن، ئۇنىڭ كۆزى چاچراپ چىقىپ كېتىپتۇ - دە، يىقىلىپتۇ. يولۋاس تۈلكىگە :

— سەن تەقسىم قىلىپ باققىنا، — دەپتۇ.

— خوش، تەقسىر، — دەپ تەقسىم قىلىشقا كىرىشىپتۇ

تۆلكە ، — توخۇ جانابلىرىنىڭ ناشتىلىقلىرى بولسۇن ، قوي چۇشلۇكلىرى بولسۇن ، ئېشەك كەچلىكلىرى بولسۇن ، جانابىد- لىرىدىن ئاشسا بىز يەيلى ، بولمىسا مەيلى ، يولۋاس بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپ :
— سەن بۇنداق ئادىل تەقسىماتنى نەدىن ئۆگەندىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ ، تۆلكە :
— بۆرىنىڭ چاچراپ چىققان كۆزىدىن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ » .
ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ چۆچىكىدىن كېيىن ، يىغىن زالى بىردىنلا جىمىپ ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى پەرىشان ھالغا چۈشۈپ ، بىر - بىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپتۇ ، بەزىلە- رىنىڭ كۆزلىرى پارقىراپلا قاپتۇ ، بەزىلىرىنىڭ قاپاقلىرى تۈ- رۈلۈپتۇ ۋە بەزىلىرىنىڭ ئەسەبىيلىكى تۇتۇپ ، چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ ، ھويۇنلىرى كۆپۈپتۇ .
«بىز بۇ چۆچەكنى ئۇنتۇمايمىز ، ساۋاقلارنى ئەستە ساقلاي- مىز ، — دەپتۇ ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈمسىرەپ تۇ- رۇپ ، — ئەلۋەتتە مىللىي قوشۇنلارنى قىسقارتىمىز ، رەتلەي- مىز ، لېكىن ئۇنىڭ مىللىي شەكلىنى ساقلاپ قالىمىز . بەزى ئاقسۇ ، قەشقەرگە ئوخشاش ئالاھىدە رايونلاردا مىللىي قىسىملار تەشكىل قىلىش تەكلىپىمىزنى بېرىمىز ... » ئەخمەتجاننىڭ سۆ- زى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ، قاتاردىكىلەردىن بىرى : «شىنجاڭ خەلقى ئۆزىنى بىلمەيۋاتىدۇ ، بەزى ئادەملەر ئۆزىنى تېخىمۇ بىلمەيۋاتىدۇ ، بىزنىڭ ئۆز ئىنىلىرىمىزگە يول قويۇۋاتقانلىقى- مىزنى ، تىنچلىق ئارزۇيىمىزنى ئاجىزلىق دەپ چۈشىنىۋاتىدۇ ، چوڭقۇرراق ئويلاپ بېقىشلىرى كېرەك ، بىزنىڭ تۆت مىليون ئارمىيىمىز بار ، بىز مىسالى بىر داشقازان سۇ بولساق ، سىلەر پەقەت بىر تامچە» دەپتىكەن ، ئەخمەتجان شۇنداق تەمكىنلىك بىلەن كۈلۈمسىرىگەن ھالدا : «سىز ئارمىيىڭىزگە پەش قىلى-

ماڭ ، بىز بىلىدىغان ئارمىيە ئۇ ، دوق قىلىش ھەربىي توقۇنۇش-قا ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن… گېپىتلىر پۈتۈن دۇنيانى قۇل قىلىمەن ، دەپ قانداق غالۋارىغان؟ قانداق تەقدىرگە قالدى؟ ياپون باسقۇنچىلىرىچۇ؟ … بىر قانلىق ئۇرۇشلارنى قىلىپ ، ئۇرۇمچىگە يۈز يىگىرمە نەچچە كىلومېتىرلا ئارىلىقتىچە يېتىپ كەلدۇق! بۇمۇ ئۆز ئىنىگىزغا يول قويغانلىقىڭىزدىنمىدى؟ … بىر داشقازان سۇ مەسىلىسىگە كەلسەك ، راست ، سىلەر بىر داشقازان سۇ ، بىز بىر سىقىم تۇز ، بىر سىقىم تۇز ، بىر داشقازان سۇغا تېتىيدۇ!» دەپتۇ .

— ئاپىرىن! — دەۋەتتى جەڭچىلەردىن بىرسى ئۆزىنى باسالماي ، — ئەخمەتجاننىڭ ئەقلىگە ، ئۆتكۈرلۈكىگە ئاپىرىن…

تەرەپ - تەرەپتىن ئەخمەتجاننىڭ شەنىگە ماختاشلار ، ئالقىشلار كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى .

— شۇنىڭدىن كېيىن ، — دەپ نادەم سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — زال ئىچىدە گويا دەھشەتلىك بومبا پارتلىغاندەك ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۆڭىسلى ئۆچۈپ ، خۇددى يولۋاسنىڭ ئالدىغا چىقىپ قالغان توشقاندەك شۇمشەرەپ قاپتۇ . ئەخمەتجان قاسىمى بولسا ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنىڭ پىكىر لايىھىسىنى سۆزلەشكە كىرىشىپتۇ . ئىككى تەرەپ ئۆز ھۆكۈمەتلىرى نامىدىن پىكىر لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقاندىن كېيىن ، جىددىي تالاش - تارتىش باشلىنىپ كېتىپتۇ . بۇ تالاش - تارتىش بىرنەچچە كۈنگە سوزۇلۇپتۇ ، ئاخىرقى كۈنى ئەخمەتجان پاكىت سۆزلەش ، سۆزلىرىگە دەلىل كەلتۈرۈش ، سوئال قويۇش ، جاۋاب ئېلىش ، رەددىيە بېرىش بىلەن ئۇلارنى ئۇن بىر سائەتكىچە ئارام ئالدۇرماي بومباردىمان قىپتۇ . جاڭ جىژجۇڭ بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ ، تەرلەپ كەتكەن پېشانە-سىنى ئاپئاق ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپتۇ - دە ، چوڭقۇر تىنىپ : «سىز بىزگە ئارام بەرمەي ، قىستاپ تۇرۇۋېلىۋاتىسىز ، مەن

مۇنداق سۆھبەتكە بەرداشلىق بېرەلمەيمەن ، سىز ئوتتۇز — ئوتتۇز بىر ياشلىق بالىسىز ، مەن ئەللىكتىن ئاشقان قېرى ئادەممەن ، ياخشىسى ، مەن نەنجىڭگە قايتىپ كېتىپ ، سىزگە ئوخشاش ياشراق بىر ئادەم ئەۋەتەي» دەپتۇ .

شۇ سۆزدىن كېيىن زېمىلانكا ئىچىدە كۈچلۈك مەسخىرىلىك كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . كۈلكە ساداسى بېسىلماي تۇرۇپلا زېمىلانكىغا بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى پوروچىك گايىت كىرىپ كەلدى . ھەممىسى قوزغىلىپ ، دىققەتتە تۇرۇشۇپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈردى .

— راھەت ، راھەت ، قېنى ئولتۇرۇڭلار ، — دېدى گايىت ، ئۆزىمۇ ئولتۇردى ، — گېپىڭلار قىزىپتۇ - دە .

— ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتنىڭ گېپى .

— يولداش كوماندىر ، سۆھبەت ، سۆھبەت دەپ يېتىۋېرىمىزمۇ ، ئىككى ئايدىن ئاشتى ، بۇيرۇق بېرىلمىنى شۇنچە تەلەپ قىلساقمۇ ، نېمىشقا قورال يوپۇرۇپ يۈرۈۋېرىسىلەر ؟

ئاران تۇرغان جامالىدىن :

— خۇددى دەرياغا ئاپىرىپ ، — سۇغارماي ئەكەلگەندەكلا بىر ئىش بولۇۋاتىدۇ ، يولداش كوماندىر ، — دېدى .

پوروچىك كۈلۈمسىرەپ ئېيتتى :

— قورال يوپۇرۇۋالىدىغان ئىش يوق ، سۆھبەتكە قارايمىز ، ئەگەر كۆڭلىمىزدىكىدەك كېلىشىم ھاسىل قىلالىساق ، ئەلۋەتتە قورال ئىشلەتمەيمىز ، ئۇنداق بولمىسا ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىمىز ، بىز ئېلىشىمىغان خۇمپەرلەرمۇ بۇ...

— بىز ئاز قان تۆكمىدۇق ، يولداش كوماندىر ، — جامالىدىننىڭ ئورۇق يۈزى جىددىي تۈس ئېلىپ تاتاردى ، — نى - نى يىگىتلىرىمىزنى قۇربان بەردۇق ، ئۇلار دەشتە - چۆللەردە قەبرىسىز قالدى ، ئۇلارنىڭ ئارمانلىرى نېمىدى ؟ ... بىز خۇددى ئېتى ھېرىپ قالغان يولۇچىدەك يېرىم يولدا توختاپ

قالساق ، شۇ قۇربانلىرىمىزغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز ، ئۇلار كۆرىدە تىنچ ياتالامدۇ ، بىزنىڭ مەقسىتىمىز شۇمىدى؟ ...

— «يولۋاس ئىزىدىن ، يىگىت سۆزىدىن قايتماس» دېگەن گەپ بار ، — كەم سۆزلۈك نادەممۇ قايناپ كەتتى ، — نەنجىن هۆكۈمىتى بىزنى نېمىشقا تىنچ سۆھبەتكە چاقىرىدۇ؟ نۇرغۇن قان تۆكتۇڭلار ، سىلەرگە ئۇۋال بولدى ، دەپ ئويلاۋاتامدۇ؟ هەرگىز ئۇنداق ئەمەس ، شىنجاڭدا پۇت تىرەپ تۇرۇشقا كۆزى يەتمەي قالدى ، بىراقلا گۇم بولۇش گىردابىغا كېلىپ قالدى ، ئارام ئېلىشنى ، ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، قوراللىق توقۇنۇشتا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ، تىنچ-لىق ، سۆھبەت نەيرىڭىنى ئىشقا سېلىۋاتىدۇ . هازىر ئۇرۇمچىدە قاچ - قاچ بولۇۋاتىدۇ ، شىنجاڭنىڭ شۇنچە كەڭرى زېمىنىغا ئوت تۇتاشتى ، گومىنداڭنىڭ نېمىسى قالدى؟ ئۇر - ئۇرغا قالغان چاشقاندەك هالى قالدى ! ... بىز هازىر گويا ئېتىلىشقا تەييار تۇرغان شىر ، دۈشمەن ئالدىمىزدا تىترەپ تۇرغان توش-قان . بىراق ، شىرنىڭ پۇت - قولى باغلاقلىق ، مانا شۇنداق ئەهۋالدا تۇرۇۋاتىمىز ...

نادەمنىڭ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن رەيهاننىڭ قوي كۆزلىرى يېنىپ غەزەپلىرى تۆكۈلدى :

— بىز نېمىشقا ئاتلىنىپ چىقتۇق ، نېمىشقا تىنچ سۆھبەت جوزىسىغا كېلىمىز؟ گومىنداڭ بۆرە ئىدى . هازىر تۈلكە بولۇ-ۋالدى ، سۆھبەت ، بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكىدەك ئىمزالانغان تەق-دىردىمۇ ، ئۇ شۇنى ئىجرا قىلارمۇ؟ بىز دەم ئېلىۋېلىشنى ئويلا-ۋاتىمىزمۇ ، گومىنداڭ ئويلاۋاتامدۇ؟ بىز ئىلگىرىلەۋاتاتتۇققۇ ، گومىنداڭمۇ؟ ... ئۇنىڭ تىنچ سۆھبەت ئالدامچىلىقىنى رەهىم-سىزلىك بىلەن پاش قىلىش كېرەكمۇ ، ياكى باش ئېگىش ، نەيرەڭلىرىنى ماختاش كېرەكمۇ؟... بىزنىڭ تىنچ سۆھبەت جو-زىسىغا كېلىشىمىز — مەغلۇبىيىتىمىز ! بۇ تەسلىم بولۇش

Altun0q

بىلەن باراۋەر !...

زېمىلانكا ئىچى سۇرلۇك جىمجىتلىقتا چۆكۈپ كەتتى، ھەممىسى چوڭقۇر خىيالدا ئىدى، نادەمنىڭ، جامالىدىننىڭ، باتىرغازىنىڭ، رەيھاننىڭ يۇرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان سۆزلىرى جەڭچىلەرنىمۇ، باتالىيون كوماندىرى گايىتنىمۇ ئويلاندۇرماقتا ۋە ھاياجانلاندۇرماقتا ئىدى. قايسى كۈنى ئۇ بۇ ھەقتە نىزامىدىن بىلەن جىددىي سۆزلەشكەن، ھەتتا تىركەشكەن ... ھازىرچۇ؟ ئۇنىڭ يادىغا مۇنۇ ناخشا كەلدى:

ئاڭلا ئەي ۋەتەن بالىلىرى،
شاماللاردىن خەۋەر بارىدۇ.
قەھرىلىك، كۈچلۈك باتۇر ئەرلەر،
شىر ۋە يولۋاسلار بارىدۇ.

ئۇ بۇ ناخشىنى تالاي - تالاي قېتىم ئېيتقان، ئۇنلىرى بوغۇلۇپ كەتكۈچە ئېيتقان، مەيدانلارنى جانلاندۇرۇپ، پۈتۈن خەلقنى ئۇمىدلەندۈرۈپ ئېيتقان ... ھازىر ئېيتالامدۇ؟ ... ئۇ ئۇنچىقمىدى، شۇ ناخشىنى تەڭ ئېيتقان جەڭچىلىرىنىڭ يۈزىگىمۇ قارىيالمىدى، قولىنى بىر سىلكىپ زېمىلانكىدىن چىقىپ كەتتى.

كۈزنىڭ سالقىن ساپ ھاۋاسى ئۇنىڭ دېمىغىغا ئۇرۇلدى. ئۇ چوڭقۇر بىر تىنىدى - دە، نېرىدىكى بىلىنداژلارغا[1] قارىدى. قارىياغاچلار ئاستىدىكى بىلىنداژلار ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى.

---

① بىلىنداژ — يەردىن قوپۇرۇپ ياسالغان لەمپە، لەمپىنىڭ قېلىنلىقى بىر يېرىم مېتىر چامىسىدا بولۇپ، ھاۋادىن بولىدىغان ھۇجۇمغا — بومباردىمانغا مۇداپىئەلىنىپ ياسىلىدۇ. بۇ يەرگە زەمبىرەك ياكى چوڭ تىپتىكى پىلىموتلار ئورنىتىلغان بولىدۇ ۋەماسكاروپكا («نىقاب») قىلىنىدۇ.

شەرققە قارىتىپ تىكلەپ قويۇلغان زەمبىرەكلەر ، ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرگەندەك قىلسىمۇ ، زىمىلانكا ئىچىدە ھېلىلا بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەر ئۇنى يەنە مەيۇسلەندۈرەتتى .

ئۇ نەگە ، نېمە مەقسەت بىلەن ماڭغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . شۇ بىلمەسلىكى بىلەن بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئاسمانغا قارىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئېتىۋەتتى . بۇنداق قىلىشنىڭ ھازىرقى پەيتتە خاتالىق ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ قويمىدى . يەردىن مۇشتۇمدەك بىرنەچچە تال تاشنى ئېلىپ گويا بېسىپ كېلىۋاتقان دۈشمەنگە گرانات تاشلىغاندەك ، تاشلارنى بىرمۇ بىر كۆچىنىپ ئاتتى . ئاخىر ئۇنىڭ يادىغا يەنە پولك كوماندىرى نىزامىدىن كەلدى ـ دە ، قايرىلىپ پولك شتابىغا كەتتى .

ئۇ كىرگەندە پولك كوماندىرى يالغۇز ئولتۇرۇپ خەت يېزىۋاتاتتى . ئۇ ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ :

— يولداش پولكوۋنىك ! سىزدىن سوئال سوراشقا كىردىم — دېدى . ئۇنىڭ ئاۋازى بوراندەك گۈركىرەپ چىقتى .

نىزامىدىن خېتىنى توختىتىپ گايىتقا قارىدى : ئۇنىڭ سىپىرىق بۇرۇتلىرىنىڭ دىردىيىپ ، كۆزلىرىنىڭ يېنىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى ـ دە ، قولى بىلەن ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى .

— يولداش پولكوۋنىك ! بىز ئالدام خالتىغا چۈشۈۋاتىمىزغۇ ! تىنچ سۆھبەت دېگەن بىزنىڭ بېشىمىزغا سېلىنغان نۇختا ئەمەسمۇ ؟...

نىزامىدىن بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۇنتۇشقا تىرىشىۋاتقان بۇ ئىشنى گايىت ئۇنىڭ يادىغا يەنە سالدى . ئۇ يەنە ئازابلىنىشقا ، ئىچىدىن يېنىشقا باشلىدى . بۇ سوئال پەقەت گايىت تەرىپىدىنلا قويۇلۇۋاتقىنى يوقتۇ . نەچچە قېتىم جەڭچىلەر ، باشقا كوماندىرلار ئۇنىڭ ئالدىنى تورىۋېلىپ ، غەزەپلىنىپ تۇرۇپ ، خۇددى مۇشۇنداق سوئاللارنى سوراشقان ... ئۇ نېمە دېيىش كېرەك ؟

نىزامىدىن ئۈنچىقمىدى ، لېكىن خىيالغا كەتتى : كېلىشىم
قىلمىغان تەقدىردىمۇ ، يېزىلغاننىڭ قارىسى — سىياھ
ئېقى — قەغەز . گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى — قۇۋ ، ھىي-
لىگەر ، ئالدامچىلىقتا ئۇچىغا چىققان نېمىلەر ، مۆرىتى كەلسە ،
ئۆزىنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئاتا - ئاناسىنىمۇ ئالداپ ئاچقىپ
سېتىۋېتىشتىن ياكى ئورنىغا ئىتتىرىۋېتىشتىن يانمايدىغان نېمى-
لەر … ئۇلار بىزنىڭ ئىنقىلاب قىلىپ قۇربان بېرىپ ، قولغا
كەلتۈرگەن ئازغىنە ھوقۇقىمىزنىمۇ تارتىۋېلىش ئۈچۈن ھەر-
كەت قىلدى ، ئۇتۇپ چىقىشقا كۆزى يەتمىگەندىن كېيىن ، ھىي-
لە - نەيرەڭ ئىشلىتىپ ، ھارۋىدا توشقان ئوۋلىغىلى چىقتى .
بۇ بېتىمدىن ئىبارەت ئەبجەقى چىقىپ كەتكەن ئەسكى نۇقتىسىنى
ياماپ ، يېڭىلاپ ، پەرداز بېرىپ ئېلىپ كېلىپ ، بېشىمىزغا
سالماقچى بولۇۋاتىدۇ . بۇ نۇقتىنى ئالداپ ، سىلاپ بېشىمىزغا
سالغۇچە تېنىۋالمىسۇن دەپ جىق قۇرۇق ، ئىچى كاۋاك يالغان
ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ، كېلىشىمگە قول قويىدۇ ، لېكىن ئۆزىنى
ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن ، ۋەدىسىنىڭ بىرسىگىمۇ تۇرمايدۇ . ئى-
سىت تۆكۈلگەن قانلار ، بىز ئاز قۇربان بەرمىدۇق ، بۇلارنىڭ
ھەممىسى يەنە بىكار كېتەرمۇ … بىرىنچى باسقۇچلۇق سۆھبەت-
تىن كېيىن ، ئەخمەتجان ئەپەندىمگە بەزىلەر مۇشۇنداق دەپتۇ .
لېكىن ، ئەپەندىم كېلىشىم ھاسىل قىلىپ باقايلى ، ئىجرا قىلى-
نىشىغا قاراپ باقايلى ، خىلاپلىق قىلسا ، بىزنىڭمۇ ئۇلارنىڭ
يۈرىكىنى يېرىپ كۆرىدىغان ئامالىمىز پىچىقىمىز بار ئەمەسمۇ ،
دەپتۇدەك . لېكىن ، بەربىر ۋەدىسىدە تۇرمايدۇ …

ئۇ سۈرلۈك تۇستە خىيال سۈرۈپلا ئولتۇرغان نىزامىدىن-
نىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقتى . قايسىدۇر بىر زېمىلانكا ئىچىدە
ئېيتىلىۋاتقان ناخشا ئاۋازى ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى :

مەيلى ئوق ـ يامغۇر ياغسۇن ،
دۇنيا زىلزىلىگە كەلسۇن ،
يۈرىكىمگە ئوق تەگسۇن ،
ھېچ يانمايمەن ئارقامغا .
...

بۇ ناخشا ئۇنىڭ كەيپىنى تېخىمۇ ئۇچۇرۇۋەتتى . ئۇ قولىنى بىر سىلكىدى ـ دە ، تۆۋەنلەپ ماڭدى .

شۇ كۈنلەردە قۇراللار دەم ئېلىۋاتاتتى ، قولغا ئېلىنىسمۇ ئېتىلمايتتى . شۇڭا ، جەڭچىلەر ھەربىي مەشىق ، دەرس ئاڭلاش ، كۆڭۈل ئېچىش ئىشلىرى بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى . بولۇپمۇ بەزى كۈنلىرى چۈشتىن كېيىن ياكى ئاخشاملىرى زېمىلانكىدا ئىچى نەغمە ـ ناۋا ، بەزمە بىلەن جانلىنىپ كېتەتتى . ئۇرۇش قىلىش ، ئالغا ئىلگىرىلەش توغرىسىدىكى تەلەپلەر بىرئاز ئۇنتۇلاتتى ، بېسىلاتتى ... جەڭچىلەر ئىچىدە دۇتار ، تەمبۇر ، ئىسكىرىپكا ، داپلارنى خېلى ئوبدانلا چالالايدىغان سازەندىلەر ، يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ناخشىچىلار ، چىرايلىق ھەرىكەتچان ئۇسسۇلچىلار كۆپ ئىدى . مۇنداق سازەندىلەر ، ناخشىچىلار كوماندىرلار ئىچىدىنمۇ تېپىلاتتى . يەر ئاستى كۇلۇبلىرىدا جەڭچى ـ كوماندىرلار ئۆزلىرى يازغان «ئازاد جەڭچى» درامىسىنى ، يىگىرمە ـ ئوتتۇز نومۇرلۇق كونسېرتلارنى كۆرسىتەتتى . ھەتتا بىرەر مۇقامنى باشلىۋالسا ، ئۇنىڭ مەشرىپى ، داستانلىرى ، مەرغۇللىرىغىچە رەتلىك ئېيتىلاتتى ، بولۇپمۇ پاكار بويلۇق ، كۆرۈمسىز جەڭچى سازەندە ــ ھوشۇر روزىنىڭ چالغان ئىسكىرىپكىسى ھەممىگە ياقاتتى . ئۇ ئىسكىرىپكا چالغاندا ، كوماندىر ـ جەڭچىلەر خۇددى ئىستىرويدا تۇرغاندەك جىمجىت بولۇشۇپ ھەۋەس بىلەن تىڭشايتتى . مۇڭلىناتتى ، ئىچىدىن ياناتتى ، تولغىنىداتى ... ئۇ ئىسكىرىپكىنىڭ سېھىرلىك تىلى بىلەن جەڭچىلەرنىڭ

ئاتا ـ ئانىسىنى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ، گۈزەل يارلىرىنى يادىغا كەلتۈرەتتى . بەزى جەڭچىلەر ئۇنىڭ مۇڭىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن ، ئۆزى تۇيمىغان ھالدا يىراقتا قالغان يارلىرى تەرىپىدىن يادىكار قىلىنغان تاماكا خالتىلىرىنى ، قول ياغلىقلىرىنى ئىختىيارسىز قوللىرىغا ئالاتتى...

ئاياغلىرىنى ئېغىر يۆتكەپ كېتىپ بارغان گايىت ئىلى ناخشىلىرى ئېيتىلىۋاتقان زېمىنلانكا ئالدىدا ئىختىيارسىز توختاپ قالدى ـ دە ، جەڭچىلەر سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغان زېمىنلانكا ئىچىگە كىردى . ئۇ سورۇننىڭ كەيپىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ، قول ئىشارىسىنى قىلىپ ، جەڭچىلەرنى قوزغىماسلىققا دەۋەت قىلىپ ساز چېلىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى . كۈچلۈك ، ئەۋجىلىك كوچا ناخشىلىرى ئېيتىلىۋاتاتتى :

يارىم ياتىدۇ غەمدە ،
گۈلنىڭ تۈۋىدە نەمدە .
مەن بۇ ياقتا ناخشا ئېيتسام ،
يار كۆيمەمدۇ ئەلەمدۇ .
...

ئاخشىمى قاراڭغۇدا ،
خويما كۆيىدۇ چىراغ .
ناخشا ئېيتسام ئۈنۈم يەتمەس ،
يارنىڭ ئۆيلىرى يىراق .
...

مانا ئەمدى ساز ئۇسسۇل پەدىلىرىگە چېلىندى . شوخ ـ شوخ پەدىلەر ، يېنىك ناخشىلار ، جەڭچىلەرنىڭ مۇڭلۇق خىياللىرىنى ئاللىقاياقلارغا قاچۇرۇۋەتتى . ئىككى جەڭچى ئۇسسۇلغا

چۈشتى، دوست تارتىشلار كۆتۈرۈلدى:

بىز فرونتقا ماڭغاندا،
يار ئىشىكىدە قالغان.
قاچان كېلىسەن يار دەپ،
قارا كۆزىگە ياش ئالغان.

ماناس دەرياسى دەيدۇ،
تاشقىنلايدۇ، ئازلايدۇ.
بىزنىڭ يارنىڭ ئوتلىرى
يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ.

قولۇمدىدۇر مىلتىقىم،
كەلسە دۈشمەن ئاتىمەن.
پىغانىم ئۆرلىگەن چاغدا،
دۇتار قىلىپ چالىمەن.

يەنسخەينىڭ يەرلىرى،
قۇم - شېغىلى كۆپ ئىكەن.
ئاشىنىسىز دېمەڭ ھەرگىز،
ھەممە جەڭچى جۈپ ئىكەن.
...

— دوست، دوست، ئاتاڭ، ئايلانسۇن!...
— قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن!... —
ناخشىغا سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قوشۇلۇپ كەتتى، ئۇسسۇلچىلار تۆتكە، ئالتىگە يەتتى. مانا ئەمدى مەخەت ئىسمىلنىڭ ۋزۋود كوماندىرى ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇ ئۇسسۇلنى

خۇددى قىزلاردەك يېنىك ، نازلىق ئوينايتتى ، كۆزلىرىنى قى
سايتتى ، قاشلىرىنى ئۇچۇراتتى ، بېقىشىپ ئويناۋاتقان ئادەمگە
قاراپ ، مۇرىلىرىنى چايقاپ ئاتاتتى . ئۇ ئېيتىلىۋاتقان قوشاقلار
غا قانائەت قىلماي ، ئۆزى ناخشا باشلاپ ؛ تېخىمۇ نازلىق ئويناشقا
باشلىدى :

مېنىڭ يارىم شۇ تاپتا ،
جىگدىگە يۆلەنگەندۇ .
يۈرىكىمنى كۆيدۈرۈپ ،
نېمىشقا تۆرەلگەندۇ .

بېشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ ،
قىرىنى بۇزۇۋەتمە ،
مەن يارىمەن يېقىندا ،
ئۈمىدنى ئۈزۈۋەتمە .

كۈلكىلەر ، چاقچاقلار ، دوست ـ تارتىشلار ، چاۋاكىلار تې-
خىمۇ كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى . مەخەت كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇ-
رۇپ شۇنچىلىك كۈلۈپ ئويناۋاتاتتىكى ، ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن
چىشى ئۇسسۇلغا چۈشكەندىن تارتىپ ، ھازىرغىچە پارقىراپلا
تۇردى .

شۇنىڭدىن كېيىن باتالىيون كوماندىرى گايىت ھوشۇر روزد-
نىڭ يالغۇز ئىسكىرىپكا چېلىپ بېرىشىنى ئۆتۈندى . ئىسكىرىپ-
كىنىڭ يۈرەكنى تىترەتكۈچى يېقىملىق ساداسى ھەممىنى تەر-
تىپكە چاقىرىپ ، بىر خىل تىنچلىقنى ياراتتى . بىراق ، گايىت-
نىڭ كۆڭلىدىكى تۇتەپ يېنىۋاتقان ئازاب تېخىمۇ ئۇلغىيىپ
كەتتى .

زېمىلانكىدىكى كۆڭۈللۈك بەزمە تاكى كەچكى تاماق سىگنا-

لى چىلىنغۇچە داۋاملاشتى .

× × ×

ھەربىي تۇرمۇش ئىچىدىكى تىنچ چاغلار ، غەلىبىدىن كېيىنكى ئۇقسىز كۈنلەر ئادەمنى ھەر خىل ئويلارغا سالىدۇ ، كۆزلەر قارا چاچلىق ، قارا كۆزلۈك قىزلارنى ئىزدەيدۇ ، قاچاندۇ بىر چاغلاردا ئۇلاردىن گۈپۈلدەپ كەلگەن بىر خىل پۇراق قايتا پۇرالغاندەك زېرىككەن جەڭچىنىڭ نېمىگىدۇ ، بىر نېمىگە ئىنتىلىۋاتقان نەپسىنى غىدىقلايدۇ ، ئۇ شېرىن تۇيغۇلارغا چۆمۈلىدۇ... مەخەتتە بۇگۈن يەنە شۇنداق ھېس ـ تۇيغۇلار قوزغالدى . زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرالماي ، سىرتقا چىقتى . قارىياغاچلىق ئىچى جىمجىت ۋە كۆڭۈلسىز تۇيۇلدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ يادىغا چالا ـ پۇچۇق كۆرگەن يەڭگىسىنىڭ سىڭلىسى كەلدى . دادىسىنىڭ ئۆيلەپ قوياي دېسە ، ئۇنىمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى . ئۇرۇش باشلىنىپ قېلىپ ، بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالغانلىقىغا ، يىگىتلىك قۇرامىنىڭ ئايالسىز ئۆتۈۋاتقانلىقىغا ئۆكۈندى . بىراق ، ئۇنىڭ ئويىچە ، بۇ يەردىمۇ تەشنالىقىنى قاندۇرغىلى بولاتتى . ئۇرۇشتا باتۇر بولغىلى بولىدىكەنۇ ، بۇ ئىشنىڭ نېمىشقا ئېپىنى قىلغىلى بولمايدىكەن ؟ !...

ئۇ شۇنداق ئارزۇلۇق ، تاتلىق خىياللار ئىلكىدە تولغىنىپ تۇرغان چېغىدا ، تۆۋەن تەرەپتىن — باتالىيون شتابى تەرەپتىن رەيھان چىقىپ كەلدى .

— جۇرۇڭ ، ئەتراپنى ئايلىنىپ كېلىمىز ، — دېدى ئۇ رەيھان يېقىن كەلگەندە .

رەيھان توختىدى :

— قەيەرنى ئايلانغىلى كېلىۋاتىدۇ ، بۇگۈن پەيزىڭىزگە كېلىپ قالغان ئوخشىمامسىز ؟

— ھەممە ۋاق پەيزىمىز بار بىزنىڭ ، كۆڭلىمىز خالىغان يەرنى جۇرۇڭ...

— كۆڭلىڭىز كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ - دە .

— ھەئە ، ئاشۇ دۆڭلۈكلەرگە كۆتۈرۈلۈۋاتىدۇ ، — ئۇ قولى بىلەن قارىياغاچلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكار - پاكار دۆڭلۈكلەرنى كۆرسەتتى .

— ئېگىزلىكتە نېمە قىلىمىز مانا مەن مەيەردە دېگەندەك ، ئوينىساق يەر جىققۇ ؟

مەخەت ئۈمىدلەندى :

— ئەمىسە ، سىز باشلاڭ ، مەن تەييار .

— زېمىلانكىغا كىرىمىز... يا باتالىيون شتابىغا ، ئۇ يەرنى ئاددىي كۆرسىڭىز پولك شتابىغا كىرىمىز ، سىز ناخشا ئېيتىسىز ، مەن چاۋاك چالىمەن ، گايتكام ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ...

مەخەت ئۆزىنى رەيھانىنىڭ مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ قالدى - دە ، تەنە بىلەن :

— سىز چاۋاك چېلىپ تۇرۇڭ ، مەن ھېلى كىردىمەن ، — دەپ يۈزىنى ئۆردى .

مەخەتتە قوزغالغان ھېسسىيات ئۇنى تىنچ قويمىدى ، ئاخىرى قىزلار زېمىلانكىسىغا ئېلىپ كىردى . زېمىلانكا ئىچىدە ھەجەر يالغۇز ئولتۇرۇپ ، ياغلىق توقۇۋاتاتتى . ئۇ مەخەتنى كۆرۈپ قىزىرىپ كەتتى ۋە ياغلىقنى يوشۇردى . مەخەت بىر ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلىپ ، ھەجەرنى كۈلدۈردى ، ئۇنى سىرتقا ئېلىپ چىقتى .

— زېرىكمىدىڭىزمۇ ؟

— شۇنداق زېرىكتىم .

— جۇرۇڭ ئويناپ كېلىمىز ، مەنمۇ ئىنتەك زېرىكتىم .

— نەگە بارىمىز ؟

— ئاۋۇ دۆڭلۈكنىڭ كەينى شۇنداق قېلىن قارىياغاچلىق ،

ئاجايىپ چىرايلىق دەڭا...
— مېنى جىنلىققا ئاپارماڭ يەنە؟
— جىنلىققا ئاپىرىمەن، ئىتنىڭ ئۆلۈكىدەك سېسىپ
يۇرۇۋېرەمدۇق بۇ يەردە، كۆڭلىمىز نەگە كەتتى، بىزمۇ ياشلى-
قىمىزنى يارىتايلى - دە، كۆڭلىمىز ياشلىقنى رازى قىلىمەن
دەيدۇ، بىز بولساق، توختاپ تۇر، ئاز قالدى، دەپ ئۆزىمىزنى
ئالدايمىز، ياشلىق توختاپ تۇرمايدۇ - دە، گۈل دېگەن ئېچىل-
دۇ، توزۇيدۇ، كېيىن پۇشايمان قىلساق ئورنىغا كەلمەيدۇ.
ھېلىمۇ نوۋەر چېغىمىز ئىس - تۈتەكلەر ئىچىدە ئۆتۈۋاتىدىغۇ،
كۆڭلىمىز يايرىغۇدەك ئىشنى نېمىشقا قىلالمايمىز، ئاشۇ گۈزەل
يەرلەرگىمۇ بارالامدۇق ...
ھەجەرنىڭ ھېسسىياتى قوزغىلىپ قالدى، مەختەتنىڭ ھېس-
سىياتلىق گەپلىرىدىن كۆڭلى ئېرىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن كېتىد-
ۋەردى ۋە بوك قارىياغاچلىق ئىچىگە يېتىپ كەلدى.
— ئۇھ ... دېدى قىز قارىياغاچقا يۆلىنىپ، —
نېمىدېگەن چىرايلىق يەر - ھە؟... ئۇنىڭدا شېرىن ھېس -
تۇيغۇلار قوزغىلىپ، كۆزلىرى خۇمالاشتى...
— قاراڭ، مانا مۇشۇنداق يەرنىڭ پەيزىنى سۈرەلمەيمىز،
بىز ياغاچ ئادەممۇ، — مەختەت ھەجەرنىڭ قولىنى تۇتتى - دە،
ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇشقا تاس قالدى... قىز قولىنى تارتىۋالماق-
چى بولغانىدى، بىراق مەختەت بىردىنلا ئۇنى چىڭگىدە قۇچاقلى-
ۋالغانىدى.
— ۋىيىەي... بۇ نېمە قىلغىنىڭىز...
قىز ئۆزىنىڭمۇ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى دەررۇ بىلەلمەي قال-
دى. مەختەت: قىز ئەمدى يېرىم بىھۇش بولۇپ، بېشىنى كۆك-
سۈمگە قويىدۇ، دەپ ئويلاپ، لېۋىنى ئۇنىڭ لېۋىگە ئاپارغان-
دى، قىز ئىتتىكلا يۈزىنى ئۆرىدى، مەختەتنىڭ ئوتتەك قىزىق
لېۋى ھەجەرنىڭ بوينىنى سۆيۈۋالدى، شۇھامان ئۇنىڭ يۈزلىرى-

گە ، كۆزلىرىگە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى ئوقچۇپ چىقتى ـ دە ، قاتقان قوللىرى بىلەن مەختەتنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى .
— ئايىنىپ قالدىڭىزمۇ !... مېنى شۇنىڭغا باشلاپ چىققان‌ىمىدىڭىز ؟ ئۇياتسىز !... كوماندىرغا ئېيتمىغىنىمدى كۆرۈڭ...

ھەجەر ئالدى ـ كەينىگە قارىماي ئىتتىك ماڭدى .

مەختەت خۇددى تاياق يېگەن ئىتتەك ياۋاشلاپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ يۇگۇرۇپ كېتىپ بارغان قىزغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئاستا لەۋلىرىنى يالىدى . گەرچە ئۇ ھەجەرنىڭ بويىنىنى سۆيۈپ قالغان بولسىمۇ ، لېۋىدە شۇ سۆيۈشنىڭ لەززىتى قالغانىدى . بىراق ، تەشنالىقىنىڭ قىلچە قانمىغانلىقىغا ئىچى ياندى... ئۇ قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئۇزاق ئولتۇردى ھەم ئۆزىنى جىملەشكە باشلىدى : ھە ، مېنىڭ ئالدىراقسانلىقىم ، نەپسىمنىڭ ئىتتىكلىكى... ئۇ دۈشمەننىمىدى قېچىپ كېتىۋىتىپ... قۇرغۇيدەك بالىنى قولدىن چىقىرىپ قويدۇم ـ دە ، يەنە ئازراق ئەركىلەتكەن بولسام ، سېغىنغان قىز مەست بولماسمىدى ، ئۇ چاغدا... — ئۇ ھۇزۇرلۇق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، يېگىلا تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى ـ دە ، ئۇتتۇرۇۋەتكەن قىمارۋازدەك غەمكىن ماڭدى . زېمىلانكىسىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن ، بىردىنلا جالاقلاپ تىترەپ كەتتى : كوماندىرغا چاققان بولسا نېمە دەرمەن ؟ كوماندىرنىڭ كۆك كۆزلىرى يېنىپ كەتسە ، ئۇ تومىيالقىغا بەرداشلىق بېرگىنى بولامدۇ ؟... ئۇ قورقۇپ قالدى ، شۇنداق قورقۇش ، ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۈچ كۈننى ئۆتكۈزۈۋەتتى . لېكىن ، ئۇنى ھېچكىم باتالىيون شتابىغا چاقىرتمىدى ، دېمەك چاقماپتۇ ـ دە ، ئۇنى يەنە چېكىپ باقاي دېسە ، بىراق ئۇنىڭ قاپىقىدىن قار ياغقاندەك تۇتۇلۇپ يۈرىدۇ . مەختەت تۆتىنچى كۈنى ئۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى ئۇنتۇپ كەتتى . بىراق ، شېرىن خىياللار ، ئارزۇلار ئۇنتۇلمى-

دى ، شىخۇغا يەنە كىرىپ چىقىشنى ئويلىغۇپىدى ، ئۆتكەندە كى-
رىپ ئويناپ تۆت سائەت كېچىكىپ چىققانلىقى ئۈچۈن يىگىرمە
تۆت سائەت قاماقتا ياتقانلىقى ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنىڭدىن يالتاي-
دى . يالتايمىسىمۇ ئەمدى رۇخسەت بەرمەيتتى .

مەخەت ھەمشىرە قىزلارنى ئىسكەپ بىرنەچچە كۈننى ئۆتكۈ-
زۈۋەتتى ، تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى . بىر كۈنى مەش مەيدا-
نىدا نادەمگە مۇنداق دېدى :

— ئاڭلامسەن بىر گېپىم بار ؟

— نېمە گەپ ؟

— كۆڭۈلنى يايرىتىدىغان گەپ .

— يايرىتايلى .

ئۇ نادەمگە يېقىن كېلىپ پىچىرلىدى :

— تۆۋەندە يالغۇز جاڭزىدا بىر قىز بار ، ئايجامال دېگىنە ،
ئويناپ كېلىمىز...

— يەنە ئاۋاقتىدا ياتقۇلۇق كەلدىمۇ ؟

— كىم كۆرەتتى ، ئەخمەق .

— بۇرنۇڭغا سۇ كىرمەيدىغان نېمىكەنسەن .

— مەيلىڭ تارتمىسا مەيلى ، ئۆزۈم بارىمەن ، — ئۇ
ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۇركىدى .

نادەم يۇقىرىلاپ كەتتى . نېرىدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئول-
تۇرغان ۋارىسجان ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى - دە ، مەخەتنىڭ ئويناپ
كەتكەن كۆزلىرىگە قارىدى :

— نادەمگە نېمە دېدىڭ ، ئاڭلاپ قالدىمغۇ ؟

— قويە ، ئۇ قورقۇنچاقنى ، ئويناپ كېلىمىز دېسەم شەلە-
لە - پەلەلە دەيدۇ .

— قەيەردە ئوينايمىز ؟ — سورىدى ۋارىسجان .

— سەنمۇ بىر ئۆپكەڭ يوق نېمە... قېرىپ قېلىۋاتامسەن ؟

— نادەمگە دېگىنىڭنى دەپ باقامسەن ؟

مەخەت چارلاشقا چىققاندا، يالغۇز جاڭزىدا زىلۇا بويلۇق، قارا كۆزلۈك بىر قىزنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى، قىز ئۇنىڭغا پىشقان ئىككى دانە تۇخۇم بەرگەنلىكىنى، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆلەمەن قېرىلار ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

— شۇنىڭ بىلەن ئويناپ كېلىمىز، — دېدى ئۇ، — يامىنىغا كەلسە، بىز ئىككى…

ۋارىسجانمۇ داجىدى:

— بولمايدۇ، ھەربىي ئىنتىزام تۇرسا…

— ئىنتىزامىڭ نېمە قىلىدۇ؟

— ئاتىدۇ!

— كۆرسە ئاتىدۇ، كۆرمىسە، نېمىنى ئاتىدۇ، بۇ يەردىن يىراق، ئازادە يەر تۇرسا!

— مۇنداق ئىشقا سايە قىلما، مەخەت.

— گومىنداڭدىن قورقمىغان، كىچىككىنە ئىشتىن قورۇقۇۋاتقىنىنى… — دېدى مەخەت غودۇڭشىپ.

ئاخىر ئۇ جاڭزىغا ئۆزى يالغۇز بېرىشقا قارار قىلدى.

ئونىنچى باب

— جانابىي ئوفىتسېرلەر ، مەن ئۆلكىمىزنىڭ يېقىنقى سىياسىي ، ھەربىي ئەھۋالىدىن ھەر بىرىڭلارنى خەۋەردار قىلماقچىمەن ، يېڭى ۋەزىيەتتىكى ۋەزىپىلەرنى مۇھاكىمە قىلماقچىمەن ، بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ، ئافۇجۇشى (مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان) قاتارلىق كىشىلەر ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ، ھەدەپ ئەدىگىلى تۇردى . ئۇلار ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنى ئۆزلىرىنىڭ نىيەتلىرىنى ئاشكارا سۆزلەيدىغان مەكتەپكە ۋە شۇ رەزىل نىيەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان ، تارقىتىدىغان مۇھىم ئورۇنغا ئايلاندۇرۇۋالدى . ئۇلار ھەمىشە بىر توپ ئادەمنى نامايىش قىلىشقا ، بىتىم روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇشنى باھانە قىلىپ ، يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەلەپ قويۇشقا ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ ... كىشىگە ئەلەم قىلىدىغىنى شۇكى ، جاڭ جۇشى (رەئىس جاڭ جىجۇڭ) تىنچلىق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ ، ئەخمەتجاننىڭ بەزى يولسىز تەلەپلىرىنى ماقۇل كۆردى ، ئۇنىڭ قەشقەرنىڭ ۋالىيلىقلىقىغا ، تۇرپاننىڭ ھاكىملىقىغا كۆرسەتكەن نامزاتىغا قوشۇلدى . ئائىلاشلارغا قارىغاندا ، ئۇنى تالانتلىق ئادەم ئىكەن دەپتۇدەك ، تېخى لىيۇ مېڭشۇجاڭغا① : راستچىللىق قىلغاندا ، مېنىڭ ئورنۇم يۇقىرىدىن بەرگەن ، ھوقۇق بىلەن ئىمتىياز بىلەن كەلگەن ئورۇن ، ئەخمەتجان شۇنچىلىك تالانتلىق ئادەم-

① لىيۇ مىشۇ جاڭ — لىيۇ مىڭچۈەن — غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى ، قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان .

كى ، مېنىڭ ئورنۇم ئۇنىڭغا بوشلۇق قىلالمىدى دەپتۇ . بۇ نېمىدېگەن بىمەنىلىك !...

— بۇ تەسلىمچىلىك !...

— ئۆزىنى - ئۆزى كاچاتلاش !...

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ ئازادە زالىدا ئېچىلىۋاتقان يىغىندا قوماندان گېنېرال جاڭنىڭ سۆزلىگەن بۇ سۆزى ئۇزۇن ئۇستەلنىڭ ئىككى يېقىدا ئولتۇرغان دىۋىزىيە ، بىرىگادا كوماندىرلىرى باش شتابىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ئارىسىدا زور غۇلغۇلا قوزغىۋەتتى ، ئۆزئارا پاراڭ ، ۋاڭ - چۇڭ ، قايناشلار كۆتۈرۈلدى . گېنېرالنىڭ كۆتكىنى شۇ ئىدى .

قوماندان ئۇلارنى تىنچلىنىشقا چاقىرىپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— بىز سەگەكلىك بىلەن شۇنى كۆرۈشىمىز كېرەككى ، ئەخمەتجان قاتارلىقلار بىزنىڭ قارىمىقىمىزدا تۇرۇۋاتقان يەتتە ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىرىنى ، ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنى قايتا سايلاش باھانىسى بىلەن ، ئۆز ئادەملىرىنى قويۇشنى ، تېخى قەشقەر ، ئاقسۇلاردا مىللىي قىسىم تۇرغۇزۇشنى قەستلەۋاتىدۇ...

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ گېنېرال ۋەن ، — يەتتە ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىرى ، ھاكىملىرىنى ئۆزگەرتىپ سايلاش بىتىم روھىغا ئۇيغۇنغۇ ؟

قوماندان ئۇنىڭغا شۇنداق دەھشەتلىك ئالايدىكى ، سوئال سورىغۇچى كۆزىنى دەرھال ئۇنىڭدىن ئېلىپ پەسكە قارىدى ۋە تىترەپ كەتتى . ئۇ ئالتايدا مىللىي قىسىمغا تەسلىم بولغان گېنېرال بولۇپ ، بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ، ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنىدى ، ئۇ ، قوماندان ئاشۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى پېشانىسىگە قويارمۇ ، دەپ قورقۇپ ئەنسىرىدى ، بىراق ئاچالدىكى ئۇرۇشتا قىسىملىرى تارمار قىلىنىپ ئۆزى ئارانلا قېچىپ كەلگەن گېنې-

رال شى پىلاڭ ۋە تاتۇق كوماندىرلارنىڭ شۇ ئۇستەلدە ئولتۇرغان-لىقىغا كۆزى چۈشۈپ، كۆڭلى بىرئاز ئىمىن تاپتى.

— ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭ، — دېدى قوماندان قولىنى قاتتىق سىلكىپ، — بۇنىڭغا يول قويساق، بىز بۇ يەردە قانداق پۇت تىرەپ تۇرالايمىز؟... گۆرىمىزنى كولاپ قويامدۇق يا؟ — ئۇ قاپىقىنى تۈرگىنىچە ھەممىسىگە بىر قۇر نەزەر تاشلاپ، ئاندىن سۆزىگە كۆچتى، — ئافۇجۇشى تۇرپانغا ھاكىم قىلىپ قويغان ئابدۇراخمان مۇھىتى ھەدەپلا ئەدىگىلى تۇردى. بىز ئىگىلىگەن ئەھۋاللارغا قارىغاندا، ئۇ خۇددى ئىلمىدىكىدەك قورالىق توپىلاڭ ھەرىكىتىگە ئۆتكەن، ئۇ ئىلمىدىن شۇنچە يى-راق يەردە تۇرۇپ نېمانچىلا جۇرئەتلىك بولۇپ كېتىمدۇ؟ كىم كۈچ بېرىۋاتىدۇ؟ ئۇنىڭ كەينىدە كىم بار؟ ... — گېنېرالنىڭ ئاچچىقى بىلەن قويغان سوئالىدىن يىغىن ۋەھىمىلىك تۇس ئال-دى، ئۇ خۇددى ئولتۇرغانلار بىلەن ئېلىشىۋاتقاندەك كۆزلىرىنى ئالايتىپ، يەنە ھەممىسىگە بىر قۇر قاراپ چىقتى، ئۇنىڭ گۆ-رەنلىرى كۆپكەندى، قاتاردىكىلەرنىڭ بىرسى ۋارقىرىۋەتتى:

— ئىلى تەرەپتىن ھۆكۈمەت تەركىبىگە كىرگۈچىلەر، تىنچ ياتقىنى يوق!

— ئەلۋەتتە، — دېدى گېنېرال دەرھاللا، — ئۇنىڭ كەينىدە ئادەم بار، ئەخمەتجاننى قورال بەرمىدى، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ ئۇ كۆزدىن كەچۈرۈش باھانىسى بىلەن تۇرپانلارغا بېرىپ، نېمە شۇملۇقلارنى قىلمۇاتقانلىقىنى كىم بىلمەي-دۇ؟ ا... ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا ياتقان قىسىملار-نىڭ رازۋېدكىچىكلىرىنى ئۇرۇمچىگە كىرمىدى، دەپ كىم ئېي-تالايدۇ؟ تۇرپانغان بارمىدى دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟...

قوماندانىنىڭ بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرى يىغىندىكىلەرنى گويا ئالدىدىكى ئۇزۇنچاق ئۇستەلنىڭ ئاستىغا ھېلىلا پارتلايدىغان بومبا كۆمۈپ قويغاندەك قورقۇنچ ۋە ئەندىشىگە سالدى، ئۇلار

چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن بىر ـ بىرىگە بېقىشتى...
— شۇڭا ، — دېدى ئۇ ، — ئۇچ ۋىلايەتنىڭ قوزغىتىشى-
نى تارمار قىلىش ، رەزىل نىيەتلىرىنى يىمىرىپ تاشلاش كې-
رەك ! بۇ ئىشتا بىزنىڭ ئۇسۇلىمىز — ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشى-
نى قورۇش ، بۆلۈپ ـ پارچىلاپ تۇگىتىش ئۇسۇلى بولۇشى
كېرەك ، بۇ بۇرۇندىن تارتىپ ئۇنۇم بېرىۋاتقان ئۇسۇل ! شۇ
چاغدىلا بىز بۇ يەردە بامبۇكتەك ياشىرىپ تۇرالايمىز .
شۇنىڭدىن كېيىن گېنېرال ، ئۇرۇمچىدە ئىلى تەرەپنى
قوللاپ ، ئۆزلىرىنى تىللاپ ـ قارغاۋاتقان مەخپىي تەشكىلاتلار-
نىڭ بارلىقى ، ئۇلارنى تېخىچە قولغا چۈشۈرەلمەيۋاتقانلىقى ۋە
ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى دېگۈدەك نۇرغۇنلىغان تەشۋىقات ۋەرەقلىرى-
نىڭ تارقىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقى ، بۇ تەشۋىقاتنىڭ پۇقرالارنى ھەتتا
بەزى ھۆكۈمەت ئادەملىرىنى ، ئەمەلدارلىرىنى ئازدۇرۇۋاتقان-
لىقى ، ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ بۇنى ئاستىرتىن قوللاپ ـ
ئالقىشلاۋاتقانلىقىنى بايان قىلىپ ئۆتتى ۋە مۇنداق دېدى :
— خوش ، بىتىم ـ بىتىم دەپ بۇ شۇملۇققا يول قويسالىڭ
بولامدۇ ؟ قوزغىلاش جەنۇبىي شىنجاڭ ، بولۇپمۇ قەشقەردە كۈچ-
لۈك ، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇممۇ ئەدەۋاتىدۇ ، كىشىلەر قىزىل
دوپپىلارنى كىيىشىپ ئاشكارا ھالدا ئىلىلىقلارنى قوللاۋاتىدۇ .
بىز ئۇ يەرلەردىن خاتىرجەم ئەمەس ، ئۇ يەرلەردىن كەلگەن
كوماندىرلار مۇنداق قوزغىلاشلارنى نۇرغۇن پاكىتلار بىلەن ئىسپات-
لالايدۇ . دېمەك ، تاقابىل تۇرۇشمۇ تەس . چۈنكى ، سىلەرنىڭ
خەۋىرىڭلار بار ، مەركەزدىن ياردەم سورىدۇق ، تانكا پولكلىرى ،
زەمبىرەكچىلەر قىسىملىرى ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىل-
دۇق ، بەرمىدى . ئۆزىمىزنىڭ بولسا ، بەدىنىمىزنىڭ بىر قىسمى
يارا بولدى ، پالەچ بولدى ، قالغان يەرلىرى تېخى قىچىشىۋاتى-
دۇ... ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۆتكەندە ئېيتقىنىمدەك ، ھازىر بۇ كەڭرى
زېمىننىڭ ھەممە يېرىگە ئوت تۇتىشىپ كەتتى ، نېمە قىلماق

كېرەك ؟

سوئال جىددىي قويۇلدى ، ھەممىنى ئويلاندۇرۇشقا ، جاۋاب ئىزدەشكە مەجبۇر قىلدى ، ئەلۋەتتە ئويلىماي بولمايتتى . دۈچ كېلىۋاتقان بۇ قىيىن چىگىشلىكلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدىمەي بولمايتتى . ئۇلار بېشىنى سالدى .

— مېنىڭچە بىرلا يول بار ، — دېدى گېنېرال ھەممە-نىڭ كۆڭلىدىكى ئېغىر تۇمانلارنى تارقىتىپ ، — ئۇ بولسىمۇ غۇلجا تەرەپنى ئاساسەن ئوسمان ئارقىلىق پارچىلاش . «سپار-تاك» نى ھەممىمىز ئوقۇغان ، ئىنوماي — سپارتاكنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ئەڭ جەڭگىۋار لەشكەر باشلىقلىرىنىڭ بىرى ئىدى . ئۇ تېبىدا ئۇنى قولغا كەلتۈرۈپ سپارتاكنىڭ شۇنچە قۇدرەتلىك قوشۇنلىرىنى ئىچىدىن پارچىلاپ - بۆلۈپ تۈگىتىۋەتتىمغۇ ، شۇن-چىلىك ئىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەمدۇ !...

گېنېرالنىڭ سۆزىدىن كېيىن يەنە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . بۇ سۆزلەر يېڭىلىق ئىدى . شۇڭا ، كوماندىرلاردا ئالاھى-دە قىزىقىش پەيدا قىلدى ، ئۇلار ھاياجانلىنىپ ئورۇنلىرىدا ئولتۇرالماي قالدى ، بىر - بىرىگە بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ گۇدۇڭلاشتى ... ئوسمان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ، غۇلجا تەرەپتىن ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا قويۇلغان ئادەم تۇرسا ، يەنە شۇ ئارقىلىق قانداق پارچىلاپ تۈگىتىدىغاندۇ ؟ بەزى ئاڭلى-غان مىش - مىش گەپلەر راستمۇ يا ؟ ئۇرۇش مەزگىلىدە «ھاپ» نى «قاپ» قىلىدىغان خەۋەرلەر نۇرغۇن بولىدىغان ، بۇمۇ شۇنداق ئەپقاچتى گەپمىكىن ياكى بىرەر ئاساسى بار-مۇ ؟... كوماندىرلاردا ھاياجان ، جانلىنىش كەيپىياتى كۆتۈرۈ-لۈشكە باشلىدى ، ئۇلار يا پىكىر بايان قىلىشنى ، يا جىمجىت ئولتۇرۇشنى بىلەلمەي قالدى ، بۇ قۇلاققا خۇش ياققۇدەك يېڭى-لىق بولسىمۇ ، ئۆز كۆز قاراشلىرىنى سۆزلەشكە ئاساسىز ئىدى . شۇڭا ، قوماندان جاڭنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

مەجلىس زالىدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . جىمجىتلىق بۇ مەجلىس زالىدىلا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقىنى يوق ، پۈتۈن ئۇرۇمچى شەھىرىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى ، شەھەر قاتتىق ئۇيقۇدا ، پەقەت ناگان ـ ناگاندا ئاڭلىنىپ قالغان ئوق ئاۋازلىرى ، قەيەرلەردىدۇ ـ ھاۋشىۋاتقان ئىتلارنىڭ ئاچچىق ئۈنى بۇ جىمجىتلىققا چۆككەن كېچىگە سىرلىق تۈس بېرىپ تۇراتتى . بۇنداق سىرلىق كېچىلەرنىڭ زەھەردەك ئاچچىق تەمىنى تالاي قېتىم تېتىيدىغان كوماندىرلار ، شۇ تاپتا ، ئۇ كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇپ ، گېنېرالنىڭ سىزلىق گېپىنىڭ مەنىسىنى تېززەك ئېچىپ بېرىشنى كۈتمەكتە ئىدى .

گېنېرال ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چېيىدىن ئىككى يۇتۇم ئىچتى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى :

ـــ بۇنداق دېيىشكە ئاساسىمىز بار ، ـــ دېدى ئۇ كۇلۇمسىرەپ ، ـــ سىلەرنىڭ خەۋىرىڭلار بولماسلىقى مۇمكىن بىتىم ئىمزالىنىپ ، كۆپ ئۆتمەي ئوسمان گوچۇڭ ئارقىلىق رەئىس جاڭ جىرجۇڭ بىلەن كۆرۈشۇش ئۇچۇن ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتتى . ئوسماننىڭ ۋەكىلى ئۇنىڭ بىر پارچە خېتىنىمۇ ئالغاچ كەلگەن ، رەئىس جاڭ جىرجۇڭ ئېھتىيات قىلىپ ، ئوسماننىڭ ۋەكىلىنى ئەخمەتجان ، بۇرھانلار بىلەن بىرلىكتە قوبۇل قىلدى .

قاتاردىكى كوماندىرلارنىڭ بىرسى غودۇڭشىدى :

ـــ نېمانچە ئېھتىيات قىلىدىغاندۇ… شۇنچىمۇ يول قويغىلى بارمۇ ؟… مۇنداق يول قويىۋەرسە ، ئاخىرقى نۆۋەتتە ئۆزىمىز بەرباد بولىمىدۇق……

ـــ شۇنداق ، ئېيتقىنىڭىز توغرا ، ئۇلار توغرۇلۇق خىيالدا بولۇش بەرباد بولۇش دېگەن گەپ ، ـــ گېنېرال ئۆز سۆزىگە كۆچتى ، ـــ خەتتە مۇنداق دېيىلگەن : «قازاقلارنىڭ ئۇرۇمچىدىكى نوپۇزلۇق ئادەملىرى ئالتايغا قايتۇرۇپ بېرىلسە

ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلىنسا ھەم چېگرىدا تۇرۇشقا قوشۇن ئەۋەتىپ بېرىلسە...» بىز بۇنىڭدىن ئىلى تەرەپ بىلەن ئوسمان ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ بارلىقىنى سېزىۋالدۇق.

كوماندىرلار جانلاندى ۋە خەتنىڭ مەزمۇنىنى تەھلىل قىلىشىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن سۆزلەپ كېتىشتى:

ــ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلا ئەمەس، ئۇلار ھازىر تامامەن قارىمۇ قارشى مەيدانغا ئۆتۈشۈپ بوپتۇ.

ــ نوپۇزلۇق ئادەملەرنى سورىشى ئىلى تەرەپكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن كۈچ توپلاشنىڭ كويىغا چۈشكەنلىكى...

ــ بىزدىن مەدەت تىلەشنىڭ ئۆزى ــ ئۇلاردىن چەك ـ چېگرىنى ئاللىقاچان ئايرىۋالغانلىقى.

ــ ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت ئاساسى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىقتىسادىي تەرەپتىن كەڭ قوللۇق بىلەن يۆلەش كېرەكتە!...

ــ بىز قىلالمىغان ئىشلارنى ئەمدى ئۇلارنىڭ قولى ئارقىلىق قىلىشقىلى بولىدۇ، «ئوغرىلار» بىزنىڭ ئوتتۇز مىڭغا يېقىن ئەسكىرىي كۈچىمىزنى يوقىتىۋەتتى. مېنىڭچە بولغاندا ئوسمانغا قانچىلىك بولسىمۇ، ياردەم بېرىش كېرەك، ئىلھام بېرىش كېرەك. چۈنكى، ئۇ بىز قىلالمىغان ئىشنى قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ، ئۇ قىلالايدۇ. ئۇنىڭغا پۈتۈن ئالتايدىكى كىشىلەر ئەگىشىدۇ، ئۇ جۈرئەتلىك، قەھرىمانلىق بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغان ئادەم، شۇڭا ئۇ «باتۇر» ئاتالغان، زىيانلىرىمىزنى ئۇ ئارقىلىق تولۇقلىۋېلىشىمىز مۇمكىن، ــ دېدى گېنېرال ۋە كوماندىرلىرىنىڭ كەيپىياتىغا ــ ئۆز سۆزىنىڭ، بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرىنىڭ ئۇلارغا قانداق تەسىر قىلىۋاتقانلىقىغا سەپسالدى، ــ ئوسماننىڭ ۋەكىللىرى قوبۇل قىلىشقا ئېيتالمىغان سۆزىنى، قوبۇل قىلىشتىن كېيىن، ئايرىم، ئاغزاكى ئېيتتى: بىزدىن قورال ـ ياراغ سورىدى، ــ دېمەك، ئەمدى ئوسمانغا

تامامەن ئىشىنىشكە بولىدىكەن ، — دېدى كوماندىرلاردىن بىرى ئىشەنچ بىلەن .

— لېكىن ، باشقىچە قاراشمۇ بار ، — قوماندان ئەمدى ئازادە ئولتۇرۇۋېپ جىددىيلەشمەي سۆزلىدى ، — بىز ئۇلارنىڭ زىددىيىتىدىن تولۇق پايدىلىنىپ ، ئۇلارنى تامامەن بۆلۈپ پارچىلاشنى ، ئوسمانىنىڭ قورال ـ ياراغلىرىنى ۋە باشقا لازىمەتلىكلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تولۇقلاپ بېرىشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇق...

— ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك !

— ئايانماي زامانىۋى قوراللارنى بېرىش ، ھەربىي مەسلىھەتچىلەرنى ئەۋەتىش ، بەلكى قوشۇن يۆتكەپ بېرىش كېرەك !

— مۇنداق پايدىلىق ئامىلنى بىز قانچە كۈچەپمۇ تۇرغۇزالمايمىز ، بۇنى غەنىيمەت بىلىپ ، دېگەنلىرىدىن ئوشۇق بېرىش كېرەك !...

گېنېرالنىڭ سۆزى ماقۇللىنىپ ، ئالقىشلىنىپ تۇردى .

— بىراق ، رەئىس جاڭ جېجۇڭ بەك ئېھتىياتچان ئادەم ، ئۇ : بىتىم يېڭىلا ئىمزالاندى ، ئىلى تەرەپ بىلىپ قالسا ، سۈركىلىش بولۇپ قالارمىكىن ، دەپ ئەنسىرەپ تۇرۇۋالدى .

— بۇگۈنكى يىغىنغا رەئىس جاڭ جېجۇڭ قاتناشقان بولسا ، ياخشى بولاتتىكەن ، — دېدى كوماندىرلاردىن بىرسى .

— ئۇمۇ ھەربىي ئادەم ، «بولمايدۇ !» دەپ بىرلا بۇيرۇق بىلەن توختىتىپ قويسا ، قانداق قىلىسىز ؟ بۇيرۇقتىن يېنىش قىيىن ـ دە ، بىراق بىزمۇ نۇرغۇن دەلىللەرنى كۆرسەتتۇق . پۈتۈن شىنجاڭدا ۋەزىيەتنىڭ نېمە ئۈچۈن پايدىسىز بولۇۋاتقانلىقىنى ، ھەتتا قورقۇنچلۇق بولۇۋاتقانلىقىنى ، بۇ پايدىلىق ئامىلدىن پايدىلىنىشنىڭ ئىستىقبالىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق ئىكەنلىكىنى سۆزلىدۇق...

تاتۇق كوماندىر گېنېرالنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ چىقتى

— ئۇلارنى ئۆزئارا ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇپ، پۇختا تەييار-لىق قىلمىشىمىز، ئۇبدان ھالسىرىغاندا، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆت-سەك، ئۇلارنى جىمجىت قىلىۋەتكىلى بولىدۇ، مۇشۇ يۈتكىلىشلا بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزنى جەزمەن يورۇتىدۇ، — دېدى ئۇ.

— ئاخىر رەئىس جاڭ جۈجۈڭ دېگەنلىرىمىزگە مۇۋاپىق دەرىجىدە كۆڭۈل بۆلدى: ئازراق قورال - ياراغ، ئوق - دورا، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىدىن بېرىشىمىزنى ئېيتتى. بىراق، بۇ خىزمەتنى قەتئىي مەخپىي ئىشلەش، ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ بىلىپ قال-ماسلىقىنى قاتتىق تاپىلىدى.

يىغىندىكىلەرنىڭ بۇ خۇپىيانە ئىشلىنىۋاتقان ئىشلاردىن ھەر ھالدا كۆڭلى ئىمىن تاپتى ۋە ئەكىرىپ قويغىلى خېلى بولغان تەخسە - تەخسىلەردىكى گۆشلۈك سانجى قوغۇنىنى ئىش-تىھا بىلەن يېيىشكە تۇتۇندى. بۇ چاغ كېچە سائەت ئۈچ بولغان بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى تېخىمۇ جىمجىتلىققا چۆككەنىدى.

— چەت ئەللەردە بولسا، — دېدى بىرسى ئىككى جاۋغى-يىدىن تېمىپ چۈشۈۋاتقان قوغۇن شىرىنىسىنى ئېرتىپ، — مۇشۇنداق بىر دانە قوغۇن خېلىلا پۇلغا يارايدىكەن، بۇ يەردە چويلىغا توختىمايدىغان پۇلغىلا بىر نەچچىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ.

— بۇ گۆھەردەك ئېسىل يەر، بايلىقى خۇددى دۆلەتمەن ئادەمنىڭ پۇلىدەك تۈگىمەيدۇ.

— باينىڭ پۇلىمۇ تۈگەيدۇ، لېكىن بۇ يەرنىڭ بايلىقى سېھىرلىك خەزىنىدەك تۈگىمەس… ئىسىت، مۇشۇنداق يەرنى «ئالتە ئوغرى» غا تارتقۇزۇپ قويساق، ئەلۋ ئاددىيسى نومۇسقى-مۇ قالارمىز - ھە؟ تۈگىمەس ئەلەمدە قالامدۇق…

— ھېلىمۇ بايلىقى ئەڭ مول بولغان ئۈچ ۋىلايەتنى تارتقۇ-زۇپ بولدىڭىز، — دېدى قوماندان ئاچچىق تەنە ئارىلاش، — مۇشۇنداقلا ئۇرۇش قىلساق، نومۇسقا ئەمەس، شان - شۆھرەتكە

ئىگە بولىمىزغۇ… غادىيىپ قايتارمىز… بىزدە غەيرەت ، جاسا-رەت ، ئىرادە يوق .

شىمالىي فرونت كوماندىرلىرىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، باش كۆتۈرەلمەي قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ تەنىسى باشقا يەرلەر-دىن كەلگەن كوماندىرلارغىمۇ تەگمەي قالمىدى .

— قېنى ، قۇلىقىڭلار بۇياقتا بولسۇن ، — دېدى ئۇ ، — سۆزۈمنى داۋاملاشتۇرىمەن . ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەن-دىن كېيىن ، ئوسماننىڭ لاتىپ باشلىق بىر تۈركۈم ۋەكىللىرى يەنە كەلدى . ئۇلار ئوسماننىڭ خېتىنىمۇ ئېلىپ كەپتۇ . خەتتە ئۆتكەنكى سورالغان نەرسىلەردىن باشقا يەنە ئالتايدا دائىم تۇرىدىغان ۋەكىل ۋە تېلېگراف ئاپپاراتى ئەۋەتىپ بېرىش ، ھۆ-كۈمەت ئالتاينىڭ راسخوتىنى بىۋاسىتە ئاجرىتىپ بېرىش سورال-غان . خەتنىڭ ئاخىرىدا ئوسمان مۇنداق دېگەن : «ئالتاي قىزىل-لىشىپ كەتتى ، خەلق دىنىي ئېتىقادتىن مەھرۇم قىلىندى ، مېنىڭ سىنالغان ، قابىل ئادەملىرىمگە يۇقىرى ھوقۇق - مەنپە-ئەت بەرمىدى ، مېنى چەتكە قېقىپ ، ئورنۇمغا دەلىلقان دېگەن ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇغان بىر دۆتنى دەسسەتمەكچى بولۇۋا-تىدۇ… مەن چوقۇم ئۇلار بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىمەن . شۇڭا ، مەن سىلەردىن ياردەم سورىدىم» رەئىس جاڭ جىجۇڭ بۇنى بىلگەندىن كېيىن مۇنداق يوليورۇق بەردى : ئالتاي ۋالىي مەھ-كىمىسىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتىنى ئەمدى ئىلى تەرەپ ئارقىلىق ئەمەس ، بىۋاسىتە ئاجرىتىپ بېرىش ، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى-نىڭ ۋالىيلىق تامغىسىنى ۋەكىل لاتىپتىن ئەۋەتىپ بېرىش ، ئوسماننىڭ ئەسكەرلىرىگە ھازىرغىچە بەش يۈز دانە مىلتىق ، ئوتتۇز دانە ھەر خىل پىلىموت ، يېتەرلىك ئوق يەتكۈزۈپ بې-رىش ، ئوسماننىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغان ئۈچ كىشىلىك بىر گۇ-رۇپپا ، تېلېگراف ئاپپاراتى ئەۋەتىشنى ، ئۈچ كىشى ئەھۋاللارنى ۋاقتى - ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ تۇرۇشنى ئۇقتۇردى ، ئوسمانغا

ۋە كەلگەن ۋەكىللەرگە ئايرىم ـ ئايرىم سوۋغا ھەدىيە قىلىشنى تاپىلىدى . ئاخىرىدا جاڭ جىجوڭ يەنە بۇ خىزمەتلەرنى ئىلى تەرەپتىن قەتئىي مەخپىي تۇتۇشنى جىكىلىدى . ۋەكىللەر ھازىر جانىمقانىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىدۇ ، ئۇلار ئەتە يولغا چىقىدۇ ، جانىمقان بۇ ئىشتا كۆپ كۈچ چىقاردى . ئەمەلىيەتتە ئۇ ئوسمانىنىڭ ئوردىمىدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى بولۇپ قالدى .

ــ جانىمقانىنىڭ خىزمىتىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك ، ــ دېدى يىغىندىكىلەرنىڭ بىرسى ، ــ ئۇنىڭ خىزمىتى بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزغا مۇناسىۋەتلىك خىزمەت ئىكەن .

ــ بىز ئۇنىڭ تۆھپىسىنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق ، باققان ئىتىڭ ئۆزۈڭنى قاپىدۇ مەسىلىسى ، ئۇلجاڭنى خەتەرلىك جايدىن ئەكېلىپ بېرەلىسە ، ئۇنى ئەتىۋارلايسەن ـ دە ، ئۇلجاڭنىڭ بىر قىسمىنى ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا بېرىسەن . شۇڭا ، بىز ئۇنى باج ئىشلار ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىدىن مالىيە نازارىتىگە نازىر قىلماقچى بولۇۋاتىمىز .

قوماندانىنىڭ يەتكۈزۈۋاتقان يېڭىلىقلىرى يىغىندا ئولتۇرغانلاردا روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك قوزغىدى ، لېكىن ئۇ ئانچە ئۇزاققا بارمىدى : شىمالىي فرونتىنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە ئۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلغان كوماندىرلارنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ، ھېسسىياتىغا تازا دىققەت قىلغاندا ، ئۇلاردا بىر خىل چۈشكۈنلۈكنىڭ چىقىپ تۇرغانلىقىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى ، ئۇلارنىڭ يادىغا قوماندانلىققا بەرگەن ۋەدىسى ، ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى كېلەتتى ۋە ئاشۇ ۋەدىلەرنىڭ دەھشەتلىك قىقاس ـ چۇقانلار ئىچىدە ، شىددەتلىك ھۆركىرەپ كەلگەن كۈچلۈك ئاياغلار ئاستىدا يانجىلىپ ئۆچكەنلىكىنى دەممۇ دەم ئەسلەيتتى . كىشىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئەلەم بىلەن يانسا ، ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولامدۇ ؟… ئۇلار ئۆز تارىخلىرىنى مەغلۇبىيەت ، ئەلەم ، ئازاب بىلەن يازىمەن دەپ ئويلىمىغان ـ دە ،

ئالته توك ـ توكنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ، دەپ غالۋارىغان ، بىراق ئاشۇ ئالتە توك ـ توكنىڭ غەزىپىدىن ئۆمچىيىپ ، خۇددى پۈتى كۆيگەن توخۇدەك دىڭگاكلاپ قېلىش ــ ئېيتقۇسىز ئازاب ئەمەسمۇ ... بۇنداق ئېغىر ئازابنىڭ ئىپادىلەنمەسلىكى مۇمكىن-مۇ ؟ !...

بۇنداق ئەھۋالغا تېخى پۈتۈنلەي دۇچ كەلمىگەن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەم شەرقىي شىنجاڭدىن كەلگەن كوماندىرلارنىڭمۇ روھىي كەيپىياتىنى ئۈستۈن دېگىلى بولمايدۇ . ئۇلارنىڭمۇ ئەت-راپىدا پەيدا بولغان ئۇچقۇنلار ، يالقۇنلۇق ئاۋازلار ئۇلارنىمۇ دەككە ـ دۈككىگە سېلىپ قويغان . ئوت ئۇلغايسا ، ئۇچۇرمەك تەس ، بەلكى ئۇچۇرىمەن دەپ كۆيۈپ كېتىشىڭمۇ مۇمكىن ... شىمالىي فرونت كوماندىرلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر ئازاب-نى ، ئۇلارنىڭ بېشىغا كەلمەيدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟...

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى خۇددى بۇيرۇق بېرىدىغاندەك سۇرلۇك تۇستە ئورنىدىن تۇردى . باشقىلار خىيال-لىرىنى ئۈزۈپ ، ئۇنىڭغا قاراشتى .

ــ مىللىي قىسىملار ئۈچ فرونت تەشكىل قىلغان ، بى-رىنچى شىمالىي فرونت ، ئىككىنچى ئوتتۇرا فرونت ، ئۈچىنچى جەنۇبىي فرونت ، بىز بۇنىڭغا قارشى ئۇلارنىڭ ئۆز ئىچىدىن ئۈچ فرونت تەشكىل قىلماقچىمىز ، گېنېرال ئەمدى كونكرېتنى مە-سىلىلەرگە ئۆتتى ، ــ بىز شىمالىي فرونتتىن خاتىرجەم ئوسماننى ئاساسەن قوراللاندۇرۇپ بولدۇق ، كۆرۈپ تۇرۇپسە-لەركى ، ئۇ ئۆزىمۇ ئاخىرغىچە ئېلىشماقچى . ئۇنىڭ ھازىر قو-راللىق ئىككى مىڭدەك ئادىمى بار ، قورالسىزلىرى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ، ــ ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرەيتىپ ۋارقىر-دى : ــ گوچۇڭ ئاتلىق دېۋىزىيە كوماندىرى !

گومىنداڭنىڭ گوچۇڭدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق دېۋىزىيە كوما-ندىرى ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى .

— بۇنىڭدىن كېيىن ئوسمان بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت سىز ئارقىلىق بولىدۇ !

— خوپ !

— ئوسماننىڭ ۋەكىللىرىنى ياخشى كۈتۈڭ ، سوۋغا - سالاملارنى ئايىماي ئەۋەتىپ تۇرۇڭ ، ھازىرغىچە بىرەر روتا ئەتراپىدا قوشۇن ئەۋەتسىڭىزمۇ بولىدۇ ، كېيىنرەك بىرەر باتال-يون ئەۋەتىشىمىز مۇمكىن ، ئالاقىنى ئۈزۈلدۈرمەڭ ، بىزگە ۋاقتى - ۋاقتىدا ئەھۋاللارنى مەلۇم قىلىپ تۇرۇڭ ، پەقەت قورال - ياراغ ئەۋەتىشنىلا بىز بىلەن مەسلىھەت قىلىسىڭىز بولىدى .

— خوپ ، بولىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى !

— ئوتتۇرا فرونت مەسىلىسىنى مۇنداق قىلىمىز : ساۋەن-نىڭ ھاكىمى قالىبەك ، ساقچى باشلىقى تاكامانلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، ئۇلارنىڭ ئىلى تەرەپكە نارازىلىقى بار ئىكەن ، ھەتتا ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ ساۋەندە تۇرۇشلۇق ئىسكادرونىنى ئۆزلىرىگە مايىل قىلىۋاپتۇ ، بۇلارنى قولغا كەل-تۈرۈش كېرەك ، — ئۇ يەنە قاتتىق ۋارقىرىدى ، — قۇتۇپىدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيە كوماندىرى !

گومىنداڭنىڭ قۇتۇپىدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيىسىنىڭ كوماندىرى ئورنىدىن چاچراپ تاق تۇردى .

— سىزنىڭ قول ئاستىڭىزدىكى سەككىزىنچى پولكنىڭ كوماندىرى ئورازقانغۇ دەيمەن ؟

— شۇنداق ھۆرمەتلىك گېنېرال !

— بۇ پولكنى ئەسلىدە جانىمقان ، خادىۋاڭلار قۇرغان ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق جانابىي گېنېرال !

— ئورازقان بىلەن قالىبەك ئەسلىدە ، دوست - ئاغىنە ئىدى ، ئىلى تۇپىلىڭى كۆتۈرۈلگەندە ، ئورازقان بۇياقتا ، قالى-

بەك ئۇياقتا ئىدى ، خەيرىيەت ، قالىبەك ئۇ توپىلاڭغا قاتناشتى ۋە ساۋەنگە ھاكىم قىلىپ قويۇلدى . بىراق ، ئۇ چوڭراق ئەمەل ئېلىغان ، ئىش كۆتكىنىدەك بولمىغاندىن كېيىن ، ھۆكۈمەتتىن نارازى بولۇپ ، تاغقا چىقىپ يېتىۋالدى . چاقىرسىمۇ كەلمىگەن ، بۇ بىز ئىگىلىگەن ئىشەنچلىك مەلۇمات . شۇنداق پەيتتىن پايدىلىنىپ ، ئورازقان ئۇنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك ، ئۇنىڭ ئارقا تېرىكى سەككىزىنچى پولك بولىدۇ . ئۇنىڭغا كەلگۈسىدە شىنجاڭدا ئوسماندىن كېيىنكى باشلىق بولىدىغانلىقىنى ، بۇنى ھۆكۈمەت ئويلاشقانلىقىنى ئېيتسۇن .

— خوپ !

— پەيتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق كېرەك . قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى .

— جەزمەن ئورۇندايمەن ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

ئۇزۇلدۇرمەي پۇراقلىق تاماكا چېكىشىپ ئولتۇرغان كوماندىرلارنىڭ ئەندىشىسى ئاستا - ئاستا تارقالماقتا ئىدى .

— ئاقسۇ — مۇزاتتىن فرونت ئېچىش تەس بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى قوماندان ئاخىرقى پىلانغا ئۆتۈپ ، — ئۇ يەردىكى بىزنىڭ قىسىملىرىمىز بىر ئاز زەربە يېدى . ئۇ يەردىكى پۇقرالارمۇ ئىلىدىن ئۈمىدلىنىپ قالدى . قارا شەھەر تاغلىرى غەربتە ئىلى بىلەن تۇتىشىدۇ ، ئۇ يەر ھەرىكەتلىنىشكە قۇلايلىق ، ئۇ يەردىكى موڭغۇل ئەسكەرلىرىدىن ھەم موڭغۇل ۋاڭنىڭ يەرلىك ئەسكەرلىرىدىن قوغدىنىش نامى بىلەن بىر ئەترەت تۈزۈش ۋە قوغدىنىش ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىغا ئۇرۇمچى ئوفىتسېرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن داجىتنى بەلگىلەش كېرەك . ئۇلار بىزنىڭ ساخاندا تۇرۇۋاتقان قىسىملىرىمىزنى ئارقا تىرەك قىلىپ ، بىر تەرەپتىن مىللىي قىسىم ئىچىدىكى موڭغۇللار بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە قىلىشى ، يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىشى كېرەك .

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ

قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق دىۋىزىيە كوماندىرى ، — موڭغۇل ۋاڭ ۋە موڭغۇللار بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلىماسلىقى مۇمكىن .

— نېمە ئۈچۈن ؟

گېنېرال تەئەججۇپلەندى .

— قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق بەشىنچى پولك ، بولۇپمۇ خېجىڭدا تۇرۇشلۇق بىرىنچى باتالىيونىمىزدا ھەربىي ئىنتىزام بوشاشقان ، بۇلاڭچىلىق ، ئوغرىلىق ، باسقۇنچىلىق قىلىش بىلەن پۇقرالارنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويغان...

— نېمە ... مۇشۇنداق جىددىي پەيتتىما ؟... ئۇنداقلار جازالانمىدىمۇ ؟...

گېنېرال ئۆڭدى .

— جازالاندى ، ئۇلار بۇتخانىدىكى مىس بۇتلارنى ئوغرىدىلاپ ، موڭغۇللارنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلدىغان ، موڭغۇللارنىڭ نارازىلىقى كۈچلۈك ، نارازىلىقنى قانداق يوقىتىش مۇمكىن ؟

گېنېرال خۇددى ئاۋۋال ئويلىنىۋالغاندەك دەرھال جاۋاب بەردى :

— ھال سوراش ، ئاقساقاللىرىغا سوۋغا تەقدىم قىلىش ئارقىلىق ھەرقانداق قاتتىق نارازىلىقنى يۇمشاتقىلى بولىدۇ . بىز بۇ يەردىن موڭغۇللارنىڭ تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن ھال سوراش ، كەچۈرۈم سوراش ئۆمىكى ئەۋەتىمىز ، سىلەرمۇ بىر ئۆمەك تەشكىل قىلىڭلار ، سىز بېرىڭ ، كەچۈرۈم سوراڭ ، بىلىڭ ، ئايىغىغا يىقىلىڭ... قايىقى ئېچىلمىغىنىنى مەن كۆرەي ، ھەرقانداق يامان ئىتنىڭمۇ بېشىنى سىلىسىڭىز ئەركىلەيدىغۇ... سوۋغا - سالامنىڭ سىزدىن چوڭراق يۈزى بولىدۇ .

— جەزمەن شۇنداق قىلىمىز ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

گېنېرال ئۇزۇن سۆزىنى — ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ، يۇمشاق ئورۇندۇققا ئولتۇردى ، ئۇ تەرلەپ ،

قىزىرىپ كەتكەنىدى ، ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چېيىنى بىراقلا ئىچىۋەتتى ، قول ياغلىقى بىلەن يۈزلىرىنى سۈرتتى ـ دە ، تاماكىسىنى ئالدىرىماي تۇتاشتۇرۇپ چېكىشكە باشلىدى .

ھەرقايسى سەپلەردىن كەلگەن كوماندىرلارنىڭ يۈزلىرىدە ، كۆزلىرىدە ئەكس ئەتكەن بايىقى چۈشكۈنلۈك ، ئەلەم ئالامەتلىرى تارقاپ ، ئۇلار خېلىلا خاتىرجەملىنىپ قالدى ۋە ئۆزئارا گۇدۇڭ ـ لىشىشقا باشلىدى .

قوماندان قولىدىكى تاماكىسىنى تېخى چېكىپ تۈگەتمەستىنلا ئەڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئېيتتى :

— بۈنىڭدىن كېيىن مىللىي ماجىرالاردىن قەتئىي ساقلىنىڭلار ، ئۈچ ۋىلايەتكە چېتىشلىق بولغان سىياسىي گۇمانلىق ئادەملەرنى دەرھال قويۇپ بېرىڭلار ، بىلمىشىڭلار كېرەككى ، بۇ بىزنىڭ يۇقىرىدا سۆزلىگەن مۇددىئا ـ پىلانىمىزنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم ئامىل ! قېنى تارقىلىڭلار ، تاڭ ئېتىپ قالدى .

ئون بىرىنچى باب

بۇ سېھىرگەرنىڭ ئالىقىنىدەك ئاجايىپ سىرلىق يەر، بىر قارىساڭ، جىمجىت، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدۇ. قويۇق قارىياغاچ جاڭگاللىقى. ھەممە نەرسە — پولۇك شتابلىرىدىن تارتىپ، ئات ئېغىللىرىغىچە يەر ئاستىغا جايلاشقان. بۇ يەر ئاستى ئۆيلىرىگە نەچچە پولكنىڭ جايلىشىپ كەتكەنلىكىنى كىممۇ بىلسۇن، تېخى مەخپىي پوستلارنىڭلا ئەمەس، ئاشكارا پوستلارنىڭمۇ، قەيەردە، قانداق ھالەتتە تۇرغانلىقىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ. بىر قارىساڭ، شۇنچىلىك ئاۋات — ھەربىي مەشقلەر شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان، ئۇتتۇق - لېكسىيىلەر سۆزلىنىۋاتقان، كۈندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك ھۈنەرلەر ئۆگىنىلىۋاتقان جۇشقۇن يەر، روتىلار، ۋزۋودلار ئايرىم - ئايرىم ئوخشىمىغان پائالىيەتتە.

ئەنە قارىياغاچلارغا يۆلىنىپ بىر تۈركۈم جەڭچىلەر ئولتۇرۇشىدۇ، ئۆرە تۇرۇشىدۇ، بەلكى رازۋېدكىچىلار بولسا كېرەك، سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزىدىن خاتىرىمۇ يېزىۋاتىدۇ.

— دۈشمەننىڭ ئارقا سېپىگە ئۆتۈشنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاقتى بورانلىق قار شىۋىرغانلىق، جۇدۇن - چاپقۇنلۇق مەزگىل... رازۋېدكىچى ھەر خىل پۇراقلارنى سېزىشكە، ماھىر، ھەر خىل قۇشلار جان - جانىۋارلاردەك سايراشقا ئۇستا بولۇشى كېرەك...

ئۇنىڭ نېرىسىدا بىر روتا جەڭچىگە قورالللارنى ئېتىش - ئىشلىتىش، رېمونت قىلىش، چۇۋۇش، تازىلاپ تۇرۇش، پاكىز تۇتۇش توغرىسىدا لېكسىيە قىلىنىۋاتىدۇ:

— قورال — جەڭچىنىڭ جېنى . جەڭدە جەڭچىنىڭ قورالىنى ئىشلىتەلمەي قېلىشى — يۈرىكىنىڭ توختاپ قالغانلىقى بىلەن باراۋەر ... شۇڭا قورالنى داۋاملىق ئاسراپ ، پاكىز تۇتۇش لازىم...

ئۇنىڭ نېرىسىدا يەنە بىر توپ جەڭچىگە ھەربىي ئۇستاپتىن - بۇيرۇقلارنى ئىجرا قىلىش ، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ۋە ئۇنى ساقلاش توغرىسىدا دەرس ئۆتۈلۈۋاتىدۇ .

— ئۇرۇش قىلغاندا دۇشمەنگە رەھىم قىلماسلىق ، دۇشمەن تەسلىم بولغاندا قان تۆكمەسلىك ۋە ئەسىرلەرنى قوغداش بۇ — ھەربىي ئىنتىزام !...

ھەر خىل ھەربىي مەشقلەرمۇ ئىنتايىن جىددىي ئېلىپ بېرىلماقتا :

بىر ۋزۋود جەڭچى يەر بېغىرلاپ يۈرمەكتە ، شېغىللىق ، تاشلىق يەردىن ئاۋاز چىقارماسلىققا تىرىشىپ ، خۇددى كەپتەرنى مارىلاپ يۈرگەن مۈشۈكتەك يەرگە چاپلىشىپ ھەرىكەت قىلماقتا ، ئازگالغا چۈشمەكتە ، ئۆرىگە چىقماقتا ، بىر نۇقتىنى كۆزدىن قاچۇرۇۋەتمەسلىككە تىرىشماقتا .

ۋزۋود كوماندىرى قولىدىكى تاياقچە بىلەن جەڭچىنىڭ تاپىنىغا نوقۇدى :

— يەنە كۆتۈرۈۋالدىڭ ، تاپاننىڭ سوڭنى يەرگە چاپلاپ يۈرۈشۈڭ كېرەك .

شىمالدىكى تاغقا بىر روتا جەڭچى يۈرۈش قىلدى ، ئۇلارغا ئېغىر ۋەزىپە يۈكلەنگەن : تۈيدۇرماي يۈرۈش قىلىپ ، ئۇ يەردىكى «دۈشمەن» نى قان تۆكمەي تەسلىم قىلدۇرۇشى ۋە ئۇ ئىستراتېگىيىلىك ئورۇننى ئىشغال قىلىشى كېرەك .

ئەنە ، قارىياغاچلىقنىڭ چېتىدە گرانات تاشلاش ، قوچاقلىما جەڭ مەشقى ئېلىپ بېرىلماقتا ، جەڭچىلەر «دۈشمەنلەر» گە ئىتتىك نەيزە ئۇرماقتا . ئاتاكىغا ئۆتكەن جەڭچىنىڭ تۈز سىزىق

بويىچە يۈگۈرمەي ، يىلان باغرى — ئەگرى ـ توقاي يۈگۈرۈشى كۆرسىتىلمەكتە .
ئويناقلاپ تۇرغان ئاتلار ئۈستىدىكى جەڭچىلەرنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالغان ، قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقارغان . بىر ئورۇندا تۇرالماي تېپىچەكلەپ تۇرغان ئاتلار قويۇپ بېرىلدى ۋە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۈزۈلمەي ، يالقۇنلىنىپ يېنىۋاتقان ئوت چەمبىرىكىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئېگىزلىكى بىر مېتىر ، بىر مېتىر يىگىرمە سانتىمېتىر توسالغۇ تاملاردىن تاپىنى قىزىغان ئاتلار ئىرغىپ ـ ئىرغىپ سەكرىمەكتە . كەڭلىكى ئۈچ مېتىر ھەتتا تۆت مېتىر خەندەكلەردىن «غۇي ـ غۇي» ئاتلاپ ئۆتمەكتە ، خۇددى دولدۇلدەك — ئايىغى يەرگە تەگمەي ـ ۋاقاندەك چاپماقتا ، ئۇچماقتا... يالىڭاچ قىلىچلىق جەڭچىلەر ئالدىدا قېچىپ بارغان «دۈشمەنلەر» گە غەزەپ بىلەن قىلىچ ئۇرماقتا ، «دۈشمەن» باشلىرى يەرگە پولاڭلاپ چۈشمەكتە . ئەنە ، «دۈشمەن» قورشاۋىنى بۆزۈپ چىققان ئاتلىق جەڭچىلەر ، ئۇلار پۈتۈن گەۋدىسىنى ئاتنىڭ بىر تەرىپىگە چۈشۈرۈۋېلىپ ، بىر قولى بىلەن ئاتنىڭ بويىنىدىن قۇچاقلاپ ، يەنە بىر قولى بىلەن كەينىدىن قوغلاپ كەلگەن «دۈشمەنلەر» گە قايرىلىپ ئوق ئۈزمەكتە ۋە ئۇلارنى دومىلاتماقتا .
ئورۇندىلىۋاتقان ھەربىي مەشىقلەر جەڭچىلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقى ئېشىپ ، بۇ يەر ھەر كۈنى مەلۇم ۋاقىت جانلىنىپ كېتەتتى . بىراق ، بىرلا بۇيرۇق — سىگنال چېلىنىشى بىلەن بۇ يەردە ھېچكىم قالمايتتى . ھەممىسى باشقا مەشغۇلاتلارغا كۆچۈپ كېتەتتى يا زېمىلانكىلاردا ناخشا ـ ساز ، يا قىزىقچىلىق ـ چاقچاقلار باشلىناتتى ، يا بولمىسا گېزىت ئوقۇش ئېلىپ بېرىلاتتى .
شۇ تاپتا ئىككىنچى روتىنىڭ زېمىلانكىلىرىنىڭ بىرىدە يىغىلغانلار ئىچىدە ھېۋىز لاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىق ، راسا

قىزىق گەپكە چۈشكەندى .
ئىككىمىزنىڭ بىر ـ بىرىدىن پەرقى — ھۆزىزلاپچى بىر لاپ ئېتىپ ، ھەممىنى كۈلدۈرۈۋېتەتتى ـ دە ، ئۆزى ھېچ نەرسە دېمىگەندەك ، ھۆزۈرلانمىغاندەك پەقەتلا كۈلمەيتتى . داۋۇتجان قىزىق بولسا ، بىر قىزىق گەپنى قىلاتتى ـ دە ، ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزى كۈلۈپ كېتەتتى . زېمىلانكا ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئاغ. زىغا قاراپ ئولتۇرغان جەڭچىلەر قىزىقچىلىقلاردىن ھۆزۈرلى. نىپ تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلەتتى . بەزىلىرى ئۆزىنى تۇتۇۋالال. ماي دومىلاپ كېتەتتى . بۇمۇ شۇ تىنچ چەكسىز ئۆتۈۋاتقان كۈنلەردە جەڭچىلەرنىڭ ئالاھىدە قاتارغا قوشۇلغان كۆڭۈل ئې. چىشلىرىنىڭ بىرسى ئىدى . نۇرغۇن جەڭچىلەر ناخشا ـ ساز ياڭراۋاتقان زېمىلانكىلاردىن چىقىپ ، قىزىقچىلىق بولۇۋاتقان زېمىلانكىلارغا كىرىۋالىدىغان بولدى . نېمىشقا دېسىڭىز ، ناخ. شا ـ ساز بەرىبىر كۆڭۈلنى يېرىم قىلىدۇ ، ئاتا ـ ئانىڭىزنى ئەسكە سالىدۇ ، يىراقتا يولىڭىزغا تەلمۈرۈپ تۇرغان گۈزەل يارىڭىزنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرىدۇ ، ئازابلايدۇ... قىزىق گەپ. لەر كىشىنى كۈلدۈرىدۇ ، ھۆزۈرلاندۇرىدۇ ، ھەممە ئازابلىق خىياللارنى يىراققا قاچۇرىدۇ ، شۇڭا جەڭچىلەر ھەربىي دەرس- لىكسىيە ياكى جاپالىق مەشىقتىن چۈشۈپلا ھۆزىزلاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىقنى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدى .
— بىر كۈنى جىڭدىكى قومۇشلۇقتا تازا قاتتىق جەڭ قىلىۋاتاتتۇق ، — دېدى داۋۇتجان قىزىق يەنە گەپ باش. لاپ ، — گومىنداڭچىلار ئۈچ تەرىپىمىزنى قورشىۋالدى . ئوق دېڭىزنىڭ مۆلدۈردەك ياغىدۇ . بومبا دېڭىزنىڭ ئاسماندىن تاش يېغىۋاتقاندەك چۈشۈۋاتىدۇ... ئاخىر ھېچ بولالماي ، ھاشىر كاپى. تان ئىككىمىز : «غۇلجا نەدىسەن ؟» دەپ كەينىمىزگە چېكىن. دۇق . بىر چاغدا گومىنداڭنىڭ بىر كۆرەشچى ئايروپىلانى ئىك. كىمىزنى قوغلاپ كەلدى . بىز يەر بېغىرلاپ قاچاتتۇق ، ئۇ

فارقىراپ كېلەتتى ـ دە ، دۈمبىمىزنى سىلاپلا ئۆتۈپ كېتەتتى ، يەنە ئايلىنىپ كېلىپ سىلاپلا ئۆتۈپ كېتەتتى . بىزدە جان قالسۇنمۇ ، ئايروپىلان كېچىچە قوغلىدى ، بىزمۇ قېچىۋەردۇق ، ئەتىسى ئەتىگەندە ، شىخۇدىن چىقىپ قاپتىمىز…

جەڭچىلەر پاراققىدە كۈلۈپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىن شىپقىدى .

— پاهوي… بىر يۈز يەتمىش كىلومېتىر يولنى بىر كېچىدە كەينىچىلەپ ئۆمىلەپ بېسىپسىلەردە…

— توختاڭلار ، ئاخىرى تېخى بار ، — دېدى داۋۇتجان قىزىق ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — ئەتىگەندە قارىساق ، ئايروپىلان يەنە كېلىۋاتامدۇ ، ئاچچىقىم نەدىن كەلدى ، بىلمىدىكى ئارغامچىنى يېشىپ ، بىر سالما تاشلاپتىكەنمەن ، سالمام ئايروپىلاننىڭ بوينىغىلا چۈشۈپتۇ ، هاشىر كاپىتان ئىككىمىز كۈچەپ تۇرۇپ راسا تارتىۋىدۇق ، ئايروپىلان ئالدىمىزغىلا ئۆلۈك سادەك پوكلا چۈشتى . هاشىر كاپىتان :

— چىق ، داۋۇت ، سەن كونا لىيۇتچىكقۇ ، — دېدى . مەنمۇ ئىككىلەنمەيلا ، ئايروپىلانغا ئىرغىپلا چىقتىم ـ دە ، هەيدىدىم ، ئايروپىلان ئاسمانغا قۇشتەك يېنىكلا چىقىپ كەتتى ، ئاسمانغا چىقىۋالغاندىن كېيىن ، بىزمۇ بوش كەلمەيمىز ـ دە ، شىخۇدىكى ، چەپەيزىدىكى گومىنداڭنىڭ سان ـ ساناقسىز پوتەيلىرىنى ئوقتا تۇتۇپ كۆلىنى كۆككە سورۇۋەتتۇق…

— شۇمۇ قىزىق گەپ بوپتىمىش ، قىزىقچى بولساڭ ، ئادەمنى كۈلدۈرۈپ ، ئۈچەيىنى ئۈزۈۋەت ، — دېدى هىۋىزلاپچى نۆۋەت ئېلىپ .

— ئۈچەيىمىزنى ئۈزۈۋېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشما بىزنى يەنە ، — دېدى جەڭچىلەردىن بىرسى .

— قورقما ، يەنە بىر قىزىق گەپ بىلەن ئۇلاپ قويىمىز ، — هىۋىزلاپچى گېپىنى باشلىدى ، — غۇلجىدا لەڭشاڭ-

نى ئالالمايۋاتقان كۆنلەرنىڭ بىرى ، ئالدىمىزدىكى چوڭ پوتەي ئەجدىھادەك ئوت چېچىپ تۇردۇ . پوتەينى پارتلىتىمەن دەپ ، نى ـ نى يىگىتلەر ئۇ دۇنياغا كەتتى . ئىچىم تىتىلداپ كېتىپ باردۇ يا كوماندىر ماڭا رۇخسەت قىلمايدۇ ، ئاخىر ئۇ :

ــ ھۆنىز ، سەن بارمىسالڭ بولمىدى ، ــ دېدى ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇرۇپ ، ــ تۆت بومبىنى قول ياغلىقىم بىلەن چىگىپ ماڭدىم . پوتەيگە يېقىن باردىم ـ دە ، كەلتۇرۇپ كىپ بىر ئېتىپتىكەنمەن ، پوتەي دېگىنىڭ كۆلدەك توزۇپ كەتتى . بىر چاغدا قارىسام ، ئىككى گومىنداڭ ئەسكىرى ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپ باردۇ . بىرسى ئورۇق ، بىرسى سېمىز ، سېمىز ئۈستىدە ، ئورۇقى ئاستىدا...

ــ پاھ ... سېمىزى يېنىك ئىكەن ـ دە....

ــ يېنىك بولمىغان بىلەن ــ دېدى ھۆنىزلاپچى چىرايىنى ئۆزگەرتمەي ، ئۇ قوش قاناتلىق ئىكەن . ئۈستىدىكى سېمىزى ئورۇقىدىن سورىدى :

ــ ھەي ، بۇ كىمنىڭ بومبىسىدۇ ؟

ئورۇقى جاۋاب بەردى :

ــ سەن تېخىچە بىلمىدىڭما ، بۇ ھېلىقى ھۆنىز باتۇرنىڭ ئاتقان بومبىسى ئەمەسمۇ ؟ !

ــ شۇ... مەنمۇ ھۆنىزنىڭكىمىكىن دېۋىدىم ، ئۇنىڭلا بولسا ، بىز مۇشۇنداق بولاتتۇق .

جەڭچىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى ، سۆز ئارىلىقلىرىدىمۇ كۈلۈشتى ، بەزىلەرنىڭ كۈلۈۋېرىپ ، مەيدىسى ئاغرىپ كەتتى ، بەزىلەر تېلىقىپمۇ قالدى . كۈلكە ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، سىرتتىن كىرگۈچىلەر كۆپەيدى . بىر ۋۇزۇود يېتىپ قوپىدىغان زېمىلانكا ئىچى يۈزدىن ئوشۇق ئادەم بىلەن تولۇپ كەتتى .

سەن ئاۋۇز تىلىپ ساتىدىغان باققالدەك ، پارچە ـ پۇرات ئوقەتچى بولۇپ قاپسەن .

— قېنى ، سېنىڭ توپلاپ ساتىدىغان ماللىرىڭنى كۆرۈپ باقايلى ، — دېدى ھېۋىزلاپچى .

— بىر كۈنى غۇلجىدىن تېلېگرامما كېلىپ قالدى ، — دېدى داۋۇتجان قىزىق ، — ئوقۇسام ، مېنى قۇربان ھېيت نامىزىغا ئىمامەتچىلىك قىلىپ بەرسۇن ، دەپ چاقىرتقان تېلېگ-رامما ئىكەن ، بوپتۇ ، بارسام باراي ، دېدىم - دە ، ھېيت كۈنى تاڭ سەھەردە ئايروپىلان بىلەن باردىم . ئايرودرومدا ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ ئالدىمغا چىقىپ تۇرۇپتۇ :

— سېنى يېتىپ كېلەلمەسمۇ دەپ ئەنسىرىدۇق ، ھەر ھالدا ۋاقتىدا كەلدىڭ ، ماڭايلى ، پۈتۈن جامائەت ساڭىلا قاراپ تۇرىدۇ ، — دېدى ئاباسوۋ خۇشال بولۇپ . مەدرىسىنىڭ ئال-دىغا كەلسەك ، راست دېگەندەكلا جامائەت مېنىڭ يولۇمغا تەلمۇ-رۈپ قارىشىپلا تۇرۇپتىكەن . مېنى كۆرۈپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى . مېنىڭ ئىمامەتچىلىكىمدە ناماز باشلاندى… ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم رەھمەتۇللا ، دەپ ئوڭ يېنىمغا قارىسام ، ئەخمەتجان ئەپەندىم ، ئىسھاقبېك ، رەخىمجانلار ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ ، ئەس-سالامۇ ئەلەيكۇم رەھمەتۇللا ، دەپ سول يېنىمغا قارىسام ، موڭ-غۇل دۇيىزىيون ، شىۋە ئىسكادروننىڭ كوماندىرلىرى سەللىلەر-نى ئوراپ ئولتۇرۇشۇپتۇ…

زېمىلانكا ئىچى كۈچلۈك كۈلكە - قىقاستىن تىترەپ كەتتى .

— بوپتۇ ، قىستاپ تۇرۇۋالدىڭلار ، ئۈچىيىڭلارنى ئۈلاپ قويسام قوياي ، — دېدى ھېۋىزلاپچى ، — ئەمما يەنە ئۈزۈلۈپ كەتسە مەن تۆلىمەيمەن .

— بولدى ، بىزگە ھېساب .

— بىر كۈنى پولكوۋنىك نىزامىدىننىڭ ئىتىنى سۇغارغى-لى ماناس دەرياسى بويىغا چۈشتۇم ، ئات ئاچ كۆزلۈك بىلەن راسا سۇ ئىچىۋاتاتتى . بىردىنلا ئۇ قاتتىق گومىنداڭ ئەسكەرلى-

-رىنىڭ پىلىموتتىن ماڭا قارىتىپ ئاتقان ئوقلىرى ئۇچۇپ كې-لىشكە باشلىدى . قولۇمدىكى قامچىنىڭ دەستىسى ئىرغايدىن ئىدى ، كەلگەن ئوقلارنى قامچا دەستىسى بىلەن بىرمۇ بىر توك ، توك ، توك ، توك… ئۇرۇپ چۇشۇرۇۋەتتىم . ئاتنى خاتىر-جەم سۇغىرىپ قىرغاققا چىقىپ كېتىپ بارسام ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى يەنە ماڭا قارىتىپ پىلىموتنى قويۇۋەتتى … شۇنداق قارىغۇدەك بولسام ، بىر كىچىك بالا ئەپكەشتە سۇ ئېلىپ كېتىپ بېرىپتۇ ، ئاتتىن ئېگىشىپلا بىر چېلەكنى ئېلىپ، سۇينى تۆكۈۋېتىپ ، بېشىمغا كىيىۋالدىم . ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار چېلەككە داراڭلاپ تېگىپ ، توكۇرلاپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى .

لاپچىلىق ــ قىزىقچىلىقلار راسا قىزىپ ، ئەۋجىگە كۆتۈرۈ-لۈۋاتقان چاغدا ، بۇ يەردىن خېلىلا نېرىدىكى زېمىلانكىدا ــ باتاليون شتابىدا ــ گايتتىنىڭ ئالدىدا بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلى-تىپ ۋزۋود كوماندىرى مەخەت تۇراتتى . گايىت قاتتىق چېچىل-غان ، ئۆسكەن ساقال ــ بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتكەن… ئۇ ئۆزد-نى بىلمىگەن هالدا ئۇياق ــ بۇياققا ماڭاتتى ، مەخەتنىڭ ياقىسى-دىن ئالاتتى ، قولىنى كۆتۈرەتتى ، بىراق قولىقىنىڭ تۆۋىدىكى تاتۇققا كۆزى چۈشەتتى ــ دە ، قول تەگكۈزۈشتىن يالتىياتتى .

ــ سەن ئادەم ئەمەسسەن !… ئېشەكسەن ، ئېشەكتىنمۇ بەتەرسەن… ــ گايتتىنىڭ كۆك كۆزلىرى دەهشەتلىك يانغان ، تىكەنلەشكەن سېرىق ساقال ــ بۇرۇتلىرى تىترەيتتى .

مەخەت ئۆز ئىقراسىنى يەنە دۇدۇقلاپ سۆزلەپ چىقتى .

ــ شۇنچىلىك بولۇپ كەتكەن بولساڭ ، ماڭا دېسەڭ بول-مامدۇ ، هەي بۇقا ! … مەن ساڭا نى ــ نى چوكانلارنى تېپىپ بەرمەيتتىممۇ …

مەخەتنىڭ كەينىدە مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان جەڭچى كولۇۋې-تىشكە تاس قالدى .

— راست ، مەن جەزمەن تېپىپ بېرەتتىم ، — دېدى گايىت كۆزلىرىنى ئالايتىپ .

— مەخەتنىڭ لەۋلىرى ئاران مىدىرلىدى :

— مەن بېكىلدىم ، تۇگەشتىم ... يولداش كوماندىر .

— يېكىلدىم . تۇگەشتىم ؟ ... نېمە دەۋاتىسەن ؟ ئەمدى پۇتۇنلەي بەربات بولدۇق ...

راسىۋايى گۇۋاھ ئۇنىڭ بېشىدىكى كۆتىۈرگۈسىز ساڭگىلاتقانىدى .

— قانداق ، كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرسەڭ ، ئاپىرىپ چۆللەرگە تاشلامدىكەن ؟ — ئۇ مەخەتكە مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان جەڭچىگە قاتتىق ۋارقىرىدى :

— ھەيدە ! قاماپ قوي بۇ شەرمەندىنى !...

ئۇنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتى ، باتالىيون كوماندىرى تىترەپ كەتكەن قوللىرى بىلەن بىر ئورام تاماكىنى تەسلىكتە يۆگىدى . ئۇنى تۇتاشتۇرۇپ ، قاتتىق - قاتتىق شوراپ چەكتى ۋە بىر مىنۇتتىلا كىچىككىنە قالغان قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ ، دەسسەپ ئۇچۇردى - دە ، ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ بېشى قاياتتى ، كۆزلىرى ئىمىر - چىمىر قىلاتتى ، سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، پولك شتابىغا قاراپ ، قەدىمىنى يوغان - يوغان ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى .

ئۇ پولك شتابىغا كىرىپ ، يۈز بەرگەن ۋەقەنى بايان قىلغاندا ، پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئۆزىگە ئوخشاش جىددىيلىككە مۇ چۈشمەي ، غەزەپلەنمىگەندەك ، تەمكىن ئولتۇرۇپ ، سوئال سوراشقا باشلىدى :

— ئۇ خەنزۇ قىزى قەيەردە تۇرىدىكەن ؟

— بىزنىڭ ئايغىمىزدىكى جاڭزىدا ، بىر ئائىلىنىڭ يالغۇز قىزىكەن .

— قىز ئۆيدە يالغۇزمىكەن ؟

— ياق، يولداش پولكوۋنىك، — دېدى ئۇ، — ئۆيدە قىزنىڭ دادىسى، ئانىسى بار ئىكەن.

— خوش؟

ۋەقەنى تەپسىلىيرەك سۆزلەشكە باشلىدى ئۇ:

— مەخەت بارغاندا، ئۇ ئائىلىدىكىلەر ئۇنى قىزغىن قارشى ئاپتۇ، مېھمان قىپتۇ. قىزى ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلىگىنى ئۈچۈن، دادىسى بىلەن ئانىسى قىزنىنى يالغۇز قالدۇرۇپ، دالان ئۆيگە چىقىپ كېتىپتۇ. جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا دېگەندەك، بۇ مەخەتكە ياخشى پۇرسەت بوپتۇ. مەخەت پوخورلۇق قىلىپ، قىزنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىنى تۇتۇشقا باشلاپتۇ. قىز ئۇنىڭ نىيىتىنى بىلىپ، نېرىراق ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ئاخىر قىزنى مەجبۇريي كارىۋاتقان بېسىپتۇ ... قىز تېپىچەكلەپ ۋارقىراپ كەتكەندىن كېيىن، دادىسى بىلەن ئانىسى ئالاقزادە بولۇشۇپ يۈگۈرۈشۈپ كىرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن مەخەت ئىككىسىگە تاپانچىسىنى تەڭلەپ، دالان ئۆيگە ھەيدەپ چىقىپتۇ - دە، قىزنى قاچۇرۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن، دادىسىنىڭ يانپىشىدىن ئېتىپ، ئۇنى ئورنىدىن قوپالماس قىلىپ قويۇپتۇ، ئانىسى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. سارايدىن ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ چىققان قىزنى مەخەت خۇددى سا چۆجىنى ئالغاندەك بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈۋېلىپ، ساراي ئۆيگە ئەكىرىپتۇ - دە، مەقسىتىگە يېتىپتۇ ...

— ئۆزى ئىقرارمۇ؟

— ئىقرار.

— ھەممىنى بوينىغا ئالدىمۇ؟

— مېنىڭ ئېيتقانلىرىم ئۇنىڭ ئەينەن ئۆز سۆزى، يولداش پولكوۋنىك، — دېدى گايىت دەرھاللا، — ئۇرۇشلاردا باتۇرلۇق كۆرسىتىپ جىنايىتىمنى يۇسام، دەيدۇ.

نىزامىدىن ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى:

— ئۇنداق جىنايەت ئۆتكۈزمەيمۇ ھەممە جەڭچى باتۇرلۇق كۆرسىتىۋاتىدۇ، — دېدى نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا جىددىي تۈس ئالدى، — بىز ئىنقىلابىمىزنى ساغلام ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك!

— ئۇ ئۆزىمۇ قوش ئوردېنلىق — «باتۇرلۇق»، «پىدائىي» لىق ئوردېنلىرى ئالغان... ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ ھەممە قىلمىشلىرىنى راستچىللىق بىلەن تولۇق بايان قىلدى.

نىزامىدىن يېنىپ كەتكەن سۇرلۇك كۆزلىرىنى گايىتقا تىكىپ تۇرۇپ:

— نېمە دېمەكچى بولىسىز؟ كەچۈرۈم قىلىش كېرەك، دېمەكچىمۇسىز، — دېدى.

— كەچۈرۈم قىلىنمىغان تەقدىردىمۇ، ھەر ھالدا... — گايىتنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى.

نىزامىدىن كېسىپ ئېيتتى:

— بىھۇدە ئۇرۇنماڭ، بىزنىڭ ئارمىيىمىزنىڭ شەنىگە ھېچكىم داغ تەگكۈزمەسلىكى كېرەك ھەم تەگكۈزەلمەيدۇ! ئارمىيىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى، ساپلىقىنى قوغدىشىمىز كېرەك! بىلىشىڭىز كېرەككى، ئارمىيە ئىنتىزامى، كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئۇلگىلىك ئەخلاقىي - پەزىلىتى ئۇنى مەڭگۈ ئۆرە تۇرغۇزالايدۇ ۋە ياشنىتالايدۇ، كۆكسى — ئوردېن - مېداللار بىلەن تولغان بولسىمۇ، ئۇ ئۆلۈمگە مەھكۇم!

— يولداش پولكوۋنىك يەنە بىر ئىش بار.

— خوش؟

— بۇ ئىشنى نادەممۇ بىلەتتىكەن...

— نېمە! ... — نىزامىدىن بېشىنى ھەرە چاققان ئادەمدەك ئىتتىك كۆتۈردى، — مەسىلە ئۆتۈشتىن ئالدىنمۇ؟

— شۇنداق، يولداش پولكوۋنىك، — گايىت ۋارىسجاندىن ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتتى، — مەخەت بۇ ئىشقا نادەمنى سايى

AltunOq

قىلغان، بىللە بېرىپ ئوينايلى، دېگەن.
ئىزامىدىن تېز ـ تېز سوئال قويۇپ تۇراتتى:
ـــ نادەمچۇ؟
ـــ نادەم دەسلەپتە ماقۇل دېگەن ...
ـــ خوش؟
ـــ كېيىن يېنىۋالغان، مەخەت: سەن بارمىساڭ مەيلى، ئۆزۈم بېرىۋېرىمەن دېگەن، نادەم قۇلاق يوپۇرۇپ يۈرگەن، سۈكۈت قىلغان.
ـــ نادەم ئۆزى ئىقرارمۇ؟
ـــ مەن ئۇنى بارماس دەپ ئويلاپتىمەن، دەيدۇ.
ـــ سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق؟
ـــ مېنىڭچە، ئەگەر نادەم ئۇنىڭ شەرمەندە نىيىتىنى شاپتا ۋاقتىدىلا مەلۇم قىلغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولاتتى.
ـــ ئېھتىمال.
ـــ مېنىڭچە، نادەمنىمۇ جازالاش كېرەك.
ـــ شۇنداق، لېكىن نادەمنى جازالىغاندىمۇ، بەرىبىر ئۇنىڭ جىنايىتى يېنىكلەپ قالمايدۇ.
ـــ شۇنداق، يولداش پولكوۋنىك.
ـــ لېكىن، نادەمنىڭ بېپەرۋالىقى، سەپداشلىرىغا مەسئۇل بولماسلىقى جازالىنىشى كېرەك، ئۇنىڭغا بىر ئايلىق قاماق جازاسى بۇيرۇڭ! باشقا گەپ يوق، قايتىڭ!
ـــ خوپ بولىدۇ، يولداش پولكوۋنىك!
ئەتىسى پۈتۈن پولك سەپكە تىزىلدى. پولك شتاب باشلىقى مەخەتنىڭ قىلمىشىنى ئوقۇشقا باشلىدى. مەخەت سەپ ئالدىدىكى مەيداندا كاكىرى، پوروپۈرچىك ئۇنىۋانى ۋە مەيدىسىدىكى ئوردېنلىرى يۇلۇۋېلىنغان ھالدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۆرە تۇراتتى، مىڭلىغان كۆزلەردىن چاچرىغان غەزەپ، ئېچىنىش ئۇچقۇنلىرى

ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تەگمەكتە ئىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمايتتى: ھەربىي - سىياسىي جەھەتتىن جىنايەت ئۆتكۈزسەمچۇ كاشكى ... دەپ ئۆزىگە - ئۆزى ئېچىناتتى، پۇت - قوللىرى بارغانسېرى دەرمانسىزلىنىپ باراتتى. نۇرسىز كۆزلىرىگە دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولاتتى ...

جەڭچىلەردە بارغانسېرى ئېچىنىش تۇيغۇلىرى يېتىشقا باشلىدى: قانلىق جەڭلەردە بىرنەچچە يىل بىللە بولغان، ئۇرۇش بورانلىرى ئۇنى ئۇچۇرۇپ كېتەلمىگەن، تالاي كۈنلەرنى ئاچ - توق ئۆتكۈزگەن، ئۇيقۇسىرىغان، ئوتقا كىرگەن، سۇغا چۈشكەن، يارىلانغان ... لېكىن جەڭگىۋار سەپتىن قالمىغان، بەلكى سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغان، «باتۇرلۇق» ئوردېنى ئۇنىڭ كۆكسىگە ئاسانلىقچە ئېسىلمىغان، ئۇ بىر قېتىم دۈشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ كېتىپ، پۇتۇن قىسىم ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرغاندا، ئىككى دۈشمەننى ئۆلتۈرۈپ، بىر مىلتىق، بىر تاپانچىنى غەنىيمەت ئېلىپ سەپكە يېنىپ كەلگەن، جىڭدىكى ئۇرۇشتا يالغۇز ئۆزى گومىنداڭنىڭ چوڭ پوتىيىنى پارتلىتىپ، قىسىمنىڭ ئىلگىرىلىشىگە يول ئاچقان. شىخۇ ئۇرۇشىدا ئۈچ يېرىگە ئوق تېگىپ ئېغىر يارىلانغان، ساقايغاندا، دوختۇرلار، كوماندىرلار ئارقا سەپتە ئىشلەشنى تاپشۇرسىمۇ، ئۇنىماي، جەڭگىۋار سەپكە — ئۇرۇش ئىچىگە يېنىپ كەلگەن ... تېخى ئۇ داڭلىق ناخشىچى، ئۇسسۇلچى، خۇش چاقچاق - دورامچى ئىدى، نۇرغۇن قوشلار ئاۋازىدا سايراپ، تالاي قېتىم رازۋېدكىغا چىققان ... جەڭچىلەر قەلبىدە ئۆچمىگۈدەك قىزىقچىلىقلىرى بىلەنمۇ ھەممە ئۇنى «مەخەم - مەخەم» دېيىشەتتى. مانا بۇ ئىشلار كوماندىرلارغىمۇ، جەڭچىلەرگىمۇ بەش قولدەك ئايان، شۇ ئىشلار ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىغانىدى.

شۇنچە ياخشى جەڭلەرنى قىلغان بىر جەڭچىنىڭ كۆڭۈلنىڭ

كەينىگە كىرىپ، بىر دەملىك، قىزىل لاتا كۆرۈنگەندەك قوز-غالغان ھېسسىياتىنى باسالماي، ئۆزىنى بەربات قىلىش دەرىجە-سىگە بېرىپ يېتىشىگە سەپداشلىرى قانچە قايغۇرسىمۇ، ئىچىد-سىمۇ لېكىن بۇ ئىچىنىش ـ قايغۇرۇش ئۇنى ئاقلىيالمايتتى، قۇتقۇزالمايتتى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسىنى ھىمايە قىلىدىغان، قوغدايدىغان قانۇندىن ئۈستۈن تۇرالمايتتى.

پۈتۈن مەيدان ئاجايىپ سۈرلۈك تۈس ئېلىپ، ئېغىر سۈ-كۈتتە تۇراتتى. ئادەملەر نەپرەتلىنىۋاتسىمۇ، قايغۇرۇۋاتسىمۇ، ئېچىنىۋاتسىمۇ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەھمىيىتى يوقتەك قىلاتتى. راسۋايى جىنايەتنىڭ ئۆلۈمگە مەھكۇم ئېكەنلىكىنى ھەممە بىلەت-تى ۋە شۇنداق ھۆكۈمنى ھەممىسىمۇ ھىمايە قىلاتتى! ھۆكۈمنى ھىمايە قىلىسەن، ئەمما كۆزۈڭدىن ياش قۇيۇلىدۇ، قۇيۇلغاندى-مۇ، ئوتتەك قىزىق ياشلار قويۇلىدۇ! ...

راستتىنلا مەخەت ئۆلۈمگە بۇيرۇلدى.

ئۆز باتالىيونىنىڭ ئالدىدا تۇرغان گايىتنىڭ كۆزلىرىگە لىق-قىدە ياش كەلدى ... بولار ئەمەس، كۆزلىرىگە ياش كەلگەنلەر كۆپ، لېكىن كۆز ياشلىرىنى يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايتتى، بۇلدۇقلاپ چىقىپ تۇرسا قانداق قىلىسەن؟ تېخى ئەنە شۇ دەھ-شەتلىك ھۆكۈمنى ئوقۇغان مايورمۇ كۆز ياشلىرىنى توختىتالال-ماي، يۈزىنى تەتۈر ئۆرۈپ تۇرۇۋالدىغۇ، ئۇ مەخەتنى نەچچە قېتىم مۇكاپاتلىغان، ماختىغان، ئالقىشلىغان، ئوردېن تەقدىم قىلغان بۇيرۇقلارنى ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ ئوقۇغان ئەمەسمىدى ...

شۇنداق قاتتىق ئىنتىزام گايىتنى ۋە ئۇنىڭ كەينىدە تۇرغان جەڭچىلىرىنى تىك تۇرغۇزۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئۇ بىلىپ تۇر-سىمۇ، ئەمما مەخەتنىڭ تاتارغان يۈزىنى كۆپرەك كۆرۈۋېلىشنى ئىستەيتتى.

مەخەت بېشىنى كۆتۈرۈپ سەپداشلىرىغا ئاخىرقى قېتىم بىر

قارىدى ... ئۇ مىنىگەدىن ئىبرەت ئىلىگلار دەپ سۆزلىمەكچىدى ، ئەمما سەپداشلىرىنىڭ كۆزلىرىدىكى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ياشلارنى كۆرۈپ ، سۆزلەشتىن يالتايدى . ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ ، قەدەملىرىنى خۇددى ئىستىرويدىكىدەك تەكشى ، رەتلىك يۆتكەپ ماگدى . ئەنە ئۇ كېتىپ بارىدۇ ، ئۇنىڭ ئۆمرى بارغانسېرى قىسقارماقتا ، جەڭچىلەر ئۇنىڭ كەينىگە بىر قايرىلىشىنى شۇنچە كۈتمەكتە ... ياق ، ئۇ قايرىلىپمۇ قويمىدى .

ئارىدىن ئون بەش مىنۇت ئۆتكەندە ، تارقىلىشىپ ئۆز زېمىنلانكىلىرىغا ئۇن ـ تۈنسىز كىرىپ كېتىپ بارغان جەڭچىلەر كەينى ـ كەينىدىن ئېتىلغان ئۈچ پاي ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىدى .

× × ×

ئۈستى چېدىرچە يېپىلىپ ، قاگالتىر بىلەن قاپلانغان ئۆيگە ئوتتۇرا يۆنىلىش قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ كەلگەن پولكوۋنىك بوسۇغا ئاتلاپلا ھۆرمەتتە تۇرۇپ چاس بەردى :

— سالام يولداش گېنېرال لېيتېنانت ، چاقىرتىشىگىز بويىچە كەلدىم !

مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېكمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بەردى :

— سالام ، يولداش نىزامىدىن !

ئىككىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە قىزغىنلىق بىلەن ئۇزاققىچە بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى سىلكىشتى . نىزامىدىن ئاندىن باش قوماندان بىلەن بىللە كەلگەن باش شتاب خىزمەتچىلىرى ، ئوتتۇرا يۆنىلىش شتابىدىكىلەر بىلەن كۆرۈشتى . ئىساقبېك يەنىسخەيدە تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ تۇرمۇشى ، ھەربىي دەرس ، ھەر خىل مەشقلەر ، جەڭچىلەرنىڭ دەم ئېلىش ـ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى توغرىسىدا سورىدى ، نىزامىدىن

تەپسىلىي جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، ئىسھاقبېك :

— دەرس سائىتىنى كۆپەيتىڭلار ، مۇزاكىرىنى جەڭچىلەر-مۇ ، كوماندىرلارمۇ ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن ، ھەرقايسى جايلاردا قىلىنغان ئۇرۇش - ھۇجۇملاردا بارلىققا كەلگەن تەجرىبىلەر ، ئاچچىق ساۋاقلار بىلەن بىرلەشتۇرۇپ مۇزاكىرە قىلسۇن . تىنچ-لىق بىتىمى ئىمزالانغىنى بىلەن شىنجاڭ ھازىر تىنچ ئەمەس ، گومىنداڭ تىنچ ياتقىنى يوق ، بىزگە قارشى قۇتراۋاتىدۇ ، سۇيىد-قەستلىك پىلانلارنى تۈزۈپ ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ ... بۇ ئىشتا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەئىسى ئاق يۈزلۈك رولدا ، يەنى سەھنە كەينىدىكى ئادەم رولىدا ، شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى قارا يۈزلۈك رولدا ئويۇن كۆرسىتىۋاتىدۇ ، — دېدى .

ئىسھاقبېكنىڭ سۆزى ئۈزۈلۈپ قالدى ، كۈتكۈچىلەر تاماق ئېلىپ كىرىشتى . ئۈستەل ئۈستىگە سۇيۇقئاش ، ھورى كۆتۈرۈ-لۈپ تۇرغان ئىككى تاۋاق گۆش ۋە سەيلەر قويۇلدى . گېنېرال لېيتېنانت دېرىزىگە قويۇپ قويغان يوغان سومكىسىدىن ئىككى بوتۇلكا قىزىل ھاراق ئالدى .

— مەن سىلەرگە ئاران ئىككى بوتۇلكا ئېلىپ كەل-دىم ، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، — ياخشى ۋىنو ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ ، كەيپىنى كۆتۈرىدۇ ، ئاز - ئازدىن بولسىمۇ ئىچەيلى .

رومكىلار كۆتۈرۈلدى ، ئىسھاقبېك يەڭلىرىنى تۈرۈۋېتىپ ، ئىشتىھا بىلەن گۆش يېيىشكە تۇتۇندى .

— سۇيۇقئاش قىلغۇچە ، چۆپنىلا ئېلىپ كىرگەن بولساڭ-لار تېخىمۇ ياخشى تاماق بولاتتىكەن...

— قىرغىز نارىنى بولسا ، سىزنىڭ جېنىڭىز يايراپ كې-تەر ئىدى ...

— ئۇغۇ شۇنداق ، بىراق قىرغىز نارىنىغا ۋاقىت كۆپ

كېتىدۇ، قازاق نارىنى ئېتىش ئۈچۈن ئوڭايراق.
نىزامىدىن سەيدىن ئىككى چوكا ئالدى ـ دە، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان تاماق — سۈيۈقئاشنى ئىچىشكە باشلىدى.
تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، بۆلۈمدە ئىسھاقبېك بىلەن نىزامىدىن يالغۇز قالدى. باش قوماندان قولىنى ئېرتىپ بولۇپ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتىنى ئىككى بارمىقى بىلەن بىرنەچچە قېتىم سىلاپ قويدى ـ دە:
— خوش، گېپىمىزگە كېلەيلى، — دېدى ئۇ ئۇستەلگە يېقىن ئولتۇرۇپ، — دېمەك، گومىنداڭ يوشۇرۇن ھەرىكەتكە ئۆتتى، بىزنى پارچىلاشنى، ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇشنى قەستلەۋاتىدۇ. دەرۋەقە، ئۇنىڭ شۇنداق قىلىـ شىغا بەزى ئاساسلارمۇ بار، ئوسمان ئالتاينىڭ ۋالىيلىقنى ئىشلىمەي، كۆكتوقايغا بېرىپ يېتىۋالدى...
— ئادەم ئەۋەتىلگەن ئەمەسمىدى؟ — دەپ سورىدى نىزامىدىن.
— ئەۋەتىلگەن، نەتىجە چىقمىدى، ئۇ يەنىلا كەلمەيۋاتىـ دۇ، دېمەك ئۇ ئاينىدى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىدە ھەم باشقا ئىدارىلەردە ئىشلەۋاتقان خىزمەتچىلىرىمىزدىن ئۇنىڭ يېنىغا قېـ چىپ كېتىۋاتقانلارمۇ خېلى بار.
— ئۇنداقتا ئۇ ئاستىرتىن ئادەم توپلاۋاتسا كېرەك؟
— شۇنداق، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، ئۇ: گېپىم گەپ بولىدىغان بىردىنبىر ئادەم مەن بولىمەن، دەپ ئويلاپتىكەن، لېكىن ئۇنىڭ ئويى دېگەن يەردىن چىقمىغاندىن كېيىن، دۈشمەنلەشكىلى تۇردى. ھازىر ئۇ ئۈمىدىنى گومىنـ داڭغا باغلاپ، ئۇنىڭدىن مەدەت كۈتۈۋاتىدۇ... ئېلىنغان مەلۇـ ماتلارغا قارىغاندا، ئۇ ئىككى قېتىم ئۆز ۋەكىللىرىنى يوشۇرۇنـ چە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتكەن ۋە ئۇلار جاڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشـ كەن. بۇ ئىشتا جانىمقان، خادىۋاڭلار پايپاسلاپ يۈرۈپ خېلىلا

خىزمەت كۆرسىتىپتۇ ھەم ئوسمانغا شەخسىي سوۋغىلارنىمۇ ئە-
ۋەتىپتۇ .

— دېمەك ، گومىنداڭچىلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇشۇپ-
تۇ - دە .

— شۇنداق .

ئىككىمىز بىردەم جىم بولۇشۇپ قالدى . باش قوماندانىنىڭ
قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرى ئويچانلىق بىلەن بىر نۇقتى-
غا تىكىلدى . نىزامىدىنىنىڭ چىرايى تېخىمۇ سۇرلۇك تۈس ئال-
دى .

— ئالدىنقى سەپتە ئەھۋال قانداق ، غەيرىي ئىشلار يۈز
بېرىۋاتامدۇ ؟

— ھازىر ئالدىنقى سەپلەردىمۇ گومىنداڭنىڭ قوتۇرىشى ،
بىتىمگە خىلاپلىق قىلىش ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، — دېدى نىزامى-
دىن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ، — ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈۋاتقان
ئىشپىيونلىرى كۆپىيىۋاتىدۇ ، دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىن ئۆ-
تۈپ بۇ تەرەپتىكى چارۋا ماللارنى بۇلاپ كېتىش ۋەقەلىرىمۇ
كۆرۈلدى ، ئالدىنقى كۈنى شىخەنزىدىن بىر تۈركۈم ئىشپىيون-
لارنىمۇ قولغا چۈشۈردۇق . يېقىندا دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمى
بويىدىكى بىر كىچىك مەھەللىنى قوراللاندۇرغانلىقىنى بايقاپ
قالدۇق ... مەن بۇ ئەھۋاللارنى باش شتابقا تېخى ئاخشام دوكلات
يازغانىدىم .

— ئۇ يەردە قىسىم يوقمۇ ؟

— ئۇ يەر بىزدىن ئوتتۇز كىلومېتىر يىراقلىقتا ، ئەمما
ھەر كۈنى بىر چارلاش ئەترىتى بېرىپ تۇرىدۇ .

— ئۇنداقتا يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلالايدىكەن ، ئۇ يەرگە
قىسىم ئەۋەتىڭلار ھەم دەرھال تېلېفون سىملىرى تارتىڭلار .

— مەن باش شتابقا يازغان دوكلاتىمغا مۇشۇنداق تەلەپلەر-
دىن بىر نەچچىنى يازدىم .

— ئوسماننىڭ بىزدىن ئايرىلىشى ئېغىر مەسىلە، شۇنداق دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇكى، ئۇ گومىنداڭدىنمۇ يامانراق، خەۋپلىكرەك دۈشمەن بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، — دېدى گېنېرال لېيتنانت جىنددىي تۇردە، — ئۇ ئۇزاق يىل گومىنداڭغىمۇ، شېڭ شىسەيگىمۇ تۇتۇق بەرمىگەن ئادەم، چۈنكى تاغلىق رايونلاردا ھەرىكەت قىلىشنىڭ ئېپىنى بىلىدۇ، يەر شارائىتى بىلەن پىششىق تونۇش، ئۇنىڭ ئۇستىگە قاپىباس مۇتى ئىسمەلىك تەشۋىقاتچىسىنىڭ رولىنىمۇ سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. ئۇ ئەسلىدە ئالاش - ئوردىچىلارنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، ئوسماننىڭ يېنىغا قېچىپ كېلىۋالغان، تەشۋىقات بىلەن خەلقنى ئازدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئەگەشتۇرۇپ بېرەلەيدۇ. ئوسمان بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنى قوللىغان ھەم قاتناشقان، بىز ئىتتىپاقلىق — بىرلىكنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىنى بەرگەن، دەللىقان مۇئاۋىن ۋالىي بولغان، بولمىسا بىرىنچى ۋالىيلىق ھەقىقىي ئىنقىلابچى دەللىقاننىڭ ئورنى ئىدى. ئۇ بۇنى بىلمىدى، ئازادلىق، دېموكراتىيىنى، خەلقنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى ئويلىماي، ئۆزىنىلا ئويلىدى ··· مۇنداق ئادەمنى قانداقمۇ ھەقىقىي ئىنقىلابچى دېگىلى بولسۇن؟! بەزىلەر ئۇنى ئۇزاق يىل ئۇرۇش قىلغان، دەيدۇ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭغا قارشى كۆپ يىل ئۇرۇش قىلغىنى راست، لېكىن ئۇ دېموكراتىك، كەڭ خەلق مەنپەئىتى كېپىللەندۈرۈلگەن ھاكىمىيەت قۇرۇش ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلغانمۇ؟ دۇنيادا ئۆز خەلقىنى بۇلايدىغان، ئاياغ ئاستى قىلىدىغان ئىنقىلابچى بولامدۇ؟ !··· ھازىر ئۇ ئۆز ماھىيىتىنى ئاشكارىلىدى.

گېنېرال لېيتنانتنىڭ كىچىك كۆزلىرى ياندى، ئىنچىكە قارا بۇرۇتى غەزەپتىن تىترەپ، تولۇق كەلگەن يۈزى جىنددىي تۈس ئالدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە تامغا ئېسىلغان خەرىتىگە قاراپ تۇرۇپ قالدى. بېشىدىكى شەپكىسىنى ھېسابقا

ئالمىغاندا ، ئۇنى ھېچكىم ھەربىي ئادەم دەپ ئويلىمايتتى . ئۇ-چىسىدا ئىشچى كىيىمى ، پۇتىدا ئۇۋۇچىلار كىيىدىغان ئۇزۇن قونچىلىق ئۆتۈك ، نىزامىدىن قوماندانىنىڭ شۇ تۇرقىغا سەپسې-لىپ تۇرۇپ قالدى ۋە مۇنداق دېدى :

— ساۋەنىنىڭ ھاكىمىدىنمۇ چاتاق چىقىۋاتىدۇ دەپ ئاڭلىدىم ؟

— شۇنداق ، بۇ يۈز بېرىۋاتقان ئىككىنچى ئېغىر مەسىلە ، ساۋەنىنىڭ ھاكىمى قالىبەكمۇ ، ئۇلىجان تېغىغا چىقىپ يېتىۋال-دى ، ئۇنىڭغىمۇ ئادەم ئەۋەتتۇق ، چۈشەنمەيۋاتىدۇ ، ئۇنىڭدىمۇ ئوسماندىكى نىيەتلەرنى يوق دېگىلى بولمايدۇ ، ئۇنىڭ كۈچى چاغلىق دېگەن تەقدىردىمۇ ، خۇددى چاشقان كىتىرلاۋەرسە ، ئۆي-قۇدا مەززە بولمىغىنىدەك ، ھامان خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلى-دۇ ، بۇمۇ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان مەسىلە بولۇپ قالدى . تولۇقسىز خەۋەرلەرگە قارىغاندا ، گومىنداڭنىڭ قۇتۇپىدا تۇ-رۇشلۇق سەككىزىنچى پولكى بىلەن قالىبەكنىڭ مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقانلىقى سېزىلىۋاتىدۇ . يەنە قارا شەھەر تاغلىرىنىڭ ئىلى بىلەن تۇتىشىدىغان تاغ ئاغزىدا مۇنداق ۋەقە بولۇپ ئۆتتى : پۇتۇنلەي موڭغۇللاردىن تۈزۈلگەن ئۈچ يۈز كىشىلىك بىر ئەت-رەت بىزنىڭ ئۇ يەردىكى قىسىملىرىمىزغا ھۇجۇم قىلىپ كەل-گەن ، بىزنىڭ قىسىملىرىمىز بىرلا ھەيۋە بىلەن ئۇلارنى پۈتۈن-لەي تەسلىم قىلدۇرغان ، ئۇلارنىڭ ئىقرار قىلىشىچە ، بۇ ھۇ-جۇمنى گومىنداڭ تەشكىللىگەن بولۇپ ، ئىلىدا قىزىل پاچاقلار بۆلۈنگەنلىكلىرىنى چېقىۋاتىدۇ ، موڭغۇللارنى دىندىن چىقىشقا زور-لاپ قىيىن - قىستاقتا ئېلىۋاتىدۇ ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش ھەق-قىڭلار يوقمۇ ... دەپ ئەۋەتكەن .

— مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ ، پاراكەندىچىلىك سېلىش ، مىللەتلەرنى پارچىلاشنى قەستلەۋېتىپتۇ - دە ، — دېدى نىزامىدىن .

— ئۇرۇشتا تاقابىل تۇرالمىغاندىن كېيىن، شۇنداق قىلىۋاتىدۇ، بۇ كونىدىن قالغان ئۇسۇل، تارىختا ئەكسىيەتچىلەر ئاز سانلىق مىللەتلەرنى باشقۇرۇشتا «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش» ئۇسۇلىنى قوللانغانىدى، شۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىۋاتىدۇ ـ دە....

— سەگەك بولۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، — دېدى نىزامىدىن، — ھەربىي مەشغۇلاتنى كۈچەيتىشتىن سىرت، سىياسىي خىزمەت ۋە كومىسسارلار خىزمىتىنى كۈچەيتمەي بولمىغۇدەك، ئومۇمىي تەلىم ـ تەربىيە نۇقتىسىنى سىياسىي خىزمەتكە يۆتكىمەي بولمايدۇ.

گېنېرال ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە، مۇنداق دېدى:

— بولۇپمۇ شىمالىي فرونت رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش كېرەك، بۇ ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ تەلىپى. بىز باش شتابتا مۇزاكىرە قىلىپ، ئەخمەتجاننىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ، سىزنى شىمالىي فرونت ئۈچىنچى پولكقا يۆتكىدۇق، مانا سىزگە چۈشۈرۈلگەن بۇيرۇق!

نىزامىدىن ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ:

— تەييارمەن، يولداش گېنېرال! — دېدى.

— رەھمەت، ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭ.

نىزامىدىن ئورنىدا ئولتۇردى ـ دە، ئىسھاقبېك سۇنغان كونۋېرتنىڭ ئاغزىنى ئاچماي، ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىدى. باش قوماندان، ئوسمان رەسمىي قوراللىق قارشىلىشقا ئۆتسە، ئۈچىنچى ئاتلىق پولكنىڭ ئۇنىڭغا قارشى ئاساسىي كۈچ بولۇپ قالىدىغانلىقىنى، بىراق ھازىر ئۈچىنچى ئاتلىق پولكتا ئىتتىپاقلىقنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى، ھەربىي تۈزۈم ـ ئىنتىزامنىڭ كۆرۈنەرلىك بوشاشقانلىقىنى، قورال ـ ياراغ، ئات ـ ئۇلاغلار ۋە ئىقتىسادىي ھېساباتنىڭ يوقلۇقىنى، قىسىمدا باشباشتاقلىقنىڭ، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇق ـ يوليورۇقلىرىنى ئاڭلىماسلىقنىڭ

Altundq

باش كۆتۈرۈلۈۋاتقانلىقىنى ، ئۇ يەرگە بېرىپ جان كۆيدۈرۈپ
ئىشلەپ ، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ
لازىملىقىنى ۋە ئاخىرىدا مۇشۇ خىزمەتلەرنى ئىشلەشنىڭ دۆش-
مەننى يوقىتىشتىمۇ ئەھمىيەتلىك خىزمەت ئىكەنلىكىنى بىر-
مۇبىر چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى ھەم ئۇ يەرگە تېز يېتىپ بېرىشنىڭ ،
ئۈچ كۈنلۈك تەييارلىقتىن كېيىن يۈرۈپ كېتىشنىڭ كېرەكلى-
كىنى ئېيتتى .

نىزامىدىن پولك شتابىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، نې-
مىشقىدۇ مەيۈسلەنگەندەك بولدى ، پولكتىكى ئەللىكتىن ئوشۇق
كوماندىرنىڭ مىجەز - خۇلقى ، ئۇرۇش قىلىش سەنئىتى ئۇنىڭغا
بەش قولدەك ئايان . ھەتتا ھەربىر جەڭچىنىڭ دىگۈدەك قانداق
ئېسىل خىسلەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە قانداق نۇقسانلىرى
بارلىقىمۇ ئۇنىڭغا روشەن . ئۇ ئىلقا تاغلىرىدا ھەرىكەتلىنىپ
يۈرگەن چاغلىرىدا مۇشۇ پولكنىڭ ئاساسىي پەقەت ئەللىكلا پار-
تىزان ئىدى . كېيىن بۇلاق ئېقىنلىرى دەريالارغا قوشۇلغاندەك
ئىككى يۈزگە ، ئۈچ يۈزگە ، بەش يۈزگە يېتىپ بارغانسېرى
كۆپىيىپ ئۆلغايغان... دەھشەتلىك ئۇرۇش بورانلىرى ئەنۋەردەك
پاراسەتلىك ، چەبدەس كوماندىرلىرىنى ، كېۋىردەك مەرد جەڭ-
چىلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەتتى . ھازىر ھايات قالغان گايىت ، نا-
دەم ، باتىرغازى ، رەيھانغا ئوخشاش ئاددىي جەڭچىلەر پارتىزا-
لىقتىن ، تارتىپ ھازىرغىچە ـــ پاگونلىرىغا چاقناپ تۇرغان
بالداق يۇلتۇزلار ، كۆكسىگە «باتۇرلۇق» ، «ساداقەت» ، «پىدا-
ئىي» لىق ئوردېنلىرى چىققۇچە ئۇنىڭ بىلەن مۇرىنى - مۇرىگە
تىرەپ كۈرەش قىلغان ، سۇغا چۈشكەن . ئوتقا كىرگەن ، قان
كەچكەن ، ھودۇقماي ئۆلۈمگە تىكىلىپ قاراپ جەڭگىۋارلاش-
قان... ئۇرۇش ئىچىدىكى دوستلۇق - ئىناقلىق ئىسسىق جاننى
بەدەل قىلالايدۇ . ئۇ تاغدەك بۈيۈك ، دېڭىزدەك چوڭقۇر !
ئاشىق - مەشۇق قەلبىدەك سەممىي ۋە شەبنەمدەك

تازا بولىدۇ!... خۇددى بىر ئاتىنىڭ بالىلىرىدەك بولۇپ كەتكەن قېرىنداشلاردىن ئايرىلىش ئەلۋەتتە ئېغىر - دە....

«مەن نېمانچىلا ئويلاپ كېتىمەن، — دېدى نىزامىددىن ئۆز - ئۆزىگە، — مەن خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلا خەلق پەرزەنتلىرى بىلەن بىللە بولىمەنغۇ، ۋەتەن، خەلق، قوماندانلىقنىڭ ماڭا زۆرۈر ئېھتىياجى چۈشۈۋاتسا، مەيۇسلەنسەم، قىيالماسلىق ئىلكىدە تولغانسام، قېنى مېنىڭ شېھىتلار بېشىدا، غازىلار ئالدىدا بەرگەن قەسىمىم!... ماڭا چۈشۈۋاتقان بۇيرۇق ئازادلىق - ئەركىنلىك ئىشقىدا يېنىۋاتقان خەلقىمنىڭ بۇيرۇقى! بۇ يولدا نەگە بۇيرۇلسام مەيلى، بارىمەن، تېخىمۇ ئازابلىق سەپەرلەرنى كېزىمەن، ئوتقا كىرىمەن، سۇغا چۈشىمەن ۋە بۇنى خۇشاللىق دەپ بىلىمەن...»

ئۈچ كۈندىن كېيىن، ئۆز ۋاقتىدا تۆگە كارۋانلىرى چەپەيزىدىن تارباغاتاي، ئالتايغا ماڭىدىغان يولنى بىرىنچى بولۇپ نىزامىددىن ماشىنا بىلەن ماڭىدىغان يول قىلىپ ئاچتى ۋە ئۆز پولكىدىن پەقەت باتىرغازى باشچىلىقىدىكى بىر ۋزۋود جەڭچىنى ئېلىپ، شۇ يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

ئون ئىككىنچى باب

نىزامىدىن قوبۇقسارغا كەلگەندىن كېيىن ، پولكتىكى ئىنتىزامسىزلىق ــ باشباشتاقلىقنىڭ باش قوماندان ئىسھاقبېك ئېيتقاندىنمۇ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . بىرنەچچە ئايلىق ھەربىي تەلىم ، سىياسىي تەربىيىلەردىن نەتىجە چىقمىدى . شۇنداق ئېغىر ئەھۋال ئاستىدا پولكنىڭ بۇرۇلتوقايغا يۆتكىلىشى توغرىسىدا شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن بۇيرۇق كېلىپ قالدى .

بىرنەچچە ئاي ئېغىر چامدىلىپ ئۆتكەن ، نىزامىدىننىڭ كۆڭلىمۇ غەشلىككە تولۇپ ، ئۇنىڭ سۇرلۇك چىرايى پەرىشان غەمكىن ھالغا چۈشۈپ قالغان ، ئۆز پولكىدىن ئايرىلىش ــ ئۇنى قاناتسىز قۇشقا ئوخشىتىپ قويغان… لېكىن بۇ پولكتىن قول ئۈزۈپ كېتىش كېرەكمۇ ؟… ئۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلىدۇ ، بۇ مۇنتىزىم ھەربىي قىسىم ، ئۇنى پولاتتەك ئىنتىزامچانلىققا باشلاش ، ئۇنىڭغا توغرا يېتەكچىلىك قىلىش ۋە قورغان ئىچىدىن چىققان دۈشمەننى يوق قىلىش ــ ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغان مۇقەددەس ۋەزىپە ! بۇ سودىگەرنىڭ دۇكىنىدىن پەش قېقىپ چىقىپ كېتىشكە ئوخشىمايدۇ ــ دە !

قوشۇننى باشلاپ يۈرۈشكە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان نىزامىدىنغا قىيىن ــ چىگىش مەسىلىلەر ئۆز سايىسىنى چۈشۈرۈپ تۇراتتى . قول ئاستىدىكى دىۋىزىئون ، ئەسكادرون كوماندىرلىرىنىڭ كۆپچىلىككە ئىشىنىشىمۇ قىيىن بولۇپ قالغان ، شۇ ئەھۋالدا ئۇ كىم بىلەن يۈرۈش يۆنىلىشىنى مۇزاكىرە قىلىشى مۇمكىن ؟ !…

ئۇ باتىرغازى ۋە مۇھاپىزەتچىسى ئاقىلبەكتىن باشقىلارغا ئىشىنەلمەي قالدى ، ھېچقاچان دۈچ كەلمىگەن ، ئېغىر ئەھۋال ئۇنى قىيناشقا باشلىدى .

ئورغاق شەكىللىك ئاي ئولتۇرۇپ كەتكەندە نىزامىدىن پولك شتابىغا باتىرغازىنى چاقىرىپ كىردى ۋە ئاقىلبەك ئىككىسىگە مۇنداق دېدى :

— ئەھۋال ئېغىر يولداشلار ، ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، ئوسمان گومىنداڭنىڭ گۇچېڭدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيىسى بىلەن داۋاملىق ئالاقە قىلىۋاتىدۇ ، ئۇ بىر پولكنى گومىنداڭ بەرگەن يېڭى قوراللار بىلەن قوراللاندۇرۇپ بولغان ، تېخى بىزنىڭ سان ـ سۈپەت پولكىمىزنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتكەن ، ھازىر ئۇنىڭ ئەسكىرىي كۈچى تۆت مىڭغا يېتىپ قالدى . ئېغىر يېرى شۇكى خەلقنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتكەن . باندىتلار بىلەن ئالدانغان خەلقنى پەرقلەندۈرۈش قىيىن ، ھەممىسىنىڭ كىيىمى پۇقراچە ، ئۇلار مەن باندىت دەپ پېشانىسىگە يېزىۋالمايدۇ ـ دە ، يەنە بىر ئېغىر ئەھۋال ، بىزنىڭ پولكنىڭ كۆپچىلىك كوماندىرلىرىغا ئىشەنچ قىلىپ بولمايۋاتىدۇ ، خەۋەرلەر بار ، ئاتلارغا پولك تامغىسىنى باسىمىز دېسەك ، بىرىنچى دىۋىزىيون كوماندىرى : ھۆكۈمەت بىزگە ئات بەرگىنى يوق ، ئۆزىمىزنىڭ ئاتلىرىنى مىنىپ قىسىمغا قوشۇلغانمىز ، دەپ تۇرۇۋالدى ۋە ئەسكەرلىرىنى قوزغاتتى… قورال ـ ياراغلارنىڭ تىزىمىنى ئالىمىز دېسەك ، ئىككىنچى دىۋىزىيون كوماندىرى : بىز قورال ـ ياراغنى گومىنداڭدىن تارتىۋالغان ، قوماندانلىق بىزگە قورال بەرگىنى يوق ، دەپ بىز بىلەن تىركەشتى . پولكنىڭ مالىيىسى قالايمىقان ، دەپتەر يوق ، بۇنى ئېنىقلاشنى ، ئېدىتلىق سان بولۇشنى يولغا قويماقچى بولساق ، ئارقا سەپ تەمىنات باشلىقى : بىز بىر كۈن ئاچ ، بىر كۈن توق ھالدا تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز ، ھېساباتنى ئېنىق-

لمسا ، هۆكۈمەت بىرنەچچە قورۇ قوينى تەييارلاپ قويۇپ ئې-
نىقلىسۇن ، دەپ توسقۇنلۇق قىلدى ، مۇنداق مەسىلىلار كۆپ .
قىسقىسى ، كوماندىرلىرىمىزدىن ئازچىلىق بىزنىڭ يولغا قوي-
ماقچى بولغان تەدبىرلىرىمىزنى قوللايدۇ ، كۆپچىلىكى
قوللىمايدۇ...

— مېنىڭ بىلىشىمچە ، — دېدى ئاقلىبەك ئورنىدىن
تۇرۇپ ، نىزامىدىن قول ئىشارىسى بىلەن ئۇنى ئولتۇرۇشقا
بۇيرۇدى ، — كۆپچىلىك جەڭچىلەر بۇيرۇققا بويسۇنىدۇ ، جەڭ-
چىلەردىن يۇقىرىقى كوماندىرلارغا ئەگىشىدىغانلار ئاز...

— مېنىڭچە ئېيتىش كېرەك ، — باتۇرغازى غەزەپلەن-
دى ، — بۇيرۇققا بويسۇنمايدىغانلارغا ، مەيلى جەڭچى بولسۇن ،
مەيلى كوماندىر بولسۇن ، قەتئىي جازا بەرمەي ، ئىنتىزامچانلىق-
نى يولغا قويغىلى بولمايدۇ ، ساۋەندىن ، ئالتايدىن قوشۇلغان
بىر قىسىم جەڭچىلىرىمىزدە باشباشتاقلىق نېمىدېگەن ئې-
غىر...

— ھەي ، بۇ ئادەتتىكى ئىنتىزامسىزلىق ئەمەستەك قى-
لىدۇ ، — دەپ نىزامىدىن ئۆزى سەزمىگەن ھالدا ئورنىدىن
تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى پەرىشانلىق
ئالامەتلىرى قاپلىغان يۈزى ، سۇرلۇك تۇس ئالدى ، قوشۇماقاش-
لىرى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ تىكلەشتى . شۇ ئارىدا ئاقلىبەك
سۆز باشلاپ قالدى ، ئۇ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى - دە ، گىمە-
ناستوركىسىنىڭ يانچۇقىدىن كىچىك خاتىرە دەپتىرىنى ئالدى .

— بەزى كوماندىرلارنى يۆتكەش ، ئالماشتۇرۇش
كېرەك...

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا باتۇرغازى كۆزلىرىنى
ئالايتىپ ۋارقىرىۋەتتى :

— قورالسىزلاندۇرۇش ، قوغلاش ... قىسمىدىن قوغلاش
كېرەك !...

— ھېسسىياتىڭنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، بىراق قولىدا قورالى بار ئادەملەرگە يېنىكلىك بىلەن ئىش كۆرۈشكە بولمايدۇ، مۇھىمى پولك بۆلۈنۈپ كەتمەسلىكى كېرەك، — دېدى نىزامىدىن.

— ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى بۆلۈنۈش ئەمەسمۇ…

— بۇنى چوڭقۇرراق ئويلاش كېرەك، قورال تۇتقان ئادەملەردە، ئاسانلا باشباشتاقلىق باش كۆتۈرىدۇ، قولىدىكى قورال ئۇلارنى ئۆزىنى بىلەلمەس دەرىجىگە ئاپىرىپمۇ قويىدۇ. مۇھىمى ئۇلارنى يېتىم قالدۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك، شۇ چاغدىلا پولك بۆلۈنۈپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ. مېنىڭچە، ئۈچىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى تۇرسۇنبېك ياخشى يىگىت، ئۇنىڭ ئىسكادرون كوماندىرلىرىدىمۇ يۇقىرىقى ئىللەتلەر يوق.

— ئۇنداقتا، — دېدى ئاقىلبېك، — ئاشۇ ئىسكادرون كوماندىرلىرىنى دىۋىزىئون كوماندىرلىقىغا كۆتۈرسەك…

— مەن مۇشۇ ئەھۋاللاردىن شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىغا خەت يازدىم، بىر قىسىم دىۋىزىئون كوماندىرلىرىنى شتابنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېتىشنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. لېكىن، گېنېرال شتابى بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمىدى، تەربىيىلەشنى ئاساس قىلىڭلار دەپتۇ. شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، بىزنىڭ پولكنىڭ بۇرۇلتوقايغا يۈرۈش قىلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق كەلدى. بۇ ئەلۋەتتە ئۇرۇشقا كىرىشىشىمىز بولىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، بىزنىڭ يۈرۈشىمىز سىراج كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشتەك يۈرۈش بولىدىكەن - دە، — دېدى باتىرغازى ئاچچىقى بىلەن بېشىنى سىلكىپ.

— شۇنداق، ئېغىر يۈرۈش بولىدۇ، ئوسمان ۋە ئۇنىڭ قىسىملىرى بۇ ئەتراپتىكى تاغ - تاش، دەشت - باياۋانلارنى كۆپ كەزگەن، يېقىن - يىراق يوللار، خەتەرلىك داۋان ۋە ئىستراتېگىيىلىك جايلار ئۇنىڭغا ئۆزىدەك ئايان.

— بىزمۇ نۇرغۇن خەتەرلىك تاغ ـ داۋانلارنى باسقان چىدام ـ غەيرەت ئاخىر ئۇستۇنلۇكنى ياراتتىغۇ !... — باتىرغا زىنىڭ ئۇرۇش بورانلىرى تاۋلىغان يۈزىدە ھاياجان ئۇچقۇنلىرى ياندى...

— ئۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان كوماندىر ئۆز دۈش مىنىنى چۈشىنىشى كېرەك، شۇ چاغدىلا ئۇ غەلىبە قىلىشنىڭ مۇھىم ئامىلىغا ئىگە بولالايدۇ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن ئوسمان باندىتلىرى نۇرغۇن جەھەتلەردىن بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدۇ، شېڭ شىسەي نېمە ئۈچۈن ئۇنى يوقىتالمىدى؟ — نىزامىدىن يېرىم مىنۇتتەك جىم تۇرۇپ قالدى باتىرغازى بىلەن ئاقىلبېك ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى، — نۇرغۇن سەۋەبلەر ئىچىدە مۇھىم بىر سەۋەب، ئۇنىڭ مۇشۇ يەرلىك بولۇشى، يەر شارائىتىنى پۇختا بىلىشىدە، گېتلىر رۇسىيىنىڭ قىرىق گرادۇسلۇق سوغۇقلىرىنىڭ ئۆز ئارمىيىسىگە بېرىدىغان يامان تەسىرىنى ياخشى چۈشەنمىدى، مانا شارائىت گېتلىر ئارمىيىسى ئۈچۈن ئوڭۇشسىزلىق پەيدا قىلدى، قىزىل ئارمىيە ئۈچۈن پايدىلىق پەيت يارالدى. بۇنداق ئەھۋاللارنى ھېسابقا ئالماسلىق بولمايدۇ.

باتىرغازى نىزامىدىننى بىرىنچى قېتىم كۆرۈپ سۆزلىرىگە ئىختىيارسىز قايىل بولغان ئادەمدەك، ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ كەتتى ۋە بۇ قەدىناس پولك كوماندىرىنىڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكى ھەم بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى جۈدەپ، كۆزلىرىنىڭ پىلدىرلاپ قالغانلىقىغا ئىچىدىكى كوماندىرغا تۈيدۇرماستىن ئۇھ تارتتى.

نىزامىدىن كونا ئىككى جەڭچىسى بىلەن قىلغان بۇ سۆھبەتتىن ئىچى ـ قارنى بوشاپ، كۆڭلىدىكى بۇرۇقتۇرمىلىق غەشلىكلەر تارقىلىپ كەتكەندەك ئۆزىنى يېنىك سەزدى. نېمىلەرنىدۇ ئويلىۋاتقان خاتىرە دەپتىرىنى يېپىپ ئورنىدىن تۇردى

ــــ ئىككى ئىشنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك ، بىرى : هوشيار-لىقنى ساقلاش ، يەنە بىرى يەرلىكلەردىن يەر شارائىتىنى ئىگە-لەش ، قېنى تارقىلايلى ، ئۇخلاڭلار .

نىزامىدىن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ چوڭئايتىپ سىزىلغان ھەر-بىي خەرىتىسىنى ئۈستەل ئۈستىگە يايدى .

بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ چىرىغىمۇ ئۆچتى .

ئەتىسى ئەتىگەندە نىزامىدىن پولكى يۈرۈلتوقايغا قاراپ يولغا چىقتى . پولك ئۆزى بىلەن توقسان تۆگىگە يۈك ـ تاق ، ئوزۇقلۇق ، ئىككى قورا قوي ، ئىككى ئۈيرە يىلقىنى بىللە ئېلىپ ماڭدى .

ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن ، تاغ ـ تاش قىزىغان ، قۇياش قې-رىشقاندەك تىكلىشىپ تۇرۇۋالغانىدى . ئاتلىق قىسىم ئاستىلە-رىدىكى ئاتلىرىنى يۈرۈتۈپ ماڭسا بولماسمىدى؟ بولمايتتى . قوينىڭ ئۇششاق قەدەملىرىگە بويسۇنۇپ ، گويا ئۇۋۇلىرىغا ئو-زۇقلۇق توشۇۋاتقان چۈمۈلىلەردەك ئاستا ئۆمۈلىمەكتە ئىدى . چۈشۈن ، كۆكيۆنلەر ئات ئۇلاغلارغا ئارام بەرمەيتتى ، دالىنىڭ پۈتۈن ھاشاراتلىرى سەپكە ئولىشىۋالغاندەك قىلاتتى . گاژىلدايت-تى . كۈن قىزىغانسېرى ئات ـ ئۇلاغلارغا ھايت ـ ھۇيت دەپ ۋارقىرىغۇچىلارنىڭمۇ دېمىقىدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتقۇچىلارنىڭمۇ ئاۋازلىرى كۈن نۇرىدا ئېرىپ كەتكەندەك يوقاپ كەتتى . ئاتلار-نىڭ تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاۋازدا پۈتۈن جەڭچىلەر ئەل-لەيلىنىۋاتقاندەك تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى .

بۇ ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن بېسىلىۋاتقان قەدەمدىن نىزامىدىن-نىڭ ئىچى پۇشتى ، ئەتىمالىم . ناخشا ئېيتىشقا بۇيرۇق بەردى . كىمدۇ بىرى ناخشا باشلىدى ، ناخشىغا پۈتۈن پولك قوشۇلدى . ئۆلۈكتەك ياتقان جىمجىت دالا بىردىنلا جانلاندى ، ئاتلار ، تۆگى-لەر ، قويلارمۇ سەگەكلىشىپ ، سالپايغان قۇلاقلىرىنى كۆتۈرۈ-شۈپ قەدەملىرىنى ئىلداملاتتى .

جەڭگىۋار يۈرۈش بىلەن .
چۆللەردە قالدى ئىزىمىز .
گۈل ـ چېچەككە پۈركىنەر ،
ئىزىمىزدىن ئەتىمىز .

ئەل ـ ۋەتەن ئىشقىدا يانغان ،
جەڭچى بىز ، مەردانە بىز .
قەست قىلغاننى پەست قىلارمىز ،
غالىب بىز ، پالۋانە بىز .

يۈرۈشتە شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن ئىككى قېتىم سىۋەز كەلدى ، دەيدىغىنى : تېز مېڭىڭلار ، باندىتلار يېقىنلاپ قالدى ، بىراق يېقىنلاپ قالدى دېگەن بىلەن باندىتلارنىڭ ئۆزى تۇرماق سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . ئاندىن رازۋېدكىچىلاردىنمۇ يول بىخەتەر ، دەپ خەۋەر كېلىپ تۇراتتى .

پولك ئۆلۈڭگۈر دەرياسىنىڭ قىلى دېگەن كېچىكىدىن ئۆتۈپ ، قۇملۇققا چىقتى . قىسىملار دەم ئالدى ، ئەتراپقا قاراۋۇللار قويۇلدى ، قويلار سويۇلدى ، ئوتلار يېقىلىپ ، چاراسلاپ يېنىشقا باشلىدى . بىر دەمدىلا پۈرۈقلاپ قايناۋاتقان قازانلاردىن قوي گۆشىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغلارغا ئۇرۇلدى . تەرەپ ـ تەرەپكە كەتكەن رازۋېدكىچىلاردىن خەۋەرلەرمۇ كېلىشكە باشلىدى :

ــ يولداش پولكوۋنىك ! يولىمىز بىخەتەر !

ــ يولداش پولكوۋنىك ! باندىتلاردىن دېرەك يوق !

قىسىم تۆت كۈن يول يۈرۈپ بۇرۇلتوقايغا يېتىپ باردى . بىراق ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن يەنە كەلگەن سىۋەز ، نىزامىدىن پولكىنىڭ تېزلىك بىلەن سارسۇمبىگە يېتىپ

كېلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق ئېلىپ كەلدى . جاپالىق تۆت كۈن-
لۈك يۈرۈشمۇ بىكار بولدى . نىزامىدىنمۇ ، پولكنىڭ كوماندى-
دىر - جەڭچىلىرىمۇ بۇ ئىشلارغا ھەيران ئىدى : «گېنېرال
شتابى نېمە قىلىۋاتىدۇ ، نېمە ئويلاۋاتىدۇ - ھە ! — دەپ
تىت - تىت بولاتتى نىزامىدىن ، — قېنى باندىت ؟... بىز
بۇرۇلتوقايغا نېمىشقا كەلدۇق ؟... گېنېرال شتابىنىڭ رازۋېد-
كىچىسى نېمىنى بايقاۋاتىدۇ ؟ نېمىدىن خەۋەر بېرىۋاتىدۇ ؟ بۇن-
داق بىھۇدە بۇيرۇقلار پولكىمىزنى ئاز خورىتامدۇ ؟ !... »

ئامال قانچە ، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلماي مۇمكىنمۇ ، ئاچچىد-
قىدا ساقال - بۇرۇتلىرى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك تىكەنلىشىپ
كەتكەن نىزامىدىن بۇرۇلتوقايدا بىر ئىسكادرون جەڭچىنى قال-
دۇردى - دە ، قالغان قىسىمنىڭ شىمالغا قايرىلىپ ، ئېرتىشقا
قاراپ مېڭىشىغا بۇيرۇق بەردى .

پولك ھۆرۈنلۈق بىلەن يۈرمەكتە ئىدى . خۇددى چۆلدە
سۇسىز قالغان كارۋاندەك جەڭچىلەرنىڭ روھى چۈشكەن ، ئۇلار
قانداقتۇر بىرەر ئېزىتقۇ ئاداشتۇرۇپ كېتىپ بارغاندەك قەدەملىد-
رىنى ئىشەنچسىز باساتتى . ھېلى بىرەر بۇيرۇق كېلىپ ، يەنە
كەينىگە ياندىغاندەك ئىككىلىنىش روھىي ھالىتى ھەممىنىڭ
يۈزلىرىدە ئەكس ئېتەتتى . ئېنىقكى ، بۇرۇنقى يۈرۈشلەرگە
ئوخشىمايدىغان روھىي ھالەت يۈز بېرىۋاتاتتى . جەڭچى قەلبى
ھەممىنى سېزىدۇ ، ئۇلارنىڭ ئويلىغانلىرى كۆپ چاغلاردا توغرا
چىقىدۇ . راست دېگەندەك يەنە بۇيرۇق كەلدى ، بۇيرۇقتا : خىپ-
تىغا بېرىڭلار ، شۇ يەردىن دۈشمەن ئالدىنى توراڭلار دېيىلگەن .

نىزامىدىن رازۋېدكىچىلار ۋزۋودىنىڭ ئالدىنى ماڭغۇ-
زۇپ ، يۈرۈش يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ تۆرۈشىغا ، بىر ئىسكاد-
رون جەڭچىنىڭ ساربۇلاقتا يېتىپ بېرىشى توغرىسىدا بۇيرۇق
كەلدى . ئۇ ئالتۇنېك باشچىلىقىدىكى ئىسكادروننى يولغا سال-
دى .

AltunOq

پولك تېز يۈرۈپ ، ئېرتىش بويىغا كەلدى ـ دە ، كېچىك-لەردىن ئۆتۈپ ، چۈشتىن كېيىن قاراجالغا يېتىپ باردى . كۆز باغلىنىشقا ئاز قالغاندا ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن كېلىۋاتقان قەتئىي بۇيرۇقلار كۆپىيىپ كەتتى :

— ساربۇلاققا دەرھال بىر ئىسكادرون ياردەمگە ئەۋەتىل-سۇن !

— بىر ئىسكادرون چىڭگىلگە قاراپ تېز يولغا چىقسۇن !

— …

پىلىموتنىڭ ئوقىدەك كۆپلەپ كېلىۋاتقان بۇ بۇيرۇقلاردىن نىزامىدىنىڭ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى جالاقلاپ تىترەپ كەتتى ۋە شۇنداق كەيپى بۇزۇلغان ھالدا ، ئاخىرقى قېتىم بارتىرغازى باشچىلىقىدىكى بىر ئىسكادروننى ساربۇلاققا يولغا سالماقچى بولدى :

— بار ، ئىنىم ، — دېدى ئۇ باتىرغازى مىنگەن ئاتنىڭ ئېگىرىگە قولىنى قويۇپ ، — ئامال يوق ، فرونت شتابىنىڭ بېشى ئايلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ ، ھەممىنى مۇشۇنداق ياردەمگە دەپ ئەكىتىۋەرسە ، مەن كىم بىلەن قالىمەن ، قورۇق ئۆستەڭگە سىراپ بولامدىم… فرونت شتابى نېمىشقا ئويلىمايدۇ ، باندىتلارغا قارشى قايسى كۈچۈم بىلەن ئۇرۇش قىلىمەن ، بۈگۈن كېچىدە ھېلىقى بىرىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى پۈتۈن قىسمى بىلەن يوقاپ كەتتى . ئۇلار قېچىپ كەتتىمۇ ياكى باندىتلارغا قوشۇلۇپ كەتتىمۇ ، بەلگىسىز…

— ئۇنىڭ ئۆتكەنكى چاتاق چىقىرىشلىرىغا قارىغاندا ، بان-دىتلارغا قوشۇلۇپ كەتكەنلىكى ئېنىق ، — دېدى باتىرغازى ھۆكۈم قىلىپ ، — بىرىنچى دىۋىزىئوننىڭ جەڭچىلىرى ئال-تاي ، ساۋەن ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىن قوشۇلغانلار…

— ھەممىنى ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ .

— ھەرھالدا بۇ مەسىلىنى چوڭقۇرراق ئويلاش كېرەك ،

يولداش پولكوۋنىك ! ـــ كەيپى قاتتىق بۇزۇلغان نىزامىدىننىڭ چىرايىغا باتىرغازى مېھرىبانلىق بىلەن تىكىلدى .
ـــ بىلىمەن ، شىمالىي فرونتىنىڭ ئەڭ ئاجىزلىقى هازىر نەق مۇشۇ مەسىلىدە كۆرۈلۈۋاتىدۇ… خەير ، ئىنىم ، دۈشمەننىڭ بۆكتۈرمىسىگە چۈشۈپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىڭلار !
باتىرغازىنىڭ ئىسكادرونى تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى . نىزامىدىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈپ كېتىپ بارغان قىسىمغا قاراپ ، نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ تۇرۇپ قالدى . راستىنىمۇ ئۇنىڭ خىياللىرى قالايمىقانلىشىپ كەتكەن ، شۇ تاپتا ئۇ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى جايلاشقان سارسۇمبىنىڭ قانداق ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى . يۈز بېرىۋاتقان غەلىتە ئىشلاردىن ئۇ دەررۇ بىرەر خۇلاسىگە كېلەتتى ، يەنە ئويلىنىپ ئۇنىڭدىن ياناتتى ياكى ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالاتتى . بېنىك مىجەزلىك ، ئەتراپلىق ئويلاشتىن خالىي كوماندىرلار ھەر قاچان قىسىمنى ئېيتقۇسىز ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىتىدۇ . غۇلجىدىن ـــ ماناس دەرياسىغىچە بولغان يۈرۈشلەردە مۇنداق ئاچچىق ساۋاقلار كۆپ كۆرۈلمىدىمۇ ، بۇنى ئۇنتۇشقا بولمايدۇ ، بىراق هازىرغىچە قوبۇقساردىن ئاتلىنىپ چىققان پولكنىڭ ئازلاپ ، قىسقا سەپلىك بولۇپ قېلىشى ۋە بۇنىڭ ھەقىقىي سەۋەبىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىرەر بەلگىنىڭ سېزىلمەيۋاتقانلىقى ئۇنى قىينايتتى ، ئازابلايتتى… شۇ تاپتا گېنېرال شتابى جەڭگىۋار ، مۇقىم هالەتتە ياكى ئۇمۇ ئەنسىزلىك ، ۋەھىمە ئىچىدە تېپىرلاۋاتامدىغاندۇ ۋە ياكى سارسۇمبىدە ئەتۇر قۇيۇنلار چىقىپ ، ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچالماس قىلىپ قويدىمۇ يا ؟… نىزامىدىننىڭ خىياللىرىنىڭ تۈگۈنى مۇشۇ ئىدى . نىزامىدىننىڭ كېيىنكى خىياللىرىنى دەلىللەيدىغان ئالامەتلەر راست دېگەندە سارسۇمبىدە كوچىلىرىنى كەزمەكتە ئىدى .
ئەنە ، كوچىلاردا كىشىلەر توپ ـ توپ بولۇشۇپ ، بىر

ئۇياقتا ، بىر بۇياقتا تاشلىنىپ ، دۈكۈرلۈشۈپ يۈرۈشەتتى ، بەزى-لىرى ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ - جارقىرىشاتتى ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى . بىر توپ بىلەن يەنە بىر توپ بىر - بىرىگە كۆز ئالايتىشاتتى ، دېۋەيلىشەتتى ، تىللىشاتتى ، قامچا تەڭلىشەتتى ۋە سىلىشاتتى... توپلىشىپ يۈرگەنلەرنىڭ بەزىلىرى ئاتلىق ، بەزى-لىرى پىيادە ئىدى . ئاۋات كوچىلار سۈرۈنلەشكەن ، دۇكانلار تاقالغان ، ئۆز ماللىرىنى ماختاپ ۋارقىرىشىدىغانلار يوقالغان ، ئۇششاق ئوقەتچىلەرنىڭ تەنزىلىرى ياچاقلىنىپ تاشلانغان ، پىۋا ، لىمۇنات ، كۇۋاس ساتىدىغان ئۇرۇس خوتۇنلىرىنىڭ بوتۇلكىلى-رى چېقىلغان...

ئەنە ، قىران دەرياسىنىڭ تاللار قاپلىغان بويىدا بىر ياش يىگىت چىقىپ ۋارقىرىدى :

— ھەي... خالايىقلار ! ئۆت بۇياققا ، بايرىقىمىزنى نېمە ئۈچۈن تاشلايمىز... ئىنقىلاب قۇربانلىرىنى ئۇنتۇپ قالدۇقمۇ ؟ ئالتاينى ئاسان ئازاد قىلدۇقمۇ ! تەتۈر قۇيۇن چىقىرىۋاتقانلارنى نېمىشقا توسۇمايمىز !...

تەرەپ - تەرەپتىن ئۇنى ئەيىبلەشلەر ئاڭلاندى :

— ھەي... قىل تاماق ، چۈش كاپشىماي !

— ئاغزىدىن تەگكەننى تارتىپ چۈشۈرۈڭلار !

بىرسى ئېتىنى دېۋىتىپ كېلىپ ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە قام-چىسى بىلەن بىرنەچچىنى سالدى . لېكىن ، ئۇ تاش ئۈستىدىن چۈشمىدى ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىدى :

— ياشىسۇن ئەخمەتجان ! ياشىسۇن دەلىلقان !...

— ئاغزىغا ئۇر !...

— ئۆلتۈر مۇناپىقنى !...

— ئۇنىڭغىچە بىرنەچچىسى كېلىپ ياش يىگىتنى تاش ئۈستىدىن تارتىپ چۈشۈرۈۋەتتى - دە ، ئۇرۇپ كېتىشتى ۋە ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈشتى . تاش ئۈستىگە قارا ساقاللىق بىر

ئادەم چىقىپ بويۇن تومۇرلىرىنى كۆپتۈرۈپ ۋارقىرىدى :
— ياشىسۇن ئوسمان ! بىز ئوسماننىڭ بەندىسى !...
سېرىق ئىتلار ئىزىدىن ماڭغان كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈڭلار !...
توپ ئىچىدىن كۆچلۈك سادالار كۆتۈرۈلدى :
— ئاغزىغا قۇم تىق !
— ھەي... قارا ئىبلىس ؛ سەن خۇدانىڭ بەندىسىمۇ ، ئوسماننىڭمۇ ؟
قارا ساقاللىقنى سېرىق ساقاللىق بىر كىشى ئىتتەردى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى ، قوللىرى تىترەيتتى...
— دىنىدىن چىققان كاپىر ئۆزۈڭ بولدۇڭ !
تاش ئۈستىگە پاكار ، دىقماق بىرسى چىقتى :
— خالايىقلار ، ئاڭلاۋاتامسىلەر ئوق ئاۋازلىرىنى ، قىزىل ياچاق كاپىرلار قېچىۋاتىدۇ ! ئوسماننىڭ پالۋانلىرى قىستاپ كېلىۋاتىدۇ ! خۇدا ئۇنىڭغا مەدەت بەردى ، ياشىسۇن ئوسمان !...
توپ ئىچىدىن بىرسى ئۇنى تەكرارلىدى :
— ياشىسۇن ئوسمان !...
توپ ئىچىدىن يەنە بىرسى :
— ياشىسۇن دەللقان !... — دېدى مۇشتۇمىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ .
گالاچ - گۇلۇچ مۇشتلىشىشلار ، بېقىنداشلار ، تارسىلدىغان قامچا ئاۋازلىرى بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . ئۇ توپ ، بۇ توپ بىلەن ئېلىشماقتا ، باشلار يېرىلماقتا ، قانلار تۆكۈلمەكتە... نەچچىسى كوچىلاردا ھوشسىزلاندى ، نەچچىسى دەسسىلىپ ئۆلدى ، خىرقىرىدى... كىملەردۇ يىغلىشاتتى ، كىملەردۇ كۈلۈشەتتى... چىرايلار دەھشەتلىك تۇس ئالغان ، تاتارغان ، كۆزلەر ئالايغان ياكى پارقىرىشىپلا قالغان ، تاماشا كۆرگۈچىلەرمۇ يوق ئەمەس ، لېكىن ئۇلارمۇ ياۋا تاياقلاردىن خالىي قالمى-

غان ، ئاجايىپ مەنزىرە : ھېلى جانلىنىپ نۇتۇق سۆزلىگەنگە قارا ، ئەنە ئۆمسىلەپ قاچماقتا ، يەنە بىرسى ئىڭراپ ياتماقتا ؛ ھېلى ئات ئۈستىدە تۇرۇپ غادايغان قامچىسى بىلەن باشقىلارنى ساۋىغانغا قارا ، ئېتىدىن ئايرىلىپ يەرگە دۈم چۈشكەن ، جېنى بارمۇ ؟ بەلگىسىز .

— ئەنە كېلىۋاتىدۇ ، مۇپتى كېلىۋاتىدۇ !... مۇپتى !...

كۆپچىلىك دۈررىدە قىلىپ ، كوچىنىڭ بېشىغا قاراشتى .

راست ، ئوسماننىڭ مۇپتىسى — قاببىاس مۇپتى كەلمەكتە ئىدى ، كەينىگە بىر تۈركۈم ھىمايىچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈش ئۈزۈن پەرىجىلىك مۇپتى كوچىنىڭ بېشىدا ھەيۋەتلىك تۇستە كۆرۈندى .

كىمدۇ بىرسى قاتتىق ۋارقىرىدى :

— خالايىق ، خۇدانىڭ ئاۋازىنى بىزگە يەتكۈزىدىغان ئەلچى كېلىۋاتىدۇ ، ئوسمان باتۇرنىڭ ئولۇغ قانىتى ، قارلىغىچى كېلىۋاتىدۇ... سۆزىنى ئاڭلاڭلار... تىنچلىنىڭلار !...

قاببىاس مۇپتى كوچىدىكى ئۆلگەنلەرگە ، ئىڭراپ ياتقانلارغا پەرۋامۇ قىلماي ، ئالىقانلىرىنى ئېچىپ ، ئۇنلۇك دۇئا قىلىپ تۆۋەنلەپ كەلمەكتە ئىدى :

— سارسۇمبە نىجاسەتتىن تازىلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ ، ئامىن ! خۇدا باتۇرلۇقنى بەخشەندە قىلغان ئوسمان يېقىنلاپ كەلمەكتە ، ئۇنىڭ قەدەملىرىگە مۇبارەك ، ئامىن ! بىزنىڭ ئاتىمىز ، غەمخورچىمىز ، شەپقەتچىمىز ئوسمان كەلمەكتە ، ئامىن ! قىزىل پاچاقلار قاچماقتا ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي باش ئەگمەكتە ، ئۇلار يەر بىلەن يەكسان بولسۇن ، ئامىن ! ئالدىنقى قىزىل جاھانگىرلارغا قوشۇلغانلار توۋا قىلىپ ، بىزگە قوشۇلماقتا ، قارشى ئالايلى ، ئامىن ! دىنىمىزنى دەپسەندە قىلغانلار خوتۇن - قىزلىرىمىزنى ئاياغ - ئاستى قىلغانلار جازاسىنى تارتماقتا ، ئامىن !...

توپ ئېچىدىن بىرسىنىڭ بوم ـ گۇدۇكتەك ئاۋازى ئاڭلاندى :
— يوقال ئالاش — ئوردىچى ! سېنى كىم بىلمەيدۇ ، سېنىڭ قىزىل سوۋېت ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرماقچى بولغان باندىت ئىكەنلىكىڭنى ، جېنىڭنى ئاران ئېلىپ بۇياققا قېچىپ كەلگەنلىكىڭنى ھەممە بىلىدۇ !...
— ھەي ، ماۋۇ بۇقىدەك ھۆركىرىگەنلەرنىڭ ئاغزىغا ئۇرۇڭلار ! ئۆلتۈرۈڭلار ئۇلارنى !...
توپ ئېچىدىن بىرسىنىڭ چاڭىلدىغان ئۈنى چىقتى :
— بىز گومىنداڭدىن ئاز ئازار يېدۇقمۇ... بىزنى گومىنداڭدىن ئازاد قىلغان كىم ؟ ئوسمانمۇ ؟ دەلىلقانمۇ ؟ ئوسماننىڭ بۇلاڭچىلىقىغا ئۇچرىمىغان ئېل بۇ ئەتراپتا بارمۇ ؟... ئاشۇ قانخور گومىنداڭ بىلەن بىرلەشكەن ئادەم قانداق قىلىپ ، بىزنىڭ ئاتىمىز ، شەپقەتچىمىز بولالايدۇ ! يالغان ، بۇ شەرمەندىلىك !
قاباس مۇپتى قوللىرىنى پۇلاڭلاتتى :
— تۇتۇپ كېلىڭلار ئۇنى ، خۇدا يولىدا تېرىسىنى تەتۈر سويۇڭلار ئۇنىڭ !
توپ ئېچىدە قالايمىقان ۋارقىراشلار ئەۋج ئالدى :
— ھەي... خالايىقلار ! قىزىل جاھانگىرلارنىڭ سۆزىنى ئېيتىۋاتقانلارنى نېمىشقا تۇتمايمىز ، نېمىشقا دارغا ئاسمايمىز ، نېمىشقا ئات قۇيرۇقىغا باغلىمايمىز ؟...
— ھەي... خالايىقلار ! خەلقنى ئازدۇرۇۋاتقان باندىتلارنى ياقلاۋاتقانلارنى نېمىشقا تاش بوران قىلمايمىز !...
— بىزگە ئەركىنلىك ، ئازادلىق يولىنى ئېچىپ بەرگەن ئەخمەتجاننىڭ قىسمىلىرى ئەمەسمۇ...
يەنە مۇشتلىشىشلار ، قامچىلاشلار ئەۋج ئالدى ، لېكىن ھېچكىم قاباس مۇپتىغا قول تەگكۈزەلمىدى . ئۇ شۇنچىلىك ئالىتوپىلاڭ ، ماجىرا ، قان تۆكۈلۈشلەر ئىچىدىمۇ ئۆز سۆزىنى

تەكرارلاپ كېتىۋەردى .

سارسىمبە كوچىلىرىدا يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئالامەتلەرگە ئۇيغۇن بولدى ، بۇگۈن راسا ئەۋجىگە چىقتى . قاراڭغۇ چۈشكەندە بېسىلىپ قالغان بولسىمۇ ، ئوق ئاۋازلىرىنىڭ ئۇلغىيىشى ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئالدى .

× × ×

تۈنۈگۈندىن بېرى .ئاغزىغا بىر چىشلەم نانمۇ سالمىغان جەڭچىلەر ئەمدى ئوزۇقلىنىشقا ئولتۇردى . ئوزۇقلىنىپمۇ تۈزۈككىنە ئوزۇقلانغىنى يوق ، بەللىرىگە تۈگۈۋالغان قاتتىق نان باكالاشكىلىرىدىكى مۇزدەك سۇ بىلەن ئوزۇقلىنىشقا باشلىدى .

قىسىمدىن ئىككى يۈز مېتىر نېرىسىدىكى دۆڭگە چىقىپ ئەتراپقا كۆز تىكىپ تۇرغان نىزامىدىننىڭ يېنىغا ئاقىلبەك بىر نان ۋە باكالاشكىدا سۇ ئېلىپ كەلدى :

— يولداش پولكوۋنىك ، تاماقلىنىڭ ، — ئۇ قولىدىكى ناننى نىزامىدىنغا ئۇزاتتى . نىزامىدىن ئاقىلبەككە قارىمايلا ناننى ئالدى ـ دە ، بىر چېتىنى چىشلىدى ، ئۇ ناندىن ئەمدىلا ئىككى چىشلەم يەپ تۇرۇشىغا يىراقتىن چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئاتلىق كۆرۈندى ۋە ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلگەندە ، نىزامىدىن ئۇنىڭ باتىرغازى ئىكەنلىكىنى تونۇدى .

ئېتىدىن سەكرەپ چۈشكەن باتىرغازى تاق تۇرۇپ پولك كوماندىرىغا دوكلات بەردى :

— يولداش پولكوۋنىك ! بىز دۈشمەننىڭ كۈچلۈك بۆكتۈرمىسىگە ئۇچراپ ۋەيران بولدۇق .

نىزامىدىن باتىرغازىنىڭ جۇل ـ جۇل بولۇپ كەتكەن كېيىملىرىگە ، سۇرۇلۇپ زەخىملەنگەن يۈزلىرىگە ، پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىگە سەپسېلىپ قارىدى ، ئۇ باتىرغازىنىڭ قانداق

قىلىپ سالامەت كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەنىدى .
باتىرغازى قىسمى ھېسابسىز نۇرغۇن دۈشمەن بىلەن ئېلىشىپ ، ئاخىر ئۆزى يالغۇز قالغاندا ، پەيت تېپىپ قاچقان ، باندىتلار كەينىدىن قوغلاپ يېقىنلاپ كەلگەندە ، ئەقىللىق ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ ئۇنى «يات» دەپ ياتقۇزغاندا ، ئۇنىڭ پاناھىدا دۈشمەننى ئاپتومات ئوقلىرى بىلەن چېكىندۈرگەن . (بۇلارنىڭ ئاتلىرى تىزگىنىنىڭ قايسى تەرىپىنى تارتسا شۇياققا يېتىشقا ئۆگىتىلگەن) يەنە قاچقان ، باندىتلار يەنە قوغلاپ كەلسە ، يەنە شۇنداق قىلغان ، شۇ ئۇسۇل بىلەن بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن .
— خوش ؟ — دېدى ئىزامىدىن ئۇنىڭغا قاراپ .
— بىر ئىسكادرون تۈگەشتى ، يولداش پولكوۋنىك ، بۇ ئېمىدېگەن ئېغىر مەغلۇبىيەت ، ئارىمىزدىن خائىنلارمۇ كۆپ چىقتى . ھەتتا بىز بىلەن غۇلجىدىن تارتىپ بىللە كەلگۈچىلەردىنمۇ چىقتى ! — دەپ باتىرغازى مەيۈس ، نۇرسىز كۆزلىرىنى يەرگە تىكتى ۋە يىغلىۋېتىشكە ئاز قالدى ھەم ئۆز – ئۆزىگە سۆزلىگەندەك دېدى :
— باندىتلارغا قوشۇلغانلار ئاز ئەمەس…
— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ .
باتىرغازى بېشىنى ئېتىنىڭ كۆتۈرۈپ پولكوۋنىككا قارىدى .
— ئۇلار ئۆزىنى قانچە كېيىن ئاشكارىلىسا ، زىيان ، چىقىم شۇنچە كۆپ بولاتتى… سەن بىر ئىسكادرون تۈگەشتى دەۋاتامسەن ، شۇ تاپتا بىر پولك ئاساسەن تۈگەشتى ، ئەمما چېك دەسسەپ تۇرۇۋاتىمىز ، تۇرىمىز !…
— ئېغىر ئەھۋالدا قالدۇق…
— ياق ، بېشىڭنى كۆتۈر ، پولك بايرىقى تېخى قولىمىزدا ، ئۇنى ھەرگىز يىقىتمايمىز !
— قايمۇقتۇق ، ئالداندۇق… بىزنى باشلاپ ماڭغان سىۋەز

بىزنى نەق دۈشمەننىڭ ئۇۋىسىغا ئاپىرىپتۇ . قورشاۋدا قالدۇق بۆسۈپ چىقىپ كېتىشكە بولمىدى ، ئېلىشتۇق ، تۇگەشتۇق .
نىزامىدىن بىر دىنلا سەگەكلەشتى ، «سىۋەز بىزنى دۈشمەننىڭ ئۇۋىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ» دىگەن گەپ ئۇنىڭ كاللىسىدا خۇددى چاقماقتەك چاراسلاپ يىنىپ كەتتى ۋە ئۇ دۆڭدىن سەكرەپ چۈشتى - دە ، ھېلىبلا يەنە بىر ئىسكادروننى يۆتكەش توغرىسىدا بۇيرۇق ئېلىپ كەلگەن ئىككى سىۋەزنىڭ ئالدىغا باردى . نىزامىدىننىڭ چىرايى دەھشەتلىك تۈس ئالغان ؛ كۆزلىرى ئوتتەك يانغان ، قوشۇماقاشلىرى تىكەنلەشكەن ، لەۋلىرى تاتىرىپ ، تىترەپ كەتكەندى .
— ئېيت ، ئىپلاسلار ، سەنلەر كىمنىڭ قىسمىدىن ؟
ئىككى سىۋەز بىر - بىرىگە قاراشتى ، بىرسى :
— دەلىلقاننىڭ... — دېدى .
— نېمە !
— سارسۇمبە پولكىدىن .
— سەنلەرنى كىم ئەۋەتتى ؟
— گېنېرال شتابى .
— گېنېرال شتابى بىزنىڭ قانچە ئىسكادرونىمىزنى يۆتكەپ كەتكەنلىكىنى بىلەمسەن ؟
— بىز بىلمەيمىز .
— سەنلەرنى ئەۋەتكەن گېنېرال شتابى بىزنىڭ بىرلا ئىسكادرونىمىز قالغانلىقىنى بىلەمدا !...
ئىككىسىم جىم تۇرۇشتى .
— سەنلەر قايسى دىۋىزىئوننىڭ ، قايسى رازۋېدكا ۋزۋودىدىن ؟ گېنېرال شتابى ھازىر قەيەردە ؟ گەپ قىل ، ئىپلاسلار ! سەنلەرگە ۋەزىپە بەرگەن گېنېرال شتابىنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلمەمسەن ؟
كەينى - كەينىدىن بېرىلگەن نەيزىدەك ئۆتكۈر سوئاللار

ئىككى سۆزنى گاڭگىرىتىپ قويدى، ئۇلار نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى ۋە چىرايلىرى تاتىرىشقا باشلىدى. نىزامىدىن ئاچچىقىدا ئېگىز بويلۇق سۆزنىڭ گىمناستوركىسىنىڭ ياقىسىنى بىرلا تارتقانىدى، گىمناستوركا ياقىسى ئۇنىڭ قورسىقىغىچە يىرتىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ ئىچكى كۆڭلىكى مىللىي قىسىملارنىڭ باش تەرىپىگە قىزىل جىيەك تۇتۇلغان مايكىسى بولماستىن، تاك ياقىلىق نوغايچە كۆڭلەك (جىيدە) بولۇپ چىقتى.

نىزامىدىن قاتتىق ۋارقىرىدى:

— ئىپلاس!... باندىت!... ئېيت، پولك كوماندىرىڭ كىم؟ — ئۇ يېنىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى.

— قابان[1]... دېدى بىرسى.

— ئىش ئايان بولدى! ھەممە ئىش ئايان بولدى، — نىزامىدىننىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلىگەنىدى، — دېمەك گېنېرال شتابى ئەۋەتكەن بىرىنچى قېتىملىق سۆزنى، سۆزنىڭ يېنىدىكى بۇيرۇقنى باندىتلار قولغا چۈشۈرۈۋالغان، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن سۆزلەر باندىتلارنىڭ، ئۇلار بىزنىڭ ئىسكادرونلىرىمىزنى ئالداپ ئېلىپ كەتكەن ۋە ھالاك قىلغان، ئېتىپ تاشلاڭلار بۇلارنى!

نىزامىدىن ئىككى باندىتنى ئاتقۇزۇۋەتكەنلىكىگە شۇ ھامان ئۆكۈندى. ئۇ ئۇرۇش جەريانىدا بۈگۈن بىرىنچى قېتىم يېڭىلگەنلىكىنى بىلەن ئىش قىلغانلىقىنىمۇ شۇ ھامان ھېس قىلدى.

— پولك سەپكە!

نىزامىدىن پولكنى كۆزدىن كەچۈردى، ئاران يۈزگە يېقىن ئادىمى قالغان پولك ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتمەكتە ئىدى:

— بىز ھازىرمۇ جەڭگىۋار قىسىم، ئەمدى تۆۋەنلەپ ماڭى-

[1] قابان — ئوسماننىڭ پولك كوماندىرى.

AltunOq

مىز ، گېنېرال شتابىنى تاپىمىز ، — دېدى نىزامىدىن ۋ
ئېتىغا ئىرغىپ مىندى ـ دە ، سەپىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ماڭدى.
نىزامىدىن خىيال بىلەن كېتىپ باراتتى : گېنېرال شتاب
نېمە قىلىۋاتاندۇ ؟ نېمىشقا ئېنىق يۆنىلىش كۆرسىتىپ بېرەل
مەيدىغاندۇ ؟ شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتقان كۈن ، بىز
نىڭكىدىنمۇ ئېغىرمۇ يا ؟... قانداق ئىش بولدى ـ ھە ! بۈگۈنكى
سەپدىشىڭ ، ئەتىكى دۈشمىنىڭ ... يەنسىخەيدە قالغان مىنىڭ
پولكىم ساۋەندىن چىققان قالىبەك ، تاكامانلار بىلەن ئۇرۇش
قىلىۋاتامدىكىن ، قايسى تەرىقىدە ئۇرۇشىۋاتاندۇ ...
ئىشەنچلىككىنە قەدەم يۆتكىيەلمەيدىغان ئەندىشىلىك يۇرۇش ئۇ
لارنىڭمۇ بېشىغا چۈشۈۋاتقاندۇ ، بەلكى نېمىلا بولمىسۇن ئۇلار
سىنالغان جەڭچىلەر ئىدى ، يانمۇ يان تۇرغان ئادىمىڭگە ئىشەنچ
قىلالمىساڭ ، جەڭ ئەمەس ، ئادەتتىكى سەپەرمۇ خەتەرلىك ـ
دە ... قىيىن ، ئىنتايىن قىيىن بولدى ، سىنالغان جەڭچىلەر
نەلەردە قالدى ـ ھە ...
ئۇنىڭ قەلبى سېغىنىش بىلەن ياندى ۋە ئۇ ئۆزىدە قانداقتۇر
ئېغىر مەيۈسلۈك ھېس قىلدى .
قىسىم قىران دەرياسىنىڭ ئەگىمىسىگە كەلگەندە ، ئۇچ تە
رەپتىن — ئىككى ياقتىكى تاغدىن ۋە ئالدىدىكى توقايدىن تو
يۇقسىزلا ئوق چىقىپ كەتتى . جەڭچىلەر ئاتلىرىدىن تېزلىكتە
ئىرغىپ چۈشۈشۈپ ئابارۇن تۇتۇپ يېتىشتى . نىزامىدىن قولىغا
ئاپتوماتىنى ئالدى ـ دە ، سايدىن يوپۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان باندىت
لارنى ئوققا تۇتتى ۋە ئۇلانى چېكىندۇردى .
قىسىم تۆپىلىككە ياماشتى .
نىزامىدىن شۇ چاغدىلا ئەتراپقا زەن قويدى ، باتىر غازى
ئاقىلبەك ، باشقىلارمۇ زەن قويدى . ھەممىسى چۈشەندى ، ئۆز
لىرىنىڭ باندىتلار قورشاۋىدا قالغانلىقىنى چۈشەندى . ئىككى
ياقتىكى تاغ باغرى باندىتلار بىلەن لۆمۈلدەپ كەتكەندى . باندىت

لار ھەدەپ : «يا مۇھەممەت ! مـۇلـقـا ، چـاقـابـاي ، ئالغـا باس ...» دەپ ھۇجۇم بىلەن كېلەتتى ، چېكىندۈرۈلەتتى ، لې- كىن قىسىم بۇ يەردىن ئۆزۈلۈپ چىقىپ كېتىشكە ئامالسىز ئىدى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ بۇ سوئالنى ھەممىدىن كۆپرەك نىزامىددىن ئۆزىگە قوياتتى . ئۇ ئويلىدى : ئىككى يول بار ، بىرى ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىش يولى . بۇ يول بىلەن ماڭغاندا ، پۈتۈن قىسىم قىرىلىپ تۈگەيدۇ ، پولك بايرىقى يىقىلىدۇ ، ئەمما دۈشمەن ئاز چىقىم تارتمايدۇ . يەنە بىرى ، بۆسۈپ چىقىپ كې- تىش يولى ، بۇ يول بىلەن ماڭغاندا ، كۆپ قۇربان بېرىشكە توغرا كېلىدۇ ، دۈشمەن ئاز چىقىم تارتىدۇ ، ئەمما پولك بايرىقى يىقىلمايدۇ .

نىزامىددىن كېيىنكى يولنى تاللىدى ، سايدىكى باندىتلارغا پۈتۈن قىسمى بىلەن شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ ۋە ئۇ يەردىن ئۆرلەپ ، ئىككى يان ـ تاغ باغىرلىرىدىكى باندىتلارغا ئۈزۈلدۈرمەي ئوق ئېتىپ تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن چاقماق تېزلىكىدە ئۈزۈلۈپ چىقىپ كېتىشنى پىلانلىدى . ئىككى ئىس- كادرون نامىدا قالغان يۈزگە يېقىن جەڭچىنىڭ كوماندىرلىرىنى چاقىرىپ ، ئۆز پىلانىنى ئۇقتۇردى .

جەڭچىلەر كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ، ئاتلى- رىغا مىندى ـ دە ، دەھشەتلىك ھۇجۇم باشلىدى . قوراللىرىدىن بىراقلا ئوق ئۈزۈپ ، ھۇررا توۋلاپ ، ھۇجۇمغا كىردى . كۈچە- نىپ ئاتقان گراناتلار دەھشەتلىك پارتلاپ تاغلارنى تىترەتتى . قىسمغا تاغ باغرىدىكى باندىتلارمۇ تاراسلىتىپ ئوق ئۈزۈشكە باشلىدى ... قىسىم بەش مىنۇتقا يەتـمىگـەن ۋاقىـت ئىچىدە ساي ـ توقايلىقتىن بۆسۈپ ئۆتۈپ ، ئېگىزلىككە ئات سالدۇرۇپ ياماشتى ، شىددەتلىك ئېتىشىشلار باشلاندى ... كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزان ، ئىس ـ تۈتەكلەردىن ئەتراپ قاراڭغۇلىشىپ كەت- تى . چاراسلىغان ئوقچۇنلار ، لاۋۇلدىغان يالقۇنلار تەرەپ ـ

تەرەپتىن كۆتۈرۈلەتتى ...

ــ بايراق يىقىلىۋاتىدۇ ! بايراقنى ئېلىڭلار ! ــ نىزامىدىننىڭ ئاۋازى گۈلدۈرمامىدەك ئاڭلاندى .

بىر جەڭچى ۋىژىلدىغان ئوقلار ئىچىدە ئات سالدۇرۇپ كېلىپ ، جان ئۈزۈۋاتقان جەڭچىنىڭ قولىدىكى قىيسىيىپ قالغان باراقنى يۇلۇۋالدى . دە ، ئېگىز كۆتۈردى !

قىسسىم يانغا ئوق ئۈزۈپ گراناتا تاشلاپ باندىتلار ئالدىدىن ئۆتمەكتە ئىدى .

ئەنە ، بايراق يەنە يىقىلىشقا باشلىدى ، يەنە بىر جەڭچى تېزلىك بىلەن ئۇنى كۆتۈرۈۋالدى ، يەنە يىقىلىشقا باشلىدى ... بولمىدى ، يىقىلدى ، بايراق ئاتنىڭ يالىدا تۇرۇپ قالدى . شۇ ئەسنادا تېزلىك بىلەن يانداپ يېتىپ كەلگەن نىزامىدىن بايراقنى ئالدى ۋە كۆتۈردى !

ــ ھۇررا ! ھۇررا ! ...

قىسسىم باندىتلار قورشاۋىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ كەتتى . ئەتىراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى . لېكىن ، بىرنەچچە جەڭچىنىڭ جانپىدالىقى بىلەن پولك بايرىقى لەپىلدەپ ، نىزامىدىن پولكىنىڭ تېخى ھايات ۋە جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى . پولك بايراقنى شۇنداق لەپىلدىتىپ ، بىرنەچچە بەل ئاشقاندىن كېيىن ، ئۆستەڭ بويىدا توختىدى . ئۆستەڭ بويى سازلىق ئىدى . ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى . نىزامىدىن ئېتىدىن چۈشمىگەنىدى . ئۇنىڭ قولىدىكى بايراق ئاسمان بوشلۇقىدا چاقنىغان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار نۇرىدا فۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ھايات قالغان جەڭچىلەر بايراققا قاراشتى . تاش شامىلىدا لەپىلدەۋاتقان بايراق ، بۇ خەتەرلىك يۇرۇشتىن جەڭچىلەرنى قۇتقۇزۇۋالغاندەك ، ھەممىگە ئۈمىد بېغىشلايتتى .

نىزامىدىن كوماندىر جەڭچىلىرىنىڭ نامىنى چاقىرىشقا باشلىدى :

— باتىر غازى !
— بار .
— سېتىۋالدى !
— بار .
— ئاقىلبەك !
— بار .
— ئەخمەتغەلى !
— ...
— يۇنۇس !
— ...
— كۆشەر باي !
— بار .
— تۇرسۇن !
— ...

نىزامىدىن ئۆزىدىن باشقا يىگىرمە ئۈچ نەپەر جەڭچىنىڭ ھايات قالغانلىقىنى بىلدى .

— بىزنىڭ پولك تېخى ھايات ، شۇنداقلا يەنە جەڭگىۋار ھالەتتە ، — دېدى نىزامىدىن كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ، — بىز سارسۇمبىگە كىرىپ كېتىمىز ، يارىدارلىرىمىزنى ھازىرچە ئەملىيەلمەيمىز ، قېنى ، يۈرۈش باشلانسۇن ، باتىرغازى ، بايراقنى قولۇڭغا ئال ! جەڭگىۋار يۈرۈش باشلاندى .

× × ×

كىمدۇ ، بىرى غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى ، بۇ ناخشىنى ھەممىسىنىڭ ، يارىدارلارنىڭمۇ ئېيتقۇسى ، ۋارقىراپ ياڭراتقۇسى ، كۆتۈرۈۋەتكۈسى كەلدى ، بىراق ، پولك كوماندىرى رۇخسەت قىلمايدۇ - دە... ئەمما باشقىلار ناخشىنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭلىدىن بىرمۇ بىر ئۆتكۈزمەكتە ئىدى :

ئال قولۇقىغا قىزىل تۇغنى ،
بەرمە دۈشمەنگە ھېچ ئۇنى .
دۈشمەن سوزسا بىزگە قولىنى
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !
. . .
. . .

بۇ ناخشا جەڭچىلەر تالاي قېتىم ئېيتقان ، زوقلىنىپ ئېيتقان ، ئەڭ ئېغىر پەيتلەردە روھلىنىپ ئېيتقان ... ناخشىسىز ياشىيالمايدىغان ئادەملەر ھەر قاچان كۆڭۈل كۈيلىرىنى ، دەرد-ھەسرەتلىرىنى ، ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچلىرىنى ئىزھار قىلىپ ناخشا ئېيتىدۇ ، ئۇلار ناخشىسىز ياشىيالمايدۇ ، ناخشىسىز ھاياتنى قاناتسىز قۇش دەپ بىلىدۇ ، ئېغىر كۈنلەرنى ، ئازابلىق يۈرۈشلەرنى ، ھەتتا رەھىمسىز ئۆلۈمنى ئۈمىدلىك ناخشا يېڭىدۇ !

ئۈمىدلىك ناخشىلارنىڭ روھىي قۇۋۋىتىدە ، يېرىم كېچە مەزگىلىدە جەڭچىلەر سارسۈمبە بۇسۇغىسىغا يېتىپ كەلدى . سارسۈمبە ئىچىدىن ھاۋشىۋاتقان ئىتلارنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن باشقا ، ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى . نىزامىدىن جەڭچىلىرىنى ئۆستەڭ ياقىسىدىكى چاتقاللىقلار ئارىسىغا يوشۇرۇپ ، ئۆزى يالغۇز كۆۋرۈكتىن ئۆتتى - دە ، تۆت ئەتراپقا زەن قويۇپ قارىدى . ھەممە يان جىمجىت ۋە سۈرلۈك ئىدى . ئۇ قويۇق تاللار ئارىسىدىن پىلدىرلاپ يېنىۋاتقان چىراغ شولىسىنى كۆرۈپ قالدى . شۇ ياققا شەپىسىز مېڭىپ ، يورۇق دېرىزە يېنىغا باردى - دە ، ئۇياق - بۇياققا قاراپ قويۇپ ، ئۆي ئىچىگە قارىدى . ئۆي ئىچىدىن ئون سەككىز - ئون توققۇز ياشلار چامىسىدىكى زىلۋا بويلۇق بىر قىز ئاق خالاتلارنى دەستىلەپ تىزىۋاتاتتى .

ئۇنىڭ ئۇچىسىدا ئاق خالات ، بېشىدا ئاق بۆك بار ئىدى . نىزامىدىن بۇ يەرنىڭ دوختۇرخانا ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە ، ئايلىنىپ كېلىپ ئىشىكنى چەكتى . ئۆي ئىچىدىن : «هە ، كىرىڭ» دېگەن ئاۋاز چىققاندىن كېيىن ، ئۇ ئۆيگە كىردى .

قىز نىزامىدىننى كۆرۈپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى :

— كىم سىز ، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز ؟

قىز تېز ـ تېز سۆزلەيتتى .

— مەن شىمالىي فرونت ئۇچىنچى ئاتلىق پولك كوماندىرى نىزامىدىن بولىمەن .

— هە ، نىزامىدىن دېگەن سىزمىدىڭىز… پېشانىڭىزدىكى كاكارنى ئېلىڭ ، مۆرىڭىزدىكى پاگونلىرىڭىزنى يوقىتىڭ ، بولۇڭ ، دەرهال !

قىز هودۇقۇپ كەتكەنىدى .

— نېمە بولدى قىزچاق ، نېمە گەپ بۇ ، نېمانچە هودۇقىسىز ؟

— تېخىچە بىلمەمسىز ؟

— نېمىنى ؟

— شەهەرنى ئوسمان باندىتلىرى ئىشغال قىلمۇالدى .

— نېمە ؟…

— بۈگۈن ئىككى كۈن بولدى .

نىزامىدىنمۇ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى .

— هە… مۇنداق دەڭ… — ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ، — گېنېراللار نەدە ؟

— چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن ، بۇرچىنغا چېكىنگەن ، بۈگۈن ئۇ يەردىن كەتكەن بولۇشى مۇمكىن .

نىزامىدىن يۈز بەرگەن ئالامەتلەرنىڭ سىرىنى ئەمدى تولۇق چۈشەندى . پېشانىسىگە ئۆرلەپ چىققان سوغۇق تەرنى يېڭى بىلەن ئېرتتى .

— ئېتىڭىز نېمە؟ قىزچاق؟
— شەمشەرقان.
— خوش، شەمشەرقان، ئۇلار قاياققا چېكىنمەكچى؟
— مېنىڭ بىلىشىمچە، بىراقلا تارباغاتايغا چېكىنسە كې-
رەك.
— هازىر قاياق خەتەرسىز؟
— شىمالىي تەرەپ بولۇشى مۇمكىن.
— ئىشىم پۈتتى، رەھمەت سىزگە، — نىزامىدىن چە-
قىپ كېتىشكە تەرەددۇتلەندى.
— توختاڭ، يولداش پولكوۋنىك، — دېدى قىز هويلى-
دىكى ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ، — ئەمدى چىقىپ كېتەلمەي-
سىز، باندىتلار هويلىغا كىرىپ قالدى. مۇنۇ ئۆيگە كىرىپ
كارىۋاتتا يېتىۋېلىڭ مېڭىڭ، كىيىملىرىڭىزنى تېز يېشىپ،
كارىۋات ئاستىغا جايلاڭ...
قىز نىزامىدىننىڭ بېشىدىكى شەپكىسىنى ئېلىپ ئىشكاپ-
نىڭ كەينىگە تاشلىدى ـ دە، ياندىكى ئىشىكنى ئېچىپ ئۇنى
كىرگۈزۈۋەتتى ۋە ئىشىكتىن بېشىنى تىقىپ پىچىرلىدى:
— سۈرۈشتۈرۈپ قالسا، سوۋېتنىڭ سارسۈمبە كونسۇل-
خانىسىدىكى خادىمەن دەڭ، قازاقچە سۆزلەڭ.
ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، بېشىغا لۆڭگە ئورىۋالغان ئىككى
باندىت كىردى. ئۇلار شەمشەرقانغا، دورا ئىشكاپلىرىغا سەپسې-
لىپ قاراپ، يان ئىشىكنى ئېچىپ، نىزامىدىن ياتقان ئۆيگە
كىردى. قىزنىڭ يۈرەكلىرى ئۇرۇپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىل-
غاندەك بولدى. بۇ ئۆيدە يوتقاننىڭ ئىچىگە كىرىپ كۆزىنى
يۇمۇپ، چىرايىنى بىر قىسما پۈرۈشتۈرۈپ ئېغىر كېسەلدەك
ياتقان نىزامىدىندىن باشقا، يەنە بىر هوشىنى بىلمەيدىغان ئېغىر
يارىدار ياتاتتى. باندىتلار ئۇلارغا بىر قۇر قاراپ قويدى ـ دە،
ئۇلارنىڭ كىملىكىنىمۇ سۈرۈشتۈرمەي چىقىپ كەتتى

— يارايسىز ، يولداش پولكوۋنىك ، خۇددى ئېغىر كېسەل-دەك ياتتىڭىز ، — دېدى قىز كۈلۈمسىرەپ .
— شۇ تاپتا ھەرقانداق ئېغىر كېسەلنىڭ چىرايىمۇ بىزدىن ياخشىراقتۇ ، — نىزامىدىن ئۈلۈغ كىچىك تىندى .
— خوش ، شەمشەرقان ، سىزگە بىر ئىلتىماسىم بار ؟
— دەڭ .
— مېنىڭ سەككىز يارىدارىم بار ، ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىڭ ئەھۋالى ئېغىر ، يوشۇرۇپ قالالامسىز ؟
قىز ئىنچىكە سۇس قاشلىرىنى ھىمىرىپ ، ئويلاپ تۇرۇپ قالدى .
— قانداق ؟
— ئىككى بولسا تامامەن مۇمكىن .
— ئۇنداق بولسا رەھمەت سىزگە ، مەن كەتتىم ، ئىككى يارىدارنى ھازىر جەڭچىلىرىم ئەكىرىدۇ .
— توختاڭ ، يولداش پولكوۋنىك ، — دېدى ۋە ئىشكاپ-نىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ ، مارلا ، پاختا ۋە بوتۇلكىلىق دورىلارنى ئېلىپ نىزامىدىنغا سۇندى :
— قالغان يارىدارلىرىڭىزغا زۆرۈر نەرسىلەر بۇ .
نىزامىدىن دورىلارنى ئالدى - دە ، يەنە بىر رەھمەت ئېيت-تىپ بۆلۈمدىن چىقىپ كەتتى . يىراقتىن ھاۋشۇۋاتقان ئىتلار-نىڭ ئەنسىز ئاۋازلىرى ئاڭلاندى . پۈتۈن ئەتراپ ئۇنىڭغا سىر-لىق تۇيۇلدى ۋە تېنى ئەيمەندى . ئۇ تال ئارىلىرىغا قاتتىق دىققەت قىلىپ قاراپ ماڭدى . سارسۇمبىگە شۇنچە زور ئۇمىد باغلىغىنى بىكار بولغانىدى .
نىزامىدىن جەڭچىلىرىنى باشلاپ يۈرۈشكە ئاتلاندى ، ئۇنى ئېغىر ۋەھىمە ۋە سۇر باسقان ، جەڭچىلىرىنىمۇ سۇر باسقان ، ئۇلار گويا نىشاندىن ئادىشىپ ، دەھشەتلىك دېڭىزدا كېتىپ بار-غان يەلكەندەك ، زۇلمەتلىك كېچىدە تاغ باغرىنى بويلاپ يۈرمەك-

تە ئىدى . تاشلىق يولدا ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن «تاراق ـ تۇ-رۇق» قىلغان ئاۋازلار كۆتۈرۈلسە ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ يالت ـ يۇلت قىلىپ ئوت ئۇچقۇنلىرىمۇ چاچرايتتى . غەربتىن ئۇرۇۋات-قان شامال هارغان جەڭچىلەرگە شۇنچىلىك ئارام بېرەتتىكى، ئۇلار شامالنىڭ يەنىمۇ قاتتىقراق چىقىشىنى تىلەيتتى . لېكىن ، هەممىنىڭ كاللىسىدا ۋەھىمىلىك خىياللار ... بارى ـ يوقى يىگىرمە ئىككى ئادەم ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنىڭ ئالتىسى يارىدار ، تۇيۇقسىز هۇجۇمغا ئۇچرىسا ، ئايىغى ئاستىدىكى تاشلاردەك ، يەرگە دومىلاپ چۈشمەسمۇ ؟... تېخى بۇ ئەندىشىلىك يۈرۈش قانچە كۈن داۋاملىشار ؟ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنى نەدىن تاپار ، سەن ئۇچۇن ، ئىشەنچلىك يول باشلىغۇچى تېپىلار-مۇ ؟...

ـــ ناۋادا هۇجۇمغا ئۇچراپ قالساق ، هەرگىز قايتۇرما هۇجۇمغا ئۆتمەسلىك كېرەك ، ـــ دېدى نىزامىدىن يانىمۇ يان كېتىپ بارغان باتىرغازىغا ، ـــ قانداق قىلىپ بولمىسۇن باندىت-لارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەسلىككە تىرىشىشىمىز كېرەك .

ـــ بىز بۇ يەرنىڭ شارائىتىنى ـــ ئوي ـ چوڭقۇرىنى بىلمەيمىز ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ قەيەرگە چېكىنىش ، قەيەرگە مۆكۈنۈش بىز ئۈچۈن قاراڭغۇ ، ئۇنداقتا...

ـــ ئۇنداقتا ، سەنچە قانداق قىلساق بولار ؟

ـــ ئېلىشقان تۈزۈكمىكىن دەيمەن .

ـــ ئېلىششقا بەرداشلىق بەرگىلى بولارمۇ ياكى ئېلىشىپ ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكىلى بولارمۇ ؟

ـــ مەن راست ئويۇمنى ئېيتاي ، يولداش پولكوۋنىك ، مېنىڭ بۇ يۈرۈشتە هايات قېلىشىمنى ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنى تېپىشىمىن ئۈمىدىم يوق ، هازىر بىز قەيەردە ، گېنېرال شتابى قەيەردە كىم بىلىدۇ ؟...

— شۇڭلاشقا ...

— شۇڭلاشقا، باندىتلار ئۇچرىسا ئېلىشىپ قۇربان بولغان تۈزۈك، بولمىسا، ئەڭ بولمىغاندا بىز بۇ دەشت ـ باياۋانلاردا تېنەپ يۈرۈپمۇ تۈگەيمىز.

نىزامىدىن بىر مىنۇتتەك جىمجىت ماڭدى ـ دە، سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— راست، باتۇرغازى، يۈرۈشىمىز ئەندىشىلىك بولۇۋاتىدۇ، بىراق ئەندىشە قىلىپ، ئۈمىدسىزلىنىش يارىمايدۇ، ھەربىي يۈرۈش — كۆپ ھاللاردا ئەندىشىلىك، ئېھتىياتلىق بولىدۇ، ئەمما ئۈمىد ـ ئارزۇ يەنە كۆپ ھاللاردا ئەندىشىنى يېڭىدۇ، ئۈمىد — بىزنىڭ يىقىلماس بايرىقىمىز! ئۈمىد بولمىسا، راستىنلا ئەندىشە، ئېھتىيات قىلىپ يۈرۈپ بەربات بولىمىز.

— ئۈمىد بىلەن يۈرۈپمۇ ئۆلۈپ كېتىشىمىز مۇمكىنغۇ؟...

— ئەڭ بولمىغاندا، ئادەمنى ئۈمىد ياشنىتىپ، ئەندىشە قاقشىتىدۇ ئەمەسمۇ، قايسىسى ئەۋزەل؟

باتۇرغازى دۇدۇقلاپراق دېدى:

— مەن مۇشۇ ئايرىم ئەھۋالنى دەۋاتىمەن.

— مۇشۇ ئايرىملىقتىن نېمىشقا ئومۇمىيلىقنى كۆرگىلى بولمايدىكەن؟ ئېيتايلى، مۇشۇ يۈرۈشتە، بىزنىڭ بىر ئادىمىمىز ساق قېلىپ، شتابقا پولك بايرىقىنى تاپشۇرسا، بۇ بىزنىڭ شۇنداقلا پۈتۈن قىسمىمىزنىڭ زور غەلىبىسى ئەمەسمۇ؟ !... بىز ئۇچراشقانلا باندىتلار بىلەن ئېلىشىپ، ئۆزىمىز قۇربان بولۇپ تۈگىسەك، پولك بايرىقى يىقىلسا، قانچە كۆپ دۈشمەننى يوقاتقىنىمىز بىلەن قانچىلىك ئەۋزەللىكى بولار؟

قايىل بولغان باتۇرغازى كۈلۈپ كەتتى ـ دە: — باتۇرلۇق ئەۋزەل، يولداش پولكوۋنىك، — دېدى.

— يەنە ئېيتىمەن، فرونت شتابىنى چوقۇم تاپىمىز ...

Altunoq

باتۇرلۇق بىلەن ئېلىشىدىغان پەيت ھازىر ئەمەس، بۇ يۇرۇشتە باتۇرلۇق دېيىلىدىغان بولسا، چېكىنىش مۇغەمبەرلىك قىلىپ، دۈشمەن كۆزىدىن غايىب بولۇپ كېتىش — قالتىس زور باتۇرلۇق بولىدۇ.

باتىرغازى جىم بولۇپ قالدى.

ئاتلار ئاياغلىرىدىن بىر خىل تاۋۇش چىقىرىپ، ئېغىر چامداپ يۈرمەكتە ئىدى.

قىسىم ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەنلىكى كەڭ، ئۆسكىلەڭ چۆپلۈك بىر سايغا كىرىپ كەلدى. بىر ئۆستەڭ سۇنىڭ ئېقىۋاتقانلىقى ۋە ئۇ يەر بۇ يەردە ئات - كالا تېزەكلىرىنىڭ كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغانلىقىدىن بۇ كەڭرى، چىرايلىق سايدا ئادەم بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ دەم ئالدى، ئەڭ ئاخىرقى نانلىرىنى سۇغا چىلاپ يېيىشتى.

— بۇ سايدا ئادەمنىڭ بارلىقى بىز ئۈچۈن ياخشىلىق ئەمەس، — دېدى ئاقمىبەك — قوراللىقلار بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئىشەنچ قىلىپ بولمايدۇ.

— ئەلۋەتتە، دېدى نىزامىدىن سەگەكلىشىپ، — مۇھەمى پولك بايرىقىنى يوشۇرۇش كېرەك، قېنى يولداشلار، مۇرەڭلەردىكى پاگون، كۆكسىڭلاردىكى ئوردېن، پېشانەڭلاردىكى كاكارلارنى ئېلىۋېتىڭلار، قوينۇڭلارغا تىقىڭلار.

— ئېگەرنىڭ ئاستىغا جايلىساق قانداق؟ — دېدى ئاقمىبەك.

— بولمايدۇ، قويۇندىن باشقىسى بىكار، — ئۇ ئۆزى گىمناستوركىسىنى يېشىپ، پولك بايرىقىنى بېلىگە ئورىدى - دە، ئۈستىدىن گىمناستوركىسىنى يەنە كىيىۋالدى. بىردەمدىلا ئۇلار خۇددى قىسىمدىن ھەيدىۋېتىلگەن جەڭچىلەردەك ھالغا كېلىپ قالدى.

بىر سائەت دەم ئالغاندىن كېيىن، يېڭىدىن ئۆرلەپ چىققان

كۈن ئۇلاردا بىر خىل ئېزىلىش قوزغاپ، ئىسسىقتىن چاغدا قىسىم يەنە ئاتلىنىپ يولغا چىقتى. دېگەندەك بىرەر سائەت مائا — ماڭمايلا ئىككى ياندىكى تاغ باغرىدىن، ئالدىدىن نەچچە يۈزلىگەن ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئالدىنى توراپ چىقىپ كەلدى. بىر نەچچىسىنىڭ قارا مىلتىقلار بار ئىدى. ئۇلار ئۈچ تەرەپلەپ يوپۇرۇلۇپ كەلمەكتە ئىدى.

— ھەرگىز ئوق چىقارماڭلار، قارشىلىق قىلماڭلار، — دېدى نىزامىدىن، — ھەممىسى بۇيرۇققا بويسۇنۇپ قوراللىرىنى مۈرىسىدىن ئالماي ماڭىۋەردى.

— ھە... دەلىلقانىنىڭ ئىتلىرى، سۇدىن چىققان مۈشۈكتەك بولۇشۇپ قاپسەن، نەگە مېڭىشتىڭ، — دېدى ئالدىدىكى قوراللىق بىرسى.

— ئاقسۇلبەك ئالدىغا چىقتى:

— ئوسماندىن يېڭىلگەنلەرمىز، ھەممە نېمىمىزدىن ئايرىلدۇق، يۇرتىمىزغا كېتىپ بارىمىز.

— ئەلۋەتتە يېڭىلسەن، تۇرقۇڭ كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ، قارا قاش قەبىلىسىدىنمۇ سەنلەر؟

— ياق نايمان.

— ۋۇي ئۆلگۈرلەر، ئاتتىن چۈشۈش، قورالنى تاشلا، كىيىملىرىڭنى يېشىش...

بەزىلىرىنىڭ ئاتقا، بەزىلىرىنىڭ قورالغا، بەزىلىرىنىڭ چىگرىن ئۆتۈكلەرگە كۆزى چۈشكەنىدى.

— بولۇش، چاقا بايدىن ئامان قالمەن دەپ ئويلاشما!...

ئالدىدىكى قارا ساقاللىقى ھەدەپ ۋارقىراپ — دېۋەيلەپ كەلمەكتە ئىدى، ھەممىسى تۆت تەرەپتىن ئۇلارنى قورشاپ يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. ئەڭ دەسلەپ قارا ساقاللىقى، يەنە بىر توغرىلىق پاكار بىرسى نىزامىدىننىڭ تاپانچىسىغا قول ئۇ-

زاتتى ، توپ ئىچىدىن ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراشلار كۆتۈرۈلدى :
— ئۇر… سوق … ! تارت !…
جەڭچىلەر قوراللىرىنى بەتلەشكەندى ، نىزامىدىن كۆز ئىشارىسى بىلەن ئۇلارنى توختاتتى . نەچچىسى كېلىپ قوراللارغا ئېسىلدى ، گىمناستوركىلارنى يىرتىشنى ، ئۆتۈكلەرنى سالدۇرۇشقا كىرىشتى .
باتىرغازى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرىدى :
— باشقا نەرسىلىرىمىزنى ئالساڭ ئېلىش … كىيىملىرىمىزگە تېگىشمە !… بىز هايۋان ئەمەس ، قىپيالىڭاچ يۈرىدىغان !…
ئۇلار سالدۇرۇپ ئالغان ئۆتۈكلەرنى ، تارتىۋالغان قورال-ئاتلارنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ تالىشىشقا چۈشتى . نىزامىدىن قورالسىز ، ئاتسىز ، يالىڭاچ قالغان جەڭچىلىرىنى كۆز ئىشارىسى بىلەن يۈرۈشكە بۇيرۇدى .
جەڭچىلەر خاپىچىلىقتا كەينىگىمۇ قارىماي ماڭمۇەردى ، خېلى يەرگىچە باشقىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى . بىراق ، كۆكۈل مەيدانلىق كەڭرى ساي ، يېشىل تاغلار هېچكىمنىڭمۇ مەيلىنى تارتالمىدى ، هەممە ئۇنىسىز ، كۆڭۈلسىز يۈرمەكتە ئىدى ، ئۇلار نىزامىدىننىڭ ئاتلار ، قوراللارنى قارشىلىقسىزلا بېرىۋەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ تۇرسىمۇ ، يەنە نېمىشقىدۇ ، ئۇنىڭدىن خاپا ئىدى .
جەڭچىلەر شۇنداق جىمجىتلىق ، ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە يۈرۈپ ، كەچكە يېقىن ، يەنە بىر هەيۋەتلىك تاغ باغرىدىكى يالغۇز قوشنىڭ ئالدىغا كەلدى . كىگىزلىرى ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەن قوش ئىچىدىن ئاغزىدا چىشى قالمىغان ، يۈزلىرى كونا مەسىنىڭ قونچىدەك پۈرلەشكەن بىر موماي چىقتى . موماي بىر كۈنلۈك يول ئازابىنى تارتقان كىيىم - كېچەكلىرى يىرتىلغان ، يالاڭ ئاياق ، ئاچ جەڭچىلەرنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلدى ئەتىما-

لىم :
— كېلىڭلار ، باللىرىم ، دەلىلقانىنىڭ ئادەملىرى ئوخ-
شايسىلەر ، ئاچ قاپسىلەر ، بىلىمەن سىلەر ھازىر شۇ كۈنگە
قالدىڭلار ... — دېدى .
— شۇنداق ، ئانا ... سىز قايسى قەبىلىدىن ؟ — دەپ
سورىدى باتىرغازى .
— چاقاباي !
— چاقاباي ؟...
— چاقاباي دەپ قورقما بالام ، چاقابايلىقلاردىن بۇلانغان
ئوخشايسىلەر ، ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ ، ھەي... بالام ، ئۆمۈر
دېگەندە ، بىر يانچۇقىغا ياخشىلىق ، ئىنساپنى ، بىر يانچۇقىغا
يامانلىق ، ئىنساپسىزلىقنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ ، ئىككىلا ياد-
چۇقىغا ياخشىلىق ، ئىنساپلىقنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ ، ئۆمۈر
بويى يامانلىق ، ئىنساپسىزلىق تېخى ۋەھشىيلىكنى سېلىپ يۈرى-
دىغانلارمۇ بولىدۇ . سىلەر چاقابايلىقلارنىڭ يامانلىرىغا ئۇچراپ
قاپسىلەر ، يامانلىرى ئاز ئىدى ، ھازىر كۆپىيىپ قالدى ، مەيلى
دەڭلار ، بۇ ئۆمۈر شۇنداق ياخشى - يامانلىق ئارىسىدا كېتىپ
بارغان ئۆمۈر ، قېنى كېلىڭلار ، ئولتۇرۇڭلار ، دەم ئېلىڭلار...
كۆپنى كۆرگەن موماي ، جەڭچىلەرنىڭ روھىي ھالىتىگە ،
شۇ تۇرقىغا قاراپ ، ھەممىنى چۈشەنگەنىدى ھەم ئۆزىنىڭمۇ
ئۆكۈلۈشكە تەييار تۇرغان دەردلىرى نۇرغۇن ئىدى .
جەڭچىلەر قوشنىڭ سىرتىدا ، چۆپلۈكتە ئولتۇرۇشتى .
— نېنىم يوق ، باللىرىم ، قېتىقىم بار ، تىقىپ قويغانى-
دىم ، سىلەرگە بىر چىنىدىن يېتىدۇ ، — موماي ئۇھ تارت-
تى ، — ئوسمانىنىڭ ئادەملىرى ئادەم ئەمەس ، ھايۋان دېسەكمۇ
كەملىك قىلىدۇ ، مەن بىر تۇل خوتۇنغا كۆرمىگەن ئازاب سال-
دى ، سىلەرنى ھەر نېمە قىلىدۇ ، زارلىغىنىمغا قارىماي ، ئىككى
قوي ، سېغىپ ئىچمۇاتقان بىر ئۆشكەمنى بۇلاپ كەتتى . ئىككى-

ئۈچ نېنىمنىمۇ ، چالىمدىن قالغان ئەسكى چاپاننىمۇ قويمىدى ئۇلارغا ئېل كېرەك ئەمەس ، كۈنىمىز شۇنداق ئادەمگە قالسا قانداق بولۇپ كېتەرمىز ، بۆرە بار يەردە قوي قالامىدۇ ؟ ... ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ باللىرىم ، كاللىڭمۇ سۈتلۈكى ، سۆزى ، ئاتىڭمۇ تەپكەك - چىشلەيدىغىنى ، ياۋاش - مۆمىن بولىدۇ ئەمەسمۇ ... سىلەرنىڭ رىسقىڭلار ئىكەن ، قايران ئۆش كەم يېرىم كۈندىن كېيىن ، قېچىپ كەلدى ، شۇنىڭ سۈتىدىن قېنى قېتىق ئىچىڭلار ...

موماي تىنماي سۆزلەيتتى . باندىتلاردىن بۇلانغان بولسىمۇ روھلۇق - تېتىك ئىدى . شۇ ئىشلار ئۇنىڭغا قىلچىمۇ تەسىر قىلمىغاندەك ، تۇرمۇشتا مۇنداق ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى مۇقەررەردەك سۆزلەيتتى ۋە جەڭچىلەرگە تەسەللى بېرەتتى .

— بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ ، ئاپا ، دەلىلقاننىڭ ئادەملىرى يەنە قايتىپ كېلىدۇ ، — دېدى باتىرغازى بىر چىنە قېتىقنى بىراقلا سۈمۈرۈۋېتىپ ، — يامانلىق ، بۇلاڭچىلىق قىلغانلار ، ئىنقىلابقا قەست قىلغانلار ئۆزىگە قىلىدۇ ، ئاز كۈندە كۆرىمىز تېخى...

— شۇنداق دەلىلقان ، ئەخمەتجانلار ياشىسۇن ، ئۇلار بىزنى گومىنداڭ دېگەن ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرغانىدى ، ئوسمانمۇ ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇشقان ، كۆڭلىگە نېمە جىن كىرىدىكىن ، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشىۋېلىپ ، ئۆزىمۇ بىر ئاپەتكە ئايلاندى ، ئۇنىڭ بىلەن بىرلەشكەندىكىن ، ئاپەت بولماي نېمە بولماق ، ئۇنىڭغا چۈشەنمەي ئەگىشىۋاتقانلارمۇ كۆپ ...

جەڭچىلەر بىر چىنىدىن قېتىق ئىچىشىپ ، مېڭىشقا تەرەددۇتلەندى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن نۇر ئۆچكەن ، ئەتراپقا بېقىشلىرىدا ئۈمىدسىزلىك ئەكس ئېتەتتى .

ئاشۇ كۆرۈنگەن ئېگىز تاغدىن قايرىلىپ ، يەنە بىر كۈن ماڭساڭلار ، — دېدى موماي قولى بىلەن كۆرسىتىپ ، —

دەلىلقانىنىڭ ئېلىگە يېتىسىلەر ، ئۇلار سىلەرنى تارباغاتايغا يەت-كۈزۈپ قويار ، غەيرەت قىلىڭلار ، باللىرىم ، غەيرەت دېگەن ئەرگە قانات...

— رەھمەت ، ئاپا — دېدى نىزامىدىن ، — سىزنىڭ بۇ ياخشىلىقىڭىزنى ئۇنتۇمايمىز ، دەلىلقانىنىڭ جەڭچىلىرى ئۇن-تۇمايدۇ ، سىزنىڭ يانچۇقلىرىڭىز پۈتۈنلەي ياخشىلىق ، ئىنساپ بىلەن تولغانىكەن...

جەڭچىلەرمۇ ، مومايمۇ كۈلۈشتى .

قىسىم يولغا چىقتى .

ئون ئۈچىنچى باب

ئون ئىككى كۈندە نىزامىدىن پولكىدىن ھايات قالغان ئون ئىككى ئادەم تارباغاتايغا ــــ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى چېكىنىپ كەلگەن جايغا يېتىپ كەلدى . ئازابلىق سەپەر ئۇلارنى پۈدىسە ئۈچۈپ كەتكۈدەك ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان : كۆزلەر چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغان ، لەۋلەر قۇرۇپ گەز باغلىغان ، مەڭىزلەر ئىچىگە كىرگەن ، چىرايلار ئۈششۈك تەگ-كەن كەچكۈز يوپۇرمىقىدەك قارىدىغان ، تاپانلار تېشىلىپ ئويۇل-غان... قىسقىسى ئۇلار بىر تېرە ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ھالدا ، ئۇرۇشنىڭ ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان سەرسانلىق - سەرگەردانلىق چۆلىدىن يېتىپ كەلگەنىدى . شەھەر سىرتىدىكى قاراۋۇللۇق پونكىتىغا يېتىپ كەلگەندە ، ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان جەڭ-چىلەر ئۇلارنى كۆرۈپ يىغلىۋەتتى . ھەممىدىنمۇ ئۇلارنىڭ تاغ - تاشلىق شۇنچە ئۇزۇن سەپەرنى يالاڭ ئاياغ بېسىشى ھەرقاند-داق ئادەمنىڭ ئىچىنى ياندۇراتتى...

ئۇلار گېنېرال شتابىنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرغان پوستلارغا ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى مەلۇم قىلىۋاتقاندا ، شتاب ئىچىدىن گېنېرال مايور دەلىلقان ۋە باشقا شتاب خىزمەتلىرى ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى :

ــــ يولداش نىزامىدىن !...

نىزامىدىن گېنېرالنى كۆردى - دە ، تاق تۇرۇپ دوكلات قىلدى :

ــــ يولداش گېنېرال مايور ، شىمالىي فرونت ئۈچىنچى ئاتلىق پولكى يېتىپ كەلدى !

گېنېرال ئۇنىڭ سۆزىگىمۇ قۇلاق سالماستىن ، غۇلچىنى كەڭ كېرىپ كەلگىنىچە نىزامىدىننى قۇچاقلىۋالدى .
— قەدىردان نىزامىدىن ، هايات ئىكەنسىز ، كۆپ ئەنسىرىگەنىدۇق… خۇشاللىق ! خۇشاللىق… ھەممە ئەھۋاللارنى ئۇقتۇق ، سىلەرنى هايات قالدى دەپ ئويلىمىغانىدۇق…
گېنېرال مايۇر گەۋدىلىك — زور ئادەم ئىدى ، نىزامىدىنمۇ شۇنداقلا زور ئادەم بولسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇ كىچىككىنە ئادەمدەك ئۇنىڭ غۇلچىنىڭ ئىچىدە قالدى . ئاندىن گېنېرال ئاقىلبەك ، باتىرغازى ۋە باشقىلار بىلەن بىر - بىرلەپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .
— قېنى ، شتاب ئىچىگە كىرىڭلار ، خاتالىق مەندىن ئۆتتى ، مېنى كەچۈرۈڭلار…
ھەممىسى زالدەك يوغان بىر ئۆيگە كىردى . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ئۇستەلگە ئالتاينىڭ ھەربىي خەرىتىسى يېپىلغاندى . نىزامىدىن پولەك بايرىقىنى ئېلىپ ، ئۇستەل ئۇستىگە قويدى… دەلىلقانىمۇ ، شتاب خىزمەتچىلىرىمۇ ۋە ئاشۇ بايراقنى كۆز قارىچۇغىدەك ئاسراپ كەلگەن جەڭچىلەرمۇ بايراققا چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە بىردىنلا قوزغالغان قىزىق ھېسسىياتلار ئىچىدە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشتى .
نىزامىدىن هاياجان بىلەن مۇنداق دېدى :
— بايراقنى ھەرقانچە خەتەرلىك پەيتلەردىمۇ جاندىن ئارتۇق بىلىپ ساقلاپ قالدۇق ، مىڭلىغان جەڭچىلىرىمىز قىرىلىپ تۈگىدى ، لېكىن بايرىقىمىز يىقىلمىدى ، دېمەك ئۇچىنچى ئاتلىق پولەك هايات !
گېنېرال مايۇر ھېچنېمە دېيەلمىدى ، ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەنىدى . پەقەت نىزامىدىننىڭ سۆزىنى ماقۇللاپ بېشىنى لىڭشىتتى… كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلدى :
— گومىنداڭ بىزدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئەسكىرىي

كۆچى ئالدىدىمۇ ، بىز مۇنداق ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەن ، بەلكى ئۇستۇنلۇكتە تۇرغان ، — دېدى دەلىلقان ئەلەم بىلەن ، — دېمەك قورغان ئىچىدىن چىققان دۇشمەن ، قورغان تېشىدىكى دۇشمەندىن يامان بولىدۇ ، دېگەن ھەربىي كىتابلاردىكى گەپ ، ئۆز ئەمەلىيىتىمىزدە ئىسپاتلاندى .

— بۇ كۆرۈلمىگەن ئۇرۇش بولدى ، — دېدى نىزامىدىنمۇ ، — باندىت قايسى ، خەلق قايسى ، ئۆز قىسىملىرىمىز قايسى ئايرىۋېلىش تەس بولدى ، بەلكى ھوشيارلىقىمىز يېتەرسىز بولغاندۇ...

باتىرغازىمۇ سۆز قىستۇردى :

— ئېغىر يېرى شۇكى ، بەزى قىسىملىرىمىز تەركىبى بىلەن باندىتلارغا قوشۇلۇپ كەتتى .

— بۇنداق ئەھۋال باشقا پولكلاردىمۇ كۆرۈلدى ، ئەسلى بىخۇدلۇق بىزدىن ئۆتتى ، — گېنېرال سەممىيلىك بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى ، — قىسىملىرىمىزدا كومىسسارلار خىزمىتى ياخشى ئىشلەنمىدى ، جەڭچىلەردە كۆرۈلگەن ئىنتىزامسىزلىقلار ، باشباشتاقلىقلارغا بۇ غەلىبىدىن كېيىن كۆرۈلىدىغان ئەھۋال ، دەپ سەل قارىدۇق ، بۇ بىر ئاچچىق ساۋاق بولدى . باندىتلارنىڭ ھازىرقى غەلىبىسى قىسمەنلىك ، ۋاقىتلىق . ئومۇمىيلىقتا بىز يەنىلا ئۇستۇن ئورۇندا ، ئەلۋەتتە ! كىچىككىتۇرۇشكە بولمايدۇ ، ئومۇمىيۈزلۈك قايتۇرما ھۇجۇمغا ئەمدى ئۆتىمىز ، خوش ، نىزامىدىن ، سىزنىڭ نېمە تەلىپىڭىز بار؟

نىزامىدىن نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ قالدى . گېنېرال مايۇر يېنىدىكى پودپولكوۋنىكقا بۇرۇلۇپ مۇنداق دېدى :

— قالغانلار دەم ئالسۇن ، سىز يولداش نىزامىدىننى دوختۇرخانىغا باشلاپ بېرىڭ ، شتاب نامىدىن ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇڭ ، ياخشى داۋالىسۇن ، ياخشى ئوزۇقلانسۇن ، ياخشى كۈتۈل-

سۇن !

پودپولكوۋنىك نىزامىددىندىن باشقىلىرىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى .

— ئەمدى ئېلىشىمەن ، مەغلۇبىيەتنى غەلىبىگە ئايلاندۇ-رىمەن ، باندىتلار هامان ئۆلۈمگە مەھكۇم !··· ئىسسىق - سوغۇق ئەمدىلا بېشىمدىن ئۆتتى ، مەغلۇبىيەت ماڭا ئەقىل بەردى .

— بولىدۇ ، تەلىپىڭىزنى ئالقىشلايمەن ، سىز هازىرچە دەم ئېلىڭ ، بالنىتسىدا يېتىپ داۋالىنىڭ ، سىزگە يېڭىدىن چوقۇم بىر پولك تەشكىل قىلىپ بېرىمىز .

— ياق ، مېنىڭ تەلىپىم باشقىچە ، يولداش گېنېرال مايور ، باندىتلارغا قارشى ئۇرۇشقا ئوتتۇرا يۈنىلىشتە قالغان ئۆز پولكىم بىلەن قاتناشماقچىمەن ، مېنىڭ قەتئىي تەلىپىم مۇشۇ !

— بۇنى ئەلۋەتتە ، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى بىلەن ، بولۇپمۇ سىزنى بۇياققا ئەۋەتكەن باش قوماندانىمىز يول-داش ئىسھاقبېك بىلەن سۆزلىشىشكە توغرا كېلىدۇ ، ئەمما مەن سىزنىڭ پىكىرىڭىزگە پۈتۈنلەي قوشۇلىمەن ، هازىرچە داۋالى-نىڭ ، ئەسلىگىزگە كېلىڭ . قېنى يۈرۈڭ ، سىزنى داۋالاشنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن .

گېنېرال مايور دەلىلقان نىزامىددىننى ئۆزىنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا سېلىپ ، دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى .

نىزامىددىن ۋە ئۇنىڭ ئارانلا پۈت دەسسەپ قالغان جەڭچىلى-رىنى گېنېرالنىڭ بۇيرۇقى بويىچە دوختۇرلار جىددىي داۋالاشقا كىرىشتى . مەخسۇس كۈتكۈچىلەر — نىزامىددىننىڭ ئۆزىگىلا مەخسۇس بىر سېستىرا ، باشقا ھەر ئۈچ ئادەمگە بىردىن سېستىرا قويۇلدى ، كېچە - كۈندۈز ئۈزۈلدۈرمەي تېببىي ياردەم بېرىل-دى . شۇنداق داۋالاش بىلەن بىر ئاي ئۆتكەندە ، ئۇلار ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى . لېكىن ، دوختۇرلار ئۇلارنىڭ بالنىتسىدىن چىقىشىغا رۇخسەت قىلمىدى . يەنە ئىككى ھەپتىدىن كېيىن ،

ئومۇمىيۈزلۈك بىر قېتىم تەكشۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ نەتىجىسىگە قا-رايدىغانلىقىنى ئېيتتى .

ۋاقىت ئۆتكەنسېرى نىزامىدىنىڭ يادىغا كونا پولكى — قەدىناس جەڭچىلىرى پات - پات كېلىدىغان بولدى . بەزىدە ئاقىلبەك ، باتىرغازىلار بىلەن ئۇلارنىڭ گېپىنى قىلىپ ، كۆز كېچىلىرىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈشەتتى . سېغىنىش — لەززەت-لىك ئىش ، سېغىنىشنى ئۆزئارا ئىزھار قىلىشىش ، تېخىمۇ لەززەتلىك ئىش . سېغىنىش كىشىنى بەزىدە بىئارام قىلىسىمۇ ، لېكىن ئۆزئارا پاراڭ كۆڭۈلدە قاپلىشىپ تۇرغان تۇمانلارنى تارقىتىدۇ . ئۇلار گايىتىنىڭ ، نادەمنىڭ ، رەيھانىنىڭ ، ئاراش-نىڭ ، جامالىدىنىنىڭ ۋە ۋارىسجاننىڭ ھەم باشقىلارنىڭ گەپلىرى-نى زوقلىنىپ قىلىشاتتى ، يادىغا ئېلىشاتتى ، سېغىنىشاتتى ، ئۇلار شۇ كۈنلەردە نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقاندۇ دەپ ئويلىشاتتى...

قەدىرلىك كىتابخانلار ، نىزامىدىن ، ئاقىلبەك ، باتىرغازى-لار ئۆزلىرىنىڭ قەدىناس سەپداشلىرىنى ئويلاۋاتىدۇ ، ئەسلەۋا-تىدۇ ، ئۇلارنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈسى كېلە-ۋاتىدۇ ؛ سىلەرمۇ ئۇلارنى ئويلاۋاتقانسىلەر ، ئۇلارنىڭ شۇ كۈن-لەردە نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى سىلەرنىڭمۇ بىلگىڭلار كېلىۋاتىدىغاندۇ ، مەن سىلەرگە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرا فرونتتا قالدى-بەك ، تاكامانلار باشچىلىقىدىكى باندىتلار بىلەن قانداق كۈرەش-لەرنى قىلىۋاتقانلىقىدىن ئازراق سۆزلەپ بېرەي :

× × ×

ئۇ ئۆز زېمىلانكىسىدا قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن چاغدا ، ئۇنى بىرسى ئويغاتتى . ئۇ كۆزنى قانداق تېز ئاچقان بولسا ، ئورنى-دىنمۇ شۇنداق تېز تۇرۇپ كەتتى . ئالدىدا تېلېفونىست ھەربىي

قىز تۇراتتى :
— يولداش باتالىيون كوماندىرى ، — دېدى قىز ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، — سىزنى گېنېرال شتابىدىن كەلگەنلەر چاقىرىۋاتىدۇ ، دەرھال كەلسۇن ، دەيدۇ .
كوماندىر سائىتىگە قارىدى ، سائەتنىڭ ئىسترېلكىسى دەل ئون ئىككىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .
— ئۇلار قەيەردە ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئالدىراشلىق بىلەن رېمىننىنى باغلاۋېتىپ .
— پولك شتابىدا ، يولداش كوماندىر .
پولك شتابى بۇ يەردىن ئۈچ كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى .
— مۇھاپىزەتچىلىرىمنى ئويغىتىۋېتىڭ .
ھايال قىلماي باتالىيون كوماندىرى ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ئاتلىق يولغا چىقتى . ئون بىرىنچى ئاينىڭ سوغۇق كېچىسى ئىدى ، قاراڭغۇدا يول خىرە ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى . بۇ يوللاردا كۆپ قېتىم ماڭغان ئاتلار ئۆز ئىگىلىرىنىڭ باشقۇرۇشىسىز پولك شتابى جايلاشقان ئورۇنغا قاراپ ئىلدام يۈرۈپ كەتتى . تىزگىن سىيرىپ ـ تاراسلاپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن ۋالىلداپ ئۇچقۇن چاچرايتتى .
ئاتلار پولك شتابى جايلاشقان زېمىلانكا ئالدىغا كېلىپ توختىدى ، ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى .
زېمىلانكا ئىشىكىدە تۇرغان قاراۋۇل جىددىي ھالدا تەڭلا ۋارقىرىدى :
— پۇرۇپوسكا ؟
ئۇ دەرھال جاۋاب بەردى :
— گرانات !
قاراۋۇللار ئىشىك ئالدىنى بوشاتتى . ئۇ مۇھاپىزەتچىلىرىنى سىرتتا قالدۇرۇپ ، ئۆزى زېمىلانكا ئىچىگە كىردى . تېلې-

ھونىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ھەربىي قىز ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بەردى ـ دە، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىنى كۆرسەتتى:
— مەرھەمەت.
ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى ـ دە، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ھۆرمەت بىلەن ئېيتتى:
— يولداش گېنېرال لېيتېنانت، بۇيرۇقىڭىز بويىچە بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى كاپىتان گايىت سۇلايمانوۋ يېتىپ كەلدىم!
— راھەت! — دېدى گېنېرال.
ئۈستى بىر يېرىم مېتىر قېلىنلىقتا لىم ياغاچ، تاش، توپا، قۇم بىلەن مۇستەھكەم قىلىپ ياسالغان بۇ يەر ئاستى ئازادە ئۆيدە، غۇلجىدىن بۇگۈن چۈشتىن كېيىن كەلگەن مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك، قىزىل پاگونلۇق، ئېگىز بويلۇق بىر پولكوۋنىك، يەنە بىر ئوتتۇرا بويلۇق پودپولكوۋنىك، گايىتنىڭ ئۆز كوماندىرى يېشىل پاگون-لۇق پولكوۋنىك ئولتۇراتتى. زېمىلانكا ئىچىنى ئونىنچى لامپا يورۇتۇپ تۇراتتى. باتالىيون كوماندىرىنىڭ دوكلاتىدىن كېيىن، زېمىلانكا ئىچى بىردىنلا جىمىپ كەتتى. سىرتتىنمۇ ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى. گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك گايىتنىڭ غوللۇق بەستىگە، سېرىق بۇرۇتىغا سەپسېلىپ قارىغاندىن كې-يىن، قىزىل پاگونلۇق پودپولكوۋنىككە قاراپ قويدى. بۇ قا-راشتىن مەلۇم مەنىنى چۈشەنگەن پودپولكوۋنىك ئورنىدىن تۇر-دى ـ دە، يېنىدىن بىر پارچە قەغەزنى چىقىرىپ، ئوقۇشقا تەي-شەلدى. بۇ باتالىيون كوماندىرى ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلانغان يازما بۇيرۇق ئىدى.
— بۇيرۇق! — دېدى ئۇ، شۇ سۆز بىلەن تەڭلا زېمىلانكا ئىچىدىكى ھەممىسى قوزغالدى ۋە ھۆرمەت بىلەن تىك تۇرۇش-تى، باتالىيون كوماندىرىنىڭ قەلبى شۇ نەرسىنى سېزىپ چۈشەن-

دىكى ، بۆيرۇق ئۆزىگە بېرىلەتتى ، شۇڭا ئۇ بۆيرۇقنى ئىنتايىن زېرەكلىك بىلەن تىڭشىۋېلىشقا تەييارلاندى .

ئۇ ئوقۇدى :

«شىخۇ بىرىنچى پولك بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى كاپىتان گايىت سۇلايمانوپ ، سىز ئۆز باتالىيونىڭىزنى باشلاپ ، 16 ـ نويابىر كۈنى ئۇندۇرىخان ئاۋۇلىنى (جاگىزىسىنى) ئىشغال قىلىسىز ، 18 ـ نويابىر كۈنى شەيتان كۆۋرۈكنى ئالىسىز . سىزنىڭ ئولڭ تەرىپىڭىزدە ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولك ، سول تەرىپىڭىزدە ساۋەن بەشىنچى ئىسكادرونى ھەرىكەت قىلىدۇ ، مۇناسىۋەتتە بولىسىز ۋە شۇ يەردە قالىبەك باندىتلىرىنىڭ ھۇجۇم قىلىش يولىنى توسۇپ ياتىسىز ، بۇيرۇق چۈشمىگۈچە شەيتان كۆۋرۈكتىن قوزغالمايسىز !

مىللىي ئارمىيە گېنېرال شتابى

1947 ـ يىل ، 41 ـ نويابىر .»

ـــ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا تەييارمەن ! ـــ دېدى باتالىيون كوماندىرى كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن تاق تۇرۇپ .

ـــ قايتىلاڭ !

باتالىيون كوماندىرى ھېلى ئوقۇلغان بۇيرۇقنى ئەينەن ـــ بىرەر سۆزىنىمۇ قالدۇرماي ، تولۇق قايتىلاپ بەردى .

ـــ يارايسىز ! ـــ دېدى گېنېرال لېيتېنانت ۋە ئۇنىڭ يۈزىدە تەبەسسۇم جىلۋىلەندى :

ـــ قىيىنچىلىقلىرىڭىز بارمۇ ؟

ـــ يوق .

ـــ تەلىپىڭىز بارمۇ ؟

ـــ يوق ، يولداش گېنېرال لېيتېنانت !

ـــ ئۇنداق بولسا ، پولك كوماندىرىڭىز بىلەن كونكرېتنى ئىشلارنى مۇزاكىرە قىلىڭلار ، قايتىڭ .

گايىت سۇلايمانوپ بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئۇن مىنۇتقا

يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە باتالىيون كوماندىرى ئۆز ئۈستىگە ئېغىر
ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ چىقتى. شۇ كېچىسىلا پولك كوماندىرى
ئۇنى يېڭى مەلۇماتلار بىلەن ئاگاھلاندۇردى ۋە يەنە ئۇنى قەيسەر
بولۇشقا، ئىرادىلىك بولۇشقا، سەزگۈر بولۇشقا چاقىردى. ئې-
لىنغان مەلۇماتلارنى بايان قىلدى: رازۋېدكىچىلارنىڭ خەۋىرىگە
قارىغاندا، تاكامان بىر بۆلۈك باندىتلار بىلەن بىزنىڭ مايتاغنى
مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرغان بىر ۋزۋود ئادىمىمىزگە ھۇجۇم قوز-
غىغان. قالىبەك يەنە بىر بۆلۈك باندىتلار بىلەن شەيتان كۆۋ-
رۈكتىن ئۆتۈپ، ئۇندۇرخان جاڭزىسىغا كېلىپ جايلاشقان، ئۇ-
نىڭ ئادەملىرى بىردەم ئۈچ يۈز ئۆپچۆرىسىدە، بىردەم بەش يۈز
ئۆپچۆرىسىدە كۆرۈنىدىكەن. بۇلارنىڭ مەقسىتى يەنىسخەي كۆۋ-
رۈكىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، بىزنىڭ پولكقا تۇيۇقسىز ھۇجۇم
قىلىش، شۇنداق قىلىپ، ئوتتۇرا فرونتنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچ-
رىتىش ياكى بىتچىت قىلىشنى قەستلىگەن، بۇلار نېمانچىلا
غالۋاراپ، كۆرەڭلىك بىلەن ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقالايدۇ؟ مە-
لۇماتلارغا قارىغاندا، بۇلارنىڭ ئارقا تېرىكى ئورازقان باشچىلى-
قىدىكى گومىنداڭنىڭ قۇتۇبىدا تۇرۇشلۇق سەككىزىنچى ئاتلىق
پولكى ئىكەن. سەككىزىنچى ئاتلىق پولك قۇتۇبىدا — شەھەر
ئىچىدىلا ئەمەس، ھازىر ماناس تاغلىرىغا يېيىلغان. شۇڭا،
مۇناسىۋەتتە بولۇۋېتىپتۇ.

— ئىگىلەنگەن ئەھۋال شۇ، دېدى پولك كوماندىرى، —
روتا كوماندىرلىرىغا ئەتە ئۇقتۇرۇپ، پۇختا تەييارلىقتىن كې-
يىن، كېچىسى پىيادە يولغا چىقىڭلار. ئون سەككىزىنچى نويا-
بىر كۈنى مەنمۇ شەيتان كۆۋرۈككە يېتىپ بارىمەن.

ئۇنىڭ سۆزلىرى ئىشەنچلىك ھەم قەتئىي ئىدى.

گايىت سۇلايمانوپ ئۆز باتالىيونىنى باشلاپ كېچىسى يولغا
چىقتى. ئۇ ھەربىر روتىنى ئىككى يۈز — ئىككى يۈز ئەللىك
مېتىر ئارىلىق تاشلاپ مېڭىشقا بۇيرۇق بەرگەنىدى. شۇڭا،

ئىككىدىن بولۇپ كېتىپ بارغان تۆت روتا بىر يېرىم كىلومې-
تىردەك ئۇزۇنلۇقتا ئالغا ئىلگىرىلەيتتى . باتالىيون كوماندىرى
بۇ يەرلەرنى ياخشى بىلىدۇ : ئۇندۇرخان دېگەن يەر بىر كونا
جاگزا ۋە بۇ يەردە ئون بەش ـ ئون ئالتە ئۆيلۈك مالچىلار بار .
بەش يۈز ئادەم ياكى ئۈچ يۈز ئادەم سىغقۇدەكمۇ ئورۇن يوق .
ئەگەر دۈشمەن بۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان بولسا ، مۇقىم
تۇرالمايدۇ ، پەقەت بىزنىڭ يۆنىلىشىمىز ، تۇرار جايىمىزنى باي-
قاش ئۈچۈن ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ... لېكىن
ئاباررون تۇتۇپ تۇرالمايدۇ .

باتالىيون ئۇندۇرخانغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . گايىت
تۆت روتىسىنى تۆت تەرەپكە قاپساپ كېلىپ ئۇندۇرخاننى ئىس-
كەنجىگە ئېلىشقا بۇيرۇق بەردى . بىراق ، ئۇلار قانچە يېقىنلاش-
قانسېرى ، ئۇندۇرخان شۇنچە تىنچ ـ جىمجىت ئىدى . باتالىيون
كوماندىرى ئەجەبلىنىشكە باشلىدى : نېمىشقا شۇنداق ، گويا ها-
ياتلىق يوقتەك جىمجىت . ئەگەر بولمىغاندا مالچىلار ئىتلىرىنىڭ
ئاۋازىمۇ ئۆچكەن ؟ ... ياكى باندىتلار بۇ يەرنى ئىگىلىگەن چاغدا ،
ئىتلارنى ئېتىۋەتكەنمىدى ؟ ياق ئۇلار ئىتنىڭ رولىنى ئەڭ قە-
دىرلەيدۇ ، بۇ مۇمكىن ئەمەس .

باتالىيون بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى . پەقەت جاگزىغا ئۈچ
يۈز مېتىردەك ئارىلىق قالغاندا ، گايىت ئالدىن چارلىغۇچىلار
گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتتى ، ئۇلار ئانچە كېچىكمەي ، شۇنداق خاتىر-
جەم هالدا گودۇكلىشىپ قايتىپ كەلدى :

— جاگزىدا هېچكىم يوق ، — دېدى ئۇلار ، — پەقەت
بۇلۇڭدىكى بىر كىچىك ئەسكى ئۆيدە يالغۇزلا بىر موماي قاپتۇ .

قوشۇن جىددىي هالدىن ئادەتتىكى هالغا كېلىپ ، ئىشىك-
لىرى هاڭقىرقاي ئوچۇق قالغان جاگزىغا كىرىپ كەلدى . راست
دېگەندەك قوي قىغلىرى بىلەن تىنىپ كەتكەن يوغان قورۇ ئىچى
بوران ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك هاڭقىرقاي ئىدى . هېچ ئويلىمىغان

هالدا ئۈندۈرخان ئۇرۇشسىزلا ئىشغال قىلىندى . گايىت مومايىنىڭ جىن چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئۈنىڭدىن هال ـ ئەھۋال سورىدى . موماي ، قالىبەك ئۈچ يۈزدىن كۆپرەك ئادىمى بىلەن ئۈچ كۈندىن بېرى مۇشۇ قورۇۋدا تۇرغانلىقىنى ، ھەر كۈنى كېچە ـ كۈندۈز دېمەي ، بىرنەچچە ئادەملىرىنى نەلەرگىدۇ ئەۋەتكەنلىكىنى ، بۈگۈن قانداقتۇ ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، كۈن ئولتۇرماستىن ئالدىراپ ـ تېنەپ ئاتلىنىپ ، بۇ يەردىكى ئون ئالتە ئۆيلۈك مالچىلارنى ماللىرى بىلەن قوشۇپ ھەيدەپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى ـ دە ، ئاخىرىدا :

— بايا سىلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىڭلارنى ئۇ بىلىپ قالغان ئىكەن ـ دە ، — دېدى .

ئانا ، — دېدى كوماندىر ، — بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىمىزنى ئۇنىڭ قانداق ئۇقۇپ قالغانلىقىنى بايقىيالىدىڭىزمۇ ؟

— ۋاي ··· بالام ، بايقاي ـ بايقىماي ، قالىبەك دېگەن يەرنىڭ ئاستىدا يىلان كۆشىگەننى بىلىدىغان نەرسە ، ئۇنىڭ ئاتلانغان ئادەملىرى كېيىكتەك ئۈچقۇر ، تۈلكىدەك قۇۋ ، بۆرىدە ۋەھشىي تۇرسا ، بىلمەي قالامدۇ ، — دېدى موماي ۋە ئوغلى بىلەن كېلىنىنىمۇ ھەيدەپ كەتكەنلىكىنى كۆز يېشى قىلىپ سۆزلەپ بەردى .

باتالىيون دەرھال يولغا چىقتى .

ئۇلار تاغقا يېقىنلاشقانسېرى تۈزلەڭلىكتىكى ئىزغىرىن شامال ئاستا ـ ئاستا يۈتمەكتە ئىدى . ئاسمان بوشلۇقىدىكى چەمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئۇلارنىڭ يولىغا سۇس يورۇقلۇق تۆكۈپ تۇراتتى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنى بارغانسېرى سۇرلۇك ، قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بارغاندەك ھېس قىلاتتى . بىراق ، بۇ يوللار قانچە خەتەرلىك بولسىمۇ ، جەڭچىلەر ئۈچۈن ئاسماندىن بومباردىمان قىلىش ، ئەتراپتىن ئوقلار ئۇچۇپ تۇر-

غان يوللارغا قارىغاندا بۇ يوللار هامان خاتىرجەم ، ئەندىشىسىز بىلىنەتتى . شۇڭا ، يۇلتۇزلار ئالىمىنىڭ گۈزەللىكىدىن هۇزۇرلىنىپ ۋە ئاجايىپ هېس - تۇيغۇلارغا چۆمۈلۈپ مېڭىشاتتى . ئۇرۇش ئىچىدىكى هايات قىزىق بولاتتى ، ئۇرۇش ئىچىدىكى هايات — قىلىنىڭ ئۇستىدە تۇرغان هايات ، ئەجەل بىلەن ئېيتىشىدىغان هايات ، ئەمما جەڭچىلەر ئۇچۇن تىنچ يەرلەردە ياشاۋاتقان ئادەملەردەك خاتىرجەم هايات ! هۇجۇمغا ئۆتەلمەيۋاتقان جەڭچى ئېرىقنىڭ قىرىنى دالدا قىلىپ ياكى چولاق تامنىڭ كەينىدە پاناهلىنىپ ۋە ياكى ئازگال ئىچىگە چۈشۈپ ئوڭدا يېتىۋېلىپ ، ئۇستىدىن ۋىژىلداپ ئەجەل ئوقلىرى ئۆتۈپ تۇرسىمۇ ، خۇددى تىنچ - خەۋپسىز كۈنلەردىكىدەك يۇلتۇزلارغا قاراپ ، يارىنى سېغىنىدۇ ، كەشتىلىك ياغلىقنى قارايدۇ . تېخى ئۇرۇشنى تۈگىتىپلا توي قىلىشنى ئويلايدۇ ... ئۇلارغا دەهشەتلىك ئۇرۇشلارمۇ ئادەتتىكى خاتىرجەم تۇرمۇشتەك بىلىنىدۇ . ئۇرۇش ئىچىدىكى هاياتنى قانچىلىك خەۋپ ئورىۋالغان بولسىمۇ ، تىرىكلىك — ئۈمىدۋارلىققا باي بولىدۇ .

تاغ باغرىدا قويۇق ئورمانلىق كۆرۈندى ، بىر ئاز ئىلگىرىلىگەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر جاڭزا ۋە جاڭزىدىن ئىس چىقىۋاتقانلىقى بىلىندى .

كوماندىر ئالدىدا كېتىپ بارغان ئىككىنچى روتىنىڭ خەۋەرچىسىدىن بۇ ئەهۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ، قەدىمىنى ئىلداملىتىپ يۈرۈپ ئېگىزرەك يەرگە چىقىپ ، جاڭزا ئىچىگە قارىدى ۋە قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى موما ياغاچقا بەش ئاتنىڭ باغلاپ قويۇلغانلىقىنى ئىلغا قىلدى . قوشۇن ئىلداملىق بىلەن يۈرۈش قىلدى . جاڭزىغا ئىككى يۈز مېتىردەك قالغاندا ، قوشۇننىڭ كەينىدىكى ئوزۇق - تۈلۈك هەم ئېغىر قوراللار ئارتىلغان ئاتلارنىڭ ئايىغىدىن چىققان تاۋۇشلار ئاڭلىنىپ قالدىمۇ ياكى قوشۇننىڭ ئالدىراپ ماڭغانلىق شەپىسى سېزىلىپ قالدىمۇ ، هېچ

ئويلىمىغان هالدا، جاڭزىنىڭ ئۇياقتىكى دەرۋازىسىدىن بەش ئاتلىق تاراسلىتىپ چىپىپ چىقىپ كەتتى.
كوماندىر جىددىيلىشىپ ۋارقىرىدى:
— ۋاي، ئىسىت ... ئىسىت ... ئىسىت ... بىخ ـ ۇدلۇقدىمىز ... خەپ باندىتلار! ... ئېتىمنى ئەكېلىڭلار!...
ئۇنىڭ كۆزلىرى دەھشەتلىك ياندى ـ دە، ئېتىغا سەكرەپلا مىندى، ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ھېچنېمىگە قارىماي، ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى. ئاڭلىغانلىرىدىن قارىغاندا، ئۇلارغا يېتىشىۋېلىش قىيىن، شۇنداق بولسىمۇ، غەزەپ بىلەن ئېتىغا قامچا سالاتتى. راست دېگەندەك ئۇلار بارغانسېرى ئۇزاقلاپ كېتىپ باراتتى. ئۇ كەينىدىكى مۇھاپىزەتچىسىنىڭ مىلتىقىنى ئالدى ـ دە، چەنلەپ تۇرۇپ ئاتتى: بىرسىنىڭ قولاقچىسى ئۇچۇپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇ قولاقچىغا يېتىپ بېرىپ، ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشتى ـ دە، قولاقچىنى قولىغا ئالدى. قاچقانلار خۇددى شەيتاندەك بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى.
باتالىيون كوماندىرى سۆلتىيىپ كەينىگە ياندى.
ئۇ جاڭزىغا قايتىپ كەلگەندە، جەڭچىلەر ئۇنىڭ سىرىق بۇرۇتلىرىنىڭ تىك ـ تىك بولۇپ كەتكەنلىكىنى بايقاشتى. مۇنداق چاغلاردا گەپ قىلسا، سوئال سورىسا، ئۇنىڭدىن قوپاللىق بىلەن دەككە يەيدىغانلىقىنى جەڭچىلەر ياخشى بىلەتتى.
— تۇتۇق بەرمىدى، تۇتۇق بېرەتتىمۇ ... — دېدى جەڭچىلىرىگە گۆلىيىپ، — مانا مەغلۇبىيىتىمىزنىڭ نىشانى، — ئۇ قولاقچىنى يەرگە تاشلىدى. جەڭچىلەر قولاقچىنى قولدىن ـ قولغا ئېلىشىپ، يورۇققا يېقىن تۇتۇپ كۆرۈشتى. قۇيرۇقلۇق قولاقچا تۈلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن بولۇپ، يېشىل دۇخاۋىدا تاشلانغانىدى. ئوق ئۇنىڭ ئۈستىنى تېشىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

— ئىككى - ئۈچ سانتىمېتىر تۆۋەنرەك تەگكەن بولىدىغۇ، جېنىمنى جەھەننەمدە كۆرەتتىكەن خۇمپەر، — دېدى جەڭچىلەردىن بىرسى.

— ئارىلىق يىراق بولۇپ قالغان - دە، ئەگەر سەل بۇرۇنراق ئېتىلغان بولسا ئات ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كەتكەن بولار ئىدى، — دېدى يەنە بىر جەڭچى.

— بولدى قويۇڭلار، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىدىغان نەدىكى گەپلەرنى قىلىشىپ، — دېدى باتالىيون كوماندىرى قوپاللىق بىلەن.

ئىشىكنىڭ يېنىغا ئېسىلغان يوغان قازاندا گۆش قايناۋاتاتتى، شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلماقتا، ئۇچاقتا چاراسلاپ قارىغاي ئوتۇن يانماقتا ئىدى.

— بىز ئۇچۇنلا ئېسىلغان گۆشكەن بۇ، بىچارىلەرنىڭ بىر كۆزى كەينىدە كېتىپتۇ - دە ...

— بىزگە بۇيرۇغان دېگىنە ...

— دېمەك، ئىش ئايان بولدىكى — دېدى باتالىيون كوماندىرى، — باندىتلار ئۆندۈرخاندىن قوزغىلىپ بۇ يەرگە كەلگەن، بۇ يەردە ئاز توختىغاندىن كېيىن، يەنە قوزغالغان، بۇ بەش نەپەر ئاتلىق ئۇلارنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۆزلىرى قورسىقىنى تويغۇزۇپ ماڭماقچى بولغان؛ شۇنىڭغا قارىغاندا بۇلار باندىتلار باشلىقلىرى بولۇشى مۇمكىن، — ئۇ ئاخىرقى جۈملىنى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ئەلەم بىلەن ئېيتتى.

تاڭمۇ ئاتتى، كۈندۈزى يولغا چىقىشقا بولمايتتى. ئەتراپقا — بىرنەچچە ئورۇنلارغا پوستلار قويۇلغاندىن كېيىن، باتالىيون كوماندىرى باندىتلار ھەيدەپ ماڭغان ماللاردىن قەپقالغانلىرىنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇدى. جەڭچىلەر بىردەمدىلا يەتتە سەككىز قوي ۋە بىر كالىنى تۇتۇپ كېلىپ سويۇشتى.

ئىككى قازاندا كۈن بويى گۆش قاينىدى. كېچىچە يول

Altunoq

يۇرۇپ ھاردۇق يېتىپ كەتكەن جەڭچىلەر نۆۋەتلىشىپ گۈش يېدى، شورپا ئىچىشتى ۋە جاڭزىنىڭ ھاڭقىرقاي ئوچۇق قالغان ئۆيلىرىدە، قىغلىق ھويلىدا ئۇخلاشتى. ئون بىرىنچى ئاينىڭ بېرىمىدا ئالاقارنى بېسىپ يولغا چىققان قىسىم ئۇچۇن بۇگۈنكە-سى ئەڭ ئىسسىق، ئەڭ راھەت ئۇيقۇ بولدى.

× × ×

يۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى.

باتالىيون كېچىدە يولغا چىقتى.

ئىزغىرىن شاماللىق كېچە ئىدى، يېرىلغان يۇزلەرگە سو-غۇق يىڭنىدەك سانجىلىپ ئۆتەتتى. نىشان شەيتان كۆۋرۈك ئىدى. قىسىم ئېغىر يۇرمەكتە، تاشلارغا پۇتلىشىپ سەنتۇرۇ-لۇپ كېتىش ياكى «گۇپلا» قىلىپ يىقىلىپ چۈشۈش يۇز بېرىپ تۇراتتى. ئوزۇق - تۈلۈك ۋە ئېغىر قوراللار ئارتىلغان ئاتلار-نىڭ تاقىلىق تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا تېگىشىدىن چىققان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى ۋە بەزىدە چاچرىغان ئۇچقۇنلار ۋال - ۋۇل قىلىپ كۆرۈنۈپ قالاتتى.

چىچاڭغا[1] يېقىنلاشقاندا، سوغۇق تاغ شامىلى نۇرغۇن ئاتە-لارنىڭ ئوپۇر - توپۇر ۋە ئادەملەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرىنى ئېلىپ كەلدى. قىسىم يۈرۈشتىن توختاپ، ئاۋازنىڭ قاياقتىن كېلىۋاتە-قانلىقىغا قۇلاق سالدى. ئاۋازلار تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى. باتالىيون كوماندىرى روتىلارنى پاناھلىق جايلاردىن ئايارون تۇتۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى ئەڭ ئالدىغا ئۆتتى. قىسىم شەپە چىقارماسلىققا تىرىشىپ، ئاياغلىرىنى ئېھتىيات بىلەن يۆتكەپ ئەتراپقا يېيىلدى. ئالدىن كەتكەن رازۋېدكىچىلار قايتىپ كېلىپ

---

① يەر ئىسمى.

كوماندىرغا دوكلات قىلدى :
— چىچاڭغا يان تەرەپتىن ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولك يېتىپ كەپتۇ ، پولك كوماندىرى بىزگە بۇ يەرنىڭ شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان مانا بۇ كىشىنى قوشتى .
ئۇچىنچىسىغا ئۇزۇن تاشلانمىغان جۇۋا ، بېشىغا تۇلكە قۇلاقچا كىيگەن يەرلىك قازاق مالچى رازۋېدكىچىلارغا قوشۇلۇپ كەلگەنىدى . ئۇ باتاليون كوماندىرىنىڭ سوئاللىرىغا تولۇق جاۋاب بېرەتتى :
— قالىبەكنىڭ ئادەملىرىنى تۆت يۈز ، بەش يۈز ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ دەپ مۇقىملاشتۇرۇشقا بولمايدۇ ، ھېلى قاردىساڭ ، بەش يۈز ، بىردەمدىلا ئۈچ يۈز ، چۈنكى ئۇ مالچىلارنى ئۆز قىسمىغا مەجبۇرىي قوشۇۋالىدۇ ، قوشۇلغانلار پەيت تېپىپ قېچىپ كېتىدۇ ، — دېدى ئۇ بىلگەنلىرىنى بايان قىلىپ ، — ئۇ دائىم ئېل بىلەن بىللە يۈرىدۇ ، ئەگەشتۇرۇۋالىدۇ ، ھېلى سىلەرگە مىلتىق ئاتقانلار ، بېسىپ بارساڭلار ، مال باقىدىغان مالچى...
باتاليون كوماندىرى گايىت مالچىدىن شەيتان كۆۋرۈكنىڭ ئورنى ، ئەتراپى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى تەپسىلىي سوراپ ئۇققاندىن كېيىن ، روتا كوماندىرلىرىنى يىغدى - دە ، مۇنداق دېدى :
— ئىككىنچى جەڭگىۋار روتا قىزىل ساي بىلەن يۇقىرىلايدۇ ، تىك چوققىنىڭ ئاستىدىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ ، ياندىن ئۆرلەپ چىقىپ ، شەيتان كۆۋرۈككە يان تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ ، قالغان ئۈچ روتا شەيتان كۆۋرۈك سايىدىن داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ ، مەنزىلگە يېقىنلاشقاندا ئۈچىنچى روتا غەربكە بۇرۇلۇپ ، شەيتان كۆۋرۈككە غەرب تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ ، ھۇجۇم بەلگە بېرىلگەندىن كېيىن ، ئۈچ تەرەپتىن بىراقلا باشلىنىدۇ . ئۇقتۇڭلارمۇ ؟

باتاليون ئىككى ساي ئىچى بىلەن ئېگىز قارلىق تاغقا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. قىزىل سايدا ئىلگىرىلەۋاتقان ئىككىنچى جەڭگىۋار روتا تىك چوققىنىڭ ئاستىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن بۇرۇلدى. روتا ئىنتايىن تىك خەتەرلىك يالدىن چىقىشى كېرەك ئىدى، چىقىش ئۈچۈن ئۆمىلەشكە، بەر تاتىلاشقا توغرا كېلەتتى. بۇ خەتەرلىك ئۆرلەش ھەممىنىڭ كۆڭلىگە ئېغىر ئەندىشە سېلىپ قويدى. چوڭقۇر ھاڭ گىرۋىكىگە تۇيۇقسىز كېلىپ توختاپ قالغاندەك، جەڭچىلەر بىر - بىرىگە ئەلەملىك بېقىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى. جەڭچىلەر ئۈچۈن بۇ تىرىك دۈشمەندىن يامانراق دۈشمەن بولۇپ سېزىلمەكتە ئىدى. لېكىن، چىقماي بولمايتتى، ھەممىسى روتا كوماندىرىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى.

— بۇ خەتەرلىك ئۆتكەلنى دۈشمەننى يەڭگەندەك يېڭەيلى، قېنى يالغا ھۇجۇم باشلايلى، — دېدى روتا كوماندىرى.

جەڭچىلەر يالغا يېپىشتى. ئەڭ ئالدىدا يەتمىش بەش كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى ئىستانكوۋۇي پىلىموتنى دۈمبىسىگە ئارتقان ئاراش تۆت پۈتلۈق بولۇپ شىددەت بىلەن ئۆرىگە چىقىپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ غەيرىتىگە، پەمىگە، چاققانلىقىغا ئاپىرىن ئېيتىشىپ، پۈتۈن جەڭچىلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ ئۆرلىمەكتە ئىدى.

شەيتان كۆۋرۈك سايدىن ئۆرلەۋاتقانلار تۇيۇقسىزلا باندىتلارنىڭ ئەۋەتكەن تۆت ئاتلىق چارلىغۇچىلىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئۇلار بىر كىچىك توغرا بەلدىن ئېشىپ چۈشۈپ، ئالدىدا كېتىپ بارغان بىرىنچى روتىنىڭ ئالدىغىلا چىقىپ قالغانىدى. باتاليوننىڭ ساي بىلەن ئۇدۇل كەتكەن رازۋېدكىچىلىرى ئۇلار بىلەن ئۇچرىشالماي قالغان. باندىت چارلىغۇچىلار ھودۇقۇپ قالدى - دە، بىرنەچچە پاي ئوق ئۈزۈپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچتى. كەينىدىن ۋىژىلداپ ئۇچۇپ بارغان ئوقلار تۆت نەپەر باندىتنىڭ ئىككىسىنى ئاتتىن ئۇچۇرۇۋەتتى. باتاليون كوماندى-

ىرى ئۈچىنچى روتنى تېزلىك بىلەن شەيتان كۆۋرۈككە غەربتىن ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇپ ، ئۆزى بىر گۇرۇپپا ئادەم بىلەن قاچقاند- لارنىڭ كەينىدىن قوغلىدى . لېكىن ، ئانچە يۈرۈش قىلمايلا باندىتلارنىڭ تاراسلاپ ئۈچۈپ كېلىۋاتقان ئوقلىرى ، ئۇلارنى مېڭىشتىن توختىتىپ قويدى . جەڭچىلەر ياتتى ۋە يەر بېغىرلاپ ئالغا ئىلگىرىلىدى . بۇ باتالىيوننىڭ ھۇجۇمغا ئۆتكىنى بولدى . كۆۋرۈككە يېقىنلىشىش زۇرۇر ئىدى . بۇ تەرەپتىن بىر پايمۇ ئوقنىڭ چىقماسلىقى ئۇلارنى كۆپرەك ئاتقۇزۇۋاتاتتى .

— مەيلى ، كۆپ ئاتسۇن ، ئاتقىنى ياخشى ، — دەيتتى ئادەم ، — ئۇلارنىڭ كۆپ ئوق ئۈزۈشى — جايلاشقان ئورنىنى ئاشكارىلايدۇ...

— بۇ بولۇپمۇ ئىككى ياندىكى روتىلار ئۈچۈن ، ھۇجۇمنى دەل قىلىشنىڭ شارائىتىنى يارىتىدۇ ، — دېدى رەيھان ئادەم- نىڭ يېنىدا ئىلگىرىلەپ كېتىپ بېرىپ .

بىراق ، ھۇجۇم بەلگىسى تېخىچە بېرىلگىنى يوق ، يۈرەك- لەرنىڭ ئۇرۇشى بارغانسېرى ئىتتىكلەپ بارماقتا ئىدى . ۋاقىت- نىڭ ئۆتۈشى نېمىدېگەن ئاستا ... بىر مىنۇت ، بەش مىنۇت ، ئون مىنۇت شۇنچىلىك قىسقا سۇرئەت ، ئون مىنۇتتەك ، ئەللىك مىنۇتتەك ، يۈز مىنۇتتەك ئېغىر چامداپ ئۆتمەكتە ئىدى .

ئەنە بەلگە ئوقى ئېتىلدى . ئېتىلغان ئوق ئاسمانغا ئۆرلەپ چىقىپ چاراسلاپ ياندى !

ئۈچ تەرەپتىن تەڭلا ھۇجۇم باشلاندى .

باندىتلار دەسلەپتە ۋەھىمىگە چۈشۈپ ، ئېغىر ئالاقزادى- لىك ئىچىدە قالدى . بولۇپمۇ ئىككى ياقتىن تاشلىنىۋاتقان گىرا- ناتلار ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويغانىدى . شۇڭا ، ھەدەپلا ئوتتۇزغا يېقىن ئادىمىدىن ئايرىلىپ قالدى . لېكىن ، ئوت توچكىلىرى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن ، ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ ، نىشانلىق ئې- تىشقا باشلىدى . ئىككى تەرەپتىكى تىك تاغدىن ئوق تېگىپ ،

ئالدىغا دومىلاپ چۈشۈۋاتقانلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى . ئۇلارنىڭ مەرگەنلىرىمۇ كۆپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەرلەر ئۇلار ئۈچۈن بەش قولدەك ئايان ، ئوي - چوڭقۇرى ئېنىق ئىدى .

ئەنە ، نادەم ، جامالىدىن يوغان تاشنىڭ يېنىدىن چىقتى ، ئاپتوماتلىرىنى سايرىتىپ ، تۆۋەنگە سىيرىلدى ۋە يەنە بىر تاشنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ ، كەينى - كەينىدىن ئىككىدىن تۆت گراناتا تاشلاپ ، يەنە سىيرىلدى ... مۇشۇ يول بويىلاپ ۋارىسجان ، رەيھان يەنە بىرنەچچە جەڭچى سىيرىلدى ، بىراق بىر جەڭچىگە ئوق تېگىپ ، رەيھان ئۇنى ھېلىقى يوغان تاشنىڭ دالدىسىغا سۆرەپ ئېلىپ كەلدى .

روتىلار ئارا خەۋەرچىلەر ئۈزۈلمەي كېلىپ كېتىپ تۇراتتى ، گايىت ئۇلارغا ئېيتتى :

— جەڭچىلەر تېزلىك بىلەن ئىككى ياقتىن يېقىنلاپ كەلسۇن ۋە شىددەتلىك ئوقتا تۇتسۇن ! ... مەن بەلگە ئوقى ئاتقاندىن كېيىن ، ئاتاكىغا ئۆتىمىز ، ئاتاكا قىقاس - چۇقان بىلەن باشلانسۇن !

باندىتلار ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ، تاشلىنىۋاتقان گراناتلارنىڭ يېقىنلا جايلاردىن بولۇۋاتقانلىقىنى تۇيدى - دە ، بەلگە ئوقى تېخى ئېتىلماستىنلا چېكىنىشكە باشلىدى . قانداقتۇ تۇيۇقسىز ۋالڭ - چۇڭ قىلىشىپ ، ئاتلىرى باغلانغان جايلارغا يۈگۈرۈشتى .

— ئېتىڭلار !...

پارتلاشلار ، گۈمبۈرلەشلەر تاغلارنى تىترىتىپ ، قارىغاي شاخلىرىدىن قارلارنى توزۇتۇۋەتتى . دەھشەتلىك ئاۋازلاردىن كامارلار ، ئۆڭكۈرلەرگە يوشۇرۇنغان بۆرىلەرنىڭ كۆزلىرى چاندىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى . نەلەردىندۇ ئۇلارنىڭمۇ غىڭشىغان ئاۋازلىرى سۇس ئاڭلاندى .

باندىتلار ئاتلىرىغا مىنىپ قاچتى .

— ئېتىڭلار !...

— توختىماي ئېتىڭلار !…

بۇ قاچقان باندىتلارنى چەنلەپ ئېتىۋاتقان رەيھاننىڭ ئاۋازى ئىدى . ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى قىزىپ كەتكەن ، كۆزلىرىدىن ئوت چاچرايتتى…

باندىتلار ئاتلىرىنىڭ قارنىغا ئۆز گەۋدىسىنى ئەپچىللىك بىلەن چۈشۈرۈپ قېچىشاتتى ۋە ئۇياق - بۇياققا تېز ئالمىشالايدىتى .

باتالىيون كوماندىرى گايىت شۇ چاغدىلا ئۆز خاتاسىنى چۈشەندى : بىر روتىنى دۈشمەننىڭ ئارقا سېپىگە نېمىشقا ئورۇنلاشتۇرمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى . بىراق ، دۈشمەن قاچقان تەرەپتىن ئون مىنۇت ئۆتە - ئۆتمەيلا ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى . بۇ ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولكىنىڭ ئالدىنى توسۇپ بېرىۋاتقان زەربىسى بولۇشى مۇمكىن .

شەيتان كۆۋرۈك ئىشغال قىلىندى .

تاڭ ئاتتى .

پاكار بويلۇق پودپورۇچىك ئۆلگەنلەرنىڭ ، يارىدارلارنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ يۈرەتتى . روتا ، ۋزۋود كوماندىرلىرىدىن جەڭچىلەرنىڭ ئۇرۇشتىكى قەھرىمانلىقلىرىنى سۈرۈشتۈرەتتى .

جىددىي ھەرىكەتتىن توختىغان باتالىيون مۇزلاشقا باشلىدى . جەڭچىلەر قۇرۇق نانلىرىنى ، بەزىلەر بەللىرىگە تۇگۇۋېلىشقان مۇزدەك گۆشلىرىنى يېيىشكە كىرىشتى ۋە بەزىلەر بولسا ئوت قالاشنىڭ كويىدا يۈرەتتى .

گايىت كۆۋرۈكنى ساقلاشقا بىر ۋزۋود جەڭچى ئورۇنلاشتۇردى - دە ، ئۆزى كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ، تۆۋەنگە قارىدى . كۆۋرۈكتىن يۈز مېتىردەك چوڭقۇرلۇقتا ساي سۈيى ، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقاتتى ۋە ئۇنىڭدىن قويۇق ھور كۆتۈرۈلەتتى . كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپى تىك يارلىق بولۇپ ، تۆۋەنگە قارىغان ئادەمنىڭ بېشى قاياتتى . بۇ دەھشەتلىك —

قورقۇنچلۇق تىك يارلىق ئۈستىگە ياغاچتىن ياسالغان كۆۋرۈك لىڭشىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭغا ئىككى ئادەم ئاران پاتاتتى. شۇڭا، كىشىلەر بۇنى «شەيتان كۆۋرۈك» دەپ ئاتاشقان.

شەيتان كۆۋرۈككە پولك كوماندىرى بىرنەچچە كىشى بىلەن يېتىپ كەلدى. بۇلار: پولك شتاب باشلىقى، سىياسىي باشقارما باشلىقى ۋە ئۈچ نەپەر مۇھاپىزەتچى ئىدى. پولك كوماندىرىنىڭ ئېتى تېپىچەكلەپ ــ ئوريناپ تۇراتتى. باتاليون كوماندىرى گا- يمت ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ــ دە، چاس بەردى ۋە دوكلات قىلدى:

ــ يولداش پولكوۋنىك! گېنېرال شتابىنىڭ بۇيرۇقى بو- يىچە، شەيتان كۆۋرۈك ئۇرۇش بىلەن ئىشغال قىلىندى! ... بىزدىن توققۇز كىشى چىقىم بولدى، ئېغىر ــ يېنىك يارىدارلار ئون يەتتە نەپەر. باندىتلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۆلۈك- لىرى ئاتمىش يەتتە نەپەر، ئەللىك ئىككى دانە مىلتىق، ئىككى پىلىموت، ئىككى تاپانچا، هازىرچە قىرىقتىن ئوشۇق ئېتىنى قولغا چۈشۈردۇق.

ــ ياخشى، بېرىلگەن ۋاقىت ئىچىدە شەيتان كۆۋرۈك ئىگىلىنىپتۇ.

پولك كوماندىر ئاتتىن چۈشتى:

ــ جەڭچىلەر ئوزۇقلاندىمۇ؟

ــ قورۇق نان يەۋاتىدۇ.

ــ پوستلارنىڭ قويۇلۇش ئەھۋالى قانداق؟

ــ يەتتە ئورۇنغا پوست قويۇلدى، پوستلارنىڭ ئالدى بۇ يەردىن بىر كىلومېتىر يىراقلىقتا.

ــ جەڭچىلەرگە ئىسسىق تاماق ئېتىپ بېرىلسۇن.

ــ تەييارلىنىۋاتىمىز.

ھەممىسى ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە مېڭىشتى. ئۇياق ــ بۇياق- تىن هۇرۇنلۇق بىلەن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىسلار كۆرۈندى. ئالتە يۈزگە يېقىن جەڭچى شەيتان كۆۋرۈكنى جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

— يۇرۇڭ ، مۇنۇ ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ، ئەتراپ-نى كۆرۈپ كېلەيلى ، — دېدى پولك كوماندىرى .

ئۇلار يىل بويى قار كەتمەيدىغان تاغنىڭ تۆۋىنىدىكى ئۇزۇن-غا سوزۇلغان تاقىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى . شەيتان كۆۋرۈك ساي ، قىزىل ساي ، ساندۇق ساي ۋە ساي - جىرالاردىن ھور كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى . قارىغايلىق قاپتاللا ھادىس گۈزەل تۈسكە كىر-گەن ، يېڭىلا ئۈرلىگەن كۈن ئۈزىنىڭ ئالتۇن شولىلىرىنى ئەت-راپقا سېخىلىق بىلەن تۆكمەكتە ۋە غەلىبە شادلىقى چاقنىغان يۈزلەردە جىلۋىلىنىپ ئوينىماقتا ئىدى .

— قاراڭلار ! — دېدى گايىت جىددىيلىشىپ ، — تۆۋەندە ئىككى ئاتلىقنى كۆرگەندەك قىلدىم .

ھەممىسى ئۈستى تەرىپى قاپىرىپ چىققان ، ئاستى تەرىپى ئىچىگە پۈكۈلۈپ كىرگەن تاغ ئۈستىدىن ئېڭىشىپ تۆۋەنگە قا-راشتى ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قولاقچا كىيىپ يەلكىسىدىكى مىل-تىقنىڭ ئۇچىغا ئاچا ياغاچ ، بەللىرىدە ئوقدان ئىككى ئاتلىق ئاشكارا كۆرۈندى .

— باندىتلار !...

گايىت مۇھاپىزەتچىسىنىڭ مىلتىقىنى ئالدى ، ئېڭىشىپ تۇرۇپ كەينىدىكى قارا ئاتلىقنى ئاتتى . ئۇ ئېتىدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى ۋە يەنە ئېسىلىپ مىنىۋالدى . گايىت ئىككىنچى ئوقنى ئاتقۇچە ، ئىككىسى يېنىدىكى قويۇق ئورمانلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .

— دەرھال تۇتۇش كېرەك ، تۇتقاندىمۇ تىرىك تۇتۇش كېرەك ، — پولك كوماندىرىنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق ھەم قاتتىق چىقتى . شۇ سۆزدىن كېيىن گايىتنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالدى .

ھەممىسى پەسكە تېزلىك بىلەن چۈشۈپ كەتتى .
گايىتنىڭ بىر روتىسى دەرھال بايىقى ئورمانلىققا ماڭدى .

باتاليون كوماندىرى پولك باشلىقلىرى بىلەن شورپا ئىچىۋاتقان چاغدا، ئىككى باندىتنىڭ ئورمان ئىچىدىن قېچىپ، تىك تاغ باغرىدا قاپسىلىپ قالغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. ئۇ شور-پىسىنى گۆپۈلدىتىپ ئىچىۋەتتى ــ دە، تاماقلىنىپ بولغان بىر گورۇپپىنى باشلاپ شۇ ياققا يۈرۈپ كەتتى. ئۇ يېتىپ بېرىپ باشقا جەڭچىلەرنى قايتۇرۇۋېتىپ، باشلاپ بارغان بىر گورۇپپا جەڭچى بىلەن ئۆزى قالدى.

قىزىق، خۇددى ئاتايىن ياساپ قويغاندەك، يۇقىرىدىن ئۆرۈ-لەك يوغان بىر پارچە تاش غۇلاپ، تىك تاغ باغرىدا قانداقتۇر يانتۇ تۇرۇپ قالغان، يانتۇ تاغ باغرى بىلەن ئاشۇ تاش ئارىلىقى-دىن ئۈچ ـ تۆت ئادەم پاتقۇدەك بوشلۇق پەيدا بولغان، ئىككى باندىت ئەنە شۇ كامارغا كىرىۋېلىپ پاناھلانغان. كامارنىڭ ئىك-كى تەرەپتىن ئىككى مىلتىقنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، يەر ئاستىدىن يا ئۈستىدىن بېرىش قىيىن، بىرنەچچە گراناتنى تاش-لاي دېسە، ئۇلار پۈتۈنلەي ھالاك بولۇپ كېتىشى مۇمكىن، ئەمىسە قانداق قىلىش كېرەك؟ ... قاراڭغۇ چۈشتى، پايلاپ يېتىۋېرىش كېرەكمۇ؟ بىرنەچچە كۈن ياتسىغۇ ئاچتىنمۇ ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن، بىراق ئۇلارنىڭ كېرىكى بار، تىرىك تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلدى ــ دە!

باتاليون كوماندىرى ئىككىسىنى تەسلىم قىلىشقا ئىككى تۈرلۈك ئۇسۇل قوللانماقچى بولدى. دەسلەپ بىرىنچىسىنى — نەسىھەت قىلىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. ئۇ ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چىقتى ــ دە، ۋارقىراپ مۇنداق دېدى:

— ھەي ... قالىبەكنىڭ ئادەملىرى! قوراللىرىڭلارنى تاشلاپ بۇ ياققا چىقىڭلار، ھاياتىڭلارغا كاپالەتلىك قىلىمىز، بىكار ئۆلۈپ كەتمەڭلار! قورال تاشلىغانلارغا كەڭچىلىك...

باندىتلار ئوقى گايىتنىڭ قۇلاق تۈۋىدىن ئۆتۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆك كۆزلىرى غەزەپتىن ياندى. قايتىپ چۈشتى ــ دە،

ئىككىنچى ئۇسۇلىنى — تەسلىم بولۇشقا مەجبۇرلاش ئۇسۇلىنى قوللانماقچى بولدى :

— كىم بارىدۇ ؟

— مەن !

— مەن - مەن ، — دېيىشتى جەڭچىلەر .

نادەم بىلەن جامالىدىن يەر بېغىرلاپ ئۆرىگە ماڭدى .

— ئىككىمىز ئىككى ياقتىن گرانات تاشلاپ ، شىنددەتلىك ئوققا تۇتىمىز ، — دېدى نادەم ، — لېكىن گراناتنى كاما ئاغزىدىن بىررىراق ئېتىشىمىز كېرەك .

— ئىككى ئېتىمنى بوشىتىۋېتىڭلار ، — دەپ ۋارقىرىدى جامالىدىن تۆۋەنگە قايرىلىپ .

توختاۋسىز ئوت ئېچىلدى ، ئاپتومات ، مىلتىقلارنىڭ ئوق-لىرى تاشلارغا تېگىپ چاڭىلداپ قوش ئاۋازلار ئۈزلۈكسىز كۆ-تۈرۈلدى . تۆۋەندىكىلەر كامارلارنىڭ ئاغزىغا توختىماي ئوق ئات-ماقتا ئىدى . نادەم بىلەن جامالىدىن قانچە ئۆرلىگەنسېرى رەيىا-نىڭ ئەرۋاھى شۇنچە ئۇچماقتا ئىدى . قىز قەھرىمانلىقنى ياخشى كۆرەتتى ، ئەمما نادەم قەھرىمانلىق كۆرسىتىشكە ماڭسا جېنى چىقاتتى ، ئۇنى توسۇۋالغۇسى كېلەتتى .

نادەم بىلەن جامالىدىن ئۆرلەپ بېرىپ ، ئىككى ياقتىن ئىككىدىن تۆت گرانات تاشلىدى - دە ، ئاپتوماتلىرىدىن ئوق ياغدۇرۇۋەتتى . سانسىزلىغان ئوقلار ، دەھشەتلىك گۈمبۈرلەش-لەر ئاستىدا قالغان باندىتلارنىڭ يالۋۇرغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

— جېنىم ئاكىلار ، بىر قوشۇق قېنىمىزنى تىلەيمىز...

ئوققا تۇتۇش توختىدى . يەنە شۇلارنىڭ يالۋۇرغان ئاۋازى :

— بىر قوشۇق قېنىمىزنى تىلەيمىز ، تەسلىم بولىمىز...

— تاشلا قورالنى !

تاراققىدە قىلىپ ئىككى مىلتىق سىرتقا تاشلاندى . يەر بېغىرلاپ ياتقان جەڭچىلەر بېرىپ مىلتىقنى ئالدى .

Altun Oq

— چىقىڭلار بۇ ياققا !

ئىككىسى قولىنى كۆتۈرۈپ كاماردىن چىقتى ، كەينىدىكى-سى بىر قولىنى كۆتۈرەلمەيتتى . ئىككىسىنىڭ قولىنى باغلىماي-لا پولك باشلىقلىرى ياتقان ئورۇنغا ھەيدەپ كېلىشتى . پولك باشلىقلىرى ئايدالادا يوغان تاش شامالغا دالدا بولغان ، قارلىرى سۈپۈرۈلگەن يەردە ئۇخلىشىۋاتاتتى .

ئاي تېخى ئولتۇرۇپ كەتمىگەن ، ئۇ گويا قولىنى سوزسىلا يەتكۈدەك يەردە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى .

پولك باشلىقلىرى ئويقۇدىن تۇردى ، سانىتاركا پاكار بويى-لۇق باندىتنىڭ ئوق تەگكەن سول قولىنى (ئۇ كۆڭلىكىنىڭ پېشى بىلەن تېڭىۋالغانىدى) دورىلاپ ، مارلىنىڭ ئارىسىغا پاختا قويۇپ ، ياخشىلاپ تېڭىپ قويدى . ئۇنىڭ قولىغا گايىت تاغ ئۈستىدە تۇرۇپ ئاتقان ئوق تەگكەنىدى . ئىنتايىن چارچىغان گايىت بولسا ، پولك كوماندىرى يېپىپ قويغان ئىسسىق جۇۋى-سىنىڭ ئاستىدا تېزلا ئويقۇغا كەتتى .

سوراق باشلاندى :

— ئەسىرلەر راست گەپنى قىلسا قەدىرلەيمىز ، ھاياتىنى قوغدايمىز ، بىز ئەزەلدىن ئەسىرلەرنى خارلىغان ئەمەس ، ئۆز جەڭچىلىرىمىز بىلەن ئوخشاش كۆرىمىز . كېتىمەن دېسە ، يولغا سېلىپ قويىمىز ، مۇھىمى راست گەپ قىلىش كېرەك ، — دېدى شتاب باشلىقى .

ئوتتۇز بەش - قىرىق ياشلار چامىسىدىكى چوڭراقىنىڭ قېلىن كالپۇكلىرىنى تىترەك باسقانىدى ، ياشراقى بولسا ، تۈلكە قولاقچىسىنىڭ ئاستىدىكى يانغان كۆزلىرى بىلەن ئۇلارغا تىكى-لىپ تۇراتتى .

— قېنى ، راست گەپنى قىلىڭلار ، سىلەر كىم بولىسى-لەر ؟ — دېدى پولك كوماندىرى نەق ئىشقا ئۆتۈپ .

— مېنىڭ ئىسمىم ئىمامېك ، قالىبەكنىڭ كاتىپى بولى-

مەن ، ماۋۇ ياش يىگىت قالىبەكىنىڭ تۇغقىنى بولىدۇ ، يالغۇز جاڭزىيدىن پىشىپ قالغان گۆشنى تاشلاپ قاچقان بەش كىشىنىڭ ئىككىسى بىز ئىدۇق ، ئەنە ئاۋۇ باشلىقنىڭ بىشىدىكى قۇلاقـ چا ، — دەپ ئۇخلاۋاتقان گايىتنى كۆرسەتتى ئۇ ، — بىز قاچقاندا ئوق تېگىپ ئۇچۇپ كەتكەن قالىبەكىنىڭ قۇلاقچىسى .

بۇ سۆزنى گايىت ئاڭلىغان بولسا ، ھېلىقى ئوقنى دەل تەگكۈزەلمىگەنلىكىگە ئىنتايىن قاتتىق ئۆكۈنگەن بولار ئىدى ، ئۇنىڭسىزمۇ پولك باشلىقلىرى گايىتنى قاتتىق ئەلەمگە قويغان ئۇ ئىشقا ئۆكۈنۈشتى .

— قالىبەكىنىڭ قانچىلىك ئادىمى بار ؟

— قالىبەكىنىڭ ئادەملىرى ئىككى ئەترەت ، بىرسىگە ئۆزـ زى ، يەنە بىرسىگە تاكامان باشچىلىق قىلىدۇ . ھەممىسى بولۇپ سەككىز يۈزدەك ئادىمى بار .

— بارى ـ يوقى شۇنچىلىكمۇ ؟

— يەنە ئۆزى بىلەن ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن قورالسىز مالـ چىلار ، ياش ـ قېرى ، خوتۇن ـ باللارمۇ كۆپ ، ئۇ ئۆز توپى بىلەن يۈزمىڭدىن ئوشۇق چارۋا مالنىمۇ بىللە ئېلىپ يۈرىدۇ . ئۇ قەيەرگە بارسا ، مالچىلارنى ، ماللارنىمۇ ئۆزىگە قوشۇۋالىدۇ .

— بۇنىڭغا قارشىلىق قىلغانلارنىچۇ ؟

— قارشىلىق قىلسا ئېتىپ تاشلايدۇ .

— مىللىي ئارمىيىنىڭ ساۋەندە تۇرۇشلۇق ئىسكادرونى بىلەن قالىبەكىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق بولغان ؟

— قالىبەك ھاكىم بولغاچقا ، ئىسكادرون باشلىقلىرى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بولۇشى مۇمكىن ، مەن بۇنى تازا ئېنىق بىلمەيمەن ، بىراق ھاكىم بىلەن ئۇلار بەك يېقىن ئىدى . كېيىن ئۇ ئىسكادرون ئالماشتۇرۇلغان .

— خوپ ، ئۇخلايلى ، — دېدى پولك كوماندىرى ، — چارچاپمۇ كەتكەنسىلەر .

بىر دەمدىنلا ئىچىدە ھەممىسى ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇرۇش ئە-
چىدىكى ھايات شۇنداق قەرەللىك ئىدىكى، ئۇخلاش ئۈچۈن ئون
مىنۇت ۋاقىت بېرىلسە، كوماندىر ـ جەڭچىلەر بىر مىنۇتىنىمۇ
زايە قىلماي ئۇخلايتتى.

بىر چاغدا كىمنىڭدۇ، ۋاي ـ ۋايلىغان ئاۋازى گايىتنىڭ
قۇلىقىغا كىردى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قاراپ، قولىغا ئوق تەگ-
كەن ئەسىرنىڭ نالە قىلىپ، بىر ئورۇندا ئولتۇرالماي قالغانلى-
قىنى كۆردى. ئۇ تېپىچەكلەيتتى:

ــ ئاھ... خۇدا، ئالساڭچۇ بۇ جاننى... ئۆلسەم بولامدۇ،
مۇنداق قىينالغۇچە......

ــ نېمە بولدۇڭ، ئۆلۈمتۈك؟ ــ دېدى گايىت بېشىنى
كۆتۈرۈپ، ــ نېمانچىلا ئىنجىقلايسەن تۇغالمايۋاتقان خوتۇن-
دەك...

ــ جېنىم ئاكا، ــ دېدى ئۇ يىغلامسىراپ، ــ رەھمى
قىلىڭ، مۇنۇ ئوق تەگكەن قولۇم قاتتىق ئاغرىپ، جېنىم قىيى-
نىلىپ كەتتى يا مېنى ئېتىپ تاشلاڭ...

ــ مۇشۇ چىدىماسلىقىڭ بىلەن قانداقمۇ قولۇڭغا مىلتىق
ئالغانسەن، ئۆلەرمەن... مەيەرگە كەل.

قاراقىل ئارقان بىلەن ئىككىسىنىڭ قولى قاتتىق چېگىپ
تاشلانغانىدى. گايىت ئۇنىڭ ئوق تەگكەن قولىنى بوشىتىپ
قويدى ـ دە، يەنە يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

بىر دەمدىن كېيىن ئۇ بوشىتىپ قويغان قولىنى ئارقاندىن
چىقىرىۋالدى. يېنىنى ئاختۇرۇپ ئىچ يانچۇقىدىن بەكىسىنى
ئېلىپ ھەمراھىنىڭ قولى چېگىلگەن ئارقاننى كېسىپ تاشلى-
دى. ئىككىسى باش ئىشارىسى قىلىشىپ، ئۆمىلەپ قاچتى.
شارقىراتما يالاپ ئېرىقچە قىلىپ قويغان، ھازىر بولسا، سۈيى
توختىغان تار سۇ يولىدىن ئىككىسى سىيرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ
كەتتى. ئامال يوق، باشقا يەردىن ئۆتكىلى بولمايتتى. ئىككىسى

ئۇدۇل شەيتان كۆۋرۈككە ماڭدى .

«قېنى... قېنى ، قېچىپتۇ !...» دېگەن ئەنسىز ئاۋازلار بىلەن تەڭلا گاپىت ئويغىنىپ كەتتى .

— نېمە ؟

— باندىتلار قېچىپتۇ !

گاپىت ئەندىكىپ كەتتى ۋە ھېلىراقتا ھېلىقى ئىنجىقنىڭ بىر قولىنى بوشىتىپ قويغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ، ئىچىدە يۇگۇردى : «ئىسىت ، ئىسىت... مەن كوماندىرما ؟... دۈشمەنگە رەھمى قىلمىدىغان مېنىڭدەك كوماندىر پۈتۈن جەڭگىۋار قىسىمنى ھالاك قىلىشى مۇمكىنغۇ !... دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىمەن دېگۈچە ، غۇلجىغا بېرىپ ، ئاچىزلارغا نەپەقە بېرىدىغان ئىدارىدە ئىشلىسەم بولمامدۇ ـ ھە !...» ئۇ ئاچچىق ئەلەمدە تولغىنىپ ، ئىچىدە قامچا سالاتتى ۋە ئۆزىدىن قاتتىق ئۆكۈنمەكتە ئىدى ، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۆز خاتاسىدىن بۇگۈنكىدەك قاتتىق ئۆكۈنمىگەن...

ئۇ شەيتان كۆۋرۈككە تاراسلاپ يېتىپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئالدىغا نادەم چىقتى .

— باندىتلار قېنى ؟

— ئۆتۈپ كەتتى .

— سەن نېمە قىلىدىغان ئادەم ، باندىتلارنى قويۇپ بې-رىپ... — گاپىت تېخىمۇ تولغاندى ، ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ تىت-رەۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

— ئىككىسى بۇ يەرگە كېلىپ : «بىزنى پولكوۋنىك قالدـ بەككە ئەگىشىپ يۈرگەن ئادەملەرنى نەسىھەت قىلىپ قايتۇرۇپ كېلىڭلار ، بىز سىلەرگە ئىشىنىمىز ، دەپ قويۇپ بەردى ، ئەڭ بولمىغاندا يۈز مىڭدىن ئوشۇق چارۋا ـ مالنى بولسىمۇ ، بىر ئامال قىلىپ ياندۇرۇپ كەلمەكچىمىز ، مانا كوماندىر پەلىينى قولىمىزغا كىيدۈرۈپ قويدى ، دېدى . قارىسام ، يارىدار بولغان

قولى ئوبدان تېڭىلىپتۇ ، قولىدا پولكوۋنىكنىڭ بەش بارماقلىق پەلىيى ، ئىشىنىپتىمەن... — ئىشىنىپتىمەن... — ئۇنىڭ كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغاندى ۋە قولىنىڭ كۈچلۈك بارماقلىرى نادەمنىڭ كېكىرتىكىنى سىقتى ، سىلكىدى... دۈشمەن ھىيلىسىگە ئىشەنگەن دۆت ! سەن قانداق يەرنى ساقلاۋاتىسەن ، بىلەمسەن ؟... سەندىن ئىككى خاتالىق ئۆتتى ، جامالىدىن ئىككىنىڭ نېمىشقا ئەسىرلەرنىڭ يېنىنى ئاختۇرماي ، ھەيدەپ كېلىشتىڭ ؟ دۈشمەننىڭ ھىيلىسىگە ئىشەنگەن نېمىدىگەن ئەقىلسىز سەن — ھە ! — ئۇ بىردىنلا ئۆز خاتاسىنىمۇ ئويلاپ قالدى . بارماقلىرى بوشاپ كەتتى ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى... ئاۋازى ئۆزگەردى :

— خاتالىقنىڭ ئېغىرراقى مەندىن ئۆتتى ، كانىيىمنى سىق ، ئۇر مېنى !... ئاڭلاۋاتامسەن ، مېنىڭمۇ كانىيىمنى سىق دەۋاتىمەن ، بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن !...

— يولداش كوماندىر ، مەن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلالمايمەن ، مەن ھەقىقەتەن دۆتلۈك قىپتىمەن ، چوڭ خاتالىققا يول قويدۇم ، مېنى قاماققا ئېلىڭ...

ئاچچىق ئەلەمدە كوماندىرنىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچا ياش ئېتىلىپ چىقتى .

— ياق ، ھەر ئىككىمىز خاتالىق ئۆتكۈزدۇق ، ئېغىرىنى مەن . قاماققا ئالسا ، مېنى ئالسا بولىدۇ !

گايىت لاسىدە بوشىشىپ قورام تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالدى .

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن پولك باشلىقلىرى شەيتان كۆۋرۈككە كەلدى ، ئۇلار قايتماقچىدى . گايىت پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا باردى — دە ، چاس بېرىپ تۇردى :

— يولداش پولكوۋنىك ، رۇخسەت قىلىڭ ، قالىبەك بانىدىتلىرىنى ئاسماندا بولسا چىقىپ ، يەر ئاستىدا بولسا كىرىپ ، قوغلاپ يۈرۈپ بىتچىت قىلىمەن ! — دېدى .

پولك كوماندىرى كۆلۈمسىرىدى ، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋالمىغۇدەك دەرىجىدە غەزەپلىنىپ كېتىشى چۈشىنىشلىك ئىدى .

— گېنېرال شتابى ۋە گېنېرالنىڭ ئۆزى سىزنىڭ باتالىيونىڭىزنى شەيتان كۆۋرۈكنى ئىشغال قىلىشقا ۋە ئۇنى ساقلاپ يېتىشقا ئەۋەتكەن ، — دېدى ئۇ ، — ئۇلارنىڭ بۇيرۇقىسىز باتالىيونىڭىز ھېچقاياققا قوزغالمايدۇ .

پولك باشلىقلىرى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئاتلىرىنى يورۇتۇشۇپ تۆۋەنلەپ كەتتى .

ئون تۆتىنچى باب

ئۆزىگە خەلقنى ئالداپ ئەگەشتۈرۈۋالغان باندىتلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۇرۇشلار تارىخىدا ئىنتايىن ئاز كۆرۈلگەن بول-سا كېرەك .

نىزامىدىننىڭ ئوتتۇرا يۆنىلىشتە قالغان بۇرۇنقى پولكى يېتىپ كېلىپ ، باندىتلارغا قارشى ئوت ئېچىشتا مۇشۇنداق مۇ-رەككەپ فرونتقا دۇچ كەلدى . بىرنەچچە ئاي قولىغا چوماق ئالغان ئوۋچىنىڭ بۆرىنى قوغلىشىدەك ئۆتۈپ كەتتى . بۆرىنى قوغلىساڭ قاچىدۇ ، توختاپ قالساڭ ھجىيىدۇ ياكى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىدۇ ، سەل بىغەملىك قىلساڭ ئېتىلىپ كېلىپ ئېغىز سالىدۇ . بېشىۋئۆرگىدە ، چىۋىتىدا ، قىران دەرياسىنىڭ بويلى-رىدا ، چاتقاللىق ـ توقايلىقلاردا ··· ئەنە شۇنداق جەڭلەر بولدى . بۇ قاپتالدىن سۈرۈپ چىقساڭ ، شەيتاندەك يوقاپ كېتىدۇ . بىر-دەمدىلا غايىپتىن پەيدا بولغاندەك ئۇ قاپتالدا ياكى تاغ چوققىسىدا كۆرۈنۈپ قالىدۇ ، يەنە بىر دەمدىلا يوقاپ كېتىدۇ . كۆرۈنگەن يەرگە ئات سالساڭ ، بېقىنىڭدىن ئوق چىقىدۇ . كۈننى قوغلاپ يۈرۈش قىلساڭ ، ئاي بىلەن تەڭ تاغ كەينىدىن چىقىسەن . كېچىم ـ كېچەكلەرنى سېلىپ راھەتلىنىپ ئۇخلاشقا ، سەھەر-لەرنىڭ تاتلىق ئۇيقۇلىرىدىن لەززەتلىنىشكە بولمىدى . كېزىلى-مىگەن تاغ ـ تاش ، دەشت ـ باياۋان ، ئۈزۈپ ئۆتمىگەن دەريا ، ئېھتىيات بىلەن بېسىلمىغان توقايلىقلار ئازمۇ؟···

ئالا قار مەزگىلىدە نىزامىدىن شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالدى . بۇيرۇقتا ئوسمان باندىت-لىرىنىڭ ئۇلۇۋباي قىزىل تېغىغا چىقىۋالغانلىقى ۋە ئۇنى قور-

شاپ يوقىتىپ ، ئۇ يەرنى ئىگىلەشنىڭ لازىملىقى ئېيتىلغانىدى . نىزامىدىن تۆت دىۋىزىيىدىن تەركىب تېپىپ قايتا باش كۆتۈر- گەن پولكىنى باشلاپ شىددەتلىك يۈرۈش قىلىپ ، ئۈچىنچى كۈنى ئۇلۇۋباي قىزىل تېغىنىڭ تاپىنىغا يېتىپ كەلدى ، بۇ يەردىن باندىتلارنىڭ چۇچىلىق ئاق بايراقلىرىنىڭ لەپىلدەپ تۇر- غانلىقىنى ئېلىغا قىلغىلى بولاتتى . نىزامىدىننىڭ بېشى قاتتى ، باندىتلارمۇ ئۈچىسىغا جۇۋا ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيىۋا- لاتتى ، قايسىسى باندىت ، قايسىسى پۇقرا ، بۇنى پەرقلەندۈرگىلى بولمايتتى . ناباب ئۇۋچى ئۆز ئېتىنى ئېتىۋالىدۇ ، دېگەن گەپ بار ، ھاڭگىتىنى ئاتىمەن دەپ غازنى ئېتىپ قويىدىغان ئىش بولماسمۇ ؟...

نىزامىدىن بۇ يەرگە كېلىپلا رازۋېدكىچىلارنى تەرەپ - تەرەپكە ئەۋەتىۋەتتى ۋە ئۆزى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ، ئالاقارنى دەسسەپ ، ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى . تۇرۇپ توختايتتى ، ماڭات- تى ، تاغ بېشىغا قارايتتى ۋە تۇرۇپلا تۆت ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ ئويلىنىپ قالاتتى . ئۇنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىدىن خىياللىرىنىڭ تېخى بىر نۇقتىغا جەملەنمىگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . ئارىدىن ئۈچ سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، رازۋېدكىچىلار ئىلگىرى - كې- يىن كېلىشكە باشلىدى . ئۇ دىۋىزىئون كوماندىرلىرىنى چاقىر- رىپ مۇنداق بۇيرۇق قىلدى :

— مۇشۇ تاغ بېشىدىكى ئەنە ئاۋۇ چۇچىلىق بايراقلارغا ھۇجۇم قىلىمىز . بىرىنچى دىۋىزىئون شەرق تەرەپتىن ، ئىك- كىنچى دىۋىزىئون غەرب تەرەپتىن ، قالغانلىرىمىز جەنۇب تەرەپ- تىن ئۆرلەيمىز . شىمالغا ئۆتۈش قىيىن ، ھۇجۇم قىلىشتا مىل- تىق ، پىلىموتلارنىلا ئىشقا سالىمىز ، گراناتلارنى ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ ، قاچقانلارغا تېخىمۇ بولمايدۇ ، پەقەت قولىدا قورالى بارلارنىلا ئاتىمىز . ئەگەر بىرگە ھۇجۇم قىلىشقا توغرا كەلسە ، گراناتلارنى ئىشقا سېلىشقا بولىدۇ . قولىدا قورالى بولمىغانلاردا

گۇناھ يوق ، ھۇجۇم قىلىپ چىقىدىكەن ، باندىت قايسى ، پۇقرا
قايسى ئايرىپ ئولتۇرمايمىز ـ دە··· دۇشمەنلىرىمىز بىزنى كۆ-
رۈپ تۇرۇپتۇ ، ئارىلىق يىراق بولغاچقىلا ئوق چىقارمايۋاتىدۇ .
شۇڭا ، شەپىسىز مېڭىشىمىز ھاجىتى يوق ، مۇھىمى ھەرىكەتتە
تېز ، چاققان بولۇشىمىز كېرەك ، ھاڭۋاقتىلىق قىلساق ، تاغدىن
ئۆچۈپ كېتىمىز . مەن بەلگە ئوقى ئاتقاندىن كېيىن ، دالدى
بىلەن ، ئاۋايلاپ ئۆرلەيمىز .

ئەنە ، ئەڭ ئالدىدا ئاراش چىقىپ كېتىپ باراتتى . ئۇ خۇد-
دى كېيىكلەردەك سەكرەپ ـ سەكرەپ ماڭاتتى ۋە ئارىلاپ توخ-
تاپ ئەتراپىغا سەپسالاتتى . ئۇنىڭ كەينىدىن باتىرغازى ، نادەم ،
جامالىدىنلا ئۆرلەپ كېلىۋاتاتتى . ئۆرلىگەنسېرى ئاسمان گۇمبى-
زى جەڭچىلەرنىڭ بېشىغا كىيىلىپ قالغان قالپاقتەك بىلىنەت-
تى . نادەم توختاپ ، قايرىلىپ تۆۋەنگە قارىدى ، تۆۋەندە ئوزۇق-
لۇق ئارتىپ كەلگەن تۆگىلەر بارغانسېرى كىچىكلەپ خۇددى
بوتىلاقلاردەك كۆرۈنەتتى . ئەنە ، جەڭچىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا
دوختۇرلۇق سومكىسىنى يۆلەڭلىتىپ ، ھەمشىرە قىزلار كەل-
مەكتە ئىدى . نادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن رەيھاننى تونۇدى . ئۇ-
نىڭغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ بىردەم تۇردى ـ دە ، قايرىلىپ يەنە
يۈرۈپ كەتتى .

ئاسماندا نىزامىدىن ئاتقان بەلگە ئوقى كۆرۈندى . بۇيرۇق
دېگەن بۇيرۇقتە ، جەڭچىلەر شۇنچە خاتىرجەم يۈرۈۋاتسىمۇ ،
كۆكتىكى يېشىل نۇر بىلەن تەڭ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى ۋە
يەر بېغىرلاشقا چۈشتى . شۇنىڭ بىلەن دۈشمەننىڭ ئوقلىرىمۇ
تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى . بۇ ھال ئۇرۇش-
نىڭ رەسمىي باشلانغىنىدىن دېرەك بەردى .

دىۋىزىيون كوماندىرى گايىت ئېگىزلىكى مەيدىسىگە كەل-
گۇدەك يوغان تاشنىڭ ئۈستىدىن دۇربۇن بىلەن ئۆرىگە قاراي-
تى . مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىغا شىراق (ئاچا ياغاچ) بېكىتىۋالغان

باندىتلارنىڭ ئەپچىللىك بىلەن ئېتىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئېتىلغان ئوقلار تاشلارغا تېگىپ ، بىر سادادىن نەچچە سادا پەيدا بولاتتى .

گايىت ئىسكادرون كوماندىرلىرىغا بۇيرۇق قىلاتتى :

— ئۆرلەڭلار ، بولدۇرۇپ قالغان ئاتنەك تۇرۇۋالماي ، كارامىتى ھېلى ئاشكارا بولىدۇ خۇمپەرلەرنىڭ !

— تاش يونۇش جېڭى بۇ ، — دېدى باتىرغازى ، — تولا قېچىپ يۈرۈپ يۈرىگىمۇ قالمىدى...

— ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ ، بىر قارىساڭ دەھشەتلىك ، بىر قارىساڭ ئاجىز ، بىر قارىساڭ دەرەختكە ئۆلىشىۋالغان قاغىدەك كۆپ ، بىر قارىساڭ شەيتاندەك يوق ، مېنىڭچە ، مۇنداق دۈشمەن ئەڭ كۈچلۈك ، ئەڭ پەملىك دۈشمەن ، مۇنداق دۈشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن ھىيلىگەر بولمىساڭ بولمايدۇ ، نىزامىدىن ئەپەندى داخىيەنزىنى ھىيلە بىلەن ئالغان ئەمەسمىدى ،

— توغرا ، بۇنىڭ ئۈچۈن سەن مۇشۇ يەرلىك بولۇشۇڭ كېرەك ، — دېدى جامالىدىن ئادەمنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ ، بىر شارائىتنى بىلمەي ھىيلە ئىشلەتكىلى بولمايدۇ - دە .

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ئاراش ئۇلارنىڭ ئالدىغا دومىلاپ چۈشتى . ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن رەيھان ئاراشنى يۆلەپ يوغان تاش دالدىسىغا ئېلىپ كەلدى . ئۇ تاك ئېگىزلىككە يامىشىۋاتقان چاغدا ، يان تەرەپتىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوق سول مۈرىسىگە تېگىپ كەينىگە ئۇچۇرۇۋەتكەنىدى .

نىزامىدىننىڭ كەينى - كەينىدىن ئاتقان ئۈچ پاي بەلگە ئوقى ئاسماندا كۆرۈندى . بۇ تاغلىق رايونلاردا ئاتاكىغا ئۆتۈشنىڭ بۇيرۇقى ئىدى . بىردىنلا قىقاس - چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ... مانا ئەمدى جەڭچىلەر بىر ئېتىپ ، بىر ئۆمىلەپ ، بىر قىيپاش يۈگۈرۈپ ، شىددەت بىلەن ئۆرلەشكە باشلىدى . قىقاس - چۇقانلار تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ تاغ ئۈستى جاراڭ-

AltunOq

لاپ كەتتى... جەڭچىلەر تاغ ئۈستىگە چىققاندا ، ھېلىلا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي ئېتىۋاتقان باندىتلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەي قالدى . پەقەت غەرب تەرەپتىن بۇرۇنراق ئۆرلەپ چىققانلار تۆت نەپەر باندىتنى ئەسىرگە ئېلىۋالغانىدى . باندىتلار ئەسىرلىرى گومىنداڭ ئەسىرلىرىدەك قول كۆتۈرمەيتتى . بې-شىنى ساڭگىلىتىپ ئۆرە تۇرۇشاتتى .

جەڭچىلەر پۇرقىرىتىشىپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى .

— ئەسىرلەرنى بۇ ياققا ئېلىپ كېلىڭلار ، — دېدى دېۋىزىئون كوماندىرى گايىت تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ .

تۆت نەپەر ئەسىر باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئالدىدىكىسى قولاقچىسىنىڭ ئاستىدىن قارچىغىنىڭكە-دەك ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىككەنىدى .

— قويىنۇڭدا يەنە قورالىڭ بارمۇ ؟

— يوق .

— ئاختۇرۇڭلار !

جامالىدىن بىر - بىرلەپ ئاختۇرۇشقا باشلىدى . جۇۋىسى-نىڭ ئىچىدىكى پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچى - تېشىغا قولىنى سېلىپ ، بىرىنچىسىنىڭ قولتۇقىدىن تاپانچىدىن بىرنى سۇغۇ-رۇۋالدى ۋە ئۇنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى .

— ئۇرما ! — ۋارقىرىدى كوماندىر .

— مانا بۇ قاپىقى يامانىنىڭ تاپانچىسى ، مانا بۇ كۆككۆز-نىڭ ، مانا بۇ ئەلەسنىڭ . مانا بۇ دورداي كالپۇكنىڭ .

— نېمىشقا يالغان ئېيتىسەن ، ئۆلگۈڭ كېلىشتىمۇ ؟

جامالىدىن ئاپتوماتىغا بىر دىسكا ئوقنى شاراقلىتىپ سې-لىپ ئۇلارغا تەڭلىدى .

— توختا ، — دېدى گايىت ۋە سوئال سوراشقا باشلىدى :

— بىزنى ئالداپ قۇتۇلۇپ كېتەلەمسەن ؟

— قورال بىزنىڭ جېنىمىز .

— بىزنىڭمۇ جېنىمىز بولماي ، شەيتانىنىڭمىكەن ! راست گەپنى قىلامسەن ، ئۆلەمسەن ؟
— ئاتساڭ ئۆلىمىز .
— ئاتمىساقچۇ ؟
— قورالىمىزنى بېرىۋەتسەڭ ، راست گەپنى قىلىمىز .
— قۇلاقچاڭنىڭ ئاستىدىن ئادەمنى يېۋەتكۈدەك قارايسەن. غۇ خۇمپەرلەر ، ئال بېشىڭدىن !
ئۇلار قۇلاقچىلىرىنى ئاستا ئېلىشتى .
— ھە ، ئەمدى ئادەم سىياقىغا كىرىشتىڭ ، قورالىلىرىڭنى بېرىۋېتىمىز ، ئوسمانغا قاچان قوشۇلغان ؟
— ئىككى ئاي بولدى .
— نېمە ؟...
— ئوسماننىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىگە ئىككى ئاي بولدى ، ئوسمان قەيەرگە بارسا ، شۇ يەردىكى ئادەملەر ئۇنىڭ ئەسكىرى بولىدۇ .
— بىز بىلەن ئېتىشقاندا ، ئوسمان مۇشۇ يەردىمىدى ؟
— سىلەر سايىنىڭ تاپىنىغا كەلگەندە ، ئۇ قابان بىلەن كۆكتوقاي دەرياسىنىڭ بويىغا چۇشۇپ كەتكەن .
— قابان دېگەن كىم ؟
— ئۇنىمۇ باشلىقىمىز .
— سىلەر قانچىلىك ئادەم ؟
— قوراللىقلىمىز يەتتە - سەككىز يۈزدەك بار ، جاڭ باتۇر[①] ئەۋەتكەن ئۈچ يۈز كىشىلىك تۇڭگان ئەسكەرلەرنى قوشقاندا مىڭدىن ئاشىمىز .
— جاڭ باتۇرۇڭ يەنە نېمىلەرنى ئەۋەتتى ؟

---

① جاڭ باتۇر — شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭنى دېمەكچى .

— يۈز تۈگمىدە قورال ـ ياراغ ، ئوق ـ دورىلارنى ، ئون نەچچە تاي گەزمال ، چاي ئەۋەتتى .
— يەنىچۇ ؟
— ئوسماننىڭ ئۆزىگە بىر تۈلكە جۇۋا ، بىر چىگىخەي ئىتى ، يىگىرمە ئوقلۇق قول قورال① ئەۋەتىپتۇ .
— ئوسمان بۇ ئەۋەتكەن نەرسىلەردىن رازى بولدىمۇ ؟
— ياق ، خاپا بولدى ، چوڭ قوراللاردىن ئەۋەتمەپتۇ دەپ تىرىكتى ، پەقەت چىگىخەي ئىتىدىن بەك خۇشال بولدى .
سوراق ئاخىرلاشتى ، گايىت ئەسىرلەرنىڭ ئىقراسىنى نىزا-مىدىنغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن تۆۋەنلەپ تاغ قاپتىلىغا — پولك شتابى جايلاشقان يەرگە يۈرۈپ كەتتى .
نىزامىدىن قىسىملىرى ئاتاكىغا ئۆتكەندە ، ئوسمان باندىت-لىرى تاغنىڭ شىمالىي بىلەن كۆكتوقاي دەرياسىنىڭ بويىغا چېكىنگەنىدى ۋە ئۇ يەردىمۇ توختىماي داۋاملىق يۈرۈش قىلىپ، دەريادىن ئۆتۈپ ، شىمالغا چېكىنىپ كەتتى .
كۆكتوقاي دەرياسىدىن ئۆتۈپ ، ئەتراپنى چارلاشقا ئەۋەتىل-گەن رازۋېدكىچىلار بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن قايتىپ كې-لىپ ، پولك شتابىغا يېڭى مەلۇمات يەتكۈزدى .
— باندىتلار يۆنىلىشنى ئۆزگەرتىپ ، سارتوقايغا قېچىپ-تۇ .
لېكىن ، بۇ يەردىكى كۆنلەر ، ھەپتىلەر ، ئايلار تىنچ ئۆتكە-نى يوق ، پارچە ـ پۇرات تۇيۇقسىز ھۇجۇملار يۈز بېرىپ تۇرات-تى . تىنچ ياتساڭ ـ ھۇجۇم قىلىدۇ ، ئوقلار تاراسلاپ ئۇچۇپ كېلىدۇ . قوغلاپ بارساڭ ، باندىتتىن ئەسەرمۇ يوق . پەقەت مال بېقىۋاتقان مالچىلاردىن باشقا ھېچكىمنى كۆرمەيسەن ، بۇ قانداق بولغىنى ؟ نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ شتابىدىكىلەر شۇنى بىلمەيتتە-

---

① يىگىرمە ئوقلۇق قول قورال — مائوزېر .

كى ، ئاشۇ مالچىلارنىڭ ھەممىسى قورال ـ لىق ئىدى ، تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلاتتى ، ئويلىمىغان يەردىن ، بىخەتەر ھېسابلانغان جىرالاردىن ئوق چىقاتتى ، كۈندە بولمىسىمۇ ، كۈنىدە قۇربان بېرىشلەر بولاتتى . قىستاپ بارساڭ ، بايىقى مالچىلار قوراللىرىنى تاشلارنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ قويۇپ ، قولىغا قويچى تايىقىنى ئېلىۋالاتتى . ئەلەم قىلىدىغىنى شۇ ئىدىكى ، بەزى پۇقرالارنىڭ قوراللىرى بارلىقى ئېنىق تۇرسىمۇ ، ئۇنى يىغىۋېلىشقا شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى رۇخسەت قىلمايتتى .

پولك شتابىدىمۇ ، جەڭچى ـ كوماندىرلار ئارىسىدىمۇ ، ھەر كۈنى ئوسماننىڭ نېمىشقا يۈنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ سارتوقايغا كەتكەنلىكى ، ئۇنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ، نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا تالاش ـ تارتىشلار بولۇپ تۇراتتى .

ئەنە ، باتىرغازى قوللىرىنى بېقىنىغا تىرەپ ، يىراق ـ يىراقلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ ، ساپ ھاۋاغا تويماي ئىتقاندەك چوڭقۇر ـ چوڭقۇر تىنىپ تۇرۇپتۇ .

ـــ تاغ ئۈستىدىن پايانسىز ۋادىلارغا ، قاپتال ـ جىرالارغا ، تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەريالارغا ھەۋەسلىنىپ نەزەر سېلىش نېمىدېگەن ئېسىل تۇيغۇ ، ـــ دېدى ئۇ كەينىگە قاراپ ، تاشقا يۆلىنىپ ئاپتاپ سۈنۈپ ئولتۇرغانلارغا ـــ ئادەم ئۆز ـ ئۆزىدىن غۇرۇرلىنىپ ، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق بولۇپ كېتىدىكەن .

ـــ باندىتلاردىن بۇ تاغنى تارتىۋېلىش ئەلۋەتتە سېنى غۇرۇرلاندۇرىدۇ ـ دە ، ـــ دېدى جامالىدىن ، ـــ تارتىۋالمىغان بولساڭ ، ئۇ ئېسىل تۇيغۇلىرىڭ نەدە ، مەيۈسلىنىپ كېتەر ئىدىڭ ، بايقۇش .

ـــ ياق ، مەن ھەرقانداق ۋاقىتتا مەيۈسلەنمەيمەن ، ئەگەر دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسامۇ ، مەيۈسلەنمەيمەن ، مەغرۇر ياشايمەن !

ـــ ئەنۋەركام ئۆلگەندە مەيۈسلەنمىدىڭما ؟ يىغلىۋىدىڭغۇ ؟

— بىر ئادەم بىرەر ئىشقا نەپرەتلەنسىمۇ كۆلىدۇ ، شۇنىڭ-
دەك غەزەپلىنىپمۇ يىغلايدۇ .
— توغرا ! — دېدى نادەم باتىرغازىنى قۇۋۋەتلەپ ، —
غۇرۇرلىنىشمۇ ، غەزەپلىنىشمۇ بىر خىل تۇيغۇ ، ھەقىقىي ئادەم
غۇرۇرلۇقنى غەلىبە قىلغان ، ئوڭۇشلۇقىقا ئېرىشكەن چاغلاردىلا
ساقلاپ قالماستىن ، يېڭىلگەن ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىن-
غان چاغلاردىمۇ ساقلاپ قالالايدۇ ! بولۇپمۇ يېڭىلگەن چاغدا
روھسىزلانماسلىق — كىشىدىكى ئەڭ زور مەنىۋى بايلىق ! ...
بەزىلەر ئوسماننى غۇرۇرى كۆچلۈك ئادەم دەيدىكەن ، مې-
نىڭچە ئۇ قارا كۆڭۈل شەخسىيەتچى ، شەخسىيەتچى ئادەمدە
غۇرۇر بولمايدۇ ! شەخسىيەتچى ئادەمدە ۋىجدان ، ئار - نومۇس ،
ئىرادە بولمايدۇ ، مۇنداق ئادەم ئۇچۇن مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ
ھاياتىدىن بىھۇدە ئايرىلىشى ھېچ گەپ ئەمەس ...
بۇ گەپلەر نېمىشقىدۇ ۋارىسجانغا تېگىپ كەتتى ، ئورنىدا
ئولتۇرالماي قىمىرلاپ ، نەپرەتلىك كۆزلىرى نادەمگە تىكىل-
دى - دە ، مۇنداق دېدى :
— ئوسماننى قارا كۆڭۈل ، شەخسىيەتچى دېگەندىن كۆرە ،
نادان دېيىش دۇرۇسراق بولار ، ئۇ بىزنى چۈشەنمەي ، مۇشۇ
ئىشلارنى تەۋرىتىپ يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن .
— چۈشەنمەي ؟ — نادەم ۋارىسجانغا بۇرۇلۇپ قارى-
دى ، — ئۇ بىزنى ناھايىتى ياخشى چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن ،
گومىنداڭغا قارىتىۋاتقان مىلتىقىنى بىزگە قاراتتى . بىر نادان
ئادەمنىڭ شۇنچە زور ئىشلارنى تەۋرىتىشى ناتايىن ، قارا كۆ -
ڭۈللۈك — ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى ، شەخسىيەتچىلىك ئىدىيە-
سى — ئۇنىڭ مەنپەئىتى ، ئۇنىڭ مەنپەئىتى نېمە ؟ ئۇ بىزنى
يوقىتىپ ، شىنجاڭنىڭ خوجايىنى بولماقچى . ئۇنىڭ خوجايىنلى-
قى خۇددى كىچىك خوتۇننىڭ ئېيىگە كىرىپ ، چوڭ خوتۇننى
ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەندەك خوجايىنلىق .

— بولدى ... گەپ سىنىڭلا بولمىسۇن ، «ۋاي نادەم» دەپ قويسا ، گەپدانلىق قىلىۋېرىدىكەنسەن ، — دېدى ۋارىسجان . ئۇنىڭ ئاق - سېرىق يۈزى تاتىرىپ ، لەۋلىرى تىترەپ كەتكەندى . قاچانلا بولمىسۇن گەپلىرىنىڭ نادەمنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىشى ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرەتتى .

نادەم كۈلۈمسىرىدى :

— هەي ۋارىسجان ، گەپدانلىق قىلمىۋاتقىنىم يوق ، ئۆزۈمنىڭ كۆز قارىشىمنى ئېيتىۋاتىمەن ، سەنمۇ ئېيتىۋاتىسەنغۇ ... گېپىڭ توغرا بولسا قوشۇلىمىز ، خاتا بولسا قوشۇلمايمىز ، بۇ دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئىش ، بۇنىڭ نېمىسى گەپدانلىق؟

— هە ، بولدى ، سېنىڭ توغرا ، — ۋارىسجان تەتۈر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇۋالدى ۋە تىترەپ كەتكەن قوللىرى بىلەن تاماكا يۆگىدى .

— بۇ گەپنى قويۇڭلار ، — دېدى باتىرغازى ئېچىمچە يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ تۇرغىنىچە ، — ئوسمان سارتوقايغا قاچقان بولسا ، ئۇ يەردىن قۇمغا كىرىپ كېتىشى مۇمكىن ، ئۇنداقتا مەقسىتى نېمىدۇ؟

— ئۇ يەردىن گۇچۇڭغا كېتەر ...

نادەم تەتۈر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇپ هەدەپ تاماكا چېكىۋاتقان ۋارىسجانغا قاراپ قويۇپ مۇنداق دېدى :

— گەپدانلىق بولسىمۇ يەنە سۆزلەي ، ئوسمان گۇچۇڭغا كەتسە ، ئالتاي تەۋەسىدىن چىقىپ كەتكەن ، گومىنداڭ هۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ . مېنىڭچە ئۇ ئۇنداق قىلمايدۇ ، بىز بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىدۇ ، مەقسىتىمگە يېتىمەن دەيدۇ . ئاڭلىمىدىڭلارمۇ ، ئالتاينى ئۆلسەممۇ قارلىلار[1] غا

---

[1] قارلىلار — بۇزۇقلار مەنىسىدە ئوسمان باندىتلىرى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى .

بىرىپ قويمايمەن دېگىنىنى ، سارتوقاينى ئىستىراتېگىيىلىك جاي دەپ ھېسابلىغان بولۇشى مۇمكىن .

— قوغلاۋەرسەڭ ، ماڭدامدا بىر دەككىسىنى بېرىۋەر- سەڭ ، گۇچۇڭغا قاچماي نېمە ئىلاجىسى .

— ئەلۋەتتە ، بولالماي قالغاندا ، پۈتۈنلەي بەربات بولۇشقا كۆزى يەتكەندە ، شۇنداق قىلىشى مۇمكىن ، لېكىن ھازىرچە ئۇ ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ .

يارىسى يېڭى ساقايغان ئاراش تۆۋەندىن بۇلارنىڭ يېنىغا — تاغ ئۈستىگە چىقىپ كەلدى .

— كە ، بايقۇش ، — دېدى باتىرغازى ، — ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، ۋادىلارغا قارىغىنا ، كۆڭۈللىرىڭ قانچىلىك يايراپ كې- تەركىن ، مۇشۇ يەرلەرنىڭ خوجايىنى بىز ، دەپ كېرىلسەڭ ، بېشىڭ مۇنۇ كۆپكۆك ئاسمانغا يەتمەسمۇ ...

— ھېلىمۇ بېشىڭ يېتىپ تۇرۇپتىغۇ !

ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى - دە ، تۆت ئەتراپقا خوجايىنلىق غۇرۇرى بىلەن نەزەر سېلىشتى . كەڭ زې- مىن ، ساپ ھاۋا ، ئاق لېنتىدەك ئۇزاقلارغا سوزۇلغان دەريا ئۇلارنىڭ يۈرەك - باغرىنى دولقۇنلىتىپ ، كۈچلۈك ھاياجانغا سالغانىدى . كۆزلەردە ئىپتىخار ۋە غۇرۇرلۇق ئۇچقۇنلىرى چاق- نايتتى ، پاھ ... بۇ زېمىننىڭ چېكى بارمىدۇ ...

× × ×

ئۇلۇباي قىزىل تېغىدىن بۇيرۇق بويىچە سار سۇمبىگە قاي- تىپ كەلگەن نىزامىدىن پولكى ، ئالتىنچى ئايدا سارتوقايغا ئاتا- لىنىش توغرىسىدا يەنە بۇيرۇق تاپشۇرۇۋالدى .

تاڭ سەھەر يولغا چىققان قوشۇن بىر قونۇپ قارا توڭگىگە يېتىپ كەلدى ۋە ئۇزۇقلىنىش ئۈچۈن ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى .

تەييار تاماقلىرى تۆكۈلگەندى . شۇڭا ، ھەممىسى بەللىرىگە ئې-
سىۋالغان تاماق قاچىسىنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئۈچ يۈز
گىرامدىن گۆش ، ئىككى تالدىن ياڭيۇ سېلىپ قايىنتىشقا باشلى-
دى .

بۇ جىمجىتلىققا چۆكۈپ قالغان يەر بىردەمدىلا ۋاڭ ـ چۇڭ
ئاۋازلارغا ، مىڭلىغان تاماق قاچىلىرىنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقان
ئاقۇچ تۈتۈنلەرگە تولۇپ كەتتى . لېكىن ، بۇ يەردىكى دەم ئې-
لىش ـ ئوزۇقلىنىش ئانچە ئۇزاققا بارمىدى . بىر سائەت ئۆتكەن-
دىن كېيىن ، قوشۇن ئاتلىنىپ ، يەنە يولغا چىقتى .

بېشىغا ماش رەڭلىك شەپكە ، ئۇچىسىغىمۇ ماش رەڭلىك
تېرىكىدىن تىكىلگەن گىمناستوركا ، گەلەپى شىم ، ئايىغىغا
چىگرىن ئۆتۈك كىيىشىپ ئات ئۈستىدە لاچىندەك ئولتۇرغان
كوماندىر ـ جەڭچىلەر تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ سەپلىرىنى بۇز-
ماي ھەيۋەت بىلەن يۈرمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ پاگونلىرىدىكى
بالداق ۋە يۇلتۇزلار ، كۆكسىدىكى ئوردېنلار كۈننىڭ شولىسىدا
ۋاللىداپ چاقنايتتى ...

ئۆزلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك يۈرۈشلىرىگە مەسلىكى كەلگەن
جەڭچىلەر ئات ئۈستىدە تېتىك ۋە روھلۇق ئولتۇراتتى . ئۇرۇش
بورانلىرىدىن سىزىقلار پەيدا بولغان ، قارىدىغان يۈزلەردە مەغ-
رۇرلۇق ئەكس ئېتەتتى . چۈنكى ، بۇلار ـ تاغ ـ ئېدىرلاردا ،
دەشت ـ داللاردا تېنەپ ـ تەمتىرەپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ
يۈرگەن قاچقۇنلار ئەمەس ، ئاشۇ قاچقۇنلارنى ھېلى تاغقا ، ھېلى
قۇمغا ، ھېلى چاتقاللىققا ۋە ھېلى ئۆڭكۈرلەرگە قېچىشقا مەجبۇر
قىلىۋاتقان مەردانە قوشۇن ، ئەندىشىسىز قوشۇن ، مەغرۇر قو-
شۇن ! ...

قوشۇننىڭ كەينىدە ئوزۇق ـ تۈلۈك بېسىلغان ھارۋىلار
كالۇننىسى كېلەتتى . ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بىر خىل رىتىم-
لىق سازدەك ئاڭلىناتتى . ھارۋىكەشلەر ھەر تەرەپكە زەن قويۇپ

قاراپ تەبىئەتنىڭ بۇ بېزەلگەن مەزگىلىگە زوقلىنىپ باراتتى.

6 - ئاي — تاغ - داللاردا تەبىئەتنىڭ راسا بېزەلگەن ۋاقتى. پۈتۈن داللار گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن، تۆرلۈك - تۈمەن قۇشلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازلىرى، ھاشاراتلارنىڭ چىرىلداشلىرى، بولۇپمۇ كاككۇكنىڭ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ قىچقىرىشى كۆڭۈللەرنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ كېتىدۇ... ئەنە، كاككۇكنىڭ ئاۋازى ئىككى بولدى، ئۈچ بولدى... كىشىلەر نېمىشقا شۇنچە چىرايلىق، كۆڭۈللەردە ھادىس نەپىس - نازۇك تۇيغۇلارنى قوزغىتىدىغان بۇ جانىۋارنىڭ ئاۋازىنى «غېرىب» دەيدىغاندۇ؟ غېرىب ئادەملەرنىڭ نېمىشقا ئۇنىڭ بىلەن ئاشنا - ئاغىنە بولغۇسى كېلىدىغاندۇ؟ ئۇنىڭ ئاۋازىنىڭ يېقىملىق - تاتلىق بولغانلىقىدىنمۇ يا؟ ياكى دەردمەنلەرنىڭ كونا دەردلىرىنى قوزغىۋەتكەنلىكىدىنمۇ؟ ... قاراڭلار، پۈتۈن سەپ — كوماندىرلارمۇ، جەڭچىلەرمۇ جىمجىتلىقتا چۆكۈپ كەتكەن، بۇلارغا نېمە بولغاندۇ؟ ياھ ... بۇ يېقىملىق ئاۋاز نېمىدېگەن سېھىرلىك كۈچكە ئىگە - ھە! ھەتتا ئاتلارنىڭمۇ پۇرقۇشى ئۆچكەن، ئۇلارمۇ تەسىرلىنىپ كەتكەنمىدۇ ياكى قۇلاقتا ئاڭلانمايۋاتامدۇ؟ ... شۇ تاپتا ئاسانلا ھاياجانلىنىدىغان ھەمشىرە قىزلارنىڭ ھېسسىياتى قانچىلىك قوزغىلىپ كەتكەندۇ؟ ... راست، قىزلارنىڭ كاككۇكلار سايراۋاتقان دەرەخ يېنىغا بارغۇسى كېلەتتى. ئەگەر جەڭگىۋار سەپنى دېمىسە، كاككۇكلار شېخىغا قونۇۋېلىپ قىچقىرىۋاتقان ئاشۇ دەرەخنىڭ ئاستىدىكى چىملىقتا ئۆزلىرىنى تاشلىغان بولاتتى، ئامال قانچە ... مەيلى، سايرا جانىۋار! كىشىدە ئازابلىق ھېسلارنى قوزغاتساڭمۇ مەيلى، توختىماي سايرا، كەل ئاشنا بولايلى! ...

كەچ كىردى. تاغنىڭ سالقىن شامىلى باشلاندى، ئاز دەم ئېلىپ كېچىچە يۈرۈش قىلغان قوشۇن تاڭ قاراڭغۇسىدا سارتوقايغا يېقىنلاپ كەلدى. ئاندا - ساندا ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلى-

رى ئاڭلىنىشقا باشلىدى .

قوشۇن دەريا بويىغا چۈشتى . بۇ يەردە كۆيگەن ، پاچاقلانغان ئىككى ماشىنا ۋە بىرنەچچە ئۆلۈكلەر ياتاتتى . كىملىكىنى تونۇغىلى بولمايتتى . تاڭ ئاتقاندىن كېيىنمۇ تونۇغىلى بولمىدى . ھەممىسى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلگەن بولۇپ ، خۇددى كۆيۈپ ئۆچكەن ياغاچلاردەك قاپقارا بولۇپ كەتكەن ، پەقەت لەززەت ئىسىملىك ياش قازاق ئايالنىلا تونۇغىلى بولاتتى . ئۇنىڭ كۆكسى كېسىپ تاشلانغان ، مەيدىسىدە نەيزە ئىزى ، قۇلىقىدىن ئاققان قان ئېڭىكىنى بويلاپ ئېقىپ قېتىشىپ قالغانىدى . قۇۋانىش ئىسىملىك ۋزۋود كوماندىرى لەززەتنى تونۇپ ، ئۆزىنى تاشلاپ ، ئۆپكىدەپ يىغلاشقا باشلىدى... بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۆرگەن جەڭچىلەرمۇ ئۆزىنى تۇختىتىۋالالمىدى ...

نىزامىدىن شىمالىي فرونت رازۋېدكىسىغا غەزەپلەندى . بۇ يەرنى چارلاشقا كەلگەن رازۋېدكىچىلار شىمالىي فرونتقا ، يۇقىرىلاردىن باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ ، باندىتلار كېتىپتۇ ، دەپ مەلۇمات ئېلىپ بارغان . شۇنىڭدىن كېيىن پودپولكوۋنىك ئەخمەتجان يۇقىرىلارنى باندىتلارغا ئەگەشمەسلىككە دەۋەت قىلىپ تەشۋىق - تەرغىبات ئىشى بىلەن ئىككى ماشىنىدا ئادەم ئېلىپ كەلگەنىدى . نىزامىدىنمۇ باشقا كوماندىرلارمۇ ، جەڭچىلەرمۇ بۇ ئەھۋاللارنى ئۇقمايتتى .

مىڭلىغان كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرۇپ ، دەھشەتلىك ئۆلتۈرۈلگەن ، قارا كۆزلىرىنى مەڭگۈگە يۇمۇپ ياتقان ياش ئايال ئالتاي پولكىنىڭ ھەمشىرىسى ئىدى . مىللىي ئارمىيە 1945 - يىلى 10 - ئايدا سارسۇمبىنى ئازاد قىلغاندا ، ياش ئەر - ئايال قۇۋانىش بىلەن لەززەت ئىككى بالىسىنى — بىرسى ئۈچ ياش ، يەنە بىرسى تېخى يېشىغا يەتمىگەن ئىككى قىزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ بېرىپ ، مىللىي قىسىمغا قاتناشقان ۋە قولىغا قورال ئالغان . قۇۋانىش

نىزامىدىن پولكىدا ، لەززەت ئالتاي پولكىدا ئىدى . ئۇرۇشلاردا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى ھەر ئىككىسىنىڭ كۆكسىگە «پىدائىي» لىق ئوردېنلىرىنى ئاسقان .

كونا ئۆيلەرنىڭ بىرىدە يۇتىغا ئوق تېگىپ يالغۇز ياتقان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى مالچى ، كۆيدۈرۈلۈپ قاپقارا ياغاچقا ئوخشاپ قالغان ئۆلۈكلەرنىڭ ۋە لەززەتنىڭ قانداق ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى .

ئەخمەتجان ئىككى ماشىنىدا تەشۋىقاتچىلارنى ئېلىپ كەلگەندە ، يۇقىرا ئەمەس ، يۇتۇن تۇرقى يۇقىرالارغا ئوخشاش ئۈچ يۈزدىن كۆپرەك باندىتنىڭ قورشاۋىدا قالغان .

— بوي بەرمەڭلار ! — دېگەن ئەخمەتجان قەھرى بىلەن ۋارقىراپ ، — بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز ! ... پودپولكوۋنىك جەڭچىلىرىنى تېز ئورۇنلاشتۇردى ، — ماۋۇ تۆتىڭلار ئەسكى تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈڭلار ، ماۋۇ بەشىڭلار ماشىنىنىڭ بېقىنىغا ئۆتۈڭلار ، ئاۋۇ قىرنى دالدا قىلىڭلار ، ئازگالغا چۈشۈڭلار ...

ھەرقايسى ئەپلىك جايلاردىن ئاتارون تۇتقان جەڭچىلەر بىلەن باندىتلار ئارىلىقى بىر يۈز ئەللىك - ئىككى يۈز مېتىر كېلەتتى . دەھشەتلىك ئېتىشىشلار باشلاندى ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى . باندىتلار تۆت تەرەپتىن شىپقاپ كېلەتتى . ئازگالغا چۈشۈۋېلىپ تاپانچىسىدىن ئوق ئۈزۈۋاتقان ئەخمەتجان جەڭچىلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ تۇراتتى :

— كەينىڭگە قارا ، گراناتا تاشلا ! ... ئسوڭ يېنىڭغا قارا... سايرات ئاپتوماتىڭنى ! ...

ئايال يۇقىرالارغا خىزمەت ئىشلەيمەن دەپ كەلگەن لەززەت تۆت ئەتراپقا چەبدەسلىك بىلەن ئۆمىلەپ ، يەر بېغىرلاپ ، يۈگۈرۈپ يۈرۈپ يارىدار بولغان جەڭچىلەرنى تاڭدى ، ئاغزىغا سۇ تېمىتتى ، قانلارنى سۈرتتى . بەزى ئېغىر يارىدارلارنىڭ قولىدىن

ئاپتوماتىنى ئېلىپ ، يۈپۈرۈلۈپ كېلىۋاتقان باندىتلارنى ئېتىپ چېكىندۈردى . تۆت سائەتلىك جىددىي ئېلىشىش ئۆزىنگە بىر سائەتتەكمۇ بىلىنمىدى ...

تاشلانغان بومبىلار ماشىنىلارنى پاچاقلاپ تاشلىدى ، ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلىدى ، باستۇرۇپ كەلدى . باندىتلار بىر يۈز يىگىرمىدىن كۆپرەك ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ ، ئەخمەتجان ، لەززەت قاتارلىق ئون بىر ئادەمنى تىرىك تۇتۇشقا مۇۋەپپەق بولدى .

ئوسماننىڭ لەشكەر باشلىقلىرىدىن بىرسى قابان ئەل دەستىلەپ لەززەتنى سوراق قىلىشقا ئېلىپ چىقتى . لەززەتنىڭ مۇنچاقنى پاتۇرۇپ قويغاندەك دۈپدۈگىلەك قاپقارا كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى . قابان ئۆزىنىڭ مىللىي ئارمىيىگە قاتنىشىش تارىخىنى سوراپ بولۇپ :

— سەن بالا ، بۇ سەپكە ئالدىنىپ قاتنىشىپ قالغانسەن ، بىز بۇنى جىنايەت ھېسابلىمايمىز ، — دېدى ئۇ لەززەتكە خەيرخاھلىق قىلىش ئەلپازىدا .

— يوقسۇ ئاقساقال ، مەن ئۆز ئىختىيارىم ، گومىنداڭغا يانغان قەھرىم بىلەن ، ئىككى بالامنى تاشلاپ قويۇپ ، جەڭگىۋار سەپكە قاتناشقانمەن ، — دېدى ئۇ .

— نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟

— يىگىرمە ئۈچكە .

— ياش ئىكەنسەن ، يان كەينىڭگە ، مانا ئۆز خەلقىڭ ، ئانا تۇپرىقىڭ...

لەززەت كەسكىن ئېيتتى :

— مېنىڭ ئۆز يېرىم ، سەن ئېيتىۋاتقان بۇ ئالىقانچىلىك يەرلا ئەمەس . بىلەمسەن ، مېنىڭ ئۆز يېرىم پايانسىز ، ئۇ چېتىدىن - بۇ چېتىگە سەن ئاۋۇ يۇگرۈك قارا ئېتىڭ بىلەن نەچچە ئاي چېپىپمۇ يېتەلمەيسەن ! خەلقىمنىڭ سانىنى ئېلىشقا ئەقلىڭ

يەتمەيدۇ !

قاباننىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى :

— ھەي ، ئەخمەق بالا ، سەن بۇ قىزىل جاھانگىرلارغا ئەگىشىپ نېمە تاپماقچى بولىسەن ؟

— سەن ئېيتىۋاتقان «قىزىل جاھانگىرلار» خەلقنى گو-مىنداڭنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇردى ، ئەمدى ساڭا ئوخشاش تاپاز-نىڭ ئاستىدىن چىققان قۇيرۇقلارنى ئامان قويمايدۇ :

قابان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى !

— مەيدىسىدىكى ئاۋۇ تۆمۈرنى[1] يۇلۇپ تاشلا ! كۆكسىنى كەس بۇ جاۋۇلداقنىڭ !

لەززەتنىڭ باياتىن بېرى بوش تۇرغان قولىنى كەينىگە باغلاشتى ۋە باش - كۆزىگە تاراسلىتىپ قامچا سالدى...

گىمناستوركىسىنىڭ ئالدىنى يىرتىپ تاشلاپ ، ئىككى كۆكسىنى كېسىپ تاشلىدى . ئۇ بۇ چاغدا چىشىنى - چىشىغا چىشلەپ ئۈن چىقارمىدى ، ئۆز قولىدا جان بەرگەن يارىدارلارنى ئېسىگە ئېلىپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتتى ، ماڭلىيىدا قامچا ئىزى قالغان يەر-دىن چىققان قان يۈزىنى بويلاپ چىپىلداپ ئېقىشقا باشلىدى...

— دادام مۇئەللىم ئىدى ، — دېدى لەززەت قەھرى - غەزەپ بىلەن ، — شىپك شىمسەي تۇتۇپ كەتكەن ، ئاڭلىشىمچە دادامنى ئۈرۈمچىدە مانا مۇشۇنداق قىيناپ ئۆلتۈرۈپتىكەن ، ئېيتقىنا ، ئەي جاللات ، سېنىڭ شىپىك شىمسەيدىن نەرىڭ كەم ؟... بىلىپ قويغىنكى ، سەن دەۋاتقان «جاھانگىرلار» سەن-لەرنىڭ كۆلۈڭنى كۆككە سورۇپ ، خەلقنى بۇلاڭ - تالاڭدىن ، قان ئامغان قىلىچىڭدىن قۇتۇلدۇرىدۇ !

قابان باياتىن بېرى بۇ قارىغايدەك مەغرۇر ياش ئايالنى ئوتتا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، لېكىن يۈرىكىنى

---

① تۆمۈرنى — «پىدائىي» لىق ئوردېنىنى دېمەكچى .

زېدە قىلغان خەنجەردەك ئۆتكۈر بۇ سۆزگە چىدىماي يېنىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى ـ دە ، كەينى ـ كەينىدىن ئىككى پاي ئاتتى . ئاندىن لەشكەرلىرى سۇنايلاپ يېتىپ قالغان ئايالنىڭ كۆكسىگە نەيزە سانجىدى .

ئۇنىڭدىن كېيىن سوراقتا ئەخمەتجاننى ئېلىپ چىققانىدى ، بىراق ئۇنىڭدىن لەززەت ئېيتقان سۆزلەردىنمۇ ئۆتكۈر سۆزلەرنى ئاڭلىدى ، شۇنىڭ بىلەن قايان سوراق قىلىشنى توختاتتى ـ دە ، ئەخمەتجان بىلەن قوشۇپ ، ئون نەپەر جەڭچىنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ ، ياغاچ ئاستىغا بېسىپ كىرسىن چېچىپ ئوت قويۇپ ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇدى...

پۈتۈن جەڭچىلەرنىڭ قەلبىدە ئىنتىقام ئېلىش ئىستىكى ، باندىتلارنى قوغلاپ ـــ سۇر توقاي قىلىپ تۆگەتمىگۈچە تىنماس ئىستىكى ياندى ! نەملەنگەن كۆزلەردىن غەزەپ ـ نەپرەت ئۇچ-قۇنلىرى چاچرىدى...

چارلاشتىن تېز قايتقان رازۋېدكىچىلار پولك شتابىغا مۇن-داق مەلۇمات ئېلىپ كەلدى :

ـــ باندىتلار بۇ يەردىن تەخمىنەن ئالتە ـ يەتتە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى دەريا بويىغا توپلىنىۋېتىپتۇ ، ئۆزىگە نۇرغۇن پۇق-رالارنى ئەگەشتۇرۇۋالغان ، موڭغۇل پۇقرالارمۇ بار ، ھېسابسىز نۇرغۇن چارۋا ماللارنىمۇ شۇ يەرگە يىغىۋاتىدۇ...

ـــ باندىتلار ئۆزلىرىنى ، پۇقرالارنى ، چارۋا ماللارنى دەر-يادىن ئۆتكۈزۈۋېلىپ بىزنى ئامالسىز قالدۇرماقچى ، ـــ دېدى نىزامىدىن كوماندىرلارغا ، ـــ ھەقىقەتەن شۇنداق قىلالىسا ، بىز ئامالسىز قالىمىز ، چۈنكى ئۇلار ئۇ قاتقا ئۆتۈپلا مۇداپىئەلە-نىۋالىدۇ . تېز يۈرۈش قىلايلى !

پۈتۈن پولك تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى . ئەمما ، ئىدىرلىقلارغا يەتكەندە قارشىلىققا دۇچ كەلدى . ئاتلىرىدىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى . لېكىن ، شىددەت بىلەن ئېتىپ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن

ئىلگىرىلەۋەردى . بىرىنچى ئېدىرلىق ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن ، باندىتلار ئىككىنچى ئېدىرلىقتا پەيدا بولدى . پۈتۈن قىسىم چېچىلىپ كەتتى ، بىر ياقتىن ئېتىپ ، بىر ياقتىن ئىلگىرىلەشكە توغرا كەلدى . جەڭچىلەر دەرياغا قىستاپ كېتىپ باراتتى .

چېكىنىپ دەريا بويىغا ئەڭ دەسلەپ يېتىپ كەلگەن ئوسمان لەشكەر باشلىقى — ئاق - سېرىق يۈزلۈك ، كۆككۆز ، ئىنچىكە بۇرۇتلۇق قابباسقا مۇنداق دېدى .

— قارىلار بىلەن قاتتىق ئېلىش... كەلگەنلەرنى ئۆڭتۈرۈۋەت ، يانما ، مىختا بول !...

دەريادىن بىرىنچى بولۇپ ئوسمان ، شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ ئەۋەتكەن ئۈچ نەپەر تېلېگراف ئاپپاراتى خىزمەتچىلىرى ئۆتۈشتى ۋە توقايلىق ئىچىگە كىرىپ تېلېگراف ئاپپاراتى ئارقىلىق ئۈرۈمچى بىلەن سۆزلەشتى :

— ئېيت ، چاپسان ئېيت ، — دېدى ئوسمان تاقەتسىزلىك بىلەن ، — بىزگە دەرھال ئەسكەر ئەۋەتسۇن ، چوڭ زەمبىرەكلەرنى ئەۋەتسۇن ، نېمىشقا ئەۋەتمەيدۇ ، ھە ؟...

ئەسەبىيلەشكەن ئوسمان بىر ئورۇندا تۇرالمايتتى .

— ئەۋەتمىش قىيىن دەۋاتىدۇ .

— قىيىن ... نېمىسى قىيىن ، بېرىمەن دەپ ۋەدە قىلغانغۇ... نېمىشقا مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمايدۇ ؟... ھەممىسى ئوخشاش بۇ نېمىلەرنىڭ ، چاشقاندەك كىمتىرلاشنىلا بىلىدۇ .

ئۇنىڭ قۇلاق چۆرىلىرىدىن ئاققان تەر تامچىلاشقا باشلىدى ، قوللىرى تىترەيتتى...

رادىستلار ئالغان جاۋابنى ئېيتتى :

— ئازراق ئەۋەتسەك ، بەربىر پايدىسى يوق ، بىرەر ئاتلىق دىۋىزىيە ئەۋەتەيلى دېسەك ، تەمىنات يەتكۈزۈپ بېرىش تەس دەۋاتىدۇ .

— تەمنات… نېمە تەمنات؟… تاغلاردىكى پۇتۇن قوي - كالىلار مېنىڭ، ئېيت، كۈندە بەش ۋاخ شورپا بېرىشكە قۇربىم يېتىدۇ! — ئوسماننىڭ كۆزلىرىدە جاھىللىق، تەرسالىق ئوتلىرى ياندى، بىرەر ئىشقا چېچىلىپ، ئەسەبىيلەشكەن چېغىدا ئۇنىڭ سەل قىيسىقراق كۆزلىرى شۇنداق دەھشەتلىك چاقناپ كېتەتتى. «ئارام خۇدا» كۆڭلىرىنىڭ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىپ بېرىشىمۇ جېنىغا پاتقانىدى.

— ئۇلار بۇ يەردىكى يەرلىك تاماقلارغا كۆنەلمەيتتى.

— سەنمۇ كۆندۈڭمۇ؟… ياتسىرايدىغان تأمىقىڭ قالدىمۇ؟ كەلمەي تۇرۇپ قورساقنى ئويلايدۇ، شۇمۇ قوشۇنمىش… شۇڭا ئۈچ ۋىلايەتنى تارتقۇزۇپ قويغان نېمىلەردە بۇ!

— سىزدىن ھال سوراۋاتىدۇ، — دېدى رادېستلار، — ھازىرچە بەيتىكنىڭ يېنىدا دەم ئېلىپ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالسۇن، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئالدىرىمىسۇن، ئۇ يەردە بىزنىڭ بىر روتا ئەسكىرىمىز بار، شۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرسۇن… دەيدۇ.

ئوسمان رادېستلارنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ:

— مەندىن ھال سورىغىنى قۇرۇسۇن. ماڭا ئەسكەر كېرەك، دېدى ۋارقىراپ.

— رادېستلار سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىز ئاشلىق، قورال يەتكۈزۈپ بېرىمىز. يەنە مەلۇم قوشۇنمۇ ئەۋەتىمىز، تازا كۈچ توپلاپ، بىراقلا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش كېرەك…

— قاچان ئەۋەتىدىكەن، مەن ئۆلگەندىمۇ؟…

رادېستلار سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— ھازىرچە ئىلى تەرەپنىڭ ھەربىي كۈچلىرىنى رازۋېدكا قىلىپ، ۋاقتى - ۋاقتىدا تېلېگرام ئارقىلىق بىزگە خەۋەر قىلىپ تۇرسۇن، ھودۇقمىسۇن، دەپ تاپىلاۋاتىدۇ.

— ئارام بەرمەيۋاتسا، ئۆزىنى ئوڭشىۋالسۇن، — دەيدۇ

دۆتلەر ، ــــ ئوسمان قولىنى سىلكىدى ۋە يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىدى… بۇ چاغدا ئېتىشمىش ئاۋازلىرى دەريا ياقىسىغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۇ قاتقا قارىدى ـ دە :

ــــ بولدى ، قۇرۇق سۆزنى قويسۇن ، ــــ دەپ ئورنىدىن تۇردى .

ئوسمان ۋە تېلېگراف ئاپپاراتى خىزمەتچىلىرى بۇ يەردىن تېزلا يۆتكىلىپ ، كۆزدىن غايىب بولۇشتى .

پوتون پولك ئېدىرلىققا يېپىلىپ كەتكەندە ، نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :

ــــ قىسىملار ئاتاكىغا ئۆتسۇن !

بۇ چاغدا ئاراش بىر گۇرۇپپا جەڭچى بىلەن دەريا ياقىسىدىكى توقايلىقتىن باندىتلارغا يېقىنلاپ بارغانىدى ، ئۇ بىرنەچچە باندىتنىڭ تاپانچا ، قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ، موڭغۇل پۇقرالىرىنى دەريادىن ئۆتۈشكە زورلاۋاتقانلىقىنى كۆردى . مەرگەن ئاراش تاپانچىلىق ئىككى باندىتنى دومىلاتتى ، ئۈچىنچىسىنى ، تۆتىنچىسىنى…

ــــ يوگۇر ئابدۇقادىر ! ــــ دېدى ئالدىراپ .

ئابدۇقادىر ئوقتەك ئۇچۇپ ئۇلارغا يېقىنلاپ باردى ـ دە ، ئاپتوماتىنى سايرىتىۋەتتى ، ئۇنىڭغا ئۇلاپ قالغان جەڭچىلەرمۇ قوراللىرىدىن توختىماي ئوق ئۈزۈشكە باشلىدى . باندىتلار ئۆرە ـ تۆپە بولۇشۇپ ، يىقىلغانلىرى ۋارقىرىشىپ ، ئاتلار كىشنەپ ، قويلار مەرىشىپ ، دەريا بويى ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى . لېكىن ، بۇياققىمۇ ئوقلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى…

ــــ هۇررا !… ئالغا !

كۈچلۈك ئاۋازلار ، ئاتلارنىڭ دۈكۈرلەشلىرى ئاڭلاندى . باندىتلار ئۆزلىرىنى دەرياغا ئاتتى . كەڭلىكى ئوتتۇز مېتىردەك دەريا يۈزى خۇددى ئۆلۈك قاغىلار بىلەن تولۇپ كەتكەندەك

يىرگىنىشلىك تۇس ئالدى .
ئۇ قاتتىق — دەريادىن بۇرۇنراق ئۆتۈپ مۇداپىئەلىنىۋالغانلارنىڭ ئوقىدىن ئاراش يىقىلدى .
— ئاراشقا ئوق تەگدى !
ئابدۇقادىر ئىتىۋاتقان ئاپتوماتىنى توختىتىپ ئۇنىڭ يېنىغا ئوقتەك ئۇچۇپ كەلدى . .
— ئاراش !··· ئاراش ! ئاراشقا ئوق تەگدى !··· — ئۇ ئۆزىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . ئاتاكىغا ئۆتكەندەرمۇ دۇكۇرۇشۇپ قىقاس - چۇقان بىلەن يېتىپ كېلىشتى . چېپىپ كەلگەن رەيھان ئىتىدىن سەكرەپ چۈشتى - دە ، ئۇنىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى . لېكىن ، بۇ موڭغۇل يىگىت ئويناق قارا كۆزلىرىنى مەڭگۈگە يۇمغانىدى .
قىسمىم ئۇچۇن قەيسەر جەڭچىسىدىن ئايرىلىش ئەلۋەتتە ئېغىر ئىدى . ئۆزلىرىنى باندىتلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇۋالغان بۇ مەرد ئوغۇل ئۇچۇن موڭغۇل يۇقرالار ھەممىدىن كۆپرەك ئازابلاندى··· قازاق يۇقرالارنىلا ئەمەس ، بىر ئايدىن بېرى يۈزگە يېقىن موڭغۇل يۇقرالارنىمۇ باندىتلار ئۆزلىرىگە ئەگەشتۇرۇپ ئازابلاپ يۈرگەنىدى .
نىزامىدىن ئۇنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ، ھەسرەتلىنىپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى··· ئۇنىڭ 1944 - يىلى بىر ئوۋ مىلتىقى بىلەن نىلقا تاغلىرىغا يېتىپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلغانلىقىنى ئەسلەپ ، ئۆزىنىڭ كىچىكىپ قالغانلىقىنى ئەلەم بىلەن ھېس قىلدى : «خەير ، ئامال قانچە ، — دەپ ئويلىدى ئۇ ، — نەچچە يۈزلىگەن دۈشمەننى غەرق قىلدۇق ، ئالتە يۈزدىن ئارتۇق يۇقرانى ، يۈزمىڭغا يېقىن چارۋا مالنى قۇتقۇزۇپ قالدۇق···»
ئەتىسى ئاراشنىڭ جەسىتى چىڭگىل دەرياسىنىڭ بويىغا دەپنە قىلىندى . قەبرە ئۈستىگە تاختايدىن ئاددىي قەبرە خاتىرى-

سى تۇرغۇزۇلدى . ئۇنىڭ يېنىغا كۆزلىرى ياش رەيھان دالا گۈللىرىدىن كۆڭۈل قويۇپ تۈزگەن بىر دەستە گۈلنى سانجىپ قويدى . ئېغىر سۈكۈتتە باشلىرىنى ئېگىشىپ تۇرغان كوماندىر - جەڭچىلەر ئالدىدا ، ئابدۇقادىر قەيسەر سەپدىشى ، ئىنقىلاب ئوغلانى ، مەرد جەڭچى ئاراشقا ئاتاپ يازغان شېئىرىنى ئوقۇدى :

— چىقتىڭ نىلقا تاغلىرىغا ئوق ۋە مىلتىقىڭ بەتلەگلىك ،
ئەسىرلەردىن زۇلۇم بىرلە ئېلىڭ بولغاچ پىغان ، دەردلىك .
ئانا يۇرت ئاھىنى ئاڭلاپ قەددىڭنى رۇسلىدىڭ ، ئېيتتىڭ :
زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق جاھاندا ئەڭ جىنايەتلىك .
بوران - يامغۇر ، شىۋىرغان ھەم سىيرىلما تاغ ۋە يا سازلىق .
قەيەردە قىلمىغىن جەڭنى سىنىڭچۈن بەك ئىدى ئەپلىك .
ئەجەب مەرگەن ، ئەجەب قەيسەر ، ئەجەب باتۇر ئىدىڭ ئاراش .
جىمى جەڭچىگە دىلكەشتىڭ ئەجەب ياخشى پەزىلەتلىك .
«باتۇرلۇق» ھەم «پىدائىي» لىق مىدالى چىقتى كۆكسۈڭگە ،
تىمىپ تۇرغاچ بىساتىڭدىن جاسارەت ، كۈچ - قۇۋۋەت مەردلىك .
سىنىڭدىن ئايرىلىپ قالدۇق ، بىراق باتۇرلۇقۇڭ ئۆلمەس ،
سىنىڭ ھەربىر ئىزىڭ ئەۋلادلىرىڭغا مەڭگۈ دەرسلىك .

ئون بەشىنچى باب

كۆكلىگە مەلۇم نىيەتنى پۈككەن ئادەم ئۇنى ئىشقا ئاشۇ-رۇش ئۈچۈن ، بىرەر چارە بىلەن مەيدانغا چىقىدۇ ، ئۇنىڭدىن نەتىجە چىقمىسا ، يەنە باشقىچىرەك چارىلەرنى ئويلاپ تاپىدۇ . شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال لىيىتىنانت جاڭ-نىڭ ئوسمان ، قالىبەكلەردىن كۈتكەن ئۈمىدىدىن تېخىچە بىرەر نەتىجە چىقمىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇ كۆكلىگە باشقا بىر نىيەتنى پۈكتى ۋە بۇنىڭ چارىلىرىنى گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ ھەم گېنېرال مايۇر لىيۇباچى بىلەن مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى .

شۇنىڭ بىلەن تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىش ، يولىيورۇق بې-رىش ، بۇيرۇق قىلىشلار بىلەن ئۇرۇمچى شەھىرى بىردىنلا قاپىقى يامان ئادەمدەك سۈرلۈك تۈسكە كىرىپ قالدى . كىشى ئەيمىنىدىغان ھالەت شەكىللەندى . تېخى بۇغدا تېغى ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئېدىرلىقلارلا ئەمەس ، شەھەرنىڭ ئۆزىمۇ قويۇق تۇ-مان ئاستىدا قالدى .

ھەر كۈنى قايناپ تۇرىدىغان بازار ئېغىر جىمجىتلىققا چۆك-كەن ، ئەتىگەندە ئېچىلىپ ، كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە تاقالمايدىغان دۇكانلار تاقالغان . بەزى دۇكانلار ئېچىلغان بولسىمۇ ، بۇ سىر-لىق ۋەھىمىدىن قايتا يېپىلغان ياكى بىر قانىتى قىيا ئېچىپ قويۇلغان ، بازار تەرتىپىنى ئادەتتە ساقچىلار قوغدايتتى ، بۈگۈن نېمىشقا قوراللىق مۇنتىزىم ھەربىيلەر كوچىلارغا چىقىۋالغان-دۇ ؟ تېخى سىپىل دەرۋازىلىرى نەچچە قەۋەت سىم توسۇقلار بىلەن قورشىلىپ قاپتۇ ، بۇ نېمە ئالامەتتۇر ؟... سىپىل ئۈستىگە چىقىۋالغان ھەربىيلەر پىلىموت ، مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىنى سې-

پمل سرتىغا قارىتىپ ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇشماقتا...
كىشىلەر بۇ ئەندىشىلىك ، ئېغىر ۋەھىمىدىن ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىشماقتا :
— بۇگۈن شەھەردە بىر شۇم ھەرىكەت بولامدۇ نېمە ؟
— ماناس بويىدىكى مىللىي قىسىملار ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئوخشايدۇ — دە...
— بۇگۈنمۇ ئادەم تۇتۇش بولامدۇ يا ؟
كىشىلەرنىڭ بۇ پەرەزلىرى شەپەرەڭدەك ئۇچۇپ ، ئېغىز-دىن — ئېغىزغا ، قۇلاقتىن — قۇلاققا ئۆتەتتى ، شەھەرنىڭ ۋەز-يىتىمۇ ئەتىيازنىڭ ھاۋاسىدا پات — پات ئۆزگىرىپ تۇراتتى .
بىردىنلا كوچىدا خۇددى بىر يەردىن ئېتىلىپ چىقىرىۋەت-كەندەك چەكمەن چاپانلارغا ، جۇۋىلارغا ئورىلىۋالغان «نامايىش-چىلار» پەيدا بولدى ۋە ئۇلار ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەرەپكە قاراپ ئاقتى . لېكىن ، «نامايىشچىلار» دا كۆتۈرەڭگۈ روھىي ھالەت ، تەنتەنىلىك — غەزەپلىك يۈرۈشلەردىن قىلچىمۇ ئەسەر يوق ئىدى . ئۇلار ئۇياق — بۇياققا ئەندىشىلىك قارايتتى ، نېمىشقىدۇ قەدەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن باساتتى ۋە ئۈن — تىن چىقىرىشمايتتى... بىراق ، ئۇلارنىڭ يۈتىغا كىيگەن پاختىلىق سىرىق خەيلىرىدىن ، پاچىقىغا ئورىغان گۆجەيلىرىدىن ھەربىيلەر-كى بىلىنىپ تۇراتتى . بىردەمدىن كېيىن ئۇلارغا ئەگەشكۈچى-لەرمۇ كۆرۈندى .
تېخىمۇ كۈچلۈك ئەندىشە قوزغاپ بىردەمدىن كېيىن ئارد-لاپ — ئارىلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلىنىشقا باشلىدى . لېكىن ، دەرۋازىلىرىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇرغۇچىلار ، دۇكانلى-رىنىڭ يوچۇقلىرىدىن قارىغۇچىلار ، قۇلاقلىرىنى كوچىغا قارد-غان دېرىزىلەرگە ياققۇچىلار ۋە ھويلىدا تىت — تىت بولۇپ ئۇياقتىن — بۇياققا ماڭغۇچىلارنىڭ روھىي قىياپىتى بىر خىل ئەمەس ئىدى . بەزىلەرنىڭ يۈزلىرىدە شادلىق ، بەزىلەرنىڭ يۈز-

لىرىدە قايغۇ ، بەزىلەرنىڭ كۆزلىرىدە كۈلكە ئۇچقۇنلىرى ، بەزىلەرنىڭكىدە غەزەپ ـ نەپرەت ، ئەلەم ... بەزىلەر كوچىلارغا چىقمىشقا تەمشەلمەكتە . بەزىلەر مۆكۈنمەكتە ؛ بەزىلەر قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىمەكتە ، بەزىلەر مۈشتلىرىنى تۈگۈپ نېمىگىدۇ تەييارلانماقتا . قورۇدىن ـ قورۇغا ، تامدىن ـ تامغا بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ سۆزلىشىۋاتقانلارنىڭمۇ سۆزلىرى ھەر خىل : بىرسى : بۈگۈن بېشىمنى يەيدىغان كۈن كەلدى ، دېسە ، يەنە بىرسى : ھە ، بۈگۈن ئېلىشىدىغان كۈن كەلدى ، دېيىشمەكتە .

شەھەرنىڭ داۋالغۇش ، جىددىيلىشىش ، بىردەم ئۆرلەپ ، بىردەم پەسىيىپ تۇرىدىغان دولقۇنىسىمان ھەرىكەتكە كۆچكىنىگە ئىككى يىلدىن ئاشتى . تىنچ كۈنلەر ئۇزاقتا بارمايتتى ، ئۆز ماللىرىنى داڭلاپ ۋارقىرايدىغان ئۇششاق ئوقەتچىلەرنىڭ تەنزىلىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قاچىدىغان چاغلىرى پات ـ پات بولۇپ تۇراتتى .

«نامايىشچىلار» ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قورۇسىغا كىرىپ ، ھۆكۈمەت بىناسىنى ئورىۋالدى . ئادەم شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى ، بىرلا ئادەم مىدىرلىسا ، ھەممە ئادەم مىدىرلاپ كېتەتتى ، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىغان شوئارلار ھاۋانى ياراتتى . باياتىن كوچىدا شۇنچىلىك شۇمشىيىپ ، ئېھتىيات بىلەن ماڭغان «نامايىشچىلار» مانا ئەمدى قورۇ ئىچىگە كىرگەندە ، ئالاھىدە جانلىنىپ كەتكەن ، كۆزلىرى يېنىپ دەھشەتلىك تۈس ئالغان ، نەدىندۇ بېرىلگەن كۈچ ئۇلارنى شۇنداق تېرىسىگە پاتمىغۇدەك ھالغا كەلتۈرۈۋەتكەنىدى .

ـــ ئافۇجۇشى ! ۋامىن ياۋ ئا فۇجۇشى ![1]

---

① بىزگە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان كېرەك .

— ئافۇجۇشى ! ئا فۇجۇشى بۇلەي بۇشىڭ[1]

«نامايىشچىلار سەپرا مىجەز بولۇپ، كەتكەنمۇ، توختىماي قالايمىقان ۋارقىرىشاتتى. بۇ نامايىش بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن نامايىشقا[2] زادىلا ئوخشىمايتتى.

بىرىنچى قېتىملىق نامايىش ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى، نازىر رەخىمجان سابىر ھاجىيۇفلار تۇرپان، پىچان، توخسۇن ناھىيىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەتكەندە بولغان، بۇ قېتىمقىسى ئۇلار كەلگەن ۋاقىتتا يۈز بەردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «نامايىشچىلار» غا ئەخمەتجاندىن باشقا ئادەم كېرەك ئەمەسكەن، «نامايىشچىلار» تەلەپلىد-

① مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قېنى؟ ئۇ كەلمىسە بولمايدۇ!

② ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن گومىنداڭ تەرەپ ئون بىر ماددىلىق كېلىشىم ھاسىل قىلىپ، 1946 ـ يىل 1 ـ ئىيۇلدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنى قۇرغان. بىتىمنىڭ روھى بويىچە 1947 ـ يىل 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ، ئۆلكە بويىچە ئومۇمىي يوسۇندا ئەمەلىي ئىشلار باشلىنىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، گومىنداڭ تەرەپ بىتىمنى ئورۇنداش ئەمەس، ئۇنىڭ بىرمۇنچە ماددىلىرىنى بۇزۇشقا باشلىدى. ناھىيىلەردىكى خەلقچىل سايلامنى رېئاكسىئون ئۇرۇنۇشلار بىلەن، خەلق ئەركىنلىكىگە تەھدىت سېلىش، خىيانەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. گومىنداڭ ھەربىيلىرى مەمۇرىي ئىشلارغا قوپاللىق بىلەن ھەتتا تېررورلۇق بىلەن ئارىلاشتى، شۇنىڭ بىلەن ھەربىي دىكتاتۇرلىق ھۆكۈم سۈردى، خەلقتە گومىنداڭ تەرەپنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە قاتتىق نارازىلىق تۇغۇلۇپ، 1947 ـ يىل 21 ـ فېۋرالدا ئۈرۈمچىدە نامايىش كۆتۈرۈلدى. نامايىشچىلار ئېلىپ كەلگەن ئون يەتتە تۈرلۈك تەلىپىنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت باش كاتىپى ليۇمىڭچۈن، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوفلارغا تاپشۇرۇپ، يەتمىش ئىككى سائەتتە جاۋاب ئالىدىغان بولۇپ قايتىشقانىدى. بۇ تەلەپلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان، خەلقنىڭ ئەركىنلىك ھوقۇقلىرىنى تەمىن قىلىشقا قارىتىلغان توغرا تەلەپلەر ئىدى. ھۆكۈمەت ئەزالىرى بۇ تەلەپلەرنى ئىككى كۈن جىددىي مۇزاكىرە قىلىپ، ئۇنى قوبۇل قىلغان ۋە بۇ ھەقتە قارار قوبۇل قىلغانىدى.

رىنى ئالدىنقى قېتىمدىكىلەرگە ئوخشاش كىمگىلا بولسا —
باشقا رەئىسلەرگىمۇ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىغىمۇ بەرسە بولىۋېرەت-
تىغۇ؟... تېخى بىرىنچى قېتىمدا كەلگەن نامايىشچىلارغا جاۋاب
بېرىدىغان كۈندە، باشقا «نامايىشچىلار» نېمىشقا پەيدا بولۇپ
قالدى؟

بۈگۈن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ مەجلىس كۈنى
ئىدى.

بەزى ئەزالار ئابباسوۋ بىلەن سەيپىدىنگە ئەتەي ئاڭلىتىپ
سۆزلەشمەكتە ئىدى:

— ئەخمەتجان تېزرەك كەلسە بولاتتى...

— ئۇ ھازىرلا كېلىشى كېرەك! ئەگەر كەلمىسە چاتاقنىڭ
چوڭى چىقىدۇ - دە!...

قىلىنىۋاتقان گەپلەر، ھويلىدىكى ھەرىكەتلەر ئابباسوۋنى
جىددىي ئويلاندۇرماقتا ۋە سەگەكلەشتۈرمەكتە، ئۇنىڭ كۆڭلىدە
ئاللىقانداق ۋەھىمە، غەزەپ - نەپرەت پەيدا قىلماقتا. ھېلىلا
ئۇ «نامايىشچىلار»نى ئارىلىغان، شوئارلىرىنى ئوقۇغان، «ناما-
يىشچىلار» نىڭ جۇل - جۇل چاپانلىرىنىڭ ئىچىدىن ھەربىي
كىيىملىرىنىڭ پەشلىرى چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن، ئۇلار-
نىڭ پۇقرالاردەك چېچىلاڭغۇ، ئىختىيارسىزچە رەتسىز تۇرۇ-
شىنى ئەمەس، تەلىم كۆرگەن ھەربىيلەردەك رەتلىك تۇرۇشلى-
رىنى بايقىغانىدى. بۇ ئالامەتلەردىن نېمىنى چۈشىنىش مۇم-
كىن؟... چاققان، بەستلىك، ئۆتكۈر كۆزلۈك بۇ ياش مۇئاۋىن
باش كاتىپ غەربىي شىمال ھەربىي، مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ
بەزى مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ تۇمشۇقىنى جۇۋىسىنىڭ ئىچىگە تى-
قىۋېلىپ، كۆزلىرى بىلەن قىلىۋاتقان ئىشارەتلىرىدىن قور-
قۇنچلۇق ئېھتىماللارنى ئويلاپ ئۈلگۈرگەن. «نامايىشچىلار»
ئەتراپىدا تۇرغان بەزى ئادەملەرنىڭ پىچىرلاشلىرىدىن، ياپتا
گەپلىرىدىن، بۇ قويۇننىڭ قانداق چىقىۋاتقانلىقىنى ۋە سۆيۈم-

لۇك رەھبەرگە قانداق ياۋۇزلۇقلارنىڭ پىلانلىنىۋاتقانلىقىنى بىلگەن ...

ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ سۆكۈت قىلىپ ئولتۇرغان ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا جۇرئەتلىك بىلەن مۇنداق تەكلىپ بەردى :

— مۇئاۋىن رەئىسىمىز ئەخمەتجان ھازىر كېلىپ قالار ، بىز ھۆكۈمەت ئەزالىرى چىقىپ ، «نامايىشچىلار» نىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ باقمايمىزمۇ ؟

مۇئاۋىن باش كاتىپنىڭ تەكلىپىگە ھەممىدىن بۇرۇن ئازىر جالالىدىن قارشى چىقتى :

— بىزنىڭ چىقىشىمىز ئورۇنسىز ، كېرەك ئادەم چىقىشى كېرەك - دە ! خەۋەر قىلىڭ ، تېز كەلسۇن !

تالادا «نامايىشچىلار» ۋارقىرىشىۋاتقان ، مەجلىسخانىدا جالالىدىننىڭ پىكرى ماقۇللىنىشىۋاتقان پەيتتە ، قانداق قىلىش كېرەك ؟ ... تالاغا چىقماسلىق ، قورقۇپ ، مۈكچىيىپ ، پۇشۇلداپ ئولتۇرۇش كېرەكمۇ ؟ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ نامىنى ئاتاپ ، قولاقنى پالڭ قىلىۋەتكۈدەك دەرىجىدە ۋارقىرىشىۋاتقاندا ، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپتىن بىرەر كىشىنىڭ چىقماسلىقى پۇقراچە كىيىنىۋالغان ئاشۇ ھەربىيلەرنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈۋەتمەسمۇ ؟... ئاباسوۋ جىددىي ھالدا : بىز ئۆلۈمنى — خەلقنىڭ ئەركىنلىكى يولىدىكى ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۈستىمىزگە ئېلىپ قويغان ، ئۆلسەك شەرەپ بىلەن ئۆلىمىز ، قالساق شەرەپ بىلەن قالىمىز ، مۇشۇ كىچىككىنە جايدىمۇ خەلق دۈشمەنلىرى بىلەن ئاخىرقى جەڭ قىلىشقا تەييارمىز... دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى - دە ، ھېچكىمگىمۇ قارىماي ، كۈچلۈك غەزەپ ، يۈكسەك غۇرۇر بىلەن «نامايىشچىلار» نىڭ ئالدىغا چىقتى .

ھويلىدا يەنە ۋارقىراشلار كۆتۈرۈلدى :

— ئەنە ! ، ئەنە چىقتى !...

— بۇ ئەخمەتجان ئەمەس ، كىچىكى چىقىپتۇ !

— ئەخمەتجان قېنى؟ ... ئۇ چىقمىسا بولمايدۇ! ...
— ئۆزىمىز سۆرەپ ئاچىقايلى! ...

ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىشىۋاتقان «نامايىشچىلار» رەئىسلەر كابىنېتىنىڭ ئالدىغا توپلانغانىدى. ئۇلار ئەخمەتجانغا ۋەكالىتەن چىققان مۇئاۋىن باش كاتىپقا پىكىر - تەلەپلىرىنى قويغىنى يوق، بەلكى ئۇنى قىستاپ - ئىتتىرىشىپ قىستاققا ئالدى، بىقىنلىرىغا ئۇردى، نوقۇدى، يان قوراللىرىنى پاتۇرۇپ غالۇالىدى... ئۇنى بىردەمدىلا رەئىسلەر كابىنېتىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويدى. لېكىن، ئۇنىڭ بىلەن بېسىلىپ قالغىنى يوق، تېخىمۇ غالۇاراپ، تەرەپتىن ئۇنىڭغا دىۋەيلەپ ئېتىلىدىغانلارمۇ چىقتى. بەزى يول تاپالمىغانلىرى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ، ئۆز ئورنىدا يېرىم گەز، بىر گەز سەكرەيتتى، بىرسى توپنى يېرىپ ئېتىلغان بويى چىقىپ كەلدى - دە: سا!، سا!، سا![1]... دەپ مۇشت ئاتتى... ئابدۇكېرىمنىڭ مۇرىلىرىگە مۇشتلار تېگىشكە باشلىدى. لېكىن، شۇ چاغدا، نەدىندۇ ئۇنى ھىمايە قىلىدىغان ئۈچ - تۆت ياش چىقىپ قالدى ۋە ئۇلار ئابدۇكېرىمگە بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى، ئېتىلىۋاتقان مۇشتلارغا ئۆزلىرىنى تۇتۇپ بەردى.

ۋارقىراشلار ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلمەكتە، سوراق قىلىشلار ئەۋج ئالماقتا. «نامايىشچىلار» نىڭ يۈزلىرى، كۆزلىرى دەھشەتلىك ياناقتا. ئەتراپتىن مۇشتلىشىشلار، ئۇرۇلۇۋاتقان تاياقلارنىڭ ئاۋازلىرى، «ۋايجان!... ۋاي بېقىنىم!...» دېگەن ئېچىنىشلىق سادالار ئاڭلانماقتا. شۇ چاغدا «نامايىشچىلار» قىدىيىن - قىستاققا ئېلىش، سۆرەپ قىستاش بىلەن بۇرھان شەھىدىنىمۇ ئابدۇكېرىم ئاباسوفنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ قويدى، ئۇمۇ بىرنەچچە تاياقتىن قۇرۇق قالمىدى.

---

[1] قىر، چاپ!

ئۇرۇش - سوقۇش، بىر ئۇقتىغا ئۆزىنى ئېتىش — «نامايىشچىلار» نىڭ ئاساسىي ئىشى بولۇپ قالدى. ئۇلار نېمىگە كەلگەن؟ ئۆز تەلەپلىرىنى بىرىشكىمۇ ياكى ئادەم ئۇرۇش - تىللاشقىمۇ؟ تېخىمۇ قىزىق يېرى شۇكى، ئەنە، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى تاياق يەۋاتىدۇ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى مۇشۇ قورقۇنچلۇق تۇس ئالغان قورۇغا چىقىپ - كىرىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئۆز ئىختىيارلىرىچە بىمالال، ئەركىن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ، ئەمما «نامايىشچىلار» بۇلارغا كۆز قىرىنىمۇ سالمايدۇ، نېمىشقا ئۇلارغا ئېتىلمايدىغاندۇ؟...

ئۇلار — ئىككىسى ئاران تەسلىكتە رەئىسلەر كابىنېتىغا كىرەلىدى. لېكىن، خەۋپتىن قۇتۇلغىنى يوق، قېنى قىزىپ، كۆزلىرى بۆرىنىڭكىدەك يېنىپ كەتكەن چىشلىرى غۇچۇرلاۋاتقان ئادەملەر كابىنېتقا كىرىشتىن ھەزەر ئەيلەيتتىمۇ؟ كۆزلەرنىڭ دەھشەتلىك يېنىشى، چىشلارنىڭ غۇچۇرلىشى — ئادەملەر پەيلىنىڭ بۇزۇلغانلىقى، ئادەمنىڭ پەيلى بۇزۇلسا، ھەرقانداق ئىشتىن يانمايدۇ - دە!

«نامايىشچىلار» كابىنېت ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىشكە ئۇرۇناتتى، ئىشىك - دېرىزىلەرنى ئۇراتتى، جالاقلىتاتتى، ۋارقىرىشاتتى، تىللايتتى: «... ئەخمەتجان كېلەمدۇ، يوق؟ تېز كەلسۇن... كەلمىسە كۆرىدۇ، ئاناڭنى ...» دەپ مۇشتلىرىنى تەڭلەيتتى. ئەھۋال ئىنتايىن جىددىيلەشكەن، خەۋپ كابىنېتنى پۈتۈنلەي ئورىۋالغان... ئەخمەتجان قاسىمىنى تېلېفونغا چاقىرماي بولمايتتى، تېز چاقىرىش كېرەك!

ئابدۇكېرىم تېلېفوننى قولىغا ئالدى:

— ئەپەندىم! «نامايىشچىلار» نىڭ پەيلى يامان، ئەھۋال جىددىي، ئىدارىگە كېلىشتىن ساقلىنىڭ! بىز بولغاندىكىن كۆپايە قىلىدۇ...

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ھەم جىددىي ھەم مېھرىبانلىق بى-

لەن ئېيتقان جاۋابى ئاڭلاندى :

— بولىدۇ ، ھەر ھالدا ھوشيار بولۇڭلار ، ئۆزۈڭلارنى خەۋپتىن ساقلاڭلار ، ئەھۋالدىن ماڭا خەۋەر قىلىپ تۇرۇڭ...

ئەھۋال شۇنچىلىك جىددىيلەشكەن ، قورۇدا پاجىئەلەر يۈز بېرىۋاتقان چاغدىلا شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى گېنېرال مايور داڭ بىگاڭ پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، ھودۇققان ، تىللىرى گەپكە كەلمەي قالغان ، ئېغىر ئەلەمدىن تولغىنىپ ، يۈزلىرىدە يېڭىدىن قورۇقلار پەيدا بولغان ... قوماندانىنىڭ تاپشۇرمىلىرى ئۇنىڭ يادىدا ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ ، شۇ چاغقىچە ئەخمەتجاننى ئالتوپىلاڭ بولۇۋاتقان بۇ مەيدانغا كەلتۈرمىگەنلىك ئەلۋەتتە ئۇنى پەرىشان ، ئەيىبكار ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغانىدى .

— مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننى ئۆزۈم چاقىرىپ كېلەي ، — دېدى ئۇ ۋە ھودۇققان پېتى چىقىپ كەتتى . بۇ چاغ «نامايىشچىلار» نىڭ سەپراسى تېخىمۇ ئۆرلىگەن ، ۋارقىراش — تىللاش ئەۋجىگە چىققان ، بىرسى ئەخمەتجاننى كەلتۈرۈش ئۈچۈن چالۋاقاپ — ۋارقىراپ كىرسە ، بىرسى ئىشىك — دېرىزىلەرنى چالاقلىتىۋاتقان چاغ ئىدى . ئاسماننى ئۆرۈۋەتكۈدەك شۇنچە زور ئىش بولۇۋاتسا ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرۇشىدۇ ، تېخى جانىمقان ، سالىسلار تالاغا چىقسا تۇلكە قۇلاقچىلىرىنى كىيىشىپ ، بۆلۈمگە كىرسە ، قولتۇقىغا قىستۇرۇپ يۈرۈشىدۇ . ھەتتا جالالىدىننىڭ چىرايىدىن كۆلكە يېغىپ تۇرىدۇ... ئەمما ئىش جانغا تاقىلىۋاتقان مۇشۇنداق خەۋپلىك پەيتتە ، بەزىلەر دېرىزىلەردىن بويىنىنى سوزۇشۇپ ئابدۇكېرىمگە ياخشى كۆڭلىنى بىلدۈرۈشىۋاتىدۇ ، يېڭى مەلۇماتلار بېرىۋاتىدۇ...

ئەخمەتجان قاسىمى كۆرۈنۈش بىلەنلا ھويلىدا : دا ! — دا ! ، سا ! — سا ! دېگەن ئاۋازلار ، خۇددى ئاتا — ئانىسى ، ئۇ-

رۇق ـ تۇغقىنىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن قاتىلغا ئىتىلغاندەك ئۇرۇ-
نۇشلار، قايناشلار كۆتۈرۈلدى. مۇشتلار ئېتىلدى، بەزىلەر قول-
لىرىدىكى پالتا ـ تاياقلىرىنى سىلكىپ پۇلاڭلاتتى. لېكىن،
ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئەخمەتجاننىڭ يېنىغا كېلەلمىگىنىگە تې-
رىكىپ، ئەسەبىيلىشىپ ۋارقىرىدى، ئاغزىنى بۇزدى. بەزى
يەڭ ئىچىدە قورالىنى يوشۇرغانلار ئەخمەتجاننى قورۇغا يالغۇز
قويۇپ بەرمەي، دالڭ بىگاڭىنىڭ بىللە كىرگەنلىكىگە خاپا بولۇش-
تى ۋە ئۇنى: ئىشىنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان دۆت دەپ تىللاشتى.
بۇلار كىرىش بىلەن «نامايىشچىلار» نىڭ ھەرىكىتى تېخىمۇ
جىددىيلەشكىلى تۇردى. ئىشىكلەرنى ئۇرۇش، سۇندۇرۇش،
دېرىزىلەرنى چېقىش، كابىنېت ئىچىگە بېسىپ كىرىشكە ئۇرۇ-
نۇش ئەۋج ئالدى. ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلاندى.
«نامايىشچىلار» نىڭ بىرسى كابىنېت ئىشىكىنىڭ تۈۋىگە
كېلىپ قاتتىق ۋارقىرىدى:
— ۋىلايەت ۋەكىللىرى كەتسۇن!... كېرەك ئەمەس!...
ئۇنىڭغا دەز كەتكەن قوڭغۇراقتەك چىقىلدىغان ئاۋازلار
كەينى ـ كەينىدىن قوشۇلدى:
— مىللىي ئارمىيە تارقىتىۋېتىلسۇن!
— ئەخمەتجان كەتسۇن!...
— يوقالسۇن ئەخمەتجان!
يۈزلىرى غەزەپتىن تاتىرىپ كەتكەن، قىرىق ياشلار چامى-
سىدىكى بىر ئادەم ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىرىۋەتتى:
— ئەخمەتجان بىزگە كېرەك!...
يەنە بىرسى ئۇنىڭغا قوشۇلدى:
— ياشىسۇن ئەخمەتجان!
ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەن باشقا بىرسى قوللىرىنى شىلتىپ
خىرىلدىدى:
— ئۇر ئۇنى!... ئۆلتۈر!...

Altun Oq

— ئاغزىغا ئۇر ! جان يېرىنى چاپ !…

«نامايىشچىلار» نىڭ بىرسى ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، بايىقى قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەمنىڭ بېشىغا ئاي پالتىنى چاپتى. ئۇنىڭ مېڭىسى چاچراپ چۈشتى. تۇيۇقسىز زەربىدىن ئوڭدىسىغا چۈشۈپ خارقىراپ ياتقان ئادەمنى كالتەك بىلەن ئۇ-رۇپ كېتىشتى، دەسسەشتى. ئىككىنچى ئادەمنىمۇ پالتا بىلەن چاپقانىدى، ئۇنىڭ بۇرۇن ئۇستى بىلەن ئوڭ كۆزى گەۋدىسىدىن ئاجراپ چۈشتى. يەنە ئۇنىڭغا قانائەت قىلماي، ئېڭىكى پالتا بىلەن چېپىلدى. نېرىدىن يەنە قولىقىنىڭ تۈۋىگە خەنجەر ئۇرۇل-غان بىرسى يىقىلدى، چوڭ تومۇرى ئۈزۈلگەنمۇ، ئۇ بىر دەمدىلا قانسىراپ سۇنايلىنىپ يېتىپ قالدى. پالتا، خەنجەر، كالتەك تۇتقان قوللار بارغانسېرى قىزىپ، توختىماي ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى.

ھويلىدا ئادەم ئۇرۇش، ئۆلتۈرۈش ئەۋج ئېلىشقا باشلى-دى. ئۆلۈكلەر «نامايىشچىلار» نىڭ ئايىغى ئاستىدا دەسسە-لىپ، چەيلىنىپ كەتتى. قان تۆكۈلمىگەن، چاچرىمىغان يەر قالمىدى، ھەرىكەت بارغانسېرى پاجىئەلىك تۈس ئېلىپ: ئۇر! ئۆلتۈر! چاپ!… دېگەن ئاۋازلار ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتـ-تى. ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شوپۇرى ئابلەھەت، بۇرھان شەھى-دىنىڭ شوپۇرى مۇنۇف ئاخۇنلارمۇ تاياق ئاستىدا قالدى. كىچىك ماشىنىلىرىنىڭ ئەينەكلىرى چېقىلىپ كۇكۇم - تالقان بولدى ۋە ماشىنا ماكچايتىۋېتىلدى…

گېنېرال مايور دالڭ بىگالڭ ئەخمەتجان قاسىمى، رەھىمجان-لارنى ئەكېلىپ قويۇپ، ئۆزى بۆلۈمدىن شۇ ھامان چىقىپ غايىب بولۇپ كەتكەنىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى: ئادەم ئۇرۇش — پۇتۇن ۋەھشىي-لىك، تىللاش ھاقارەت قىلىش — يېرىم ۋەھشىيلىك دېگەنىـ-دى، ھازىر ھويلىدا خۇددى شۇنداق «پۇتۇن»، «يېرىم» ۋەھـ-

شىلىكلەر ئۆلغىياقتا ئىدى . بەزىلەر قان بىلەن بۇلغانغان قولىنى ، پالتىسىنىڭ بىسىنى ھۆززۆرلىنىپ يالىماقتا ۋە ئۆلۈك-لەرنىڭ كۆكسىنى پالتا بىلەن يېرىپ ، يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋېلىش-نىڭ قەستىگە چۈشمەكتە ئىدى .

ئەخمەتجان قاسىمى تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى ، ھويلىغا چىقا-ماقچى بولدى .

— ئەپەندىم ! — ئۇنىڭ ئالدىنى ئابدۇكېرىم ، رەھىمجان-لار توربۋالدى ، — سەۋر قىلىڭ ، سەۋر قىلىش توغرىسىدا بىزگە تەلىم بېرەتتىڭىزغۇ ...

شۇ تاپتا سېپىل (شەھەر سىرتى) نەچچە مىڭلىغان ئادەملەر تەرىپىدىن قورشالغان ، سېپىل ئۈستىدىكى پىلموتلارمۇ مۇشۇ تەۋرەپ كەتكەن ئادەملەرگە قارىتىپ قويۇلغان . كۆزلىرى چەك-چەيگەن ئەسكەرلەر خەلق قايىنىمىنى ئوققا تۇتۇش ھالىتىدە تۇ-راتتى . خەلق قايىنىمى بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ، ۋارقىرىشىپ دەر-ۋازىغا يېقىنلىشاتتى ، قىن - قىنىغا پاتماي قالغان ئۇششاق بالىلار ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىشىپ يۈرەتتى . خەلق ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولغانلىقى ، ھاياتىغا قانداق خەۋپ يېتىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەپ ، ئەنە شۇنداق دولقۇنلىنىپ كەتكەن . سېپىل ئىچىدىكى ۋاڭ - چۇڭلار ، ئوق ئاۋازلىرى ۋەھىمە قوزغاپ ، خەلقنى قاتتىق تەشۋىشكە سالغاند-ى ، خەلق تەۋرەپ كەتسە ، غەزەپكە كەلسە ، ئاشۇ ئۆزلىرىگە قارىتىپ قويۇلغان پىلموت بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرام-دۇ ؟ !... نېمىدىندۇ قوللىرى تىترەۋاتقان ھەربىيلەرگە خەلق ئۈستى - ئۈستىلەپ قاتتىق تەلەپلەرنى قويۇشماقتا ۋە شوئار توۋلاشماقتا ئىدى .

ئاخىر سېپىل ئۈستىدە تېلەتى سۇرۇن ، ئۇزۇن بويلۇق بىر ئوفىتسېر پەيدا بولدى ، ئۇنىڭ بەلبېغىدا ماۋزېرى پۇلاڭلاپ تۇراتتى ، چىرايى قانسىز ئىدى .

— سەنلەرگە ئىككى يول بار ، — دېدى ياش يىگىت ۋارقىراپ تۇرۇپ ، — بىرى ، خەلقچىل رەھبەرلىرىمىزنى ئال- دىمىزغا سالامەت ئېلىپ چىقىسەن ، يەنە بىرى ، دەرۋازىنى ئې- چىپ بىزگە يول بېرىسەن ، بىرىنى تاللا !…

— گېپىڭنى ئاڭلايدىغان ئادەمگە قىلىش ، بىز ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان مۇنتىزىم قوشۇن ! — ئوفىتسېرنىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ۋە چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ كۆپتى .

— ياخشى بىلىمىز ماناس بويىدىن ئارانلا قېچىپ كەلگەن قوشۇنلىرىڭنىڭ قۇدرىتىنى…

ئۇنىڭ تەرى تۇرۇلدى :

— بىزگە دەلەپ قويىدىغان ھوقۇقنى سەنلەرگە كىم بەردى ؟

— ئۆزىمىز بەرگەن ، ئەگەر تەلىپىمىزنىڭ بىرىنى ئورۇن- دىمىساڭ ، قانداق كىرىشنى ئۆزىمىز بىلىمىز ، ئۇنىڭدىن چوڭىـ- نى كۆرىسەن . ئاغىنىلەر ! سېپىلغا يامىشىڭلار ، نېمىدىن قور- قىمىز ، پىلىموت ، مىلتىقلىرى بىزنى قورقىتالمايدۇ !…

خەلق دۇرۇلدەپ ، خۇددى سەلدەك ئالغا سىلجىدى .

ئۇ چىرايىغا زورغا كۈلكە يۈگۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— رەھبەرلەر سالامەت ، ئۇلار خاتىرجەم ھالدا ناماييشچى- لارنىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلاۋاتىدۇ .

— يالغان ، ئىشەنمەيمىز !…

— ئۇنداق بولسا ، ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى ئېلىپ چىقىسەن…

خەلق تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقىراپ ، ئۇنىڭ بېشىنى گاڭگى- رىتىۋەتتى ، شۇ ئەسنادا بىرسى تېخىمۇ كۈچلۈك ، خۇددى شو- ئاردەك تووۋلاپ ئۇنى چۆچۈتىۋەتتى :

— دەرۋازىغا ئوت قويىمىز !… ھەي ، خالايىقلار ! پاخال ، كىرىسىن ئېلىپ كېلىڭلار ! دەرۋازا تۈۋىگە توپلاڭلار !…

يەنە بىرسى ئېگىزرەك يەردە تۇرۇۋېلىپ، قوللىرىنى غەزەپ بىلەن پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى:

— يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال دېگەن گەپ بار. بىزنىڭ تەلىپىمىزنى بۇ دوزاخ شوتىسى چوڭلىرىغا يەتكۈزەتتىمۇ، ئامال قىلايلى. سېپىل ئىچىگە قامىلىپ قالغان رەھبەرلىرىمىزنى قۇتقۇزايلى: بۇلارنىڭ ھىيلىسىگە ئىشەنمەيلى! بىزنى قىرىپ تاشلىسا تاشلىسۇن، ھامىنى بىر ئۆلۈم!...

— توغرا، بىزنى ئالدام خالتىغا چۈشۈرمەكچى!...

— ئوت قويۇش كېرەك!

كۆچىيىپ، غەزەپلىنىپ كەتكەن خەلق دولقۇنى دۈرۈلدەپ، ئالغا ئىنتىلىپ، گويا سېپىل ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈشكە تەييارلانغان قۇشتەك تەمشىلىپ تۇراتتى.

ھېلىقى ئۇزۇن بويلۇق ئوفىتسېر چەكسىز ئۆلغايغان، غەزەپلەنگەن ۋە تەرەپكە چېپىشىۋاتقان خەلققە قاراپ:

— سىلەر بىر ئاز تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار، مەن تەلىپىڭلارنى ھازىرلا يەتكۈزۈپ جاۋابىنى ئېلىپ چىقىمەن، — دېدى.

ئوفىتسېر كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، كۆتۈش، زارىقىش، تەقەززالىق، سىرلىق جىمجىتلىق باشلاندى. ھەممىنىڭ دىققىتى بىر نۇقتىدا، سېپىل ئۈستىدە ئىدى. ۋاقىت ئىنتايىن ئاستا ئۆتمەكتە، بىراق يۈرەكلەرنىڭ رىتىمىدىن ھالقىپ ئۇرۇشى ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلەمدۇ؟ ... تىت - تىت بولۇش، جىلە بولۇش، ئاخىر بېرىپ يەنە تەۋرەش، غەزەپلىنىش تۇيغۇسى ھەممىنىڭ قەلبىدە يېنىشقا باشلىدى...

بىر يەردە يۈز بەرگەن ۋەقە — ھادىسە ئىككىنچى بىر يەرگە خۇددى ئاتقان ئوقتەك، ئۇچقۇر قۇشتەك شۇنداق تېز يېتىپ بارىدۇ. ئۈرۈمچى سېپىلىنىڭ ئىچىدە كىشى ئاڭلىسا قورققۇدەك ھالدا يۈز بېرىۋاتقان ئالامەتلەرنىڭ خەۋىرى، چۈش بولاي دېگۈچە ماناس بويىدىكى مىللىي قىسىملارنىڭ ئارىسىغا

يېتىپ كەلدى .

ئادەتتىكى ھەربىي مەشىقلەر بىلەن تىنىچ ياتقان بۇ يەر خۇددى تۇيۇقسىز كەلگەن كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈشكە ئاتلانغان كىشىلەردەك بىردىنلا قوزغىلىپ تەۋرەپ كەتتى ، — دىجورنى ، رەزىۋىدەشلەر چاقىرىلىپ ، سۇۋىستوكلار چېلىندى . جەڭچىلەر زېمىلانكىلىرىدىن يۈگۈرۈشۈپ ، ھېچنېمىگە قارىماي چېپىشىپ چىقىشتى ، بىلىنداژلار جانلىنىپ ، زەمبىرەكلەر ، ئېغىر تېپتىكى پىلىموتلار ھەرىكەتكە كەلدى... بەش مىنۇت ئىچىدىلا ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقى جىددىيلىشىپ ئۇرۇش ھالىتىگە كۆچتى . پولكلار ، باتالىيونلار ، روتىلار ، ۋزۋودلار ھازىر بولدى !

ماناس دەرياسىنىڭ بۇ تەرىپىدىن بەلگە بايرىقى چىقىرىلدى . شۇ ھامان دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىنمۇ بەلگە بايرىقى كۆرۈندى .

مىللىي ئارمىيە ماناس ئالدىنقى سەپ مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ قوماندانى پەقەت ئىككى نەپەر مۇھاپىزەتچىسى بىلەنلا «جىپ» ماشىنىغا ئولتۇردى ـ دە ، ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى . ئۇ ئاتمىش كىلومېتىرغا يېقىن يولنى شۇنداق تېز بېسىشى كېرەك ئىدى .

گومىنداڭنىڭ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى قۇتۇبىدا تۇراتتى . بۇ يەرگە بىر سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە يېتىپ كەلگەن قوماندان ، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كىرىپ باردى ـ دە ، بىردىنلا ۋارقىرىشىپ قالدى :

— سىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ، بىزگە بېسىم ئىشلىتىشىڭىزگە ھەققىڭىز يوق !

— بۇنىڭدىنمۇ چوڭراق يەرگە بېرىشقا ھەقلىقمەن !

— مەن يول قويمايمەن !

— يول قويماسلىققا ماقۇل دېيدىغان ۋاقىت ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن ، بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئىككى تەرەپنىڭ كېلىشىمى بويىچە ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈشكە بارغان ، ئۇرۇمچى گو-

مىندالڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايون، ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھاياتىغا، خاتىرجەم خىزمەت ئىشلىشىگە گومىندالڭ تەرەپ كېپىللىك قىلىشى شەرت!

— ئەلۋەتتە، بىز بۇنى بىلىمىز.

— ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھاياتى جىددىي خەۋپ ئاستىدا قالىدۇ؟

— خەلقنىڭ نامايىش قىلىش، يىغىلىش ئەركىنلىكى بار، بۇ خەلقنىڭ ئۆز ئىشى...

— شۇنداقمۇ؟ ... سىلەرنىڭ ئىشىڭلار بولمىسا، ئىشىڭلار بولىدىغان چاغ كېلىدۇ. ئۇنداقتا بىزنىڭ مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۆز ۋەكىللىرىنى قوغداشقا يېتەرلىك كۈچى بار!

— كۈچىڭىزنى پەش قىلماڭ...

— نېمە! ... بىزنىڭ كۈچىمىزنى بىلمەيتتىڭىزمۇ؟... بىز ماناس بويىغا شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كەلگەندە، تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالىساق دەپ يالۋۇرغىنىڭىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ؟ ... شۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويايكى، بىزنىڭ ھازىر نەچچە ئونمىڭلىغان قوشۇنىمىز ئۇرۇش ھالىتىدە تۇرۇپتۇ، ئۇرۇمچىگە بېسىپ كىرىشكە ھەر قاچان تەييارمىز! تەييارلىق قىلىپ تۇرۇڭ!

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ئىشىكنى قەھرى بىلەن «جالاققىدە» يېپىپ چىقىپ كەتتى.

گومىندالڭ دىۋىزىيە كوماندىرى خۇددى چۆشى بۇزۇلغان ئادەمدەك بىردىنلا مەڭدەپ قالدى:

— توختاڭ، جانابىي پولكوۋنىك ... مەن شىنجاڭ گارنىزون شتابىغا تېلېفون بېرەي، — دېدى ئۇ ۋە قوماندانىنى ماناس بويىغىچە ئۆزىتىپ قويۇش ئۈچۈن، ئىككى پولكوۋنىكنى ئەۋەتتى.

بىراق، شۇ چاغقىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىدىكى

«نامايىشچىلار» نىڭ ھەرىكىتى تېخىمۇ ئۆرلەپ بارماقتا ئىدى.
بىرنەچچە ئەمەلدارلار بىلەن گېنېرال مايور داڭ بىگاڭ كىرىپ كەلدى ـ دە:

— نامايىشچىلار تارقىغىلى ئۇنىماي، يەنە بېسىپ كىرىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ خۇددى بىر نەرسىگە ئالدىراۋاتقان ئادەمدەك.

ئەخمەتجان خاتىرجەم ھالدا؛ كۈلۈمسىرەپ ئۇنىڭغا قاراپ قويدى. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەيران قېلىۋاتقان نەرسىسى شۇ ئىدىكى، شۇنچىلىك جىددىي، قورقۇنچلۇق پەيتتىمۇ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ چىرايىدا قىلچە پەرىشانلىق، ئالاقزادىلىك ئالامەتلەر كۆرۈنمەيتتى، خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك، ھاياتىغا جىددىي خەۋپ يەتمەيۋاتقاندەك، ھامان خاتىرجەم، تەمكىن ۋە مەغرۇر ئىدى:

— بۇ پۇقرالارنىڭ ئۆزلۈكىدىن نامايىش قىلىپ كېلىشىمۇ ياكى بىرەر كىشى تەرىپىدىن تەشكىللەنگەنمۇ؟

ئويۇقسىز بېرىلگەن بۇ سوئال داڭ بىگاڭغا قاتتىق تەگدى. ئۇ ئەخمەتجاننىڭ كۆزلىرىدىن ئاچچىق تەنە، لېكىن قانداقتۇ بىر خىل سىلىق كىنايە ئالامەتلىرىنىڭ ئۇچقۇندىغانلىقىنى سېزىپ قالدى.

— كىم تەشكىللىگەن دەيسىز ... بۇ تەرتىپلىك نامايىش ئىدى... ئۇلار تەلەپلىرىنى سىزگىلا ئېيتماقچىكەن...

— تەرتىپلىك نامايىشما؟ قاراڭا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مۇئاۋىن باش كاتىپى، نازىر قاتارلىق ئادەملەر تاياق يەۋاتقان يەردە، تالادىكى بىزنى ياقلىغان ئاددىي ئادەملەر قانداق ئېغىر ئاقىۋەتكە قالغاندۇ؟... ئۇنداق بولمىدى، دەپ ئىسپاتلىيالامسىز؟ يالغان سۆز، ئالدامچىلىق پاكىتنى ياپالامدۇ؟ ھىيلە ـ نەيرەڭ — ئالدامچىلىق خۇددى قويۇن، ھامان بىردەملا ئۆمۈر سۈرەلەيدۇ؛ پاكىت — ھەقىقەت — خۇددى

قۇياش ، قارا بۇلۇتلار ھەرقانچە قىلىن بولسىمۇ ، ھامان ئۇنىڭ يۈزىنى توسۇۋالالمايدۇ . «ناماينىشچىلار» ئىچىدە تۇسنى ئۆزگەرتكەن ھەربىيلەر يوقمۇ؟ «ناماينىشچىلار» نىڭ تەشۋىقات ۋەرەقلىرى ، شوئارلىرىنى سىزنىڭ قوماندانلىق شتابىڭىز باستۇرۇپ بەرمىدىمۇ؟ دېھقانچىلىققا ياردەم پۇل ، چاي بېرىمىز دەپ پۇقرالار مەجبۇرىي ئالداپ كېلىنمىدىمۇ؟ سېپىل دەرۋازىلىرىغا سىم توساقلار نېمىشقا بىر كۈن بۇرۇن تارتىلدى؟ خەنزۇ ئۇيۇشمىدا بۇ توپىلاڭغا قانداق تەييارلىقلار قىلىندى؟ ھۆكۈمەت ئادەملىرى — ماۋۇ ئارىمىزدا ئولتۇرغان ئازىرىمىز جالالىدىن ئەپەندى قانداق كۆرسەتمىلەرنى بەردى؟ نېمىشقا تۇنۇگۇنلا مىلىلىي ساقچىلار قورالسىزلاندۇرۇلۇپ سېپىل - سىرتىغا چىقىرىۋېتىلدى؟ ...

— ئەخمەتجاننىڭ كەينى - كەينىدىن بېرىلگەن نەيزە ئۇچىدەك ئۆتكۈر سوئاللىرى داڭ بىگاڭنى بىر تەرەپتىن ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ ، يەنە بىر تەرەپتىن ھەيران قالدۇرۇۋاتقان بولسىمۇ ، ئۇ دەررۇ جاۋاب بەردى :

— بۇنداق ئىشلارنى سىز بىلگەن بولسىڭىز ... بىلمىدىم ، بۇنىڭدىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق .

— ئەخمەتجان ئەپەندىم ، ئېيتقاندەك ھىيلە - نەيرەڭ ، ئالدامچىلىق خۇددى قۇيۇن ، ئۇ بىردەمدە ئۆمۈر سۈرەلەيدۇ ، بۇنى تەشكىللىگەن قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەملەر بار ، — دېدى ئابدېكېرىم ئاباسوۋ ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ ، — بۇ پۇقرالارنىڭ ناماينىشى ئەمەس ، كىشىلەرگە ئېيتقىلى بولمايدىغان يامان نىيەت يوشۇرۇنغان ۋەقە ، بۇنى «25 - فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» دەپ ئاتاش كېرەك ! ...

— خۇددى ئابدۇكېرىم ئېيتقاندەك ، ئەگەر سىلەر تىنچلىقنى خالىساڭلار ، دەرھال چىقىپ ، مۇنۇ ئادەملەرنى تارقىتىڭلار ، بىز ھەم چىقىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى خەلقلەرنى تارقىتاي-

لى، بۇ تىنچلىق ـــ سائادەت يولى.
ـــ مەن بىر نەچچە قېتىم ئېيتتىم، تارقىغىلى ئۇنىمايۋا ـ تىدۇ، ـــ دېدى داڭ بىگاڭ تاتارغان يۈزىگە كۆلكە يۈگۈر ـ تۈپ، ـــ سىزنىڭ چىقىشىڭىزنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىۋاتى ـ دۇ، سىزنى كۈتۈۋاتىدۇ...
«جايىدا ئېيتىلغان ئىككى ئېغىز سۆز زەمبىرەك رولىنى ئوينايدۇ» مۇھىمى، ئۇلارنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، شۇنداق دەل سۆزنى قىلىشتا. ساختا ياغلىما سۆز ـ لەر، ھىيلىلەر قىلىنىۋاتىدۇ، ھىيلىنىڭ ماھىيىتىگە يەتسەڭ، ئاندىن سۆز قىلساڭ، سېنىڭ سۆزۈڭ نىشانغا تەگكەن زەمبىرەك ئوقىدىن كەم ئۇنۇم بەرمەيدۇ ـ دە! ئەخمەتجان قاسىمى ۋەقەنىڭ نېمىشقا يۈز بېرىۋاتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ كىمگە قارىتىلىۋاتقانلىقىنى چېۋەرلىك بىلەن ئاللىقاچان ئىگىلىۋالغان، شۇڭا ئۇ سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى:
ـــ مەن بىر ئەخمەتجان، مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ، ئەخمەت ـ جانلار تۇغۇلۇپ قالمايدۇ، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، مىڭ ـ لاپ ـ مىليونلاپ ئەخمەتجانلار چىقىدۇ. سىزگە ھازىر ئىككى يول بار: بىرى، چىقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە «كروگگۇم شاگۇم مارش»[①] دەيسىز، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ، بىز چىقىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى خەلقلەرنى تارقىتىۋېتىمىز، تىنچلىق بولىدۇ. يەنە بىرسى، ئىشىكنى ئېچىپ، ئەسكەرلىرىڭىزنى قويۇپ بېرىسىز، ئۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ، بۈگۈن ئۇرۇمچىدە، ئەتىدىن باشلاپ پۈتۈن ئۆلكىدە قان تۆكۈلىدۇ، مانا شۇ. ئىككى يولنىڭ قايسى ـ سىنى خالىسىڭىز بىرىنى تاللىۋېلىڭ... بىز ئۆلۈمدىن قورقماي ـ مىز، بىز ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۈستىمىزگە ئېلىپ قويغان ئا ـ دەملەرمىز، ھازىر ھايات قالساق ھەم خەلققە پايدا، چۈنكى بىتىم

① ئارقىغا بۇرۇل، قەدەملەپ ماڭ.

بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى تەمىن قىلىمىز ، ئۆلسەك ئۈنىڭ-دىن ئارتۇق پايدا ، چۈنكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ بۇ قېتىم بىتىمغا قارىغاندىمۇ تولۇقراق ئازادلىقنى قولغا ئالى-دۇ ، بىزنىڭ قېنىمىز خەلققە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ . بۇ ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ .

دالۇ بىگالۇ ئۆزىنى تامامەن دەھشەت ئورىۋالغانلىقىنى ، پېشانىسىدىن چىپىلداپ تەر ئېقىۋاتقانلىقىنى ھويلىغا چىققاندىلا سەزدى . «نامايىشچىلار» ئۈنىڭ كۆزىگە ياغاچ ئاياغلاردەك ، خۇددى جىسمى ئۈچۈپ كەتكەن ئەرۋاھلاردەك قارا - كۆرەڭ بولۇپ كۆرۈندى . شۇ ھالدىمۇ ئۈنىڭ يادىغا قـومـانـدانىنىڭ :

25 - فېۋرالدىكى ۋەقەنىڭ مەقسىتى ئەخمەتجان ... دېگىنى كەلدى- دە ، پۇتلىرى دىرىلدەپ تىترەشكە باشلىدى ... بىر ھازا ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يۈزىدىكى چىپىلداپ ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى ئېرتمۇېتىشنى ئېسىگە ئېلىپ ، قولىنى يانچۇقىغا سالغاندا ، ھېي-لىقى ئۆزۈن بويلۇق ئوفىتسېر ئالدىدا پەيدا بولدى - دە ، ھودۇققان ھالدا ئالدىراپ سۆزلەپ كەتتى :

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ! جەنۇبىي دەرۋازىنى قورشىۋال-غان پۇقرالار پاخال ، كىرسىنلەرنى تەييارلاۋاتىدۇ ، ئەخمەتجان باشلىق رەھبەرلىرىمىزنى ئالدىمىزغا سالامەت ئېلىپ چىقمىساڭ-لار ، دەرۋازىغا ئوت قويىمىز ، بېسىپ كىرىمىز ، دەۋاتىدۇ ، ئۇلارنىڭ پەيلى يامان... ئەھۋال خەتەرلىك...

دالۇ بىگـالۇ ياغـلىقىنى تۈتـقان پېتى تۇرۇپ قالدى ۋە پۇت - قوللىرى بوشىشىپ ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ قولىدىن ياغلىقى چۈشۈپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمىدى . ئۈنىڭغىچە يەنە بىر ئوفىتسېر ئۈنىڭ ئالدىغا كەلدى :

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ! قۇتۇبى ئالدىنقى سەپتىن ئېلې-فون !...

دالۇ بىگالۇ ئايغىنى ئاران يۆتكەپ ، ياغلىقنى دەسسىگەن

بېتى يان ئۆيگە كىردى ـ دە ، تېلېفوننى قولىغا ئالدى . تېلېفون ئۇرۇپكىسىدىن گويا تۈيۈقسىز پارتلىغان بومبىدەك دەھشەتلىك گەپلەر ئاڭلانغىلى تۇردى :
— ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي قىسىملار ئۇرۇش ھالىتىگە كۆچتى ! پەيلى يامان ، ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ! ئەخمەتجان باشلىق رەھبەرلىرىمىزنىڭ ھاياتىغا قەست قىلىنىدىغان بولسا ، ئۇرۇمچىگە ھازىرلا يۈرۈش قىلىمىز ! دەۋاتىدۇ ، جانابىي گېنېرال...
ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شۇنچىلىك خەۋپلىك ئالتوپىلاڭ ئىچىدىمۇ ، ھېچنېمە بولمىغاندەك تەمكىن ، مەغرۇر ھالدا ئولتۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلغان ئۆتكۈر سۆزلىرى ، جەنۇبىي دەرۋازىغا توپلانغان يۇقىرالارنىڭ دەرۋازىغا ئوت قويۇپ ، سېپىل ئىچىگە باستۇرۇپ كىرمەكچى بولۇۋاتقانلىقى ، قۇتۇپى ئالدىنقى سېپىدىن كەلگەن دەھشەتلىك خەۋەر — ئۈچ ئامبۇر ، بۇ ئۈچ ئامبۇرنىڭ بىرسى داڭ بىگاڭنىڭ قولىنى ، بىرسى بېشىنى ؛ يەنە بىرسى يۈرىكىنى قاتتىق قىسماقتا ، ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى يولۋاسنىڭ ئاستىدا قالغان توشقاننىڭ كۆزىدەك ئېتىلىپ چىقىپ كېتىشكە ئاز قالماقتا ، يۈرىكى مىجىقلىنىپ قىسىلماقتا ، قوللىرى زىڭىلداپ ئاغرىماقتا... ئۇ شۇ چاغىقىچە ئۆز بېشىغا چۈشمىگەن ئېيتقۇسىز ئېغىر دەھشەت ۋە ئەلەم قايىنىمىدا قىينالماقتا . ئۆزلىرى قۇرغان تۇزاققا ئۆزلىرىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىنى ، مۇشۇ ئىشنى پىلانلىغان ، ھازىر بولسا ، ھەشەمەتلىك قوماندانلىق شتابىدا ، دۇخاۋا پەردىلەر كەينىدە تۇرۇپ ، تىنماي ئەلەم بىلەن پۇراقلىق تاماكا چېكىۋاتقان گېنېرال جاڭ ئەپەندى ئويلىمىغان بولغىيدى؟ !... پاھ ، سەلتەنەتلىك كىيىملەر ئىچىدە تۇرغان گېنېراللارغا قاراڭلارچۇ ! ئۇلار مەيدىسىدىكى شۇنچە نۇرغۇن مېداللارغا ، مۇرىسىدىكى ئالىي ئۇنۋانلارغا قانداق ئىگە بولغاندۇ؟ نېمىلەرنى قىلىپ ئېرىشكەندۇ؟ ...

شۇ تاپتا ئۇلار خۇددى بەزگەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم. ـ نىڭ نەق ئۆزى : بىر دەم قىزىيدۇ ، يۈزلىرىدىن ، بويۇنلىرى ـ دىن ، قۇلاق چۆرىلىرىدىن قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچىلىرى چىپىلدايدۇ ، بىردەم مۇزلايدۇ ، تىترەيدۇ ، تۈكلىرى تەتۈر ئۆ ـ رۈلىدۇ ، شۈركۈنىدۇ ، جالاقلايدۇ ، كۆزلىرى پىلدىرلايدۇ ، ئە ـ مىر ـ چىمىر قىلىدۇ...

«نامايىشچىلار» تارقىتىلدى . لېكىن ، هويلىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈش ، مۇهاپىزەتچى قىسىملارنى چاقىرىش ـــ ئەنـ ـ سىزچىلىك باشلاندى . سىپىل سىرتىدىن ئالداپ كېلىنگەن بىر قىسىم «نامايىشچىلار» تارقىغىلى ئۇنىماي ، ئۆزلىرىنىڭ هاياتى ـ غا كېپىللىك قىلىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇشىدۇ ، سىپىل دەرۋا ـ زىلىرىنى قورشىغان پۇقرالار بىزنى ئامان قويمايدۇ ، دەپ زار ـ لىنماقتا ؛ هۆكۈمەت بىناسىدىكى ئەمەلدارلارمۇ ئەنسىزچىلىككە چۈشۈپ كۆزلىرى پارقىراپلا قالدى . ئۇلارنىڭ كەيپى ئۇچقان ، بىر سائەت بۇرۇنقى مەغرۇرلۇقى ، سىرلىق كۈلۈمسىرەشلىرى ـ دىن قىلچىمۇ ئەسەر قالمىغان ، بەزىلىرى ئۆزى سۈرگەن خىيال ـ دىن ئۆزلىرى قورقۇپ ، نەلەرگىدۇ مۆكۈنۈشتى ، گىدەيگەن گەۋدىلىرى مۈكچەيدى ، پۈكۈلدى ، يايراپ كەتكەن بەدەنلىرىنىڭ تۈكلىرى تەتۈر ئۆرۈلدى ، چاقنىغان كۆزلەر ئۆلۈك كالىنىڭ كۆزىدەك خۇنۈكلەشتى . داڭ بىگاڭ پايپېتەك بولۇپ ، ئەخمەت ـ جان قاسىمىنىڭ ئالدىغا نەچچە كىردى ، جەنۇبىي دەرۋازىدىكى پۇقرالارنى تارقىتىۋېتىش توغرىسىدا قانچە ـ قانچە تەكلىپلەرنى قويدى . مانا ئەمدى ئۇلار ۋەھىمىلىك كۈلەڭگىلەرنى ئۆز بېشىغا ئۆزى چۈشۈرۈۋالغانىدى . ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ كىنايىلىك گەپلىرىدىن ، مەنىلىك چاقچاقلىرىدىن بەزىلەر هۇزۇر قىلىپ كۈلسە ، بەزىلەر ئاچچىق ئەلەمدە تولغىناتتى ...

بۈگۈنكى ئويۇننى تەشكىل قىلغان ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئوسال بولۇپ قېلىشىنى ئاۋالراق ئويلىماپتۇ ، ـــ دېدى ئەخمەت ـ

جان قاسىمى كۆلۈمسىرەپ گەپ باشلاپ ، ـــ قىزىق بىر ھېكايە ئېسىمگە چۈشتى : بىر گېنېرال ئۆزلىرىنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى سىنىماق بولۇپ ، بىر كۈنى ئۇلارنى ئۆيىگە چايغا ئېيتىپ ، ئۈستەلنىڭ ئوتتۇرىسىغا سوغۇق تاماق تەييارلاپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن بىر گرانات بېكىتىپتۇ ، گرانات پاختا بەن بىلەن تەييارلانغانىكەن . ئوفىتسېرلەر ئۈستەلگە تاماققا ئولتۇرۇپ ، بىرسى ۋىلكىنى تاماققا سانجىغانىكەن ، ھېلىقى گراناتقا سانجى-لىپ بىردىنلا پارتلاپ كېتىپتۇ . ئوفىتسېرلەردىن بىرسى ئۈس-تەل ئاستىغا ، بىرسى تاشقىرىغا ، بىرسى كارىۋات تېگىگە قې-چىپ مۆكۈشۈپ ئاپتۇ . يالغۇز بىر ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغال-ماي ئولتۇرۇپتۇ . گېنېرال ھەممىسىنى يىغىۋېلىپ : «مەن بۈ-گۈن سىلەرنى سىنىماقچىدىم ، غەيرىتىڭلار ياخشى بولمىدى» ، ھېلىقى ئوفىتسېرنى كۆرسىتىپ : «غەيرەت مانا مۇنداق بولى-دۇ ، بۇ ئوفىتسېرنى خالىغانچە مۇكاپاتلايمەن ، خوش ، سىزگە نېمە كېرەك ؟ ئېيتىڭ ، دېگىنىڭىزنى بېرىمەن» دەپتۇ . ھېلىقى ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغالماي ، ئولتۇرغىنىچە جاۋاب بېرىپ : «مۆھتەرەم گېنېرال ، ھازىر ماڭا دۇنيادا ئەڭ ئارتۇق ۋە قۇد-رەتلىك نەرسە شۇكى ، بىر دانە تامبال بەرسىڭىز ، يەڭگۈشلەپ ئالسام» دەپتۇ . بۇگۈن مانا شۇ ۋەقەنىڭ دەل ئۆزى بولدى .

خەلق رەھبەرلىرى ھۇزۇر قىلىپ ، ئۇزاققىچە قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى .

كۈلكىنىڭ قۇدرىتى چەكسىز بولىدۇ . كىشىلەر ئىللىتى-دىن ، خاتالىقىدىن ، ھەتتا قارا كۆڭۈللىكىدىن ، قانچىلىك ھەق-قانىي گەپ ، زەھەرلىك تىل ، بەلكى تاياق يەپمۇ يانماسلىقى ۋە ئۇنى پەسەنت قىلماسلىقى مۇمكىن ، ئەمما جايىدا ئېيتىلغان ئۆتكۈر كىنايىلىك ، ئاچچىق مەسخىرىلىك بىر كۈلكە بىلەن ئېيتقۇسىز ئوسال ھالغا چۈشۈپ ، خۇددى زەھەر يۇتۇۋالغاندەك تولغىنىشى تەبىئىي . كۈلكىنىڭ كۈچى ھەممىدىن كۈپرەك گې-

نېرال مايۇر داڭ بىگاڭغا تەگدى. ئۇ زورغا كۇلۇپ قويغان بولسىمۇ ئىچىدىن يېنىپ ئۆرتەندى، قوقاسقا پۇچىلانغاندەك تول- غاندى. چىرايى بىردەم قىزىرىپ، بىردەم تاتىرىپ، ئاخىر ئۇششۇك تەگكەن يوپۇرماقتەك قارىداپ كەتتى. لېكىن، ئامال قانچە، ھازىر جىددىي خەۋپ بولۇپ تۇرغان نەرسە — جەنۇبىي دەرۋازىدىكى پۇقرالارنى تارقىتىۋېتىش. بۇ ئىشنى پەقەت ئۆزىنى ھېلىدىن - ھېلى ئوسال ھالغا چۇشۇرۇۋاتقان، سەپداشلىرىنى بولسا توختىماي كۇلدۇرۇۋاتقان ئاشۇ قارا بۇرۇتلۇق، مەغرۇر ئادەم — ئەخمەتجان قاسىملا قىلالايدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭغا يال- ۋۇرماي - يېلىنماي نىمە ئىلاج؟!...

جەنۇبىي دەرۋازىغا توپلانغان ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەي- گەن. كۇنىنىڭ ئولتۇرۇپ كېتىشى بىلەن ئۇلار تېخىمۇ جىددىي- لەشكەن. كۆزلەر يانغان، مۇشتۇملار تۇرۇلگەن، ھەرىكەت تېز- لەشكەن، يىغىلغان پاخال، پاختىلارغا كىرسىنلەر چېچىلىپ، ئەمدى ئوت قويىمىز دەپ تۇرغاندا، سەۋر - تاقەت ئاخىرقى چېكىگە يەتكەن چاغدا، بىردىنلا قىقاس - چۇقان، ھۇررا سادالى- رى، تەنتەنە - ئالقىش ئاۋازلىرى جاراڭلاپ كەتتى.

— ئەنە چىقتى! ئەنە!...

— سۆيۇملۇك رەھبەرلىرىمىز چىقتى!

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق خەلق رەھبەرلىرى ئىككى كى- چىك ماشىنىدا، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ئەسكەرلەر- نىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا چىقىشماقتا ئىدى.

— ئەنە، ئەخمەتجان ئەپەندىم!

— ئەنە ئابدۇكېرىم ئابباسوف!

ماشىنا ئەينىكىدىن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قولىنى پۇلاڭلى- تىشى، يېقىملىق كۇلۇمسىرىشى ئېنىق كۆرۇندى، كۆڭۇللەر تىندى، تەقەززالىق ئىلكىدە يانغان يۇرەك جايىغا چۇشتى. لې- كىن، يۇزلەردىكى ھاياجان، كۆزلەردىكى بەخت نۇرلىرىنىڭ

ئۇچقۇنى بىسلىغىنى يوق ، بەلكى ئۆلغايماقتا...
خەلق دولقۇنى ماشىنىلارنى ئورىۋالدى ۋە ئۇنى قويۇپ بەر-مەي تۆرۈۋالدى . ئەخمەتجان قاسىمى ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىق-تى ، بىردىنلا تەنتەنە ، ئالقىش ، شوئارلار ياڭراپ كەتتى :
— خەلق رەھبەرلىرى ياشىسۇن !
— ئەخمەتجان ياشىسۇن !
خەلق بۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىنىڭ كېلىشكەن گەۋدىسىگە كۆز ئۈزمەي قارايتتى ۋە ئۇنىڭدىن پەخىرلىنەتتى ، سۆيۈنەتتى ، غۇرۇرلىناتتى ، سەۋرسىزلىك بىلەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇسى ، تەشنالىقىنى باسقىسى كېلەتتى . قانچىلىك ئادەملەر ئۆز ئۆچىد-سىدىكى چاپانلىرىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا پاياندار قىلىپ سالمى-غان ؟ ! ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاشنى زارىقىپ كۈتمىگەن ؟ !... ئەگەر ئۇ ماشىنىدىن چۈش-مىگەن بولسا ، خەلق ئۇنى ماشىنا بىلەن كۆتۈرۈپ ، مەدەنىيەت كۇلۇبىغا ئېلىپ كەتكەن بولاتتى ، بىشىدا كۆتۈرگەن بولاتتى...
خۇددى بوران سۈرۈۋەتكەندەك ، بايىقى تومانلار تارقىلىپ ، شەھەر يۈزى ئېچىلغانىدى . يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن كەپتەر-لەرمۇ قايتىپ كېلىشىپ ، ئۆۋۈلىرىنى ئىزدىمەكتە . گەرچە كەچ كىرىپ كېتىپ بارغان بولسىمۇ ، شەھەردىكى ئەنسىزلىك تارقى-لىشقا باشلىغان .
ئەخمەتجاننىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايى مېھرىبانلىق بىلەن كۈلگەن كۆزلىرى ئۆزىنى ئالقىشلاۋاتقان خەلققە تىكىل-دى . ئۇنىڭ قاپقارا قىرقىما بۇرۇتلىرىدا ، يېقىملىق كۆزلىرى-دە ، لەۋلىرىدە باشقا ھېچكىمدە كۆرۈنمەيدىغان بىر خىل ئىللىق-لىق جىلۋىلەنەدى . ئۇ خۇش خۇيلۇق بىلەن ئالقانلىرى ئېچىلغان ئىككى قولىنى پۇلاڭلىتىپ ، خەلق شاۋقۇنىنى باستى ۋە سۆزگە كىرىشتى :
— قېرىنداشلار !

ئەندىشە قىلماڭلار ! بىتىم بىز ئۈچۈن ئوڭاي قولغا كەلگەن ئەمەس ، ئۇنىڭ ئۈچۈن بىز قان تۆكتۇق ، قۇربان بەردۇق ، ئۇ ئىسسىق قانلار بەدىلىگە كەلگەن... بىتىمنى بۇزۇشقا ئۇرۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سوراققا تارتىلغۇسى !

بىردىنلا ئۇنى ئالقىشلىغان جۇشقۇن ، خۇشال سادالار ياڭراپ كەتتى . كەڭ نەنمىڭ مەيدانىغا پاتماي قالغان كىشىلەرنىڭ چىرايلىرىدا ھاياجانلىق خۇشخۇي تەبەسسۇملەر جىلۋىلىنىپ ، ئۇنىڭغا باققان سانسىز كۆزلەردە شادلىق ـ بەخت نۇرلىرى چاقنىدى . چۈنكى ، ھەممىسىنىڭ قەلبىدە قايىللىق ، رازىمەنلىك تۇيغۇلىرى ئۇرغۇغانىدى .

ئەخمەتجان سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ بىزگە تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىك كېرەك ، بىز تىنچلىقنى سۆيگۈچى خەلقمىز ، بىز بىتىمنى ھىمايە قىلىمىز . بىتىم بار يەردە بىز بار ، بىتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلمايدىكەن ، ئۇ يەردە بىز يوق . تىنچلىق يولى بىلەن ھەقىقەتنى تەلەپ قىلىش كېرەك ، بىز ھەققانىيەت ئۈچۈن قوزغالغان ، ھەققانىيەت ئۈچۈن جان بېرىمىز . بىز ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى ئۈچۈن قان ئايىمىغان ، ئەمدىمۇ ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى ، ئەركىنلىكىنى قوغداش ئۈچۈن جان ئايىمايمىز ! بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق بولغىنى ئۈچۈن ، يولىمىزمۇ ئاق ، ئىستىقبالىمىزمۇ پارلاق !

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە خەلققە مۇنداق مۇراجىئەت چىقىرىلدى :

«پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت :

... بىز تىنچلىقنى ئىزدەيمىز ، ئۆلكىمىزدە تىنچلىقنىڭ كاپالىتى ئون بىر ماددىلىق بىتىمدىن ئىبارەت . بىتىم تولۇق ئورۇنلانسا ، خەلقتە باشقا مۇددىئا قالمايدۇ . بىتىم تولۇق ئورۇندالسا ، خەلق ئۈستىدە بولۇۋاتقان ئېغىرچىلىقلار ، جەبىر ـ

زۇلۇملار كۆتۈرۈلۈپ كېتمەدۇ، بۇنىڭدا ھېچقانداق شەك ـ شۈبھە يوق. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قەدەممۇ قەدەم بەلگىلىك چارىلەر ئىشلەپ چىقىپ، خەلقچىللىق سىياسەتنى، مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى، مىللەتلەر دوستلۇقىنى تەمىن قىلىش ھەرىكىتىدە بولىدۇ، لېكىن ئايرىم ئىستىبداتچى ئۇنسۇرلار ئۆلكىمىزدە ئۇرۇش خەۋپىنى تۇغدۇرۇش ئۈچۈن، قاتتىق ھەرىكەت قىلماقتا. ئۇلار خەنزۇلار بىلەن مىللىيلار ۋە باشقا مىللىي گۇرۇھ، قەبىلىلەر ئارىسىدىكى دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى بۇزۇپ، خەنزۇلارنى مىللىيلارغا قارشى قويۇپ، دۈشمەنلىك ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ، توقۇنۇش تۇغدۇرۇشقا ئۇرۇندى. ئىستىبداتچى مۇستەبىت زالىم ئۇنسۇرلار شۇ ھەرىكىتى بىلەن ئۇرۇش خەۋپىنى تۇغدۇرۇپ، مىليونلىغان بىگۇناھ خەنزۇ خەلقى ۋە ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلىرىنىڭ قانلىرىنىڭ سەۋەبسىز تۆكۈلۈشىگە سەۋەب بولماقتا.

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

سىلەر ھازىر قانداقلىكى قىيىنچىلىق ۋە ھاقارەتلەرگە دۇچ كەلسەڭلارمۇ، ھەرقانداق پىتنە ـ ئىغۋالارغا ئەسلا يول قويماڭلا! پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىستىقبالى پارلاق! خەلقچىللىق سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ! مىللەتلەر باراۋەرلىكى سۆزسىز تەمىن ئېتىلىدۇ! سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پروگراممىسى تولۇق ئىجرا قىلىنىدۇ! دەۋر ئېقىمىغا قارشى چىققۇچىلار، مۇقەررەر خەلقچىللىق سىياسەت ئەمەلگە ئېشىشى بىلەنلا يوقىلىدۇ! ئۇلار تىنچلىق سىياسەت بىلەن ئۆزلىرىنىڭ يوقىلىپ كېتىشىنى سېزىپ، ئۇرۇش خەۋپى تۇغدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلماقتا. چۈنكى، ئۇلار مىللەتلەرنى بىر ـ بىرىگە دۈشمەن قىلىپ، ئۇرۇش تۇغدۇرۇپ، شۇ ئۇرۇش يانغىنى ئىچىدە، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تۆكۈلگەن قانلىرى ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ جىنايەتلىرىنى ئازايتماقچى بولىدۇ. ھەرقانداق پىت-

نه ـ ئىغۋاغا قۇلاق سالماڭلار ! ھېچقانداق ئۇرۇش بولمايدۇ . تىنچ ھەرىكىتىڭلارنى قىلىپ ، تۇرمۇش كەچۈرۈڭلار !

ئومۇمىي خەلقنىڭ تىنچلىقىنى ، خەۋپسىزلىكىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن ، بىز بىلەن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىڭلار ! مىللەتلەر ئارا دوستلۇقنى ئورنىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىڭلار !

سوقۇش ئوتىنى ياققۇچى بۇزۇق ئۇنسۇرلارنىڭ ناتوغرا ھەرىكەت ۋە ئىغۋالىرىنى پاش قىلىش يولى بىلەن ، ئۇنداق ھەرىكەتلەرگە يول قويماڭلار ! بىزدىن باشقا كىشىنىڭ سۆزىگە ئەسلا قۇلاق سالماڭلار ! بىز بىتىمنى بۇزمايمىز ! بىز ۋەدىگە ۋاپا قىلىمىز ! بىتىمگە تولۇق رىئايە قىلىمىز !

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسلىرىدىن :

ئەخمەتجان قاسىمى .

بۇرھان شەھىدى .

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن باش كاتىپى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن :

ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ .

رەھىمجان سابىرھاجى .

مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت .

سەيپىدىن ئەزىزى .

1947 ـ يىل 1 ـ مارت . »

ئون ئالتىنچى باب

سارتوقاينىڭ قىشى ــ ئىنتايىن قاتتىقلىقى، زەھەردەك ئاچچىق شىۋىرغانىنىڭ كېچە ـ كۈندۈز بېسىلماي ئۇرۇپ تۇرۇشى بىلەن مەشھۇر. بۇ يەردە قىش بەش ئاي بولىدۇ. كەم دېگەندە يۈز كۈن شىۋىرغانلىق بولىدۇ. قېلىن قار كۆمۈپ، ئۇچى ئارانلا كۆرۈنۈپ قالغان چاتقاللىقلار دىرىلدەپ تىترەيدۇ، ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىپ بارغان قاغىلارمۇ مۇزلاپ قېتىپ يەرگە يۇلاڭلاپ چۈشۈپ تۇرىدۇ. 1 ـ ئاي كىرگەندىن بېرى ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقى قىرىق ئىككى، قىرىق ئۈچ گرادۇسقا يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن جەڭچىلەرنىڭ پوستتا تۇرۇش ۋاقتىمۇ ئۆزگەردى. ئۈچ سائەتتىن تۇرۇش بىر سائەتكە قىسقاردى. شۇنىڭغىمۇ چىداش قىيىن ئىدى. سوغۇق جۇۋىدىنمۇ خۇددى يالاڭ چاپاندىن ئۆتكەندەك ئۆتەتتى. پىيمىنىڭ ئىچىدە تۇرغان پۇتلارمۇ قېتىپ كېتەتتى.

نادەم پوستقا ئالمىشىپ كەلگەندە، تاڭ ئاتاي دەپ قالغاندى. ئۇ كۆزىنى تۆت ئەتراپقا تەكشى تىكىپ، ئايلىنىپ ـ پىرقىراپ تۇراتتى. تاڭ ئېتىشقا باشلىدى، شىۋىرغانمۇ ئەدىگەلى تۇردى. شامال قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە شىددەت بىلەن ئۇرماقتا ئىدى، ئۇ ئانىسىدىن ئويلاپ قالدى. 9 ـ ئايدا بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالغان، ئانىسى خېتىدە ئىنىسى ئادىلجاننىڭ مەكتەپكە كىرگەنلىكىنى، ئۆزىگە ھۆكۈمەتنىڭ قاراۋاتقانلىقىنى يېزىپتۇ. خەتنىڭ ئاخىرىدا: جېنىم بالام، سېنى سېغىندىم، لېكىن دۈشمەن تۈگىمىگىدىكەن، بېشىمىزدىكى قايغۇمۇ تۈگىمەيدىكەن، دۈشمەننى تۈگەتمىگۈچە قايتما، بالام دەپ-

تۇ . غەيرەتلىك ئانا ، چۈشەنگەن ئانا ، ئوغلىغا تاغدەك يار ـ يۆلەك بولۇپ تۇرىدۇ ... نادەمنىڭ كۆڭلى ئۆزىگە قارىغاندا ھەرقاچان ئانىسىدىن كۆپرەك رازى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ تۇراتتى .

ئاچچىق شىۋىرغان نادەمنىڭ يۈزلىرىنى قىزارتىپ ئېچىشتۇرۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئېغىز ـ بۇرنىدىن چىقىۋاتقان ھور ئۇنى خۇددى قىش بوۋايغا ئوخشىتىپ قويغانىدى . بىراق ، ئۇنىڭ قەلبى ئوتتەك ياناتتى ، كۆزلىرى روشەن ھالدا تۆت ئەتراپقا تىكىلەتتى : «ئانا ! — دەيتتى ئۇ قىزىق ھېسسىياتلار ئىچىدە ، — سېنىڭ ۋە ساڭا ئوخشاش مىليونلىغان جاپاكەش خەلقىمنىڭ بېشىدىن تېخى قارا كۈن پۈتۈنلەي كەتكىنى يوق ، مەن ۋە مېنىڭ سەپداشلىرىم ئەركىن ، قايغۇسىز ، بەختىيار تۇرمۇش ياراتمىغۇچە ، بۇ سەپتىن — قانلىق ئۇرۇش سېپىدىن يانمايمىز . شۇنداق ئۇلۇغ نىيەتلەر ئالدىدا بۇ ۋەھشىي باندىت ، سوغۇق دەھشىتى نېمە ! ... قاراڭغۇنىڭ زۇلمىتى بولمىسا ، يورۇقلۇقنىڭ قەدرى بولامدۇ ، قىشنىڭ دەھشىتى بولمىسا ، باھارنىڭ ئىللىقلىقى بولامدۇ ، قىشنىڭ دەھشىتىنى يېڭەلمىگەن ئادەم ، باھارنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرەلەمدۇ ؟ ... بۇ دەھشەتلىك كۈنلەرنىمۇ يېڭىمىز ، سوغۇقلارمۇ تۈگەيدۇ ، بۇ قېلىن قارلارمۇ ئېرىيدۇ ، ئەمما بىز تۈگىمەيمىز ... »

ئۇ ھازىر ئۆز قىسىملىرى جايلاشقان زېمىلانكىدىن بىر يېرىم كىلومېتىر يىراقلىقتا ، چەت جايدا مەيدىسىگىچە كېلىدىغان خەندەكتە تۇراتتى . ئەتراپى شىۋىرغان تازا ئۇرۇپ تۇرىدىغان ئوچۇقچىلىق ئىدى ، يەنە قەيەرلەردە قانداق مەخپىي پوستلار بار ، ئۇ بۇنى بىلمەيتتى . قىزىق ھاياجان ئۇنىڭ قورسىقىنىڭ ئىنتايىن ئاچ ئىكەنلىكىنىمۇ ، سوغۇق دەستىدىن يۈزلىرىنىڭ ئېچىشىۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇلدۇرغانىدى .

شۇ كۈنلەردە جەڭچىلەرنىڭ بىر سوتكىلىقىغا يۈز تالدىن

AltunOq

سۇلۇ ، بىر تېرە ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئاتلارنىڭ گۆشىـ
دىن ئىككى يۈزگرام بېرىلەتتى . پولك شتابى يۈز تال سۇلۇنى
ئەتىگەنلىكى تۆزىنى ئۆتكۈزۈپ قاينىتىپ ئىچىۋېلىشنى ، كەچقۇ-
رۇنلۇقى ئۇستىخانلىق ھېلىقى گۆشنى يەپ يېتىشنى بۇيرۇپ
تۇراتتى . سارسۇمبىدىن ئوزۇقلۇق كەلمىگىنىگە ئۈچ ئايدىن
ئاشقانىدى . شۇنداق قىلىپ ، ئاتلىق پولك ئاستا ـ ئاستا پىيادى-
لەر پولكىغا ئايلىنىۋاتاتتى .

پولكتا كېسەللەر كۆپىيىشكە باشلىدى . دەسلەپتە قارا چې-
چەك كېسەللىكى پەيدا بولدى . بۇ كېسەل پولكقا دەھشەتلىك
قورقۇنچ ئېلىپ كەلدى . ئوزۇقلۇق بىلەن تەڭ دورىلارمۇ تۈگەپ
كەتكەنىدى . دوختۇرلار مۇشۇ كېسەل بىلەن ئاغرىغانلارنى دەر-
ھال ئايرىدى ۋە پولك شتابىغا بۇلارنى يەتتە ـ سەككىز كىلومې-
تىر يىراقلىقتا ئاپىرىۋېتىشنى ، بولمىسا پۈتۈن پولكنىڭ ھالاك
بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . پولك دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ ، ئون
كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئورمانغا تاشتىن قوپۇرۇپ ئۆي يا-
ساپ ، كېسەللەرنى ئايرىۋەتتى . نېمىدېگەن ئېغىر ، دەھشەتلىك
ئىشلار بۇ ـ ھە ! ئۇلار كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تاش ئۆيلەردە
ئۆلۈمنى كۈتۈپ قالدى . سەپداشلىرىنىڭ ــ قەيسەر يىگىتلەر
گويا تىرىك كۆمۈلدى... ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ، بۇ يەردە قالغانلارمۇ
ئۇلارنىڭ ئەتە ياكى ئۆگۈن ئۆلىدىغانلىقىنى بىلەتتى . ئىككىنچى
قورقۇنچلۇق كېسەل ــ سىنىك يېتىشمەسلىك كېسەللىكى پەيدا
بولدى . كوماندىر ـ جەڭچىلەردىن نۇرغۇنلىرىنىڭ چىشلىرى
بوشاپ ، بەزىلىرىنىڭ چۈشۈپ كەتتى . پولك بويىچە بىر كىلوگ-
راممۇ كۆكتات يوق ئىدى . قېلىن قارنىڭ ئاستىدا يىغىۋالغان
تاغ پىيازلىرىمۇ ئاللىقاچان تۈگەپ كەتكەنىدى . بۇ كېسەلگە
گىرىپتار بولغانلار ھېلىقى ئىككى يۈز گرام ئۇستىخانلىق ئات
گۆشىنى چاينالماي تەس كۈندە قالغان...

بۇ ئېغىر كۈنلەر 11 ـ ئايدىن باشلانغانىدى . نىزامىدىن

سارسۇمبېدىن كېلىدىغان ئوزۇق - تۈلۈك، يەم - خەشەكنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى.

11 - ئايدا ئۈچ سوتكا توختىماي قار يېغىپ بىر مېتىر قېلىنلىقتا يەتتى. شۇ چاغدا نىزامىددىننىڭ ئۈمىدى ئۈزۈلۈپ، ئارقا سەپ تەمىنات باشلىقىنى چاقىرىپ:

— ئەمدى سارسۇمبېدىن ئۈمىد كۈتمەي تۇرايلى، 10 - ئايدا ئەۋەتىلىدىغان ئوزۇقلۇق، مېنىڭچە ئەۋەتىلگەن، ئەمما يولدا باندىتلار قولىغا چۈشۈرۈۋالغان بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭدىن ئەلۋەتتە شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنىڭمۇ خەۋىرى بولماسلىقى مۇمكىن، خوش، هازىر قانچىلىك ئوزۇقلۇق بار؟ — دېدى.

— 10 - ئايلىق تەمىنات قىسمىنى بېرىلگەچكە، بىز هازىرغا يەتتۇق، يولداش پولكوۋنىك، — دېدى تەمىنات بۆلۈم باشلىقى، — يەنە بىر هەپتىدىن كېيىن هېچنېمە قالمايدۇ.

— يەقەتلىمۇ؟

— ئاتلارغا ئاز - ئازدىن بېرىۋاتقان سۇلۇ، تۇز هەم ئوت - چۆپ بار.

نىزامىددىن ئويلىنىپ قالدى. باندىتلارنىڭ قىسىملارنى، ئوزۇقلۇقلارنى يولدا توسۇپ تۇيۇقسىز زەربە بېرىدىغانلىقى، بۇلاپ كېتىدىغانلىقى هەققىدە ئۇ ئاچچىق ساۋاقتا ئىگە ئىدى. پولكوۋنىكنىڭ كۆزلىرى شۇنچىلىك يېنىپ كەتتىكى، تەمىنات بۆلۈم باشلىقى ئۇنىڭغا قاراشتىن ئەيمىنەتتى.

— هەر بىر ئىسكادروندا ئوتتۇزدىن ئات قالسۇن، قالغانلىرىنى سويۇڭلار، كوماندىر - جەڭچىلەرگە ئىككى يۈز گرامدىن گۆش، بىر سىقىمدىن سۇلۇ بېرىڭلار، ئەگەر مۇشۇ ئۆلچەمگە قانائەت قىلماي، جېدەل قىلغۇچىلار، ئوزۇقلۇق ئوغرىلىغۇچىلار سېزىلسە، ئېتىپ تاشلاڭلار، — دېدى پولكوۋنىك قەتئىيلىك بىلەن.

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىر ئاي ئۆتۈپ 12 ـ ئايدا بىراقلا بىر مېتىردىن ئېشىۋقراق قار چۈشتى . مانا ئەمدى سارسۈمبېدىن كېلىدىغان ئوزۇقلۇقتىن پۈتۈنلەي ئۈمىد ئۈزۈلدى . سارسۈمبە بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ئۈچ يۈز كىلومېتىردەك كېلەتتى . قارنىڭ قېلىنلىقىدىن تۆگىلەر بىلەنمۇ ئوزۇقلۇق ئەكېلىش ئەمدى مۇمكىن ئەمەس ئىدى ، چىلغىلار قار بىلەن تىنغان ، تۆگىلەرمۇ قارغا پېتىپ ئۆلىدۇ .

1 ـ ئايدا نىزامىدىن تەمىنات بۆلۈم باشلىقى بىلەن يەنە مەسلىھەت قىلدى :

— ھەربىر ئىسكادروندا ئوندىن ئات قالسا ، يەنە قانچىلىك ۋاقىت جان ساقلىغىلى بولىدۇ ؟

— 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچىلىك ، يولداش پولكوۋنىك !

— ئۇنداق بولسا ياخشى ، — دېدى نىزامىدىن سەل كۆڭلۈمسىرىگەندەك ، — 3 ـ ئايغا ئۇلىشىپلا ئالساق ، بىزمۇ بىر ئىلاجىنى قىلارمىز ، گېنېرال شتابىمۇ بىرەر چارە تاپار ، ئۇلار بىزنىڭ قانداق قىيىنچىلىقتا قالغانلىقىمىزنى ، ئاچلىق ئازابىدا جان تالىشىۋاتقانلىقىمىزنى ھېس قىلىۋاتىدۇ ؟...

بىراق ، 1 ـ ئايدىكى سوغۇق پولكقا دەھشەت سېلىپ تۇراتتى . سوغۇقنىڭ ئەدىشى بىلەن پۈتۈن كوماندىر ـ جەڭچىلەرمۇ ، ئاتلارمۇ توڭلاپ ئۆلۈش خەۋپىگە دۇچ كەلدى . پولك بىر ھەپتە ھەپىلىشىپ ، بۇ يەردىن سەككىز ـ ئون كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئورمانغا يول ئاچتى .

نىزامىدىن دىۋىزىيە كوماندىرلىرىغا جىددىي ھالدا مۇنداق بۇيرۇق چىقاردى :

— جەڭچىلەر تۈن بويى ئون بەش مىنۇت يۈگۈرۈپ ، ئوتتۇز مىنۇت ئۇخلاپ چىقسۇن ، ئاتلار نۆۋەت بىلەن يېتىلەپ يۈرۈلسۇن ، زەرۇيدەشلەر توختىماي قاراۋۇل پونكىتلىرىنى ئارىلاپ يۈرسۇن !

جەڭچىلەر شۇنچىلىك سەگەكلىشىپ كەتكەنىدىكى، بىرلا نوقسانلىق، ئورنىدىن دەرھال قوپۇپ ئالاغا يۈگۈرۈيتتى. يۈگۈ- رۈش مەيدانى تۇن بويى بوشمايتتى. ھېلى بۇ دىۋىزىيون جەڭ- چىلىرى يۈگۈرسە، ھېلى ئۇ دىۋىزىيون جەڭچىلىرى يۈگۈرۈيت- تى. دىۋىزىيون كوماندىرلىرىمۇ بىر دائىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈ- رۈپ، جەڭچىلىرىگە ۋارقىراپ تۇراتتى:

— تېز يۈگۈرۈڭلار، ھەي كەينىدە قالغان، سۆرەلمىلىك قىلما ... تېز قوپ، سەپكە يېتىش!...

ئاق قۇلاقچا، ئاق پىيما، ئاق جۇۋىلىق جەڭچىلەر يۈگۈ- رۈشكە ئانچە قولىشىپ كەتمەيتتى. ماغدۇرسىزلىنىپ، پۇتلى- شىپ يىقىلغانلار كوماندىرنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ دەرھال قو- پۇپ، يۈگۈرۈپ كېتەتتى. ئون بەش مىنۇتلۇق يۈگۈرۈشنى تۈگىتىپ زېمىلانكىغا كىرىپلا بۇيرۇق بېرىلگەندەك تېزلا ئۇخلاپ كېتەتتى.

پولك دوختۇرلىرىنىڭ ۋەزىپىسى پوستقا چىقىدىغانلارنىڭ يۈزىگە ئىست مېيىنى سۈركەش ۋە پوستتىن چۈشكەنلەرنىڭ پۇتىغا قار تېڭىش بولۇپ قالغانىدى.

نادەم پوستتىن چۈشۈپ، زېمىلانكا ئىچىگە كىردى – دە، پىيمىسىنى يېشىپ پۇتىغا قار تاڭدى. زېمىلانكا ئىچى تالادىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيتتى. جەڭچىلەرنىڭ ئۆزلىرى ياسىۋال- غان ئوچاقلاردا ھۆل ئوتۇن شىرشىم بولۇۋېلىپ تۈزۈك يانمايت- تى، شۇنداقتىمۇ جەڭچىلەر ئوچاقنىڭ ئالدىنى بەرمەي، ئىستىن ئېچىشقان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. بىرنەچچە جەڭچى نېپىز يوتقاننىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئۈستىگە جۇۋىسىنى يېپىپ يېتىشاتتى.

ۋارىسجان ئۆيىنى ئويلاپ ياتاتتى. دادىسى مۇنداق ئايازلاردا سورلەنگەن ئات گۆشى بىلەن قىلىنغان نارىنى ۋە قىرغاۋۇل گۆشى بېسىلغان پولۇنى ئەڭ كۆپ ئەتكۈزۈپ يېيىشنى ياخشى

كۆرەتتى . ئۇ دادىسى بىلەن ئىسسىق كاڭدا ــ ئىككى قاتلانغان
يۇمشاق يېكەندازنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، شۇ ئېسىل تاماقلارنى
ئىشتىها بىلەن يەيتتى . قورسىقى تويغاندىن كېيىن ، قىرغاۋۇل-
نىڭ پاچىقى ، تۆشلىرىنى غاجىلايتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ئالما ،
نەشپۈت ئاقلاپ يەتتى ياكى راھەتلىنىپ قەنت چاي ئىچەتتى ،
يانپاشلاپ ياتاتتى ، ئاستا ـ ئاستا ئۇگدەپ تاتلىق ئۇيقۇغىمۇ
كېتەتتى... مانا بۇ مەنزىرىلەر ۋارىسجاننىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدى-
لىنىپ كەلگەندە ، ئۇ ئۆزىنى ـ ئۆزى كايىشقا باشلىدى : ئىنقى-
لابقا قاتناشقىنىڭغا توي ۋارىس ، مۇشۇنداق بەدەن ـ بەدىنىڭگە
نەشتەردەك سانجىلىۋاتقان سوغۇقلاردا ئىسسىق ئۆيدە كىرىلىپ ،
مەززە قىلىپ ئولتۇرار ئىدىڭ ، ئىچىڭ پۇشسا ، يار ـ بۇرادەرلى-
رىڭنى چاقىرىپ بەزمە قىلار ئىدىڭ . ئىسسىت ، ئىسسىت !... ــ
ئاندىن ئۇ دادىسىنى قارغاشقا باشلىدى ، ــ ئۆلمەيدىغان قاق-
ۋاش ، پارتىزانلارغا قوشۇلۇشقا ئاپام ئۇنىمىغان چاغدا : ھەي
كالتەپەم خوتۇن ، توپىلاڭنىڭ ئىچىدە يۈرگىنى ياخشى ، كېيىن-
رەك ئۆزۈم ئوق ئاۋازلىرىدىن يىراقراق يەرگە ئەپلەپ ئورۇنلاش-
تۇرۇپ قويىمەن . ھېچ ئويلىمىغان يەردىن بېشىغا ئالتۇن تاج
كىيىلىپ قالىدۇ ، دېگەنتى ، مانا تازا كىيىلدى ، ئالتۇن تاج
تۇرماق ، تۆمۈر تاجمۇ كىيىلگىنى يوق . تېخى بوينۇمغا ئاچارچى-
لىقنىڭ سىرتمىقى چۈشۈپ ، ئۆلەي دېدىم ، ئىسسىت ، ئۆلۈكۈم
مۇشۇ دەشت ـ باياۋانلاردا قالىدىغان ئوخشايدۇ ... تېخى بۇلارنى
باندىت ـ بۇلاڭچى دەيدۇ ، بۇلاڭچىغا شۇنچە نۇرغۇن خەخ نېمىشقا
ئەگىشىدۇ ؟ شۇنچە زور ئېقىننى كەتمەندە توپا تاشلاپ توسۇۋال-
غىلى بولامدۇ ؟ ... بىزنىڭ قىسىملاردىنمۇ بىر ـ ئىككىلەپ
ئەمەس ۋزۋود ـ ۋزۋودلاپ نېمىشقا ئۇلارغا ئۆتۈپ كېتىدۇ ؟...
كەلگۈسىدە نېمە ئىشلار بولار ؟ نادەمدەكلەرنىڭ ئاغزىدىكى گەپ-
لىرى راستقا ئايلىنىپ قالسا ، دادامنىڭ دۇنياسىنى كويىقاپ
يۇتۇپ كەتەمدۇ ؟ ئۇنىڭغا قارىغاندا ، مۇشۇ قۇيرۇقلۇق قولاقچى-

لىقلار بىزنى ھىمايە قىلىدىغانلىقى ، ئەزىزلەيدىغانلىقى تۇرىدۇ. غۇ... ھەي ئىنقىلاب ، ھەي ئىنقىلاب ، يەرنىڭ ئاستىدا تىنچ كۆشەپ ياتقان يىلانىنىڭ ئۇۋۇسىنى بۇزغىسان ئىنقىلاپ ، سەن بالا ـ قازا بولمىغان بولساڭ ، بۇ چاققىچە مۇنۇ رەيھان دېگەن ناىناق ئۆيۈمنىڭ گۈلى ، مۇنۇ نادەم دېگەن مۇز پېشانە خىزمە. تىمنىڭ قۇلى بولماسمىدى ... شۇ چاغقۇچە دادامنىمۇ ، ئۆزۈمنىمۇ رازى قىلالمىدىم ، شۇئىلاشقا ئىككىسىنىڭ كۆلكىسى خۇد. دى بېشىمغا چىقىلغا چۇشكەندەك ئاڭلىنىدۇ . توئىلاپ ئۆلىدىغان ئوخشايمەن تېخى ، ئۆلىكىم مۇشۇ چۆللەردە قالارمۇ ؟ ...

ۋارىسجان شۇ خىياللار بىلەن مۇزلاۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇ. دى ـ دە ، كۆزىنىڭ قىرىدا پۇتىغا قار تېگىپ ئولتۇرغان نادەمگە قاراپ قويدى ۋە ئۇنى ئېغىز چىشىغا ئېلىپ چايناۋەتكۈسى — پۇتۇن ئېچىنىش ، ئەلەم ، پۇشايمانلىرىنى ئۇنىڭدىن ئالغۇسى كەلدى ، بىراق قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ ئېغىر خور. سىندى...

شۇ چاغدا ، ئۇنىڭ پوستا تۇرۇش نۆۋىتى كەلگەنىدى . ئور. نىدىن تۇردى ـ دە ، دەلدەڭشىپ زېمىلانكىدىن چىقىپ كەتتى .

نادەم ئورنىغا كېلىپ ياتتى . تالادا شىۋىرغان ھەدەپ ئەدە. مەكتە ئىدى . ئۇ بىردەم گۇركىرەپ ، بىردەم شىۋىرلاپ ، بىر. دەم چىرقىرايتتى ، «شۇنداق شىۋىرغانلاردا ئۇرۇش قىلىش نې. مىدېگەن كۆڭۈللۈك ـ ھە ، — دەپ ئويلاپ قالدى نادەم ، شۇنداق شىۋىرغانلاردا قىلىنغان ئۇرۇشلارنى ئەسكە ئېلىپ ، — بىردەمدىلا ئالدىڭدا قار دۆۋىلىرى پەيدا بولىدۇ ، سەن ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ، زايىسىز ئوق ئاتىسەن ـ دە ، ئىلگىرىلەيسەن ، يەنە ئاتىسەن ، يەنە ئىلگىرىلەيسەن ، مۇنداق پايدىلىق شارائىتنى يا. ساپ بولمايدۇ ، پەقەت تەبىئەتنىڭ سېھىرلىك قولىلا ياسىيالايدۇ ... »

ئۇرۇشلار ئىچىدىكى ، ۋىژىلدىغان ئوقلار ئىچىدىكى جەڭ.

چىنىڭ ھاياتى ھەپتىلەپ، ئايلاپ تىنچ شارائىتتا يۆتكەلسە، ئۇ خۇددى بازىرى كەلمىگەن ئوقەتچىدەك مەيۇسلىنىپ قالىدۇ. مىلتىق تۇتقان، قار سىقىمدىغان قوللىرى، سوغا چۇشكەن، ئوتقا كىرگەن پۇتلىرى قىچىشىپ بىئارام بولىدۇ. بۇنداق چاغلاردا جەڭچىنىڭ كۆڭۈللۈك ئىشى — ئۆتكەن ئۇرۇشلارنى ئەسلەش، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش بولاتتى. شۇ تاپتا نادەمنىڭ كۆز ئالدىغا قارا ئېدىردا بولغان ئۇرۇش كەلدى:

قارا ئېدىرغا ئۆرلەپ چىققان پولك، يېرىمىقا چۈشكەندە، تۇيۇقسىزلا ئېتىلغان ئوقلار ئىچىدە قالدى. ئوق ئالدىدىن، ئىككى ياندىن چىقىۋاتاتتى. جەڭچىلەر بىر تىنىق ئارىلىقىدا ئاتلىرىدىن سەكرەپ ـ سەكرەپ چۈشۈپ كەتتى ـ دە، ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى بىر تەرىپىنى تارتتى، ئاتلارمۇ ئۆز ئىگىلىرىدەك شۇنداق تېز ياتتى. ئېتىشىش باشلىنىپ كەتتى. ئىڭىردىغان، ۋاي ـ ۋايلىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى ...

تۇزلەڭلىككە توپلىنىشىپ ئۇرۇش قىلىش خەتەرلىك ئىدى. جەڭچىلەر بىر ياقتىن ئېتىشىپ، بىر ياقتىن چېكىنىپ، كەينىدىكى يەنە بىر ئېگىزلىككە چىقىۋالدى. شۇ چاغدىلا زايە قىلماي ئوق ئېتىشقا ئېرىشتى. لېكىن، باندىتلارمۇ نۇرغۇن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ، نېرىدىكى چوققىغا چىقىۋالدى.

پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى ئالدىنقى سەپلەرگىچە كېلىپ تۇراتتى:

— ئايلىنىڭلار، چوققىنىڭ كەينىنى ئىگىلەڭلار، باندىتلار بىلەن خەلقنى ئايرىۋېلىڭلار!

قىسىملار يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىۋاتاتتى.

— تېز ھەرىكەتلەنمىسەك، خەلقنى ھەيدەپ قاچىدۇ، — دېدى باتىرغازى نادەمگە، — تېز ئاتلىنايلى، سىيرىل، بېشىڭنى كۆتۈرمە، ئىلىنغاننى قويمايدۇ بۇ خۇمسىلار ...

قىسىملار سىيرىلىۋاتاتتى.

باندىتلارنىڭ ئوقلىرى ئاتلارغا تېگىشكە باشلىدى، ياتقان ئاتقا ئوق تەگسە، ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتەتتى ـ دە، يىقىلاتتى. ئاسماندا بەلگە ئوقى چاراسلاپ يانغاندا، جەڭچىلەر چاقماق تېزلىكىدە ئاتلىرىغا مىنىدى ـ دە، ئاتاكىغا ئۆتتى. تاشلىق يەرلەردە مىڭلىغان ئاتلارنىڭ شاراقلىغان ـ دۈپۈرلىگەن ئاۋازلىرى ئاجايىپ سۈرلۈك ئاڭلىناتتى، يەر ۋە ئاسمان گۈرۈل-دەپ كەتتى، باندىتلار قاچسا ھېچكىمنى يەتكۈزمەيتتى. ھۇجۇم ناھايىتى تېز بولغانلىقى ئۈچۈن، تاڭ بىلەن تەڭ ئېلىنى تاشلاپ قاچقان باندىتلار قارا ئېرتىشنىڭ سارسۇمبە تەرىپىدىكى زور كۆندىلەڭ تاغقا چىقىپ كەتتى. ھەر قېتىمدىكىدەك تاشلاپ كەت-كەن، ئۆلۈكلىرىدىن قولغا چۈشكەن قورالى ئاز ئىدى. ئۆلۈك-لەر ئىچىدە ئوسماننىڭ مەشھۇر ئادىمى ــ «شەيتان كۆز» ياتاتتى. ئوق ئۇنىڭ مەيدىسىگە تەگكەنىدى.

سىياسىي باشقارما تەشكىللىگەن بىر گۇرۇپپا ئادەم باندىت-لاردىن ئايرىلىپ قالغان شۇ يەردىكى پۈتۈن خەلقنى يىغىپ، ئوسمانغا ئەگەشمەسلىك، بىھۇدە ئۆلۈپ كەتمەسلىك توغرىسىدا، تەڭلىك ـ باراۋەرلىك، ئىنسان ھوقۇقى ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ مەقسەت ـ نىشانى توغرىسىدا تەشۋىق ئېلىپ باردى.

كەچكە يېقىن قىسىم كۆندىلەڭ تاغقا ياماشتى. بۇ يەردىكى ھۇجۇم ئىككى سوتكىغا سوزۇلدى. كېچىسى باندىتلار ھۇجۇمى كۈچىيىپ كۈندۈزى سۇسلىشىپ قالاتتى.

يورۇقتا ئۆرلەش خەتەرلىك، قىسىم ئۆزىنى خورىتمىۋالى-دۇ، ئەمما ئۇرۇش سوزۇلۇپ كەتسە، باندىتلار ئېلىنى كۆچۈ-رۈپ بولىدۇ، ئەمسە قانداق قىلىش كېرەك؟

نىزامىدىن كوماندىرلىرىغا بۇيرۇق قىلدى:

ــ دىۋىزىئون، ئىسكادرون، ۋزۋودلار تاغ باغرىغا يېيى-لىپ كەتسۇن، ھەربىر قىسىملار ئاتقۇچىلار ۋە ئۆرلىگۈچىلەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنسۇن، ئاتقۇچىلار شىددەت بىلەن ئۇزۇلدۇر-

مەي ئاتسۇن ، ئۆرلىگۈچىلەر ئۇنىڭ پاناھىدا چەبدەسلىك بىلەن توختىماي ئۆرلىسۇن ! مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۆرلىسەك ، بىز ئانچە كۆپ چىقىم تارتمايلا تاغ ئۇستىگە چىقىپ بولىمىز .
قىسىم ئۆرلەپ چىققاندا ، باندىتلار قارا ئېرتىش تېغىغا قاچتى ، ئېلى ئايرىپ قېلىندى .
قارا ئېرتىش تېغىغا شىددەت بىلەن ئۆرلەپ چىققاندا باندىت-لار يەنە قاچتى .
شۇ يەردە باتىرغازىنىڭ ئېتى بولدۇرۇپ قالدى .
تۇيۇقسىز ئاپتومات ئېتىلدى . ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار جەڭ-چىلەرنىڭ بېشىدىن ۋىژىلداپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭغىچە بۇلار-نىڭ ئالدىغا شۇ يەرلىك مالچىلارمۇ چىقتى .
باتىرغازى بولدۇرۇپ قالغان ئېتىنى يېتىلەپ ئاق ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى .
— ئەنىغۇ ساڭا تەييار توقۇغلۇق ئات تۇرۇپتىغۇ ، بۇنى تاشلا ، شۇنى مىن ، — دېدى نادەم .
ئاق ئۆينىڭ ئالدىدىكى موما ياغاچقا بىرنەچچە ئات باغلاپ قويۇلغانىدى ، شۇنىڭ ئىچىدىكى قومۇش قۇلاقلىق ، چىرايلىق كېر ئاتقا باتىرغازىنىڭ كۆزى چۈشتى . ئۇ كېر ئاتنىڭ ئې-گەر - توقۇمىنى ئېلىپ يەرگە قويدى - دە ، ئۆزىنىڭ ئېتىنىڭ ئېگەر - توقۇمىنى ئۇنىڭغا توقۇشقا باشلىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ دۈمبىسىگە «تارس» قىلىپ قامچا تەگدى .
— ھەي ئويناشما ، شۇنچىمۇ قاتتىق ئۇرامسەن ، — دېدى باتىرغازى ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىدى ، ئۇنىڭ كەينىدىكى نادەم ئەمەس ، ئۇنى غەزەپ بىلەن بىر قامچا ئۇرغان ، ئاق يۇلڭ ياقى-لىققا ئورالغان ئاتلىق قىز تاراسلاپ ئۇياققا كېتىپ باراتتى . باتىرغازىنىڭ لەۋلىرى تىترەپ ، كۆزلىرى يېنىپ كەتتى - دە :
— ۋۇي رەسۋا ! مەن سېنىڭ جېنىڭنى ئالالامدىم ، — دەپ بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئېتىنى يۇرۇتۇپ ئىت-

تىكلەپ كېتىپ بارغان قىزغا تەگلىدى . نېرىدىن تېز يېتىپ كەلگەن نادەم ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى :

— بولدى ، باتىرغازى ، قوي ، قىز بالىكەنغۇ ، شۇ كۆز-لەردە ساڭىمۇ قىزنىڭ قامچىسى دورا بولۇپ قالغان ، — دەپ چاقچاق قىلدى نادەم كۈلۈمسىرەپ .

بىرنەچچىسى ئاق ئۆيگە كىردى . ئۆيدە يۈزلىرىنى قورۇق باسقان بىر موماي ، ئۆينىڭ تۆرىدە ئاستىغا كۆرپە سېلىپ بىر كېلىنچەك ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ قۇچىقىدا كۆرپىگە يۆگەلگەن بالىسى بار ئىدى . كېلىنچەك كىرگۈچىلەرنى كۆرۈپ ئورنىدىن قوزغىلىپمۇ قويمىدى ، قاپىقىنىمۇ ئاچمىدى .

— تۇنجى تۇغۇتى ، تېخى ئۈچ كۈن بولدى ، كۆزى يورۇ-غىچە تاس قالدى ئۆلۈپ قالغىلى بىچارە ، — دېدى موماي .

رەيھان كېلىنچەككە سەپسېلىپ قارىدى - دە ، لەۋلىرى بىردىنلا تىترەپ كەتتى :

— نەرى تۇغۇتلۇق بۇنىڭ ! چىرايى پوق يېگەن خورازدەك قىپقىزىل تۇرسا !… تۇر ئورنىڭدىن ! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ئۇ .

كېلىنچەك قىمىر قىلماي ئولتۇراتتى ، خۇددى رەيھاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاندەك چىرايى ئۆزگىرىپمۇ قويمايتتى .

قوي كۆزلىرى يېنىپ كەتكەن رەيھان ، ئۇنىڭ مۈرىسىدىن تارتىپ ئورنىدىن قوزغىتىۋەتتى - دە ، كۆرپىسىنى يۇلۇۋالدى ، ئاستىدىن ئىككى ئاپتومات چىقتى .

— بۇ نېمە ؟… ھە !

باتىرغازى كۈلۈمسىرەپ ئېيتتى .

— ھەي كەمپىر ، بۇ ئاپتومات تۇغىدىغان كېلىنچەك دېسىڭىزچۇ ، تېخى قوش كېزەك تۇغىدىكەن…

باشقىلار پاراققىدە كۈلۈۋەتتى .

— ھازىر بىزگە ئېتىلغان ئاپتومات مۇشۇ - دە ، مۇشۇ

بۇدۇمەت ئاتقانىكەن - دە ! — رەيھان غەزەپ بىلەن قورالىنى ئۇن - تىنسىز ئۇلتۇرغان كېلىنچەككە تەڭلىدى . ئۇنى راستى- تىنلا ئېتىۋەتمەكچىدى . نادەم بېشىنى سىلىكىدى .
— قوي ، بالام ، ئۇۋال قىلما ، سىلەرگە ئوق ئاتقان بۇ ئەمەس ، — دېدى موماي ھېچنېمە بولمىغاندەك خاتىرجەم ئول- تۇرۇپ .
— بۇ ئاتىسا ، نېمىشقا يوشۇرىدۇ ؟ سەن نېمىشقا يالغان ئېيتىسەن جەددال ! بىزنى ئاتسا ئۇۋال بولمامدىكەن ؟...
— بۇ بالام ئاتقان ئەمەس ، ئاق ياغلىقلىق قىز ئاتقان .
— قايسى ئاق ياغلىقلىق ؟
— ھېلىقى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن ، ئوسماننىڭ قىزى .
— نېمە !...
ئوسماننىڭ قىزى مەرگەنلىكى ، ئاتقا ماھىر - چەبدەسلىكى بىلەن پۈتۈن ئالتاي تەۋەسىدە مەشھۇر بولۇپ ، مىللىي قىسىملار ئىچىدە ئۇنىڭ كېپى كۆپ بولغان .
باتىرغازى بىلەن نادەم بىر - بىرىگە ئىتتىك قاراشتى - دە ، ئۆيدىن چىقتى . ئۇنىڭ قارىسى ئاللىقاچان يىتكەن ، بىر بەلدىن ئېشىپ كەتكەنىدى .
— ئىسىت... ئىسىت !... — دېدى باتىرغازى ۋە پۇشاي- مان ئوتىدا تولغىنىپ ياندى .
— بولدى ، باتىرغازى ، پۇشايماننى مەن قىلسام بولىدۇ ، مېنىڭدىن ئۆتتى ، ئوسماننىڭ بىر قانىنى سۇناتتىمكەن ، خەير... — دېدى نادەم ئەلەم بىلەن .
قىسىم قارا ئېرتىش بويىنى ئىگىلىگەن چاغدا ، باندىتلار بىرمۇ كىشى ، بىرمۇ چارۋا مال ئېلىپ كېتەلمەي نەچچە يۈزلە- گەن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ يۇقىرىقى ئالتايغا قاچقانىدى . يەنە قوغلاش كېرەكمۇ ، يوق ؟ دەپ تۇرغاندا شىمالىي فرونت قوماندا- نى دەلىلقاندىن بۇيرۇق كېلىپ قالدى :
— ئەمدى قوغلىماڭلار ، ئاساسىي كۈچىڭگە زەربە بېرىلىپ

بولدى ، پولك دەم ئالسۇن .
قارا ئېرتىش بويىدا پولك دەم ئېلىپ بىر ئاي ياتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، يەنە بىر بۇيرۇق كېلىپ ، پولك سارسۇمبىگە يۈرۈش قىلدى ۋە سارسۇمبىگە يېقىن يەردە ، قىران دەرياسىنىڭ بويىدا قازاق ئۆيلىرى تىكىپ ، پولكنى تولۇقلاش ، ھەربىي مەشىق ھەم دەم ئېلىش بىلەن تۇرۇپ قالدى .
نادەمنىڭ ئەسلىمىلىرى شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە ، سىرتقا چىقتى . بۇ چاغدا ئىزامىدىن بىر دۆۋە قارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ، قەيەرلەرگىدۇ نەزەر تاشلاپ تۇراتتى . شىۋىرغان قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە شىددەت بىلەن ئۇراتتى . ئۇ كىرپىكمۇ قاقماي شىۋىرغانغا قارشى غەرب تەرەپكە يۈزلىنىپ ، يىراقلارغا تىكىلەتتى . ئىزامىدىننىڭ لەۋلىرى پىچىرلاشقا باشلىدى : «ئەڭ قىيىن شارائىتلارنىمۇ مەنسىتمەسلىك ، يېڭىلىش ، ئوڭۇشسىزلىقلار ئىچىدىمۇ ، ئۇنى جەزمەن يېڭىش ئىشەنچىدە بولۇش ـــ ھەقىقىي جەڭچىدە بولۇشقا تېگىشلىك خىسلەت . بىز دەسلەپ قانچىلىك كۈچ بىلەن قوزغالغان ؟ ھازىر قانچىلىك زورىيىپ كەتتۇق ؟...» ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ سۆزلەپ بەرگەن 1944 ـ يىل ، باھار ئايلىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىكى ئاجايىپ تەسىرلىك ، ئۈمىدۋارلىققا تولغان بىر ۋەقەنى ئەسلەپ قالدى :
ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى تاللىقتا مەخپىي ئۇچراشقانىدى .
ـــ مىللىي زۇلۇم ، سىنىپىي زۇلۇم ھەددىدىن ئاشتى . خەلق ھازىر ئات سېلىقىغا[1] كۆچلۈك نارازى ، پۇرسەتنى قولدىن

---

[1] ئات سېلىقى —1943 ـ يىلى شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىلىرى پەيدا بولغاندىن كېيىن ، شىنجاڭغا ئاتلىق دىۋىزىيىلەر (يەر شارائىتىغا قاراپ) كۆپلەپ كىرىشكە باشلىغان . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق ئۈستىگە ئون مىڭ تۇياق پاراقلىق ئات سېلىقى چۈشكەن . بۇنى خەلق «گەز ئات سېلىقى» دەپمۇ ئاتايتتى .

بەرمەي ، «ئازادلىق» شوئارى ئاستىدا كۆتۈرۈلۈپ چىقىشىنىڭ ۋاقتى يەتتى ، — دېگەنىدى ئەخمەتجان قاسىمى ، — بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنقىلابىي كۈچ تەييارلاش ، خەلقنى ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە جەلب قىلىش ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ تەسىرىنى تېز كېڭەيتىش لازىم . گومىنداڭنىڭ زۇلۇمىنى كۆپ تارتقان . ئۇنىڭغا گۇمانلىق بولغان ئادەملەرنى ، بىرىنچى نۆۋەتتە گومىنداڭدىن كۆپ ئازار يەپ ، قاچقۇن بولۇپ يۈرگەن ، غېنىمنى ، ئەكبەر مەرگەننى قولغا كەلتۈرۈش ، شۇلار ئارقىلىق باشقىلارنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك . دەسلەپكى قەدەمدە مۇساباييوف تېرە زاۋۇتىغا ، پىلىچى ، گاڭگۇل خاڭلىرىغا ، ئىلى ملللەتلەر گىمنازىيىسىگە ، سۇيدۇڭ ، كۇرە ، سۇلۇق ئالماتىغا ، قازانچى ، سۇلتانئۆس ، سۇپتاي ، ئۇلاستاي ، جالىنقۇل قاتارلىق ئورۇنلارغا ئادەم ئەۋەتىش كېرەك . ھەرقانچە قىيىنچىلىق بولسىمۇ ، خەلقنىڭ ھېچ نەرسىگە تەگمەسلىك ، تەشكىل سىرىنى جاندىن ئارتۇق بىلىش ، خائىن ، ئىشپىيونلاردىن قەتئىي ھوشيار بولۇش كېرەك . ھازىر تەشكىلاتنىڭ قولىدا قانچىلىك قورال بار ؟

— مىلتىق ، ئاپتومات ، تاپانچا بولۇپ ئون بەشكە يېتىدۇ ، — دېگەنىدي ئابباسوف ، — يەنە يەتمىشتىن ئوشۇق گىرانات ، ئالتە دانە فىنلاندىيە خەنجىرى ، بەش يۈز دانە تەشۋىقات ۋەرەقىسى ، ئون نەچچە ئات ، ئىككى تاغار قۇرۇتۇلغان نان بار .

— بۇمۇ زور كۈچ ، — دېدى ئەخمەتجان روھلۇق ھالدا ، — كۈچىمىز تۆت - بەش يۈزگە يەتكەندە ، تارقاق جايلاشقان ئاز ساندىكى گومىنداڭ چېرىكلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ، شۇلارنىڭ قوراللىرى ھېسابىغا قوراللىنىش لازىم . بۇنىڭ ئۈچۈن نىلقا ناھىيىسى ئىستراتېگىيە جەھەتتىن ئەپلىك جاي . ئۇ يەردە گومىنداڭ چېرىكلىرى تارقاق جايلاشقان ، كۈچ يۆتكەپ كەلسە ، تاغلىرى يوشۇرۇنۇپ زەربە بېرىشكە قولايلىق...

نىزامىدىن شۇ ۋەقەنى زوقلىنىپ ئەسلىگەندە ، كۆزلىرىدىن

ئوت يېنىپ ، يۈزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى جىلۋىلەنگەنىدى : مانا شۇنچىلىك كىچىككىنە ئۇچقۇن بىلەن باشلانغان ئىنقىلاب ، هازىر زورىيىپ قانچىلىك يالقۇنغا ئايلاندى ـ هە !… — دەپ ئويلىدى ئۇ هاياجانلىنىپ ، — ئىلىدىن تارتىپ ، مۇزات تاغ تىزمىلىرىغىچە ، ماناس دەرياسى ۋادىلىرىغىچە ، جۇڭغار دالىلىرى ۋە ئالتاينىڭ هەيۋەتلىك تاغلىرىغىچە بىزنىڭ قانچىلىغان پولكلىرىمىز تارقىلىپ كەتكەن ، بۇنىڭ ئاساسى هېلىقى ئون نەچچە تال مىلتىق كۆتۈرۈپ چىققانلار ئەمەسمىدى ؟ … هازىرچۇ ؟ گويا بۇلاق ـ بۇلاقلاردىن قوشۇلۇپ ، ئۇلغىيىپ ، دولقۇنلۇق ـ قەهرلىك دەرياغا ئايلاندى !… بىزنىڭ بۇ قۇدرەتلىك كۈچىمىزگە ئەمدى كىم تەڭ كېلەلەيدۇ ؟ ! مۇشۇنداق كۈچ ئالدىدا بۇ قۇيۇن — بانىدىتلار ، قەهرىتان سوغۇقلار نېمىدى !…

ئىزامىدىنىڭ نۇر چاقنىغان كۆزلىرى ئېچىمۇ يىراقلارغا تىكىلگەنىدى .

ئون يەتتىنچى باب

باندىتلارغا قارشى ئۇرۇش باشلانغاندا، ئېلىنغان مەلۇمات بويىچە ئۇلار تۆت مىڭغا يەتمەيتتى. ھازىرغىچە ئىككى مىڭدىن كۆپرەكى قىرىلىپ تۈگىدى. لېكىن، يەنە شۇ سان ساقلىنىپ كېلىۋاتاتتى. بۈگۈن بىر ئورۇننى تازىلاپ ئۆتۈپ كەتسەك، ئەتىسىلا شۇ ئورۇندىن خۇددى قورايدەك ئۈنۈپ چىقاتتى. شۇڭا، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى باندىتلارغا تولۇق، ئەلتۆكۈس زەربە بېرىش توغرىسىدا ئالتاي پولكى بىلەن نىزامىدىن پولكىغا بۇيرۇق چۈشۈردى.

بۇيرۇق بويىچە ئالتاي پولكى ئالتاينى ئۆرلەپ، نىزامىدىن پولكى ئۆندىرقاراغا — بۇرۇلتوقاي دەرياسىنى ئۆرلەپ يۈرۈش قىلدى.

3 – ئاينىڭ ئاخىرقى مەزگىلى، كۆن ئىسسىپ قالسا، قارلار ئېرىپ – كرىستاللىشىپ، سوۋۇپ قالسا، قېتىشىپ، ھاۋا كىلىماتى ئۆزگىرىپ تۇرغان چاغ. نىزامىدىن پولكى ئىز-غىرىن شامالغا قارشى بىرنەچچە كۈن يول يۈردى. بۇ چاغدا ئالتاي پولكىنىڭ سار باستاۋغا يېتىپ كەلگەنلىك خەۋىرى كەل-دى. ئۆزئارا خەۋەرلىشىپ، ماسلىشىپ ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن، سارباستاۋغا سىۋەز ئەۋەتىلدى — جامالىدىن باشچىلىقىدا ئۈچ نەپەر سىۋەز مىلتىق، يان قورال، ئالتە دانىدىن گىرانات ئېلىپ يولغا چىقتى.

پولك باندىتلارنىڭ سار تېرەكتە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپ-تى – دە، توختىماي يۈرۈپ سار تېرەككە چۈشىدىغان پۇتەۋ (تۇيۇق) دېگەن يەرگە كەلدى. شۇنىڭغىچە سىۋەزلەردىن ھېچ-

قانداق خەۋەر بولمىدى .

ئاخىر بىرىنچى دېۋىزىيون ئات سالدۇرۇپ ھۇجۇم بىلەن سار تېرەككە كىرىپ باردى . ئەمما ، قىسمغا قارشى بىر پايمۇ ئوق ئېتىلمىدى ، بۇ ھال ھەممىنى ھەيران قالدۇردى .

ۋاڭ ـ چۇڭ ، قىقاس سادالىرىنى ئاڭلاپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، تاپانچىسىنى بەتلەپ چىققان گومىنداڭ پولكوۋنىكى قارا ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا نادەم باشلىق ئون نەچچە نەپەر ئاتلىق جەڭچى سۇرلۈك قىياپەتتە ئاپتوماتلىرىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ تۇراتتى .

ـــ تاشلا قورالنى ! ـــ قاتتىق ۋارقىرىدى نادەم ، پولكوۋ-نىك غەزەپ بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى . نادەم ئۇنىڭ بېشى-دىن ئالقىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئۈزگەندىن كېيىنلا ، ئۇ تاپان-چىسىنى تاشلاپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى .

ـــ ئۆينى ئاختۇرۇڭلار !

بىرقانچە جەڭچى ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، پول-كوۋنىك ھېلى چىققان قارا ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

بۇ گومىنداڭ پولكوۋنىكى شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، بىر باتالىيون قوشۇنغا يېتەكچىلىك قىلىپ ، ئوسمانغا ياردەمگە كەلگەنىدى . بىر ھەپتە بۇرۇن ئۇلار مۇشۇ سار تېرەككە كەلگەن ، ئۈچ سائەت ئىلگىرى بۇ يەردىكى ئارىلاش-ما قوشۇنلار يۆتكىلىپ كېتىپ ، پولكوۋنىك بۇ يەرنى ئەڭ پىنھان جاي ھېسابلاپ ، ئىسسىق قازاق ئۆيىدە قالغانىدى .

بايىقى جەڭچىلەر ئۆيدىن ئۈچ دانە مىلتىق ئېلىپ چىقتى .

ـــ بىزنىڭ مىلتىقلار !

ـــ ماۋۇ جامالىدىنىڭغۇ ! ...

ـــ نېمە ! ...

مىللىي قىسىم جەڭچىلىرىدە مىلتىقلىرىنىڭ پاينىكىگە ئۆز ئىسمىنى يېزىپ قويۇش ئادىتى بار ئىدى .

ئۈچ نەپەر سۇەزنىڭ تېخىچە ئىز - دېرىكى بولمىغانلىقى-
نىڭ سىرى ئېچىلدى.
نادەمنىڭ كۆزلىرى يېنىپ كەتتى:
— ھەي، رۇدۇپاي! ماۋۇ مىلتىقلارنىڭ ئىگىلىرى قې-
نى؟
— بىز ئۆلتۈرۈۋەتتۇق، — دېدى پولكوۋنىك ھېچقانداق
تەپتارتماي.
— ئىپلاس! ... — تىتىلداپ كەتتى نادەم، — ئۆلۈكى
قەيەردە؟
پولكوۋنىك ئېرەنسىزلىك بىلەن قولىنى پۇلاڭلىتىپ كەي-
نىدىكى قۇملۇق دۆڭنى كۆرسەتتى.
كىشى غەزەپلەنسىمۇ كۆزىگە ياش كېلىدۇ. نادەم ئۆزىنى
ئاران - ئاران بېسىپ تۇراتتى. ئۇ چاغدا جامالىدىننى ئويلىماي
قانداقمۇ تۇرالىسۇن، ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن، بىر ئېرىق-
نىڭ سۈيىنى ئىچىشىپ، بىر - بىرىگە كىشىنىشىپ ئۆتۈشكەن
ئەمەسمىدى ... خورلۇقنى تەڭ كۆرۈشكەن، مەرھۇم ئەنۋەر
ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز قەلبلىرىگە تەڭ سىڭدۈرۈشۈپ، زۇ-
لۇمغا قارشى تەڭ باش كۆتۈرۈشكەن، قوللىرىغا تەڭ قورال
ئالغان، قايناق جەڭلەرنى بىللە قىلىشىپ، ئىنقىلاب ئوغلانىغا
مۇناسىپ ئىشلارنى قىلىشقان، سېنىڭ تاپىنىڭغا كىرگەن تى-
كەن، مېنىڭ كۆزۈمگە كىرسۇن دېيىشىپ بىر - بىرىنى ئاس-
راشقان سادىق، سەمىمىي دوستلار ئەمەسمىدى ... ئۇنى ئويلى-
ماي، يانماي مۇمكىنمۇ؟! ...
تېخى دەھشەتلىك مەنزىرىلەر ئۇنىڭ ئالدىدا ئىدى.
ئۈچ جەڭچىنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ كېلىشتى. بىر قارىغان
ئادەم ئىككىنچى يېنىپ قارىيالمايتتى. جەڭچىلەرنى قىيناپ،
نەيزە سانجىپ ئۆلتۈرۈشكەنىدى. جامالىدىننىڭ كۆكسىگىلا ئە-
مەس، يۈزلىرىگىمۇ نەيزە سانجىلىپ، غەزەپتىن يانغان كۆزى

ئوچۇق پېتى قېتىپ قالغانىدى . جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالال-ماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتىشتى...

— ھەي ۋەھشىيلەر ! ... سەنلەرنىڭ نەرىلىڭ ئادەم ، ئېيت-قىنا ! ... — دېدى نادەم پولكوۋنىككە ياشلىق كۆزلىرىنى تىكىپ تۇرۇپ ، — مۇنچىلىك قىيىنغىچە ئېتىۋەتسەڭ بولمام-دۇ ؟ !...

— قولغا چۈشكەن دۈشمەننى قانداق ئۆلتۈرۈش ئۆزىمىز-نىڭ ئىختىيارىدا ، — دېدى ئۇ نادەمگە گۆلىيىپ قاراپ .

— شۇنداقمۇ ؟ ... سېنىمۇ قانداق ئۆلتۈرۈش بىزنىڭ ئىختىيارىمىزدا ، — نادەمنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قال-دى ۋە پۈتۈن بەدەنلىرى جاقىلداپ تىترەپ كەتتى ، ھەممىنى ئۇنتۇدى . ئۇنىڭ پۈتۈن غەزىپى ئوڭ قولىغا جەملەنگەنىدى : قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋالدى - دە ، قەھرى بىلەن ئۇنىڭغا ئۇردى !

پولكوۋنىكنىڭ بېشى بوينىدىن ساڭگىلاپ قالدى . جەڭچى-لەر ئۇھ دېيىشىپ ، گويا خۇمارىدىن چىققاندەك ، ئىنتىقامىنى ئۆز قولىدا ئالغاندەك بولدى . بىراق ، بۇ ئىش بىردەمدىلا تارقى-لىپ كۆڭلۈك مۇنازىرە قوزغاپ ، پولك شتابىنى داۋالغۇتۇۋەت-تى ...

— ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرۈش ئىنتىزامغا خىلاپ !

— ئۇنداق جەڭچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىش كېرەك !

— بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرنى ئۆلتۈ-رۈش — تېخىمۇ جىنايەت ! ...

— جامالىدىندەك قەھرىمان جەڭچىنى قىيناپ ئۆلتۈرسە ، ئۇنىڭ ئىنتىقامى ئېلىنمامدىكەن ؟ ...

— بىر جاللاتنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە نادەمنى تېگىشىشۇپتەمە-دىكەن ؟

— نادەمنىڭ قوش «باتۇرلۇق» مېدالى ئاشۇ جاللاتنىڭ

خۇنغا تەلۋ كېلەلمەيدىكەن؟ ...

مانا بۇ غۇلغۇلىلار پولك كۆچلۈك دۈشمەنگە دۇچ كېلىپ قالغاندەك قىيىن ھەم جىددىي مەسىلىگە ئايلاندى. بەزىلەر ئەگەر نادەمگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنسا، قىسىمدىن كېتىدىغانلىقنى بىلدۈرۈشتى. بەزى كوماندىرلار مىللىي ئارمىيە باش قوماندانىغا ئەرز قىلىدىغانلىقنى ئېيتىشتى. يەنە بەزىلەر نادەمنى جازالىمىسا ھەربىي ئۇستاپ - تۈزۈمنىڭ بۇزۇلىدىغانلىقنى تىلغا ئېلىشتى... نادەمنىڭ ئەقىل بىلەن ئەمەس، ئاچچىق - غەزەپ بىلەن قىلغان ئاشۇ ئىشىغا، قەدىرلىك كىتابخانلار، ۋارىسجاننىڭ قانداق كەيپىياتتا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگىلار كېلىدىغاندۇ؟

ئۇ ھازىر ۋۇزۇدنىڭ سىياسىي خىزمەتچىسى، تەشۋىقاتچىسى ئۇنىڭ ۋۇزۇدتىكى جەڭچىلەر نامىدىن سۆزلەيمەن دەپ ئېيتقان سۆزلىرى گايىتنى ئويلاندۇرۇپ قويدى:

— يولداش كوماندىر دۇنىزئون، — دېگەنىدى ۋارىسجان، — بىز نادەمنى جازالىمىساق، ھەربىي ئۇستاپنى قانداق قوغدايمىز، مېنىڭ ھەربىي ئىنتىزام ھەققىدىكى تەشۋىقاتىم — پۈتۈن مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشۋىقاتى، ئىنتىزامى ئەمەسمۇ، ئۇ چاغدا مېنىڭ سۆزۈمنى كىم ئاڭلايدۇ. ئىنتىزامغا كىم بويسۇنىدۇ؟ ...

— بۇ قىيىن ئىش بولدى، — دېدى گايىتمۇ قىيىن ئىشقا دۇچ كېلىپ گاڭگىراپ، — نادەمنى جازالىماي بولمايدۇ. جازالىساڭ، ئاشۇ جالالاتقا تېگىشلىپ كەتسە، قانداق چىدايسەن، قىيىن ... قىيىن ئىش بولدى.

— ھەي گايىتكا، مەن جەڭچىلەرگە نېمە دەيمەن؟ ئۇلار ھەربىي ئىنتىزام ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەرمۇ، ئەمەسمۇ؟ مەخەت باسقۇنچىلىق جىنايىتى ئۆتكۈزۈپ، بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتكىنى يوققۇ، دەۋاتىدۇ. نادەمنى جازالاش — ئۇستاپنى

ھىمايە قىلىش ئەمەسمۇ؟ ... مەنمۇ ئۇنىڭغا قايغۇرىمەن، بىراق ئامال قانچە، تۇزۇم مېنىڭ ھېسسىياتىم — ئارزۇيۇمغا قارىمايدۇ – دە!...

باتالىيون كوماندىرىنىڭ بېشى خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قويغان ئادەمدەك چۈشۈپ كەتتى. ۋارىسجانچۇ؟ كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى، ئۇ ئىنتايىن خۇشال. ئۇنى ئېتسۇەتمىگەن تەقدىردىمۇ، قاماقتا يېتىپ چىرىيدۇ ياكى ھەربىيلىكتىن قوغلىنىپ كۆزدىن يىتىدۇ، دەپ ئويلاۋاتىدۇ. ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى قانچە تىرىشىپمۇ قىلالمىغان ئىشىمنى، نىيىتىم ئوڭغا تارتىپ، مانا ئەمدى نادەم ئۆزى قىلىدىغان بولىدى، دەپ خۇشاللىقىدىن قىن – قىنىغا پاتماي قالدى. ئۇنىڭ ئىچكى خۇشاللىقلىرى يۈزىگە سەكرەپ چىقمايمۇ قالمىدى. جەڭچىلىك تۇرمۇشتا، ئۇرۇش ئىچىدىكى ھاياتتا، بىرەر جەڭچى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قويسا، ئۇنى جازالاش خۇشاللىق قوزغىماي، مەيۈسلۈك قوزغايدۇ. ئاغزىدا ھەربىي ئۇستاپ بويىچە ئىش كۆرۈلسۇن، دەيدۇ. ئەمما، كۆڭلىدە ئېچىنىدۇ. جەڭچىلەر ۋارىسجاننىڭ روھىي ھالىتىدىكى شادلىق خۇشخۇيلۇقتا قاراپ، بىر قىسما ھېسسىياتىمۇ كېلىپ قالدى.

پولك شتابىدا بۇ توغرۇلۇق جىددىي يىغىن چاقىرىلدى. جەڭچىلەرمۇ ئوخلىماي جىددىي تالاش – تارتىش قىلىشتى. يۇرۇش ئۈستىدىكى پولك مۇشۇ ئىش بىلەن تەۋرىنىپ كەتتى. دىۋىزىيون كوماندىرلىرى، كومىسسارلار قاتناشقان يىغىن بۇ مەسىلىنى ئۇزۇل – كېسىل بىر ياقلىق قىلالماي تاكى يېرىم كېچىگىچە سوزۇلدى.

ئاخىر گايىت مۇنداق دېدى:

— نادەمنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقى، مەختەنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقىغا ئوخشاش، ئەمما نادەم قوش «باتۇرلۇق» جەڭگىۋار جەڭچى، شۇڭا نادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىشكە بولمايدۇ، يېنىك

جازا بېرىشكىمۇ بولمايدۇ . ئېغىر جازا بېرىش دېرەك ؟ مېنىڭـ
چە ، ئوردېنلىرى ، ئۇنۋانلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ يا قىسمىدىن
قوغلىنىش كېرەك ياكى خوجۇلۇق بۆلۈمدە ئات باقارلىق ئىشىغا
قويۇلۇشى كېرەك .

گايىتنىڭ پىكرى كوماندىرلارنىڭ پىكرىگە يېقىنلاشقان ھەم
يىغىننىڭ ئاخىرلىشىپ ، بىرەر چارىنىڭ ئېلان قىلىنىشىدىن
دېرەك بېرىدىغان پىكىر بولدى .

ـــ نادەم بىلەن مەخەتنى پەرقلەندۈرۈش كېرەك ، ـــ
دېدى نىزامىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ ، مەخەت باسقۇنچىلىق قىلغان
قىز كىم؟ شۇنداق ئىش قاتتىق جازالانمىسا ، ئارمىيىمىزنىڭ
خاراكتېرى نېمىگە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ؟ نادەم چاناپ تاشلىغان
پولكوۋنىك كىم؟ لېكىن ، مەيلى قانداق بولمىسۇن ئەسىرنى
ئۆلتۈرۈش ئېغىر خاتالىق ئەمەسمۇ؟ شۇڭا نادەمگە مۇنداق جازا
بېرىمىز ، يەنى ئەڭ ئېغىر ۋەزىپە تاپشۇرىمىز ، ۋەزىپىنى ئورۇنـ
دىيالمىسا ئۆزىنى ـ ئۆزى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدۇ ، ئورۇندىسا ،
خاتالىقى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ .

يىغىن يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا ئاخىرلاشتى .

سار تېرەك ـــ تېرەكلىك يەر . ئەتىسى ئەتىگەنلىكى پۈتۈن
پولك يۈرۈش قىلىش ئۈچۈن تېرەكلىك ئارىسىدا ئاتلاندى . يۈـ
رۈشتىن بۇرۇن ئادىتى بويىچە چىرايى سۇرلۇك تۇس ئالغان
نىزامىدىن نادەمنى ئالدىغا چاقىرتۋالدى . سەپ بويىچە رەت ـ
رەت تىزىلغان جەڭچىلەر بىردىنلا سۇر باسقان مەيدانغا ، پولك
كوماندىرى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا تاق تۇرغان نادەمگە جىددىيلەـ
شىپ قاراشماقتا ۋە كوماندىرنىڭ نادەمگە قانداق جازا ھۆكۈم
قىلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈشمەكتە ئىدى . مەيدان تىـ
ۋىشسىز ، ھەممىنىڭ قۇلىقى دىڭ ...

ـــ ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن جەڭچىسەن ، ـــ دېدى
نىزامىدىن قاپىقى سېلىنغان ھالدا ، ـــ ئەمما قوش «باتۇرلۇق»

جەڭگىۋار ئوغۇلسەن! شۇنداقمۇ جەڭچىلەر؟
جەڭچىلەر گۈرۈلدەپ ۋارقىراشتى.
— شۇنداق! ... توغرا ...
نادەمنىڭ چىرايىدا قىلچىمۇ ئۆزگىرىش يوق ئىدى. ئۇ خۇددى بۇيرۇق كۈتۈۋاتقان جەڭچىدەك تۇراتتى.
— ئەكە، يان قورالىڭنى!
نادەم بېلىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ ئۇزاتتى. نىزامىدىن تاپانچىسىنىڭ زاتورىنى قايرىپ، يەتتە تال ئوقنى ئالدى ـ دە، ئىككىسىنى ئېلىپ قېلىپ، قالغىنىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەت۔تى. بىر تال ئوقنى تۆش يانچۇقىغا سالدى، يەنە بىرسىنى تاپانچىسى بىلەن نادەمگە قايتۇرۇپ بەردى:
— گۇناھىڭنى ئاقلامسەن؟
— بۇنىڭسىزمۇ ھەرقانداق بۇيرۇققا تەييارمەن، يولداش پولكوۋنىك!
— بىز ھازىر ئوسماننىڭ تۇرغان يېرىگە يۈرۈش قىلى۔مىز، سەن بىزدىن بۇرۇن ماڭىسەن، گۇناھىڭ ئۈچۈن «تىل» تۇتۇپ كېلىسەن، ئەگەر تۇتالمىساڭ، مەن ھېلىقى بەرگەن بىر تال ئوق بىلەن ئۆزۈڭنى ئېتىپ تاشلا، ئاتماي كەلسەڭ مەن ئېلىپ قالغان بىر تال ئوق بىلەن سېنى ئۆزۈم ئېتىپ تاشلاي۔مەن!
— خوپ بولىدۇ، يولداش پولكوۋنىك! بۇيرۇقىڭىزنى قەتئىي ئورۇندايمەن!
— ئاتلان!
نادەم چاس بېرىپ كەينىگە قايرىلدى ـ دە، كۆك ئېتىغا ئىرغىپ مىندى ۋە تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى.
ھەممە ياق ئاپئاق قار، پەقەت دۆڭلەر، قىرلار بىر ئاز ئېچىلغان. سار تېرەك ئىچى شامالسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، خېلى ئىسسىق ئىدى. كۈن ئۆرلەپ چىققاندىن كېيىن، ئاچچىق

شامال ئۇرغىلى تۇردى . نادەم دەريانى بويلاپ ، ئەتراپقا سىنچى كۆزلىرى بىلەن بېقىپ كېتىپ باراتتى . تۇيۇقسىز ئالدىدىن بىر توشقان چىقىپ قېلىپ ، ئات ئۈركۈپ يانغا تاشلانغاندا ، نادەم ئۈستىدىن ئۇچۇپ كەتتى . ئۇ ئۇستۇبېشىدىكى قارلارنى قېقىپ ، خارتىلداپ تۇرغان ئېتىغا مىندى - دە ، يەنە يورۇپ كەتتى .

يىراقتىن قارا - كۆرە بىر نېمە كۆرۈندى ، ئۇ يېقىنلاپ بېرىپ ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدا بىر توپ تېرەكنىڭ يېنىدا ئىككى ئادەمنىڭ ئوت قالاپ ئولتۇرغانلىقىنى ئىلغا قىلدى . ئۇ ئېتىنى ئاستىلىتىپ تېخىمۇ يېقىنلاپ باردى . شۇ چاغدا ئىككى شىراق- لىق مىلتىقنىڭ تېرەككە يۆلەپ قويۇلغانلىقىدىن ، ئۇلارنىڭ باندىت ئىكەنلىكىنى ، ئېھتىمال ، ئۇ يەردە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇ- ۋاتقانلىقىنى پەملىدى - دە ، ئالدىدىكى دۆڭلۈكنىڭ كەينى بىلەن يورۇپ ، ئۇلارنىڭ يان تەرىپىدىن چىقىشنى ئويلىدى .

نادەم ئويلىنىپ چىقىشقا باندىتلار ئۇنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، ئاتلىرىغا مىندى - دە ، بەدەر قاچتى .

— توختا ! توختا ! ...

نادەم مىلتىقىدىن ئىككى پاي ئوق ئۈزدى ، ئۇلار كەينىگە قاراپمۇ قويماي چاپماقتا ئىدى .

نادەم ئېتىنى دېۋىتىپ ئىتتىكلەپ كەلگىنىچە مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرغان دەريا ئۈستىگە سالدى ، ئات سالدىيۇ ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ، مۇز يېرىلىپ كەتتى . يوغان بىر پارچە قېلىن مۇز بىلەن لەيلەپ قالدى . ئۇ ئېتىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، تېخى يېرىلمىغان مۇزنىڭ ئۈستىگە سەكرىدى - دە ، مۇز يەنە يېرىلىپ كېتىپ ئۇنىڭدىن يوغان بىر پارچە مۇزنىڭ ئۈستىدە قالدى ھەم ئەتراپتىكى مۇزلار يېرىلىپ ، ئۇ ئات بىلەن بىللە ئاقتى . دەل شۇ چاغدا پولك يېتىپ كېلىپ ، نادەمگە ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى :

— بولدى ، گۇناھىڭدىن كەچتۇق ! ...

— بۇياققا ئۆتۈپ كەت ! ... ئەپۇ قىلدۇق ...

بۇ ئاۋازلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى . ئۇ قىرغاقتا تۇتىشىپ تۇرغان مۇز ئۈستىگە سەكرەپ ئۆتۈپ ، ئېتىنى تارتتى ، ئاتمۇ بىر سەكرەپلا چىقىپ كەتتى . ئۇ ئېتىغا تېزلىك بىلەن مىندى ـ دە ، ئىككىسىنىڭ كەينىدىن ئېتىنى بولۇشىچە چاپتۇرۇپ قوغلىدى . ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىپ بارغان نادەم ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلدى ، بىرسىنى ئېتىپ ، ئېتىدىن موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى . يەنە بىرسىنىمۇ موللاق ئاتقۇزۇۋەتكىلى بولاتتى ، بىراق ئېتىپ بولمايدۇ ـ دە ! ئاخىر ئىككىنچىسىگە يېتىپ بېرىپ ، مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە بىرنى سالدى . مۈكچىيىپ قېچىپ كېتىپ بارغان باندىت ئات ئۈستىدىن ئۆزى بىر ياققا ، تېقىمىغا قىستۇرۇۋالغان مىلتىقى بىر ياققا ئۇچۇپ چۈشتى . نادەممۇ ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، بەردىكى مىلتىقنى قولىغا ئالدى . ئۇ شۇ چاغدىلا باندىتلارنى قوغلىغان چاغدا جۇۋىسىنى يېشىپ تاشلىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى .

— تۇر ئورنۇڭدىن ! ... ئۆلۈمتۈك ... تىترەيسەنغۇ ، مېنى ئېتمۇۋېتەمدىكىن دەمسەن ؟ سەندەكلەرنى ئېتىپ تويغانمەن !

نادەم ئۆلگەن باندىتنىڭ يېنىغا كەلگۈچە ، ئۇنى پىيادە ئالدىغا سېلىپ كەلدى . شۇ چاغدىلا ئىككىسىنىڭ چىرايىغا سەپسالدى : ھەر ئىككىسىلا ئون ئالتە ـ ئون يەتتىلەرگە ئەمدىلا بارغان ، ئېڭەكلىرىگە تېخى سېرىق تۈكلەرمۇ چىقمىغان ياش بالا ئىدى ، ھايات قالغىنى يىغلامسىراپ تۇراتتى . بۇنىڭدىن ھەر ئىككىسىنىڭ ئۇسمانىنىڭ توپىغا مەجبۇرىي قاتنىشىپ قالغانلىقىنى ، تېخى ھېچقانداق ئىشنى بىشىدىن ئۆتكۈزمىگەنلىكىنى ھېس قىلغىلى بولاتتى . نادەمنىڭ ئۆلگەن باندىتقا قاراپ ئىچى ئاغرىدى ...

نادەم غەنىيمەت ئالغان ئىككى مىلتىقنى ئۈشنىسىگە ئار-

تىپ ، تۇتۇلغان «تىل» نى ئالدىغا سېلىپ كەلگەندە ، پۈتۈن پولك ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى . ئۇ ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشتى ـ دە ، نىزامىدىننىڭ ئالدىغا ھۆرمەت قەدەم بىلەن كېلىپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئالدى :

ــ يولداش پولكوۋنىك ! بۇيرۇقىڭىز بويىچە «تىل» تۇ-تۇپ كەلدىم ، يەنە گۇناھىم قالدىمۇ ؟

نىزامىدىن كۈلۈمسىرىدى ۋە كۆز جەڭچىسىنىڭ جاسارىتىگە سۆيۈندى :

ــ يارايسەن ! ... سېنىڭ گۇناھىڭنىڭ قالغان ـ قالمىغان-لىقىنى كوماندىر ـ جەڭچىلەر بىلىدۇ .

گۇرۇلدىگەن تەنتەنىلىك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى :

ــ يارايدۇ ! ... ئوغۇل ! ...

«تۇگمەننىڭ كويلىسىدىن پۈتۈن چىقىدىغان خۇمپەر ... » دەپ ئويلىدى ۋارىسجان ۋە نادەمنىڭ شەنىگە ياغدۇرۇلغان قى-قاس ـ چۇقانلاردىن ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى .

شۇ يەردىن يولغا چىققان پولك دەريانى بويلاپ داۋاملىق يۇقىرىغا ئۆرلىدى . نادەم تۇتۇپ كەلگەن «تىل» نىڭ ئىقراسى شۇنداق ئىدى : گومىنداڭ قىسمىدىن ئۈچ يۈز كىشى سار تې-رەكتە بىر ھەپتە تۇرغان ۋە ئۇ يەردىن يەنە قوزغىلىپ ، يۇقىرى-لاپ كەتكەن .

ئەمما ، ئۇرۇشنىڭ ھىيلىلىرى كۆپ . رازۋېدكىچىلار باي-دىتلار قارا تاغنىڭ شىمالىغا قاچتى دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كېلىدۇ ، كۆز يېتىم يەرگە نەچچە سائەتلەپ ماڭسەن ، ئۆتۈپ كېتىسەن ، ھەتتا كۈنلەپ يۈرۈش قىلىسەن ، ئالدىڭدىن بىر پاي ئوق چىقمايدۇ . چۈنكى ، ئۇ ئالىقاچان جەنۇب تەرەپكە قېچىپ كەتكەن بولىدۇ . ئۇ ياققا سەپەر قىلساڭ ، كەينىڭدىن ئوق چىقى-دۇ . بىر ئورۇنغا نۇرغۇن كۈچ بىلەن يۈرۈش قىلساڭ ، باندىت-لارنىڭ قارىسىنىمۇ تاپالمايسەن ، ئاز كۈچ بىلەن يۈرۈش قىل-

ساك ، نەدىندۇر ساڭا يوپۇرۇلۇپ ، شىددەت بىلەن ھۇجۇم قى-
لىپ كېلىدۇ . لېكىن ، ئاخىرىغىچە ئۇرۇش قىلمايدۇ ، نۇرغۇن
ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، كۆزدىن غايىب بولىدۇ . شۇڭا ، جەڭچى-
لەر ئۇلارغا «شەيتان» ، «قۇيۇن» ، «ئېزىتقۇ» دېگەن ناملارنى-
مۇ قويغان . مەيلى قانداقلا بولمىسۇن ، ھازىرقى ئۇرۇش «شەي-
تانلار» نى قوغلاش بىلەن خاراكتېرلىنىدىغان ئۇرۇش بولۇپ
قالدى .

«شەيتان» نىڭ كۈندىن ـ كۈنگە خورىشى بىلەن ھەپتىلەر ،
ئايلار ئۆتۈشكە باشلىدى . ئالتاي تەۋەسىدە مىللىي قىسىملار
كەزمىگەن تاغ ـ ئېدىرلار ، چۆل ـ باياۋانلار ، توقاي ـ چاتقال-
لىقلار ئاز قالدى . ھازىر مىللىي قىسىملار پولك ـ پولك بويىچە
ئەمەس ، دىۋىزىئون ـ ئىسكادرونلار بويىچە «شەيتان» لار ئۇس-
تىگە يۈرۈش قىلىدىغان بولدى . بۇ كەڭرى زېمىنغا «شەيتان»
لارمۇ ، مىللىي قىسىملارمۇ تېرىلىپ كەتكەندى .

باتىرغازى ئۆز ئىسكادرونىنى باشلاپ ، ئۈچ كۈندىن بېرى
«شەيتان» لارنى قوغلاپ ، ئىزدەپ يۈرەتتى . ئۇرۇشسىز
كۈن — جەڭچى ئۈچۈن زېرىكەرلىك كۈن . ئۇ سەپكىلىتايدا
بولغان ئۇرۇشلارنى ئويلاپ ، ئات ئۈستىدە تەۋرىنىپ كېتىپ
باراتتى : «ھاياتلا بولسالڭ ، ئۇرۇش دېگەننىمۇ قىزىق نەرسە ، ھەي-
ران قالغۇدەك تاسادىپىي ئىشلارنى كۆرىسەن ، — دەپ ئۆز ـ
ئۆزىگە پىچىرلايتتى ئۇ ، — سەپكىلىتايدا خۇددى چۆچەكلەردى-
كىدەك ئۇرۇشلارنى قىلمىدۇقمۇ ، بىر ـ بىرىمىزنى بىر قارا
سۇلا ئايرىپ تۇرىدۇ ، ئارىلىقىمىز ئوتتۇز مېتىرمۇ كەلمەيدۇ ،
بىر ئېگىزلىكنى تالىشىپ ، خۇددى بەيگىگە چۈشكەندەك باندىتلار
بىلەن چېپىشقىنىمىز ـ ھە ... ھېچكىمنىڭ ئېسىگە كەلمەيدۇ-
كى ، ئاتنى ئاستىلىتىپ ، باندىتلارنى كەينىدىن ئېتىپ تۆكۈۋەت-
كىلى بولاتتىغۇ ... پاھ ، ئات دېگەن جانىۋار ، جەڭگە كىرسە ،
دۇلدۇل ـ دە ! ئۇچىدۇ . «ئات — ئەرنىڭ قانىتى» دېگەنلەرنى

تېپىپ ئېيتقانىكەن ، كەڭلىكى تۆت ـ بەش مېتىر كەلگۈدەك چوڭقۇرلۇقلاردىن ئۇچۇپلا ئۆتۈپ كېتىمىز ... »

قاش قارايغان مەزگىلدە ، ھۇرۇنلۇق بىلەن يۈرگەن قوشۇن قارا جاباغىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىن يارلىققا يېتىپ كەلدى ، يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئالتە ـ يەتتە يۈزگە يېقىن باندىتلارنىڭ قورشاۋىدا قالدى . باندىتلار ئۈچ تەرەپتىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ، ئېتىپ كەلمەكتە ئىدى . باتىرغازى بىر پاي ئوق ئېتىش ئارىلىقىدا ئويلاندى : بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىش كېرەكمۇ ؟ ئۇنداقتا مېنىڭ ئېسكادرونۇممۇ ، باندىتلارمۇ قىرىلىپ تۈگىشى مۇمكىن ، ياق ، مەن توقسان كىشىلىك ئېسكادرونۇمنى ئالتە ـ يەتتە يۈز باندىتقا تېگىشىۋېتەتتىممۇ ...

ئېتىشىش ئەۋج ئالدى . قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپ باراتتى .

باتىرغازى مۇئاۋىن كوماندىرغا ئېيتتى :

— قىسىمنى چېكىندۈرۈپ ئېلىپ كەت ، ئىككى جەڭچى بىلەن قالىمەن ، ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىمەن !

— بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز ، — دېدى مۇئاۋىن كوماندىر قەتئىي ھالدا .

— ياق ، ئېسكادروننى ساقلاپ قېلىش كېرەك !

— قۇربان بولساق ، ھەممىمىز بىللە بولىمىز ...

— بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن ، ئېسكادروننى چېكىندۈرۈپ كەت ، بول چاپسان !

باتىرغازىنىڭ خۇددى ئوتتەك يېنىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلار چاچرايتتى ...

— يولداش كوماندىر ...

— بۇيرۇقۇمنى ئاڭلامسەن ـ يوق ؟ بۇ مۇنازىرە قىلىدىغان پەيتمۇ ؟ ! ... بول ! ئېتىپ تاشلايمەن !

ئېسكادرون شىپقاپ چېكىنىشكە باشلىدى .

مىڭ تال ئوق ، يىگىرمە گرانات ئېلىپ قالغان باتىرغازى

ئىككى پىلىموتچى بىلەن چوڭقۇرلۇققا چۈشتى ـ دە ، پىلىموتلار-
نى ئەپلىك جايغا ئورناتتى ۋە يوپۇرۇلۇپ كەلگەن باندىتلارنى
ئوققا تۇتتى ، ئىككىنچى قېتىم يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، گراناتلار
تاشلاندى . باندىتلار چېكىندى . بىردەمدىلا جىمجىتلىق ھۆكۈم
سۈرۈپ كەتتى . تۇن ئۆزىنىڭ قارا پەردىسىنى ھەممە ياققا يايغا-
نىدى . ئەمما ، يۇلتۇزلار تاشلىغان غۇۋا نۇر ، مىدىرلىغان جاننى
كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۈچىنچى قېتىم ئۇلار شىراقلىق مىلتىق-
لىرىدىن ئوق ئۈزۈپ چۇقان بىلەن كەلدى :

— مۇلقا ، چاقاباي ! ... خۇدا يولىدا ئالغا باس !... يا
مۇھەممەت ! ... ئامىن ! ...

ئىككى ياندا ئىككى پىلىموتتىن ، ئوتتۇرىدا باتىرغازىنىڭ
ئاپتوماتىدىن بىراقلا ئوق ئېتىلدى . قوماچ قورۇغاندەك شۇنچە
ۋالڭ ـ چۇڭ ئاۋازلار ئىچىدە «گۈپ ـ گۈپ» قىلىپ يىقىلغان
ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى . بىراق ، ئوڭ ياندىكى پىلىموتچىغا
ئوق تېگىپ ، كەينىگە ئۈچۈپ كەتتى ، ئوق ئۇنىڭ پېشانىسىگە
تەگكەنىدى . باتىرغازى ئۇنىڭ پىلىموتىنى قولىغا ئالدى ـ دە ،
سايرىتىۋەتتى .

چوڭقۇرلۇقنىڭ ئۈچ تەرىپىگە ئۆلۈكلەر دۆۋىلىنىپ كەت-
تى . ئۇلار ئەمدى ئۇچۇق قالغان تۆتىنچى تەرەپتىنمۇ كېلىشكە
باشلىدى . مانا ئەمدى ئۇلار ئۆز ئۆلۈكلىرىنى دالدا قىلىپ
كەلمەكتە ئىدى . تاشلىنىۋاتقان گراناتلارنىڭ زەربىسىدىن چوڭ-
قۇرلۇق تىترەيتتى ، ئەتراپ بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشات-
تى ، ۋىژىلدىغان ئوقلار ئوت بولۇپ ئۇچاتتى . شۇنچە دەھشەتلىك
مەنزىرىلەر ، ئىڭرىغان ئاۋازلار بىر ـ بىرىنى قىرىۋاتقانلار ئۇ-
چۇن ھېچقانداق ئىش ئەمەس ئىدى . ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ،
مەقسەت ـ نىيەتلىرى باشقا ـ باشقا بولغانلىقتىن ، بۇلار دۇنياغا
گويا بىر ـ بىرىنى قىرىش ئۈچۈنلا يارالغاندەك تۇيۇلاتتى .

باتىرغازىنىڭ ئىككىنچى پىلىموتچىسىمۇ ئۆلۈپ ، ئۆزى

يالغۇز قالدى . ئۇ بىردەم ئۇ پىلىموتقا يېپىشسا ، بىردەم بۇ پىلىموتقا يېپىشاتتى ، گرانات تاشلايتتى . باندىتلار ئۇنىڭ يالغۇز قالغانلىقىنى بىلىپ قالدىمۇ ، شىددەتلىك ھۇجۇم بىلەن باستۇ-رۇلۇپ كېلەتتى ۋە ۋارقىرايتتى :
— مۇسۇلمان بولساڭ ، تاشلا قورالنى !
غەزەپتىن پۈتۈن بەدەنلىرى بومبا بولۇپ پارتلاشقا تەييار تۇرغان باتىرغازىمۇ ۋارقىرايتتى :
— مۇسۇلمانمەن !... سەندەك گومىنداڭنىڭ تاپىنىنى يا-لاۋاتقان مۇسۇلمانلارنى قىرىدىغان مۇسۇلمانمەن !...
باتىرغازىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنى ئېتىۋېلىش ئۈچۈن ئې-لىپ قالغان بىر تال ئوقى ۋە بىر تال گراناتى قالدى . ئۇ چوڭقۇرلۇق ئىچىدە ئۆرە تۇراتتى .
— كەل ! كېلىشمەمسەن ، ئات مېنى !...
ئۇ ئۇلۇغ تەرەپتىن ئۆمىلىشىپ كېلىۋاتقانلارغا ئاخىرقى گراناتنى كۈچ بىلەن ئاتتى ۋە بىر تال ئوقى قالغان تاپانچىسىنى پېشانىسىگە تەڭلىدى : ياق ! نېمىشقا ئۆزۈمنى ئاتىمەن ، ئۇلار مېنى تىرىك تۇتماقچىغۇ ، مەيلى ، تۇتسۇن ، ئەمدى سۆز بىلەن ئېلىشىپ كۆرەي... ئۇ ئۆزىنى ئېتىۋېلىشتىن يالتايدى - دە ، ئالدىغىلا كېلىپ قالغان ئوسماننىڭ ھەيدەر ئاتلىق لەشكەر بېشى-نى ئېتىۋەتتى .
باندىتلار باتىرغازىنى تىرىك تۇتۇشقا مۇۋەپپەق بولدى . ئۇ-نىڭ پۇت - قولىنى باغلاپ ، بېشىغا تاغار كىيدۈردى - دە ، ئاتقا ئۆڭگۈرۈپ ئېلىپ كەتتى .

× × ×

ئوسمان باندىتلىرى چىڭگىلنىڭ ئېلىنى ، كۆكتوقاي ئېلى-نىڭ يېرىمىنى بېيىككە ئېلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ ، دېگەن

خەۋەر كەلگەندە ، نىزامىدىن ئېلنى قوزغۇلۇپ كېلىش ئۈچۈن ، گايىتنىڭ دىۋىزىيونىنى يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇدى .
گايىتنىڭ دىۋىزىيونى يۈرۈشكە ئاتلىنىپ يولغا چىققاندا ، كوماندىر ــ جەڭچىلەرنىڭ يادىغا يەنە باتىرغازى كەلدى . ئۇنىڭ ئىزسىز يوقاپ كېتىشى ھەممىنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇراتتى ، يادـ دۇراتتى... لېكىن بەزىلەرنىڭ پەرەزلىرى قايغۇلۇق كۆڭۈللەرنى بەزلەيتتى : «خەتەرلىك پەيتكە كەلگەندە ، چېكىنىپ كەتكەندۇر ، نەلەردىدۇ ئېزىقىپ يۈرۈيدىغاندۇ . ياردار بولغان ياكى ھالسىـ راپ كەتكەن بولسا ، كىملەرنىڭدۇ ئۆيىدە خۇپىيانە تۇرۇۋاتقانـ دۇ ، كىم بىلىدۇ ، بىر كۈنى خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئالدىمىزدا پەيدا بولۇپ قالار... » ئوقلار ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان ئۆمۈردە كۆپ يادلىنىدىغانلار ئاز بولىدۇ . باتىرغازى بىرقانچە كۈندىن بېرى كۆپ يادلىنىۋاتقان جەڭچى ، ئۇنىڭ قورقۇمسىزلىـ قى ، پىداكارلىقى ، تۈز ــ قوپاللىقى ، ساددا ــ ئوچۇق كۆڭۈللۈـ كى كىملەرنىڭ ئېسىدىن چىقسۇن... شۇنداق ئازابلىق خىياللار بىلەن قىسىم تاغلارغا ئۆلىشىپ كەلدى .
تاغلاردا ئۇرۇش قىلىش ، بولۇپمۇ تىك يارلىق ، چوققىلىق غار ــ ئۆڭكۈرلۈك تاغلاردا ئۇرۇش قىلىش ۋە باندىت قوغلاش ناباب ئوۋچىنىڭ ئوۋ قىلىشىغا ئوخشايتتى . تەمتىرەپ قېلىش ، نىشانغا يۈزلىنىشتىن چەتلەش يۈز بېرىپ تۇراتتى .
قىسىم يۈرۈش بىلەن دۆڭتىنىڭ تېغىغا كەلگەندە ، «ئۇنىمىـ گەن چىغ تۈۋىدىن تۆرەلمىگەن توشقان چىقتى» دېگەندەك ، ئويىـ لىمىغان ھالدا «شەيتان» لار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . ئۇچـ راشقاندىمۇ ، تەرەپ ــ تەرەپتىن شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشقا دۇچ كېلىپ قالدى . قىسىم پىتىراپ كەتتى . ۋاڭ ــ چۇڭ ئاۋازلار ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، تاتاتلىغان ئوق سادالىرى تاغ ئىچىنى بىر ئالدى . تۆت ئىسكادرون تۆت ياققا ، ۋىزۋودلار ، گورۇپپىـ لار ، جەڭچىلەر قاياق ئەپلىك بولسا ، شۇ ياققا قاچتى ۋە ئۇ

AltunOq

يەرلەردىمۇ ئوق بىلەن قارشى ئېلىندى. نۇرغۇن جەڭچىلەر ئاتلىرىدىن ئايرىلدى، قىسىم قارا ياسقاندەك تەمتىرەش، ھودۇقۇش، ئەندىكىش ئىلكىدە قالدى...

— ئىلغا قىلالىدىڭمۇ، ۋارىسجان، — دېدى نادەم ئۇدۇلىدىكى بىرەر كىلومېتىر يىراقلىقتىكى تاغ باغرىنى كۆرسىتىپ، — قارا، باندىت دېگىنىڭ قىم - قىم تېخى ئۇۋىسى شۇ يەر ئوخشايدۇ.

خۇددى بىر ئادەم ياساپ قويغاندەك يان باغرىدىن ئۇسۇپ چىققان لەمپە تاش ئاستىغا نادەم بىلەن ۋارىسجان كىرىۋالغانىدى.

— ئەتراپىمىز پۈتۈنلەي باندىتلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ - دە، دېدى ۋارىسجان ۋەھىمىلىنىپ، — بۇ يەردىن ساق چىقىپ كېتىش تەس...

— كۆرمىگەن يەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرى تولا دېگەندەك، تەمتىرەپ قالدۇق.

— جىق قىرىلىپ كەتتۇق. باش كۆتۈرۈش قىيىن ... كۆتۈرگۈدەك ئادەم قالدىمۇ تېخى ...

— دەسلەپتە شۇنداق بولىدۇ، مانا بىزمۇ بىلمىگەن يەرنىڭ ئېپىنى ئېلىۋاتىمىزغۇ، شۇ تۇرقىدا بىرەر ۋزۋود باندىت كەلسۇنچۇ، ئىككىمىز تەڭ كېلەلمەمدۇق؟...

دۇكۇرلىگەن، ئىڭرىغان ئاۋازلار، تاشقا تەگكەن ئوقلاردىن چاڭىلدىغان سادالار ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. قەيەرلەردىدۇ: «ھەي، ئالدانغان قارىلار، ئۆت بۇياقتا، جايىڭنى تاپ ...» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاپ - ئاڭلاپ سۇس ئاڭلىنىپ تۇراتتى. نادەمنىڭ يۈزىدىن ئاچچىق كۈلۈمسىرەش جىلۋىلەنسە، ۋارىسجاننىڭ يۈزىدىن بىردەم قىزىرىش، بىردەم تاتىرىش، تىترەش ئالامەتلىرى كۆرۈنەتتى ...

— يېتىۋېرەمدۇق، ۋارىسجان؟

— كۆزىتىپ باقايلى .

نادەم ئۆمىلەپ لەمپە تاش ئاستىدىن چىقتى .

— ئاپتوماتىمنى ئېلىۋەت ، قورالسىز چىقىۋىنىمىزنى كۆرسۇن ، — ئۇ بوينىنى سوزۇپ يۇقىرىغا قاراۋاتاتتى . ئالدىراپ كەتكەن نادەمنىڭ ئاپتوماتىنى قولىغا ئېلىۋالغان ۋارىسجان لەمپىنىڭ ئاستىدىن ئاپتوماتىنى ئۇنىڭغا تەڭلەشكە ئۈلگۈرگەندى :

— ئەمدىغۇ قولغا چۈشكەنسەن ، تۈزۈمنى يەپ ، تۈزلۇ-قۇمغا تۈكۈرگەن ئىپلاس !

چۆچۈپ ئۇنىڭغا قارىغان نادەم داڭقېتىپ قالدى . شۇدەم ئۇنىڭ يادىغا رەيھاننىڭ ۋارىسجاندىن پەخەس بولۇش ھەققىدىكى بىر نەچچە قېتىملىق ئاگاھلاندۇرۇشلىرى كەلدى . ئېتىشنىڭ ئالدىدا تۆت ئېغىز گەپ قىلىۋېلىشنى ئويلىغان ۋارىسجاننىڭ قوللىرى تىترەيتتى .

— ئاتماقچىمۇسەن !

— ئاتىمەن ! ... يۈرىكىڭنىڭ قېنىنى ئىچىمەن ... ئەمدى نىزامىدىنىڭ بارمۇ ، ئۆزۈڭدەك مالاي گايىتنىڭ بارمۇ ، ھېلىقى ناينىقىڭ بارمۇ ، قېنى سېنى مېنىڭ چاڭگىلىمدىن قۇتۇلدۇرۇپ باقسۇنچۇ ...

قاتتىق غەزەپتىن پۈتۈن ئەزايى - بەدىنى چاقىلداپ تىترەپ كەتكەن نادەم بېلىدىكى بۇلغارى قاپلىق تاپانچىسىغا قول ئۇزار-تىشنىمۇ ئۇنتۇغان ، شۇ تۇرقىدا قول ئۇزىتىشىمۇ مۇمكىن ئە-مەس ئىدى .

— ئات ! — دېدى نادەم قەھرى بىلەن ، — مېنى ئېتىپ ئۆزۈڭنى ئاشكارىلىغىنىڭ مىڭ مەرتىۋە ياخشى ، سېنىڭدەك مۇ-ناپىقنىڭ ئارىمىزدا تۇرۇۋېرىشى قىسمىتىمىزغا زور بالايىـ ئاپەت !... ئات !

— سەن خېلى بۇرۇنلا مېنىڭ قولۇمدا ئۆلمەكچىدىڭ ، بىراق...

بىراق ، شۇ چاغدا بىرسىنىڭ يۇقىرىدىن چۈشۈۋاتقانلىقى غىل - پال كۆرۈنۈپ قالدى ! ۋارىسجاننىڭ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلدى - دە ، كەينىگە بىرنەچچە قەدەم داجىپ ، ئاپتوماتنىڭ كۈرچىكىنى باستى ۋە تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتتى .

يېتىپ كەلگەن رەيھان ئىدى .

قولىغا ، مۇزىسىگە ئوق تېگىپ ياتقان ئادەمنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئۆڭسىلى ئۆچتى :

— ئادەم !

— بولۇڭ ، قوغلاڭ ، مېنى ۋارىسجان ئاتتى !

— ھە !...

— تېز بولۇڭ ، تۆۋەنلەپ كەتتى !

— توختاڭ ، تېڭىۋېتەي ...

— ماڭا قارىماڭ ... باندىتلارغا سىر بېرىدىغان بولدى ، قوغلاڭ ، ئېتىپ تاشلاڭ !...

رەيھان دوختۇرلۇق سومكىسىنى ئادەمنىڭ ئالدىغا تاشلىدى - دە ، تۆۋەنگە ئوقتەك ئۇچۇپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى ئوتتەك يانغان يۈزىگە يېيىلىپ كەتكەن چاچلىرى لەپىلدەيتتى . ۋارىسجاننىڭ ئارچىلار ئارىسىدا بىر كەينىگە ، بىر ئالدىغا قاراپ قېچىپ كېتىپ بارغانلىقى كۆرۈنەتتى . پۈتۈن غەزەپلىرى پۈتىغا ساقىدىمۇ ، ئۇنىڭ قەدەملىرى يەرگە تەگمەي دېگۈدەك بېسىلاتتى . ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاپ بارماقتا ئىدى . يۈز ئەللىك مېتىردەك ئارىلىق قالغاندا ، ۋارىسجان ئۆزىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان رەيھان ئىكەنلىكىنى تونۇدى : «ئايناق ئۆچ ئالماقچى ، ھېلىقى غىل - پال كۆرۈنگەن مۇشۇ ئىكەن - دە ، شۇنداق يەردە يەنە مۇشۇ رەسۋا پەيدا بولمدۇ» دەپ ئويلىدى - دە ، تاغ باغرىدا يېيىلىپ كۆكىرىپ تۇرغان ئارچىلار ئارىسىغا مۆكچەيدى . رەيھان ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى سېزىپ ، يوغان تاشنى ئۆزىگە دالدا قىلىپ تۇرۇپ ، ۋارىسجان يوشۇرۇنغان يەرگە ئاپتو-

ماتىدىن تاراسلىتىپ ئوق ئۈزدى .
— ۋاي - جان ! ...
شۇ ئاۋاز بىلەن تەڭلا ۋارىسجان تۆۋەنگە موللاق ئېتىپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە تاش پارچىلىرىمۇ شاراقلاپ دومىلاشقا باشلىدى .
رەيھان ئۆزىنى ئاتتى .
كەينى - كەينىدىن تەگكەن ئۈچ پاي ئوق ئۇنىڭ تىزىنى چېقىۋەتكەنىدى . ئۇ دومىلاپ ، توغرىسىغا تۇرۇپ قالغان يوغان تاشقا تىرىلىپ توختاپ قېلىشىغا ، كۆزلىرىدىن - غەزەپ ئوتلىرىنى چاچرىتىپ رەيھان يېتىپ كەلدى :
— كۆتۈر قولۇڭنى !
بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە ئاغرىق كىرىپ كەتكەن ۋارىسجان نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ئەندىكىپ قولىنى كۆتۈردى . بىراق ، ئىككى قولىنى شۇنداق تېز كۆتۈرۈۋەتكەنلىكىگە دەررۇ پۇشايمان قىلدى ، قولىدىن ئاپتومات ئاجراپ كەتكەن بىلەن بېلىدە يەتتە ئوقلۇق تاپانچىسى بەتلەگلىك ئىدى .
— ئىپلاس خائىن ! سېنىڭ قارا كۆڭۈللۈكىڭنى مەن بۇرۇنلا بىلگەن ، ئېنىقكى ، مېنىمۇ ئاتقان سەن ! سېنىڭ تارىخىڭ — ئىپلاس تارىخ ، خائىنلىق تارىخ ، شەرمەندە تارىخ ! ...
تىترەپ چىرايىدا قان قالمىغان ، كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش قۇيۇلۇۋاتقان ۋارىسجان قىزغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى :
— سادىغاڭ كېتەي ... خۇدا ھەققى ، ئاتا ئانىلىرىمىز ھەققى ، رەيھانئاي ! مەن ... مەن ...
— نامىمنى ئاغزىڭغا ئالما ، مېنى ئېرىدىمكىن دەمسەن ، سەن ئۇچۇن مەڭگۇ قىش - شىۋىرغانمەن !
— رەيھانئاي ، رەھىم قىلىڭ ...
— سەن كىمگە رەھىم قىلغان ؟ ... قاتىل !
ۋارىسجان قىزدىن رەھىم - شەپقەت تىلەۋاتقان بولسىمۇ ،

بىر قولىنى چۈشۈرۈۋېلىپ ، بىلىدىكى تاپانچىسىنىڭ قېپىنى ئېچىۋاتاتتى .

— تارت قولۇڭنى !

ئۇ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىشىغا ، رەيھان ئاپتوماتىنى قو-يۇۋەتتى ... يەتتە تال ئوق ۋارىسجاننىڭ مەيدىسىگە پاتتى .

رەيھان كەينىگە بۇرۇلۇپ مېڭىشىغا جەنۇب تەرەپتىكى تار-جىرادىن ئابدۇقادىر چىقىپ كەلدى . ئۇ پىتىراپ قېچىپ قىسىم-دىن ئايرىلىپ قالغانىدى .

— هازىرقى ئاپتوماتنى سىز ئاتتىڭىزمۇ ؟

— هەئە ، مەن ئاتتىم ، ۋارىسجانغا ئۆلۈم جازاسى بەردىم .

— ۋارىسجانغا ؟ ...

— ئۇ خائىن ، نادەمنى ئېتىپ قاچقاندا ، كەينىدىن قوغلاپ كېلىپ ئېتىۋەتتىم .

رەيھاننىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى .

— نادەمنى ! ... ئۇ ئۆلدى ؟...

— ياق ، — ئىتتىك جاۋاب بەردى قىز ، — ياربدار ، ئاۋۇ ئېگىزلىكتە يېتىپ قالغان .

— ئىتتىك ماڭايلى ، — دېدى ئابدۇقادىر ، — مېنىڭ كەينىمدە باندىتلار بار .

راست دېگەندەك ئۇنىڭ كەينىدىن بىرقانچە باندىتنىڭ ئۆر-لەپ چىقىۋاتقانلىقى كۆرۈندى .

— سىز تېز مېڭىڭ ، مەن ئالدىنى توراي .

رەيھان ئۆمىلەپ يۈگۈرۈپ قويۇق ئارچىزارلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئابدۇقادىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ ، باندىتلار-نىڭ ئالدىغا چىقىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى . ئاتلىق تۆت باندىت تاراسلاپ جىرادىن چىقىپ كەلدى . ئۇ ئاپتوماتىنى تا - تاتلىتىپ ئاتتى . ئىككىسى يىقىلىپ ، ئىككىسى كەينىگە بۇرۇ-لۇپ قېچىپ ، جىراغا چۈشۈپ كەتتى . ئابدۇقادىرمۇ يۈگۈرۈپ

يان باغرىدا ئۆمىلەپ كېتىپ بارغان رەيھانغا يېتىشۋالدى .
رەيھان ئاياغلىرىنى تېز ـ تېز يۆتكەپ ، چاققانلىق بىلەن ئۆرىگە چىقىپ كېتىپ باراتتى . نادەمنىڭ نېمە بولغانلىقى ئۇنى ئالدىراتماقتا ئىدى ، يۈرىكى ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق ئۇراتتى . ئۇ خېلىدىن بېرى ئۆرىگە چىقىپ ، پەسكە چۈشۈپ چارچاپ كەتتى ، لېكىن چارچىغانلىقىنى بىلمەس ئىدى .
ــ مانا مۇشۇ يەردە يېتىپ قالغان ، يوققۇ ؟ ...
رەيھاننىڭ كۆزىدىكى پەرىشانلىق ئەلەم بىلەن ئۇچقۇندىدى . ئۇ يەردە تۆكۈلگەن ۋە تاشلارغا چاچرىغان قان داغلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى .
ــ قىسمىنى ئىزدەپ كەتكەندۇ ...
ــ ياق ، قىسمىنى ئىزدىگۈدەك ھالى يوق ئىدى ، باندىتلار كېلىپ قالغان بولسا ... ــ قىزنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى .
ئېغىر بىر قىسما روھىي كەيپىياتتا قالغان ئابدۇقادىر قىزنى ئۈمىدلەندۈرۈپ مۇنداق دېدى :
ــ بىزنىڭكىلەر ئېلىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن . قىسىم قاياقتىدۇ ؟ بايقايلى .
ئۇلار ئۆز قىسمىنىڭ قاياقتا ئىكەنلىكىنى بايقاش ئۈچۈن ، دالدىلىق يەردە تۇرۇپ ، ئۆز ئاۋازلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاشقا باشلىدى . بىردەمدىن كېيىنلا رەيھاننىڭ خىيالى نادەمگە يۆتكەلدى ، ئەگەر باندىتلار ئېلىپ كەتكەن بولسا ، ساق قالمايدىغانلىقىنى ، چۈنكى نادەمنىڭ ھەرگىز تىز پۈكمەيدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى . رەيھان ئۆزىنى يەككە ـ يېگانە ، بىچارە ، بەختسىز ھېس قىلىشقا باشلىدى . ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى شۇنچە ئويلىسىمۇ ، تۇنجى مۇھەببىتىنىڭ ئازابى كۆز چاناقلىرىغا سانسىزلىغان ياش تامچىلىرىنى تىزماقتا ئىدى . ئابدۇقادىر بولسا ، كىچىك خاتىرە دەپتىرىنى تىزىغا قويۇۋېلىپ ، جۇشقۇن مىسرا-

لارنى يازماقتا ئىدى :

ۋاپاسىز بەتنىيەتلەرگە ئەجەللىك ئوت ئاچتۇق بىز ،
ئۇزۇن يىل ئەلنى قاقشاتقان قاۋانلارغا توپ ئاتتۇق بىز .

ئاياغ ئاستىدىن ياۋ چىقسا زىيانى بەك بولۇركەن زور ،
قىسىم قايدا ۋە بىز قايدا ، ئەجەب تېڭىرقاپ قالدۇق بىز .

لېكىن ، ئايان هامان بىزگە «قۇيۇن» تۇغ يىقىتالمايدۇ ،
شۇ تارىخ يولىنى بويلاپ شان - شۆھرەت بىرلە كەلدۇق
بىز .

ئۆزۈڭنى چاغلىماي مەلئۇن ...
— بايقاۋاتامسىز ، — دېدى رەيهان ياشلىرىنى ئېر-
تىپ ، — بىزنىڭكىلەرنىڭ ئوقلىرى شەرق تەرەپتىن كېلىۋاتى-
دۇ ، مۇنۇ ئالدىمىزدىكى تاغدىن ئېشىپ چۈشسەكلا ، تېپىشىپ
ئېلىشىمىز مۇمكىن .
ئىككىسى شەرققە يۈزلىنىپ ماڭدى . ئابدۇقادىرنىڭ قالغان
مىسرالىرى كۆڭلىدە قالدى . دۈشمەنئۇن ھېسسىپ ئۆتكەن تاش-
لىق ، ئۆڭكۈرلۈك يەرگە كەلگەندە ، شىمالىي تەرەپتىكى قوڭۇر
تاشلىق تاغ باغرىدىن شىراقلىق مىلتىقلىرىنى تېقىمىغا قىستۇ-
رۇۋالغان يەتتە - سەككىز ئاتلىق ئىككىسىنىڭ ئالدىغىلا چىقىپ
قالدى .
— باندىت ! — ۋارقىرىۋەتتى رەيهان .
ئاپتوماتلاردىن تەڭلا ئوق ئۈزۈلدى ، ئابدۇقادىر كەينى -
كەينىدىن ئىككى گرانات تاشلىدى . ئۈچ - تۆتى يىقىلدى . -
دە ، قالغانلىرى بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى . ئىك-
كىسى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، تېزلىك بىلەن شەرق تەرەپ-

تىكى تاغقا ياماشتى . رەيھاننىڭ شەرقنى پەرەز قىلغىنى توغرا ئىدى : دىۋىزىئون تويۇقسىز ھۇجۇمغا ئۇچراپ ، پىتىراپ كەتكەندە ، دىۋىزىئون كوماندىرى گايىت بىر قىسىم جەڭچىلىرىنى باشلاپ كەينىگە چېكىنگەن ۋە دۈشمەن ھەرىكىتىگە سەپسېلىپ شەرققە بۇرالغان . شۇ چاغدا ئۇ جەڭچىلىرىنىڭ پىتىراپ كەتكەنلىكىگە تېرىككەن : «كىچىككىنە ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كەلسە تېرىقتەك تېرىلىدۇ ، ھودۇقۇپ ، تەمتىرەپ قالغىنىنى قارىمامدىغان ... ھۇجۇم قىلىشنى بىلىدۇ ، چېكىنىشنى بىلمەيدۇ ، چېكىنىشنى بىلمىگەن جەڭچى ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ ، ئۆزىنى ساقلاشنى بىلىش — بۇمۇ بىر جەڭگىۋارلىق ! ... »

ئۇ غودۇڭشىپ جەڭچىلىرىنى داۋاملىق شەرققە باشلىغان . بۇنى پەرق ئېتىشكە ئۈلگۈرگەن جەڭچىلەر كەينىدىن يېتىشىپ بارغان . گايىت باندىتلارنىڭ يان تەرىپىدىن ھۇجۇم قوزغاپ ، ئۆزى ئەڭ ئالدىغا بىرىنچى سەپكە ئۆتكەن . دۈشمەنمۇ ئويلىمىغان ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كېلىپ ، بۇياققا يۈزلەنگۈچە ، گايىتنىڭ قىسمى ئابارۇن تۇتۇشقا ئۈلگۈرگەن .

ئابدۇقادىر بىلەن رەيھان تاغ ئۈستىگە چىققاندا ، ئۆز قىسمىنىڭ ھەرىكەتتە ئىكەنلىكىنى ئىلغا قىلالىدى ۋە تۆۋەنگە سىيرىلدى . بەزى يەرلەردە يۇمىلاپ ، توختاپ ، يەنە سىيرىلىپ ، سايىنىڭ تاپىنىغا چۈشتى .

ئۇلار تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ، توختىماي ئىلگىرىلەپ ، يەنە تاغ ئۈستىگە چىققاندا ، ئۆز قىسمى باندىتلارغا قوغلاپ زەربە بېرىشكە ئۆتكەنىدى .

لېكىن ، نادەمدىن دېرەك يوق .

ئون سەككىزىنچى باب

باتۇرغازى ئۆزىنىڭ قانچىلىك ئازابلىنىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم سۆز بىلەن ئېلىشىپ، باندىتلارنىڭ يۈرەك - باغرىنى زىدە قىلىشنى ئويلاپ، ئۆزىنى ئېتىۋېلىشتىن يالتايغان... ئۇ قانچە - قانچە قېتىم سوراق قىلىندى. يېمىگەن تايىقىمۇ قالمىدى، بەدەنلىرىنىڭ ساق يېرىمۇ قالمىدى. پەقەت ئۇلۇغ مەقسەتكى قامچا ئىزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يۈزىلا ساق تۇرۇپتۇ. ئېھتىمال، ئوسمان سوراق جەريانىدا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقنى تاپىلىغان بولسا كېرەك. مانا بۈگۈن ئۇ ئۆزى سوراق قىلىشقا كەلدى، باتۇرغازىمۇ ئۇنى شۇنچىلىك كۈتكەنىدى.

ئوسمان تۇتقۇنلارنىڭ پۇت قولىنى باغلاپ سوراق قىلىشنى يامان كۆرەتتى. شۇڭا، پۇت - قولى يېشىۋېتىلگەن باتۇرغازىنى يەردىن يېرىم مېتىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان قارىغاي كۆتىكىنىڭ ئالدىغا تۇرغۇزۇپ قويدى.

ئوتتۇرا بويلۇق، توغرىلىق، قارا ساقاللىق، يۈزى قارامتۇل، كۆزى سەل قىيسىقراق ئوسمان كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرنەچچە ئادەملىرى ئۆرە تۇرۇشاتتى. ئۇ ئۇچىسىغا تۈلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن جۇۋا، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قولاقچا، ئايىغىغا قونجى تىزىدىن ئاشقان ئۆتۈك كىيگەن بولۇپ، بېلىدىكى ماۋزىرى جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىن يېرىم - ياتا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— خوش، بالا، — دېدى ئۇ، — بىزنىڭ ئىككى يۈزدىن ئارتۇق ئادىمىمىزنى قىرىپ تاشلىغان سەن ئىكەنسەن -

AltunQa

ده ؟

— ياق ، مەنلا ئەمەس ، مېنىڭ يەنە ئىككى سەپدىشىممۇ بار .

— ئىككى سەپدىشىڭنى قوي ، ئۇلارنىڭ جېنى ئاللىقاچان جەھەننەمگە كەتكەن .

— مېنىڭچە ، ئۇلارنىڭ جېنى جەننەتكە كەتتى ، ئىككى يۈز ئادىمىڭ جەھەننەمگە كەتتىغۇ دەيمەن .

ئوسمان باتىرغازىنىڭ بېشىدىن تارتىپ ، ئايىغىغىچە يانغان كۆزلىرى بىلەن بىر قۇر سەپسېلىپ قارىدى .

— سەنلەر قانداق ھۆكۈمەت قۇرماقچى ؟

— بىز ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بولغان .

— ھۆكۈمىتىڭنىڭ مەقسىتى نېمە ؟

— گومىنداڭ ۋە بارلىق گومىنداڭچىلارنى يوقىتىپ ، شىنجاڭدا ھەممە مىللەتلەر باراۋەرلىكىدىكى خەلقچىل ھاكىمىيەت قۇرماقچىمىز .

— سەنلەرگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان كىم ؟

— خەلق ۋە ئۇلارنىڭ ئارزۇسى !

— تۈز گەپ قىل ! ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ ، — ئوسماننىڭ كۆزلىرىدە تەرسالىق ئوتلىرى ياندى···

باتىرغازى كۈلدى :

— ئىنقىلاب قىلغان ئادەم ئۆلۈمنى ئويلىماي گەپ قىلامدۇ ، مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن . دۇنيادا ئۆلۈش ، تۇغۇلۇش بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە ، بىراق ئۆلۈمنىڭ قەدرى كىم ئۈچۈن ئۆلۈشتە !

— گەپ ساتما ، مەن سەندىن قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەمنى سوراۋاتىمەن ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

— خەلقنىڭ ئارزۇسى بويىچە ، سۆيۈملۈك رەھبىرىمىز

ئەخمەتجان ، ئالىي باش قوماندانىمىز ئىسھاقبېك ! مەن بىلى-مەن ، بىراق سىز بۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسىڭىز خاپا بولى-سىز ، لېكىن پۈتۈن خەلق ، پۈتۈن مىللىي قىسىملار بۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا سۆيۈنۈپ كېتىدۇ ۋە ئۇلارنى كۆرسە مۇنداق دەپ ناخشا ئېيتىدۇ :

سالام رەھبىرىمىز ئەخمەتجان[1] ،
ئالىي باش قوماندانىمىز ئىسھاقجان .
چېنىقتۇق پولاتتەك ئۆز قولىڭىزدا ،
ئەگەر بۇيرۇق بولسا بىز تەييار !

ئوسمان تېرىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، باتىرغازىنىڭ ئاشۇ مارشىنى خۇددى ئۆز ئاھاڭى بىلەن ئېيتقاندەك روھلۇق تۇرۇشى ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇرۇۋەتكەندى . قارامتۇل يۈزى كۆكىرىپ ، قېلىن كالپۇكلىرى تىترەپ كەتكەن ئوسمان :

— ئۆلگۈڭ كەپتۇ سېنىڭ ، پۈتۈنلەي يالغان ئېيتىۋاتى-سەن ، تېخى بايىقى ئادەملىرىڭنىڭ ئىچىدىن دەللىقانىمۇ يوشۇ-رۇۋاتىسەن…

— دەللىقان بىزنىڭ بىر فرونتنىڭ قوماندانى .

— بىلىمەن ، ئۇنىڭ قارا كۆڭۈل ، ئاڭقاۋ - دۆتلۈكىنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن ؟

— ئاڭقاۋ — دۆت ؟ — باتىرغازى كۈلدى ، — سىز ئالتاينى ئاران قىرىق كۈن سورالىدىڭىز ، سىزنى ئالتايدىن سۈرۈپ چىقارغان كىم ؟… دەللىقاننىڭ جەڭچىلىرى ، ئۇنىڭ ئۇرۇش قىلىش تاكتىكىسى ! دەللىقان دۆتمىكەن ؟…

---

① بۇ ئەينى يىللاردا ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قارشى ئېلىش مارشى ئىدى .

بۇ ھەقىقىي پاكىتنى ئۇ قانداق ياپالايدۇ ، ئالتايدىن قوغ ـ لىنىپ ـــ قېچىپ چىقىپ كەتكەن ئۆزى تۇرسا ! ئۇ بىگىز قولى بىلەن باتىرغازىنى جۇنۇشقا باشلىدى :
ـــ دۆت !... بەرىلىق دۆت !... ۋۇي پۇشتىمدىن تانغان ئەخ- مەق قازاق !......
ـــ قازاقمەن ، پۇشتۇم بىلەن پەخىرلىنىمەن ! لېكىن شۇنى بىلىڭكى ، مەن كىچىككىنە قازاق ئۆيىنىڭ ئوغلى ئەمەس- مەن ، ئىنقىلابىي دەۋرنىڭ ئوغلىمەن ! مېنىڭ قازاق بولغىنىم- دىن ئىنقىلاب سېپىدە تۇرغۇنۇم مىڭ مەرتىۋە قىممەتلىك ، بۇ سەپ بىلەن تېخىمۇ پەخىرلىنىمەن !... خوش ، ئاقساقال ، ـــ دېدى باتىرغازى ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ، ـــ سىز كىم- نىڭ قوماندانلىقى بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتىسىز ؟ سىزنى لەش- كەرلىرىڭىز «باتۇر» دەيدىكەن ، باتۇر راست گەپ قىلمىدىغۇ ، ئېيتىڭا قېنى ؟
ـــ مېنى باشقىلارنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنىدىغان ئۆ- زۈڭدەك ئەخمەق دەمسەن ؟... مەن ئۆزۈمگە ـ ئۆزۈم قوماندان- مەن ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ گېپىنى توككە ئالمايمەن !...
باتىرغازى كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنى ئەمدى ئېيتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى :
ـــ باتۇر ئادەم يالغان ئېيتسا ، ئۇيات بولىدۇ ، ئاقسا- قال ، ـــ دېدى باتىرغازى ئۇنىڭغا قادىلىپ ، ـــ سىزگە گو- مىنداڭنىڭ ، ئۆز تىلىڭىز بىلەن ئېيتقاندا «جاڭ باتۇر» نىڭ ، ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى كونسۇلى ماكىناننىڭ قوماندانلىق قىلغىنى يالغانمۇ ؟ سىزنىڭ پودپولكوۋنىك پوسۇپجاننى سوراق قىلىش ماتېرىياللىنى ماكىنانغا كۆرسەتكىنىڭىز ، ماكىناننىڭ : ئۆلتۈرۈۋەت ، بۇنىڭدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ ، دەپ سىزگە يول- يورۇق بەرگىنى يالغانمۇ ؟... ئەنە ئاۋۇ باغلاقلىق چىگىنەي ئېتە- نى گۇچىڭدىكى ئاتلىق دىۋىزىيىنىڭ سىزگە سوۋغا قىلغىنى ،

ئۆچىمىزدىكى مۇنۇ ئىسسىل جۇۋىنى ، بىلىگىمىزدىكى ماۋۇ يىگىرمە ئوقلۇق مىلتىقنى پۇختا ئاسرىغىنىدا ... ؟ ماۋزېردىكى دۈزىيە كوماندىرى سوۋغا قىلغىنىدى يالغانمۇ ؟... يالغان ئېيتتىم ، دۇنيادا باتۇر بولغان ئادەم بارمۇ ؟...

ئوسمان ئورنىدا تۇرالماي قالدى ، كۆزلىرى دەھشەتلىك يېنىپ قورقۇنچلۇق تۇس ئالدى . قولىنى بىرقانچە قېتىم ماۋزېرغا ئاپاردىيۇ ، ياندۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانلارنىڭ قېنى تېخىمۇ قىزىپ كەتكەنىدى ، ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرى سوراق قىلغان بولسا ، ئۇنى ئالللىقاچان قامچىسىغا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولار ئىدى . لېكىن ، ئوسمان نېمىشقىدۇ بىرەر قامچا ئۇرمايۋاتاتتى .

— ھەي ، ئاغزىدىن تەگكەن ھارىمى !... مېنى خەقنىڭ قولىغا قاراپ قالغان دەمسەن ؟ — دېدى ئوسمان ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ ، — ماڭا پۈتۈن ئالتايدىكى ئادەملەر ئەگىشىدۇ ، مەن مۇشۇ زېمىندا دەسسەپ تۇرغان تاغمەن ! كەينىڭدىكى قارىغايدەك ئادەممەن !...

— ھەي ئاقساقال ، — دېدى باتىرغازى مىيىقىدا كۈلۈپ ، — چۆل بورانلىرىدا قامغاقتەك دومىلاپ يۈرگەن ئادەم ، ئۆزىگە قانداقمۇ خەلقنى ئەگەشتۈرەلىسۇن . زورلۇق ، مەجبۇرلاش — بولدۇرۇپ قالغان ئات بىلەن سەپەرگە چىققىشقا ئوخشايدۇ ، ئۇ ھامان يولدا قالىدۇ .

ئوسمان چىشىنى - چىشىغا بېسىپ تۇرۇپ ئاخىرقى سوئالىنى سورىدى :

— سەنلەرگە قورال بېرىۋاتقان كىم ؟

— گومىنداڭ .

— جىندى ! ئېسىڭ بارمۇ سېنىڭ ؟... مەن نېمىنى سوراۋاتىمەن ؟

— بىلىۋاتىمەن ، بىراق سىزگە چۈشەندۈرۈپ قويۇشقا

توغرا كەلدى : دەسلەپتە بىز گومىنداڭدىن يەتتە ماشىنا قورال-ىنى قولغا چۈشۈردۇق ، لېكىن بۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلققە يېتىش-مىدى .

— جۆيلىمە !

باتىرغازى توختىماي سۆزلەپ كەتتى :

— ئالتايدىكى گېنېرال ۋەن تەسلىم بولغاندا ، قانچىلىك قورال - ياراغنى قولغا چۈشۈرگىنىمىزنى بىلمەس بولۇۋالدى-ڭىزمۇ ؟ ئاشۇ ئەسىرلەرنى تارباغاتايغا يالاپ ئاپارغۇچە ، سىزنىڭ لەشكەرلىرىڭىزنىڭ ئۆلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى ، ئاغزىدى-كى ئالتۇن چىشلارنى ، قوللىرىدىكى سائەتلەرنى بۇلاپ ئالغانلى-قىنىمۇ بىلەرسىز ؟...

— توختا !

— شىخۇدا ، جىڭدا قانچىلىك قوراللارنى ، زەمبىرەكلەر-نى ، تانكىلارنى قولغا چۈشۈرگىنىمىزنى بىلمەمسىز ؟ تېخى غۇل-جا ئايرودرومىدىكى ئايروپىلانلارنىچۇ ؟...

— توختا !

— مايتاغدىن ، دۆربىلجىندىن ، ئالتايدىن قانچىلىك گو-مىنداڭ قىسىملىرىنىڭ تولۇق قورالى بىلەن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ بىز تەرەپكە ئۆتكەنلىكىنى بىلمەمسىز ؟...

— توختا ! ئۇر ئاغزىغا !

قامچىنىڭ زەھەرلىك تىلى ئۇنىڭ ئاغزىغا «تاراس» قىلىپ تەگدى - دە كالپۇكى يېرىلدى...

قابباس مۇپتىنىڭ ساقاللىرى تىترەپ كەتتى ، ئوسمان مۇ-شۇكنىڭ كۆزىدەك يېنىپ ، قىزىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ تۇرۇپ سورىدى :

— مۇپتى ، بۇنىڭغا قانداق جازا بېرىش كېرەك ؟

باياتىن بېرى نېمە قىلىشنى ئويلاپ ئولتۇرغان مۇپتى دەر-رۇ جاۋاب بەردى :

— مۇنداق قىزىل جاھانگىرلارنى، ئۇنىڭ ئەۋلاد پۇشتلىرىنى ئوتقا ياقساپ، كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى كۆككە سورۇۋېتىش كېرەك، باتۇر.

ئۇ ئۆز جاۋابىدىن ئوسماننى قالتىس خۇشال قىلىمەن دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، ئوسمان ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە، ۋارقىرىدى.

— دۆت! دۆتسەن... ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىلىك جازالىرىنى بىلمەيسەن، بىلەمسەن، مۇنداق ئۆزىنى بىلمىگەن مۇناپىقنى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك!

باتىرغازى ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قاپباس مۇپتىغا ئېيتتى:

— ھەي، ئاڭقاۋ مۇپتى، ئۆز باشلىقىڭغا شۇنچە يىل ئەگىشىپ يۈرۈپ، تېخىچە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئىشنى بىلمەيسەن، ساڭا ئېچىنىمەن، ئۇۋال ساڭا بىچارە...

ئوسمان باتىرغازىنىڭ ئۆزىنىمۇ، مۇپتىنىمۇ مەسخىرە قىلمۇاتقانلىقىدىن جاھىل تەرسالىق بىلەن ۋارقىرىدى:

— ئات قۇيرۇقىغا باغلا!

ھازىر بولغان ئىككى باندىت يۈگۈرۈپ كەتتى. ئوسمان قامچىسى بىلەن ئۇنى بىر نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. قامچا ئىزلىرى لازا سۈيى قۇيغاندەك ئېچىشىپ، ئاغرىپ كەتسىمۇ، ئۇ «ۋاي» دېمۇ قويماي مەردانە تۇراتتى ۋە ئۇ ئاخىرقى سۆزلىرىنى خۇددى تاپانچىنىڭ ئوقىدەك تاراسلىتىپ ئاتتى:

— بىلىپ قويغىنكى، ئاقساقال، تارىخ ساڭا ئاللىقاچان ھۆكۈم ئاتا قىلغان، ساڭا ئىككى يول بار ئامال يوقكى، ھەر ئىككىسى ئۆلۈم يولى. بىرى، سەن ئۆزۈڭنى ھازىرلا گومىنداڭنىڭ قۇچىقىغا ئاتىسەن، كېچىكىپ يوق قىلىنىسەن، بىراق نامەردلىك بىلەن ئۆلگەن بولىسەن؛ يەنە بىرى بىزگە قارشى ئاتلىنىپ چىققان ئىكەنسەن، بىز بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىپ

ئۆلگۈنۈڭ تۇزۇك . ئۇنداقتا بۇرۇنراق ئۆلسەن ، لېكىن ھەر-
ھالدا مەردلىك بىلەن ئۆلگەن بولسەن ، قايسىنى ماقۇل كۆرد-
سەن ، قېنى ، ئۆزۈڭ تاللا !...

بۇ گەپ ئوسماننىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ۋە تەرى
تۇرۇلدى ـ دە ، بۇيرۇقىدىن يالتىيىپ ، قۇيرۇقىغا چىگىش
ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن ئاتقىمۇ قارىماي ، باتىرغازىنى ماۋزىرى
بىلەن ئېتىۋەتتى . نېرىدىكى ياغاچ ئۆينىڭ يوچۇقلىرىدىن ئۇنى
پۇتۇنلەي ئاشكارا كۆرۈپ تۇرغان يەنە بىر تۇتقۇن ۋارقىرىۋەتتى :

ــ ئېپلاس قاتىللار ! ئاھ ... باتىرغازى !...

قارىغاينىڭ يېنىدا قېلىن كىرپىكلىرى كۆزىنى يېرىم ياپ-
قان ، يۈزى ئاپئاق ، بۇرنى ئېقىپ چۈشكەندەك چىرايلىق گۈزەل
قازاق يىگىتى باتىرغازى ئوڭدىسىغا ياتاتتى . قارىغاي شاخلىرى
ئارىسىدىن چۈشكەن قۇياش نۇرلىرى ئۇنىڭ يۈزلىرىدە ئويناپد-
تى ، تاغ شامالىلىرى پېشانىسىگە يېپىشقان چاچلىرىنى سىلاپ
يەلپۈپ ئۆتمەكتە ئىدى .

ئوسمان ئۇنىڭغا تىكىلىپ ئۇزاق قارىدى ۋە بېشىنى لىڭشى-
تىپ تۇرۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى :

ــ كېلىشكەن يىگىت ئىكەن ، ئامال يوق ، ئۆزىگە ـ ئۆزى
ئۆلۈم بۇيرۇدى . ياشلىقىنىڭ قەدرىنى بىلمىدى... ــ ئۇ بىر-
دىنلا باتىرغازىنىڭ يۈرىكىگە نەشتەردەك سانجىغان سۆزلىرىنى
ئويلاپ قالدى ـ دە ، بىر نەرسىدىن سەسكىنىپ كەتكەن ئادەمدەك
ئەندىكىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ــ بۇ ئوڭماغاننى ئاپىرىپ تاشلا !... ئۆلۈكىنى قاغا قوز-
غۇنلار يېسۇن !

باتىرغازىنى ياغاچنى سۆرىگەندەك سۆرەپ ئېلىپ كەتتى .

ــ ئەمدى ھازىر ۋارقىرىغان سارتنى ئېلىپ چىق ، ــ
دېدى ئوسمان كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ .

جازالاش ئۆيىدىن تۇتقۇننى ھەيدەپ چىقتى . جازالاش ئۆيد-

نىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بوغداي ئۆڭلۈك ، دۈپدۈگىلەك قارا كۆزلۈك ، ئۆڭسىلى ئۆچكەن كىچىك بىر بالا تۇتقۇننى كۆرۈپ تۇرغان ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى . ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى لىق ياش ئىدى . تۇتقۇن بالىغا بىر قاراپ قويدى ـ دە ، ئۆتۈپ كەتتى ۋە كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرغان ئوسماننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ئوسمان ئېغىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى :

— ماڭا باش ئېگەمسەن ياكى سەنمۇ ئاۋۇنىڭغا ئوخشاش ئۆلۈمگە ماڭامسەن ؟... دەپ سورىدى ئوسمان ، — گەپ قىل ، كېكەشتەك تۇرمىسەنغۇ !

— باش ئېگىش ؟ — ئاچچىق كۈلدى تۇتقۇن ، — ئەلۋەتتە ئۆلۈمگە ماڭىمەن ، — ئۇنىڭ ئاۋازى مەردانە ئىدى ۋە ئوسمانغا قارىماي سۆزلەيتتى .

ئوسمان ئۇنىڭ بېشىدىن تارتىپ تا ئايىغىغىچە — تونۇغۇسىز دەرىجىدە ئىششىپ كۆكىرىپ كەتكەن يۈزلىرىگە ، يول ـ يول بولۇپ تىتىلغان بەدەنلىرىگە ، قولاق چۆرىلىرىدىن تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان قانلىرىغا ، ياش يۇقى كۆزلىرىگە قارىدى ـ دە ، بېشىنى ئېغىر هالدا لىڭشىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— سېنىڭ شۇنچە قىيناشقا چىداپ سىر بەرمىگىنىڭ ئاخىر سېنى ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ ، ياش ئىكەنسەن ، خەير ، لېكىن بىزدىن رەنجىمىسە يىگىت... يىغلىغىنىڭ ئەمدى بىكار ...

— مەن سېنىڭ قىيناشلىرىڭغا يىغلىغىنىم يوق ، ئۆزۈمنىڭ ئۆلۈمگە ماڭغىنىمغىمۇ يىغلىغىنىم يوق ، پەقەت جەڭگىۋار سەپدىشىمنىڭ بىئەجەل ئېتىلغىنىغا يىغلىدىم . بۆرى ـ يىرتقۇچ هايۋان ، لېكىن سەن ئۇنىڭ بالىسىنى ئېتىپ باققىنا ، ئۇ قانداق يىغلايدىكىن ، مەن — ئادەممەن ـ دە ، ئادەمدە ئېچىنىش ، ئەلەم تۇيغۇلىرى بولمامدۇ ، ئىنساندا دوستقا مېهىر ـ مۇهەب-

بەت ، دۈشمەنگە غەزەپ ـ نەپرەت بولمىسا ، ئۇنى قانداقمۇ ئادەم دېگىلى بولسۇن؟ !

— سۆزۈڭ ئورۇنلۇق يىگىت ، دېدى ئوسمان ۋە ئەتراپتا تۇرغانلارغا كايىپ يەنە مۇنداق دېدى ، — كۆرەۋاتقانلىرىڭلار ، قولۇڭغا قورال ئالساڭ مانا مۇشۇنداق جەڭچى بول ، بولمىسا يوق بول ! بىر ئېغىز سىر بەرمەي بەرى ئۆلۈمگە كېتىپ بارىدۇ ، بۇلار قانداق ئەسىر؟ بىزنىڭكىلەر قانداق ئەسىر؟ بىزنىڭ بەرى سىرىمىزنى ئېيتىپ بولغان ، بەرى ئۆلۈمدىن قورقىدۇ ، بەرى توخۇ يۈرەك ، شۇنىڭ ئۈچۈن تاغمۇ تاغ ، چۆلمۇ چۆل قېچىپ ـ پېتىراپ يۈرۈشىمەن... ھەي يىگىت ، — دېدى ئوسمان تۇتقۇنغا ، — بىزگە ئېيتىدىغان ئاخىرقى سۆزۈڭ بارمۇ؟

— بار ، — دېدى تۇتقۇن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ، — مېنى تېزرەك ئاتقۇزۇۋەت !...

— يارايسەن ، مانا بۇمۇ بىر مەردلىك ، خوش ، بالا ، بايىقىسى باتىرغازى دېگەن قازاق ئىدى ، سەن سارتنىڭ ئېتى نېمە؟

— مېنىڭ ئېتىم نادەم ، ناسىر دېگەن ئۆمۈر بويى ئادالەتسىزلىككە بوي بەرمىگەن باتۇرنىڭ بالىسىمەن !

— يارايسەن ، بايىقى ئىككىڭنىڭ نامى مېنىڭ قوشۇنۇم ئىچىدىمۇ ياشايدۇ ، — ئۇ نادەمگە مىلتىقىنى تەڭلەپ تۇرغان لەشكىرىگە بۇيرۇق قىلدى ، — بار ، ئات ، ئاشۇ قىرغا ئاپىرىپ ئات ، سايىنىڭ تاپىنىغا چۈشۈپ كەتسۇن ، ئۆلۈكىنى قاغا ـ قوزغۇنلار يەپ كەتكۈچە ئېقىپ كەتسۇن .

نادەمنى سايىنىڭ قىرىغا ئاپاردى ـ دە ، ئاتتى . ئۇ ئىككى پاي ئوق بىلەن يىقىلىپ ، راست دېگەندەكلا سايىنىڭ تاپىنىغا يۇمىلاپ چۈشۈپ كەتتى .

خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا سايىنىڭ قىرىدا پەيدا بولغان ئون ئۈچ ـ ئون تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا قان تامغان

ئىزنى بويلاپ تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇمۇ دومىلاپ دېگۈدەك سايىنىڭ تاپىنىغا چۈشتى ـ دە، ھاسىراپ ئەتراپىغا قارىدى. ئۇ سۇنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا، دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىدە، بايىقى ئېتىلغان ئادەمنىڭ ئېقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى! ئۇ ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ ئۇنىڭغا تېز يېتىشىۋالدى. قولىغا تاياق ئېلىپ سۇغا چۈشتى. ئۇنىڭ تىزىغا كەلگەن سۇنىڭ ئېقىمى تېز ئىدى. ئۇ سۇ ئىچىدە تاياققا تايىنىپ يۈرۈپ لاكاسلاپ قالغان ئادەمنى سۇدىن سۆرەپ ئالدى ـ دە، قاشقا ئېلىپ چىقتى. بالا تېزلىك بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى تۆۋەن قىلىپ ساقىتقانىدى. ئاغزى ـ بۇرنىدىن بۇلدۇقلاپ سۇ ياندى. ئۇنى ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇپ ئۇياق ـ بۇياققا ئېغىتتى، قوللىرىنى بىر ئۇياققا ـ بىر بۇياققا تاشلاپ خېلى ئۇزاق ھەرىكەتلەندۈردى. ئاندىن پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ پۈكۈپ، يەنە ھەرىكەتلەندۈرمەكچى بولغانىدى «ۋاي...» دېگەن ئاۋاز چىقتى. شۇ چاغدىلا بالىنىڭ كۆزىدىكى پەرىشانلىق يىتۇپ يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈردى. بالا ئەمدى ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرىگە سەپسالدى: بىرىنچى ئوق مۈرە سۆڭىكىنىڭ ئاستىدىن كىرىپ، تاغاقنىڭ يۇقىرى تەرىپىنى تېشىپ ئۆتكەن. ئىككىنچى ئوق تىزىنىڭ تۆۋىنىدىكى بۇلجۇڭ گۆشنى تېشىپ كەتكەنىدى. ئوق تەگكەن يەردىن تېخىچىلا قان سۇس ئېقىپ تۇراتتى. بالا كۆڭلىكىنىڭ ئالدى پېشىنى «جارتلا» قىلىپ يىرتتى. شۇ چاغدا ياردار نۇرسىز كۆزلىرىنى كۈچ بىلەن ئېچىپ، كۆڭلىكىنىڭ بىر پارچىسىنى تۇتۇپ تۇرغان كىچىك بالىنى كۆردى ۋە ئۇنى قەيەردىدۇ، بىر يەردە كۆرگەندەك قىلدى، ئاخىرى ئۆزىنى ئېتىشقا ئېلىپ كېتىپ بارغاندا غىل ـ پال كۆرۈپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى.

— ئاۋۋال كىيىممىنى يېشەيلى، — دېدى ئۇ زەئىپ ئاۋازدا ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن.

بالا ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرىنى تېڭىپ بولغاندىن كېيىن،

AltunOq

ئۇ مۇنداق دېدى :
— قېنى ئەزىمەت ، بىر يەرگە تېز مۆكۈنەيلى ، كۈپكۈندۈ-
زى مۇنداق ئوچۇقچىلىقتا يېتىش خەتەرلىك .
بالا سايىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر ئۆڭكۈرنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى ، ئۇ ياردارنىڭ قولىغا تاياق تۇتقۇزۇپ ، ئاندىن ئۇنى يۆلىدى . ئۇ بىر قولى بىلەن بالىنىڭ مۈرىسىگە تايىنىپ ، ئىك-كىنچى قولىدىكى تاياقنى يەرگە تىرەپ تۇرۇپ قەدىمىنى يۆتكى-دى . ئۇلار سۇ ياقىسىدىكى چاتقاللىقلار ئارىسىدىن يۇرۇشكە باشلىدى . ئۇ ھەر بىر قەدىمىنى ئاۋايلاپ - ئېھتىياتلىق بىلەن باساتتى . ئالاھازەل ئۈچ يۈز مېتىر دەك ئارىلىقنى باسقاندىن كېيىن ، چاتقاللىقتا ئىلىنىپ قالغان بىر جۇۋا ئۇچراپ قالدى .
— مانا كۆردۈڭمۇ ، — دېدى ئۇ بالىغا ، — بىزگە بۇنى ئاسماندىن پەرىشتە تاشلاپ بەردى .
بالا خۇشاللىقىدا ئىتتىك بېرىپ جۇۋىنى ئالدى - دە ، ئۇياق - بۇيېقىغا قارىدى . جۇۋىنىڭ بىر يېڭى ، بىر پېشىنىڭ يېرىمى يوق ئىدى . يانچۇقىدىن ناسۋال سېلىنغان بىر كىچىك بوتۇلكا چىقتى .
ئۇلار ئېغىر چامداپ سەپىرىنى داۋام قىلدى . ئۇنىڭ مانا ئەمدىلا بالىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ، نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە خەير-خاھلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈسى كېلەتتى :
— مېنىڭ يول باشلىغۇچۇم ، ئەمدى تونۇشايلى ، ئىسمىڭ نېمە ؟ — دېدى ئۇ بالىغا قاراپ .
— تاۋقىش .
— مېنىڭ ئىسمىم نادەم ، كىمنىڭ بالىسى سەن ؟
— مۇلداغەلىنىڭ .
— داداڭ نەدە ؟
— دادام ... دادامنى ئۇلار ئېتىۋەتكەن ...
نادەم ھەيران بولۇپ سورىدى ؟

— كىم ئېتىۋەتكەن؟
— سىزنى قىينىغان باندىتلار.
— ھە، مۇنداق - دە.
— باندىتلار قايسى كۈنى سىلەرنىڭ بىر ئادىمىڭلارنى تۇتۇۋېلىپ، باغلاپ ئەكەلدى، سىزدىن سورىغان سوئاللارنى ئۇ- نىڭدىنمۇ سورىدى، ئۇ پەقەت سۆزلىمىدى. جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن، تۆمۈرنى قىپقىزىل قىزىتىپ، مېنىڭ دادامغا: «ئۇنىڭ كۆكسىگە باس» دېدى...
— دادىڭ باندىتلار ئارىسىدىمىدى؟ — دەپ بالىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ سورىدى نادەم.
— دادامنى ئەسكەر بولمىساڭ، ئېتىۋېتىمىز، دەپ مەج- بۇرىي ئەسكەرلىككە ئېلىۋالغان، ئوسماننىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپى مىلتىقتىن قورقۇپ قوشۇلغانلار، دادام قىزىغان تۆمۈرنى بېسىشقا ئۇنىمىغاندا، باشلىق تاپانچىسى بىلەن دادامنى ئېتىۋەتتى...
بالىنىڭ كۆز چاناقلىرىغا تولغان ياشلىرى تامچىلاشقا باش- لىدى.
— بولدى، كۆڭلۈڭنى بۇزما ئىنىم، داداڭنىڭ ئۆلۈمى يامان ئۆلۈم ئەمەسكەن.
— ئادەملەرنى قىيناپ ياشىغۇچە، — دېدى تاۋقىش كۆز ياشلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ، — ئۆلگەن ياخشى ئەمەسمۇ نادەم ئاغا!
بۇ كىچىككىنە بالىنىڭ سۆزلىرىدىن نادەم قاتتىق تەسىر- لەندى ۋە ئۇنىڭ يادىغا ئەخمەتجان قاسىمى ئېيتقان مۇنۇ سۆز كەلدى: «ئادەم ئۇرۇش - قىيناش — پۈتۈن ۋەھشىيلىك، ھاقارەت قىلىش — يېرىم ۋەھشىيلىك.» بۇ ۋەھشىي، قارا كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ مۇناسىۋىتىدىن چىقىرىلغان خۇلاسە، بۇ خۇلاسىنى مۇشۇ كىچىككىنە بالىمۇ چۈشەنگەن. تاۋقىش نادەم-

نىڭ نەزىرىدە بارغانسېرى ئۇلغىيىپ، ھۆرمەتلىك، ئەقىللىق بىر ئادەمگە ئايلىنىشقا باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى جىمجىتلىققا چۆكۈپ، ئاستا ماڭدى. ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقىمۇ، يول ئازابىمۇ ئۇنتۇلماقتا ئىدى.

ئىككى چاقىرىمدىن كۆپرەك ئازابلىق سەپەردىن كېيىن ئۇلار ئۆڭكۈرگە يېتىپ كەلدى. بۇ ئۆڭكۈر ئىككى ئادەملا ئەمەس، ئۈچ – تۆت ئادەم سىغقۇدەك چوڭ ئۆڭكۈر ئىدى. نادەم ھۆل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى ناھايىتى تەسلىكتە سالدى. تاۋۇش ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە جۇۋىنى يېيىپ، نادەمنى ئاۋايلاپ ياتقۇزدى – دە، ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سىقتى ۋە يېيىش ئۈچۈن تاشقىرىغا ئېلىپ ماڭدى.

— توختا، تاۋۇش، — دېدى نادەم بېشىنى كۆتۈرۈپ، — سىرتقا يېيىشقا بولمايدۇ.

تاۋۇش نادەمنىڭ نېمىشقا شۇنداق دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەندى:

— بۇ يەرگە ھېچكىم كەلمەيدۇ، نادەم ئاغا، كەينىمىز ئېگىز تاغ، ئالدىمىز چوڭقۇرلۇق، بۇ يەردە ھايۋانلار ئىزىدىن باشقا يول يوق.

— ياق، بولمايدۇ ... بۇ ئىشتا سەن ماڭا بويسۇنۇشۇڭ كېرەك.

تاۋۇش كىيىملەرنى ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىغا يايدى.

نادەم سۇنايلاپ ياتتى. بۈگۈن ئاچلىقنىڭ ئىككىنچى كۈنى، تۇرۇپ – تۇرۇپ ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشاتتى، يۈرىكى تۆۋەن تارتاتتى. بەدىنىدىن قانچىلىك قان كەتكەنلىكىنى بىلمەيتتى، چىرايى ئاقىرىپ – تاتىرىپ كەتكەنىدى. ھازىرغۇ كۈن ياخشى، بىراق تاغ ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان، تۇيۇقسىز قار چۈشۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن، ئۇنىڭ قاپقارا پارقىراپ تۇرىدىغان چىگرىن ئۆتۈكىگە باندىتلارنىڭ كۆزى چۈشۈپ سالدۇرۇۋالغان، شۇ تاپتا

ئۆزىنىڭمۇ ، تاۋقىشىنىڭمۇ پۇتى يالاڭ ئاياغ . ئۆز قىسمىغا قانداق يېتىۋېلىش ئۇنى قىينايتتى ، ئازابلايتتى...

قاراڭغۇ چۈشۈپ ، ئەتراپنى گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرگەندە ، ئۇلار ئۆڭكۈردىن چىقتى .

— قېنى ، مېنىڭ يول باشلىغۇچىم ، يولۇڭنى باشلا !

ئۇلار كۆل چىقىشقا قاراپ ماڭدى ، ئۇ بىر قولىدا تاۋقىشنىڭ مۈرىسىنى تۇتۇپ ، ئىككىنچى قولىدىكى تاياققا تايىنىپ ، قەدىمىنى ئاستا يۆتكەيتتى . تاغ ھاۋاسى سوغۇق ، ئاچچىق شامال ۋىژىلداپ يۈزلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى . ئۇلارنىڭ يولىغا پەقەت يۇلتۇزلار غۇۋا نۇر چاچاتتى . قەدەملەر ئېھتىيات بىلەن تاشلىناتتى . ئۆزۈندىن بېرى يالاڭ ئاياغ يۈرۈپ باقمىغان نادەم ئايىغىنى ھەر قېتىم باسقاندا ، بىر ئەندىكەتتى . چۈنكى ، ساي بويىدىن ئۆڭكۈرگە كەلگۈچە ، ئۇنىڭ تاپانلىرىدىن سۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن . ئاۋايلىغانسېرى ئوق تەگكەن يەرگە چانقاللار ئۇرۇلۇپ جېنىنى قاقشاتقان ، شۇڭا ئۇلار بىر سائەتتە ئاران بىر كىلومېتىردەك يول باستى .

ئىككىسى شۇنداق تەمتىلەپ كېتىپ بارغاندا ، يىراقتىن ئات تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى .

— كېلىۋاتىدۇ ، ئاڭلاۋاتامسەن ؟ — دېدى نادەم توختاپ ، — كىم بىلىدۇ ، بىزنىڭ رازۋېدكىچىلارمۇ تېخى...

— يول يۇقىرىدىن ئۆتىدۇ ، — دېدى تاۋقىش ، — سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ ، مەن بايقاپ كېلەي . سەن بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى بۇ كېچىدە تونۇيالامسەن ؟

— نېمىشقا تونۇمايمەن ، كېچىدە كۆرۈنگەن نەرسىنى كۈندۈزى كۆرگەندەك كۆرەلەيمەن ، مەن دادام بىلەن كېچىدە كۆپ قېتىم مال ئىزدىگەن...

نادەم كۈلۈمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتتى .

— ئېيتىپ بېرەيمۇ ؟ — دېدى بالا جىددىي قىياپەت.

ته ، ـــ سىلەرنىڭ ئادەملىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىمى ئوخشاش ، ئاتلىرىڭلارنىڭ ئېگەر جابدۇقلىرىمۇ بىر خىل ، يەنە دەپ بېرەيمۇ؟ ئاتلىرىڭلارنىڭ يۈرۈشى بىر خىل ئەمەس...

يالا شۇنداق دېدى ـ دە ، تېزلا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ خۇددى كېپىسكلەردەك چاتقاللار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ، چەبدەسلىك بىلەن كېتىپ باراتتى . نادەم ئۇنىڭ يۈرۈشلىرىگە زوقلىنىپ رازىمەنـ لىك بىلەن قاراپ قالدى .

ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى ، نادەم ئۈمىد بىلەن شۇ ياققا قاراپ تۇراتتى .

تاۋقىش قايتىپ كەلدى :

ـــ باندىتلار ئىكەن .

غەيرەت قىلايلى ، تاۋقىش ، ماڭايلى ، ـــ دېدى نادەم تاياققا تىرىلىپ تەسلىكتە تۇرۇپ .

ـــ مەن ھارمىدىم ، نادەم ئاغا ، سىزگە قىيىن بولدى ، ئەگەر چولڭ ئادەم ، بولغان بولسام سىزنى ھاپاش قىلىپ بۇنىڭـ دىنمۇ ئىلدام ماڭالايتتۇق .

ـــ غەيرىتىڭگە بارىكاللا ، تاۋقىش ، لېكىن چىداش كېرەك .

سەپەر داۋام قىلدى ، سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە ، ئۇلار مېڭىشـ تىن توختاپ ، تاغ باغرىدىكى بىر دالدىلىق يەرگە كىرىپ ياتتى ، ياخشىسى ، بۇ يەرنىڭ ئالدى قويۇق ئارچىزارلىق بولۇپ ، ئۇلارـ نى يوشۇرۇپ تۇراتتى .

ھەر ئىككىسىگە قاتتىق ھاردۇق يەتكەن ، ئۇيقۇسىمۇ تازا كەلگەن ، بىراق سوغۇق شامال گۇرۇلدەپ ئۇرۇپ ، ھەر ئىككەـ سىگىمۇ ئارام بەرمەيتتى . بولۇپمۇ نادەمنىڭ يارىلىرى زىڭىلداپ ئاغرىشقا باشلىدى ، ئاغرىق شۇنچىلىك ئەدىدىكى ، ئۇ جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى . بالىغا تۇيدۇرماسلىق ئۈچۈن لېۋىنى چىشلەپ يېتىۋالدى .

— سەن جۇۋىنى يېپىنىپ ئۇخلاۋەر تاۋقىش ، مېنىڭ ھېلى ئۇيقۇم كېلمىدىغاندەك ئەمەس ، — دېدى نادەم بىر ھازا-دىن كېيىن .

تاۋقىش نادەمنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ يۈزىنىڭ ئاپئاق ئا-قىرىپ كەتكەنلىكىنى ، كۆزلىرىنىڭ ئېغىر نۇرسىزلانغانلىقىنى ۋە شۇنچە سوغۇقتا پېشانىسىدە قوناقتەك - قوناقتەك تەر تامچىد-لىرىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ غەيرەت قىلىپ قاتتىق ئاغرىقىقا چىداپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى . بالا خۇد-دى قوقاستا پۇچىلانغاندەك تولغىنىپ كەتتى .

— نادەم ئاغا ، — دېدى ئۇ ئېچى سىيرىلغان ھالدا ، — مەن ساق ، قاراڭە ، سوغۇق شامال ئەدەپ كېتىۋاتىدۇ ، يارىڭىزغا سوغۇق تېگىپ قالسا ، قانداق قىلىمىز ؟··· جۇۋىنى سىز يېپىپ ئۇخلاڭ .

بىرنەچچە قېتىم زورلاپمۇ بالىنىڭ رايىنى ياندۇرالمىغاندىن كېيىن ، ئاخىر نادەم جۇۋىنى يېپىنىشقا مەجبۇر بولدى . ئۇ ئاغرىق ئازابىدا ئۇخلىيالمىسىمۇ ، بىراق كۆزىنى يۇمۇپ تىپتىنچ يېتىۋالدى . بىر كېچە - كۈندۈزدىن بېرى تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىپ ھارغان بالا ، كۆڭلى ئەمىن تاپقاندىن كېيىن ، تېزلا ئۇخلاپ كەتتى . نادەم ئۇستىدىن جۇۋىنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئۇستى-گە ئاۋايلاپ يېپىپ قويدى . ئۆزى ئاغرىق ئازابىدا تولغىنىشقا باشلىدى . يارىلىرى لوقۇلداپ ئاغرىتتى···

چىدام - ئازابنى يېڭىدۇ . چىدامنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلغان-لار ئۆمىد بىلەن ياشىرىدۇ . چىدامنىڭ بەلگىلىرى كۆپ : ئېغىر ئازابقا قالغاندا ، مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلارنى ئويلاش — بۇمۇ بىر بەلگىسى ، ئۇ ئازابنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ ، ئادەمنى ھاياجانغا سالىدۇ ، تېتىكلەشتۈرىدۇ ، غەيرىتىنى ئاشۇرىدۇ ۋە ئۈمىدلەندۈ-رىدۇ . نادەمنىڭ يادىغا باتىرغازى كېلىش بىلەن ئۇ جېنىنى قاقشىتىۋاتقان ئاغرىق ئازابنى ئۇنتۇشقا باشلىدى . ئۆلۈمگە تىك

قادىلىپ تۇرۇش ، زورلۇق بىلەن ئۆلۈم ئاتا قىلىۋاتقانلارغا قادى-
لىپ قاراش ۋە ئۇلارنى مەنسىتمەي ، مەسخىرە قىلىش ، ئۆلۈم-
دىن ئۈستۈن تۇرىدىغان سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى زىدە
قىلىش ئۇنىڭ سەپدىشىدىكى ئەڭ ئالىي خىسلەت ۋە ئەڭ ئالىي
چىدام ! «ئىنسانلار دۇنياغا ياخشى ياشاش ئۈچۈن كېلىدۇ ،
ئۇنىڭغا ئېرىشسە ، خۇشال بولىدۇ ، — دەيتتى نادەم ئۆز -
ئۆزىگە پىچىرلاپ ، — لېكىن شۇنداق ياشاش يولىدا گېزى
كەلگەندە قۇربان بولۇشقا رازى بولۇش — بۇمۇ خۇشاللىنارلىق
ئىش . مەن ئۆزۈمنى ، باشقىلارنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن ياشاۋا-
تىمەن ، باتىرغازى شۇنداق ياشىدى ، ئۇنىڭ قىسمىتىدىن سەپ-
داشلىرى قايغۇرسىمۇ ، خىسلىتىدىن خۇشال بولىدۇ . شۇ تاپتا
رەيھاننىڭ بىر كۆزى ياش ، بىر كۆزى قاندۇر ، سەپداشلىرىم
قايغۇرۇۋاتقاندا ، دۇشمەنگە باش ئەگمەي ، مۇشۇ ئازابلىق يۇرۇش-
تە ئۆلۈپ كەتسەم ، ھەممىسى تېخىمۇ قايغۇرىدۇ ، لېكىن ئاخىر-
قى نۆۋەتتە خۇشال بولىدۇ ، چۈنكى مەن ئىنسانلارنىڭ خۇشال-
لىقى ئۈچۈن ئېگىلمەي ياشىدىم - دە ! ئەگەر ۋارىسجاندەك ياشى-
غان بولسامچۇ ؟ ھەممىسى لەنەت ئوقۇيدۇ . ئۇنداق ياشاشنىڭ
نېمە قىممىتى ؟ !... ئاپام مېنى سادىر پالۋاندەك ياشا بالام ،
دېگەن ئەمەسمىدى ، ئاپامنىمۇ رازى قىلمىسام ، باللىق قەرزىم
نەدە قالىدۇ ؟ !... »

نادەم شۇنداق خىياللار بىلەن چۈشكىچە ئۇخلىيالمىدى ،
ئاغرىق ئازابىنىمۇ سەزمىدى . چۈشتىن كېيىنلا كۆزى ئاران
ئىلىندى . بىراق ، تاۋۇقنىڭ ئويغىنىپ كەتتى . ئۇ جۇۋىنىڭ ئۆزى
ئۈستىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولدى :
نېمىشقا مەن يېپىنىۋالدىم - ھە ؟ بايا زورلىغاندا ماقۇل دەپتى-
مەن - دە ، ئىسست ، مېنىڭ نەرىم ئادەم ؟ ، بالا جۇۋىنى ئېلىپ
نادەمگە ياپقاندا ، ئۇ كۆزىنى ئاستا ئاچتى :
— نېمە قىلىۋاتىسەن تاۋۇقىش ؟ — دېدى نادەم بېشىنى

كۆتۈرۈپ ، تاۋۇشنىڭ قاپاقلىرى تۈرۈلگەن ، چىرايىدىن خاپىچىلىقى مانا مەن چىقىپ تۇراتتى .
— مەن ئادەم ئەمەسكەنمەن ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ .
نادەم ئۇنىڭ نېمىگە خاپا بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ كۈلدى :
— ئۆزۈڭگە - ئۆزۈڭ ئورۇنسىز خاپا بولۇۋاتىسەن ، تاۋۇش ، سەن ئۇخلاپ قالغاندا مەن يېپىپ قويغان .
بالا جىمىپ قالدى .
نادەم ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ ، گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويدى . لېكىن ، تىلىدا لەۋلىرىنى نەملەشتۈرگۈدەك ھۆللۈك يوق ئىدى . تاۋۇش لىپ - لىپ ئۇنىڭغا قارىدى - دە ، جۇۋىنىڭ يانچۇقىدىن ھېلىقى كىچىك ناسۋال بوتۇلكىسىنى ئېلىپ :
— نادەم ئاغا ، سىز بەك ئۇسساپ كەتتىڭىز ، سىزگە سۇ ئەكېلىپ بېرەي ، — دېدى .
— ئۇسساپ كەتكىنىم راست ، لېكىن سىرتقا چىقىشقا بولمايدۇ .
— سىز ماۋۇ تاشنى ئاغزىڭىزغا سېلىپ ، تىلىڭىز بىلەن ئۇياق بۇياققا ئايلاندۇرۇڭ ، ئاغزىڭىزغا سۇ يىغىلىدۇ ، مەن ھايال قالماي ئېلىپ كېلىمەن ، تۆۋەندە بۇلاق بار ، — تاۋۇش ئۇرۇقچىلىق ئىككى تاشنى ئۇنىڭغا سۇندى .
— ھاياتىمىز قىلنىڭ ئۇستىدە تۇرۇۋاتىدۇ ، تاۋۇش ، ئويلاپ ئىش قىلمىساق بولمايدۇ ، يەنە ئۈچ - تۆت سائەتتىن كېيىن قاراڭغۇ چۈشىدۇ . مەن ھازىر بۇ ئۇسسۇزلۇققا چىدىيالايمەن ، مۇنۇ ئامالىڭ بولىدۇ ، ئەكە تېشىڭنى .
نادەم ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە ، بېشىنى تاشنىڭ ئۇستىگە ئاستا قويدى . تاۋۇش جۇۋىنى ئۇنىڭ ئۇستىگە ياخشىلاپ يېپىپ قويدى . سوغۇق شامال ئەدىمەكتە ، ھاردۇق يەتكەن ،

ئەتىدىن بىرى ئاغرىق قاتتىق قىيىنىغان ئادەم ، جۇۋىنىڭ ئىسسىقىدا ئارام ئېلىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى . تاۋۇش ، شۇ چاغدىلا ھېلىقى ناسىۋال بوتۇلكىسىنى ئېلىپ ، ئورنىدىن تۇردى - دە ، تۆت ئەتراپقا تازا زەن قويۇپ قاراپ چىقتى ، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەندىن كېيىن ، تۆۋەنگە ئىتتىك چۈشۈپ كەتتى . ئۇ ئۆزىمۇ ئۇسساپ كەتكەنىدى . بۇلاق تۇۋىگە كېلىپ ، ئاۋۋال ئۆزى ئوچۇملاپ تۇرۇپ ، سۈزۈك بۇلاق سۈيىدىن قانغۇدەك ئىچتى . ئاندىن بوتۇلكىنىڭ ئىچىگە لاي تىقىپ ، ئۇنى قايتا - قايتا يۇيۇشقا باشلىدى .

— كىم سەن ! ...

ئويلىمىغان يەردىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ قوپال ئاۋاز بالىنى چۆچۈتۈپ مەڭدىتىۋەتتى . ئۇ بوتۇلكىنى لايغا پاتۇرۇپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ كەينىدىن — ئەللىك مېتىردەك يىراقلىقتا مىلتىقنىڭ ئىستوۋۇلىنى يەرگە قارىتىپ تىقىمدىۋالغان ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قولاقچا كىيگەن ئاتلىق باندىت ئەسكىرى تۇراتتى .

— بۇ ياقتا نېمە قىلىپ يۈرگەن بالىسەن ؟

تاۋۇش ئەمدى ھودۇقماي جاۋاب بەردى :

— موزاي ئىزدەپ يۈرىمەن ، ئاغا ، سىز كۆردىڭىزمۇ ، ئالا موزاي ، بويىنىدا قىسقاچۇلۇقۇرى بار ؟

— موزىيىڭ بۇياقتا نېمە قىلسۇن ، سۇدىن قانداق ئۆتتىدۇ ؟

— بىزنىڭ موزاي ناھايىتى يامان ، قايسى كۈنى مۇشۇ يەردىن تېپىپ ، ھەيدەپ كەتكەنىدىم .

— قوي ئەخمەق ، كەچ كىرگەندە ئۆزى بارىدۇ .

— بۇ ياقتا بۆرە كۆپ ، يەپ قويىدۇ .

— جىنىدى بالىغۇ بۇ ... — دەپ ئۆز - ئۆزىگە غودۇڭشىپ يۈرۈپ كەتتى ئۇ . ئۇنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن تاۋ-

قىش بوتۇلكىسىغا سۇ ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . بىراق ، ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپ قالدى . شامال غەرب تەرەپتىن قاپقارا بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ قاپىقى تۈرۈلدى ، كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشتى .

— نادەم ئاغا ، ھاۋا تۇتۇلۇپ كەتتى ، ئەلپازى يامان ، — دېدى ئۇ قايتىپ كېلىپ ، ئاغرىق ئازابىدا ئويغىنىپ كېتىپ ، تاۋقىشنىڭ يوقلۇقىدىن ئەنسىرەپ ، ئەندىشە بىلەن ئولتۇرغان نادەم ، تاۋقىشنى كايىشىنىمۇ قويۇپ ، بۇگۈن كېچىدىكى يۈرۈشـنى ئويلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالدى . راست دېگەندەك پۈتۈن ئەتراپنى بۇلۇت قاپـلاپ ، ئاندا ـ ساندا قار ئۇچقۇنداشقا باشلىدى . بىر دەمدىن كېيىن ، قار ئۇچقۇنلىرى ئۇلارغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلۇشقا باشلىدى . ئىككىسى تۇگۈلۈپ ئولتۇردى .

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى . يەر يۈزىنى ئاندا ـ ساندا ئاقارتقان قارنى بوران ئۇچۇرۇپ كەتتى ، لېكىن بوراننى ئېلىپ كەتكۈدەك بىرەر كۈچ يوق ، ئۇ ھېلىمۇ شىددەت بىلەن ھۆركىرەپ تۇراتـتى . يۈرۈشنى باشلاش كېرەكمۇ ، يوق؟ بۇ سوئال ھەر ئىككىـسىنىڭ بېشىنى قاتۇرماقتا ئىدى .

— نادەم ئاغا ، — دېدى تاۋقىش خۇددى كۆپنى كۆرگەن كىشىلەردەك تەمكىنلىك بىلەن ، — بۇنداق بوراندا مېڭىش خەتەرلىك ، تاڭغىچە ھاۋامۇ ئېچىلىپ قالار ، بورانمۇ توختار ، ئۇ چاغدا كۈن ئىللىپ قالىدۇ ، شۇ چاغدا ماڭمايمىزمۇ؟

نادەم بىر مىنۇتلۇق جىمجىتلىقتىن كېيىن مۇنداق دېدى :

— مۇنداق مۆلچەرلەش قىيىن ، تاۋقىش ، ئەتە بەلكى بۈنىگدىنمۇ بەتتەررەك جۇت بولۇپ كېتەر ، تاغ ھاۋاسىغا كېسىپ بىر نېمە دېيىش قىيىن ، ئەمدى بىزنىڭ بىر ئورۇندا ئۇزاق يېتىشىمىزمۇ خەتەرلىك بولۇپ قالدى ، ماڭايلى ، ھەرىكەت قىـلىش ئادەمدە ئۈمىد پەيدا قىلىدۇ .

جېنى ئارانلا قالغان نادەمنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ سۆزلەر بالىنى تېتىكلەشتۇردى :

— بولىدۇ ، ماقايلى ، — دېدى بالا قەتئىيلىك بىلەن ، — ھايۋانمۇ ئۆز جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تېپىرلايدىغۇ ، بىز ئادەمغۇ …

ئۇلار بىر - بىرىگە تايىنىپ يالاڭ ئاياغ ئاياغلىرىنى ئاستا يۆتكىدى . ئازابلىق ، ئېغىر يۈرۈش يەنە باشلاندى . بوران توختىغىنى يوق ، كۆز ئېچىش قىيىن ، ئۇلار سەنتۈرۈلەتتى ، مۈدۈرۈپ كېتەتتى . شۇ ھالدا ئۇلار تاپانلىرىنىڭ ئىششىپ كەتكىنىنى ، يېرىلغانلىقىنى ، قاناۋاتقانلىقىنى ، يېرىلغان يەرلەرگە ئۇششاق تاش پارچىلىرىنىڭ پېتىۋاتقانلىقىنى تۇيمايتتى . مۇنداق دەھشەتلىك كېچىلەردە ، ھەتتا يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ ئۆز ئۇۋىلىرىغا كىرىپ كەتكەندۇ ؟ !… لېكىن ئۇلار قەلبىدە يانغان ئىشەنچ بىلەن مەنزىلگە قاراپ ئىلگىرىلەيتتى .

ئۇلار ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيتتى . يول يۈرۈش بارغانسېرى قىيىنلاشماقتا ئىدى . بەش بارماقنى كۆزىگە تىقسىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان قاراڭغۇلۇقتا ئادەم تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشۈپ ، تېخىمۇ ھالسىراپ كەتتى …

— مېنى يۆلە ، تېخى بىرقانچە كۈن يول باسقۇدەك مادارىم بار مېنىڭ … — تاغ بالىسى يىغلىۋېتىشكە تاس قالدى . دۇنيادا شۇنچىلىك چىدامىلىق ئادەملەر بولىدىكەن - ھە !

ئاخىر ئۇلار تاغ باغرىدىكى يوغان بىر قارا تاشنىڭ دالدىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى . ئىككىسى تاشقا يۆلىنىپ ، ئالدىنى جۇۋا بىلەن يېپىپ ، يېقىن چاپلىشىپ ئولتۇردى .

بوران يەنىلا شىددەت بىلەن ئۇرۇلماقتا ، لېكىن تاغ بالىسى بوران توختاپ كەتسىلا يولىمىز راۋانلىشىپ كېتىدۇ ، دەپ قارا كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ئولتۇراتتى . ئادەم كۆزىنى يۇمۇۋالغانىدى .

تاڭ قاراڭغۇلۇقىدا بوران توختىدى . تاڭمۇ ئاتتى .

نادەم بىلەن باتىرغازىنىڭ دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەتراپقا رازۋېدكىچىلار ئەۋەتىلگەنىدى . نىزامىدىنمۇ بىر گۇرۇپپا جەڭ-چى بىلەن قويۇق دەل ـ دەرەخلىق ساي ئىچىدىن ئالدىدىكى ئېگىز تاغقا تاراسلاپ ئۆرلەپ چىقتى . ئۇ بوينىغا ئېسىلغان دۇربۇننى كۆزىگە تۇتۇپ ، تۆت ئەتراپقا تەكشى سەپسالدى ۋە غەرب تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇ يېنىدىكى ھەمراھىغا دۇربۇننى سۇنۇپ :

— قارىغىنا ، ئاشۇ قارىيىپ كۆرۈنگەن بىر پارچە تاشقا تازا زەن قويۇپ قارىغىنا ، مىدىرلاۋاتقان بىزنىڭ نادەم بىلەن باتىرغازى بولۇپ قالمىسۇن يەنە ، — دېدى .

ئىككى ئاتلىق شۇياققا قاراپ ئوقتەك چاپتى . ھاۋا ئېچىل-غاندىن كېيىنكى سوغۇقتا جۇۋىدىن چىقالماي ، ئەتراپقا مۆلدۈر-لەپ قاراپ تۇرغان نادەم ، ئاتلىقلارنى يىراقتىنلا تونۇدى :

— قارا ، تاۋقىش ! بىزنىڭكىلەر ! ... ئەنە بىزنىڭ-كىلەر ! ! !...

— يېتىپ كەپتىكەنمىزغۇ ! ... — دېدى تاۋقىشمۇ ھايا-جانلىنىپ .

ئالدىدا ئىككى ئاتلىق ، كەينىدىن نىزامىدىن باشلىغان جەڭچىلەرمۇ تاراسلاپ يېتىپ كېلىشتى . نىزامىدىن ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، تاۋقىشنىڭ يۆلىشى بىلەن ئاران ئورنى-دىن تۇرغان نادەمگە ئۆزىنى ئاتتى :

— نادەم !... نادەم !... بارمۇ سەن !...

نادەمنى كۆرۈپ جەڭچىلەرنىڭ كۆز چاناقلىرى ئاللىقاچان ياشقا تولغانىدى . ئۇنىڭ چىرايى تېگى ـ تېگىدىن سىرىقداپ قان دىدارى قالمىغان ، مەڭزىلىرى ئۇرۇپ چاپلىشىۋەتكەندەك ئىچىگە كىرگەن ، قولاق چۆرىلىرىدە قان داغلىرى ، پەقەت ھالسىز كۆز-

لىرىنىڭ پىلدىرلىشىلا ئۇنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى .

— باتىرغازى قېنى ؟ — سورىدى پولكوۋنىك تاقەتسىز-لىنىپ ، ئۇ ھېچقاچان مۇنداق تاقەتسىزلەنمىگەن...

نادەم تاۋقىشنى كۆرسەتتى :

— مانا ، باتىرغازىنىڭ ئىزباسارى ، — ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى ، — ئۇ قۇربان بولدى... ئوسمان ئۆز قولى بىلەن ئېتىۋەتتى...

نىزامىدىنىنىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش ئىختىيارسىز ئېتىلىپ چىقتى ۋە مەڭزىنى بويلاپ ئاقتى... بۇ ئۇنىڭ ئۇرۇش ئىچىدىكى بىرنەچچە يىللىق ھاياتىدىن ئىككىنچى قېتىم يىغلىشى ئىدى .

× × ×

شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىغا غەلىبە خەۋەرلىرى ئار-قا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى :

ئۈندىرقارادىن خەۋەر :

— بۇ يەردىكى ئوسمان باندىتلىرى بىز بىلەن قاتتىق تىركىشىپ ، كۆپ چىقىم تارتقاندىن كېيىن چېكىنىپ كەتتى !

كورتودىن خەۋەر :

— بۇ يەردىكى باندىتلار ئاساسىي كۈچىدىن ئايرىلىپ ، قوقبارتاسقا چېكىنىپ كەتتى !

قوقبارتاستىن خەۋەر :

— باندىتلارنىڭ تەڭدىن - تولىسى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى ، ئاز قىسمى قېچىپ كەتتى !

ئۇلانبۇلاقتىن خەۋەر :

— ئۈچ يۈز باندىت يوق قىلىندى ، يۈزدىن كۆپرەكى

ئەسىر ئېلىندى، سەكسەن نەچچىسى يوقاپ كەتتى!

...

ئالتاينىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا بىر كۆرۈنۈپ، بىر كۆرۈنـمەي ھەرىكەت قىلىۋاتقان باندىتلارنىڭ ئاساسىي كۈچى يوق قىلىنىپ، بىر قىسىم قالدۇق كۈچلىرى بەيتىككە چېكىنىپ كەتتى.

بەيتىك باغرى ئوسمانغا خۇددى مېھرىبان ئانا قۇچىقىدەك تۇيۇلدى، جېنى يايراپ قۇۋاندى... بەيتىكنىڭ شاماللىرى ئۇنى ئەركىلىتىۋاتقاندەك، باش - كۆزىنى سىلاۋاتقاندەك: قورقما بالام بۇ پايانسىز يەرلەرنىڭ خوجايىنى سەن، پەقەت سەن! جاڭ باتۇرغا يۆلەنسەڭ، تىيانشاننىڭ شىمالىي، جەنۇبىي پۈتۈنلەي ساڭا تەۋە بولىدۇ، دەۋاتقاندەك بىلىندى. ئۇ ئەركىن نەپەس ئالدى - دە، بىرقانچە ئايدىن بېرى خۇددى كۈچلۈك بوراندا قالغان قامغاقتەك دەشت - داللاردا دومىلاپ يۈرگەنلىرىنى ئۇنتۇدى ۋە ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى بۇ يەردىن ئىككى يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى گۈچۈڭغا — گومىنداڭنىڭ بىرىنچى ئاتلىق دىۋىزىيىسى تۇرۇۋاتقان جايغا تىكتى. تىكىلگەنسېرى ئۇمىدى ئېشىپ، ئاشۇ ئاتلىق دىۋىزىيە گويا چېپىپ - ئۇچۇپ كېلىۋاتقاندەك بىلىندى - دە، ئۇنىڭ قىيسىق كۆزلىرى قامىشىپ كەتتى...

ئوسمان بەيتىككە چېكىنىپ كەلگەندە، ئۇنىڭ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ يېتىپ كەلگەن لەشكەرلىرى مىڭغا يەتمىدى. شۇڭا، ئۇ لەشكەر باشلىقلىرىنى يىغىپ مۇنداق دېگەندى:

— ماڭا ئىتائەت قىلغۇچىلار ئالتاي تەۋەسىدە سان - ساناقسىز، مىڭمىڭلار، مىختا بولۇڭلار، ماڭا ئەگىشىدىغانلار تېز يېتىپ كەلسۇن...

«... مەن شىڭ شىسەي بىلەنمۇ، مۇنۇ قالماقلار[1] بىلەنمۇ

---

① مۇنۇ قالماقلار — تاشقى موڭغۇلىيىنى دېمەكچى.

ئېلىشقان، ئۇلارنى تىرىدىيىرەن قىلىۋەتكەن، — دەپ تىت-تىت بولۇپ ئويلايتتى ئۇ، — بۇ قارلىلار نېمانچىلا قورقۇمسىز... خۇددى مەندەك باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ-ھە!...»

ئوسمان قوشۇن توپلاش ئۈچۈن تەرەپ-تەرەپكە ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ، ئارىدىن ئۈچ ئاي ئۆتكەندە، قوشۇنلىرى بىر مىڭ بەش يۈزدىن ئاشمىدى. بۇ مۆلچەردىن بەك تۆۋەن ئىدى.

— مەن خۇدا يولىدا تەرغىبات يۈرگۈزۈۋاتقان ئادەم تۇرسام نېمىشقا كۆپ كەلمەيدۇ، — دەپ تېرىككەندى ئۇ. لېكىن، مۇشۇ بىر مىڭ بەش يۈز ئادەمنىڭ ئوزۇقلۇقىمۇ بىر مەسىلە بولۇپ قالدى. شىنجاڭ گارنىزون شتابىغا، گومىنداڭچىلارغا ئارقا-ئارقىدىن ئوزۇق ۋە ئوق-دورا ئەۋەتىپ بېرىشنى سوراپ تېلېگراممىلار ئەۋەتىلدى. لېكىن، نېمىشقىدۇ، ئۇلار بىرجىڭمۇ ئاشلىق ئەۋەتىپ بەرمىدى.

چىڭگىش خىياللاردىن ئارامسىزلىنىپ، تاش ئۈستىدە ئولتۇرغان ئوسماننىڭ يېنىغا قارا جاباغىدىكى ئۇرۇشتا يۈتىغا ئوق تەگكەن لاتىپ ئاقساقلاپ كەلدى!

— قوشۇنلارنىڭ ئوزۇقلۇق مەسىلىسى قىيىن بولۇۋاتىدۇ، ئۆسكە[1] ،قانداق قىلىمىز؟ — دېدى ئۇ.

— نېمىدىن قورقىسەن، تاغدا ئاچ قېلىپ ئۆلگەن قازاقنى كۆرگەنمىدىڭ؟ ئاۋۇ قالماقلارنىڭ ماللىرىنى ھەيدەپ كەلمەمسەن، — ئوسمان ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ يەنە مۇنداق دېدى، — سەن ئىككى پارچە خەت ياز، بىرىنى ئۇرۇمچى ۋالىيسى خادىۋاڭغا، يەنە بىرىنى پۈتۈن مەملىكەتتىكى قازاقلارغا، مۇسۇلمانلارغا ياز. ئۇلار نېمىشقا بىزنى قوللىمايدۇ، كۈچ بەرمەيدۇ... نېمىشقا مۇسۇلمانچىلىققا يەتمەيدۇ؟...

لاتىپ ئوسماننىڭ يۈزىگە سەپسالدى: ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ

---

① ئۆسكە — ئوسماننى ھۆرمەت ۋە يېقىنچىلىق بىلەن ئاتاش.

نۇرلىرى خۇنۇكلەشكەن، قارامتۇل چىرايى كۆكەرگەن، يۈزىدىن ئېغىر دەرد، ھەسرەتلىك ئالامەتلەر چىقىپ تۇراتتى.
ئوسماننىڭ ئالدىغا ياش بىر يىگىت كەلدى:
— ھۆرمەتلىك باتۇر، سىزنى ئىككى مۇخبىر خېلىدىن بېرى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ.
— ئالدىرىمىسۇن.
لاتىپ ئويلاپ قالدى: مۇشۇ سەرسانچىلىقلارنى ئوسمان ۋە ئۇنى بۇرنىدىن يېتەكلىگەن گومىنداڭ چىقىرىۋاتىدۇ، نېمىدېگەن قىرغىنچىلىقلار بۇ… مەن بۇنىڭغا قانداق قىلىپ ئەگىشىپ قالدىم ـ ھە، ئالتايدا دەلىلقان ۋالىي، مەن مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئەمەسمىدىم… مانا ئەمدى دەلىلقان بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىمىز…
ئۇنىڭ دانىخورەك ۋە پۇرچاقتەك ـ پۇرچاقتەك بۇدۇر ـ چوقۇر باسقان يۈزىنى ئەلەملىك ئۇچقۇنلار قاپلىدى.
ئوسمان ئېرەنسىزلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى.
چېدىر ئىچىدە نەنجىڭدىن كەلگەن ئىككى مۇخبىر ئوسماننى بىر سائەتتىن بېرى ساقلاپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بىرسى، قارا قاش، ئۇزۇن بويلۇق ئوسماننى ئىككى قېتىم زىيارەت قىلغان، سۆھبەتلەشكەن بولۇپ، بۇ ئۇچىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى. يەنە بىرسى، پاكىنەك پۇچۇق بۇرۇنلۇقنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى.
— سىز سۆزىڭىزدە ئوسماننى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى ياكى ۋالىي دەپ قويماڭ، — دېدى ئېگىز بويلۇق ھەربىي مۇخبىر، — ئۇ بۇ ئەمەللەرنى كىچىك كۆرۈپ خاپا بولىدۇ.
— ئەمىسچۇ؟ — تەئەججۈپلىنىپ سورىدى پاكار بويلۇقى.
— ئوسمان باتۇر ياكى ھۆرمەتلىك باتۇر، دەڭ.

ــــ ئىلىدا ئىسيان كۆتۈرۈلگەندە ئوسمان : بۇ ئىنقىلاب ، مېنىڭ بۇرۇن قىلغان ئىنقىلابلىرىمغا ئوخشىمايدۇ، دەپتىكەنغۇ ، كېيىن نېمىشقا قارشى چىقتى ؟

ــــ مەن ئالدىنقى قېتىمقى سۆھبىتىمدە بۇنى سورىغان ، ئۇ : بۇ كوممۇنىستلار ، دىنسىزلار ھەرىكىتى ئىكەن ، قىزىل جاھانگىرلار ھۆكۈمىتىنى قۇرماقچى ، ئۇنداقتا بويسۇنمايدۇ ، ما- گا ئىتائەت قىلمايدۇ ، مېنىڭ ئالتۇن دەۋرنى يارىتىشىمغا يول قويۇلمايدۇ ، دەپ قارىغان ھەمدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە بىردىن- بىر ئادەم مەن بولىمەن دەپ ئويلىغان بولىسىمۇ ، ئەمەلدە ئالتاي- نىڭلا ۋالىيسى بولغان ، شۇنىڭدىن كېيىن قارشى چىققان .

ــــ ئۇنىڭ ئالتۇن دەۋر دېگىنىدىن نېمىنى چۈشىنىش مۇمكىن ؟

ــــ شۇ قېتىمقى سۆھبەتتە ئۇ يەنە : مەن خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن ئالتۇن دەۋر يارىتىش ئۈچۈن ، مۇشۇ تۆمۈر دەۋردە تۇغۇل- دۇم ، دېگەن . ئۇنىڭ ئالتۇن دەۋر دېگىنى ھەممىدىن ئۆزىگە ئىتائەت قىلىدىغان ئالاھىدە دەۋر بولسا كېرەك .

ــــ ئۇنداقتا ئوسمان ئىلى ۋەقەسىدىكى ئەخمەتجان ، دەلىل- قانلاردەك ئاساسىي شەخسلەردىنمىدى ؟

ــــ نېمانداق نادانلارچە ئويلايسىز ، ئەخمەتجان دېگەن كاتتا بىلىملىك ، يېتىشكەن سىياسەتچى ، ئۇستا دىپلومات . جاڭ جۇ- جۇڭ ئەپەندى ئۇ تالانتلىق ئادەم دەپ ماختىغان . دەلىلقانمۇ ئوقۇمۇشلۇق ، ھەربىي تاكتىكىغا ماھىر گېنېرال . ئوسمان دې- گەن ساۋاتسىز ، قارا قورساق ئادەم ، پەقەت ئۇ جورئەت ـ قورقۇمسىزلىقى ، مەرگەنلىكى ، ئاتقا ماھىر ـ چەبدەسلىكى بى- لەن داڭ چىقىرىپ ئالتاي خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان... كېيىن ئىلىدىن يۈز ئۆرۈپ ئالتاينى بېسىۋالغاندا ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىن ئاشلىق سورىغان ، بۇرھان ، داڭ بىگائىلار ئايروپى- لان بىلەن ئالتايغا بارغاندا ، ئالتاي خەلقى ئۇنىڭ قاتىللىقى ــــ

بۇلاڭچىلىقىدىن نۇرغۇن شىكايەتلەرنى قىلغان ، شۇ ماتېرىياللار-
نى ئۇلار ئۇرۇمچىگە ئالغاچ كەلگەن . مەن ئوسمان قەبىلىسىنىڭ
ئەھۋالىنى سورىغاندا ئۇ : پۈتۈن شىنجاڭدىكى قازاقلار مېنىڭ
قەبىلەم ، مېنىڭ بالىلىرىم كۆن چىقىشتىكى ئۇلاستايدىن[1] تار-
تىپ ، كۆن پېتىشتىكى ئالمۇتىغىچە بولغان ھەممە يەردە بار ،
ئون تۈمەندىن ئاشىدۇ ، دېگەنىدى . قاراڭ ، بىر تۈمەننىڭ ئاران
ئون مىڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەيۋاتقان ئادەمنى قانداقمۇ ئەخمەق-
جان ، دەلىلقانلار بىلەن تەڭلەشتۈرگىلى بولسۇن...

ئىككى مۇخبىرنىڭ سۆھبىتى تازا قىزىۋاتقان چاغدا ، چې-
دىرغا بىرقانچە ئادەملىرى بىلەن ئوسمان كىرىپ كەلدى . پۈ-
چۈق بۇرۇنلۇق مۇخبىر ئورنىدىن تۇرۇپ :

— سالام ، ھۆرمەتلىك باتۇر ، سىزنى كۆرگەنلىكىمدىن
ئىنتايىن خۇشالمەن . سىز شۇ تۇرقىدا ئېتىلىش ئالدىدا تۇرغان
ئوقيادەك ھالغا كەپسىز ، — دېدى ئۇ .

ئىككى مۇخبىر چاي ئىچىپ بولغانىدى ، ئوسمان كىرگەن-
دىن كېيىن يەنە چاي تارتىلدى . پاكار بويلۇق مۇخبىر ئوسمان-
نىڭ كىيىم - كېچەكلىرىگە سەپسېلىپ قارىدى : ئوسمان ئۇچى-
سىغا پاختىلىق ئۇزۇن چىمەرقۇت چاپان ، تېرە شالۋۇر ، پۇتىغا
قوپال ئۆتۈك كىيىۋالغان بولۇپ ، تېرە شالۋۇرىنىڭ ئالدىدىن
ماۋزىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . مۇخبىرلار چاي ئىچكەچ ئۇنىڭدىن
ئۆزى قىزىققان سوئاللارنى سوراپ ئولتۇردى :

پاكار بويلۇق مۇخبىر :

— سىز نېمىشقا ئىلى تەرەپ بىلەن يامانلىشىپ قالدى-
ڭىز ؟ — دەپ سورىدى .

— نېمىشقا ياماتلاشماي ، — دېدى ئوسمان قايناپ ، —
مەن قانچە يىل ئۇرۇش قىلدىم ؟ پەقەت شېڭ شىسەي بىلەنلا

① ئۇلاستاي — تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ غەربىي ئۆلكىسى .

ئون يىل ئۇرۇش قىلدىم ، تۇنۇگۈن كۆسەي كۆتۈرۈپ چىققان
نېمىلەر ، مېنىڭ ئالدىمغا ئۆتۈپ كېتەمدا ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە
نېمىشقا گېپىم گەپ بولىدىغان بىردىنبىر باشلىق بولالمايدىكەن۔
مەن ؟··· قارلىلارنى يوقاتسام ، ھەممىنىڭ چوڭى مەن بولالام۔
دىم ، جاڭ باتۇر ماڭا ۋەدە قىلدى ، مېنىڭ ۋەكىللىرىمگە ئۇ :
ئەسلىدە شىنجاڭنى ئوسمان سورىشى كېرەك ئىدى دەپتۇ . جا۔
نىمقان ، خادىۋاڭلارنى دەمسەن ؟ مېنى قوللىسا ، ياردەم بەرسە ،
كۈچ چىقارسا قارشى ئالىمەن . بولمىسا ، مەن ئۇلارنى بىلمەم۔
دىم ؟ جانىمقان دېگەن شىڭ بىلەن بىرلىشىپ ماڭا نېمە ئەسكى۔
لىكلەرنى قىلمىدى ، خادىۋاڭ دېگەن ئەلەن ۋاڭنىڭ ئورنىنى
بېسىپ قالغان دۆت خوتۇن ، يول قويمايمەن .
— سىزنى ماكىنان : سەن جۇڭگولۇقلار ئىچىدىكى جىد۔
گەرلىك ئەزىمەت دەپتىكەن ، مەنمۇ سىزگە قايىلمەن .
— مەن قارلىلارنى يوقىتىشقا جېنىمنى تىكىپ قويدۇم ،
كۈچ توپلاۋاتىمەن ، — دېدى ئوسمان قىزىپ سۆزلەپ ، —
جاڭ باتۇرغا ۋەكىل ئەۋەتتىم ، ئۇ ئازراق ئادەم ، قورال يۆتكەپ
بەرسە ، قايتۇرما ھۇجۇم باشلايمەن .
— مەن سىزنىڭ باتۇرلۇقلىرىڭىزنى يېزىپ ، پۈتۈن مەم۔
لىكەتكە تونۇشتۇرىمەن ، سۈرىتىڭىزنى ئالىمەن ، — دېدى پا۔
كار بويلۇق مۇخبىر ئۇنىڭغا كۈچ بېرىپ .
ئوسمان تازا قىزىپ سۆزلەپ ، ھەدېسىلا گېنېرال جاڭنى
تىلغا ئېلىۋاتقاندا ، ئېگىز بويلۇق مۇخبىر : «ھايات دېگەن نې۔
مە ؟ — دەپ ئويلاپ قالدى ، — مەنسەپ ، مەنپەئەت تالىشىش ،
مەنسەپ ، مەنپەئەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش بولىدىكەنغۇ ، گېنې۔
رال جاڭ ئىلى تەرەپنى ئوسمان ئارقىلىق يوقىتىۋەتسە ، ئۇنىڭ
مەنپەئىتى ئىشەنچكە ، كېپىللىككە ئىگە بولىدۇ . ئوسمانغا يۇقى۔
رى مەنسەپ كېرەك ، ئۇ جېنىنى تىكىپ ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ ،
بولمىسا ، ئىككىسى تېخى يېقىنلىشىلا ئىت ـ مۈشۈك بولۇپ يۈر۔

AltunOq

گەنلەر ئەمەسمىدى؟ !... »

ئوسمان مىللىي قىسىملارغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۇ-چۇن، ئادەم توپلاشنىڭ كويىغا چۈشۈپ، كۆڭۈلدىكىدەك كۆچكە ئىگە بولالماي، تىت ـ تىت بولۇپ يۈرگەندە، ئۈچ پولكنىڭ قوماندانلىقى تاپشۇرۇلغان نىزامىدىن بەيتىككە يۈرۈش قىلىشى-نىڭ تەييارلىقىغا چۈشتى.

يەنە جەڭگىۋار كۈنلەر باشلانغانىدى.

باھار كۈنلىرىنىڭ بىر ئەتىگىنى نىزامىدىن ئۈچ پولكنى باشلاپ يولغا چىقتى. پۈتۈن تەبىئەت جانلىنىپ، باھار قۇشلىرى ئۈچ ئاتلىق پولكنىڭ ھەيۋەتلىك يۈرۈشىنى تەبرىكلىگەندەك سۈ-زۈك ئاسماندا پەرۋاز قىلاتتى ۋە كۆكەرگەن دەرەخ شاخلىرىدا ۋىچىرلىشىپ تىنماي سايرىشاتتى...

ئۈچ پولكتىن بىر ھەپتە بۇرۇن يولغا چىققان ئۈچ رازۋېد-كىچىلار ۋزۋودى پولكلار بىلەن يولدا ئۇچراشتى. ئۇلار قايتقان-دى.

— يولداش پولكوۋنىك، — دېدى رازۋېدكىچىلار كو-ماندىرى، — باندىتلار جەنۇبقا — گۇچۇڭغا قاچتى!

نىزامىدىن يېرىم مىنۇتتەك جەنۇب تەرەپكە قاراپ قالدى ۋە چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى ـ دە، مۇنداق دېدى:

— گومىنداڭنىڭ بىزگە سالغان ئۈچ توزىقى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى! قارا شەھەر تەرەپتىن سالغان توزىقى ئاللىقا-چان بىتچىت قىلىنغان، ساۋەندىن سالغان توزىقىمۇ تارمار قىلى-نىپ، قالىبەك چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى، ئالتايدىن سالغان توزىقى ئاساسىي جەھەتتىن بەربات بولۇپ، ئوسمان ئۇر ـ ئۇرغا قالغان چاشقاندەك ھالغا چۈشۈپ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا قېچىپتۇ. ئالتاي ۋىلايىتى، پۈتۈن ئۈچ ۋىلايەت باندىتلار-دىن تولۇق تازىلاندى!

قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى نىزامىدىننىڭ ۋە كوماندىر -

جەڭچىلەرنىڭ يۈزلىرىدە ئوينىماقتا ، باھار شامالىلىرى ئىللىق يۇراقلارنى نەلەردىندۇ ئېلىپ كېلىپ ، ئۇلارنىڭ دىماغلىرىغا ئۇرماقتا ئىدى . ئاسمان سوزۇلۇپ ، ئۇنىڭ زەڭگەر رەڭ يۈزى ئېچىلغان ، دالا گۈللىرى مەيىن تاغ شامىلىدا يەلپۈنۈپ ، كۆز- لەرنى قاماشتۇراتتى . قاپتال - قاپتاللاردا ياشىرىپ تۇرغان قارىغايلار ھادىس گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك تۈس ئالغان . قۇياش نۇرلىرىدا چىمىرلاپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇلىرىنىڭ شارقىراشلى- رى ، باھار قۇشلىرىنىڭ چۇرۇقلىغان يېقىملىق ئاۋازلىرى كۆ- ڭۈللەرنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ كېتەتتى ... بۇ ئالتاينىڭ گۈزەل باھارى ئىدى .

ئون توققۇزىنچى باب

ئۇ ئۆز ئۆيىگە كەلدى ، نادەممۇ ئانىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يېزىغا چىقىپ كەتتى . ئىزامىدىن ئۆيىگە كىرىشى بىلەنلا بويىندىن ، بېلىدىن قۇچاقلىۋالغان بالىلىرىنى ئەركىلىتىپ سۆيدى ، كىچىك ئوغلىنى كۆتۈرۈۋالدى . ئۇرۇق ئايالى نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ياشلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپلا قالغانىدى .

ئۇ قېلىن كىيىملىرىنى يېشىپ ، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى . ئۆمرىنى بىرنەچچە يىلدىن بېرى زېمىلانكىدا ، ئۇرۇش مەيدانلىرىدا موك يېتىپ ، موك قوپۇپ ئۆتكۈزۈۋاتقان ئىزامىدىن مۇشۇنداق ئازادە ئولتۇرۇشنى سېغىنغانىدى . بالىلىرى ئەتراپىغا ئولاشتى :

— دادا ، قاچان كېتىسەن ؟ — بۇ سوئال ھەر قېتىم يېڭى كەلگەن چېغىدا سورىلاتتى .

— ئەتە ئوغلۇم .

— جىق تۇرساڭ بولمامدۇ ؟

— ئەسكەرلەرگە ئۆيدە جىق تۇرۇشقا بولمايدۇ .

— مۇشۇ يەردە تۇرساڭ بولمامدۇ ، ئىسمەتنىڭ دادىسىمۇ سەندەك كوماندىرغۇ ؟ مۇشۇ يەردە تۇرىدىغۇ ؟

— ھەممىمىز بىر يەردە تۇرۇۋالساق ، دۈشمەنلەر بىزنى يوق قىلمۇېتىدۇ ، بۆلۈنۈپ تۇرساق ، ئۇلار بىزنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ ئەمەسمۇ .

ئوغلىنىڭ بالىلىق سوئاللىرى ئۆزگىرىپ تۇراتتى :

— دادا ، سېنىڭدىن چوڭ كوماندىرمۇ بارمۇ ؟

— بار ، ئۇنىڭدىن چوڭىمۇ بار .

— بىزنىڭ مۇئەللىم : ئەخمەتجان ئەپەندىم دېگەن ھەممە-مىزنىڭ باشلىقى ، — دېدى .
— شۇنداق ، ئوغلۇم ، ئەخمەتجان ئەپەندىم ئەڭ چوڭ باشلىقىمىز ، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان جەڭچى - كو-ماندىرلارنىڭمۇ ، ئىدارىلەردىكى كادىرلارنىڭمۇ ، سىنى ئوقۇتۇ-ۋاتقان مۇئەللىملەرنىڭمۇ رەھبىرى شۇ كىشى ! ئۇ كىشى بىزگە باشچىلىق قىلىپ ، گومىنداڭ دېگەن دۈشمەننى يوق قىلدۇق ، يەنە يوق قىلىمىز . بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇ كىشىنىڭ باشچىلى-قىدا خەلق ياخشى كۆرىدىغان نى - نى ئىشلارنى قىلىمىز ، — ئۇ سۆزلىگەنسېرى ھاياجانلىنىپ ، ئالدىدا سوئال سوراۋاتقان بالىسىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى ، — بىز ئەخمەتجان قاسى-مىنىڭ يېتەكچىلىكىدە سىلەر ئوقۇيدىغان تارىخقا يېزىلىدىغان ئۇلۇغ ئىنقىلابنى قىلدۇق ، شۇ تارىخقا ئۇنىڭ سۈرىتى بېسىلى-دۇ ، سىلەرلا ئەمەس ، ھەتتا كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلىرىمىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىدۇ ، ماختىنىدۇ ، غۇرۇرلىنىدۇ !...
چۈنكى ئۇ خەلقىمىزنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى ، كۈچ - ئىدراكى-نى ئۆزىگە يىغقان ۋە ئۇنىڭ پارلاق ۋەكىلى... ئۇ ھازىرقى زامان تارىخىمىزدىكى بىر بۈيۈك ئادەم !
دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قېلىشقان بالىلىرىنىڭ سوئالى يەنە بېسىلمىدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ھەر قېتىم كەلگىنىدە ئەتكۈزۈپ يەيدىغان تامىقى — لەڭمەن كەلگەن چاغدىمۇ سوئاللار ئۈزۈلمە-گەنىدى .
تاماقتىن كېيىن بالىلىرى يەنە ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى . ئايلاپ ئەمەس ، يىللاپ ئاران كۆرۈشىدىغان ئاتىغا بالىلار قانمايتتى .
كېچە بىر ۋاقىتلاردا بالىلار ئۇخلاپ قېلىشتى . شۇ چاغدىلا نىزامىدىن ئايالى بىلەن ئائىلە ئىشلىرى توغرىسىدا پاراڭغا چۈشتى .

— تاماكا زاۋۇتىغا ئىشقا كىرگىنىمگە ، — دېيدى ئايا-لى ، — ئەمدى بىر ئاي بولدى ، باللار تېخى كىچىك...
— ھازىرچە بۇنىڭغا ئامال يوق ، — نىزامىدىن چۈشەندۇ-رۇپ سۆزلەشكە باشلىدى ، — ھۆكۈمىتىمىز تېخى گاداي ، شۇنىڭدا قارىماي ، خەلق ئىگىلىكىگە ئاجراتقان پۇلنىڭ ئوتتۇز پىرسەنتىدىن كۆپرەكى ماڭارىپقا سەرپ قىلىنىۋاتىدۇ ، كەمبە-غەللەر قۇتقۇزۇلۇۋاتىدۇ... مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ، بىزگە چويلىغا توختىغۇدەك ماڭاش بېرىلىشى مۇمكىن ئەمەس ، بۇنى چۈشىنىش كېرەك . ئىشقا كىرگىنىڭ ئوبدان بوپتۇ . باللىرى-مىزنىڭ دەۋرى — ھەر جەھەتتىن يېتىشكەن باي دەۋر بولىدۇ .
نىزامىدىن ئايالىنىڭ مەيۈس قارا كۆزىدىن ، غەمكىن سۆ-زۈك لېۋىدىن سېغىنىش ئالامەتلىرىنى كۆرگەندەك بولدى . ئائىلە ئىش-لىرى توغرىسىدىكى سۆھبەت ئۈزۈلۈپ قالدى .

× × ×

بىر كۈنلۈك رۇخسەت بىلەن يېزىغا چىققان نادەم ئانىسى بىلەن بىر كىچە مۇڭدىشىپ ، ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ، شەھەر-گە قايتىپ كىردى . ئۇ شەھەرلەرنى ئارىلاپ كېلىپ ، ساي بويى كۆۋرۈكىدىن ئۆتتى - دە ، بۇرۇنقى مىللەتلەر گىمنازىيىسى ، ھازىر بولسا بىلىم يۇرتى دەپ ئاتىۋالغان مەكتەپنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئىشىنى ئاشخانا ئالدىدىكى موما ياغاچقا باغلاپ ، مەكتەپ-نىڭ كۆن چىقىشقا قارىغان دەرۋازىسى يېنىغا كەلدى . ئۇنىڭ كۆزى ئەڭ دەسلەپ ، دەرۋازا بېشىدىكى ۋىۋىسكىغا چۈشتى : «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك مۇتەخەسسىسلەرنى يې-تىشتۈرۈش بىلىم يۇرتى» . ئۇ بىردىنلا ھاياجانلاندى... مەكتەپ يىلدىن - يىلغا ئۆرلەۋېتىپتۇ ، ئەسلىدە ئۇنىڭ قورقۇمسىز ، جۈرئەتلىك ئاكىسى نادىرنى ، تەدبىرلىك كوماندىرى ئەنۋەرنى ،

باتۇر سەپىدىشى باتىرغازىنى ، رەيھان ، ئىسھاقلارنى مۇشۇ مەكتەپ يېتىشتۈرگەن ئەمەسمىدى ، پاراسەتلىك پولك كوماندىرى نىزا-مىدىن ئەپەندى مۇشۇ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىق قىلمىغانىدى؟... ئۇلار قانچىلىك ئۇلۇغ ئىشلارنى تەۋرەتتى-ھە!... رىشاتكىلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاشۇ مەيداندىكى ساد-سىزلىغان ئوقۇغۇچىلار يەنە نىمە ئىشلارنى تەۋرىتەر...

دەرۋازىدا تۇرغان ئوقۇغۇچى نادەمنى كۆرۈپ ئىتتىك ئور-نىدىن تۇردى - دە ، چاس بەردى :

— يولداش پودپورۇچىك! بىرسىنى ئىزدەمسىز؟

نادەم ئۆزى بىلەن ئوخشاش كىيىمدە ، پەقەت مۇرىسىدە پاگون ، شەپكىسىنىڭ ماڭلىيىدا كاكار بولمىغان بۇ ئوقۇغۇچى-نىڭ ئەخلاق - ئىنتىزامىغا ھەيران قالدى :

— ھەئە ، — دېدى ئۇ ، — مەن ئوقۇغۇچى ئابدۇقەي-يۇمنى ئىزدەيتتىم .

— قايسى سىنىپتا؟

نادەم نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى .

— دارىل سىنىپىدىمۇ؟ ئاگرانوم سىنىپىدىمۇ؟ يا چارۋى-چىلىقتىمۇ؟

نادەم ئوقۇغۇچىنىڭ چاقماقتەك سوئاللىرىدىن تېخىمۇ تە-سىرلەندى :

— سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم ، قايسى سىنىپتا ئوقۇيدىغانلىقىنى سورىۋالماپتىكەنمەن .

— قۇرۇلۇش ئىنژېنېرلىق سىنىپىدا قەييۇم دېگەن بىر ئوقۇغۇچى بار ، شۇمۇ يا؟

— يېزىلىق .

— ھە ، مۇنداق دەڭ ، سىياسىي قانۇن سىنىپىدىكى ئاب-دۇقەييۇم ساۋۇرنى ئىزدەيدىكەنسىز - دە ، ئۇ بار . بىرئاز ساقلاپ تۇرۇڭ ، يولداش پودپورۇچىك ، ھازىر باشلاپ چىقى-

مەن .

ئوقۇغۇچى مەكتەپكە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ، نادەم ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئويلاپ قالدى : ئۇ ۋارىسجاننى خادۇك هارۋا بىلەن مۇشۇ مەكتەپكە بىرنەچچە قېتىم ئېلىپ كەلگەن ۋە ئېلىپ كەتكەن . ئاخىرقى قېتىم مەكتەپ ئىچى تازا ئەنسىزلىككە چۈشۈپ ، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى تۇت - تۇت قىلىۋاتقان چاغدا كېلىپ ۋارىسجاننى ئېلىپ كەتكەن ، بۇ يەردىن يېنىپ رەيھاننىڭ ئۆيىگە بارغان ۋارىسجان نادەمنى «بىزنىڭ مالاي» دەپ كەمسىتكەندە ، رەيھاننىڭ ھەققانىي ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ ، دەككىسىنى يېگەن... نادەمنىڭ كۆز ئالدىدىن خەنزۇ بازىرىدا گومىنداڭ ئوفىتسېرىنىڭ رەيھانغا زورلۇق قىلغانلىقى ، رەيھان ئۇنىڭ ئۆكتەملىكىگە بىر كاچات ياندۇرغانلىقى ، ئوفىتسېر تاپانچىسىنى چىقارغاندا ۋارىسجاننىڭ ئۇنىڭغا يېلىنىپ - يالۋۇرغانلىقى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۆمۈر دېگەن ئاجايىپ سىرلىق كارۋان ، بىردە قارىساڭ ، دەھشەتلىك بوراندا قېلىپ ، ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ ، ساداسىز ھالدا بېشىنى سېلىپ كېتىپ بارغان ، بىردە قارىساڭ ، كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلىتىپ ، جۇشقۇن ھالدا ھەيۋەتلىك يۈرۈش بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان ... ھەي ئۆمۈر ، سەن نېمىدېگەن خىسلەتلىك - ھېكمەتلىكسەن ، بەزىدە ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىلمەيسەن - خورلىنىپ تۈگەيسەن ! بەزىدە ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىلىسەن - غۇرۇرلىنىپ كۈندەك چاقنايسەن ! ئاشۇ كارۋاننىڭ بەزىلىرى ئالقىش ئىپتىخارغا كۆمۈلىدۇ ، بەزىلىرى نەپرەت - لەنەتكە قالىدۇ .

نادەمنىڭ كۆزى مەكتەپ مەيدانىغا چۈشتى . تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ ، سىنىپ - سىنىپلار بويىچە تىزىلىپ ، مارشقا دەسسەۋاتقان ئوقۇغۇچىلار خۇددى ئۆزىنىڭ فرونتلاردىكى ، ئورمان باغدىكى ، ماناس دەرياسى بويىدىكى جەڭگىۋار سەپلىرىنى ئەسلەتتى . ئېھتىمال ، يېقىن ئارىدا يېتىپ كېلىدىغان ماي

بايرىمىغا تەييارلىق قىلىنىۋاتسا كېرەك ، ئوقۇغۇچىلار : «سا-
لام ! سالام !...» دېيىشىپ ، پەرلەرنى گۈرسىلدىتىپ
يۈرۈشمەكتە ئىدى . يېرىم ھەربىي ھالەتتىكى سەپلەر مەيدانىنىڭ
ئوتتۇرىسىدا تۇرغان كاپىتاننىڭ قوماندانلىقىدا جەڭگىۋار ھەرد-
كەتلەر ئېلىپ بارماقتا ئىدى .

ئابدۇقەييۇم يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئاۋۋال نادەمگە تاق تۇ-
رۇپ چاس بەردى ، ئاندىن ئىككىسى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

ـــ بارمۇ سەن ، نادەم !...

ـــ ياخشى تۇرۇۋاتقانسەن !...

ـــ قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى سېنى ؟

ـــ ۋەزىپە بىلەن كەلگەن ، ـــ دېدى نادەم يېزىدىشىغا
سەممىي ھالدا ، ـــ تونۇگۈن مەھەللىگە چىققان ، سېنى سۈ-
رۈشتۈرسەم ، بىلىم يۇرتىدا ئوقۇۋاتقانلىقىڭنى ئېيتىشتى . يوق-
لاپ ئۆتەي دەپ كېلىشىم .

ـــ رەھمەت ئاداش ، ـــ دېدى ئابدۇقەييۇممۇ دوستىغا
زوقلىنىپ قاراپ ، ـــ مەكتىپىمىز ئەخمەتجان ئەپەندىمىنىڭ
تەشەببۇسى ، تەشكىللىشى بىلەن بۇلتۇر قۇرۇلغان . مەھەللىدىن
قاسىم ئىككىمىز چۈشكەن ، ھۆكۈمەت ياتاق ، تاماق ، كىيىم ـ
كېچەك ، ئوقۇش قوراللىرى بىلەن تولۇق تەمىنلەۋاتىدۇ .

ـــ قاسىم قايسى سىنىپتا ؟

ـــ ئۇ تېببىي مەكتەپتە ، لېكىن ئۇلارنىڭ مەكتىپىمۇ
مۇشۇ يەردە .

ئابدۇقەييۇم ھەر خىل ـ ھەر خىل كەسىپتىكى مەكتەپلەر ،
تۈرلۈك ھۈنەر مەكتەپلىرى ، كىتابخانا ، قىرائەتخانىلار ، تەنتەر-
بىيە ـ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرىنىڭ ئېچىلغانلىقى ھەققىدە زوق
بىلەن سۆزلەپ كەتتى . قارا ، ـــ دېدى ئۇ مەيداندا مەش دەسسە-
ۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى كۆرسىتىپ ، ـــ بىرىنچى مايدا پاراتتىن
ئۆتىدىكەنمىز ، ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن ، پارات مەشقى ئۆتكۈ-

زۇۋاتىمىز .

— سىلەرگىمۇ ھەربىي تەلىم بېرىلەمدۇ ، قانداق ؟ — دەپ قىزىقىپ سورىدى نادەم .

— شۇنداق ، ھەربىي دەرسىمۇ ئۆتۈلىدۇ ، بىز زاپاستىكى ئوفىتسېرلار ھېسابلىنىدىكەنمىز ، ئەگەر ۋەتەن چاقىرسا ، دەرھال قولىمىزغا قورال ئېلىپ ، سىلەرگە قوشۇلىمىز ، بىللە جەڭ قىلىمىز .

نادەم كۈلۈپ قويدى .

— قانداق ياخشى ئەمەسمۇ ؟

— ياخشى ، — دېدى نادەم ، — دېھقان بالىلىرى بىز ، ھەم قەلەم ، ھەم ئەلەم تۇتالىساق ، ئەلۋەتتە ياخشى - دە ، ئۇ چاغدا بىزگە كىم تەڭ كېلەلەيدۇ . خۇددى ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى تەستىقلىغاندەك پارتىغا تەييارلىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ناخشىسى ئاڭلاندى :

قەلەم تۇتساق بىر قولدا ،
ئەلەم تۇتىمىز بىر قولدا .
شان - شەرەپ قۇچىمىز ھەردەم ،
چۈنكى ، بىز پارلاق يولدا .

— بىزمۇ كۆڭلىمىزنى مانا مۇشۇنداق جەڭگىۋارلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىمىز ، — دېدى ئابدۇقەييۇم مەغرۇر ھالدا ، — بىر قارىساڭ ، پارتىدا ئولتۇرۇپ بىلىم ئىگىلەۋاتقان ئوقۇغۇچى بىز ، بىر قارىساڭ ، فرونتقا ھازىرلىنىۋاتقان جەڭچى بىز .

— بىزنىڭمۇ قورالنى سىلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئوقۇيدىغان ۋاقتىمىز كېلەر ؟

— ئەلۋەتتە كېلىدۇ ، ئورنۇمۇ ئالماشتۇرارمىز ، لېكىن

شۇ تاپتا ئالدىنقى سەپكە بارساق ، كوماندىرىمىز سەن بولىسەن ، بۇ يەرگە كەلسەڭ ، ئوقۇتقۇچىلىق مەن بولىمەن .

شۇ سۆز بىلەن تەڭلا ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە ئۆز ۋاقتىدا بىر يېزىدىكى ئىككى مالاي ، ھازىر بولسا ؛ بىرسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوفىتسېر ، يەنە بىرسى سىياسىي قانۇنچى بولۇشقا تىرىشىۋاتقان ئوقۇغۇچى ئىچ - ئىچىدىن ھۇزۇرلىنىپ كېتىشتى .

— يۇرى ياتاققا كىرىمىز ، — دېدى ئابدۇقەييۇم نادەمنىڭ يېڭىدىن تارتىپ ، — ساۋاقداشلىرىمغا سېنى تونۇشتۇراي ، ئۇلار بىلەن تونۇش ، سىرداش ، مۇڭداش .

— خوش ، ئالدىرايمەن ، ھازىر باش شتابقا بېرىشىم كېرەك ، ئەتە سەھەر يۇرۇپ كېتىمىز ، كۆرۈشكىچە ئامان بول ، — نادەم كۈلۈمسىرەپ قولىنى ئۇزاتتى .

ئىككىسى قەدىردانلارچە قول سىقىشىپ خوشلاشتى .

× × ×

ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلار يۈك ماشىنىدا شىخۇغا قاراپ يولغا چىقتى . ئابدۇكېرىم ئاباسوف ، نىزامىدىن ۋە مىللىي ئارمىيەنىڭ سىياسىي باشقارمىدىن مايور ئۇنۋانلىق بىر كىشى كوزۇپتا كابىنكىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى . نادەم يەنە بىر پارۇچىك ، ھەربىي دوختۇرخانىدىن ساقىيىپ چىققان ئىككى جەڭچى ئۇلارنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئولتۇرۇشتى . بۇ مەزگىلدە غۇلجا خېلىلا ئىسسىپ ، پاختىلىق چاپانلار ئېغىر كەلگۈدەك بولۇپ قالغان بولسىمۇ ، ئوچۇق ماشىنىدا كېچىلەپ يول يۇرۇشكە يەنىلا جۇۋا ، پېيمىلار ئەسقاتاتتى . ئۇلار پېيمىلارنى كىيىپ ، جۇۋىلارنى ئاستىغا سېلىپ ئولتۇرۇشقانىدى .

ماشىنا بىر خىل گۈرۈلدەپ يۇرمەكتە . ئولتۇرغانلار بىر-

AltunOq

دەم ئوڭ ـ سولغا، بىردەم ئالدى ـ ئارقىسىغا مۇدۇرۇپ ـ
سەنتۈرۈلۈپ كېتەتتى. بۇ يوللار قانچە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل
بولسىمۇ، تىنچ، خاتىرجەم ئولتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بەرمىسىمۇ،
لېكىن ئولتۇرغانلارنىڭ خىياللىرى بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىغا
كەتكەن. ئولتۇرغانلار بىلىدۇ: بۇ يوللار بىرىنچى قېتىم قانلىق
جەڭلەر بىلەن بېسىلىپ ئۆتكەن، ئۇ چاغلاردىكى جەڭگىۋار يۈ-
رۈشلەر، ئۇرۇشلار، ئۇيقۇسىز كېچىلەر، ئۇرۇش ئىچىدىمۇ
بولۇنغان مۇھەببەتلىك سۆھبەتلەر، ھاياتقا قانماي، پۇخادىن
چىقماي، يۇمۇلماي قېتىپ قالغان كۆزلەر، كىرىشكەن چىشلار،
قانسىراپ بىمەزگىل سولغان يۈزلەر، دۈشمەن كانىيىنى سىققى-
نىچە قېتىپ قالغان قوللار — بۇلارنىڭ ھەممىسى ئولتۇرغان-
لارنىڭ خاتىرىسىدە ناھايىتى ئېنىق ھالدا يانماقتا ئىدى. بۇ
خىياللار بەزىدە ئۇلارغا خۇشاللىق ـ غۇرۇرلۇقنى بەخش ئاتا
قىلسا، بەزىدە ئۈنسىز ئازاب، چىدىغۇسىز ئەلەم، چوڭقۇر ئې-
چىنىشلارنى پەيدا قىلاتتى. ئابدۇكېرىم ئاباسوف ئولتۇرغانلار-
نىڭ غۇيۇلداپ ئۆتۈۋاتقان يوللارغا ـ تاغلارغا، ئېدىرلىق ـ
تۈزلەڭلىكلەرگە، شېغىللىق ـ قۇملۇقلارغا، سازلىق ـ قومۇش-
لۇقلارغا قاتتىق تىكىلىشىدىن، ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى خىيال قى-
لىۋاتقانلىرىنى چۈشىنىپ، پاراڭ بىلەن، گۇڭگۇر ـ مۇڭگۇر
مېڭىشنى دالالەت قىلىشنى ئويلىماقتا ئىدى.

— ھە، يولداشلار، ئۈنسىز ئۆچۈپ كەتتىڭغۇ، — دېدى
ئاباسوف، — پاراڭلىشىپ ماڭايلى، مەنزىلىمىز تېخى ئۇ-
زۇن، بۇ يوللارنى گەپ بىلەن تۈگەتمىسەك، زېرىكىپ قالى-
مىز، — ئۇ نادەمگە كۈلۈمسىرەپ قارىدى، — قېنى ئويچان
يىگىت، نېمىلەرنى ئويلاۋاتىسەن، سۆزلىگىنە؟ — نادەم كۈ-
لۈمسىرەپ پەسكە قارىدى ۋە خىياللىرىنىڭ ئاخىرى رەيھانغا
بېرىپ تاقالغانلىقىنى بۇ سەزگۈر كىشى بىلىپ قالغاندەك قىزى-
رىپ كەتتى.

— ياش باللار ئاۋۋال سۆزلەشكە ئۇنامدۇ ، گەپ ئاۋۋال سىزدىن بولسۇن ، قىزىق - قىزىق ۋەقەلىرىڭىز جىق ئىدى-غۇ ، — دېدى نىزامىدىن ئادەمنى خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ .

— ماقۇل ، مەن سۆزلەي ، بۇنى قىزىق ۋەقە دېسەكمۇ بولىدۇ ، — ئابدۇكېرىم ھېكايىسىنى باشلىدى ، — جىڭغا يېقىنلاپ قاپتىمىز ، ھەر قېتىم بۇ يەردىن ئۆتسەم ، مۇنداق بىر ۋەقە ئېسىمگە چۈشىدۇ : بولتۇر ئەپەندىم ئىككىمىز تازا قەھرى-تاندا جىڭغا كەلدۇق ، ئەپەندىم ماشىنىدىن چۈشۈپلا ، ھاكىم ئىدارىسىگە كىرمەي ، مېنى باشلاپ يۈرۈپ كەتتى ، بىر باشلان-غۇچ مەكتەپ قورۇسىغا كىرىپ قالدۇق ، ھاۋا سوغۇق ، قار ئۇچقۇنداپ ئۇرۇپ تۇراتتى . دەسلەپتىلا سىنىپ دېرىزىلىرىنىڭ ئەينەكسىزلىكى ۋە ئىشىكلىرىنىڭ ھەم يېپىلمىغانلىقى ئەپەندىم-نىڭ كۆزىگە چۈشتى . ئۇنىڭغىچە قوڭغۇراق چېلىنىپ قالدى ، لېكىن باللار سىنىپتىن چىقمايتتى . بىر سىنىپقا كىردۇق ، سوغۇقتىن مۇزلاپ كۆكىرىپ كەتكەن باللار مەش ئەتراپىنى تالىشىپ ، ئوپۇر - توپۇر قىلىشىۋاتقانىكەن . باشقا سىنىپلاردى-مۇ خۇددى شۇ ئەھۋالنى كۆردۇق . ئاندىن ئوقۇتقۇچىلار بۆلۈمى-گە كىردۇق ، بىز سالام قىلىپ كىرگەنىدۇق ، ھېچكىمنىڭمۇ بىز بىلەن ئىشى بولمىدى ، پەقەت بىر ئوقۇتقۇچى : كېلىڭلار ، دەپ قويدى . ئەپەندىمنىڭ بېشىدا چەت - چۆرىلىرى قىرچىلىپ كەتكەن قۇلاقچا ، ئۇچىسىدا ئۆڭۈپ كەتكەن شىرىق چاپان ، پۇتى-دا ئۇزۇن قونچىلىق ئىشچى ئۆتۈكى بار ئىدى ، مەنمۇ شۇنداقلا ئاددىي كىيىنگەنىدىم . ئۇ دائىم خىزمەت تەكشۈرگىلى بىر يەرگە بارسا شۇنداق ئاددىي كىيىنەتتى ۋە ئالدىن خەۋەر بېرىپ قويماي باراتتى .

— مەكتەپ مۇدىرى قايسىڭلار ؟ — دېدى ئەپەندىم ئادەتتى بويىچە يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ .

— نېمە ئىشىڭلار بار ؟ مانا مەن ، — دېدى قىرىق ياشلار

چامىسىدىكى بىر كىشى يېزىۋاتقان خېتىدىن بېشىنى كۆتۈرمەي .
— سىنىپلار ھاڭقىرقاي ئوچۇق ئىكەن ، بالىلار مۇزلاپ كېتىپتۇ ، ئۇۋال بوپتۇ . سىنىپلارنى ئېتىشنىڭ چارىسىنى قىلـ غىلى بولماسمۇ؟
— چارىسى؟ ... قېنى ، قانداق چارىسى باركىن ، سەن كۆرسىتىپ باققىنا ، — دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن .
— مائارىپ بۆلۈمى بىرەر چارە قىلىپ باقمىدىمۇ؟
— ئەينەك يوق ، بىزمۇ قىلىشنى بىلەتتۇق .
— قەغەزمۇ يوقمۇ؟
— بىزنى قەغەز چاپلىمىدى دەمسەن؟ بۇ شۇمتەكلەرنىڭ قەغەزنى تىنچ قويامدۇ؟ ...
كەينى ـ كەينىدىن سوئال سوراپ ئارام بەرمەيۋاتقان ئادەمـ گە مۇدىرنىڭ تازا ئاچچىقى كەلدى ئەتىمالىم :
— بىزنى نېمانچە سوراققا تارتىسەن ، ... سەن نېمەـ چى؟ — دېدى ئۇ تېرىكىپ .
مەن يولۇچى ، — دېدى ئەپەندىم ، — كۆزۈم كۆرۈپ كىرىپ قالدىم ، خاپا بولماڭ ، سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىزمۇ راستقۇ ، ئەمما ياش بوغۇنلار مەكتەپ تەربىيىسىنى ئەڭ تېز قوبۇل قىلىدۇ ، قەغەزنى يىرتىۋېتىسىمۇ ، يەنە چاپلاپ تۇرساق ، تەربىيە بەرسەك ، ئاستا ـ ئاستا تەسىر قىلىدۇ ، ئاسرايدىغان بولىدۇ . ۋەھشىي ھايۋانلارنىمۇ تەربىيىلەپ قولغا ئۆگەتكىلى بولىدىيۇ ، ئادەم بالىسىنى تەربىيىلەپ كەتكىلى بولماسمۇ؟! زېرىكمەي تەربىيىلىسەك قوبۇل قىلماسمۇ؟ كۆنمىدى ، دەپ تاشلىۋەتسەك ، كۆيۈنمىسەك ، بالىلارغا ئۇۋال بولماسمۇ؟ ئۆزىمىزنىڭ بالىلىرى ئەمەسمۇ؟ قاراڭا ، نۇرغۇنلىرى كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرىكەن ...
ئەپەندىمنىڭ سۆزلىرىگە مۇدىر بىر تەرەپتىن قايىل بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوسال ھالغا چۈشۈپ قېلىپ تېرىكتى ۋە غودۇڭشىشقا باشلىدى ، بىزگە ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس قىلىپ :

— نەدىن كەلگەن نېمىدۇ بۇ ، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قاي-
نىتىپ ، — دېگەندەك قىلدى . ئەپەندىم ئاڭلىغان بولۇشى
مۇمكىن ، لېكىن ئاڭلىماسقا سېلىپ ، يەنە سورىدى :
— تازىلىق ئىشچىسى بارمۇ ؟
باشقىلار ئەمدى بىرگە ئېتىبار بىلەن قاراشقا باشلىدى .
مۇدىر يا «بار» يا «يوق» دېمەيلا قولىنى شىلتىدى :
— ئاۋۇ ئۇدۇلىمىزدىكى ئۆيدە .
ئەپەندىم تازىلىق ئىشچىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى ۋە
بىردەمدىلا بىر قاچا شىلىم كۆتۈرۈپ چىقتى . مەن ئوقۇتقۇچىلار
بۆلۈمىدىن بىرنەچچە تاختا قەغەز تاپتىم . ئۇ ئوچۇق كۆزنەكلەر-
نىڭ ھەممىسىنى ئىچى - تېشىدىن قەغەز بىلەن چاپلاپ چىقتى .
ئوقۇغۇچىلار خۇشال بولۇشۇپ ، چاۋاك چېلىشىپ كەتتى . مۇدىر
بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلەلمەي ، نېرىدىن قاراپ تۇراتتى .
— ئەگەر سۇماي بولسىغۇ ، قەغەزلەرنى ياغلىۋەتسەك ،
بوران - چاپقۇنلارغا چىداشلىق بولاتتى ، — دېدى ئەپەندىم
مۇدىرغا قاراپ ، — مىخ ، پارچە - پۇرات پەنلەر بولسىغۇ ،
ئىشىكلەرنىمۇ ھىم قىلىۋەتكىلى بولاتتى ، تاپىنلىق ئۇمۇ يوقتۇ ؟
مۇدىر ئۈنچىقمىدى .
بىز مېڭىشقا تەرەددۇتلەندۇق ، ئەپەندىم قولىدىكى شىلىم
يۇقىلىرىنى ئۇۋۇلىدى . دەل شۇ چاغدا بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەن-
لىكىمىزنى ئاڭلىغان ھاكىم ئىدارىسىدىكىلەر مەكتەپ قورۇسىغا
دۈكۈرلىشىپ كىرىپ كېلىشتى .
— سالام ، ئەپەندىم ! ...
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئەخمەتجان ! ...
— بۇ نېمە قىلغانلىرى ، سىلىنى ئىزدەپ سەكپارە بولۇپ
كەتتۇق ، — دېدى كىرگۈچىلەردىن بىرى ، — خەۋەرسىز
بولۇپ ، ئالدىلىرىغا چىقالماپتۇق ، سەت بوپتۇ...
— بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىمىز ناھايىتى ياخشى بوپتۇ ،

ئىشىكتىكىلەرنىڭ ئالدىدىكى مەكتەپ شۇنچە ۋەيران بولۇپ كېتىپ-تۇ، سىنىپلار ھاڭقىرقاي ئوچۇق، بالىلىرىمىز سىنىپتا ئە-مەس، مۇشۇ قەھرىتاندا خۇددى تالادا دەرس ئوقۇيدىكەن، بىز ئىسسىققىنا، قېلىن كىيىملەرنى كىيگەندە، يالاڭ كىيىملەرنى ئويلىمىساق، قانداق بولغىنى... مۇدىر بىلەن دېرىزىلەرنى چاپ-لاشتۇق، — دېدى ئەپەندىم كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

ئاپئاق قەغەزلەر بىلەن چاپلانغان دېرىزىلەرگە ھەممىسى قاراشتى. بەزىلەر خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدى.

— ئىولا سەئەت بوپتۇ، ئەپەندىم بىز بۇگۈنلا جۆندەي-مىز، — دېدى بىرسى پوكاندەك قىزىرىپ.

— تۇنۇگۈنلا جۆندەپ قويغان بولساڭلار، مۇدىرىڭمۇ ئوغىسى قايىنىمىغان بولاتتى، — بۇ چاغدا مۇدىر باشلىق بىر-نەچچە ئوقۇتقۇچى نېمە قىلارنى بىلەلمەي، داڭقېتىپ تۇرۇپ قېلىشقانىدى.

— جۇرسىلە، ئەپەندىم...

— نەگە بارىمىز؟

— ھاكىم ئىدارىسىدىن كادىرلار سىلىگە قاراپ تۇرىدۇ، ئىسسىقراق چاي ئىچسىلە ... سوغۇق قاتتىق...

— كاتتا زىياپەت تەييارلاپ قويغان ئوخشىمامسىلەر؟

— كاتتا بولمىسىمۇ، ھەر ھالدا... كادىرلارنىڭ كۆڭلى ئەپەندىم... — ئۇ دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى.

— بىز بۇ يەردە ئارتۇقچە تۇرالمايمىز، داخىيەنزىغا بېرى-شىمىز كېرەك، قايتقاندا، بىر گەپ بولار، — ئۇلار ئەپەندىم-نى قەتئىي سۆزىدىن قايتۇرالمىدى.

داخىيەنزىغا يۈرۈپ كەتتۇق. كەچقۇرۇنلۇقى بۆلۈمدە ئول-تۇرساق ھېلىقى مۇدىر ئات سالدۇرۇپ يېتىپ كەپتۇ، ئۇنىڭ ئۆڭسىلى ئۆچكەن، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغان ھالدا ئالدىمىزغا كىرىپ كەلدى:

— ئەپەندىم بايا مەن... كەچۈرسىلە، قالايمىقان ئىش قىپتىمەن... ئەپۇ قىلىشلىرىنى سورايمەن بايا مەن... ئۇ سۆزدىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمايتتى، قولىنى كۆكسىگە ئالاتتى ۋە بىر ئالدىغا، بىر كەينىگە ماڭاتتى ... قىلىقلىرى بىر قىسمىلا ئىدى. قىسقىسى، ئەس - ھوشىنى يوقاتقاندەك بولۇپ، نېمە قىلىۋاتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى، بايىقى قوپاللىقلىرىدىن قىلچىمۇ ئەسەر قالمىغانىدى.

بىز مۇدىرنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدۇق.

ۋەقە مۇنداق بوپتۇ:

بىز مەكتەپتىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، بىر قانچەيلەن ئۇنى ئەيىبلەپتۇ: «ئەمدى كۆرسەن، ئەخمەتجان ئەپەندىمگە شۇنچىمۇ قاتتىق تېگەمسەن ... ئەمدى كۈنىڭ تەس، مالىڭ يۇگۇر، كەچۈرۈم سورا، بولمىسا ئۆزۈڭنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىڭنى ئويلا... »

ئىككىمىز كۈلۈشتۇق، ئەپەندىم يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ قولىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويدى:

— بىكار ئاۋارە بولۇپ كەپسىز، ئۇ ئىشلار شۇ يەردە قالدى ئەمەسمۇ، گەپلەرمۇ ئېيتىلىپ بولدى. بىزنىڭ بەزى ئادەملىرىمىز شۇنداق ئەسكى ئويلارنى ئويلىۋالىدۇ، ئۇنداق ئويلاش ئارتۇقچە، — ئۇ بۆلۈم ئىچىدە يېنىك قەدەم تاشلاپ، ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرۈپ سۆزلەشكە باشلىدى، — بىزنى ئاتا - ئانىمىز ئازراق ئوقۇتۇپ قويۇپتىكەن، بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇۋاتىمىز، ئۇلارنى ئاسراش كېرەك، كۆيۈنۈش كېرەك، ھۆكۈمىتىمىز تېخى كەمبەغەل، مائارىپ ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشكە چامىمىز يەتمەيۋاتىدۇ، لېكىن تەدبىرلىك، چارىلىك بولساق، بالىلىرىمىزنى مۇشۇ ئەھۋالدىمۇ تۈزۈك ئوقۇتقىلى بولىدۇ. «ئۆزۈم پىش، ئاغزىمغا چۈش» دېگەن بىلەن تەييار ئۈزۈم يوق - دە. قاراڭ، بىر باغنى ئالايلى، قېرى

كۆچەتلەرنى چىقىرىپ، يېڭىدىن قويۇپ تۇرمىساق، باغ مېۋە-سىز قالىدۇ-دە، بۇنى ئويلىماي بولامدۇ، بالىلىرىمىزنى كۆيۈنۈپ، ئاسراپ تەربىيىلىمەك، كەلگۈسىگە كىم ئىگە بولىدۇ؟...

مۇدىرنىڭ ئەندىشىلىرى تارقىلىپ، كۆڭلى يورۇپ قالدى-مۇ، يۈزىدىكى پەرىشانلىق يىتىشكەباشلىدى.

— شۇنداق ئەپەندىم، — دېدى ئۇ ئۆزىگە كېلىپ، — ئەجەب ئەسكى ئىش قىلىپ قويدۇم...

— ئۇ ئىشنى قويۇڭ، — دېدى ئەخمەتجان، — ئۇ ئىش تۈگىدى. سىز ئۇنى يەنە تەكىمىسىگىز، مەن ئالىلىقاچان ئۇنتۇپ كەتكەنىدىم، مۇھىمى بالىلارغا كۆيۈنۈڭ.

ئابدۇكېرىم ئاباسوف ھېكايىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىنمۇ، ماشىنىدا ئولتۇرغانلار مۇدىرنىڭ دەسلەپكى ۋە كېيىنكى روھىي ھالەتلىرىگە قاتتىق كۈلۈشتى. يەنە بىر تەرەپتىن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ خىزمەت ئىستىلىدىكى ئېسىل خىسلەتلىرىنى ئۆزلىرى بىلىدىغان بەزى مىساللار بىلەن تەرىپلەشتى. شۇنداق مەنىلىك سۆھبەتلەر، بۇ كاتاڭلىق يول ئازابىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ بارماقتا ئىدى.

ماشىنا بىر خىل گۈرۈلدەپ ۋە بەزى يەرلەردە ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ يۈرمەكتە ئىدى. كۈنمۇ ئولتۇرۇشقا ئاز قالدى، سوغۇق شامالمۇ گۈرۈلدەپ ئەدەشكە باشلىدى. ئۇلار ئاستىلىرىدىكى جۇۋىلىرىنى ئېلىپ كىيىشتى.

— مەنمۇ سىلەرگە بىر ۋەقەنى سۆزلەپ بېرەي، قاتاردىن قالماي، — دېدى مايور ئۇنۇۋانلىق سىياسىي باشقارما كادىرى ھېكايىسىنى باشلاپ، — بۇ ۋەقەگە ئۈچ يىلدىن ئاشتى.

ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىنىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرى ئىدى، ھەممە ياق ئاپئاق قار، سوغۇق شۇنچىلىك ئىدىكى، بەزى جەڭ-چىلەرنىڭ بۇرۇتلىرىنى قىرو باغلاپ كەتكەن. ئۇ چاغدا مەن

بىر پارتىزان جەڭچى ئىدىم . بىز شاھاجىنىڭ بېغىدىن ھەرەمباغ تۆپىلىكىگە ھۇجۇم قىلاتتۇق . ھۇجۇم يىگىرمە سائەتكە سوزۇلـ دى ، پەقەت ئىلگىرىلىيەلمىدۇق . شۇ چاغقىچە ئاغزىمىزغا بىر يۇتۇم سۇ ، بىر چىشلەم نان سالمىدۇق . ئاخىر بىر ۋزۋود پارتىزان جەڭچى چولاق تاملارنى دالدا قىلىپ ، ئوڭدا يېتىۋېـ لىپ ، يېنىمىزدىكى نانلىرىمىزنى غاجىلاشقا باشلىدۇق . سوـ غۇقنىڭ قاتتىقلىقىدىن توڭلاپ كەتكەن نانلىرىمىزغا چىشمۇ ئۆتـ مەيتتى .

شۇ چاغدا نەدىندۇر كەلگەن كالتە جۇۋىلىق بىر ئادەم بىزنىڭ يېنىمىزدا پەيدا بولۇپ قالدى ۋە بىزنىڭ ھەم قاتتىق ، ھەم توڭلاپ كەتكەن نانلىرىمىزنى غاجىلاپ يېيىشلىرىمىزگە سەپسېلىپ قاراپ كەتتى ـ دە ، ۋزۋود كوماندىرىمىزنىڭ يېنىغا كەلدى .

ـــ جەڭچىلەر قاتتىق ناننى غاجىلاپ بەك ئاۋارە بولۇپ كېتىپتۇ ، بۇ يەردە چېچىلىپ ياتقان بەسەيلەر كۆپ ئىكەن ، بەسەي شورپىسى قاينىتىپ بەرسەم ، ئىچمۇالسا قانداق ؟ ـــ دېدى ئۇ .

ۋزۋود كوماندىرىمىز ئىككىلىنىپ قالغاندى . ئۇ :

ـــ رۇخسەت قىلىڭ ، ئىسسىققىنا ئىچمۇالسا ، جەڭچىلەـ رىڭىز ياخشىراق ھۇجۇم قىلالايدۇ ، گۇمانلانسىڭىز ئاۋۋال ئۆـ زۇم ئىچىپ بېرىمەن ، ـــ دېدى يەنە .

ۋزۋود كوماندىرىمىز يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ خالىسانە تەكلىپى ۋە سەممىي سۆزىدىن تەسىرلەـ نىپ ، بېشىنى لىڭشىتتى .

كالتە جۇۋىلىق ئادەم ئىگىشىپ يۈرۈپ ، چېچىلىپ كەتكەن بەسەيلەرنى تېرىدى . ئاندىن بىزنىڭ يان تەرىپىمىزدىكى ۋەيران بولۇپ كەتكەن لاپاسنىڭ ئاستىغا كەلدى ـ دە ، يېنىدىكى ئۈستى گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەن ئۆينىڭ ئىچىدىن يوغان بىر كورا تېپىپ

چىقتى . ئاردىن بەش ـ ئون مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئوچاقـ
تىن ئىس چىقىشقا باشلىدى . شورپىنى كۆرمەي ، ئىسنى كۆ-
رۈپلا ئاغزىمىزغا سېرىق سۇ كەلدى .
ئاردىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، بۇ خالىس ياردەمچىـ
نىڭ بىزنى ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :
ـــ شورپا پىشتى ، شورپا ئىچىۋېلىڭلار !...
ۋزۋود كوماندىرى ئۆزى بېرىپ كەلگەندىن كېيىن ، بىزنى
نۆۋەتلىشىپ بېرىپ ، شورپا ئىچىپ كېلىشكە بۇيرۇدى . بىز
ئىككىدىن ـ ئىككىدىن بولۇپ ، بېلىمىزدىكى كۈرۈشكىمىزنى
يېشىپ ، لاپاس ئاستىغا باردۇق ۋە ئۇ ئادەم قويۇپ بەرگەن
شورپىغا نانلىرىمىزنى چىلاپ ئىچىشتۇق . تۇزسىز گۆشسىز ،
مايسىز بۇ بەسەي شورپىسى بىزگە شۇنچىلىك تەملىك تېتىپ
كەتتىكى ، مايلىق قورداق يېگەندىنمۇ ئارتۇق لەززەتلىنىپ كەتـ
تۇق ۋە بىزگە يېڭىدىن جان كىرگەندەك ، باشقىدىنلا روھلىنىپ
كەتتۇق .
كالتە جۇۋىلىق ئادەم شۇ شورپىدىن ئىككى قېتىم قاينىتىپ
بېرىپ ، بىر ۋزۋود پارتىزان جەڭچى تولۇق تاماقلىنىپ بولغانـ
دىن كېيىن ، بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى . كېيىن مۇنتىـ
زىم ئارمىيە قۇرۇلۇپ ، ھەربىي ئۇنۋان ، ئوردېن ـ مېدالىلار
تارقىتىلىپ ، غۇلجىدا داغدۇغىلىق ھەربىي پارات ۋە نامايىش
بولغاندا ، ھېلىقى كالتە جۇۋىلىق كىشىنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي
ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي بۆلۈم باشلىقى نامىدا مۇنبەردە كۆردۇق !
دېمەك ، ئەنە شۇ چاغدا ـــ ۋىژىلداپ ئوقلار ئۇچۇپ ، توپلار
چۇشۇپ تۇرغان قانلىق ئۇرۇش مەيدانىدا بىزگە ئىسسىققىنا
بەسەي شورپىسى قاينىتىپ بەرگەن كىشى ، مۇشۇ سۆيۈملۈك
رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمى ئىكەن .
ھەممىسى ئۇنىڭ ھېكايىسىدىن قاتتىق تەسىرلەندى . ئەخـ
مەتجان قاسىمى بىلەن كۆپ قېتىم بىللە بولغان ، سۆھبەتلەشـ

كەنلەرنىڭ ئۇ توغرۇلۇق تەسەۋۋۇرلىرى تېخىمۇ بېيىپ قاناتلاندى ، جۇشقۇنلاندى . ئاباسوۋ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا : شىنجاڭنىڭ هازىرقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شىڭ شىسەي ، ۋۇ جۇڭشىن ، جاڭ جىزجۇڭ ۋە مەسئۇتلاردا ، ئەخمەتجاندا بار خىسلەتلەرنىڭ يۈزدىن بىرى تېپىلمايدۇ ، دېدى . بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ئولتۇرغان نادەم : خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى بولغان ئادەم خېيىمخەتەردىن ، ئۆلۈمدىن ، جاپادىن قورقمايدۇ ، خەلقنىڭ ئەڭ يېقىن سىردىشى ، غەمگۇزارى ، مېھرىبانى بولالايدۇ ، — دەپ ئويلىدى . نادەمنىڭ كۆز ئالدىغا ئەخمەتجاننىڭ ئۇنى چېرىكلەر زورلۇقىدىن قانداق قۇتۇلدۇرغانلىقى ، شتاب ئالدىدا پوستتا تۇرغاندا ، ئۇنى تونۇپ قالغانلىقى ۋە كۈرەش قىلىش روھىغا قانداق ئىلھام بەرگەنلىكى ، ھەرقاچان تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ تۇرغان نۇرلۇق چىرايى تېخىمۇ ئېنىق هالدا گەۋدىلىنىپ كەلدى ۋە ئۇ شۇنداق رەھبىرىنىڭ بولغانلىقىدىن پەخىرلەندى ، سۆيۈندى ، غۇرۇرلاندى...

كۈن ئولتۇرۇپ كەتتى . جۇڭغار دالىسىنى ئاستا - ئاستا قاراڭغۇلۇق قاپلاشقا باشلىدى . چەكسىز كەتكەن قۇملۇق ، شېغىللىق ، قومۇشلۇق ، يۇلغۇن — سۆكسۆكلۈك دالىدا ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ھەيۋەتلىك ساداسى ياۋايى هايۋانلارغا ۋەھىمە سېلىپ ئۆتەتتى . زەھەردەك ئاچچىق شامالمۇ باشلىنىپ قالدى . بۇ يەرلەردە 4 - ئاينىڭ باشلىرىدىمۇ خېلىلا سوغۇق بولاتتى . ئاچچىق شامال يۈزلەرگە يىڭنىدەك سانجىلاتتى . ماشىنىدا ئولتۇرغانلار قىش ئۇزۇقىنى ، ياز يېپىنچاڭنى دېگەندەك ئاتايىن ئېلىۋېلىپ ، كىيىشىۋالغان جۇۋىلىرىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈۋېلىشتى . شۇ ئارىدا ئۇچۇق ھاۋا بىردىنلا بۇزۇلدى - دە ، لەپىلدەپ قار يېغىشقا باشلىدى . بىردەمدىلا ئولتۇرغانلارنىڭ ئۈستىۋېشىنى ئاپئاق قار چۈمكىدى . بۇغۇ مەيلىدى ، مۇنۇ پېشكەللىك ئۇلارنىڭ جېنىغا تەگدى :

Altun0q

ئىتتىك كېتىپ بارغان ماشىنا تۇيۇقسىزلا «ۋاچ» قىلىپ توختاپ قالدى. جۇۋۇلىرىنىڭ ياقىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، غەمسىز ئولتۇرغانلار ئالدى ــ ئارقىسىغا يىقىلىپ كېتىشتى.

ــ چاتاق چىقتى، يولداشلار، ــ دېدى شوپۇر كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ، ماشىنىنىڭ چىرىغى بۇزۇلدى!

ــ ماڭالماسمىزمۇ؟ ــ دېدى نىزامىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھەممىسى ئۇستىدىكى قارلارنى قېقىشتى.

ــ قانداق قىلىش كېرەك؟ قىسىمغا تېز يېتىش كېرەك ئىدى، ئامال تېپىلماسمۇ؟...

ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشتى ــ دە، ئەلەم بىلەن تاماكا چېكىۋاتقان شوپۇرنىڭ يەلكىسىگە يېنىككىنە ئۇردى.

ــ غەم قىلماڭ، ئامال تاپىمىز، ــ شۇ ھالدا ئۇنىڭ يادىغا بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن بىر ئىسكادرون مىللىي قىسىمنى باشلاپ ئاقسۇغا چۈشكەن چاغدىكى بىر ئىش كەلدى، ئۇنىڭغىچە ماشىنىنىڭ ئۇستىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى پەسكە چۈشكەنىدى.

ــ قاراڭلار، ــ دېدى ئابدۇكېرىم شۇ ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ، ــ بىز ئاقسۇغا چۈشۈپ، كونا شەھەرنى ئېلىپ، يېڭى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقان چېغىمىزدا، شەھەرنى مۇداپىئە قىلىۋاتقان گومىنداڭ قىسىملىرى ھەر كۈنى كەچتە سېپىلغا نۇرغۇن چىراغلارنى ئېسىپ قويۇپ، سېپىل ئاستىنى يورۇتۇۋەتكەن ۋە بىزنىڭ ئۇ يەرگە يېقىنلىشىشىمىزغا ئوڭايسىزلىقلارنى تۇغدۇرغانىدى. بىز سىنچىلاپ قاراپ، ئېسىلغان چىراغلارنىڭ پىششىق خىش ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدۇق، دېمەك، ئۇلار پىششىق خىشنى بېنزىنغا چىلاپ، تويۇندۇرۇپ ئاسقان ۋە ياندۇرغانىكەن. ئۇلار شۇنداق ئاماللارنى تېپىپ، ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان يەردە، بىز ئامال تېپىپ، بۇ پېشكەل-

لىكنى يېگىپ ، سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇرالامسىزمۇ؟ تاپى-مىز ، نى ئامالالارنى تېپىپ ، كۈچلۈك دۈشمەنلەرنى يەڭدۇق ، ئۇنىڭ ئالدىدا بۇ «دۈشمەن» نېمە!...

ھەممىسى ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .

ئۇ ئۆزىگە خاس تېتىكلىك ، چاققانلىق بىلەن ماشىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، ماتور ئۈستىگە يېپىلغان ، قەۋەتلىنىپ شىرىلغان لاتىنى ئالدى - دە ، ئۇنى ئاپتولغا مىلەپ ، سەرەڭگە يېقىپ تۇتاشتۇردى . ئوت لاۋۇلداپ ياندى . يورۇقتا ئەتراپتىكىلەرنىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايى كۆرۈندى ۋە چۆلگە قايتا ھايات كەلگەندەك تۆت ئەتراپ يوپيورۇق بولۇپ كەتتى .

— بۇ قالتىس ئېسىل چارە بولدى ، مېنىڭ ھۈنىرىمگە يېڭى بىر ھۈنەر قوشۇلدى ، — دېدى شوپۇر خۇشاللىقتىن يايراپ ، — ئەڭ ياخشىسى بۇنىڭغا بىرئاز بېنزىن ئارىلاشتۇ-رايلى ، — ئۇ شۇنداق دېدى - دە ، روكايىتكىنى ئېلىپ ئاببا-سۇفقا سۇندى . ئابباسۇف مايغا چىلانغان ھېلىقى لاتىنى روكايىت-كىغا باغلىدى .

ئابباسۇفنىڭ چارىسىگە قايىل بولۇپ ، تەسىرلەنگەن نادەم ئۆزلۈكىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېيتتى :

— بۇنى مەن تۇتاي ، ئەكېلىڭ .

— قېنى ، ئال نادەم ، دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىشتىن كەم ئىش ئەمەس بۇ ، — دېدى نىزامىدىن .

نادەم مەشئەلنى تۇتۇپ ، ماشىنىنىڭ قانتىدا ياتتى . ماشىنا قوزغالدى ۋە بارا - بارا ئىتتىكلەپ ماڭدى . قاراڭغۇلۇقنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان مەشئەل خۇددى دېڭىز دولقۇنلىرىنى يېرىپ ماڭغان كاراپتەك ھەيۋەتلىك تۇس ئالغانىدى . ئۇنىڭ يورۇقىدا تاشيول ۋە ئۇنىڭ ياقىلىرىدىكى يۇلغۇنلارنىڭ قېنىق ھال رەڭ ھەم قىزىللىقى ئوچۇق كۆرۈنەتتى .

بىرنەچچە كىلومېتىرلىق مۇساپە بېسىلغاندىن كېيىن ، لاتا

كۆيۈپ تۈگىدى .

— ئەمدى ئامالىمىز كۆپ ، — دېدى ئابدۇكېرىم ۋە پىيمىسىنىڭ قونچىنى كېسىپ ، سۇنۇپ بەردى .

مەشئەلنى تۇتۇپ ، مۇھىم سەپەر يولىنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان نادەمنىڭ خىياللىرى دولقۇنلاناقتا ئىدى . ئۇ ئەلۋەتتە مۇزلىدى ، قوللىرى قېتىپ قالدى ، لېكىن ھېچنېمىنى سەزمەيتتى . ئازابلىق ئۇزاق مۇساپە جەريانىنى كېزىۋاتقان خىياللىرى ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرغانىدى . غۇلجىدىن تارتىپ مۇشۇ يەرگىچە ۋە نېرىغىچە ئۇ بۇ يوللارنى قانلىق جەڭ بىلەن بېسىپ ئۆتكەن ، ئۇلۇغ مەقسەت يولىدا دەھشەتلىك زۇلمەت بىلەن نەيزىلەشكەن ، پۈتۈن بەدىنىدىن زەھەر چېچىپ تۇرىدىغان مەخلۇقلار بىلەن ئېلىشقان... نى - نى ئارسلانلار شۇ يولدا قانسىراپ ، ئەزىز جانلىرىنى قۇربان بەرگەن ۋە مۇشۇ دەشت - باياۋانلاردا قەبرىسىز قالغان ، يۇلغۇن قىزارغان مۇشۇ داللارغا ئۇلارنىڭ قانلىرى سىڭگەن... قەھرىمانلار كۆتۈرگەن مەشئەللەر ئەسىرلەردىن بېرى زۇلمەت باسقان مۇشۇ داللارنى يورۇتقان ، ئەمدىلىكتە ئۇنى ئۆچۈرۈپ قويۇش مۇمكىنمۇ؟ ياق ، ياق ، ئۇنى ئۆچۈرۈپ قويۇش — ئۆزىمىزنى يوقىتىش بىلەن تەڭ ، بۇ مەشئەل ئۆچمەيدۇ ، تېخى زۇلمەت باسقان تالاي داللارنى يورۇتىدۇ ! بۇ مەشئەل قولدىن - قولغا ئۆتىدۇ ، دەھشەتلىك بورانلارغا سوقۇلىدۇ ، ئەمما قان بىلەن بويالغان ئازادلىق بايرىقىدەك يىقىلمايدۇ ! يىقىلمىدىغۇ ، قورغاننىڭ تېشىدىن ئۇرغان دەھشەتلىك قار - شىۋىرغانلارمۇ ، قورغاننىڭ ئىچىدىن چىققان ئېرىتقۇ قويۇنلارمۇ يىقىتالمىدىغۇ !... بۇ مەشئەل مۇشۇ چۆللۈكلەردە قەبرىسىز قالغان ئارسلانلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئارزۇ - ئارمىنى ، ئۈمىدى ... ئۇنى ھەرگىز ئۆچۈرۈپ قويغىلى بولمايدۇ ، ئۆچمەيدۇ ! ئاتا - بوۋىلىرىمىز مۇشۇ مەشئەلنى تالاي قېتىم كۆتۈرۈپ چىققان ، لېكىن ئاداققىچە ياندۇرالمىغان...

بۇگۈنچۇ؟ مىڭلىغان ـ ئون مىڭلىغان، مىليونلىغان جان پىدا مەردلەر بۇ مەشئەلنى كۆتۈرمەكتە، ئەمدى ئۆچمەيدۇ، مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ!

ئادەمنىڭ خىياللىرى بارغانسىرى جۇشقۇنلاشماقتا ئىدى...

ئۇ ئويلىدى: بىزنىڭ يولىمىز ئۇزۇلۇكسىز داۋاملىشىدۇ، بىز مۇشۇ مەشئەلنى كۆتۈرۈپ، دەشت ـ باياۋانلارنى بېسىپ، تاغ ـ داۋانلارنى ئېشىپ، ئازادلىق مارشىنى ياڭرىتىپ ماناس دەرياسى بويىغىچە كەلدۇق، مەردانە يۇرۇشىمىز مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگەپ قالامدۇ؟ ياق، ئۇزۇلۇكسىز داۋاملىشىدۇ. غەلىبە بىلەن ئۇرۇمچىگە كىرىمىز، ئۇ يەردىنمۇ ئۆتىمىز، كۆك ئاسماننىڭ تېگىدە ئانا مېھرىدەك ئىسسىق ئەمما ناتونۇش يەرلەر، چۆللەر، شەھەرلەر بار، ئۇ يەرلەردىنمۇ ئاشارمىز، كۇنلەپ، ھەپتىلەپ، ئايلاپ، بەلكى يىللاپ ئازابلىق يوللارنى يەنە باسارمىز. ئەمما، بۇ كۇنلەر، ئايلار، يىللارنى شۆھرەت، شان ـ شەرەپ بىلەن بىزەپ، تارىخقا يازىمىز. كەلگۇسى ئەۋلادلىرىمىز بىزدىن رازى بولغۇدەك ئۇتۇقلار قازىنىمىز، تارىخ بەتلىرىنى ئاجايىپ مۆجىزىلەر بىلەن تولدۇرۇۋېتىمىز!...

مەشئەل يورۇقىدا توختاۋسىز يۇرگەن ماشىنا ئەللىك نەچچە كىلومېتىر يولنى شۇ يوسۇندا بېسىپ شىخۇغا يېتىپ بارغۇچە پېيمىسىنىڭ قونچى كېسىلمىگەن بىرمۇ ئادەم قالمىدى.

يىگىرمىنچى باب

ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي ئارمىيە بىلەن شەرقىي قىرغىقىدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بىر - بىرلىرىگە مىلتىقلىرىنى تەڭلىشىپ ئۆتكەن تۆت يىللىق تارىخى ئاياغلاشتى. گومىنداڭ ئارمىيىسى مىلتىقلىرىنىڭ ئىستوۋۇللىرىنى يەرگە قارىتىپ، ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۆتتى. داغدام يول باش - ئۇچى كۆرۈنمىگەن ھالدا ئېچىلدى!

مىللىي ئارمىيىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرىگە يېڭىدىن كىيىم تارقىتىپ بېرىلگەن بولسىمۇ، ئۇلار يەنە ئۆتۈكلىرىنى مايلىشىپ پارقىرىتىۋەتتى، چاچلىرىنى ياسىتىپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ئالدۇردى. ھەمشىرە قىزلار ئەينەككە نەچچە رەت قارىشىپ، ئۆزلىرىنى تۈزەشتۈردى. ھەممىنىڭ يۈزلىرىدە ھاياجان ھېسلىرى جىلۋىلىنىپ ئوينايتتى. يۈرەكلىرى دولقۇنلىنىپ ئۇراتتى... جەڭچىلەرگە تۆت يىلدىن بېرى ماكان بولغان بۇ يەر تۆت يىلدىن بېرى كۆرۈلمىگەن قاينام - تاشقىنلىققا چۆمۈلدى. چۈنكى، بۈگۈن كۈتكەن كۈن — ئۈرۈمچىگە كىرىش كۈنى كەلگەنىدى.

بىرىگادا كوماندىرى گېنېرال مايور نىزامىدىن پولكلىرىنى باشلاپ يولغا چىقتى، قەھرىلىك، كۈچلۈك شىر ۋە يولۋاسلار يولغا چىقتى. قانچە - قانچە يىللىق تەشنالىقلار، زارىقىپ كۈتۈشلەر يۈز ئاچتى!... يۈرۈش باشلاندى!

ئۇلار ماناس بازىرىدىن ئۆتكەندە، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ تەنتەنە، ئالقىش ياڭرىتىۋاتقان ئادەملەر ئۆزلىرىنى تۇتۇ-

ۋالىماي ۋارقىراشتى :
ــ توختىساڭلارچۇ ! ... سىلەرنىڭ بۇ مۇبارەك قەدەمڭىلارنى قانچىلىك كۈتكىنىمىزنى ئاڭلىساڭلارچۇ !...
ئارزۇلۇق كۈنلەرگە يېتىش ــ كىشىلەر قەلبىدىكى يۈكسەك نىيەتنىڭ يۈز ئېچىشى . ئۇلار قانچە يىل ئاشۇ ئارزۇلار ئىشقىدا يېنىپ تولغانمىغان ؟ ... روھىي ئازاب ئېغىرلاشقانسېرى مۇشۇ جەڭچىلەرنىڭ دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتۈپ ، ئۆزلىرىگە باشپاناھ بولۇشىنى ، ئۆكسىگەن كۆڭۈللىرىنى بەزلىشىنى ، يارىلانغان يۈرەكلىرىنى داۋالىشىنى زارىقىپ كۈتمىگەن ؟ !... تۆت يىل ئاز ۋاقىتمۇ ، شۇنچە يېقىن ، بىر ۋارقىرىسا يەتكۈدەك يەردە ، مۇشۇ دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدا ، مەردانە قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتقان تارىخ ئېقىمى ئەجەب توسۇلۇپ قالدى ــ هە ! ... نېمدېگەن رەھىمسىز تارىخ بۇ ! ... سىپىلنىڭ ئۈستىدە قاراۋۇللۇقتا تۇرغان گومىنداڭ چېرىكىگە تىكىلىپ قويغان ئادەمنىڭ كۆزى ئويۇلدى ، «ئاشۇ ئەزىمەتلەر دەريادىن تېزرەك ئۆتسە نېمە بولار ؟» دەپ قويغان ئادەمنىڭ كاللىسى چېپىلىپ ، كوچىلاردا نەچچە كۈن سازايى قىلىندى ، «تاملارغا تەشۋىقات ۋەرەقىسى چاپلىغان كىم ؟» دەپ نەچچە يۈزلىگەن ئادەم گۇمانلىق بولۇپ تۈرمىلەرگە تاشلاندى ... ئادەملەر قاتتىقراق يۆتەلەلمىدى ، ھەتتا توخۇلار دانلاپ كوچىلارغا چىقالمىدى... مانا ئەمدى يەلكىلەرنى بېسىپ تۇرغان تاغدىن ، شۇنداق ئېغىر روھىي ئازابتىن قۇتۇلدۇرغان مۇشۇ جەڭچىلەرگە ئۇلارنىڭ ئېيتىدىغان يۈرەك سۆزلىرى ئازمۇ ؟ ... ماشىنىلار بىردەم توختىسا نېمە بولار ؟ ...
ماشىنىلار كالۇنىسى گۈرۈلدەپ توختىماي يۈرمەكتە ئىدى . جەڭچىلەر كىشىلەرنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يۈرەك قاتلىرىدىن ئىختىيارسىز ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۆزلىرىدىن ھاياجانلىنىپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى ۋە جەڭگىۋار مارشلارنى ياڭرىتاتتى . بازار ئىچىنى زىلزىلىگە سالاتتى ... ماشىنىلار كالۇنىسى قۇتۇ-

پى ، سانجىدىنمۇ خۇددى شۇنداق ئالقىش - تەنتەنە سادالىرى ئىچىدە ئۆتتى .

ئۇزۇندىن - ئۇزۇن باش - ئۇچىغا كۆز يەتمەيدىغان ماشىنىلار سىپى يىقىلغان تاشقا كەلگەندە توختىدى . كوماندىر - جەڭچىلەر ماشىنىدىن چۈشتى .

11 - ئاي ـــ ئىككى - ئۈچ قېتىم قار يىغىپ ، ئۇرۇمچىدىگە خېلىلا سوغۇق چۈشۈپ قالغان چاغ . يەرلەر توڭلىغان ، ئېرىق - ئۆستەڭ سۇلىرى قاتقان ، ئەمما كىشىلەر قەلبىدىكى مىللىي ئارمىيىنىڭ يېتىپ كېلىشىگە بولغان تەشنالىق سوغۇقتىن ئۈستۈن . يۈرەكلەر قىن - قىنىغا پاتماي خۇددى باھار تەنتەنىسى جەۋلان قىلىدۇ ، كوچىلارغا ئەر - ئاياللار ، بوۋاي - موماي لار ، بالىلار تولۇپ كەتكەن ، بەزىلەر كوچىغا كۆڭلەكچانلار يۈگۈرۈشۈپ چىققان ، ھەممىنىڭ ئاغزىدىن : «كەلدى ، كەلدى ! كېلىۋاتىدۇ !...» دېگەن يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇش خەۋەرلەر ياڭرىماقتا ...

برىگادا شەھەر رايونىغا قاراپ يەرلەرنى گۈرسىلدىتىپ پىيادە ماڭدى . بېشىغا ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىغا ماش رەڭلىك شىرىدغان چاپان ، گەلەپى شىم ، ئايىغىغا پارقىرىغان ئۆتۈك كىيگەن جەڭچىلەر تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ ، ھەيۋەت بىلەن قەدەملىرىنى تەكشى ئېلىپ يۈرمەكتە ئىدى . نويابىر قۇياشىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىدا ئۇلارنىڭ پېشانىسىدىكى كاكار ، مۇرىلىرىدىكى توچكا ، بالداق ، يۇلتۇزلار ، كۆكسىدىكى مېدال - ئوردېنلار ۋالىلداپ پارقىرايتتى . كۆزلەرنى چاقنىتاتتى ، يۈرەكلەرنى ھاياجانلىق ئۇچقۇنلار قاپلايتتى ...

ناخشا باشلاندى ، جەڭگىۋار ناخشىلار ـــ جەڭچىلەر قەلبىنىڭ ساداسى جەڭگىۋارلىقنىڭ تەنتەنىسى :

ئال قولۇڭغا قىزىل تۇغنى ،
بەرمە دۈشمەنگە ھېچ ئۇنى .

دۈشمەن سوزسا بىزگە قولىنى ،
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

تەشنالىق — كىشىلەر قەلبىدىكى ئەڭ ئېغىر روھىي ئازاب . يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ، تەنتەنە قىلىۋاتقان مۇشۇ ئادەملەر ھەيۋەتلىك تۇستە يەرلەرنى تەۋرىتىپ ، مارشلار ياڭرىتىپ كېلىۋاتقان بۇ قۇدرەتلىك قوشۇننى قانچىلىك تەشنالىق بىلەن كۈتمىگەن ؟ ! ... كىشىلەر ھازىر شۇ روھىي ئازابلاردىن قۇتۇلۇپ ، تەشنالىقىغا يەتكەن ، ھەر قەلب ئىگىسىدە ئىپتىخار ، غۇرۇر ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇلىرى يانغان ...

ئەنە برىگادىنى باشلاپ ئەڭ ئالدىدا لەپىلدىگەن بايراق — ئەڭ دەسلەپتە بىرنەچچە ئادەم ئىلقىنىڭ تاغ چوققىلىرىغا قاراپ ، مىڭلىغان - يۈزمىڭلىغان ئادەملەرگە ئازادلىقتىن بېشارەت بەرگەن بايراق ، ئىلقا پارتىزانلىرى قىققاس - چۇقانلار بىلەن شەھەرگە بېسىپ كىرىپ ، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ غۇلجىدىكى قوماندانلىق شتابىنى كۇمپەيكۇم قىلىپ ، شەھەرنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدا لەپىلدەتكەن بايراق ، ئىلى ۋادىسىدىن — ماناس دەرياسى ۋادىلىرىغىچە ، ئالتاينىڭ ھەيۋەتلىك تاغلىرىغىچە يۈزلىگەن - مىڭلىغان ۋەتەن ئوغلانلىرى ئەزىز قانلىرىنى قۇربان قىلىپ ، قولدىن - قولغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بايراق ، تاپان ئاستىدا چىققان قۇيۇنلار ، ئېزىتقۇلۇق تەتۈر شاماللاردا يىقىلمىغان بايراق — ئەنە نەۋلان قىلىپ كەلمەكتە ! ئۇ بوران - چاپقۇنلاردا ئۆتمىگەن ، تاۋلانمىغان مەڭگۈ يىقىلماس بايراق !

ئەنە ، برىگادا كوماندىرى — بېشىغا ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىغا سۇررەڭلىك شىنىل ، ئايىغىغا قارا خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەن مۇرىسىدە گېنېرال مايورلۇق ئۇنۋان ، كۆكسىدە «ساداقەت» ، «پىدائىي» لىق ، «باتۇر» لۇق ئوردېنلىرىنى چاقنىتىپ سۇرلۇك نىزامىدىن كەلمەكتە . ئۇ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىدە

ئوقۇغۇچىلارغا شۇنداق سۈرلۈك قىياپەتتە : ئويغانغان خەلق ئال-
ـدىدا گومىنداڭ چىرىگەن كۈچ ... دەپ دەرس ئۆتكەن ، ئۇ
مەخپىي تەشكىلاتقا ئىشتىراك قىلغان ، ئىلى تاغلىرىدا پارتىزانلار
ئوتتۇرا ئەترىتىگە باشچىلىق قىلىپ ، غالۋاراپ چىققان گومىن-
ـداڭ قىسىملىرىغا ئوت ئاچقان چاغدا ، ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق
سۈرلۈك تۇس ئالغان ؛ ئۇ ئۆز پولكىنى باشلاپ جۇڭغار دالىلى-
ـرىنى كەزگەن ۋە شىخودىكى ئۈچ كۈندۈز ، تۆت كېچىلىك ئەڭ
كەسكىن جەڭگە شۇنداق ھالەتتە يېتەكچىلىك قىلغان ؛ ئۇ ئالتاي
تاغ ـ دالىلىرىدا قۇيرۇقچۇقلار بىلەن ئېلىشقاندا ، جان تىكىپ
پولك بايرىقىنى ساقلىغان ، ئۇ ئۆز برىگادىسىنى باشلاپ «قۇيۇز-
ـلار» نى ئازاد رايوندىن سۈرۈپ چىققاندا ، ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق
سۈرلۈك تۇس ئالغان . ئۇ شۇ تاپتا ــ ھېسابسىز نۇرغۇن قانلار
بەدىلىگە كەلگەن ئازادلىق تەنتەنىسى ئىچىدە سۈرلۈك قىياپەتتە
كېتىپ بارغىنىدا ، پاراسەتلىك كوماندىر ئەنۋەرنى ، ئىنقىلابنىڭ
سادىق ، جەڭگىۋار ئوغلانلىرى باتىرغازىنى ، جامالىدىنىنى ۋە
مىڭلىغان قۇربانلارنى ئويلىمىدى دەمسىز ؟!... ئۇنىڭ پېشانى-
ـسىگە چۈشكەن قورۇقلار ، چېكىلىرىنى ئارىلىغان ئاقلار ، ئازاب-
ـلىق ، ئۇنتۇلماس يىللارنىڭ يالدامىسى ئىكەنلىكىنى يولنىڭ
ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ ئالقىش ياڭرىتىۋاتقانلار بىلەمدىكىن ؟...
ئىنسانىيەت تارىخىغا يېزىلغان جەڭگىۋار قۇرلار ئۆچمەيدۇ ،
كەلگۈسى ئەۋلادلار بۇ تارىخنىڭ بېشىدىكى مۇشۇ جەڭگىۋار ئا-
ـدەملەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ !

قوشۇنلار ئاياغلىرىنى بىر رىتىمدا «گۈپ ـ گۈپ» بې-
ـسىپ ، جەڭگىۋار ناخشىلارنى ياڭرىتىپ كەلمەكتە . كىشىلەر
ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ شۇنچىلىك قۇدرەت تاپقانلىقىدىن ، شۇنچى-
ـلىك مۇنتىزىملاشقانلىقىدىن ھاياجانلىنىپ ، پەخىرلىنىپ ، كۆز
بۇلاقلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ئۈنچىدەك ياشلىرىنى ئېرىتماقتا ،
بەزىلەر ئۈنلۈك ـ ئۈنلۈك ۋارقىراپ :

— ئىسسىق تۆت يىل، ماناس بويىدا ئۆتكەن تۆت يىل... بۇرۇنراق كەلسەڭلەرچۇ كاشكى. بىزنىڭ قايغۇلىرىمىز، پاجىئەلىرىمىز مۇنچىلىك كۆپىيىپ كەتمەس ئىدى... — دېيىشمەكتە.

ئەنە، ئۆز پولكىنى باشلاپ سېرىق بۇرۇتلۇق، پولكوۋنىك گايىت كەلمەكتە. يىگىرمە يىللىق ھاياتى كىشىلەر ئىشىكىدە ئۆتكەن نامرات، ئۇ بۈگۈن ئەسىرلەر ئارزۇسىنى چۈشەنگەن، ئىنقىلاب دۇلدۇلىنى چاپتۇرغان كوماندىر... تارىخنى ئەمگەكچىلەر ياراتقان دېگەن ھۆكۈم، ئۇنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ھاياتىدىن ئىسپاتلانمامدۇ؟!

ئەنە، قاراڭلار، يىگىرمە ئىككى ياشلىق كاپىتان نادىم ناسىرۇپ كەلمەكتە. ئۇ تۈنۈگۈنلا ئەختەمباينىڭ بالا مالىيى ئەمەسمىدى. ئۇ ھاياتقا ئانىسىنى، ئىنىسىنى بېقىش ئىستىكىدە كىرگەن، ھازىر ئۇ ئىنقىلابي دەۋرنى، مىليونلىغان جاپاكەش خەلقنىڭ ئارزۇسى، تىلىكى، ئىرادىسى بولغان ئازادلىقنى ياراتقۇچىلارنىڭ بىرى، دۇنيانى چۈشەنگەن ئەقىللىق يىگىت، كۆكسىگە قوش «باتۇرلۇق» ئوردېنى چىققان قەيسەر جەڭچى! ئۇنىڭ يۈزلىرى قارىداپتۇ، لېكىن جەڭگىۋار يۈرۈشلەردە، دۈشمەن ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم قىلغانلىرىدا، قەھرىتان سوغۇقلاردا كۆزلىرىدە يانغان ئوت ھېلىمۇ ئۆچكىنى يوق.

چاچلىرىنى قۇلاقچىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرغان، مەيدىلىرىدە ئوردېنلارنى پارقىراتقان، قەدەملىرىنى تەكشى يۆتكەپ ھەيۋەت بىلەن كېلىۋاتقان ھەمشىرە قىزلار سېپى، كىشىلەرنى تېخىمۇ كۈچلۈك ھاياجانغا سالدى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى، كۆز ياشلىرىنى توختىتىۋالالمىدى:

— ئوغۇللار بىلەن تەڭ مەيدانغا چىققان قىزلارغا سالام!...

— بارىكاللا سىلەرگە!...

AltunOq

— ياشاڭلار ، ۋەتەننىڭ قەھرىمان قىزلىرى !...

ئەنە ، رەيھان — پودپورۇچىك ھەمشىرە قىز — دوختۇرلۇق سومكىسىنى يۆلەڭلىتىپ كەلمەكتە . ئۇ ئانىسىنىڭ زارىغا باقماي ، ۋەتەن ئىشقىدا تەپكەن يۈرىكىنىڭ قوماندانلىقىدا ئىنقىلابنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدىن بوران قۇشىدەك مەغرۇر ئۇچۇپ كەلگەن قىز ! نۇزۇگۇم ، يەتتە قىزلىرىمىزنىڭ ئارمانلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان ، تەڭلىك ، باراۋەرلىك ، ئازادلىقتا جەڭلەر بىلەن يەتكەن قىز ! «چىچى ئۇزۇن ، ئەقلى قىسقا» دېگەن ئەپسانىنى يەر بىلەن يەكسان قىلغان قىز !...

ئەنە ، تاۋقىش ، ئۆزىگە دەل قىلىپ تىكىلگەن ھەربىي كىيىم قالتىس ياراشقان تاغ بالىسى ، كۆكسىدە «پىدائىي» لىق ئوردېنى ، ئۇنىڭ دۇپدۇگىلەك قارا كۆزلىرى ئوينىپ كەتكەن ...

كىشىلەرنى زوقلاندۇرۇپ ھەيۋەت بىلەن يۇرۇۋاتقان قوشۇننىڭ ناخشىلىرى يەتتە قات ئاسمانغا يەتكەن ، ئورۇمچى كوچىلىرىنى جانلاندۇرۇۋەتكەن :

دۈشمەن سوزسا بىزگە قولىنى ،
يانچىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

ناخشىلارنىڭ بىرى تۈگىسە ، يەنە بىرى باشلىناتتى :

ئاڭلا ئەي ۋەتەن باللىرى ،
شامالاردىن خەۋەر بارىدۇ .
...

بىر موماي ئىبسەدەپ يىغلاپ ۋارقىرىۋەتتى :

— ئۆزلىرى شۇنچە چىرايلىق ، مىڭىشلىرى شۇنچە چىرايلىق ، ناخشىلىرى ئاندىن چىرايلىق ...

قوشۇنلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. گۈرسىلدىگەن رىتىملىق ئاۋازلار بېسىلمايتتى. ئۈز قوشۇنلىرىنى شۇنچىلىك جاسارەتكە تولغان هالدا كۆرۈپ قىن ـ قىنىغا پاتماي قالغان كىشىلەرنىڭ ئارزۇلىرى كۆپ ئىدى: جەڭچىلەرنى ئۆيلىرىگە ئاپارسا، ئىسسىق تائاملىرى بىلەن مېھمان قىلسا، كۇتسە، گەپلىرىنى ئاڭلىسا، ئۈزلىرىنىڭ دەردلىرىنى تۆكسە، ئىچ ـ قارنىنى بوشاتسا ... دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق خاسىيەتلىك ئىش بولاتتىمۇ؟ !...

بىرلىرى جەڭچىلەرگە ئۇسسۇزلۇق چاي، تىلىم ـ تىلىم قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى سۇناتتى:

— ئۇسسىغانسىلەر، بىر يۇتۇم سۇ ئىچىڭلار... تىلىڭلارغا بېسىڭلارچۇ...

بىرلىرى سامسا ـ گۆشگىردىلەرنى سۇناتتى:

— يېمىسەڭلارمۇ، قولۇڭلارغا ئېلىپ قويۇڭلار ... بېشىمىز ئاسمانغا يەتسۇن !...

بىرلىرى لۆڭگە ـ ياغلىقلارنى تۇتاتتى.

— يۈزۈڭلارنى ئېرتىڭلار، بىزگە تەۋەررۈك بولۇپ قالسۇن !...

گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى كۆرسە، قولىدىكى ناننى يانچۇقىغا سالىدىغان ۋە ياكى هويلىسىدىكى توخۇلىرىنى كاتەككە سولايدىغان كىشىلەر، بۇلارغا بېرىدىغان نەرسە تاپالمايۋاتاتتى. ئانا قۇچىقى بۇنىڭدىن ئىسسىق، بۇنىڭدىن مېھرىبان بولامدۇ، خەلقنىڭ ئىشەنچىسىگە، هىمايىسىگە، هۆرمىتىگە ئىگە بولۇش — قوشۇننىڭ غەلىبە قىلىشتىكى تۈپ سەۋەبلىرىنىڭ بىرى. ئۆزۈڭنى ئەمەس، خەلقنى ئويلىساڭ، مەڭگۈ ياشايسەن، ئۆلمىيسەن !...

پاھ... قاراڭلارچۇ! تېخى هەيۋەتلىك ـ سەلتەنەتلىك يۈرۈشلەر ئەمدى باشلىنىۋاتىدۇ:

زەمبىرەكلەر ، مىناميوتلار ، ئايروپىلان ، تانكا ئاتارلار ئې-
غىر تېپتىكى پىلىموتلار سەپلىرى ئاجايىپ سۈر بىلەن ئۆتۈشكە
باشلىدى . بۇ ئېغىر قوراللار گومىنداڭ قىسىملىرىدىن غەنىي-
مەت ئېلىنغان قوراللار بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئۇچ ۋىلايەت هۆكۈمە-
تىنىڭ ئاي - يۇلتۇزلۇق بەلگىلىرى بېكىتىلگەن .
— يېقىنقى يۈز يىلدىن بېرى بىر كەلگەن نۆۋەت بۇ ! —
دېدى پەلتولۇق ، بوينىغا شارپا ئورىغان ئادەم كۆزلىرىدىن ئوت
چاقنىغان هالدا ، — مۇنداق مۇنتىزىم ، مۇنداق خىل قوراللان-
غان قىسمىنى بىزنىڭ تارىخىمىز تېخى كۆرمىگەن …
— بىز تارىختا مەدەنىيەتلىك ، قۇدرەتلىك خەلق بولۇپ
كەلگەن ، — دېدى ئۇنىڭ هەمرىيى قاما قۇلاقچىلىق ئا-
دەم ، — لېكىن ئەسىرلەردىن بېرى خەلقىمىز ئاز خورلۇق
كۆردىمۇ ، نامىمىز ئۆچەي - ئۆچەي دەپ قالغان . يۈز ئاچتۇق .
قۇمغا كۆمۈلگەن ئالتۇن هامان ئېچىلىدۇ .
تېخىمۇ هەيۋەتلىك هالدا ئاتلىق قىسىملار ئۆتۈشكە باشلى-
دى . كىشىلەر تېخىمۇ كۈچلۈك هاياجاندا ئالقىش - تەنتەنە
ياڭرىتىشتى… قومۇش قۇلاقلىق بوز ئاتلار ئۈستىدە لاچىندەك
ئولتۇرغان جەڭچىلەر بىر قولىدا ئاتنىڭ تىزگىنىنى ، بىر قولى-
دا بوينىدىن ئېسىلغان ئاپتوماتنى تۇتۇپ ، مەغرۇر كەلمەكتە
ئىدى . ئاتلار مارشقا دەسسەپ ، سەپلىرىنى بۇزماي ئاياغلىرىنى
تەكشى ئالاتتى . ئاتلارنىڭ ئالدى ئوڭ پۇتىغا قىزىل لېنتىلار
چىگىلگەن ، پۇتۇن قىزىل لېنتىلىق ئاياغلار بىر تاشلانسا ، لېن-
تىسىز ئاياغلار بىر تاشلىنىپ ، نۆۋەت قاتارىدا قىلچىمۇ ئىلگە-
رى - كېيىنلىك كۆرۈلمەيتتى .
تەرەپ - تەرەپتىن هاياجانلىق سادالار كۆتۈرۈلدى :
— ئاپىرىدىن !… قوشۇنلىرىمىزنىڭ قۇدرىتىگە ئا-
پىرىن !…
— باركاللا !… قوشۇنلىرىمىزنىڭ يۇقىرى هەربىي سەن-

ئىتىگە بارىكاللا !...

ھاياجانلىق ھېسلارغا چۆمۈلۈپ كەتكەن كىشىلەر 1945 ـ يىل 9 ـ ئايدا مۇشۇ قىسىملار ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا شىددەت بىلەن يېتىپ كەلگەندە ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئۇرۇمچىنى تاشلاپ قاچماقچى بولغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكتە ئىدى .

نەنىڭ ـــ ئۇرۇمچىنىڭ تازا ئاۋات ، قايىنىغان كەڭرى بازىرى . بۇ يەردە ئىككى غالىب ئارمىيە ـــ گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئىككى تەرەپتىن ، غەرب ۋە شەرق تەرەپتىن قىستاپ كەلگەن ، ئىسكەنجىگە ئالغان ۋە ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا ، قول كۆتۈرۈشكە ، ئون ئىككى قىرلىق بايراقلىرىنى ئېگىز موما ياغاچنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈرۈشكە مەجبۇر قىلغان ئارمىيە ـــ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئۇچراشتى . ئازادلىق ئارمىيىمۇ ئۇرۇمچىگە شۇنداق تەنتەنە ، ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كىرگەنىدى . ئىككى ئارمىيەنىڭ بۇ تارىخىي ئۇچرىشى شەنىگە ، ئۇرۇمچىنىڭ ، يەتتە ۋىلايەتنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل ئازاد بولۇشى شەنىگە ئېگىز پەشتاقلاردىن ناغرا ـ سۇناي سادالىرى ياڭرىماقتا ، كىشىلەر يۈرەكلىرىنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قاتلىرىدىن كۈلمەكتە ، شادلانماقتا ... جاراڭلاپ چېلىنىۋاتقان «شادىيانە» كۈيىگە كەلتۈرۈپ ئۇسسۇلغا چۈشكەن ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى .

ئۆز ھاياجانلىرىنى باسالماي ئۇسسۇلغا چۈشمىگەن ئادەملەر قالدىمۇ ؟ !...

يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇشاللىق دېگەن مۇشۇ : تالاي زامانلاردىن بېرى مەھكۇملۇقتا قالغان مىللەتلەر ئۈچۈن مىللىي باراۋەرلىك ، ئەركىنلىك ، ئازادلىققا ئېرىشىشتىنمۇ ئارتۇق بەخت بارمۇ ؟ ياق ، يوق !

كەچتە نادەم بىلەن رەيھان كوچىغا چىقتى . كۈننىڭ ئاخىر

قى نۇرلىرى ئۇلارنىڭ يۈزلىرىدە جىلۋىلىنىپ ئوينايتتى . رەيھان ئۆز بەختىدىن قۇۋانغان ... ئۇ ھاياتقا تويمايتتى . نادەم بىلەن يانمۇ يان ماڭغىنىغا قانمايتتى . ۋاي ئىسىت ... تېخى قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكىنى يوق ، بولمىسا ئۇ بېشىنى نادەمنىڭ مۈرىسىگە قويۇۋالغان بولاتتى .

— ئادەم نېمىشقا ئۆمۈرگە تويمايدۇ ؟ ئېيتمىغا نادەم ، ھەر بىر كۈن يېڭىدىن - يېڭى تۇيۇلىدۇ ؟ — رەيھان كۆزلىرى بىلەن كۈلۈپ نادەمگە قارىدى .

— دوست بىلەن دۈشمەن ، ياخشى بىلەن يامان ، ئۇلۇغ بىلەن تەتۈر بىر - بىرىگە ھەمراھ بولغانلىقى ئۈچۈن ! — نادەمنىڭ جاۋابى خۇددى بۇرۇن يادلىۋالغاندەك تېز ئېيتىلدى . قىز تەسىرلەندى :

— بەش يىلىمىز چىلىش بىلەن ئۆتتى... يەنە يېڭى چېپىلىشلار بىزنى كۈتۈۋاتىدۇ - دە ، ھە ؟

— بىز ئۇرۇش قىلغاندا ئۇ چاغدىكى كۆڭلىرىمىز يېڭىدىن - يېڭى ئىدى ، ئەمدى كونا بولۇپ قالدى . يەنە يېڭى چېلىشلارنى قىلىشنىڭ كويىدا ياشايمىز . ئەنۋەر ئەپەندىمنىڭ ئارمانلىرىنىڭ تېخى ئوندىن بىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدۇق ، باتىرغازىنىڭ ئىنتىقامىنى تېخى تولۇق ئالالمىدۇق...

— ئوسمانغۇ ئۇر - ئۇرغا قالغان چاشقان . چىڭخەيگە قاچماق تۇگۈل ، يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىگە چىقىپ كەتسىمۇ ، ئۇ ئەمدى قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ .

— بىراق ، ئۇ دۇنياغا يېڭىدىن تۆرەلگەن ھاڭۋاقتى چاشقان ئەمەس ، ئايىغى ئىتتىك ، كۆزى ئۆتكۈر ، ھىيلىگەر چاشقان ، ئۇنى تۇتۇشقا ئاز كۈچ سەرپ قىلمىدۇق ، بەش يىلدىن بېرى ئاز قان تۆكتۇقمۇ ، نى - نى يىگىتلىرىمىز قۇربان بولدى ، قاراڭا ، بىزنىڭ يېزىدىكى ۋارىسجاننى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بەش كىشى قاتناشقان ، ئۈچى قۇربان بولدى ، مېنىڭمۇ بەش يېرىمگە

ئوق تېگىپ، ئارانلا ساق قالدىم. ئاشۇ قۇربانلار بەدىلىگە كەل-
گەن ئازادلىق بىلەنلا ئىشىمىز ئاياغلاشمايدۇ. ئەختەمباي بىلەن
ھېساب - كىتاب قىلىدىغان ئىشلار، ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئۆز-
گەرتىدىغان ئىشلار، خەلقىمىزگە ئازادلىقنىڭ تەمىنى ھەقىقىي
تېتىتىدىغان ئىشلار تېخى ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، بۇلارنى سىز
بىلەن بىز قىلىمىز، شۇڭا ئۆمۈرگە تويمايمىز - دە...

نادەم چۈشەنگەن ئۆمۈرنىڭ مەنىسى — ئەمدىكى رېئاللىق-
نىڭ مەنىسى. ئۈمىدۋارلىق بىلەن ياشاش — كىشىنىڭ روھىي
كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن ئېتىدۇ. شۇنداق ئۈمىدۋار كىشى بى-
لەن يانمۇ يان مېڭىش رەيھاننىڭ ئىستىكى ئىدى، ئۇ بۇنىڭغا
يەتتى. شۇنداق ئۈمىدۋار كىشى بىلەن ئەمدى كەلگۈسىدىكى
ئۇلۇغ ئىشلارغا كىرىش ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك بەختى!... شۇ غۇرۇر
ۋە پەخىرلىنىشنىڭ، بەختىنىڭ كەيپىدە بەدەنلىرى سىمابتەك
تىترەپ كەتكەن رەيھان ئىختىيارسىز نادەمگە يۆلەندى:

— بىز ئىنسانلارنىڭ، ئۆزىمىزنىڭ گۈزەل كەلگۈسى
ئۈچۈن جەڭ قىلدۇق، — قىزنىڭ يادىغا دەررۇ بىر نەرسە
كەلگەندەك يىگىتكە بۇرۇلدى، — كەلگۈسىدىن ئەنسىرەيدىغان-
لارمۇ بولار - ھە؟

— كەلگۈسىگە ئۈمىد بىلەن، ئۈمىدسىزلىك بىلەن قاراي-
دىغانلارمۇ، ئۇنىڭدىن كۈلىدىغانلارمۇ، قاقشاپ يىغلايدىغانلارمۇ
بولىدۇ، ئەلۋەتتە!

— راست ئېيتىسىز نادەم، ئەختەمباي كەلگۈسىدىن يىغ-
لايدۇ، ئۇ يىغلاتقان ئادەملەر كۈلىدۇ...

ئىككىسى شۇنداق قىزغىن، مەنىلىك سۆھبەتلەر بىلەن
خاڭچىلىڭ كۈلۈبىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئابدۇقادىر بىلەن نىنا
ئۇچراشتى.

— مانا، قاراڭلار، — دېدى ئابدۇقادىر كۈلۈپ، —
نېمىدېگەن خاسىيەتلىك ئىش بۇ، مەن بۇنىڭدىن ئالتە يىل

بۇرۇن نىنانى مۇشۇ يەردە، لۇكچەكلەر چاڭگىلىدىن ئاران قۇ-تۇلدۇرۇپ ئالغانىدىم، ئەمدى بۇ يەرلەرنىڭ خوجايىنى بىز...
رەيھان چاقچاق قىلدى:
— ئۆزىڭىز ئۇچۇن قۇتۇلدۇرۇپ ئاپتىكەنسىز - دە!
— سىز ۋارىسجاننى نادەم ئۇچۇنلا ئاتقاندەك - دە!
— ياق ... ياق مەن ئۇ خائىننى پۈتۈن جەڭچىلەر قەلبى-نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئاتقان!...

ئۇلار قاقاقلاپ كۈلدى. ئەتراپتا تۇرغان ئادەملەر ئېلىپكتر نۇرىدا كۆكسىلىرىدە ئوردېن، پاگونلاردا ئۇنۋان - بالداق ۋە يۇلتۇزلار چاقنىغان بۇ ياش ئوفىتسېرلەرگە مەسلىكى كېلىپ زوقلىنىپ، كۆز ئۈزمەي قاراپ كېتىشتى.

1983 — 1984 - يىللىرى غۇلجىدا يېزىلدى.
1999 - يىلى قايتا تۈزىتىلدى.

ئاخىرقى سۆز

جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تېمىسىدا ئەسەر يېزىشنى 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىلا ئويلىغانىدىم، چۈنكى مەن بالىلىق چېغىمدا ئىلقىدىن غۇلجىغا بېسىپ كىرگەن پارتىزانلارنى ۋە ئۇلارنىڭ لەشكەرلىك، ھەرەمباغلاردا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم. ئۇ چاغلاردا ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولۇپ سەپكە قوشۇلۇۋاتقانلارغا قورال يېتىشمەيتتى. ئۇلار نەيزە، توقماقلارنى كۆتۈرۈپ ئۇرۇشقا كىرەتتى. جاھىل قورغان ـــ ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىنغان چاغلاردا يەنە سانسىزلىغان قىقاس ـ چۇقانلار مۇ قورالىقلارنىڭ كەينىدىن ماڭاتتى. مەنمۇ ئاشۇ قىقاس ـ چۇقانچىلارغا ئەگىشىپ، ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ يۈرگەن قانلىق مەيدانلارغا نەچچە رەت كىرگەنىدىم. كېيىن بىزنىڭ مەھەللىدىن پارتىزانلارغا ئۆزلۈكىدىن قوشۇلۇپ كەتكەن ياشلاردىن ۋە شۇلارنىڭ بىرسى بولغان ئاكامدىن نۇرغۇن تەسىرلىك ۋەقەلەرنى ئاڭلىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە مۇشۇ تېمىدا ئالدى بىلەن بىرنەچچە پارچە ھېكايە يېزىش، ئاندىن پوۋېست ۋە ئاخىرىدا رومان يېزىش ئىستىكى تۇغۇلدى.

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىق تېگىنىڭ بۇرۇندىراق ئېتىشى ئۇچۇن ھېسابسىز نۇرغۇن قانلارنى تۆككەن، قۇربان بەرگەن. ئازادلىق ئىشقىدا يانغان ئاشۇ مەردلەرنىڭ باتۇرانە كۈرەشلىرى، ئەلۋەتتە بىزنىڭ بۈگۈنكى سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزدا ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزغا ئۆز ئاتا بوۋىلىرىنىڭ بەختىيار زامان يارىتىش ئۇچۇن قانداق

قەھرىمانلىقلارنى كۆرسەتكەنلىكىنى روشەن بەدىئىي خاتىرىلەر ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈشى كېرەك . شۇڭا ، مەن ئالدى بىلەن ئاكامىنىڭ پارتىزانلارغا قانداق قوشۇلۇپ كەتكەنلىكى ۋە ئاپام بىلەن قىلغان دەتالىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ھېكايەم «ئانا ۋەسىيىتى» نى يازدىم . ئۇ 1957 - يىلى ئېلان قىلىندى . ئارقىدىنلا «نىزامىدىنىنىڭ ئىشى» ، «ئاچالدىكى جەڭ» ھېكايە-لىرىنى يازدىم .

1964 - يىلى پوۋېست يېزىش قارارىغا كېلىپ ، ئالتە باب يازغان چېغىمدا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ ، يازغانلىرىم كۆيدۈرۈۋېتىلدى . 1974 - يىلى يەنە يېزىشقا كىرىشتىم . شۇن-داق قىلىپ ، ئاخىر «ئىلى دولقۇنلىرى» دۇنياغا كەلدى .

«ئىلى دولقۇنلىرى» نەشر قىلىنغاندىن كېيىن ، كىتابخان-لاردىن نۇرغۇنلىغان خەتلەرنى تاپشۇرۇۋالدىم . ئۇلار خەتلىرىدە رومانىنىڭ داۋامىنى ئوقۇشنى كۈتۈۋاتقانلىقى ھەققىدە ئار-زۇ - تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشكەن . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۆتكۈزگەن سۆھبەت يىغىنىدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پېشقە-دەم جەڭچىلىرى مېنىڭ كىتابىنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزى-شىمغا ئىلھام بەردى ۋە رىغبەتلەندۈرۈلدى . شۇنىڭ بىلەن «ئىلى دولقۇنلىرى» نىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزىپ پۈتتۈردۈم .

مەن بۇ ئىككى كىتابنى يېزىشتا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ئەللىكتىن ئوشۇق پېشقەدەم ئىنقىلابچىلار بىلەن ئۇچراشتىم ، سۆھبەتلەشتىم ، بەزىلىرى ھەتتا مۇھىم جەڭ مەيدانلىرىنىڭ خەرىتىلىرىنىمۇ سىزىپ بەر-دى . يەنە بەزىلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەسلىمىلىرىدىن ، خاتىرىلىرى-دىن پايدىلاندىم . مەن بۇ يولداشلارنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن سەمى-مىي ياردەملىرىگە ، قوللاشلىرىغا چىن قەلبىمدىن مىننەتدارلى-قىمنى بىلدۈرىمەن !

ئاپتوردىن